64

Tirumalayya

శ్రీరస్తు

శ్రీహయగ్రీవాయనమః 53

ఊర్ధ్వభాగే శ్రీకురవికులచంద్రరామకవీంద్ర

విరచితలాస్యాఖ్యవ్యాఖ్యయా

అధోభాగే శ్రీహయవదనపదకమలేందిందిరాయ

మాణమానసశ్రీమదమ్మాళరామసూరివిరచిత

చంపుభారతోజ్జీవిన్యాఖ్యవ్యాఖ్యయాచసహితే

శ్రీమదనంతభట్టాఖ్యకవివరవిరచితే

చమ్పుభారతాఖ్యగ్రంథే

సప్తమాదిస్తబకషట్కముత్తరార్ధమ్

శ్రీమన్మహీశూరపురీమధ్యవిద్యోతమానదివ్యరత్న

సింహాసనారూఢ శ్రీకృష్ణరాజేంద్రాస్థానపండిత

సల్లూరు సజ్జయ శ్రీనివాసార్యతనూజ తిరుమల శ్రీని

వాసతాతార్యసాహాయకేన

యథామతి పరిశోధ్య పరిష్కృత్య

క్వచిట్టీకామపివిరచయ్య

తాదృశ మహారాజాశ్రితేన

ధర్మాధికారిచక్రవర్త్యయ్యంగార్యేణ

మహీశూరపురీమధ్యవిరాజమానాయామ్

వి[illegible]తరంగిణ్యాఖ్యస్వీయముద్రాక్షరశాలాయామ్

స్ఫుటాంధ్రలిపిభిస్సముద్రితం విజయతేతమామ్

ఇదానీమేతన్మూల్యం సపాదరూప్యమ్

స౯ ౧౮౯౯

శ్రీకృష్ణాయపరబ్రహ్మణేనమః.

శ్రీరస్తు.

శ్రీహయగ్రీవాయనమః.

సవ్యాఖ్యే చమ్పుభారతే సప్తమస్తబకప్రారమ్భః:

వ్యా ॥— ఆరూఢ ఇతి ॥ పరేద్యుర్దక్షిణగోగ్రహణదివసాత్పరస్మిన్ దివసే అర్కబిమ్బే సూర్యమణ్డలే ద్యామాకాశమారూఢే ఈషదూర్ధ్వమాక్రాన్తే సతి కురూణాం సార్వభౌమః దుర్యోధనః పార్థాద్ధర్మరాజాత్ ఏకాం గోత్రాం భువం ఆహృత్య ద్యూతేనాపహృత్య బిభ్రదపి స్వయం + నాభ్యస్తాచ్ఛతురితి నుమ్నిషేధః, మాత్స్యాద్విరాటాదపీత్యపిరుభయత్రాప్యధ్యాహార్యః, కమపరాధలవం మమ పశ్యసీత్యాదావివ గమ్యమానార్థత్వాదప్రయోగః; అన్యాం గోత్రాం భువం గోసమూహం చ ॥ ని ॥ గోత్రా గోనిచయే భూమ్యామితి వైజయన్తీ ॥ హర్తుం తస్య పురం విరాటస్య పత్తనం ప్రతి సైన్యైశ్చతురఙ్గైస్సాకం ॥ ని ॥ సాకం సత్రా సమం సహేత్యమరః ॥ ఆగాత్ ప్రాప్తవాన్ * ప్రాయో ధనవతామేవ ధనే తృష్ణా గరీయసీ । పశ్య కోటిద్వయాసక్తం లక్షాయ ప్రవ

ఆరూఢే ద్యామర్కబిమ్బే పరేద్యుస్సాకం సైన్యైస్సా
ర్వభౌమః కురూణామ్ । పార్థాదేకాం బిభ్రదాహృ
త్య గోత్రాం మాత్స్యాదన్యాం తత్పురం హర్తుమాగాత్ ॥

అం॥ ఆరూఢ ఇతి॥ పరేద్యుః పరస్మిన్నహని + సద్యఃపరుత్పరార్యైషమ ఇతి నిపాతితః అర్కబిమ్బే ద్యామాకాశమారూఢే సతి కురూణాం సార్వభౌమః సర్వభూమేరీశ్వరః దుర్యోధనః + సర్వభూమిపృథివీభ్యామణఞావిత్యణ్, అనుశతికాదిత్వాదుభయపదవృద్ధిః సైన్యైస్సాకం పార్థాద్ధర్మాదేకాం గోత్రాం భూమిం ఆహృత్య బిభ్రత్ బిభ్రదపీత్యర్థః మాత్స్యాద్విరాటాత్ తత్పురే అన్యాం గోత్రాం గోసమూ

ణంధనరితి ప్రసిద్ధిరితిభావః ॥ అత్ర భూగోబృందయోః శ్లేషభిత్తికా భేదాధ్యవసాయమూలాతిశయోక్త్యా దుష్పారాధనవతాం ధనేకృష్ణేతి వస్తునః ప్రతీతేరలంకారేణవస్తుధ్వనిః ॥ శాలినీవృత్తమ్ ॥ ౧ ॥ —— ॥

సుదూరేతి ॥ సుదూరేణ అతిదూరేణమార్గేణ మార్గగమనేనే త్యర్థః యశ్శ్రమస్తేనవిహ్వలాని శ్రాంతాని అంగానియస్యాస్తథోక్తా అతఏవసమస్తా ధృతరాష్ట్రసూనోర్దుర్యోధనస్య సేనా ఆభీరవాటస్య గోపపల్ల్యా అంతికే సమీపఏవ తస్యాః గోపఫల్ల్యాస్సంబంధిభిరాజ్య గంధైః ఘృతపరిమళైస్సద్యః ఆగమనక్షణఏవనిరుద్ధేవేత్యుత్ప్రేక్షా,త స్థౌ అతిష్ఠత్, పరిమళాఘ్రాణస్య శ్రమశామకత్వంప్రసిద్ధమ్॥౨॥——

॥ తావదితి ॥ తావత్ తదానీమేవ పాదాతం పాదచారిబ లం వ్రజగృహే గోపఫల్ల్యాం గాహంగాహం ప్రవిశ్యప్రవిశ్య సర్వా భిసారేణ సర్వోద్యోగేన గవాంవ్రజం గోబృందం జగృహే జగ్రా

సుదూరమార్గశ్రమవిహ్వలాంగీ సేనాసమస్తాధృతరా
ష్ట్రసూనోః । ఆభీరవాటాంతికఏవతస్థౌసద్యోనిరుద్ధే
వతదాజ్యగంధైః ॥ ౨ ॥ గ ॥ తావత్తస్య పాదాతం
సర్వాభిసారేణ గాహంగాహంగవాంవ్రజం వ్రజగృ

హం + ఖలగోరథాత్ ఇనిత్రకట్యచశ్చేతిత్రః ॥ ని ॥ వసుంధరాయాంగోత్రాస్యాద్గవాంచనికురంబకే ఇతివిశ్వః, హాతుర్ణంఆగాత్ ఇట్ప్రతౌటిజ్ ॥ ౧ ॥——విదూరేతి ॥ విదూరమార్గస్య క్రమేణవి హ్వలాంగీ వ్యాకులాంగీ ధృతరాష్ట్రసూనోర్దుర్యోధనస్య సమస్తా సేనాపితస్య ఘోషవాటస్య ఆజ్యగంధైః ఘృతగంధైస్సద్యః నిరు ద్ధేవ ఆభీరవాటస్య ఘోషస్య అంతికఏవ సమీపఏవ తస్థౌ ॥ ౨ ॥ తావదితి ॥ తావత్ తస్య దుర్యోధనస్య పాదాతంపదాతిసమూహః + తస్యసమూహఇత్యణ్ సర్వాభిసారేణ సర్వసన్నాహేన ॥ని॥ స ర్వాభిసారస్సర్వౌఘస్సర్వసన్నహనార్థకే ఇత్యమరః, వ్రజగృహే

హా ॥ ౩ ॥—దండేతి ॥ యోధైః దుర్యోధనభటైః దండైర్లగుడైరాఘాతే తాడనేదీయమానే కృతేసత్యపి దోహాచ్ఛేషం అవశిష్టం భూయః బహుళం దుగ్ధంక్షీరం వహంత్యఃఊధస్స్వితిభావః అతఏవగావః యత్నాత్ అతికష్టాదిత్యర్థః, ఘోషాత్ గోపఫల్ల్యాః నిస్సరంతిస్మ నిర్జగ్ముః ఘోషః గోపఫల్లీతుసంక్షోభజనితహుంభారావస్త్వితిచ ॥ ని ॥ ఘోషస్సంకులనిధ్వానగోపాలాభీరఫల్లిష్వితివిశ్వః ॥ యత్నలేశం అల్పమపి యత్నంవినైవనిస్సరతిస్మ జాతఇత్యర్థః అత్ర ఘోషాత్ గోనిస్సరణమాంద్యస్యదోహావశిష్టబహుళక్షీరధారణానసమర్థనాత్పదార్థహేతుకంకావ్యలింగం ఏవముత్తరవాక్యార్థేయత్నరూపంకారణంవినైవ ఘోషనిస్సరణరూపకార్యవర్ణనాద్విభావనాలంకారః, అయంచగోకులసంకులారావయోః ఘోషశబ్దశ్లేషభిత్తికాభేదాధ్యవసాయమూలాతిశయోక్త్యనుప్రాణితఇతిద్వయోరనయోరంగాంగిభావె

హోప్రిజగృహే ॥ ౩ ॥ ప ॥ దండాఘాతేదీయమానేపి
యోధైర్దుగ్ధంభూయోదోహశేషంవహంత్యః । ఘో
షాద్గావోనిస్సరంతిస్మయత్నాద్గోభ్యోఘోషో య

గాహం గాహంప్రవిశ్య ప్రతిశ్యగవాం వ్రజంసమూహం జగృహే ॥ గ్రహఉపాదానేలిట్ గ్రహిజ్యేతిసంప్రసారణమ్ ॥ ౩ ॥— దండాఘాతఇతి ॥ యోధైర్భటైఃదండైర్లగుడైరాఘాతేతాడనే దండైర్మంథానైరాఘాతేమంథనే ॥ ని ॥ దండోయమేమీనభేదె లగుడేద్భుతసైన్యయోః । వ్యూహభేదేప్రకాండేఖకోణమంథానయోరపీతివిశ్వః దీయమానేసత్యపి దోహాచ్ఛేషం భూయఃబహుళందుగ్ధంక్షీరంవహంత్యః మంథనేసతి దుగ్ధస్యావస్థాంతరప్రాప్తిః నతుదుగ్ధత్వావస్థా ఇదానీంతు మంథనేసత్యపిదుగ్ధతాస్థితైవేత్యపిశబ్దార్థః గావః ధేనవః ఘోషాత్ వ్రజాత్ యత్నాత్ నిస్సరంతిస్మనిర్గచ్ఛంతిస్మ గోభ్యః ధేనుభ్యః ఘోషఃధ్వనిః ॥ ని ॥ ఘోషస్తుఘోషకేధ్వానగా

ససంకరః ॥ అస్యచపూర్వవాక్యార్థకావ్యలింగస్యస్ఫుటావగమ్యవైల క్షణ్యాత్సంసృష్టిః ॥ ౪ ॥—ఇతస్తతఇతి ॥ ఇతస్తతః పరితస్సంభ్రమం భయేనభ్రమం (సంభ్రమం త్వరాతిశయమ్) ॥ ని ॥ సంభ్రమస్స్యాత్స్వ సేపిస్యాత్సంవేగాదరయోరపీతివిశ్వః ॥ ఏయుషీణాం ప్రాప్తానాం గో పాంగనానాం కుచయోర్దర్శనేనహేతునా నిషాదినాం గజయన్తౄ ణాంపఙ్క్తిః నిజానాంగజానాంహస్తినాం మస్తే మూర్ధ్ని కుంభద్వ యఇతియావత్, సృణిమంకుశంనిధాతుం శ్లథానిర్వ్యాపారాపాణీహ స్తాయస్యాస్తథోక్తాఽసీత్, గజకుంభయోర్ద్విత్వైకవృత్తిత్వపీనత్వా దిలక్షణసంపత్తికృతగోపాంగనాకుచభ్రమాన్నిషాదినః నచోచితయో రనయోర్న్యాంకుశః పాత్యఇత్యాలోచ్య తంతత్రపరిజహ్రురిత్యర్థః, అ తఏవ ఉక్తభ్రాంతేర్విశేషణగత్యా అంకుశపరిహారత్యాగ హేతుత్వా త్పదార్థహేతుకంకావ్యలింగం భ్రాంతిమదుజ్జీవితమితి తయోరంగా ఙ్గిభావేనసంకరః ॥ ౫ ॥—భీమేతి ॥ తస్య పురస్యదక్షిణదేశే సవ్యే తరపక్షేచ యఃకౌరవబాధః గోగ్రహణరూపః భీమసేనేనైవ భిషజా

త్నలేశంవినైవ ॥ ౩ ॥ ఇతస్తతస్సంభ్రమమేయుషీ
ణాం గోపాంగనానాం కుచదర్శనేన । నిషాదిపఙ్క్తి
ర్నిజహస్తిమస్తేసృణింనిధాతుంశ్లథపాణిరాసీత్ ॥ ౫
భీమసేనభిషజాశమితోయోదక్షిణోరుఘుడితితస్యపురస్య

హాలాభీరపల్లిష్వితివిశ్వః యత్నస్యలేశం అణుమాత్రం వినైవనిస్సర తిస్మవచనవిపరిణామః + స్మగతౌలట్స్మేఇతి భూతేలట్ ॥ ౪ ॥—॥ ఇతస్తతఇతి ॥ ఇతస్తతః సత్వరంభయాత్ సవేగం ఏయుషీణాం + ఉ పేయివాననాశ్వానిలీనాః క్వసుఃగోపాంగనానాం కుచానాందర్శనే న నిషాదినాం హస్త్యారోహాణాంపఙ్క్తిరావళిః నిజహస్తినాంగజా నాంమస్తేశిరసిసృణిమంకుశం నిధాతుంనిక్షేప్తుంశ్లథపాణిశ్శిథిలహస్తః ఆసీత్ + అసభువిలజ్ ॥ ౫ ॥—॥ భీమసేనేతి ॥ తస్యపురస్య విరా

వైద్యేనఝడితి సత్వరం శమితః వారితః చికిత్సితశ్చ సకౌరవబాధః ప
క్షవాతః వాయురోగవిశేషఇవ మత్స్యపురస్య ఉత్తరేపార్శ్వేఽపి స
వ్యపక్షేపి ఉదభవదాపిచ్చభూప, ఏకస్మిన్పక్షే శాంతస్య పక్షవాయో
రపరస్మిన్నుదయః ప్రసిద్ధః ఉపమాలంకారః ॥ స్వాగతావృత్తమ్ ॥౬॥
వృత్తమితి ॥ అథ ఉత్తరగోగ్రహణానంతరం కశ్చిద్గోపయువా నతు
వృద్ధో బాలో వా ద్వయోరపి గతివేగస్యాసంభవాదితియువేత్యుక్తం;
వివిగ్నః అతిదుఃఖితస్సన్ ఏతద్వృత్తం కౌరవైర్గోగ్రహణం నివేద
యితుం జ్ఞాపయితుం అతీవ భృశంవేగాత్ ఆధావ్య ధావిత్వా ఘోష
సీమ్ని గోకులే రింఖంతి ప్రస్ఖలంతిపదానిపాదన్యాసాశ్చయాసాం
సాంతాః క్షితిపతేర్విరాటస్యగాః ధేనూరివసర్వస్యాత్మనోగాః వాచో
పి ధేనూరపీతిచ, నృపసూనోరుత్తరస్య గోష్ఠ్యాంసభాయాం విముము
చేత్యుక్తవాన్ ఉక్తవాంశ్చేత్యర్థః, అత్ర ప్రకృతానామేవ ధేనూ
నాంవాచాంచ శ్లేషభిత్తికాలబ్ధైక్యత్యాగోద్దిగణద్విః స్ఖలత్పాదన్యా

ఉత్తరేప్యుదభవత్సతుపార్శ్వే పక్షవాతఇవ కౌరవబా
ధః ॥ ౬ ॥ వృత్తంనివేదయితుమేతదతీవ వేగాద్ధా
వ్యకశ్చిదథగోపయువావివిగ్నః । రింఖత్పదాః క్షితిప
తేరివఘోషసీమ్నిస్వస్యాపిగావిముముచేనృపసూను

ట్టనగరస్య దక్షిణేదక్షిణభాగేయః కౌరవబాధః భీమసేనఏవ భిషక్;
తేనఝడితిశమితః సతుసబాధస్తు పక్షవాతఇవ పార్శ్వవాయురివ॥ని॥
పక్షోమాసార్ధకేపార్శ్వే ఇతివిశ్వః, ఉత్తరేపి ఉత్తరభాగేపి ఉదభవ
త్ ఉత్పన్నః + ఘోసత్తాయాంలఙ్ ॥ ౬॥—॥ వృత్తమితి ॥ అథా
నంతరం కశ్చిత్ గోపయువాగోపాలేషుతరుణః ఏతద్వృత్తంవార్తాం
నివేదయితుం అతీవవేగాత్ ఆధావ్యవివిగ్నః భీతస్సన్ + ఓదితశ్చే
తినిష్టానత్వంచోకువితిఘత్వం క్షితిపతేర్విరాటస్య ఘోషసీమ్నివ్ర
జసీమాయాం రింఖత్పదాః స్ఖలదంఘ్రయః గాఇవధేనూరివనృపసూనో

సగర్ధనశబ్దకత్వద్విక ధర్మా భ్యామాపమ్యస్య గమ్యత్వాత్తుల్యయోగి
తాభేదః ॥ ని ॥ స్వర్గే మాపశువాగ్వజ్రిద్యుర్జ్వేత్రిఘృణిభూజలె । ల
క్ష్యదృష్ట్యా స్త్రియాంపు-సీత్యమరకోశా ద్ధనూనాం వాచాంచ శ్లేషభి
త్తి.శాభే.వాధ్యవసాయమూలాతిశయోక్త్యా సహైకవాచ కానుప్రవే శె
ససంకీర్ణః ॥ ౭ ॥—ఔదాస్యమితి ॥ హేకుమారఉత్తర ఇదమౌదా
స్యముదాసీనత్వం ఉపెక్షేతియావత్, కిం కుతఇత్యర్థః, కురవః దు
ర్యోధనాదయః అఖిలాస్తేతవగాః ధేనూః గృహ్ణంతి అపహరంతి. ఆజి
షు యద్ధేషు పరైరన్యైర్దుష్ప్రాపం దుర్లభం యశఆప్తుంలబ్ధుంత
ప దోష్ణోఽయంసమయః అవసరః. కేకయనందనాం దేవీం సుధేష్ణాం
త్వన్మాతరం మహతీనాంవీరప్రసువాం వీరమాతౄణాం మూర్ధస్వగ్రి
భాగేషుకురు సర్వోన్నత్యం ప్రాపయేత్యర్థః, రథంద్రాక్ సత్వ
రం రుషితి ఆరోహ. ధనుశ్చగృహాణ. అభ్యమిత్రీణతాంశత్రూన్ ప్రతి
గమనంత్వ స్వీకురు ॥ ని ॥ యోగచ్ఛత్యలంవిద్విషతఃప్రతి। సోభ్య
మిత్రో ్యభ్యమిత్రీయోఽప్యభ్యమిత్రీణఇత్యపీత్యమరః॥ + అభ్యమిత్రా

గోష్ఠ్యామ్ ॥ ౭ ॥ ఔదాస్యంకిమిదంకుమారకురవో
గృహ్ణంతిగాస్తేఖిలా స్త్వద్దోష్ణోస్సమయోయమాజిషు
పరైర్దుష్ప్రాపమాప్తుం యశః । దేవీం కెకయనంద
నాంకురుమహావీరప్రసూమూర్ధసు ద్రాగారోహరథం

రుత్తరస్య గోష్ఠ్యాంసభాయాం రింఖత్పదాః స్ఖలచ్ఛబ్దాః స్వస్యాపి
గాఃవాచః + విముముచేముచ్ఛమోక్షణలిట్ ॥ ౭ ॥—॥ఔదాస్యమి
తి ॥ హేకుమారఇదమౌదాస్యం కిం।కురవః తెఅఖిలాఃగాః ధేనూఃగృ
హ్ణంతిత్వద్దోష్ణోఃబాహ్వోః ఆజిషు యద్ధేషు పరైరితరైర్దుష్ప్రా
పం యశః కీర్తింఆప్తుం అయంసమయః అయమేవసమయః కేకయ
నందనాం దేవీంసుదేష్ణాం మహతీనాంవీరప్రసూంపీరజననీనాంమూ
ర్ధసుకురుద్రాక్ రథంఆరోహధనుః గృహాణచ అభ్యమిత్రీణతాం

చ్ఛ చేతిచ కారాదనువర్తమానః ఖప్రత్యయః, అత్రైకస్యైవోత్తరస్య కర్తృకారకస్య స్థాపనాద్యనేకక్రియాన్వయిత్వాత్కారకదీపకంనామాలంకారః * క్రమికైకగతానాంతుగుంభః కారకదీపకమ్ ॥ ఇతిలక్షణమ్ ॥ ౬ ॥—ఉక్త ఇతి ॥ ఇత్థముక్తప్రకారేణవధూనాం అంతఃపురస్థితస్త్రీణాంపురతః సమక్షమిత్యర్థః, ఉక్తఃగోపయానేతి శేషః అంతఃపురమాత్రే అంతఃపురఏవ నతు యుద్ధ ఇత్యర్థః ధీరోయముత్తరః నఖాగ్రైరగ్రనఖైః శ్మశ్రూణాంఊర్ధ్వోష్ఠోపరిలోమ్నాంలవాన్ కుటిలాగ్రభాగాన్ ఉల్లాసయన్ ఉన్నమయన్ స్వర్ణ కించిదీషన్మణిమయాత్ స్తంభాత్ వియోజితం విశ్లేషితమంగంయేనతథోక్తశ్చ సన్ త్యక్తతదవలంబశ్చ సన్నితియావత్ గిరంవక్ష్యమాణాందధే ఉక్తవానిత్యర్థః॥ ౭ ॥—తథేతి ॥ ఇహ ఇదానీంయోద్ధుమిచ్ఛోః యుయుత్సోః మే

గృహాణచధనుర్భర్తాస్యభ్యమిత్రీణతామ్ ॥ ౬ ॥ ఉ
క్తోయమిత్థంపురతోవధూనాముల్లాసయన్ శ్మశ్రులవా
న్నఖాగ్రైః । కించిన్మణిస్తమ్భవియోజితాంగోగిరందధే
న్తఃపురమాత్రధీరః ॥ ౭ ॥ తథాభుజం విక్రమయే
యమేతంయన్తాయదిస్యాదిహమేయుయుత్సోః । ష

అమిత్రాభిముఖమలంగమనం + అభ్యమిత్రాచ్ఛచ చాద్యత్తాఖితి ఖః ఆయనేయీనీతిఖస్యేనః అట్కుప్వాజతిణత్వం ॥ ని ॥ సోభ్యమితోభ్యమిత్రీయోప్యభ్యమిత్రీణఇత్యపీత్యమరః + ధత్స్వదుధాఞ్ ధారణపోషణయోఃలోట్ ॥ ౬ ॥——॥ ఉక్తఇతి ॥ ఇత్థముక్తః వధూనాం స్త్రీణాంపురతః నఖాగ్రైః నఖరప్రాంతైః శ్మశ్రూణః ముఖకేశస్యలవాన్ లేశాన్ ఉల్లాసయన్ కించిత్స్వల్పం మణిస్తంభేన వియోజితంఅంగంయస్య తథాభూతః అంతఃపురమాత్రే స్త్ర్యగారఏవనతు బహిరితిభావః ధీరః గిరంవాచందధే ఉవాచేత్యర్థః ॥౭॥——॥ తథేతి ॥ ఇహఅస్మిన్ సమయే యుయుత్సోర్యోద్ధుమిచ్ఛోః మేయంతాసారథిఃస్యాద్యది

మమ యన్తా కశ్చిత్సారథిః, తదా పలాయమానస్య మమ నిరోధకః కశ్చిదితిచ యదిస్యాత్ భవేచ్చేత్ తదాఽహం ఏతన్మదీయం భుజం మద్భుజప్రాయం ఏతం మన్నియన్తారమితిచ తథా విక్రమయేయం ప్రతాపశాలినం కారయేయం- తేనోగ్రాహకాః కురవః నః అస్మాకం షష్ఠోఽపి (౧) కశ్చన పాండవషండాకృతిః కశ్చిదితిచ, అభూజ్జాతః - ఇత్యుక్తప్రకారేణ యథా త్రసేయుః బిభీయుః తథేతి యోజ్యం ॥౧౦

ఇదమితి ॥ తత్ర తదానీమిదముత్తరవాక్యం నిశమ్య స్మితేన(౨)లాంఛితః అలంకృతః ఓష్ఠః యస్యాః తయా స్మేరాధరయేత్యర్థః, కేశాన్ కరోతి భూషయతీతి కేశకృతా సైరంధ్ర్యా ప్రణున్నా సారథ్యే నిపుణాజ్ఞాతపూర్వా బృహన్నలేతి ప్రేరితా ఉత్తరా విరాటపుత్రీ బృహన్నలాం షండాకృతిమర్జునం (౩) సారథికృత్యే సారథ్యే దక్షాం సమర్థాం భ్రాత్రే ఉత్తరాయ నివేద్య కించ ఏనాం బృహన్నలామానయతి స్మ ఉత్తర

షష్ఠోపి నః కశ్చన పాండవోఽభూదితి త్రసేయుః కుర
వో యథా తే॥ ౧౦ ॥ ఇదం నిశమ్య స్మితలాంఛితోష్ఠ్యా
తత్రోత్తరా కేశకృతా ప్రణున్నా । బృహన్నలాం
సారథికృత్యదక్షాం భ్రాత్రే నివేద్యానయతి స్మ చైనాం॥

తే కురవః యథా నః కశ్చన షష్ఠోపి పాండవః అభూత్ ఇతి త్రసేయుః విభియుః తథా సీడద్వేగేలిజ్ తథా ఏతం భుజం విక్రమయేయం క్రముపాద విక్షేపేణ్యాం తాల్లిజ్ ॥ ౧౦ ॥—॥ ఇదమితి ॥ ఇదం వచనం నిశమ్య తత్ర స్మితేన లాంఛితః ఓష్ఠో యస్యాః తయా కేశకృతా కేశప్రసాధనకృతా మాలిన్యా ప్రణున్నా ప్రేరితా ఉత్తరా తద్భగినీ సారథికృత్యే సారథివ్యాపారే దక్షాం కుశలాం బృహన్నలాం భ్రాత్రే నివేద్య చ ఏనాం బృహ

---

(౧) షష్ఠః కశ్చన పాండవోఽభూదపి ఆసీత్కిం । అత్రాపి సంభావనాయాం
(౨) వృథా వికత్థనశీలోఽయం వైధేయాగ్రణీరితి స్మితమ్ ॥
(౩) అజ్ఞాతవాసవత్సరే షండాకృతేరర్జునస్య బృహన్నలేత్యాఖ్యా ॥

సమీపం ప్రాపయామాస ॥ ౧౧ ॥ అవాప్యేతి ॥ ఇందిరానందనః అర్జునః, తాం సంసదం అంతః పురస్త్రీసభాం అవాప్య ఆదృతః ఉత్తరాదిభిరనుగృహీతస్సన్ నృపాత్మజముత్తరం పూజయితుం నమస్కర్తుం మస్తకం శిరశ్చ నితంబినీః అంతః పురస్త్రియః హాసయితుం హాసం కారయితుం కంచుకం కపచం చ ద్వయం క్రమాత్ ఆచారాత్సంప్రదాయాచ్చ అవాగవనమ్రం కథమేతత్సర్వం కరోమీత్యాదివాగ్విహీతం చ యథా తథా బభార ధృతవాన్-యద్వా ద్వితీయపక్షే ఊర్ధ్వాధో భాగ సవ్యదక్షిణభాగేషు విపరీతం యథా తథా బభారేత్యర్థః అత్ర శిరసానమనేన కంచుకస్య వైపరీత్యేన చ ద్వాభ్యామవాక్ఛబ్దేన తంత్రేణ గృహీతాభ్యాం క్రమేణాన్వయాద్యథాసంఖ్యాలఙ్కారః * యథాసంఖ్యం క్రమేణైవ క్రమికాణాం సమన్వయః ఇతిలక్షణాత్ ఏవం రాజకుమార పూజనాంతః పురాంగనాహాసక్రియయోర్యౌగపద్యావగమాత్సముచ్చయాలఙ్కారశ్చ ద్వయోస్సంసృష్టిః, వంశస్థవృత్తమ్ ॥ ౧౨ ॥ —

షండ ఇతి ॥ షండః నపుంసకోఽపి ఫల్గునః అర్జునః కాసాం పౌరదృష్టి

అవాప్య తాం సంసదమాదృతః క్రమాదవాగ్బభారద్వ
యమిందిరానందనః । నృపాత్మజం పూజయితుం చ మస్త
కం నితంబినీర్హాసయితుం చ కఞ్చుకమ్ ॥ ౧౨ ॥ షం
డోఽపి తేజసా తత్రసారథ్యసదృశాకృతిః । న కాసాం పౌ

స్నలాం ఆనయతి స్మ చ + ణీఞ్ ప్రాపణే లట్ ॥ ౧౧ ॥ అవాప్యేతి ॥ ఇందిరానందనః అర్జునః తాం సంసదం సభాం అవాప్య ఆదృతస్సన్ నృపాత్మజం ఉత్తరం పూజయితుం మస్తకం చ నితంబినీర్యోషితః హాసయితుం కంచుకం చ ॥ ని ॥ కంచుకో వారవాణో స్త్రీత్యమరః ద్వయం క్రమాత్ అవాక్ అధోముఖం ॥ ని ॥ స్యాదవాఙప్యధోముఖ ఇత్యమరః, బభార డుభృఞ్ ధారణపోషణయోః లిట్ ॥ ౧౨ ॥ — ॥ తత్ర తస్మిన్ పురే ॥ షండోఽపీతి ॥ షండోఽపి క్లీబోఽపి ॥ ని ॥ తృతీయాప్రకృతిష్షండః క్లీబః పండో నపుంసకే ఇత్య

నాం పురవాసిజననేత్రాణాం తేజసాసారథ్యస్య సదృశే అనురూపే
ఆకృతిర్యస్యతథోక్తస్సన్ నదకాసామాసనస్ఫురతిస్మ - సర్వాసామ
పితథాస్ఫురతిస్మేత్యర్థః- అత్ర తేజసాసామర్థ్యౌచిత్యసమర్థ
నాత్పదార్థహేతుకంకావ్యలింగమ్ ॥ ౧౩ ॥—॥తమితి ॥ సఉత్తరః
తమర్జునమీశ్వరశ్శమ్భుః ధాతారం బ్రహ్మాణమినసారథేః పదేస్థానే
కృత్వా సారథింవిధాయేత్యర్థః, పరేషాం కౌరవాణాం త్రిపురదా
నవానాంచసేనాం హసన్ హాసంకుర్వన్నేవ హాసమాత్రేణైవేతియా
వత్, ప్రధక్ష్యామి ధగ్ధాంకరిష్యామి ఇత్యుక్తప్రకారమమన్యత, త
ర్కితవాన్ ॥ ఉపమాలంకారః ॥ ౧౪ ॥—మాలినీతి ॥ మాలినీ ద్రౌ
పదీ తాదృశః క్లీబత్వేపి సారథ్యోచితవేషస్యసమ్బంధినంమహాంతమ

రదృష్టీనాంచకాసామాసఫల్గునః ॥ ౧౩ ॥ తంసారథి
పదేకృత్వాసధాతారమీశ్వరః । పరసేనాంహసన్నే
వప్రధక్ష్యామీత్యమన్యత ॥ ౧౪ ॥ మాలినీతాదృశక్లీబ
త్యుర్మహాంతంతంగణోద్యమమ్।శ్యామాకచరునిర్వా

మరః తేజసాప్రభావేన దీప్త్యావాతేజః ప్రభావేదీప్తౌచేత్యమరః సా
రథ్యస్య సారథికర్మణః+గుణవచన బ్రాహ్మణాదిభ్యఇతికర్మణిష్యఞ్
సదృశీఆకృతిర్యస్యసః (స్త్రి)యాఃపుంవదితి పుంవద్భావః ఫల్గునః అ
ర్జునః కాసాంపౌరదృష్టీనాం నదకాసామాసనచకాశే సర్వాసాంచ
కాశేఇత్యర్థః॥ చకాసృదీప్తౌలిట్ అనేకాచ్త్వాదామ్ ॥ ౧౩ ।—॥
తమితి ॥ సఉత్తరః ఈశ్వరః ధాతారమినబ్రహ్మాణమినతం అర్జునం
సారథిపదేయంతుస్థానే కృత్వాపరసేనాం శత్రుబలంహసన్నేవ ప్ర
ధక్ష్యామి భస్మీకరిష్యామి+దహభస్మీకరణేలృట్ స్యతాసీతిస్యఃఏకా
చఇతీణ్ణిషేధః హోఢ ఇతిఢఃషఢోఃకస్సీతికః ఇణ్కోరితిషఃభష్భావఃక
షయోగేక్షః ఇతి అమన్యతమనజ్ఞానేలఙ్ ॥ ౧౪ ॥—మాలినీతి॥ మాలి
నీద్రౌపదీ తాదృశః క్లీబస్య+త్యదాదిష్వితిదృశేఃక్విన్ పత్యుఃఅర్జున

తిశ్లాఘ్యం తము క్రవిధం రణేవిషయేఉద్యమం ఉద్యోగంవాజమన్నం చేయద్రవ్యమస్యా స్తీతివాజినే సోమాయవాజిత్వగుణవిశిష్టసోమ దేవతాయాఇత్యర్థః, శ్యామాకచరుణానిర్వాపం శ్యామాకతండులాన్నపాత్రద్రవ్యకయాగమిత్యర్థః, జజ్ఞే తర్క యామాస అత్ర * సోమాయ వాజినేశ్యామాకంచరుంనిర్వపేద్యః క్లైబ్యాద్బిభీయాదితిశ్రుత్యాశ్యామాకచరుద్రవ్యవాజిత్వగుణవిశిష్టసోమ దేవతాకయాగస్య షండత్వనివృత్తిఫలకత్వవిధానాద్రణస్య పౌరుషైకసాధ్యత్వాచ్చ అర్జునేతదుద్యమోపి షండత్వనివర్తక తాదృశయాగత్వేనో త్ప్రేక్షితః తయాచ క్లీబత్వనివృత్తిసామయికాజ్ఞాతవాససమాప్త్యనుమానప్రతీతేరలంకారేణాలఙ్కారధ్వనిః ॥ ౧౫ ॥—అకర్తృకాణీతి॥నవిద్యతేకర్తారస్తు వాయవః యేషాంతానినద్యృతశ్చేతికప్ తేషాంభగవత్కారుణ్యేనస్వయమేవోత్పన్నత్వాదితిభావః, పాండోస్స్నుషాయాః ద్రౌపద్యాః

పంజజ్ఞేసోమాయవాజినే ॥ ౧౪ ॥ అకర్తృకాణ్యద్య

నశేకురూణాం పాండోస్స్నుషాయావసనానిసంతి ।

ఆహృత్యనస్తానిదిశేతికన్యా స్తమభ్యయాచంతకుతూ

స్య మహాంతం తథావిధం రణోద్యమంయుద్ధోద్యోగంసోమాయవాజినేశ్యామాకానాంధాన్యవిశేషాణాంచరోః॥ని॥హవ్యపాకేచరుఃపుమానిత్యమరః, నిర్వాపంనిర్వపణంజజ్ఞెమేనే+జ్ఞాఅవబోధనేలిట్ శ్యామాకంచరుంనిర్వపేత్సోమాయవాజినేయః క్లైబ్యాద్బిభీయాదితిశ్రుతిః యఃక్లీబత్వభీతః ససోమాయవాజినేశ్యామాకంచరుంనిర్వపేత్తేనచ క్లీబత్వపరిహారోభవతి అస్యతుయుద్ధోద్యమఏవశ్యామాకచరునిర్వాపస్థానీయః తేనైవక్లీబత్వపరిహారోభవతీత్యజానాదిత్యర్థః ॥౧౫॥— అకర్తృకాణీతి॥ అద్యఅకర్తృకాణితంతువాయాదికర్తృరహితాని భగవత్ప్రసాదలబ్ధానీత్యర్థః॥పాండోస్స్నుషాయాఃవసనానికురూణాం నశేసంతి తానిఆహృత్యనః అస్మభ్యందిశదేహి+దిశఅతిసర్జనేలోట్

వసనాని దుశ్శాసనాపహృతవస్త్రాణి అద్య కురూణాం వశే సన్తి తాని వస్త్రాణి ఆహృత్య నః అస్మభ్యం దిశ ప్రయచ్ఛ ఇత్యుక్తప్రకారం కన్యాః ఉత్తరాద్యాః కుతూహలిన్యః అపూర్వవస్త్రకౌతూహలవత్య స్సత్యః తం యుద్ధసన్నద్ధముత్తరం అభ్యయాచన్త యాచితవత్యః ॥

౧౬ ॥—తదితి ॥ తస్మిన్నేవక్షణే తత్ క్షణం ఉత్తరయాత్రాక్షణ ఏవ తత్పురం విరాటనగరంయాతాయాతయోర్గత ప్రత్యాగతయోః రభసేన వేగేన సహితానాం సరభసానాం రాజ్ఞః విరాటస్య సమ్బన్ధినాం లేఖవాహానాం పత్రికానేతౄణాం ముఖైర్వచనైః శ్రుతేనజ్ఞాతేన వలలస్య భీమస్యభుజయోరవలేపస్య గర్వస్య పరాక్రమస్యేతియావత్ వృత్తాంతేన మోదమానం సన్తుష్యత్సూదకులం పాచకబృందం యస్మిం స్తథోక్తం అయంవాసరః వీరపత్నీత్వస్య వీరజననీత్వస్య చ ద్వయోర్యుగపత్ ఏకకాలికాయాః ప్రసిద్ధేః కీర్తేః వైజననః ప్రసూ

హాలిన్యః ॥ ౧౬ ॥ క ॥ తత్క్షణంయాతాయాతసరభసరా
జలేఖా (ఖ)వాహముఖశ్రుతవలభుజావలేపవృత్తాం
తమోదమానసూదకులంవీరపత్నీ వీరజననీతితవయుగ
పత్ప్రసిద్ధేర్వైజననోవాసరోయమితి కాత్యాయనీజ

ఇతికన్యాః రాజకన్యాఃకుతూహలిన్యస్సత్యఃతంఉత్తరంఅభ్యయాచంత టుయాచృయాచ్ఞాయాంలఙ్ ॥౧౬॥—తత్క్షణమితి॥తత్క్షణంయాతాయాతయోర్గమనాగమనయోస్సరభసానాంసవేగానాంరాజ్ఞోవిరాటస్య లేఖావాహానాం ముఖేభ్యశ్శ్రుతేనవలలస్య భీమస్య భుజయోరవలేప వృత్తాంతేన మోదమానం సూదకులంపాచకసంఘోయస్మిన్ తత్ వీరస్యపత్నీతి వీరస్యజననీమాతేతిచయుగపదేకదా ప్రసిద్ధ్యాఅయంవాసరః వైజననః సూతిదినంఇతి కాత్యాయనీజనేనవృద్ధధాత్రీజనేనస్తూయమానాసుధేష్ణాయస్మిన్ తత్ మస్తకతలే విన్యస్తహస్తానాం వృద్ధానాం వల్లవయోషితాంగోపస్త్రీణాం అభయయాచనావచనానాం పాత్రి

.తిదివసఇత్యుక్తప్రకారేణ కాత్యాయనీజనేన సమ్యక్ స్తూయమానా సుధేష్ణా యస్మింస్తథోక్తం దక్షిణగోగ్రహేవిరాటస్యేవ ఉత్తరేస్యోత్తరేపి తాభిర్జయసంభావనాదితిభావః ॥ ని ॥ కాత్యాయన్యర్థవృద్ధాయాకాషాయవసనాధవేత్యమరః ॥ మస్తకతలే శిరసి విన్యస్తౌ ప్రణామార్థంనిహితౌ హస్తౌ పల్లవావివయాభిస్తాసాం వృద్ధానాంపల్లవయోషితాంగోపాంగనానాం (౧) సమ్బంధినాం అభయస్య యాచనావచనానాం ప్రార్థనావాక్యానాం ప్రతిశబ్దదానే ప్రత్యుత్తరదానే ప్రతిధ్వనిదానేచ దక్షైస్సమర్థైః గవాక్షైరేవగవాక్షమాత్రైః ఉపలక్షితం దృశ్యమానం ఉత్తరంవినా సర్వేషామపివీరాణాం విరాటేనసహగతత్వాత్ ప్రతిశబ్దాయమానాన్గవాక్షాన్వినా ప్రత్యుత్తరదాయకస్య కస్యాప్యభావాదితిభావః, కుమారస్యోత్తరస్య ప్రయాణకాలే పరిహార్యమాణః అమంగళాశంకయా విసర్జ్యమానఃమాతులశతస్య కీచకశతస్యాంతఃపురే వధూటీనాంభార్యాణాం సమ్బంధినః నవస్యవిలాపస్యభర్తృశోకరోదనస్యఘోషః కోలాహలః యస్మింస్తథోక్తమాసీత్ ॥ ౧౭ ॥—లాజేతి ॥ లలనానాం పౌరాంగనానాం

నఃస్తూయమానసుధేష్ణంమస్తకతలవిన్యస్తహస్తపల్లవ
వృద్ధవల్లవయోషిదభయయాచనావచనప్రతిశబ్దదానద
క్షగవాక్షమాత్రోపలక్షితంకుమారప్రయాణ(కాల)పరి
హార్యమాణమాతులశతాన్తఃపురవధూటీనవవిలాప ఘో
షంతత్పురమాసీత్ ॥౧౭ ॥ ప ॥ లాజాభివర్షిలలనా

శబ్దదానేదక్షైర్గవాక్షమాత్రైరుపలక్షితం కుమారస్య ప్రయాణాయుద్ధప్రయాణే పరిహార్యమాణః మాతులానాం శతస్యఅంతః పురవధూటీనాం అవరోధస్త్రీణాం నవవిలాపఘోషః నూత్నపరిదేవనధ్వనిర్యస్మిన్తత్ తత్ పురంవిరాటనగరం ఆసీత్ ॥౧౭॥లాజాభివర్షీతి॥ ర

(౧) ధార్తరాష్ట్రభయాత్పురప్రవిష్టగోపాంగనానామిత్యర్థః.

సమాజస్సమూహః రథేస్థితాయ రాజ్ఞః విరాటస్య కుమారాయోత్తరాయ లాజాన్ శుభార్థమాచారలాజాన్ అభితో వర్షతీతి తథోక్తస్సన్ గృహీతుమిష్టానాం జిఘృక్షితానాం + గృహ్ణాతేస్సన్నన్తాత్కర్మణి క్తః, ద్విషదంశుకానాం కౌరవవస్త్రాణాం మూల్యం క్రియద్రవ్యమివేత్యుత్ప్రేక్షా ఆశిషమాశీర్వాదం ముదావ్యతానీద్విస్తారయామాస॥

౧౮ ॥—ఆలేఖ్యేతి ॥ స ఉత్తరః ఆలేఖ్యే చిత్రేదస్తైః యుధ్యమానత్వేనలిఖితైః పురుషైరుపేతాం సంగతాం ప్రతోళీం చతుష్పథమండపం రాజపథం రాజమార్గే ఆలోకయన్ ఈదృశాన్యేవ సర్వాణ్యపి యుద్ధానీతి తర్కయన్ సన్నిత్యర్థః, రథేనిబద్ధాన్ ఘోటాన్ అశ్వాన్ నుదన్తీం ప్రేరయన్తీం పోటాం స్త్రీపుంసలక్షణాం బృహన్నలాం పురస్కృత్య పురాత్ప్రతస్థే యయా ॥ ౧౯ ॥—తదన్వితి ॥ తదను ఉ

సమాజో రాజ్ఞః కుమారాయ రథస్థితాయ । ముదాశిషం
మూల్యమివావ్యతానీజ్జిఘృక్షితానాం ద్విషదంశుకానాం।
॥ప॥ ఆలేఖ్యదస్తైః పురుషైరుపేతామాలోకయన్ రాజ
పథే ప్రతోళీమ్ । ఘోటాన్నుదన్తీం సరథే నిబద్ధాన్
పోటాం పురస్కృత్య పురాత్ప్రతస్థే ॥౧౯॥ ॥గ॥ తదను

రథస్థితాయ రాజ్ఞః విరాటస్య కుమారాయ ఉత్తరాయ లాజాన్ అభివర్షతీతి తథాభూతః లలనాసమాజః స్త్రీసంఘః ముదా ప్రీత్యా ఆశిషం జిఘృక్షితానాం గ్రహీతుమిచ్ఛావిషయాణాం ద్విషతాం శత్రూణాం అంశుకానాం వస్త్రాణాం మూల్యమివ వ్యతానీత్ తనువిస్తారే లుఙ్ ॥౧౮॥ ఆలేఖ్యేతి ॥ ఆలేఖ్యే చిత్రేదస్తైః పురుషైః యుద్ధాయ సర్వగతాః చిత్రస్థా ఏవ స్థితా ఇతి భావః ఉపేతాం రాజపథస్య ప్రతోళీం విశిఖాం ॥ని॥ రథ్యా ప్రతోళీర్విశిఖేత్యమరః ఆలోకయన్ సః ఘోటాన్ అశ్వాన్ నుదన్తీం ప్రేరయన్తీం పోటాం ॥ని॥ పోటా స్త్రీపుంసలక్షణేత్యమరః పురస్కృత్య పురాత్ నగరాత్ ప్రతస్థే + ష్ఠాగతినివృత్తౌ లిట్ సమవప్రవిభ్యస్థ ఇత్యాత్మనేపదమ్ ॥ ౧౯ ॥ తదన్వితి ॥ తదను దక్షిణస్యాదిశోముఖాత్

త్రరనిర్గమనానంతరం దక్షిణాయాః దిశః ముఖాదగ్రభాగాత్ మలయాదితి యావత్, ఉదయమానః అవిర్భవన్నితి శ్లేషోక్తిః, పవమానో వాయుః బృందారకాణాం కరైర్ముక్తానాం సుశర్మవిజయసమయే ప్రసారితానాం మందారకుసుమానాం వర్షేణ మందాయితః క్షీణో ధూమగంధః మహానసలగ్నః యస్య సః తథోక్తం వలలస్య చికురబంధం ధమ్మిల్లం ఆఘ్రాయ స్పృష్ట్వేతి సారస్యోక్తిః నిశి రాత్రౌ తస్య భీమస్య స్వపుత్రస్య జయోత్సవం విజ్ఞాపయితుం అవసరం యుక్తకాలం విచిన్వన్ ప్రతీక్షమాణ ఇవ విరాటనందనస్య ఉత్తరస్య కురునందనస్య అర్జునస్య ద్వయోః స్యందనస్య రథస్య సమీపే మందం మందం అస్పన్దత చలతిస్మ గుణత్రయసమృద్ధః పవమానోఽనుకూలం ప్రవృత్త ఇత్యర్థః, అత్ర దక్షిణదిఙ్ముఖాదుదయమాన ఇతి విశేషణస్య భీమవిజయవృత్తాన్తవిజ్ఞాపనాభిప్రాయగర్భత్వాత్ పరికరాలంకారః, తేన చ శుభసూచక పవమానమాంద్యే విజయవృత్తాన్తవిజ్ఞాపనఫలకావసరప్రతీక్షా ప్రయుక్తత్వాత్ ఉత్ప్రేక్షానుప్రాణనాద్ద్వయోరంగాంగిభావేన సఙ్కరః॥ ౩౦॥

దక్షిణదిఙ్ముఖాదుదయమానః పవమానో బృందారకకర
ముక్తమందారకుసుమవర్షమందాయితధూమగం
ధం వలలస్య చికురబంధమాఘ్రాయ నిశి తస్య జయోత్స
వం విజ్ఞాపయితుమవసరం విచిన్వన్నివ విరాటకురునం
దనయోః స్యందనసమీపే మందమందమస్పందత। ౩౦

ఉదయమానః పవమానః బృందారకైర్ముక్తైః మందారకుసుమానాం వర్షేణ మందాయితః ధూమగంధో యస్య తం వలలస్య భీమస్య చికురబంధం ఆఘ్రాయ నిశి రాత్రౌ తస్య భీమస్య విజయోత్సవం విజ్ఞాపయితుం అవసరం సమయం విచిన్వన్నివ అన్విష్యన్నివ విరాట కురునందనయోః ఉత్తరార్జునయోః స్యందనసమీపే రథనికటే మందంమందం

ప్రస్వాపితేభ్య ఇతి ॥ శతంమన్యవః క్రతవః యస్య తస్య ఇన్ద్రస్య సూనోరర్జునస్య ॥ ని ॥ మన్యుర్దైన్యే క్రతౌ క్రుధీత్యమరః ॥ శతాంగర థే శాటీ ధ్వజపటః అస్మిన్ రణే యుద్ధే ప్రస్వాపితేభ్యః ప్రస్వాప నాస్త్రేణ నిద్రాం ప్రాపితేభ్యః పరభూపతిభ్యః శత్రురాజేభ్యః సమా నా అభిన్నాజాతిర్వస్త్రత్వరూపా యెషాం తేషాం వర్గస మూహః సులభః భవిష్యతీతి హేతోః హృష్టేవేత్యుత్ప్రేక్షా, ననర్త నృత్యతి స్మ, అనుకూలవాతేన చచాలేత్యర్థః; భవిష్యతీతి ప్రణనర్తేతిపా శే ఉత్ప్రేక్షాయాః గమ్యత్వాపాతః ॥ ౨౧ ॥— జలఇతి ॥ తతః కురూ ణామనీకః కౌరవసైన్యం జలె మత్స్యాన్ మీనాన్ దధానోఽపిస్థ లే మత్స్యాన్ వైరాటాంశ్చవిలోకితుమాగతోఽబ్ధిరివేత్యుత్ప్రేక్షా, దదృ శే ఉత్తరార్జునాభ్యామితి శేషః; అత్ర కురుసైన్యస్య సముద్రత్వో త్ప్రేక్షయా దారుణత్వదురవగాహత్వవస్తుప్రతీతేరలఙ్కారేణ వస్తు ధ్వనిః ॥ ౨౨ ॥— సేహ ఇతి ॥ తత్ర తదానీం జిష్ణు[illegible]నః అరెద్దు

ప॥ ప్రస్వాపితేభ్యః పరభూపతిభ్యస్స్వజాతివర్గస్సు
లభోఽరణేస్మిన్ । భవిష్యతీ(తిప్రీణ)తీవనన్నర్తహృష్టా
శతాంగశాటీశతమన్యుసూనోః ॥ ౨౧ ॥ జలేమ
త్స్యాన్ దధానోఽపిస్థలేమత్స్యాన్విలోకితుమ్ । ఆగ
తోఽబ్ధిరివానీకః కురూణాన్దదృశే తతః ॥ ౨౨ ॥ప॥ సే

అస్పందత+స్పదికించిచ్చలనెలజ్ ॥ ౨౦ ॥ ప్రస్వాపితెభ్య ఇతి ॥ ప్రస్వాపితె భ్యః [illegible] మర్ణణి క్తః పరభూపతిభ్యః శత్రురాజేభ్యః స్వజాతి వర్గః పటసంఘః అస్మిన్ రణె సులభః భవిష్యతిభూసత్తాయాం లృట్ ఇతి శతమన్యుసూనోః అర్జునస్య శతాంగశాటీ రథపటీ హృష్టా సతీ ప్రీ ణననర్త నృతీగాత్రవిక్షేపె లిట్ ॥ ౨౧ ॥—॥ జలెఇతి ॥ తతః జలేమ త్స్యాన్ మీనాన్ దధానోఽపిస్థలెమత్స్యాన్ మత్స్యదేశాన్ మీనా న్వావిలోకితుం ఆగతః అబ్ధిరివ కురూణాం అనీకస్సేనా దదృశె దృశి ర్ ప్రేక్షణె కర్మణి లిట్ ॥ ౨౨ ॥—॥ సేహ ఇతి ॥ తత్ర జిష్ణుః జెతా

రోధనస్య సమ్బన్ధినీం విసృత్వరీం సర్వతో వ్యాప్నువతీం సేనాయాః ధూళిం పరాగం నసేహే నక్షమతేస్మ, తథాహి మానినామానవతా పుంసా పురుషేణ పరేషాం ఆగః అపరాధః పరాగః ధూళిశ్చ నసహ్యతే నక్షమ్యతే సామాన్యేనవిశేషసమర్థనరూపోర్థాన్తరన్యాసః ధూళిపరాపరాధయోశ్శ్లేషభిత్తికాభేదాధ్యవసాయమూలాతిశయోక్త్యా అంగాంగిభావేనసఙ్కరః ॥ ౨౩ ॥— తత్రేతి ॥ తత్ర తదానీం (౧)అరీణాం కౌరవాణాం సైన్యమవలోకితుః పశ్యతః ఉత్తరస్య నిజవేశ్మని స్వగృహఇవ రణ యుద్ధదేశేపి (శ్రీ)మయీ గోష్ఠికా సహైవ అజని ఆవిర్బభూవ(౨)యద్యస్మాద్భీర్భయం తదుపాధి(శ్రీ)రితి స

హాజిష్ణున్నతత్రా రేస్సేనాధూళింవిసృత్వరీమ్ । ప్రాయేణమానినాపుంసాపరాగో నహిసహ్యతే ॥ ౨౩ ॥

తత్రారిసైన్యమవలోకితురుత్తరస్య(శ్రీ)గోష్ఠికాజని

॥ని॥ షూరోపీరభ్యపిశ్యాం తో జేతాజిష్ణుశ్చజిత్వరఇత్యమరః జిష్ణుర్జనః ।ని।జిష్ణుస్సక్తేనసం జయేణ ౩ విస్వౄః త తత్ర మావృత్తిర్వా॥విసృత్వరీం ॥ని॥విసృత్వరో విస్మరఇత్యమరః+ ఇణ్ణశిజసర్తిభ్యః క్వరప్ హ్రస్వస్య పితితిథుక్ టిడ్ఢాణఇత్యాదినా ఙీప్ అరీణాం సేనాయా ధూళిం న సేహే+ షహ మర్షణే లిట్ ఏత్వభ్యాసలోపౌ ప్రాయేణబాహుళ్యేన మానినామానవతా పుంసా పరాగః ధూళిః పరేషాం ఆగః అపరాధః ॥ని॥ ఆగోపరాధోమంతుశ్చేత్యమరః నసహ్యతేహిషహ మర్షణే కర్మణి లట్ ॥ ౨౩ ॥— తత్రేతి ॥ అరీణాం సైన్యం అవలోకితుః ద్రష్టుః నలోకేతి షష్ఠీనిషేధః ఉత్తరస్యనిజ ఆత్మీయేవేశ్మనీవగృహేఇవ తత్ర ర

---

(౧) తత్రతదానీమితి లేఖనమయుక్తం । కాలే సప్తమ్యయవిధానాత్ కింతు రణవిశేషణత్వమేవసమ్యక్ ॥ (౨) (శ్రీ)గోష్ఠీసముచితస్య దూరస్థితారిసైన్యావలోకనమాత్రభీతస్య పృథావికత్థనశీలస్య తస్య తత్రాపి (శ్రీ)సమాజసమావేశస్సముచితఇత్యాశయః ॥

ర్వత్ర స్త్రీలిఙ్గేన ప్రతీయతే చిత్తమానసే ప్రావోన్తిస్మ అశ్రులహరీబాష్పధారా నయనమాఘశే విశేషేణ మూర్ఛా బుద్ధిమానసే వేపథుః కమ్పఏవ రుజారోగః నపుంస్శరీరమానసే ఉత్తరస్యేతి సర్వత్రయోజ్యం ॥ అత్రానేకవాక్యార్థేన శ్రీగోష్ఠీసముదయసమర్థనాత్కావ్యలిఙ్గభేదః ॥ ౨౮ ॥—భీశ్చిత్తమానసే ఇత్యుక్తం తామేవ ప్రపఞ్చయతి ॥ వ్యాతన్వన్నితి ॥ గళే కణ్ఠే కురవం కుత్సితరవం రోదనమితి యావత్ కురవకవృక్షం చ వ్యాతన్వన్ విస్తారయన్ కిసలయకుసుమాదిభిర్వర్ధయంశ్చ తాలుని కాకుదే అపాం జలానాం శోషణం నిదర్శవత్త్వం పరిచయన్ కుర్వన్ అక్షిణి నేత్రే వృష్టిర్బాష్పవర్షాణి వివర్ధయన్ ద్యామాకాశేన్ద్రియం శ్రోత్రం ఆకాశం చ । ధార్తరాష్ట్రాణాం దుర్యోధ

> రణే నిజపక్షేణైవ । భీశ్చిత్తమశ్రులహరీ నయనం విమూ
> ర్ఛా బుద్ధిం వపుర్వేపథురుజా వపురాననశేయత్ ॥ ౨౮ ॥
> వ్యాతన్వన్ కురవం గళే విరచయన్ తాలున్యపాం శోష
> ణం వృష్టీః క్ష్ణి వివర్ధయన్ విపులయన్ ద్యాం ధార్తరా
> ష్ట్రారిప్రైః । సేవాయాం త్వరయన్ ధనంజయగుణప్ర

ణా శ్రీగోష్ఠికా శ్రీసంఘాతః శ్రీసల్లాపశ్చ ॥ని॥ గోష్ఠీసభాయాం సల్లాపే ఇతి విశ్వః అజని జనీ ప్రాదుర్భావే లుఙ్ దీపజనేతి చిణ్ జనీవధ్వాశ్చేతి నమృద్ధిః యద్యస్మాత్ భీర్భీతిశ్చిత్తం అశ్రులహరీ బాష్పప్రవాహః నయనం విమూర్ఛా మోహః బుద్ధిం వపుర్వేపథురుజా కమ్పరోగః ॥ని॥ అథ వేపథుః కమ్ప ఇతి స్త్రీరుగ్రుజా చోపతాప ఇతి చామరః వపుస్శరీరం అనశేత్ అశూ వ్యాప్తౌ లిట్ అశ్నోతేశ్చేతి నుట్ సర్వత్ర చిత్తాదిషు స్త్రీలిఙ్గానాం భీత్యాదీనాం వ్యాప్తేః శ్రీగోష్ఠికాజాతేతి భావః ॥ ౨౮ ॥—॥ వ్యాతన్వన్నితి ॥ గళే కణ్ఠే కురవం కురవాఖ్యం వృక్షం కుత్సితరవం రోదనమితి యావత్ వ్యాతన్వన్ తాలుని అపాం శోషణం విరచయన్ అక్షిణి నేత్రే వృష్టీః వర్షాణి వివర్ధయన్ ధార్తరా

నాదీనాం నీలహంసానాంచ కలహంసానామిత్యర్థః ఆరవైః కోలాహలైః విపులయన్ విస్తారయన్నిత్యర్థః, ధనంజయస్య అర్జునస్య గుణస్య గాండీవమౌర్వ్యాః ధనంజయస్యాగ్నేః గుణస్య ఉష్ణస్పర్శస్యచ సేవాయాంభజనే ఏకత్రకోట్యారోపణాద్వా అన్యత్రసమీపస్థానేచేతివివేకః; త్వరయన్ అంతః అంతరంగే బహిర్బాహ్యేంగేచ కంపయన్ వేపథుంకుర్వన్ త్రాసః భయంమాత్స్యసుతే ఉత్తరే క్రమాత్ షణ్ణామృతూనాంచరితం వసంతాద్యృతుషట్కచరిత్రం చకార ప్రకటయతిస్మ, అత్ర కురవవిస్తారీకరణాదీనాం కురవవృక్షరోదనాద్యోః శ్లేషభిత్తికయా అభేదాధ్యవసితానాం షడృతుధర్మాణాం ప్రకృతాత్మతయా క్రమేణవిన్యాసాత్క్రమాలంకారః ॥ ని ॥ క్రమికం ప్రకృతార్థానాంన్యాసంగత్యానలీవిదుః ఇతిలక్షణమ్ ॥ సచ శ్లేషభిత్తికాభేదాధ్యవసాయమూలాతిశయోక్త్యానుప్రాణితఇతి ద్వయోరంగాంగిభావేనసంకరః ॥ ౨౫ ॥—అథేతి॥ అథ భయవికారానంతరం

దస్యాన్తర్బహిఃకమ్పయన్ త్రాసోమాత్స్యసుతే చ
కారచరితంషణ్ణామృతూనాంక్రమాత్ ॥ ౨౫ ॥ ౫ ॥

అథ రథాదవప్లుత్య పురం ప్రతిపలాయమానో యముష్టాణాం దుర్యోధనాదీనాం హంసవిశేషాణాంఆరవైర్ధ్వనిభిః ద్యామాకాశం విపులయన్ ధనంజయస్య అగ్నేరర్జునస్యచపదస్య స్థానస్య పాదస్యచ సేవాయాం త్వరయన్ అంతః బహిః అంతరేబాహ్యే చకంపయన్ త్రాసః ॥ ని ॥ దరత్రాసౌభీతిర్భీస్సాధ్వసంభయమిత్యమరః మాత్స్యసుతే ఉత్తరేక్రమాత్ షణ్ణాం ఋతూనాం వసంతాది షడృతూనాంచరితంచకార అశోకవికాసాది ఋతుధర్మాణాంక్వచిచ్ఛబ్దశ్లేషఃక్వచిదర్థతః త్రాసేపిసత్త్వాత్ తత్సాదృశ్యమితిభావః ॥ ౨౫ ॥ అథేతి ॥ అథానంతరం రథాత్ అవప్లుత్య పురంస్వనగరంప్రతిపలాయమానః అయముత్తరః పశ్చాదనుధావ్యస్పృహితవత్ఫల్గునాయ అర్జున

రథాదవప్లుత్యలంఘిత్వా పురంనిజం ప్రతి పలాయమానోయముత్తరః పశ్చాత్తత్పృష్ఠతోనుధావ్య (ఉత్తరస్యాభిముఖంధావనే శత్రుభ్యస్స్వస్వస్థప్రదర్శనాపత్తేరితిభావః) కచేషుకేశేషుగృహీతవతె ఆత్మానమితి శేషః, ఫల్గునాయ అర్జునాయ ఫల్గునా నిస్సారేణ కంఠస్య రవేణ హీనస్వరేణేతియావత్ ॥ ని ॥ వాచ్యవత్ఫల్గ్వసారంచేతిశబ్దార్ణవె ॥ ప్రముషితాని అస్ఫుటాని అర్థవర్ణానిశబ్దార్థభాగాఃయస్మింస్తథోక్తం అర్థప్రమృష్టనీలపీతాదివర్ణకంచ అతఏవ ప్రాక్తనంపురాతనం చిత్రమాలేఖ్యమివస్థితంవచః వాక్యం ఏవంవక్ష్యమాణప్రకారెణావాదీత్ ఉక్తవాన్ శ్లిష్టవిశేషణేయముపమాసరూపోపమేతిదండ్యనుయాయినః ॥ ౨౬ ॥—కిమితి ॥ హెబృహన్నలే త్వం కింవాప్రాణాపహారకృత్యం చికీర్షుః కర్తుమిచ్ఛురసి హంతెతిఖేదె అమూని పురోవర్తీని కురురాజస్య దుర్యోధనస్యబలాని చతురంగాణి అక్షో

త్తరః పశ్చాదనుధావ్య కచేషుగృహీతవతెఫల్గునాయ
ఫల్గునాకంఠరవేణ ప్రాక్తనచిత్రమివ ప్రముషితా
ర్థవర్ణంవచనమేవమవాదీత్ ॥ ౨౬ ॥ ప ॥ కింవా
చికీర్షురసిహన్తబృహన్నలేత్వమక్షోభ్యమాన్తి కురు

నాయఫల్గునా॥ని॥ అసారంఫల్గుశూన్యంచేత్యమరః కంఠరవేణధ్వనినా ప్రాక్తనంప్రాచీనం + సాయంచిరమితిట్యుట్యులౌతుడాగమశ్చచిత్రమివ ఆలేఖ్యమివ ॥ని॥ ఆలేఖ్యాశ్చర్యయోశ్చిత్రమిత్యమరః ప్రముషితాః అర్థవర్ణాః శుక్లాదయః అక్షరాణిచయస్మిన్తత్ ॥ని॥ వర్ణోద్విజాదౌశుక్లాదౌ స్తుతౌవర్ణంతువాక్షరెఇత్యమరః వచనంఏవంవక్ష్యమాణప్రకారేణ అవాదీత్ వదవ్యక్తాయాంవాచిలుఙ్ వదవ్రజేతివృద్ధిః ॥ కింవేతి ॥ హెబృహన్నలేత్వం కింవాచికీర్షుః కర్తుమిచ్ఛుః హనాశంసేత్యుః అసిఅసభువిలట్ తాసస్త్యోరితిసలోపః కురుపార్థివానాం కురురాజానాంసైనికానిసేనాసమూహాః+అచిత్తహాస్తి

క్షీవీక్షణస్యేత్యర్థః; సమాంతి నమిళంతి అపారత్వాదితిభావః రథంస ద్యః ఇదానీమేవనివర్తయ, పురాభిముఖంకురు, సమరేచ్ఛయాయు ద్ధవాంఛయాఽలంపర్యాప్తం(౧) అవశేషం గతావశిష్టమాయుః నిజ గృహేష్వేవనేష్యామి గమయిష్యామి యుద్ధాజ్జీవితనాశోమమ మా భూదిత్యర్థః ॥ ౨౭ ॥—గా ఇతి ॥ కురవఃదుర్యోధనాదయః గాః ధే నూః అశేషైర్వత్సానాంకులైర్బృందైస్సహ కాలయంతునయంతు ఘో షాన్ గోపపల్లీర్దహంతు గోపాన్ ప్రహరంతు హేబృహన్నలే! త్వం మహ్యం పలాయనమేవమహోత్సవః తమేవదేహి మే మమప్రా ణేషు విషయే గురుతాం గౌరవం కించిదపి ఈషన్మాత్రమపి నవేత్సి న జానాసీత్యాక్రోశోక్తిః, పశ్వాదిభ్యః ప్రాణఏవమేగరీయానిత్యర్థః॥

రాజబలాన్యమూని । సద్యోనివర్తయరథంసమరేచ్ఛ

యాఽలం (౧)నేష్యామ్యహం నిజగృహేష్వవశేషమా

యుః ॥ ౨౭ ॥ గాః కాలయన్తుసహవత్సకులైరశేషైర్ఘో

షాన్దహన్తుకురవః ప్రహరన్తుగోపాన్ । మహ్యం ప

లాయనమహోత్సవమేవదేహి బృహన్నలే! మమపరం నహిగౌరవమస్తి ప్రాణేషు ॥

ఘేనోరితిశక్ అఙ్ఘోస్నమాంతిమాఙ్ మానెలట్ సద్యఃరథంనివర్తయస మరేచ్ఛయా అలంపర్యాప్తం॥ని॥అలంభూషణపర్యాప్తిశక్తివారణవా చకంఅహంనిజగృహేషుస్వాలయెఅవశేషంశిష్టంఆయుః నేష్యామినీఞ్ ప్రాపణేలృట్ ॥ ౨౭ ॥—॥ గా ఇతి ॥ కురవః అశేషైర్వత్సకులై ర్వ త్సమూహైస్సహగాః కాలయంతుగృహ్ణంతు వెలాకాలాపదేశే చు రాదిణ్యంతః లోట్ ధాతూనామనేకార్థతా ఘోషాన్ వ్రజాన్ ద హంతుదహభస్మీకరణేలోట్ యోధాభటాన్ ప్రహరంతుతాడయం తు మహ్యంపలాయనమేవమహోత్సవస్తందేహిడుదాఞ్ దానేలో

---

(౧) నకేవలంశూన్యమాత్రైవ క్రియానిమిత్తంకారకభావస్య । అ పితుగమ్యమానాపీతిన్యాసోద్యోతవచనాద్గమ్యమాన సాధనక్రియాపే క్షయాఇచ్ఛాయాః కరణత్వమ్ । ఇచ్ఛయాసాధ్యంనాస్తీత్యర్థః ॥

యుష్షః క్షణ ఏకోఽపి స్వర్ణకోట్యాపి న లభ్యత ఇత్యుక్తత్వాదితి భావః ॥

౨౫ ॥—మాతురితి ॥ కించ ఉత్కంఠితస్య మాతృదర్శనోత్సుకస్య మమ మాతుర్ముఖం పురఃపురః అగ్రేఽగ్ర ఏవ తిష్ఠతి, చక్షుషోర్బద్ధమివ పశ్యామీత్యర్థః, హే కృపాళో కరుణాశీల బృహన్నలే త్వం అస్యాః మాతుస్సన్నిధిం సమీపం ప్రతి మాం నయ ప్రాపయ, ఏవం చేదితి యోజ్యం భీత్యా మ్యూకి సు న్యూనపదత్వం న దోషాయేత్యాలఙ్కారికాః మమకోశగృహే యావంతి కనకాని సంతి తావద్భిరేవ కనకైస్సవిత్రీ మమ మాతా త్వామభిషేక్ష్యతి, తవాభిషేకం కరిష్యతీత్యర్థః, పుత్రదాతే కిం న

లాయన మహోత్సవమేవ దేహి ప్రాణాపహారిశ్చేదపి మే
గురుతాం న వేత్సి ॥ ౨౬ ॥ మాతుర్ముఖం మమ పురఃపుర ఏ
వ తిష్ఠత్యుత్కంఠితస్య (౧) నయ తత్సవిధం (దయా) కృపా)
ళో ॥ (౨) యావంతి సంతి మమ కోశగృహే సవిత్రీ తావద్భి

ర్భువసోఽర్ధ్వాభిత్యైత్వాభ్యాసలోపే మేపాణ్ణాపు అనుమకించిద పి స్వల్పమపి గురుతాం గౌరవం న వేత్సి విదజ్ఞానే లణ్మధ్యమః ॥ ౨౬ ॥

మాతురితి ॥ మాతుర్జనన్యాః ముఖం ఉత్కంఠితస్య సంజాతోత్కంఠస్య మమ పురః పుర ఏవ అగ్రతోఽగ్రత ఏవ తిష్ఠతి స్థాగతినివృత్తావిలట్ పాఘ్రేతితిష్ఠాదేశః హే దయాళో స్పృహి గృహిపతీత్యాలుచ్ తస్యాస్స విధం సమీపం నయ మమ సవిత్రీ మాతా అన్వాదేశత్వాన్నైత్యేన స్యాత్ అథవా సవిత్రీశబ్దేనాన్వితత్వాత్కార్యాంతరపిధానాభావాదన్వాదేశ త్రైవ నాస్తీతి ॥ కోశగృహే యావంతి యత్పరిమాణకాని కనకాని సంతి తావద్భిరేవ + యత్తదేతేభ్యః పరిమాణే వతుబితి వతుప్ ఆసర్వనామ్న ఇ

---

(౧) సర్వేంద్రియసుఖాస్వాదో యత్రాస్తీత్యభిమన్యతే । తత్ప్రాప్తీచ్ఛాం ససంకల్పాముత్కంఠాం కవయో విదుః ఇత్యుక్తలక్షణా ఉత్కంఠేచ్ఛా ఉత్కంఠా ॥ (౨) కృపాళో ఇతి సా తేకృపాంలాత్యాదత్ర ఇత్యర్థే మితంద్వా ౧దిత్వా దాణాదిక ఉప్రత్యయః

డేయమితిభావః ॥ ౨౯ ॥—ఏతావతీచేద్వ్యతిః తదా కిమిత్యాగతా సీత్యతఆహ ॥ చిత్రేణేతి ॥ అహం చిత్రేయద్ధం విలోక్యచాపలాత్తద్వ చేతదపీతి భ్రమాత్ ఏత్యాగత్య తత్రచిత్రేఅసద్భిః అవిద్యమానైరచే తనత్వాదితిభావః, ఊహనాస్తవయుద్ధే ఉద్యద్భిః జృమ్భమాణైః క్ష్వే ళాభిః వీరాణాం సింహనాదైర్వాజినాం హ్రేషారవైః కోలాహలైర్బృంహి తైర్గజానాం ఘోషణైర్వంచితః ప్రాణసంశయమాపన్నాస్మీత్యర్థః భాగ్యహీనస్య సర్వత్రైవ నానుకూలా ప్రవృత్తిరితిభావః, అతఏవవిషమా లఙ్కారః అనర్థోత్పత్తిరూపః ॥ ౩౦ ॥—యథేతి ॥ అహం భూత లంత్యక్త్వా ఉచ్ఛ్రితంరథంయథాఆరుక్షం ఆరూఢవానస్మి + ఆజ్యా ద్వైవత్రేహితఃకర్తారిలుఙ్ తథా ప్రాణామిమ మేతిశేషః హృదఃవక్షసః అంతరం మధ్యభాగంత్యక్త్వా కంఠం హృదంతరాదున్నతం అధిరో హతీవేత్యుత్ప్రేక్షా వ్యంజకాప్రయోగాద్గమ్యా కంఠగతప్రాణోహం

దేవకనకైరభిషేక్ష్యతిత్వామ్ ॥ ౨౯ ॥ చిత్రేయద్ధంవి
లోక్యాహంచాపలాద్వ్యవచ్ఛితః । తత్రాసద్భిరిహో
ద్యద్భిః క్ష్వేళాహేషితబృంహితైః ॥ ౩౦ ॥ యథాహం
భూతలంత్యక్త్వాఽధిరుక్షముచ్ఛ్రితమ్ । తథా

త్యాకారోంతాం దేవః కనకైస్సువర్ణైస్త్వామభిషేక్ష్యతి కనకాభిషే కం కరిష్యతీతిభావః షిచక్షరణెల్లృట్ ఉపసర్గాదితిషత్వమ్ ॥ ౨౯ ॥ చిత్రేఇతి ॥ అహంచిత్రేఆలేఖ్య యద్ధంవిలోక్యచాపల్యాత్ యద్ధ మేతాదృశంకిలేతి చాంచల్యాదేత్య ఆగత్య తత్రఆలేఖ్యయుద్ధేఅసద్భిః అవిద్యమానైః ॥ ని ॥ సత్యేసాధౌవిద్యమానేప్రశస్తేభ్యర్హితేచసది త్యమరః ఇహప్రత్యక్షయుద్ధేఉద్యద్భిః క్ష్వేళాహేషితబృంహితైః ప త్తితురగగజారావైః వంచితఃఅస్మీతిశేషః ॥ ౩౦ ॥—॥యథేతి ॥ అ హంయథాభూతలంత్యక్త్వా ఉచ్ఛ్రితం ఉన్నతంరథం ఆరుక్షంరుహబీ జజన్మని ప్రాదుర్భావేలుఙ్ ఉత్తమఃశలఇగుపధాదితిక్సః తథాప్రా

జహిహి మాంపలాయనాయేత్యర్థః ॥ ३०॥—ఇతీతి॥ ఇతీత్థం బహూని స్సారవాక్యంవిలప్య పదయోః ప్రణిపతంతం నమస్కుర్వంతంతంన్నప సుతముత్తరంబపరాంగెస్పృష్ఠే కలపు ఔనముహుర్ముహు రాస్ఫాలయన్ మాభైషీరితిసశబ్దంపరామృశంత్సన్ అమర్త్యాపతిరింద్రిస్యసుతః అర్జునోపి గిరంవాదంసస్మితం ప్రవర్తయామాస ఉవాచేత్యర్థః॥ ३१॥ —ఉదితఇతి ॥ హెభద్రి విపరీతలక్షణయా అభద్రిపలాధమె తియావత్ ఈదృశః రణభీరుః త్వం విరాటభూపతేః మహావీరస్య ఉదరాత్ గర్భాత్కథముదితోసి జాతోసి కథంశబ్దో త్యాశ్చర్యే కారణగుణాహి కార్యగుణానారభంతెఇతి ప్రసిద్ధేర్విరుద్ధత్వావాశ్చర్యం; ప్రవయా అపివృద్ధోపియోవిరాటః పరెషాంశత్రూణాం సైన్యేస్సహ అధునాఅత్యంతవృద్ధభావేపీత్యర్థః కుతూహలాద్యుద్ధ్యతె+హేరవ

హృదంతరంముక్త్వాకంఠంప్రాణోధిరోహతి ॥ ३०॥

గీ ॥ ఇతి బహువిలప్య పదయోః ప్రణిపత్యంతం నృప సుతం తమపరాంగెకరపుటెన ముహుర్ముహురా స్ఫాలయన్సస్మితంగిరమమర్త్యాపతిసుతోపిప్రవర్త యామాస ॥ ३१ ॥ ప ॥ ఉదితోసివిరాటభూపతె రుదరాద్భద్రికథంత్వమీదృశః । ప్రవయాఅపి యః క ణః హృదంతరంహృదయమధ్యంత్యక్త్వాకంఠంఅధిరోహతిరుహేర్లట్॥ ३०॥ ఇతీతి ॥ ఇతీత్థంబహుఅనేకధావిలప్యరుదిత్వాపాదయోః ప్రణిపతంతం నమస్కుర్వంతం నృపసుతం తం ఉత్తరం అపరాంగెస్పృష్ఠే కరపుటేనముహుర్ముహురాస్ఫాలయన్ అమర్త్యాపతికుమారోపి అర్జునోపిసస్మితం గిరంప్రవర్తయామాస ఉవాచేత్యర్థః వృతువర్తనేన్యంతాల్లిట్॥३१॥ఉదితోసీతి॥హెభద్రవిరాటభూపతేరుదరేఈదృశః యుద్ధాద్భీరుస్త్వం కథ-ఉదితః ఉత్పన్నః అసి॥యఃవిరాటఃప్రవయాఅపివృద్ధోపి॥ని॥ప్రవయాస్థవిరోవృద్ధఇత్యమరః కుతూహలాత్ కు

ధారణే, అత్ర తాదృగగ్రణీరాదీదృగగ్రణీరాత్మ త్రివర్ణనాద్విరుద్ధ శార్యోత్పత్తిరూపో విషమ ప్రభేదః ॥ వైతాళీయమ్ ॥ ౩౩ ॥—సారథావితి ॥ సారథౌ మయిగతంభయం శాత్రవంయస్యతథోక్తేసత్యపి రథీ రథికస్త్వం సంగర్మేయుద్ధే రిపుభ్యః శత్రుభ్యః బిభేషియది త్రస్యసిచేత్ ఇత స్తవశత్రుభియప్రాప్తేరపి అన్యత్ వస్తు భుజం బాహుప్రతాపం భజంతీతితద్భాజాం మత్స్యభువాం పితృవంశ్యానాం కేకయభువాం మాతృవంశ్యానాం ద్వయేషామపి మానస్యకర్తనంఛేదః కిమితి కాకుః, త్వత్పలాయనముభయకులాకీర్తికరమిత్యర్థః, పునః కిమితి పాఠస్తు పునశ్శబ్దేన అన్యదతిలక్షయిత్వా కథంచిద్యోజ్యః॥ స్వాగతా వృత్తమ్ ॥ ౩౪ ॥—విస్తార్యేతి ॥ సంసది అంతఃపురస్త్రీసభాయాం విశృంఖలం నిర్నిరోధం వీరవాదం షష్ఠోపి నః కశ్చనపాండవోభూదిత్యాదివీరాలాపం వీరస్యేవవాదమితివివిస్తార్య ఉద్ఘుష్య అద్యయుద్ధా

కుతూహలాత్పరసైన్యైరధునాపియుధ్యతే ॥ ౩౩ ॥ సా
రథౌగతభయేపిరథీత్వంసంగరే యదిబిభేషిరిపుభ్యః ।
మత్స్యకేకయభువాంభుజభాజాం మానకర్తనమితో
పి(పునఃకిమ్)కిమన్యత్) ॥ ౩౪ ॥ విస్తార్యసంసదివిశృ
ఙ్ఖలవీరవాదంయుద్ధాత్పలాయితవతోద్య తవాంగకం

తు కాత్ పరసైన్యైః శత్రుబలైః అధునాపియుధ్యతే యుధసంప్రహారేలట్ ॥ ౩౩ ॥—॥సారథావితి ॥ సారథౌయంతరిగతభయేసత్యపి రథీరథికఃత్వంసంగరేయుద్ధే ॥స॥ ప్రతిజ్ఞాజసంవిదాపత్సుసంగరఇత్యమరః రిపుభ్యః భీత్రార్థానామిత్యపాదానత్వం బిభేషియది మత్స్యకేకయభువాం భుజభాజాం రాజ్ఞాంఇతోపిపునః మానకృంతనఃకింమానచ్ఛేదఃకః ॥ ౩౪ ॥—॥ విస్తీర్యేతి ॥ సంసదిసభాయాం మహత్తరం అతిమహాంతం వీరవాదం విస్తీర్య యుద్ధాత్ పలాయితవతః తవ అద్యకంపః అంతఃపురేషు వసతాం అబలాజనానాం స్త్రీజనానాం కు

త్వలాయితవతః తవాంగకమ్పః అంతఃపురేషు హసతాం ఏతాపదేవత వవీర్యమితి పరిహాసంకుర్వతాం అబలాజనానాం సమ్బంధినాం కుచయోః వల్గనానాం హాసత్క్షోభజనితకమ్పానాం ఆచార్యఉపదేష్టా భవితా భవిష్యత్యేవ నతునభవిష్యతీత్యర్థః, యుద్ధేపలాయితావాగతంపి క్ష్య సకుచక్షోభంహసిష్యంతీతిసముదాయార్థః, అత్ర స్త్రీణామేవ తథాహాసే కిముతపురుషాణామిత్యర్థాంతరాక్షేపాదర్థాపత్త్యలంకారః, తథా వస్తునా ప్రతీయతఇతివస్తునాలఙ్కారధ్వనిః ॥ ౩౫ ॥

కియదితి ॥ హేఉత్తరే తే తవ సహోదరేణఉత్తరేణ ద్విషామంశుకం వస్త్రాణీతిజాత్యేకవచనం, కియత్ కింమాత్రంఆనీతం ఆహృతం ఇత్యుక్తప్రకారం సఖీభిరుక్తేప్రశ్నేకృతేసతి భృశంమానేన ఉత్తరాయాః శ్రేష్ఠాయాః మానయుక్తప్రతివాక్యాయాఇతివా ఉత్తరాయాస్త్వదనుజాయాః ఉత్తరంప్రతివాక్యంకిం భవేదితిశేషః, తత్ ఉత్తరాయాః

పః । అన్తఃపురేషు హసతామబలాజనానామాచా
ర్యఏవభవితాకుచవల్గనానామ్ ॥ ౩౫ ॥ కియద్ద్విషా
మంశుకమాహృతంతే సహోదరేణేతిసఖీభిరుక్తే । మా
త్తరాయాభృశముత్తరాయాః కిముత్తరం బ్రూహితత

చవల్గనానాం స్తనకంపానాం ఆచార్యఏవమంత్రవ్యాఖ్యాకృదాచార్యఇత్యమరః భవితాభూసత్తాయాం లుట్ స్యతాసీతితాసిః॥౩౫॥——

కియదితి ॥ తేసహోదరేణ భ్రాత్రాద్విషాం శత్రూణాంకియత్+కింశబ్దాత్పరిమాణేకిమిదంభ్యాంవోఘఇతివతుప్ వస్యఘాదేశశ్చఇదంకిమోరీశ్కీ ఇతికిమఃకీ ఆయనేయీఘస్యేయాదేశః యస్యేతిచేతిలోపః ఉగితశ్చేతిఙీప్ అంశుకంవస్త్రం జాత్యేకవచనం ఆహృతంఇతిసఖీభిః ఉక్తేసతి హేఉత్తరతదాభృశమత్యంతం మానేనోత్తరాయాః శ్రేష్ఠాయాః।ని॥ఉపర్యుదీచ్యశ్రేష్ఠేష్వప్యుత్తరస్స్యాదిత్యమరఃఉత్తరాయాస్త్వద్భగిన్యాః ఉత్తరం ప్రతివచనం కింత్వం బ్రూహిబ్రూఞ్ వ్యక్తాయాం

ప్రతివాక్యం హే ఉత్తర త్వం బ్రూహి వద, త్వత్పలాయనం మానధన
మచ్ఛిష్యాద్వా రామమాప్యకీర్తికరమితి భావః ॥ ౩౬ ॥—జరఠ ఇతి
కించేత్యప్యర్థః, తవ జనకః విరాటః జరఠః అతివృద్ధః, మాతులాస్త్వ
న్మాతృభ్రాతరః కీచకాః అంతం నాశం అగురగతాః + ఇణః కర్తరి లు
ఙ్, త్వం చ ఏకకః నిస్సారపక్షశ్చ అల్పార్థే కన్ (౧) అతః అత్రాయు
ద్ధే ధైర్యం న యాసి యది న ప్రాప్స్యసి చేత్ తర్హి ఇదం రాజ్యం మా
త్స్యం తే తవ వశే ప్రభుత్వే న భవిష్యతి న స్థాస్యతి (౨) న కేవలము
భయవంశ్యానాం మానహానిరపి తు తవ రాజ్యహానిశ్చ భవతీత్యర్థః ॥౩౭
తదితి ॥ తత్తస్మాత్పలాయనస్య భయస్య వా బహుదోషాకరత్వాద్ధేతో
రిత్యర్థః, ఇదం సాధ్వసం భయం విజహీహి త్యజ + జహాతేర్విపూర్వా

(ల్లో)మత్తగత్వమ్ ॥ ౩౬ ॥ ప ॥ జరఠో జనకోఽపి మా
తులాస్తమప్యన్తమగుస్త్వమేకకః ॥ యది యాసి న ధై
ర్యమత్ర తేన వశే రాష్ట్రమిదం భవిష్యతి ॥ ౩౭ ॥ ప ॥ తది
దం విజహీహి సాధ్వసం కురు పాణౌ తృణతాం ధనుష్యపి ॥

వాచి లోట్ ॥ ౩౬ ॥—॥ జరఠ ఇతి ॥ జనకోఽపి జరఠః వృద్ధః । ని ॥ జరఠః కఠి
నే జీర్ణే ఇతి వైజయంతీ శతం శతసంఖ్యాకాః ॥ ని ॥ వింశత్యాద్యాస్సదైక
త్వే సర్వాస్సంఖ్యేయసంఖ్యయోరిత్యమరః మాతులా అపి । ని । మాతుర్భ్రా
తా తు మాతుల ఇత్యమరః అంతం నాశం అగుః ఇణ్ గతౌ లుఙ్ ఇణో గా
లుఙీతి గాదేశః గాతిస్థేతి సిచో లుక్ అత ఇతి శేషః త్వం ఏకకః అ
త్రాయుద్ధే ధైర్యం న యాసి యది యా (ప్రా) పణే లట్ ఇదం రాష్ట్రం తే వశే
న భవిష్యతి ఘూ సత్తాయాం లృట్ ॥ ౩౭ ॥—॥ తదితి ॥ తత్తస్మాత్
కారణాత్ ఇదం సాధ్వసం భయం విజహీహి త్యజ ఓహాక్ త్యాగే లోట్

---

(౧) ఇదమయుక్తం ఏకకః అసహాయః + ఏకాదాకినిచ్చాసహాయే ఇ
త్యత్ర చకారాదసహాయార్థే కన్ । (౨) వశ ఆయత్తతాయాం స్యా
ద్వశమిచ్ఛాప్రభుత్వయోరితి విశ్వః ॥

ల్లోట్, ఈహల్యఘోరిత్యనభ్యాసాకారస్యేత్వం, హాణా తృణతాం. కార్ముకం కురు గృహాణేత్యర్థః కురుషుదుర్యోధనాదిష్వపి విషయే. తృణతాం తృణభావం కురు కురూనపి తృణకల్పత్వేన భావయేత్యర్థః శౌ. ర్యధైర్యశౌర్యాభ్యామితి భావః ॥ ని ॥ తృణతాస్యాత్తృణత్వేపి తృణతా కార్ముకేపి చేతి విశ్వః ॥ కిం చేతిత్వర్థః, మత్స్యానాం జనపదానాం మీనానాంచ పత్యుః ప్రభోః + పతిస్సమాస ఏవేతి ఘిసంజ్ఞానియమాత్ జసి ఘేర్జితీతి గుణః పూర్వరూపంచ తే తవ వాహినీనాం సేనానాం. నదీనాంచ ముఖభాగే అగ్రదేశే వల్గనం సంచారః క్షమం ఉచితం + ఖలు రామం త్రిణా ॥ ని ॥ సేనానద్యోస్తువాహినీత్యమరః ॥ అత్ర పూర్వార్థే త్యాగాద్యనేకక్రియాయోగపద్యాభిధానాత్సముచ్చయః, ఉత్తరార్థే మత్స్యపతిత్వవాహినీముఖసంచారయోరనురూపసంఘటనవర్ణనాత్సమాలఙ్కారః, శ్లేషభిత్తికాభూలాభేదాధ్యవసాయాతిశయో. క్త్యుజ్జీవితఇత్యనయోరంగాంగిభావేనసఙ్కరః, అస్యచ సముచ్చయేనసంసృష్టిః, ఏకవాచకానుప్రవేశసంకరోవా ॥ వైతాలీయమ్ ॥ ౩౭ ॥ ఇతీతి ॥ ఇతి ఉక్తప్రకారేణాశ్వాస్య విశోకంకృత్వా తమితి శేషః,

తవమత్స్యపతేస్తువాహి[illegible]ముఖభాగే ఖలువల్గనం క్ష

మమ్ ॥ ౩౭ ॥ ౫ ॥ ఇత్యాశ్వాస్యపితృవనాటవీ తట.

ఈహల్యఘోరితి ఈకారః హాశౌహస్తేత్నృణతాంధనుఃకురు కురుష్వపి తృణతాంతృణత్వం కురు మత్స్యపతేః- మత్స్యదేశాధిపస్య మీనాధిపస్య తవతు వాహిన్యాస్సేనాయానద్యాశ్చ ॥ ని ॥ వాహినీస్యాత్తరంగిణ్యాం సేనాసైన్యప్రభేదయోరితి విశ్వః ముఖభాగే ఽభిముఖప్రదేశే ముఖం నిస్సరణే వక్త్రే ప్రారమ్భోపాయయోరపీతి విశ్వః వల్గనంచలనం క్షమం ఖలు యుక్తం ఖలు మత్స్యానాం ప్రవాహాభిముఖగమనాత్త థాపి సేనాభిముఖగమనం యుక్తమితి భావః ॥ ౩౭ ॥——॥ ఇతీతి ॥ ఇతి త్థం సమాశ్వాస్య పితృవనస్య శ్మశానస్య అటవ్యా అరణ్యస్య తటం ఉపేత్య,

క్తరమిత్యర్థః, పితృవనస్య శ్మశానస్య సమ్బంధి అటవీతటమరణ్యప్రదేశముపేత్య శమీవిటపినః శమీవృక్షస్య కోటరాత్ అగ్రాల్ సమాటీకితాస్సమానీతాః కిరీటః ఇంద్రదత్తః శంఖః దేవదత్తః చాపః గాండీవః ని. షంగౌ అక్షయతూణీరౌ తైస్సర్వైర్యేనతథోక్తః, జయలక్ష్మ్యాః పరిణయనస్య పాణిగ్రహణస్య యోగ్యతాం సమ్పాదయితుమివ ఖణ్డితస్త్రైక్లైబ్యం షండభావః నపుంసకత్వం యేన సః అయమాఖండలసునోర్జునః నిజస్య తత్త్వస్య స్వరూపస్య పాండవత్వాదేర్వ్యాకరణేన వివరణప్రసవహేతునా శతధా శతప్రకారం పల్లవితముత్పన్నం ధార్ష్ట్యం ధృష్టత్వం ధైర్యమితి యావత్ తత్ యస్య తథోక్తేన తేనైవ యః ప్రథమం రథికః తేనైవ యస్తథాభూతః తేనైవేతి వా అర్థః సుధేష్ణాపత్యేన ఉత్తరేణ కల్పితం సారథ్యశిల్పం సారథివ్యాపారః యస్మింస్తం రథమధిరుహ్య క్షణేన సపత్నసైన్యస్య శత్రుసేనాయాః బడబావహ్నిర్బభూవ

ముపేత్య శమీవిటపికోటీసమాటీకితకిరీటశంఖచాపని
షంగో జయలక్ష్మీపరిణయనయోగ్యతాం సంపాదయితు
మివఖండితషండభావో యమాఖండలసుతో నిజతత్త్వ
వ్యాకరణపల్లవితధార్ష్ట్యేన తేనైవసుధేష్ణాపత్యేనపరి
కల్పితసారథ్యశిల్పం రథమధిరుహ్య క్షణేన వారినిధిపూ

శమీవిటపినః శమీతరోః కోటరాత్ సమానీతాని కిరీటంచాపంచ శంఖశ్చ తనుత్రంచ కవచంచ ఏతాని యేన సః ఆఙ్ ఉపసర్గః ఇతి కః జయలక్ష్మ్యాః పరిణయస్య వివాహస్య యోగ్యతాం సంపాదయితుమివ ఖండితషండభావో యస్య తథాభూతః అయమాఖండలసుతః అర్జునః నిజతత్త్వస్య ఆత్మీయరూపస్య ॥ని॥ తత్త్వం రూపే పరాత్మనీతి విశ్వః వ్యాకరణేన వ్యాఖ్యానేన పల్లవితధార్ష్ట్యేన అంకురితప్రాగల్భ్యేన తేనసుధేష్ణాపత్యేన ఉత్తరేణైవ పరికల్పితం సారథ్యశిల్పం సారథ్యక్రియాకౌశలం యస్య తం రథం అధిరుహ్య క్షణేన వారిధిపూరన్య సముద్రప్రవా

బానలః వారినిధిపూరస్య సముద్రప్రవాహస్యేవ సమ్ముఖీనః అభిము
ఖం వర్తమానః బభూవ ఉపమోత్ప్రేక్షయోస్సంసృష్టిః ॥ ౩౯ ॥—॥
సంఖ్యేతి ॥ సవ్యసాచీ అర్జునః సంఖ్యామతీతం సంఖ్యాతీతం అసం
ఖ్యేయం తత్కౌరవబలం పురోగ్రే అపేక్ష్య తాదృశ్యశమ్భోరపి శిరసి వ్ర
ణదాయక ఇత్యర్థః, చాపే గాండీవే సాచీభవన్తీం తిర్యక్ప్రసరంతీం
దృశం దృష్టిం కించిదీషదేవ నతుపూర్ణామిత్యర్థః, విదధే అకరోత్
అసంఖ్యేయమపి పరబలం మమగాండీవస్య కియాన్విషయ ఇతి ఉప
హాలోకనాభిప్రాయః, అతఏవ పరికరాలఙ్కారః, తాదృశీత్యు
క్తం ప్రపఞ్చయతి ॥ పార్వత్యేతి ॥ పార్వత్యాగౌర్యా స్నేహయోః
స్మృతస్య ప్రేమ్ణశ్చ ద్వయేనాదరేణ నిజస్య పట్టవస్త్రస్య శకలం ఖండం
స్వయమాత్మనా న్యస్యన్యస్య నిక్షిప్య నిక్షిప్య ఆదరాద్ద్విరుక్తిః నత్వన్యేన
న్యాసయిత్వేత్యర్థః, చికిత్సితం ప్రతికృతం వ్రణం యస్మింస్తాదృశం శి

రస్కబడబావహ్నిరివసపత్నసైన్యస్య సంముఖీనో బ
భూవ ॥ ౩౯ ॥ ప ॥ సంఖ్యాతీతమపేక్ష్య కౌరవబలం
తత్సవ్యసాచీపురశ్చాపే తాం దృశం కించిదేవ విదధే సాచీ భ
వన్తీం దృశమ్॥ పార్వత్యా నిజపట్టవస్త్రశకలం స్నేహ(౧)

హస్య బడబానల ఇవ సపత్నసైన్యస్య శత్రుబలస్య సంముఖీనః అభిముఖం
దృష్టా+యథాముఖసమ్ముఖస్య దర్శనః ఖ ఇతి ఖః ఆయనేయీతిఖస్యేనః బ
భూవ॥౩౮॥—సంఖ్యాతీతమితి । సవ్యసాచీ అర్జునః సంఖ్యాతీతం అ
సంఖ్యం ద్వితీయాశ్రితేతి సమాసః తత్ కౌరవాణాం బలం సైన్యం పురః అ
గ్రతః అపేక్ష్య పార్వత్యా స్నేహయోః ప్రేమతైలయోర్ద్వయేన ఆ
దరేణ క్లిన్నం నిజపట్టవస్త్రస్య శకలం న్యస్యన్యస్య నిక్షిప్య చికిత్సితం వ్రణం
యస్య తచ్ఛిరో యస్య తథాభూతః దేవో పి యం చాపం శ్లాఘతే శ్లాఘ్యకత్థ

(౧) స్నేహస్తైలాదికరసద్రవ్యే స్యాత్సౌహృదేపి చేత్యుభయత్రాపి వి
శ్వః । శ్లాఘతే । అహోవజ్రసారస్స చాప ఇతి తదా తదా ప్రస్తౌతీత్యర్థః॥

ణః యస్యస దేవశ్శమ్భురపి యంగాణ్డీవం శ్లాఘతే కిముతాన్య ఇత్యర్థా
పత్తిరూపేణ వాక్యార్థేన క్షౌరవబలానాదరసమర్థనాద్వాక్యార్థ
హేతుక కావ్యలింగార్థాపత్త్యోరంగాంగిభావేనసఙ్కరః, శార్దూ
లవిక్రీడితమ్ ॥ ౪౮ ॥—నభసీతి । తతో దేవదత్తే అర్జునశంఖే నభస్యా
కాశే ప్రకర్షేణ ప్రసారి వ్యాపితం, నరేణార్జునేనదత్తం ఆధ్మా
నేనజనితం ధ్వనితం + ధ్వనతేర్భావే క్తః, దధానే నతి ద్విరదాః గజాః
ముముహుః సంభ్రాన్తాబభూవుః, అశ్వాముమూర్ఛుః మూర్ఛాంగతాః
రథినః రథికాః చుక్షుభిరే క్షుభ్యంతిస్మ, భటాశ్చ బిభ్యుస్త్రేసుః, దే
వదత్తఘోషేణ చతురంగమపి కౌరవబలమున్మాదితమభూదిత్యర్థః,
అత్ర మోహాద్యనేకక్రియాయోగపద్యాత్సముచ్చయాలఙ్కారః ॥ఔ
పచ్ఛందసికమ్ ॥ ౪౯ ॥—పర్యాయేణేతి ॥ అథ పర్యాయేణక్రమేణ
ప్రకోష్ఠయోర్హస్తమూలయోః పాతితా ఆకర్షణేనప్రేషితా జ్యా

దృయోర్దశ్శం నవ్యేతన్యస్య న్యస్యాచికిత్సితవ్రణశ్రి
రాదేవోపియంశ్లాఘతే ॥ ౪౦ ॥ నభసిప్రవిసారిదేవ
దత్తేనరదత్తధ్వనితం తతో దధానే । ముముహుర్ద్విర
దాముమూర్ఛురశ్వారథినశ్చుక్షుభిరేభటాశ్చబిభ్యుః
॥౪౯॥ప॥ పర్యాయేణాస్యగాణ్డీవః పాతితజ్యః ప్రకోష్ఠ

నేలట్ తాదృశిచాపేధనుషికించిత ల్పం సాచీనవతీం తిర్యగ్భవం
తీం దృశందృష్టిం విదధేచక్రే ॥౩౪॥—॥ నభసీతి ॥ దేవదత్తే అర్జున
శంఖస్య దేవదత్తఇతి నామ తస్మిన్ దేవైర్దత్తైఇతిచ నభసిఆకాశే
ప్రవిసారివిసృత్వరం నరేణఅర్జునేన మనుజేనదత్తం స్వనితంధ్వనిం
దధానేసతితతః తస్మాద్ధ్వనేః ద్విరదాః గజాః ముముహుః మహావైచి
త్త్యేలిట్ అశ్వాః ముమూర్ఛుః మూర్ఛా మోహసముచ్ఛ్రాయయో
ర్లిట్ రథినః చుక్షుభిరే క్షుభసంచలనేలిట్ భటాశ్చయోధాశ్చ బి
భ్యుః భీభయేలిట్ ॥ ౩౫ ॥—॥పర్యాయేణేతి ॥ పర్యాయేణఅను

మౌర్వీ యస్య సః అస్యార్జునస్య గాండీవః చాపః గంధర్వైశ్చిత్రసే
నాదిభిస్సహ యుద్ధమారభ్య కృతం మౌనం నామ వ్రతం సమాపయత్ త్య
జతి స్మ। అర్జునో గాండీవటంకారితవానిత్యర్థః। గన్ధర్వైర్యుద్ధప్రభృతి
కృతాత్ ప్రియయుద్ధాభావాదితి భావః, అత్ర గాండీవగుణటంకారస్య మౌనవ్ర
తసమాప్తిరూపేణ కథనాత్ పర్యాయోక్తిరలంకారః। ని॥ పర్యాయోక్తం
తు గమ్యస్య వచో భంగ్యంతరేణ యదితి లక్షణాత్ ॥ ౪౭ ॥—అథేతి ॥
అథ కరతలయోర్ద్వయమేవ మండపస్తస్మిన్ కృతం తాండవం నాట్యం
గుణాకర్షణవిమోచనవ్యాపారః యస్య తస్యార్జునస్య సవ్యసాచిత్వా
దితి భావః, గాండీవస్య విస్ఫారేణ గుణటంకారేణ ॥ని॥ విస్ఫారో ధ
నుషః స్వాన ఇత్యమరః ॥ అయం పురోవర్తీ పాండవోఽర్జున ఇతి నిశ్చి
త్య అనుమాయ అయమర్జునః లీలయానాయాసేన నిస్తీర్ణః అతిక్రా
న్తః దుస్తరః తరితుమశక్యః సంధా అజ్ఞాతవాసప్రతిజ్ఞైవ సింధుస్స

యోః। గంధర్వయుద్ధమారభ్య కృతం మౌనం సమాప
యత్ ॥ ౪౭ ॥గ॥ అథ కరతలద్వయమండపకృతతాం
డవస్య గాండీవస్య విస్ఫారేణ పాండవోఽయమితి నిశ్చి
త్య లీలానిస్తీర్ణదుస్తరసంధాసింధురయం పునరపి నిర్బం

ధూర్వ్య ॥ ని ॥ ఆనుపూర్వీ స్త్రియామావృత్ పరిపాటిరనుక్రమః ప
ర్యాయశ్చేత్యమరః ప్రకోష్ఠయోః పాతితా జ్యాశింజినీ యస్య తథా
భూతః అస్యార్జునస్య గాండీవః ధనుః గంధర్వైర్యుద్ధం ఆరభ్య కృ
తం మౌనమభాషణవ్రతం సమాపయత్ + అష్టవ్యాప్తౌ ణ్యంతాల్లఙ్ ॥
౩౬ ॥ అథేతి ॥ అథానంతరం కరతలద్వయమేవ మండపస్తస్మిన్ కృ
తం తాండవం యేన తస్య గాండీవస్య విస్ఫారేణ అయం పాండవః అర్జు
నః ఇతి నిశ్చిత్య లీలయా నిస్తీర్ణః దుస్తరః తరితుమశక్యః + ఈషద్దుస్సు
ష్విత్తిఖల్ సంధా ప్రతిజ్ఞైవ మర్యాదైవ వా ॥ని॥ సంధా ప్రతిజ్ఞా మర్యా
దేత్యమరః సింధుర్యేన తథాభూతః పునరపి నిబంధుమాగత ఇతి అథ

ముద్రాః యేన తథోక్తస్సన్ పునరపి నిర్బన్ధుం నిరోద్ధుం రాజ్యమి
తి శేషః ఆగతః ఇత్యుక్తప్రకారయా అధృష్యయా దుర్నివారయా ని
జయా ఈర్ష్యయా మానసవికారేణ గుణేష్వపి దోషారోపాత్మకేన
రూక్షాః కలుషాః విపక్షాశ్శత్రవః తమర్జునం పూర్వపక్షాః ప్రతివా
దివాక్యోపన్యాసాః సిద్ధాన్తం గ్రన్థకర్త్రభిమతార్థమివ యుద్ధా
యయోద్ధుం దూషితుం చేతి తుమర్థాచ్చ భావవచనాదితి సూత్రేణ
చతుర్థీ పర్యవారయన్ సర్వతో నిరున్ధన్తి స్మ, అత్ర గాణ్డీవటఙ్కా
రేణార్జునానుమానాదనుమానాలఙ్కారః, తేన ఈర్ష్యాహేతుక
పరివారణసమర్థనాత్మక కావ్యలిఙ్గోజ్జీవనాత్ ద్వయోరఙ్గాఙ్గిభా
వేన సఙ్కరః అత్ర కరతలద్వయమణ్డపేతి పరమ్పరితరూపకేణ సం
ధాసిన్ధురితి కేవలరూపకేణ సిద్ధాన్తమిత్యుపమయా చ సంసృష్టిః, ఉప
మయా చార్జునప్రాబల్యకౌరవదౌర్బల్యయోః ప్రతీతేరలఙ్కారేణ వ
స్తుధ్వనిరిత్యపి ప్రాహుః ॥ ౪౩ ॥—విజయస్యేతి ॥ తతః పరివారణా
నన్తరం పరస్సహస్రాః సహస్రేభ్యోఽధికాః విమతానాం శత్రూ
ణాం ఇషవః బాణాః విజయస్యార్జునస్య రథే జగతాం భీతికరాః భ

ధుమాగత ఇత్యధృష్యయా నిజేర్ష్యయా రూక్షా విప
క్షాః పూర్వపక్షాస్సిద్ధాన్తమివ యుద్ధాయ తం పర్యవార
యన్ ॥ ౪౩ ॥ ప ॥ విజయస్య రథేతి తాని పేతుర్విమతానా

స్యయా నిజేర్ష్యయా అక్షాన్త్యా రూక్షాః విపక్షాశ్శత్రవః పూర్వప
క్షాః సిద్ధాన్తమివ తమర్జునం యుద్ధాయ పర్యవారయన్ వృఞ్ వర
ణే చురాదిణ్యన్తాల్లఙ్ ॥ ౪౩ ॥ విజయస్యేతి ॥ తతః విజయస్య అర్జున
స్య రథే పరస్సహస్రం సహ స్రాత్పరాః కర్తృకరణే కృతా బహులమి
తి బహులగ్రహణాత్సుప్సుపేతి వా సమాసః పారస్కరాదిత్వాత్సుట్
విమతానాం శత్రూణాం ఇషవః బాణాః జనమేజయస్య యాగస్య మ
ఖస్య వేదేః మధ్యే జగతాం భీతికరాః అహిసంఘా ఇవ సర్పసమూహాః

యజ్ఞవాటాః అహిసంఘాన్సర్పసమూహాః జనమేజయస్య పారీక్షితస్య రాజ్ఞస్సమ్బన్ధిన్యాః యాగవేదేర్మధ్యే వహ్నికుండ ఇవ నిపేతుః అస్త్రాద్యుపమయా కౌరవబాణానాం సద్యో నశ్వరత్వప్రతీతేరలఙ్కారేణ వస్తుధ్వనిః ॥ ఔపచ్ఛన్దసికమ్ ॥౪౮॥— జమ్భేతి॥ అథ జగత్యేకః ముఖ్యః వీరః వైయక్తికవిశేషణవిశేష్యభావాత్సమాసః, జమ్భద్విషః ఇన్ద్రస్య తనయోఽర్జునోఽపి శరాణాం నిజబాణానాం పితృకాననే శ్మశానే వాసేన యో దోషః అశుచిత్వరూపః తం ప్రత్యర్థినాం శత్రూణాం రక్తతటినీషు శోణితనదీషు స్నపనైరభిషేచనైః ఛేత్తుం క్షాళితుమిచ్ఛన్ ఛేత్స్యన్నివేతి ఫలోత్ప్రేక్షా, మహీయః శ్లాఘ్యం జన్యంయుద్ధం జృమ్భయితుం ప్రకటయితుం సమారభత ఉపక్రాన్తవాన్ ॥ ౪౯ ॥—

మిషవఃపరస్సహస్రాః(౧) । జనమేజయయాగవేదిమ
ధ్యే జగతాం భీతికరా ఇవాహిసంఘాః ॥౪౮॥ జంభద్విషో
పి తనయో జగదేకవీరో జన్యం సమారభత జృంభయితుం
మహీయః । ప్రత్యర్థిరక్తతటినీస్నపనైశ్శరాణాంభే
త్స్యన్నివాథపితృకాననవాసదోషమ్ ॥౪౯॥

ఇవ నిపేతుః + పద్యగతో లిట్ నను అర్జునయుద్ధస్య ప్రాచీనత్వాజ్జనమేజయయాగస్యార్వాచీనత్వాదుపమానోపమేయభావానుపపత్తిరితి చేత్ కవేరుభయాపేక్షయా ఆధునికత్వాత్తద్వచనే తస్యోపపత్తిర్యుక్తేతిదిక్ ॥ ౪౮ ॥—॥ జంభద్విష ఇతి ॥ అథానంతరం జగదేకవీరః జంభద్విషః ఇంద్రస్య తనయోఽపి అర్జునోఽపి ప్రత్యర్థినాం శత్రూణాం రక్తతటినీనాం శోణితనదీనాం స్నపనేన శరాణాం పితృకాననవాసేన శ్మశానవాసేన యో దోషః తం భేత్స్యన్నివ మహీయః అతిమహత్ జన్యం యుద్ధం జృంభయితుం వర్ధయితుం సమారభత రభరాధస్మైలప్

(౧) ॥ సి ॥ పరశ్శతాద్యాస్తే యేషాం పరాసంఖ్యా శతాదికాదిత్యమరః ॥

చలదితి ॥ చలద్భిర్ధావద్భిరశ్వైః రథైః ద్విపైశ్చ ఉత్థాఉద్భూతాః రేణవః ధూళీః వరణస్రజాం స్వయంవరార్థపుష్పమాల్యానాం మధుభిర్మకరన్దరసైః శాంతిం క్షయం ప్రణీయ ప్రాపయ్య స్వయంసుఖసనావరణం యథాస్యాత్తథాదృష్టః రణః యాభిస్తథోక్తాః యథా భవేయుః తథా సురవామాః అప్సరసః గగనే ఆకాశే సమేయుః మిళంతి స్మ అత్రయుద్ధే నిశ్చిత్య నూతనవల్లభప్రాప్తిం గృహీతవరణస్రజో గగనే సంజగ్మురిత్యర్థః అత్రగణరేణోర్వరణమాల్యరసేనక్షయాసంబన్ధేపిసమ్బన్ధరూపాతిశయోక్తేర్రణ హనిష్యమాణవీరభటానామసంఖ్యేయత్వరూపవస్తు వ్యంజికాయాః రసక్షయరణయోర్వైమాతు హేతుమత్తోరుక్తిరూపస్య హేతుత్వాలంకారస్యచద్వయోరేకవాచకానుప్రవేశసఙ్కరః॥

౪౬ ॥—కౌంతేయేతి ॥ అథ కౌంతేయస్యార్జునస్యసంబంధినఃకర్ణద్వితయస్య శ్రోత్రయుగ్మస్య ఉపకంఠాభ్యాం సమీపాభ్యామేవ మూ

(౧) చలదశ్వరథద్విపోత్థ రేణూర్వరణస్రజ్మధుభిఃప్రణీయశాంతిమ్।సుఖదృష్టరణాయథాభవేయుస్సురవామా గగనేతథాసమేయుః ॥ ౪౬ ॥ ప ॥ కౌంతేయకర్ణ

॥ ౪౭ ॥ — చలదితి ॥ చలతః చలతః అశ్వరథద్విపాన్ ఉత్థాన్ రేణూన్ ధూళీఃవరణస్రజాం వరణమాలానాం మధుభిర్మకరందైశ్శాంతిం ప్రణీయ ప్రాపయ్యసుఖేన దృష్టరణాః యథాభవేయుఃభూసత్తాయాంలిఙ్ తథాగగనేఆకాశేసురవామాఅప్సరసఃసమేయుః అఙ్ఘ్రావ్రాదిణ్గతావిత్యస్మాల్లిఙ్ ॥ ౪౬ ॥—॥ కౌంతేయేతి ॥ కౌంతేయస్యఅర్జునస్యకర్ణద్వితయస్య శ్రోత్రద్వయస్య ఉపకంఠసమీపఏవ నూపూర్తికఃజ్యౌతిషికః తేన ఆవేదితాజైత్రయాత్రా యేషాంతైః

(౧) చలదితిపాఠేచక్షితోఙ్జిత్కారణాజ్ఝాపకా దనుదాత్తేత్వ లక్షణమాత్మనేపదమనిత్యం। అతఏవచలతేచలతీతిచేతిశిష్టప్రయోగః । తద్భుజాంఙ్రచలద్భుతనాలాదితి నైషధీయేప్రయోగశ్చ ॥

హూర్తికాభ్యాం జ్యౌతిషికాభ్యాం ఆవేదితాజ్ఞాపితా జైత్రయాత్రా యేషాం తైః రాకర్ణాకృష్టగుణముక్తైరిత్యర్థః, సవ్యసాచిత్వాత్కర్ణ ద్వితయేత్యుక్తం ఆసమన్తాచ్ఛాతానితీక్ష్ణాని శల్యాని బాణాగ్రాణియేషాం తైః భల్లైః బాణవిశేషైః కుబేరస్యాశా ఉత్తరదిక్ వైరిణాం కౌరవాణాం ఆశా గోగ్రహణతృష్ణాచ ద్వయమపి రురుధే నిరుద్ధా భగ్నాచ అత్ర కుబేరదిశః కౌరవతృష్ణాయాశ్చ శ్లేషభిత్తికాభేదాధ్యవసితేన రోధనౌపమ్యస్య గమ్యత్వాత్తుల్యయోగితాభేదః ॥ ౪౭ ॥——ఉద్ధారేతి ॥ తదాసమీకే యుద్ధే తేన శక్రసుతేనార్జునేన ధనుషిగాండీవే చక్రీకృతే గుణాకర్షణేన మణ్డలీకృతే సతి మార్గణానాం బాణానాం సమ్బన్ధినీషు ఉద్ధారః నిషఙ్గాదాదానం సన్ధిస్సన్ధానం పరిముక్తిః ప్రయోగః తాసు తిసృషు క్రియాసు నిర్ధారణసప్తమీ, తాసాం మధ్య ఇత్యర్థః ఆద్యే ఉభే ప్రథమద్వితీయే ఉద్ధారసన్ధానక్రియే ద్వే అపి అన్తిమయా మోచనక్రియయా సహ సాయుజ్యమేక్

ద్వితయోపకణ్ఠమాహూర్తికావేదితజైత్రయాత్రైః।
ఆశాతశల్యైరురుధేనభల్లైరాశాకుబేరస్యచవైరిణాం
చ ॥ ౪౭ ॥ ప॥ ఉద్ధారసన్ధిపరిముక్తిషుమార్గణానా
మాద్యేఉభేఅపితదాతిసృషుక్రియాసు। సాయుజ్యమా

ఆశాతానిసమన్తాల్ క్ష్ణుతాని ॥ని॥ నిశితక్ష్ణుతశాతాని తేజితేఇత్యమరః శల్యానియేషాం తైర్భల్లైర్బాణైః ॥ని॥ భల్లోభల్లశ్చబాణస్యాదితివిశ్వః కుబేరస్యఆశాదిక్చవైరిణాంశత్రూణాం ఆశాతృష్ణాచ ॥ ని ॥ ఆశాతృష్ణాదిశోః ప్రోక్తేతి విశ్వః ॥ రురుధే + రుధిర్ ఆవరణే కర్మణిలిట్ ॥ ౪౭ ॥ —— ॥ ఉద్ధారేతి ॥ సమీకే యుద్ధే తేన శక్రసుతేన అర్జునేన ధనుషిచక్రీకృతేసతి మార్గణానాం బాణానాం ఉద్ధారసన్ధిపరిముక్తిషు ఉద్ధారః నిషఙ్గాదుద్ధృతిః సన్ధిర్ధనుషాసన్ధానం పరిముక్తిర్మోచనం ఏతద్రూపాసు తిసృషు క్రియాసుకర్మసు మధ్యే

భావమాపతుః (ప్రా)ప్తేఇవేత్యుత్ప్రేక్షా లాఘవాతిశయాదజ్ఞేయాస్త్రా
నసంధానంశరాణాం మోచనమేవ సర్వైర్దదృశ ఇత్యర్థః ॥ ౪౭ ॥
యుద్ధేతి ॥ కటాపవకటకౌ కుంభౌ తాభ్యాంనిస్సృతాని నిర్గతాని
అంభాంసి మదజలాని యేషాంతథోక్తాః అన్యత్రనితమ్బనిస్సృతనిర్ఝ
రోదకాః అతఏవ భృతాఃధృతాః గర్వస్యాహంకారస్యస్య విప్రుషః
బిందవః యైః తథోక్తానివస్థితానిత్యుత్ప్రేక్షా, తత్ర యుద్ధసీమ్ని రణ
భువి మూర్ఛితానాన్యవృష్టాః కుంజరాః గజాః సఃఅర్జునః తస్యా
ర్జునస్య తాతః పితాఇంద్రః శైలానాంసంచయాః సమూహానివ ల
క్ష్యం శరవ్యం అకరోత్ గజానవధీదిత్యర్థః ఉపమోత్ప్రేక్షయోస్సం
సృష్టిః యత్తు భుజగర్వవిప్రుషాం ఉచ్ఛ్రితానిత్యపపాఠే భ్రమేణభు
జయోర్గర్వవిప్రుషాం గర్వాతిశయానామిత్యర్థః ఉచ్ఛ్రితాః ఉ
న్నతానితినృసింహప్రలపితం తత్కిం కేనసంగతమితి సహృదయాప్ర
పతురివాంతిమయానమీకేదకీర్కృతేధనుషి శక్రసుతేన
తేన॥౪౭॥ప॥యుద్ధసీమ్ని(భుజ)భృత) గర్వవిప్రు(షా)
షో)మూర్ఛితాః కటకనిస్సృతాంభనః। తత్రలక్ష్యమ
ఆద్యేఉభేఅపి ఉద్ధాసంధిదూపేక్రియె ఈదూచేద్ధి వచనమితి ప్రగృ
హ్యసంజ్ఞాతదాతస్మిన్ కాలేఅంతిమయాముక్తిక్రియయాఅంతాచ్ఛేతి.
డిమచ్ సాయుజ్యం ఆపతురివ ఆశ్వవ్యాప్తౌలిట్ హస్తలాఘవాజ్జన్యై
రుద్ధారసంధీనదదృశాతేముక్తిరేవ దదృశేఇతిభావః ॥ ౪౮ ॥—॥ యు
ద్ధేతి॥తత్రయుద్ధసీమ్నిసఃఅర్జునః భుజగర్వస్య విప్రుషాదాపేనమూ
ర్ఛితాః అతఏవకటకేభ్యః గండేభ్యః ॥ ని ॥ గండఃకటోమదోదాన
మిత్యమరః॥ స్వార్థేకః ॥ అన్యత్ర కటకేభ్యః నితమ్బేభ్యః ॥ ని ॥
భూభృన్నితంబేవలయె చక్రేచ కటకోస్త్రియామిత్యమరః ॥ నిస్సృ
తాని గళితాని అంభాంసి మదోదకాని ప్రస్రవణాంభాంసిచ యేషాం
తాః కుంజరాః గజాః తస్యతాతః ఇంద్రః శైలసంచయాః ప్ర

వకలయంతు రక్షోద్ధశాన్యృత్తమ్ ॥ ౪౯ ॥— కాండైరితి ॥ ప్రచండత
రా అతిభీషణా దోషా బాహూయస్యసః ॥ ని ॥ భుజబాహూప్రవే
ష్టౌదోషోరిత్యమరః॥ పాండుసూనురర్జునః నిద్రాస్యతాం అగ్రే ప్రస్వా
పనాస్త్రేణశయనంకరిష్యతాం నిఖిలానాం వైరిమహీపతీనాంశత్రురా
జానాం పృథూః స్థూలాయతాః ఉపధానానాముపబర్హణానాం పఙ్క్తీః
శిరోభాగక్షేప్యతూలాదినిర్మితయంత్రవిశేషఉపధానఉత్పాదయన్
జనయన్నివస్యత్రిష్టాయుధియుద్ధే కాండైర్బాణైః ॥ ని ॥ కాండో
స్త్రీదండబాణార్వవర్గావసరవారిషు ఇత్యమరః ॥ కరిమండలానాం గ
జబృందానాంశుండాః కరాన్ అధః భూతలే అపాతయత్ పాతిత
వాన్ ॥ ౫౦ ॥ విశాలేతి ॥ మహాంతః కరిణోగజాః దేహస్య మధ్యే
విజయస్య అర్జునస్య అస్త్రేణ బాణేనదత్తం కృతంవిశాలంవిస్తీర్ణం,

కరోత్కటంజరాన్ తస్యతాతఇవశైలసంచయాన్ ॥౪॥

ప॥ కాండైరపాతయదధఃకరిమండలానాం శుండాః
ప్రచండతరదోర్యుధిపాండుసూనుః ॥ నిద్రాస్యతాంని
ఖిలవైరిమహీపతీనా ముత్పాదయన్నివపృథూరుప
ధానపఙ్క్తీః ॥ ౫౦ ॥ప॥ విశాలరంధ్రంవిజయాస్త్ర

దత్తసంఘానివ లక్ష్యం శరవ్యం అతనోత్ తనువిస్తారేలట్ ॥ ౪౯ ॥
॥ — ॥ కాండైరితి ॥ యుధి ప్రచండతరా దోషా యస్య సపాం
డుసూనుః అర్జునః నిద్రాస్యతాం నిఖిలానాం వైరిమహీపతీనాం శ
త్రుభూపతీనాం పృథూః మహతీః ఉపధానానాం ॥ ని ॥ ఉపధానం
తూపబర్హమిత్యమరః, పఙ్క్తీఃఆవళీః ఉత్పాదయన్నివ ,కాండైః
బాణైః॥ని॥కాండోనాశితరుస్కన్ధేబాణేచేతివిశ్వః॥ కరిమండలానాం
గజకదంబానాం శుండాఃకరాన్॥ని॥ శుండావిజలహస్తిన్యాంమదిరాక
రిహస్తయోరితి విశ్వః అధఃఅపాతయత్ పత్లగతాణిజంతాల్లఙ్ ॥౫౦॥
విశాలేతి ॥ విజయస్య అర్జునస్య అస్త్రైర్దత్తం విశాలంరంధ్రం

రంధ్రం దధతస్సంతః స్కందస్య కుమారస్వామినశ్శక్త్యానామాయుధే
న క్షతా రంధ్రితా మేఖలా మధ్య దేశః యస్య తస్య క్రౌంచస్య నామవత
తస్య లీలాం వినవ్రుః స్వీచక్రుః, అత్రాన్యలీలాయా అన్యత్రాసంభవేన త
త్సదృశలీలాక్షేపాదసంభవద్ధర్మసంబంధనిబంధనో నిదర్శనాలంకారః
॥ ౫౧ ॥—ఆధోరణస్యేతి ॥ ఏకాకాచిత్సురవధూర్దేవాంగనా జన
మాకాశంప్రతి ఉత్పతితే కించ పతతా ఆధోరణస్య గజారూఢస్య శి
రసా అర్జునబాణచ్ఛిన్నేనేతి శేషః, అర్ధమార్గే మార్గమధ్యే సం
ధానం సమ్బంధం భజతిభితద్భాక్ కబంధే అపమూర్ధకళేబరే క
స్మింశ్చిత్ స్రజం వరణమాల్యం న్యస్య నిక్షిప్య ననసురభ్రాంత్యేతిభావః
అథ నిక్షేపానంతరం బద్ధంమానంయేన తస్మాదచేతనత్వేన గతసల్లాపా
త్తస్మాత్ ఉక్తవిధకబంధాత్ భియా భయేన దివి ఆకాశే మారంపలా
యిత ధావతిస్మ; అత్ర మానజన్యభయస్యవిశేషణగత్యాపలాయనహే

దత్తం దేహస్యమధ్యేదధతో మహాంతః । స్కందస్య
శక్త్యాక్షతమేఖలస్య క్రౌంచస్యలీలాంకరిణో వివవ్రుః॥
౫౧॥ ఆధోరణస్యశిరసా పతితార్ధమార్గే సంధానభా
జిదినముత్పతితేకబద్దే । న్యస్యస్రజంసురవధూరథబ

దేహస్యమధ్యేదధతః నాభ్యస్వాచ్ఛతురితిసమభావః మహాంతః కరిణః
గజాః స్కందస్య కుమారస్య శక్త్యాశక్త్యాఖ్యాయుధేనక్షతా మేఖలా
నితంబభూమిర్యస్యతస్య॥ని॥ మేఖలాఖడబంధేస్యాత్ కాంచీశైలనితంబ
యోరితివిశ్వః॥ క్రౌంచస్య క్రౌంచాఖ్య పర్వతస్యలీలాం శోభాం లీలా
మివలీలామితి నిదర్శనావివవ్రుః వృత్తం వసన్తతిలకమ్ ॥ ౫౧ ॥—॥ ఆ
ధోరణస్యేతి ॥ పతతాఅధఃపతతా అధోరణస్య హస్తిపకస్య శిరసా అ
ర్ధమార్గే సంధానభాజికబంధే మూర్ధరహితే దేహే దివం ఆకా
శం ఉత్పతితే ఊర్ధ్వంగచ్ఛతి సతి ఏకాసురవధూః స్రజంన్యస్యని
క్షిప్య అథానంతరం బద్ధమానాత్ తస్మాత్ భియాభయేన దిశిమారం ప

తుత్వాత్ప్రచార్థహేతుక కావ్యలింగస్య భ్రాంతిమదుజ్జీవితత్వాద్ద్వయోస్సంకరః, యత్తుగత ప్రాణం దృష్ట్వా లజ్జావతీబభూవ ఇత్యర్థ ఇతి నృసింహః తదనాఘ్రాతశృంగారగ్రంథస్య సహోద్యంత్రాసేన సంచారికాలజ్జోదయస్య లోకశాస్త్రోభయవిరుద్ధత్వాదితి ॥ ౫౨ ॥—తుంగా ఇతి ॥ తుంగా ఉన్నతాః గజాశ్చ జవనాః జవాధికాః తురగా అశ్వాశ్చ వీరాః శౌర్యశాలినః యోధాశ్చ తేనార్జునేన నిహతాశ్ఛిన్నాస్సంతః అత్ర యుద్ధభూమౌ నిబిడం సంబాధం యథాతథా నిద్రాస్యతః అగ్రే ప్రస్వాపనాస్త్రేణ శయిష్యతః నరేంద్రాణాం రాజ్ఞాం సంఘాత్ ప్రాక్ పూర్వమేవ సమ్యగసంబాధం యథాతథా అవకాశస్య శయనస్థలస్య గ్రహీతుమిచ్ఛయా జిఘృక్షయేవేత్యుత్ప్రేక్షా, భువం ప్రత్యాశుజగ్ముః సమ్బాధే సతి నరేంద్రాపేక్షయా దుర్బలానామవకాశస్య దుర్లభత్వాదితి భావః ॥ ౫౩ ॥—గంగేతి ॥ పురా సృష్టికాలే విధాత్రా బ్రహ్మణా

బద్ధమానా త్తస్మాద్భియా దిశి పలాయత దూరమేకా ॥౫౨
ప॥ తుంగా గజాశ్చ జవనాస్తురగాశ్చ వీరా యోధాశ్చ తే
ననిహతా భువమాశుజగ్ముః । నిద్రాస్యతో నిబిడమత్ర
నరేంద్ర సంఘాత్ప్రాగేవ సమ్యగవకాశజిఘృక్షయేవ
౫౩॥ ప॥ గంగా సితా రవిసుతాప్యసితా పిశంగీ చక్రే త

లాయత అయపయగతౌ పరా పూర్వాదస్మాల్లఙ్ ఉపసర్గస్యాయతావితి రేఫస్య లత్వమ్ ॥ ౪౧ ॥—॥ తుంగా ఇతి ॥ తేనార్జునేన నిహతాః నిషూదితాః తుంగా ఉన్నతా గజాశ్చ జవనాః ॥ని॥ జవనస్తు జవాధిక ఇత్యమరః తురగాశ్చ అశ్వాశ్చ వీరాః శూరాః యోధాశ్చ భటాశ్చ అత్ర నిభృతం నిద్రాస్యతాం నృపేంద్రాణాం రాజశ్రేష్ఠానాం సంఘాత సమూహాత్ ప్రాగేవ పూర్వమేవ సమ్యగవకాశస్య సమీచీనప్రదేశస్య జిఘృక్షయేవ గ్రహీతుమిచ్ఛయేవ ఆశుశీఘ్రం భువం జగ్ముః + గ్ర మ్ల గతౌ లిట్ ॥ ౪౬ ॥—॥ గంగామితి ॥ పురా పూర్వం విరించ్య

గంగానామసితా శ్వేతా తటినీ నదీ చక్రే సృష్టా, రవిసుతా యమునా నామ అసితా నీలా తటిన్యపి చక్రే, తయోర్గంగాయమునయోస్సహచరీ సఖీ సరస్వతీనామ పిశంగీ పింగళా +గౌరాదిభ్యశ్చ ఙీష్, తటినీ చక్రే; రుచా కాన్త్యా శోణా రక్తా కాచిత్తటినీ న చక్రే ఇతి కిల ఉక్తప్రకారార్థాత్ అరవేత్యుత్ప్రేక్షా, అర్జునేన బాణానామాళిభిః పఙ్క్తిభిః అసృక్సరితాం రక్తనదీనాం శతం వితేనే సృష్టం; అత్ర గంగా సితా రవిసుతాప్యసితా పిశంగీ చక్రే తయోస్సహచరీ చ పురా విధాత్రేత్యేవ పూర్వార్ధం ద్వితీయాన్తపాఠే తు విరిఞ్చిరితి వ్యత్యయతోऽనుషంగః, చక్రే ఇత్యస్య స్థలత్రయే కర్తర్యేకత్ర కర్మణి చ ప్రయోగమాశ్రిత్య అన్వయో యోగ్యః; యద్యపి శోణో నదః విధాత్రా సృష్ట ఏవ, తథాపి న స నదీ అత ఏవ శోణా రుచా తటినీత్యుక్తమ్ ॥ ౨౪ ॥ ——కర్ణ ఇతి ॥ తతః యుధి యుద్ధదేశే ఇదం సర్వత్ర యోజ్యం కర్ణే రాధేయే క్వ కుత్ర స్థ ఇత్యుక్తప్రకారస్య గవేషణస్యాన్వేషణస్య విషయే పాత్రే పలాయితే సతి యోన

యోస్సహచరీ చ పురా విధాత్రా । శోణా రుచా న తటినీ
తి కిలార్జునేన బాణాళిభిశ్శతమసృక్సరితాం వితేనే ॥

౨౪॥ వ॥ కర్ణే క్వేతి గవేషణస్య విషయే గాంధారినాథే
పునర్నిర్గన్తుం ధృతదిగ్భ్రమే వికలితచ్ఛత్రేపి దు

ష్టో గంగాం సితాం శుభ్రవర్ణాం రవిసుతాం యమునాం అసితాం శ్యామాం తయోర్నద్యోస్సహచరీం సరస్వతీం చ పిశంగీం పింగాం పిశంగాముపసఙ్ఖ్యానమితి ఙీష్ +చక్రే డుకృఞ్ కరణే లిట్ రుచా శోణా ॥ సి॥ శోణః కోకనదచ్ఛవిరిత్యమరః తటినీ నదీ న చక్రే తేనేతి శేషః కర్మణి లిట్ ఇతి కిల ఇతి అర్జునేన బాణాళిభిః శరశ్రేణీభిః అసృక్సరితాం రక్తనదీనాం శతం వితేనే తనువిస్తారే కర్మణి లిట్ ॥ ౨౪ ॥——॥ కర్ణ ఇతి ॥ కర్ణే క్వేతి కుత్ర వర్తత ఇతి గవేషణస్య అన్వేషణస్య విషయే గోచరే సతి గాంధారనాథేన పునర్నిర్గన్తుం పునః నిర్యాతుం ధృతః

వత్, గాంధారనాథే పునః శకునౌ తు నిర్గంతుం అన్యత్ర యాతుం ధృతః దిశాం భ్రమః (ప్రాచ్యాదౌ ప్రతీచ్యాదిజ్ఞానం) యేన తథోక్తే సతి దుర్యోధనేపి వికలితం ఛిన్నం ఛత్రం యస్య తథోక్తే సతి ద్రోణేపి క్షపితం నాశితం ధ్వజం యస్య తథోక్తే సతి తస్య ద్రోణస్య ఆత్మజే అశ్వత్థామ్న్యపి కృతః ధనుషః భంగః భేదః యస్య తథోక్తే సతి సరితః గంగాయాః సుతే భీష్మేపి మూర్ఛాస్యాస్తీతి మూర్ఛాలే సతి సా కురూణాం చమూః సేనా మమ్లౌ మ్లానాభూత్ అత్ర పలాయనాద్యనేకక్రియాయోగపద్యాత్సముచ్చయాలంకారః ॥ శార్దూలవిక్రీడితమ్ ॥ ౫౫ ॥——॥ వీణేతి ॥ వీణాప్రియో మునీంద్రః వీణామునీంద్రః నారదః + శాకపార్థివాదిత్వాత్సమాసః, విజయస్యార్జునస్య యుద్ధం నీరంధ్రభావేనావిచ్ఛేదేన నిరీక్షమాణః పశ్యన్ సన్ అగ్రే ఆకాశే హస్తయోరర్పితైః హస్తాభ్యాం గృహీతైరిత్యర్థః, ఆనందాజ్జాతైరానందజైః అశ్రుభిర్బాష్పజలైరేవ అహ్నాభవం ఆహ్నికం కృత్యం మధ్యాహ్నస్నానస

రోధనే । ద్రోణేపి క్షపితధ్వజే కృతధనుర్భంగేపి త
స్యాత్మజే మూర్ఛాలే సరితస్సుతేపి యధిసా మమ్లౌ కు
రూణాం చమూః ॥ ౫౫ ॥వ॥ వీణామునీంద్రో విజయ
స్య యుద్ధం నీరంధ్రభావేన నిరీక్షమాణః । ఆనందజైర

దిగ్భ్రమో యేన తస్మిన్ సతి దుర్యోధనేపి విదళితచ్ఛత్రే సతి ద్రోణేపి క్షపితధ్వజే కృత్తకేతనే సతి తస్యాత్మజేపి అశ్వత్థామ్న్యపి కృతః ధనుర్భంగో యస్య తస్మిన్ సతి సరితః సుతేపి భీష్మేపి మూర్ఛాలే మూర్ఛావతి సతి సిధ్మాదిత్వాల్లచ్, సా కురూణాం చమూః సేనా ఆయోధియుద్ధే మమ్లౌ గ్లానిమాప హర్షక్షయేలిట్ ॥ ౫౫ ॥——॥ వీణేతి ॥ వీణామునీంద్రోపి నారదోపి విజయస్య అర్జునస్య యుద్ధం నీరంధ్రభావేన అవిచ్ఛేదేన నిరీక్షమాణస్సన్ అభ్రే ఆకాశే హస్తైరర్పితైః ఆనందజై రశ్రుభిరేవ ఆనందబాష్పైరేవ అహ్నాభవం ఆహ్నికం కాలాత్ఠఞ్ అహ్ని

స్థ్యాపనందనాదిశార్యంచ కే౹అసమ్బంధేసమ్బంధరూపాతిశయో క్తిః॥ ఇం
ద్రవజ్రావృత్తమ్ ॥ ౫౭ ॥—విస్మయేతి ॥ విస్మయః ఆశ్చర్యమేవార్ణ
వస్సముద్రః తస్యవిభావరీ విధుం చంద్రమితి పరమ్పరితరూపకం, అ
త్యాశ్చర్యప్రవర్ధకమిత్యర్థః విజయస్యార్జునస్య విక్రమంవీక్ష్యవీ
క్ష్య ఆదరాద్ద్విరుక్తిః సా మనోరథభంగాద్ద్వేషిత్వేన ప్రసిద్ధా ఉర్వ
శ్యపి అఖిలానామప్సరసాంగణైస్సహ ఉత్తమాంగంశిరః అకమ్పత్,
శ్లాఘయామాసేత్యర్థః, అత్రాపి శబ్దసూచ్య తాదృగ్విద్వేషవత్యా
ఉర్వశ్యాపి శ్లాఘనే కిముతాన్యాభిరిత్యర్థాంతరాక్షేపాదర్థాప
త్త్యలంకారః ॥ రథోద్ధతావృత్తమ్ ॥ ౫౮ ॥—వపురితి ॥ వపుర్నిజదే
హం అస్త్రేభ్యః అర్జునబాణేభ్యః సాత్కృతవతామర్పితవతాం +తద
ధీనవదనేనేతిసాతిప్రత్యయః; సుభటానాం సురీభూతానాం వరణార్థం

త్రిభిరేవదకే౹ హస్తార్పితైరాహ్నికకృత్య మభ్రే ॥
౫౭ ॥ ప॥ విస్మయార్ణవవిభావరీవిధుంవీక్ష్యవీక్ష్యవి
జయస్యవిక్రమమ్ । ఉత్తమాంగమఖిలాప్సరోగణై
రుర్వశీనభసిసాప్యకమ్పయత్ ॥ ౫౮ ॥ ప ॥ వపురస్త్ర
సాత్కృతవతాంసుభటానాంవరణస్రజైవవిబుధవార వ

ప్టన్గారెపేతి నియమాన్నటిలోపః తచ్చతత్కృత్యం కర్మచక్రిడు
క్త్వఙ్కరణాలిట్ ॥ ౫౭ ॥—॥విస్మయేతి ॥ విస్మయఏవాంబుధిస్సము
ద్రః తస్యవిభావరీవిధుం చంద్రంఆశ్చర్యవర్ధకమితియావత్ విజ
యస్య అర్జునస్య విక్రమంపరాక్రమం వీక్ష్యవీక్ష్యనభసి ఆకాశేఅ
ఖిలానామప్సరసాంగణైః వినాపిశబ్ద్యోగమితి సహార్థేతృతీయా సా
ఉర్వశ్యపి పూర్వద్వేషయుక్తాపీత్యపి శబ్దార్థః ఉత్తమాంగంశిరఃఅ
కంపయత్ + కపిచలనేన్యంతాల్లఙ్ ॥ ౫౮ ॥—॥ వపురితి ॥ వపుః
గాత్రం అస్త్రసాత్ అస్త్రాధీనం+విభాషాసాతికార్త్స్న్యఇతిసాతి
ప్రత్యయః కృతవతాం సుభటానాంవరణస్రజైవరణమాలాభ్యైపి...న

స్రజే మాలాంకర్తుమితిక్రియార్థత్వాదినాచతుర్థీ, కులిశాయుధస్య ఇం ద్రస్య శాఖకల్పవృక్షః కుసుమానామత్యయేన్యయేసతికిసలయానిపల్లవా న్యపి విబుధవారనధూభ్యః అప్సరోభ్యః దత్వానేకుసుపతాం ప్రసూనశాఖ త్వమవాప ప్రాప్తవాన్ ॥ ని ॥ ప్రసూనశాఖశ్నిఫకుసుపఇత్యమరః। అత్ర కల్పవృక్షస్య స్వల్పశాఖత్వాసంబంధేపి తత్సమ్బంధోక్తేరతిశ యోక్తిః, తయాచార్జుననిహతారివీరాణామసంఖ్యేయత్వప్రతీతేరలం కారేణవస్తుధ్వనిః ॥ సుమంగలీవృత్తమ్ ॥ ౫౮ ॥—బాహ్వోరితి ॥త తః నిరిమ్పైర్దేవైః ప్రకర్షేణవృష్టానిముక్తాని కుసుమాని యస్య త థోక్తస్య కృతస్యార్జునస్యబాహ్వోస్సమ్బంధినః ప్రసావపనాస్త్రస్య మహిమాతిశయేన నిఖిలారిపూణాం పృతనా సేనా యుద్ధాదవతీర్ణం ప్రాప్తం స్వాస్వీయం శ్రమమపనేతుం నివారయితుమివేత్యుత్ప్రే క్షా, నిద్రాయితేస్మ శిశ్యే; అత్రోక్తోత్ప్రేక్షా ప్రసావపనాస్త్రమహి

భూభ్యః। కుసుమాత్యయే(సతిదళా)కిసలయా)న్యపిద
త్వాపకుపతామవాపకులిశాయుధశాఖీ ॥ ౫౮ ॥ప॥బా
హ్వోఃప్రవృష్టకుసుమస్యతతోనిలింపైః ప్రసావపనా
స్త్రమహిమాతిశయేనతస్య । నిద్రాయితేస్మపృతనా
నిఖిలారిపూణాం యుద్ధావతీర్ణమపనేతుమివశ్రమం

వారవధూభ్యః అప్సరోభ్యః కుసుమానాం అత్యయేసతి అథావసతిద శాన్యపి పత్రాణ్యపి దత్వాకులిశాయుధస్యఇంద్రస్య శాఖికల్పవృ క్షః కుసుతాం॥సి॥ ప్రసూనశాఖశ్నిఫకుసుపఇత్యమరః అపాసఆప్తవ్యా ప్తౌలిట్ ॥ ౫౮ ॥—బాహ్వోరితి ॥ తతోనిలింపైర్దేవైఃనాహ్వోః ప్రవృష్టాని కుసుమానియస్యతస్య ప్రసావపన మిత్యస్త్రం తస్య మహిమాతిశయేన రిపూణాంనిఖిలాపృతనాయుద్ధావతీర్ణం యుద్ధా త్పన్నం స్వంశ్రమంఅపనేతుమివనిద్రాయితేస్మద్రైస్వప్నేప్లెలట్। లోస్వాంతశ్చ్యాముకిభానిహర్షః గర్వసుఖానిచ మూర్ఛానిద్రాక్ర

సాతిశయం ప్రత్యహోరపి అర్జునే రణశ్రమశామకస్య సురతరు
కుసుమవర్షస్య హేతుత్వోక్తిరూపప్రౌఢోక్త్యలంకారేణోజ్జీవితే
తి ద్వయోరంగాంగిభావేనసంకరః ॥౪౯॥—తతఇతి॥ తతః సబీభ
త్సురర్జునః పరిషది సభాయాం సమ్యగానీతః ప్రాపితః యో వధూ
పరిభవః ద్రౌపదీతిరస్కారః వస్త్రాపహారరూపః తస్యానురూపస్యా
నుగుణస్యఫలస్య ప్రదాతుమిచ్ఛా ప్రదిత్సా తయైవేత్యుత్ప్రేక్షా,
సారథినా ఉత్తరేణ విద్విషాం కౌరవాణాం అపహారితానివివిధానినా
నాజాతీయాని పరిధానాని అధోవస్త్రాణి యేనతథోక్తస్సన్ యద్వా
పరిధానశబ్దోత్ర పరితోధత్తఇతివ్యుత్పత్త్యా వస్త్రమాత్రపరః తేన ఉ
త్తరీయాదేరప్యసత్త్వేన ధ్వజపటశకలాగ్రైః క్ష్మప్తకౌపీనకృత్యా ఇత్యు
త్తరగ్రంథోనవిరుధ్యతఇతిధ్యేయం అమీషుపురోవర్తిషు గురుప్రభృ
తిషు ద్రోణాచార్యాదిషువిషయే కృపయాదివా అహ్నిస్వాపఃనిద్రా

స్వప్ ॥౪౯ ॥౫॥ తతస్సబీభత్సుః పరిషత్సమానీత నిజ
వధూపరిభవానురూపఫలప్రదిత్సయేవసారథినావిద్వి
షామపహారితవివిధపరిధానో గురుప్రభృతిష్వమీషు ది
వాస్వాపోమాభూదితి కృపయామన్యమానఇవపునర

హోఘూమాః కరుణానిత్యకర్ణిణిఇతి పరిత్వాశ్యామాదిభ్యః కృజ్ఞోవి
ధాదావాత్తనేపదం వృత్తివిషయే దుఃఖాదయస్తద్వతివర్తంతే ఇ
త్యుక్తైర్భవత్యర్థేన్వర్తిః ॥౪౯॥—॥ తతఇతి ॥ తతః సబీభత్సుః
అర్జునఃపరిషది సమానీతాయాః నిజవధ్వాః ద్రౌపద్యాః పరిభవ
స్య తిరస్కారస్య అనురూపస్య యోగ్యస్య ఫలస్యప్రదిత్సయైవ
దాతుమిచ్ఛయైవసారథినా ఉత్తరేణ అపహారితాని వివిధాని నానా
విధాని పరిధానాని అధోంశుకాని ॥ని॥ అంతరీయోపసంవ్యాన పరిధా
నాన్యధోంశుకేఇత్యమరః పరిధానగ్రహణంఉత్తరీయోష్ణీషాదేరప్యు
పలక్షణం । తేన ధ్వజపటశకలైః శార్యదుత్తరగ్రంథవిరోధోన। యేనత

సూక్ష్మాత్ తస్య మహాదోషత్వస్మరణాదితిభావః, ఇత్యుక్తప్రకారం మన్యమానః ఆలోచయన్నివేత్యుత్ప్రేక్షా క్షణాదేవ తదస్త్రంప్రస్వాపనం పునరపిసంజహార ఉపసంహృతవాన్, ఉత్ప్రేక్షాద్వయస్య సంసృష్టిః ॥ ౭౦ ॥—అథేతి॥ అథాస్త్రోపసంహారానన్తరంపరిమీలనముద్రియా ముకుళీనావస్థయా అరుణితాస్సంజాతారుణ్యాః దృశః నేత్రాణి కరాంచలైః అగ్రకరైః పరిమృజ్య సంఘృష్య పటుజృంభణాత్ జృమ్భాకరణాద్ధేతోః ప్రకటితానివివృతాని ఆస్యాని వక్త్రాణి బిలానీవ లైరుపలక్షితా కురురాజచమూః దుర్యోధనసేనా చిరాత్ ప్రబుబుధే ప్రబుద్ధా + బుధ్యతేఃకర్తరిలిట్, స్వభావోక్తిరలంకారః॥ద్రుతవిలమ్బితవృత్తమ్ ॥ ౭౧ ॥—పూర్వేతి ॥ తస్యార్జునస్య నిఖిలాబాణాః పూర్వం ప్రథమతః ప్రయోగేణముదితాఇవేత్యుత్ప్రేక్షా ద్విషత్సు దీర్ఘామేవ నిద్రాందదుః మరణంచక్రురిత్యర్థః, అహో మే

పి తదస్త్రంక్షణాదేవసంజహార ॥ ౭౦ ॥వ॥ అథదృశః
పరిమృజ్యకరాంచలై రరుణితాఃపరిమీలనముద్రయా ।
ప్రకటితాస్యబిలైఃపరిజృంభణాత్ప్రబుబుధేకురురా
జచమూ(చరైః)శ్చిరాత్ ॥ ౭౧ ॥వ॥ పూర్వప్రయో
గముదితాఇవతస్యబాణాః నిద్రాందద్విషత్సునిఖిలాద

ఖాఘాతః గురుప్రభృతిషుద్రోణభీష్మాదిషు అమీషు దివాస్వాపః మాభూత్ ఇతి కృపయాదయయామన్యమానఇవపునరపితదస్త్రంప్రస్వాపనాస్త్రం క్షణాదేవసంజహారప్రత్యాహృతవాన్ లిట్ ॥౭౦॥ అథేతి॥ అథానన్తరం పరిమీలన ముద్రయాఅరుణితాః దృశఃకరాంచలైః పరిమృజ్య ప్రకటితాని ఆస్యబిలాని ముఖరంధ్రాణి యేషాం తైః కురురాజస్య చమూచరైః ప్రబుబుధే ప్రబుద్ధం బుధఅవగమనే భావేలిట్ ॥౭౧॥ పూర్వేతి ॥ తస్యార్జునస్య నిఖిలాః బాణాః పూర్వప్రయోగేణ ముదితాఇవద్విషత్సుదీర్ఘాం నిద్రాందదుః దుధాఞ్ ధారణపోషణ

కింతు అమునా అర్జునేన పశ్చాత్ సర్వేభ్యోప్యనంతరం ప్రయుక్త మిత్యుక్తప్రకారం రోషాదివేత్యుత్ప్రేక్షా ప్రస్వాపనమస్త్రం ద్విషత్సు తాదృశీం దీర్ఘాం నిద్రాం నవితతార సదృశాం మానితాప్రవాహణాత్యయేనాపి ప్రభోః కృత్యే నిర్వహంతీత్యర్థః; ప్రస్వాపనాస్త్రేణ నైకోఽపి హత ఇత్యర్థః, ఉత్ప్రేక్షాద్వయస్యాంగాంగిభావేన సంకరః ॥ ౬౨ ॥—సఇతి ॥ సధార్తరాష్ట్రః దుర్యోధనస్తు సమితియుద్ధే విరాటసుతేన ఉత్తరేణాపనీతచేలే అంతరీయోత్తరీయే యస్మింస్తథోక్తం వపుః నిజశరీరమనుశోచ్య దృష్ట్వా పరిఖిద్య కులిశభృతః ఇంద్రస్యానుజీవిభిః భృత్యైర్గంధర్వైర్దత్తః బంధః యస్యాం తాం ఘోషవాటయాత్రాం గోకులప్రయాణం కుశలం క్షేమమమన్యత, తతోప్యసమానకరీయం యాత్రేతి సంభావితవాన్ అత్రోభయోర్ఘోషవాటయాత్రాకైవృత్తి కుశలేతరరూపార్థోత్పత్తివర్ణనాత్ శ్లేషభేదః; ఏవం తత్ర బంధస్య దోషస్యాపిగుణత్వేన వర్ణనాత్ లేశాలంకారశ్చ ద్వయోరేవ వాచకానుప్రవేశసంకరః ॥ పుష్పితాగ్రావృత్తమ్ ॥ ౬౩ ॥

దురేనదీర్ఘాపి। పశ్చాత్ప్రయుక్తమమునాహి
తీవ్రరోషాత్ప్రస్వాపనంతువితతారసతాదృశీంతాం।
॥ ౬౨॥ సతువపురనుశోచ్యధార్తరాష్ట్రస్సమితి
విరాటసుతాపనీతచేలమ్ । కులిశభృదనుజీవిదత్త
బంధాం కుశలమమన్యత ఘోషవాటయాత్రామ్॥౬౩

యోః లిట్ ॥ ప్రస్వాపనంతు ప్రస్వాపనాస్త్రంతు అమునా అర్జునేన అహం పశ్చాత్ప్రయుక్తం ఇతి రోషాదినతాదృశీం దీర్ఘాంతాం నిద్రాం నవితతారనదదౌ తౄప్లవనతరణయోర్లిట్ ॥౬౨॥ — ॥ సత్వితి ॥ సతుధార్తరాష్ట్రః దుర్యోధనస్తు సమితియుద్ధే విరాటసుతేన ఉత్తరేణఅపనీతం చేలం యస్య తద్వపురనుశోచ్య కులిశభృదనుజీవిభిర్గంధర్వైర్దత్తః బంధో యస్యాం తాం ఘోషవాటస్య యాత్రాం

పరాంచీతి ॥ అమర్త్యాః అప్సరసః, నగ్నాన్ వివస్త్రాన్ నృపతీన్ దు ర్యోధనాదీన్ నిరీక్ష్య హ్రియా లజ్జయా ఆర్తాః ఖిన్నాస్సత్యః అపి ముఖోదనానిముఖాని పరాంచి పరాఙ్ముఖాని కర్తుం పశ్చాత్ పృష్ఠ భాగే నభస్యాకాశే విమర్దేన బహుసంఘసంబాధేన హేతునా అనీ శాః అశక్తాస్సత్యః నిమీలనం నిమేషం నజానాతీతినిమీలనాజ్ఞం నిమేష శూన్యమిత్యర్థః, నయనం నేత్రేంద్రియం స్వీయం నినిందుః నిందం తిస్మ, అత్ర నగ్ననృపాలోకనస్యలజ్జాంప్రతి తస్యాశ్చవదనపరాఙ్ముఖోద్యమంప్రతిచ హేతుత్వాత్పదార్థహేతుకం కావ్యలింగద్వయ మంగాంగిభావేనసంకీర్ణం ఏవం పాశ్చాత్యభాగసమ్మర్దస్య వదన పరాఙ్ముఖ్యకరణాశక్తింప్రతి తస్యాశ్చ నేత్రనిమీలనోద్యమంప్రతి త న్మీలనరాహిత్యస్య నేత్రనిందనంప్రతిచ హేతుత్వాదుక్తవిధమేవ కా వ్యలింగత్రితయమంగాంగిభావసంకీర్ణం అత్రచ ప్రాథమికంసమ్మర్దే న పరాఙ్ముఖ్యకరణాశక్త్యసంబంధేపి సమ్బంధోక్తిరూపాతిశయో క్త్యాసహైకవాచకానుప్రవేశేన సంకీర్ణం త్రయాణామపిసంకరా ణాం పునరంగాంగిభావేనసంకరఇతి సుధీభిరనుసంధేయమ్ ॥ ౬౪ ॥—

పరాంచికర్తుంవదనాన్యనీశాఃపశ్చాద్విమర్దేననభ
స్యమర్త్యాఃనిరీక్ష్యనగ్నాన్నృపతీన్ హ్రియార్తానిమీ
లనాజ్ఞంనయనంనినిందుః ॥ ౬౪ ॥ ప ॥ ఇతిపరిభవలక్ష్మ్యా

కుశలం అమన్యతమనజ్ఞానేలజ్ ॥ ౬౩ ॥—॥ పరాంచీతి ॥ నభసిఅ మర్త్యాః అప్సరసఃనగ్నాన్‌దిగంబరాన్ ॥ ని ॥ నగ్నోవాసాదిగంబరేఇత్య మరః నృపతీన్ రాజ్ఞః నిరీక్ష్యహ్రియాలజ్జయాఆర్తాః అతఏవప శ్చాద్విమర్దేన సంబాధేన వదనానిముఖానిపరాంచిపరాఙ్ముఖానిక ర్తుం అనీశాః అసమర్థాః అతఏవనిమీలనస్య నిమేషణస్య అజ్ఞం అజానానంఇగుపధజ్ఞాప్రీకిరఃకఇతికః నయనంనేత్రం జాత్యేకవచనం నినిం దుః ణిదికుత్సాయాంలిట్ ॥ ౬౪ ॥—॥ ఇతీతి ॥ ఇతీత్థంనగ్నభావే

ఇతీతి ॥ ఇత్యుక్తప్రకారం నగ్నభావే వస్త్రరాహిత్యే స్థాస్నుభిః తిష్ఠంతీభిః వస్త్రశూన్యాభిరిత్యర్థః తనుభిశ్శరీరైః పరభవలక్ష్మ్యార్జనకృతావమానసమృద్ధ్యా స్త్రీలింగేన స్త్రియాచ సంభృతాం సంపాదితాం భోగముద్రాం సంభోగావస్థాం అనుభూతించ అభిదధానాః జ్ఞాపయంతః సుబలదుహితుర్గాంధార్యాః పుత్రాః దుర్యోధనాదయః ధ్వజపటానాం శకలాగ్రైః క్లృప్తం నిర్మితం కౌపీనకృత్యం యైస్తథోక్తాస్సంతః స్వాం స్వీయాంపురీం హాస్తినగరం ప్రత్యగచ్ఛన్ ప్రత్యాగతాః అత్ర దిగమ్బరత్వస్యార్జునకృతావమానానుమాపకత్వాదనుమానాలంకారః ॥ మాలినీవృత్తమ్ ॥ ౬౫ ॥—తదన్వితి ॥ తదను కౌరవగమనానంతరం హరిత్కాండిశాముంగణేషు ప్రాంగణేషు విశ్శృంఖలంనిష్ప్రతిబంధకంయథాతథా విశ్రమితః వ్యాప్తః విజయశంఖరవః దేవ

సంభృతాంభోగముద్రాం తనుభిరభిదధానాస్థాస్నుః
భిర్నగ్నభావే। ధ్వజపటశకలాగ్రైః క్లృప్తకౌపీన కృ
త్యాస్సుబలదుహితృపుత్రాస్స్వాంపురీంప్రత్యగచ్ఛన్॥
౬౫॥గ॥తదనుహరిదంగణవిశ్శృంఖలవిశ్రమితవిజయశం
ఖరవో నిజాయుధనిక్షేపరక్షిషుభూతకుటుమ్బేషునవరు

నగ్నత్వే స్థాస్నుభిః గ్లాజిస్థశ్చగుస్నురితిగస్నుః గిత్వాద్ధుమాస్థేతిత్వంన తనుభిశ్శరీరైః పరిభవలక్ష్మ్యాతిరస్కారసంపదాసంభృతాం భోగముద్రాం సుఖముద్రిణాం అభిదధానాః సుబలదుహితృపుత్రాదుర్యోధనాదయశ్శతంభ్రాతరః ధ్వజపటానాం శకలాగ్రైః క్లృప్తంకౌపీనకృత్యంలింగాచ్ఛాదనకార్యంయైస్తేసంతః+శాలీనకౌపీనేధృష్టాకార్యయోరితి ఖణ్డాంతో నిపాతః స్వాంపురీం ప్రతిఅగచ్ఛన్ గ్లమ గతౌ లఙ్ఋషు గమియమామితిచ్ఛః ॥ ౬౫ ॥—॥ తదన్వితి ॥ తదనుహరిదంగణేషు విశృంఖలం యథాతథావిశ్రమితః విజయశంఖస్య రవో యస్య తథాభూతః నిజాయుధానాం నిక్షేపం న్యాసం రక్షంతీతి రక్షా+సుపృజాతా

దత్తనినాదఃయస్యసః నిజానామాయుధానాం నిక్షేపం న్యాసంరక్షంతీతిరక్షిషుభూతానాం పిశాచానాం కుటుమ్బేషు నవైఃరుధిరాంజలిపానైః తృప్తైర్యత్కిలికిలితం కిలకిలధ్వనిః తం అనుభవితుంశ్రోతుంకామోయస్యతథో_క్తఇవస్థితఇత్యుత్ప్రేక్షా, పునరపిపితృవనంశ్మశానమేత్య తరౌ శమీవృక్షేనిహితః న్యస్తః శస్త్రాణామాయుధానాం సంభారః సమూహఃయేనతథో_క్తః పురాద్విరాటనగరాత్సహాయాతేషు సహాగతేషు గుణేషు ఆవాంద్వావేవ తవసమ్బంధినౌ రణాద్భుతస్య దర్శనంపశ్రితి వఞ్చితె ఇత్యుక్తప్రకారముపాలబ్ధుంనిన్దితుం కృతంసాన్నిధ్యం యాభ్యాంతథో_క్తాభ్యామివస్థితాభ్యామిత్యుత్ప్రేక్షా క్లైబ్యంనపుంసకత్వం సారథ్యంచ తాభ్యాం భూయః పునరపి కృతమనుషంజనం సమ్బంధఃయస్యసః కురుకుంజరో ర్జునః భూమిం జయఇత్యుత్తరస్యై

ధిరాంజలిపానతృప్తికిలికిలితమనుభవితుకామాఇవ పునరపిపితృవనమెత్యతరునిహితశస్త్రసంభారః పురాత్సహానుయాతెషుగుణేషా వ్వామెవతవరణాద్భుతదర్శనం ప్రతివంచితె ఇత్యుపాలబ్ధుమివ కృతసాన్నిధ్యాభ్యాం క్లైబ్యసారథ్యాభ్యాం భూయః కృతానుషంజనఃకురు

ఏతిణేనిః భూతకుటుమ్బేషు ॥ని॥ పిశాచోగుహ్యకస్సిద్ధో భూతామీ దేవయోనయ ఇత్యమరః నవసమరస్య నూతనయుద్ధస్య రుధిరస్య రక్తస్య అంజలిభిః పానేనయాపరితృప్తిఃతయాకిలకిలితంకిలకిలాయితధ్వనిం అనుభవితుకామాఇవపునరపి పితృవనంశ్మశానం ఉపెత్యతరౌ శమీతరౌ నిహితశ్శస్త్రసంభారఃపురాన్నగరాత్సహానుయాతేష్వనుసహాగతెషు గుణేషు మధ్యే ఆవామెవతవరణస్యఅద్భుతదర్శనంప్రతివంచితెఇతి ఉపాలబ్ధుంనిందితుమివభూయోపి క్లైబ్యసారథ్యాభ్యాంకృతానుషంజనః కృతసంగఃకురుకుంజరఃఅర్జునఃభూమింజయంరాజానముత్తరం సంజ్ఞాయాం భృత్యైవాన్వజీతిఖచ్ అరుర్ద్విషదితిముమ్ ఏవంజ

వ నామాంతరం తం ప్రతి ఏవం వక్ష్యమాణప్రకారేణ జగాద ఉక్తవాన్ ఉత్ప్రేక్షాద్వయస్య సంసృష్టిః ॥ ౬౬ ॥—ఉక్తిప్రకారం వ్యాఖ్యాస్యాహ ॥ కుమారేతి ॥ హే కుమార ఉత్తర కేశపాశం శిథిలకబరీభారం కోశీకురు బంధయేత్యర్థః, ముఖే అశ్రుణః బాష్పస్య పాతమార్గం ధారాపద్ధతిం మార్జయ, దోష్ణి నిజబాహౌ చాపం తూణ్యాసమం నిషంగేణ సహ నిధేహి నిక్షిప, రథే పటానాం కౌశవాంశుకానాం రాశేరుపరి ఆస్స్వ ఉపవిశ; రథికత్వేన తిష్ఠేత్యర్థః ॥ ౬౭ ॥—బధానేతి ॥ ధైర్యం బధాన చిత్తే స్థాపయ, బంధూనాం విరాటాదీనాం గోష్ఠ్యాం, సభాయామాత్మానమేవ అరీణాం కౌరవాణాం జయస్య హేతుం వద బ్రూహి, మాతుస్సుధేష్ణాయాః ధుర్యగ్రీవా పితుః విరాటస్య వా మంత్రి

కుంజరో ఘూమింజయమేవం జగాద ॥ ౬౬ ॥ ప ॥ కు
మారకోశీకురు కేశపాశం ముఖేశ్రుణో మార్జయ పాత
మార్గమ్ । తూణ్యాసమం దోష్ణి నిధేహి చాపం రాశే
రుపర్యాస్స్వ రథే పటానామ్॥ ౬౭ ॥ బధాన ధైర్యం వద
బంధుగోష్ఠ్యామాత్మానమేవారిజయస్య హేతుమ్। మా

గాద గద వ్యక్తాయాం వాచి లిట్ ॥ ౬౬ ॥ కుమారేతి ॥ హే కుమార కేశపాశం కేశసమూహం ॥ ని ॥ పాశః పక్షశ్చ హస్తశ్చ కలాపార్థాః కచాత్పరే ఇత్యమరః కోశీకురు కుట్మలీకురు డుకృఞ్ కరణే లోట్ ముఖే అశ్రుణః బాష్పస్య పాతమార్గం మార్జయ మృజూష్ శుద్ధౌ ణిజంతాల్లోట్ తూణ్యాసమం నిషంగేణ సహ చాపం ధనుః దోష్ణి బాహౌ నిధేహి డుధాఞ్ ధారణపోషణయోః లోట్ రథే పటానాం రాశేరుపరి ఆస్స్వ ఉపవిశ ఆస ఉపవేశనే లోట్ ॥ ౬౭ ॥—॥ బధానేతి ॥ ధైర్యం బధాన బంధ బంధనే లోట్ హలశ్న శ్నానజ్ఝావితి శానజాదేశః బంధూనాం గోష్ఠ్యాం సభాయాం ఆత్మానమేవ అరీణాం శత్రూణాం జయస్య హేతుం కారణం వద + వద వ్యక్తాయాం వాచి లోట్ మాతుః పితుర్వా మంత్రిణో వాస

ణాం వా ధురి మమ తత్త్వస్య పాండవత్వాదేర్గంధం లేశమపి మా సూచయ వచనేంగితాభ్యాం మా జ్ఞాపయ, ఇతి జగాదేతి పూర్వేణాన్వయః ॥ ని ॥ గంధో గంధక ఆమోదే లేశే సమ్బంధగర్వయోరితి విశ్వః ॥

టీ ॥— అథేతి ॥ అథార్జునోక్త్యనంతరం తథా యథా భవతోక్తం సర్వం తథా కరిష్యామీత్యర్థః ఇత్యుక్తప్రకారమభ్యుపగమ్య అంగీకృత్య క్షతజపంకేన రక్తకర్దమేనారుణితాస్సంజాతారుణ్యాః నేమిరేఖాశ్చక్రాంతాయఃపట్టికాః యేషాం తైః అత ఏవ ద్విషతామౌత్పాతికైర్దుర్నిమిత్తజన్యైరలాతచక్రైరంగారచక్రైరివ స్థితైరితి వేత్యుత్ప్రేక్షా, పరిభ్రమద్భిశ్చక్రైః రథాంగైస్సంక్రీడతా గచ్ఛతా(౧) శతాంగేన రథేన ఉపలక్షితః ॥ ని ॥ శతాంగస్స్యందనో రథః ॥ చక్రం రథాంగం తస్యాంతే నేమిః స్త్రీ స్యాత్ప్రధిః పుమానితి సర్వత్రామరః ॥ పథి మార్గే నగరగామిని గచ్ఛన్నగ్రేసరాణాం రథపురోయాయినాం ఘోటకానామశ్వా

తుః పితుర్వా ధురి మంత్రిణాం వా మా తత్త్వగంధం మమ సూచయేతి ॥ టీ ॥ ౫ ॥ అథ తథేత్యభ్యుపగమ్యక్షతజపంకారుణితనేమిరేఖైర్ద్విషదౌత్పాతికాలాతచక్రైరివ పరిభ్రమద్భిశ్చక్రైస్సంక్రీడతా శతాంగేన పథి

చినస్య వా ధురి అగ్రే మమ తత్త్వస్య నిశ్చయస్య గంధం లేశం మా సూచయ సూచ ప్రైశున్యే చురాదిణ్యంతాల్లోట్ నిషేధార్థకో మాశబ్దః ॥

టీ॥ అథేతి ॥ అథానంతరం తథేతి అభ్యుపగమ్య అంగీకృత్య క్షత జపంకేన శోణితకర్దమేన అరుణితాః నేమిరేఖాః యేషాం తైః ద్విషతాం శత్రూణాం ఔత్పాతికైః ఉత్పాతనిమిత్తైః+ తస్య నిమిత్తం సంయోగోత్పాతావితి ఠఞ్ అలాతచక్రైరివ పరిభ్రమద్భిశ్చక్రైః రథాంగైః సంక్రీడతా కూజతా సమౌ కూజన ఇత్యాత్మనే పదాభావాచ్ఛత్రప్రత్యయః శతాంగేన రథేన పథి మార్గే గచ్ఛతః అగ్రేసరిణాం+ పురోగ్రగ్రేషు సర్తేరితి టచ్ పుంవత్కర్మధారయేతి పుంవద్భా

(౧) గచ్ఛ ఇత్యపపాఠః సమౌ కూజన ఇతి తఙ్ప్రసక్తేః కింతు కూజతేత్యేవ ।

ణాం ఖురాః పుటా ఇవ తైః కుట్టనేన సంఘర్షణేన త్రుటితాయాః వి
దారితాయాః ధరణ్యాః భూమేః స్తలాదుచ్చలితస్య ఉద్గతస్య రజోభా
రస్య పరాగపుంజస్య ఆక్రమణేన విసమీకృతాని పక్ష్మాణి యస్య తథో
క్తేనాపి రజసా యోఽభ్రారస్తేన అవిసమీకృతపక్ష్మణాపీతివా అయము
త్తరో రాజకుమారః కురుకులస్య దుర్యోధనాదిబృందస్య జైత్రః ఇత్యు
క్తప్రకారేణ విస్మయబలేన ఆశ్చర్యాతిశయేన విస్తారితేన వివృతేన చ
క్షుషా చక్షురింద్రియేణ బృహన్నళాం సారథిత్వేనాగ్రే స్థితామపి అ
నాదృత్య ముహుర్ముహురాపిబద్భిః నిరీక్ష్యమాణైః పౌరైరనుగమ్య
మానః అయముత్తరః స్వాం స్వీయాం పురీం నలకూబరః కుబేరపుత్రః
అలకాం తత్పురీమివ ప్రవిశ్య పరస్పరమన్యోన్యం ఉపమర్దనేన

గచ్ఛన్నగ్రేసరఘోటకఖురపుటఘట్టనత్రుటితధరణీ
తలోచ్చలితరజోభారాక్రమణవిసమీకృతపక్ష్మణాపి
కురుకులజైత్రోఽయమితివిస్మయబలవిస్తారితేన చక్షు
షా బృహన్నళామప్యనాదృత్య ముహుర్ముహు
రాపిబద్భిః పౌరైరనుగమ్యమానోఽయముత్తరో నలకూ
బర ఇవాలకాం స్వాం నగరీం ప్రవిశ్య పరస్పరోపమర్ద

నః గోఘటానాం గోసమూహానాం యద్యపి కరిణాం ఘటనా ఘటే
త్యమరోక్తిః తథాపి మహాకవిభిస్సమూహార్థే ఘటాశబ్దస్య ప్రయు
క్తత్వాత్సమూహార్థతా ఖురపుటానాం కుట్టనేన త్రుటితాద్ధరణీతలా
దుచ్చలితస్య రజోభారస్య ఆక్రమణేన విసమీకృతాని పక్ష్మాణి యస్య
తేనాపి అయముత్తరః కురుభటానాం జైత్రః ఇతి విస్మయస్య ఆశ్చర్యస్య
బలేన విస్తారితేన చక్షుషా బృహన్నళామప్యనాదృత్య ముహుర్ముహు
రాపిబద్భిః పౌరైః అభిగమ్యమానః అయముత్తరః నలకూబరః కుబేర
పుత్రః అలకామివ పితృపురీమివ స్వాం నగరీం ప్రవిశ్య పరస్పరస్యోప
మర్దేన ద్విగుణితః వందినాం స్తుతిపాఠకానాం వాదిత్రాణాం చ ఘోషః

ద్విగుణితః ద్విరావృత్తః వందినాంస్తుతిపాఠకానాం వాదిత్రాణాం వీ
ణా వేణుమృదంగతాళానాం ఘోషస్సంకులశబ్దః యస్మింస్తథోక్తేన
మహతా విస్తీర్ణేన రాజమార్గేణఉపలక్షితః పితుర్విరాటస్యసభా
మాస్థానమండపమభిజగామ (ప్రాప్తవాన్ ॥ ౬౯ ॥—తానీతి ॥ జ
యినః దక్షిణగోగ్రహజయశాలినః, పితుర్విరాటస్య అగ్రే ప్రథమం
పూర్వాపృష్ఠాఇతియావత్ యానిపుష్పాణి యేధూపాఃయేకేతవః ధ్వజాః
యెమణిమయాస్తోరణాంకాశ్చపురెఉపచారాఃబభూవుఃజయినః ఉత్తర
గోగ్రహజయశాలినఃపుత్రస్యతస్యఉత్తరస్యాపిపశ్చాదితి శేషఃఅపరా
పృష్ఠాఇత్యర్థః, తానిపుష్పాణ్యేవ తేధూపాఏవతెకేతవఏవ తెమణితో
రణాంకాఏవ పురోపచారాబభూవుః, జయద్వయస్యైకాహ్నేపి విల
మ్బాభావాదితిభావః ॥ ౭౦ ॥—తత్రేతి ॥ తత్ర ఆస్థానమండపే అ
వనీంద్రః విరాటః ప్రణతం నమ్రం ద్వయోర్ద్వివిధైరస్త్రైః ప్రథమం

ద్విగుణితవందివాదిత్రఘోషేణ మహతా రాజమార్గే
ణోపలక్షితః పితుస్సభామభిజగామ ॥ ౬౯ ॥ ప ॥ తా
న్యేవపుష్పాణితఏవధూపాస్తేకే తవస్తే మణితోరణాం
కాః । పుత్రస్యతస్యాపిపురోపచారా బభూవురగ్ర
జయినఃపితుర్యే ॥ ౭౦ ॥ తత్రావనీంద్రఃప్రణతంకుమా

యస్త్రిశాలేనమహతా రాజమార్గేణ పితుఃసభాంఅభిజగామ గత్వాగ
తోభిత్ ॥ ౬౯ ॥— తాన్యేవేతి ॥ అగ్రేజయినః పూర్వంజయినః జిన్వ
క్షితీనః పితుః యేఉపచారాః బభూవుః భూసత్రాయాంభిత్ తాన్యే
వపుష్పాణితఏవ ధూపాః తె కేతవఃధ్వజాః తెమణితోరణానాంవంద
నమాలికానాం అంకాశ్చిహ్నానిచతస్యపశ్చాజ్జేతుః పుత్రస్యాపి పురో
పచారానగరోపచారాః బభూవుః ॥ ౭౦ ॥ —తత్రేతి ॥ తత్రసభా
యాం అవనీంద్రః విరాటః ద్వయోః అవయవద్విత్వవద్భిః+ సంఖ్యా
యా అవయవేతయబితితయప్ ద్విత్రిభ్యాం తయస్యాయజ్వాత్యయజా

రోదనజన్యైర్బాష్పైః పశ్చాచ్ఛత్రుశరక్షతిజన్యైశ్శోణితైశ్చ ఆర్ద్రీతం సిక్తం తనుత్రం కవచం॥ ని ॥ అస్రమసృక్ఛోణిత ఇతి నిఘణ్టుః॥ కుమారముత్తరం ఆజౌ యుద్ధే ద్విషతా సుశర్మణా బన్ధనేన యః ఖ్యాపితః శ్రమః తం భజత ఇతి భాగ్భ్యామపి దోర్భ్యాం బాహుభ్యాం ప్రమోదాద్ధేతోః దృఢం యథా తథా ఆలిలిఙ్గ ఆలిఙ్గితవాన్, ప్రియపరవశా న గణయన్తి నిజం శ్రమమితి భావః ॥ ౭౧ ॥—పార్థ ఇతి ॥ పార్థోఽర్జునోఽపి రథస్య గర్భాత్ మధ్యాత్ పట్టాంశుకం శాత్రవం ఉపానీయాదాయాత్మసూనోః అభిమన్యోః పాణిగ్రహార్థం మన్త్రివాసః కిలేతి సంభావనాయాం కన్యానిశ్చయకాలికవస్త్రమివేత్యుత్ప్రేక్షా పితుః పార్శ్వే స్థితాయై ఉత్తరాయై దదౌ ॥ ౭౨ ॥—ఆచేటమి

రమస్త్రైర్దర్శితైరార్ద్రితతనుత్రమాజౌ। దోర్భ్యాం
ద్విషద్బన్ధనఖేదభాగ్భ్యామపి ప్రమోదాద్దృఢమాలి
లిఙ్గ ॥ ౭౧ ॥ పార్థోఽప్యుపానీయ రథస్య గర్భాత్పా
ర్శ్వే స్థితాయై పితురుత్తరాయై । ప్రాదత్త పట్టాంశుక
మాత్మసూనోః పాణిగ్రహార్థం కిల మన్త్రివాసః ॥ ౭౨
ఆచేటమన్యమఖిలం పటమాసు భేష్టమన్తఃపురాయ స

దేశః యస్యేతి చేటీకారలోపః అస్త్రైః ఆదర్శితం తనుత్రం దంశనం యస్య తం ప్రణతం కుమారం ఉత్తరం ద్విషతాం బన్ధనేన యః ఖేదస్తం భజత ఇతి తాదృగ్భ్యామపి పురః ప్రసరణాసమర్థాభ్యామపీతి భావః దోర్భ్యాం బాహుభ్యాం ప్రమోదాత్ దృఢం ఆలిలిఙ్గ పరిషస్వజే లిఙ్గతా లిట్ ॥ ౭౧ ॥—పార్థోఽపీతి ॥ పార్థోఽపి అర్జునోఽపి రథస్య గర్భాత్ ఉపానీయ పితుః పార్శ్వే స్థితాయై ఉత్తరాయై పట్టాంశుకం ఆత్మసూనోరభిమన్యోః పాణిగ్రహార్థం వివాహాయేదం+అర్థేన నిత్యసమాసో విశేష్యలిఙ్గతా చేతి సమాసః మన్త్రివాసః మన్త్రియుక్తం వస్త్రం కిల ఇతి సంభావ్యాం ని॥ వార్తాసంభావ్యయోః కిలేత్యమరః ప్రాదత్త ఉదాత్ దానే ॥ ౭౨ ॥ — ॥ ఆచేటమితి

తి ॥ సః కుమారః ఉత్తరః అన్యం ఉత్తరాయై అర్జునదత్తాదితరమఖిలం
పటం వస్త్రం వస్త్రాణీతిజాత్యేకవచనం ఆసుధేష్ణం సుధేష్ణామారభ్య ఆ
చేటం దాసీజనపర్యన్తం అన్తఃపురాయ అన్తఃపురజనాయేత్యర్థః ప్రద
దౌ, మలీమసం మలినం వాసః వస్త్రం యస్యాస్తథోక్తాయా అపి సై
రన్ధ్రియై ద్రౌపద్యై తాం ద్రౌపదీం బహూనాం పటానాం ప్రభవః
ఉత్పత్తిస్థానం అవలగ్నం మధ్యదేశః యస్యాస్తథోక్తాం సంచిన్త్యాపి స్మృ
త్వా నదదౌ పటం కిఞ్చిదితి శేషః, అనుచితత్వాదితి భావః, అత్ర బ
హుపటోత్పాదకత్వేన ద్రౌపదీమధ్యచిన్తనస్య విశేషణగత్యా తస్యై
వస్త్రదానప్రతిషేధహేతుత్వాత్పదార్థహేతుకం కావ్యలిఙ్గమలం
కారః ॥ ౭౩ ॥—వినేతి ॥ సమాజే సభాయాం అర్జునం వినా అర్జు
నవర్జం పాణ్డుసుతాన్ ధర్మరాజభీమనకులసహదేవాన్ అర్జు

విభజ్య దదౌ కుమారః । సైరన్ధ్రియై న తు మలీమసవాస
సేపి సంచిన్త్య తాం బహుపటప్రభవావలగ్నామ్ ॥౭౩॥
వినార్జునం పాణ్డుసుతాన్ సమాజే విస్మిత్య విస్మిత్య వి
లోకమానమ్ । జిఘ్రన్ విరాటశ్చికురేషు సూనుం జగా

సకుమారః ఉత్తరః ఆసుధేష్ణం సుధేష్ణామారభ్య ఆచేటం చేటీ చేటాః సభి
వ్యాప్య ఆఙ్మర్యాదాభివిధ్యోరిత్యవ్యయీభావః అన్యత్ అనీతాదితర
త్ అఖిలం పటం ॥ ని ॥ సుచేలకః పటోస్త్రీ స్యాదితి క్లీబత్వమపి శం
తః పురాయ అన్తః పురస్థజనాయ విభజ్య దదౌ దాఞ్ దానే లిట్
సైరన్ధ్రియై తు మాలిన్యే తు మలీమసవాససేపి మలినవస్త్రాయై అపి తాం
మాలినీం బహుపటానాం ప్రసవః ఉత్పాదకం ॥ని॥ స్యాదుత్పాదే ఫలే
పుష్పే ప్రసవో గర్భమోచనే ఇత్యమరః అవలగ్నం మధ్యో యస్యా
స్తాం విచిన్త్య నదదౌ ॥ ౭౩ ॥— వినేతి॥ సమాజే సధర్మిణాం సంఘే
॥ని॥ సమాజోథసధర్మిణామిత్యమరః అర్జునం వినా పాణ్డుసుతాన్
విస్మిత్య విస్మిత్య విలోకమానం సూనుం విరాటః చికురే జిఘ్రన్ నిజా

న్నాక్తవేషాంతరచ్ఛన్నాన్ విస్మిత్య విస్మిత్య ఆశ్చర్యంగత్వాగత్వేత్యాదరాద్విరుక్తిః విలోకయంతం నూనముత్తరం విరాటః నిజాసనార్ధే విన్యస్య ఉపవేశ్య చిరరేషు మూర్ధనీత్యర్థః, జిఘ్రన్సన్ జగాద, వక్ష్యమాణప్రకారేణోక్తవాన్ ॥ ౭౪ ॥—నిపాత్యేతి ॥ పార్థాన్-పాండవాన్ కాంతారే అరణ్యేనిపాత్య పాతయిత్వా ద్యూతవ్యాజేనేతిభావః, నిస్సపత్నత్వం శత్రుశూన్యత్వం ఏయుషాం ప్రాప్తానాం కౌరవాణాం కంఠే హేవత్స త్వం ఏకకః ఏకఏవగడూయసే కంఠవివరరోధికేణఇవాచరసి, పార్థాస్తు పంచాపిమిళిత్వా తథాభవంతి నతుప్రత్యేకమిత్యహో వీర్యాతిశయస్తవేత్యర్థః, అతఏవవ్యతిరేకాలఙ్కారోవ్యంగ్యః, ఉపమాసమాసగాశ్రౌతీ, ద్వయోరేకవాచకానుప్రవేశసంకరః ॥ ౭౫ ॥—నవ్యమితి ॥ కించ హేవత్స ఉత్తరాయాఃత్వద్భగిన్యాః నవ్యం బృహన్నళాతోనూతనం గురుం నాట్యాచార్యం నమార్గితుం అనన్వేషితుం తస్యాగురుశోకంవారయితుమిత్యర్థః, క

దవిన్యస్యనిజాసనార్ధే॥ ౭౪ ॥ వ ॥ నిపాత్యపార్థాన్
కాన్తారేనిస్సపత్నత్వమేయుషామ్ । కంఠేగడూ
యసేవత్సకౌరవాణాం త్వమేకకః ॥ ౭౫ ॥ వ ॥ న
వ్యంగురుంభువి నమార్గితుముత్తరాయాస్సంరక్ష్యసూ

సనార్ధే విన్యస్యజగాదగడవ్యక్తాయాం వాచిలిట్ ॥ ౭౪ ॥— నిపాత్యేతి ॥ పార్థాన్ పాండవాన్ కాంతారెఅరణ్యే నిపాత్యనిస్సపత్నత్వం నిశ్శత్రుత్వం ఈయుషాం ప్రాప్తానాం కౌరవాణాందుర్యోధనాదీనాం హేవత్సత్వం ఏకకః ఏకఏవకంఠేగడూయసేకంఠస్థగడువదాచరసి + కర్తుః క్యఙ్సలోపశ్చేతిక్యఙ్ గడురితిసర్వావయవాపేక్షయా అధికరూపో రోగవిశేషః ॥ ౭౫ ॥— నవ్యమితి ॥ హేవత్సఉత్తరాయాస్త్వద్భగిన్యానవ్యంనూత్నం గురుంనమార్గితుం నాన్వేషితుం త్రాదృశితాదృగ్విధేసంప్రహారె యుద్ధేసు-తమపి సార

న్యాసు ఉత్తరాప్రభృతిషు విషయె జన్మర్క్షేణ జన్మనక్షత్రేణ సహ జీవదినస్య బృహస్పతివాసరస్య యోగేన యత్ఫలం వస్త్రలాభః తత్ దాతుం చ తాదృశి దుస్తరే సంప్రహారే యుద్ధే సూతం బృహన్నళామపి సంరక్ష్య కురూన్ దుర్యోధనాదీన్ కథమిత్యాశ్చర్యే వ్యజేష్ఠాః జితవానసి, అత్ర గురుశోకవారణస్య సూతరక్షణస్య సూతనవస్త్రదానస్య కౌరవజయేన సహ క్రమేణాన్వయాద్యథాసంఖ్యాలంకారః, 'అథ్వాభోజనమాలస్యం విద్యా వస్త్రం వరాంగనా మృత్యుశ్చేతి క్రమాజ్జన్మర్క్షార్కాదిదినయోగతః, ఇతి జ్యోతిషికాః ॥ ౭౬ ॥— ఇతీతి ॥ ఇత్యుక్తప్రకారేణ ప్రమోదేన సంతోషేణ చంచలేన కంపమానేన పాణినా చరమాంగం పృష్ఠభాగం పునః పునః పరామృశ్య పునః పునరనుయంజానాయ పృచ్ఛతే తాతాయ పిత్రే విరాటాయ సుధేష్ణాయాః అపత్యం

తమపి తాదృశిసంప్రహారే । జన్మర్క్ష జీవదినయోగ
ఫలం చ దాతుం కన్యాసు వత్స కథమేష్య కురూన్వ్యజే
ష్ఠాః ॥ ౭౬ ॥ గ ॥ ఇతి ప్రమోదచంచలేన పాణినా
పరామృశ్య చరమాంగం పునః పునరనుయంజానా
య తాతాయ సాధేష్ణేయోపి త్రిపాప్రివాహాభిముఖమవ

ధిమపి సంరక్ష్య కన్యాసు జన్మర్క్ష జీవదినయోగఫలం చ జన్మనక్షత్రగురువారయోర్యోగే యత్ఫలం వస్త్రప్రాప్తిరూపం ॥ తదుక్తం దైవజ్ఞవిలాసే 'ధ్వంధ్వాభోజన మగ్నిశ్చ విద్యా వస్త్రం వరాంగనా । మరణం భానువారాది యుత జన్మర్క్షతః ఫలమితి ॥ దాతుం కురూనేత్య కథం వ్యజెష్ఠాః జిజ్ఞి అభిభవే లుజ్ విపరాభ్యాం జెరిత్యాత్మనేపదమ్ ॥ ౭౭ ॥ — ఇతీతి ॥ ఇత్థం ప్రమోదేన చంచలేన పాణినా హస్తేన చరమాంగె పృష్ఠే పరామృశ్య ఆస్ఫాల్య పునః పునః అనుయంజానాయ పృచ్ఛతే తాతాయ విరాటాయ సాధేష్ణేయోపి ఉత్తరోపి స్త్రీభ్యో యథగితి ధిక్ త్రిపాప్రివాహస్య అభిముఖం సమ్ముఖే అవస్థాతుం అపారయన్ని నవిపలితకం

శాత్రేష్ఠేయః ఉత్తరో౽పి తత్పాలఙ్గేవ ప్రవాహస్తస్య అభిముఖమవ స్థాతుం అపారయన్నశక్నువన్నివేత్యుత్ప్రేక్షా వివలితా వ్యావర్తితా కంధరా గ్రీవా యేన తథోక్తస్సన్ ఏవం వక్ష్యమాణప్రకారేణ గిరం విజ్ఞాపయామాస విజ్ఞాపితవాన్ ॥ ౭౭ ॥— రోద ఇతి ॥ హే తాత మయా రోదసీ దివి భువి చ ప్రసారి వ్యాప్నువత్ ॥ ధ్వని ॥ ద్యావాభూమీ చ రోదసీ ఇత్యమరః ॥ ధ్వనితం సింహనాదః రోదనం చ ద్విషాం ధుర్యగ్రే చక్రే కృతం + కరోతేః కర్మణి లిట్, ఉత్సాహాద్భయాచ్చేతి భావః, మే మమ వేగే పరాక్రమే పలాయనే చ సన్నాహః ఉద్యోగః యావాన స్థితా వాన్వేగసన్నాహః తత్ర శత్రూణామగ్రే ప్రదర్శితః, మయేతి యోజ్యమ్ ॥ ౭౮ ॥— అహమితి ॥ కించ తస్మిన్ రణే అహమేక ఏవ నాన్యః కశ్చిదిత్యర్థః, అపరైరన్యైరననుష్ఠితాం అకృతాం

> స్థాతుమపారయన్నవివలితకంధరో గిరమేవం విజ్ఞాప
> యామాస ॥ ౭౭ ॥ప॥ రోదః ప్రసారి ధ్వనితం మయా చ
> క్రే ధురి ద్విషామ్ । యావాన్మే వేగసన్నాహస్తావాంస్త
> త్ర ప్రదర్శితః ॥ ౭౮ ॥ అహమేకో రణే తస్మిన్నప
> రైరననుష్ఠితామ్ । రథిసారథిపత్తిత్వే రచయామి స్మ క.

ధరః తిర్యక్కృతకంఠః ఏవం గిరం విజ్ఞాపయామాస + జ్ఞానియోగకరణే చురాదిణ్యన్తాల్లిట్ ॥ ౭౭ ॥— రోదఃప్రసారీతి । మయా ద్విషాం ధురి అగ్రే రోదః ప్రసారి ద్యావాభూమి వ్యాప్తం ధ్వనితం క్ష్వేళా తాత్పర్యార్థస్తు ప్రసారి ధ్వనితం యథా తథా రోదః రోదనం చ క్రే డుకృఞ్ కరణే కర్మణి లిట్ తత్ర యుద్ధే మే వేగసన్నాహః యావాన్ శరమోచనే తత్త్వతస్తు పలాయనే తావాన్ యత్ర దేశేభ్యః పరిమాణే వతుప్ బిత్యభయత్రాపి వతుప్ ఆసర్వనామ్న ఇత్యాకారః ప్రదర్శితః ॥ ౭౮ ॥— అహమితి ॥ తస్మిన్ రణే ఏకః అసహాయః అహం అపరైరితరైః అననుష్ఠితాం రథిసారథిపత్తీనాం భావేన స్వభావస్త్వతలావితీత్వాః

మనుచితత్వాత్ స్వస్మిన్నప్యకరణీయాం చేత్యర్థః రథిత్వే సారథిత్వే త్తిత్వే చేత్యర్థః పురనిర్గమనప్రవేశయోః యుద్ధే పలాయనవస్త్రాపహరణయోశ్చేతి వివేకః, కర్తృతామధికారం రచయామి స్మ అకరవం రథీ సారథిః పాదచారీ చాభవమిత్యర్థః, అత్ర వాచ్యకక్ష్యాయామనేకసాధ్యే కర్మత్రయే ఏకస్య ప్రవృత్త్యా పరానుష్ఠితత్వసమర్థనాత్కావ్యలింగభేదః ॥ ౭౯ ॥—అపార్థమితి ॥ హే దేవ స్వామిన్ బహునోక్తేన కిం కిమపి నేత్యర్థః; యద్యస్మాదాహవే యుద్ధే అరాతిషు శత్రుషు విషయే మే మమ సమ్బన్ధి కర్మ యుద్ధం సారథ్యం చ అపగతః అర్థః ప్రయోజనం యస్మాత్తథోక్తం పార్థేన రహితం చ నాసీత్ తస్మాత్కారణాత్పురోఽగ్రే విజయం జయం అర్జునం చ ఆధాయ విన్యస్య ఇమాం పురీం ప్రతి పునః ఆగాం ఆగతవానస్మి కర్మ నిష్ఫలం చేత్పార్థేన చేచ్చ జీవన్న పునరాగచ్ఛేయమేవేత్యర్థః ॥ ౮౦ ॥—ఇతీతి ॥ ఇత్యుక్తప్రకారాం తాదృశీం శబ్దశక్తిమూలవ్యంజనయా వాస్తవార్థప్రకాశినీం వచనానాం చాతురీం నైపుణ్యం నిశమ్య శ్రుత్వా

ర్తృతామ్ ॥ ౭౯ ॥ దేవ కిం బహునా ॥ప॥ అపార్థం క
ర్మ మే నాసీదాహవే యదరాతిషు। పురో విజయమా
ధాయ పునరాగాం పురీమిమామ్ ॥ ౮౦॥౫॥ ఇతి తాదృ
శీం తస్య వచనచాతురీం నిశమ్య దురోదరవిహారప్రహార

కర్తృతాం కల్పయామి స్మ కృపూ సామర్థ్యే ణ్యన్తాల్లట్ ॥ ౭౯ ॥—॥ హే దేవ బహునా బహూక్తేన కిం ॥ అపార్థమితి ॥ యత్ యస్మాత్ కారణాత్ అరాతిషు శత్రుషు మే కర్మ అపార్థం ప్రయోజనరహితం అర్జునరహితం చ నాసీత్ అసభువిలఙ్ పురః అగ్రతః విజయం జయం అర్జునం చ ఆధాయ ఇమాం పురీం పునః ఆగాం ఇణ గతౌ లుఙ్ ॥ ౮౦ ॥ ఇతీతి ॥ ఇతి తస్య ఉత్తరస్య వచనచాతురీం+గుణవచనబ్రాహ్మణాదిభ్య ఇతి ష్యఞ్ షిద్గౌరాదిభ్యశ్చేతి ఙీష్ హలస్తద్ధితస్యేతి యలోపః నిశమ్య దురోదర

యతీంద్రే యుధిష్ఠిరే దురోదరవిహారే ద్యూతక్రీడాయాం ప్రహారే
ణ విహారోత్తరప్రశంసాం బృహన్నళాప్రశంసయా కుపితవిరాటకృ
తపాశకతాడనేన యా వేదనా తామప్యవిగణయ్య అనాదృత్యతరళి తే
కమ్పితేన శిరసా శ్లాఘమానే అభినందతిసతి మేదిన్యాః భూమేః
తిర్విరాటః వాసరవిరామస్య సాయంకాలస్య శంసినంసూచకం యా
మానాంచతుర్ణాంసమ్బంధినం శంఖరవమాకర్ణ్యసభాస్తారాన్ సభ
జనాన్ యథోచితం తత్తదర్హోపచారంయథాతథావిసృజ్య అనుజ్ఞాః
మోదేన పుత్రజయజన్యసంతోషేణ ఉపలక్షితస్సుదేష్ణాయాః ఉత్త
స్య మాతుస్సమ్బంధినం ప్రాసాదంసౌధమాససాద ప్రవివేశ పుర
ణసహేతి శేషః ॥ ౮౧ ॥— సుతేతి ॥ సోదరాణాం కీచకానాం
త్యయాన్నాశాద్ధేతోః చ్యుతాని గళితాన్యఖిలాని నిశ్శేషాణి బాష్ప

వేదనామప్యవిగణయ్యతరళితేన శిరసాశ్లాఘమానే
యతీంద్రేవాసరవిరామశంసినం యామశంఖరవమాక
ర్ణ్య యథోచితం సభాస్తారాన్ విసృజ్య మేదినీప
తిర్మోదేన సుదేష్ణా ప్రాసాదమాససాద॥౮౧॥ప॥ ✓

సుతావలోకేన నరేంద్రసుభ్రువశ్చ్యుతాఖిలాశ్రుష్వపి

శే ప్రహారేణ॥ని॥దురోదరోద్యూతకారే పణమ్యాతేదురోదురోద
మిత్యమరః యా వేదనాతామప్య విగణయ్యయతీంద్రేయుధిష్ఠిరే తర
ళితేన శిరసాశ్లాఘమానేసతి వాసరవిరామందినావసానం శంసతీతి
తం యామశంఖస్య రవంధ్వనిం ఆకర్ణ్య యథోచితంయథాయోగ్యం
సభాస్తారాన్॥ని॥సభాసదస్సభాస్తారాఇత్యమరః విసృజ్య మేదినీపతిఃవి
రాటః మోదేనసుదేష్ణాయాః ప్రాసాదం ఆససాద + షద్లవిశరణ
గత్యవసాదనేషులిట్॥౮౧॥సుతేతి ॥ నరేంద్రసుభ్రువః సుదేష్ణాయాః
సుతస్య ఉత్తరస్యావలోకేన దర్శనేనసోదరాణాం భ్రాతౄణాం అ
త్యయాత్ నాశాత్ చ్యుతాఖిలాశ్రుష్వపిగళితనిఖిలబాష్పేష్వపి వి

జలానిమేషు తథోక్తేష్వపి నరేంద్రసుభ్రువస్సుధేష్ణాయాః విలోచనయోః అంగాః అంగాఖ్యాః జనపదా ఇవేత్యుపమితసమాసః, ఉపమాభిప్రాయసాతాత్, లేషు అతివృష్టిసమ్పదేసమ్పద్ధై_ఋసుతస్యఉత్తరస్యావలోకనేన దర్శనేన విభండకాపత్యస్య ఋష్యశృంగస్య మునేర్విజృంభణేన ఆవిర్భావేణాచరితం తద్విజృంభణాయితం కృజస్తాత్కర్తరి క్తః, ఋష్యశృంగాగమేన అంగదేశేష్వివ ఉత్తరావలోకనేన సుధేష్ణానేత్రయో రానందబాష్పాణామతివృష్టి రాసీదిత్యర్థః, ఋష్యశృంగాగమాన్మహాతివృష్టిర్భావలీత్యాగమప్రసిద్ధం అత్రానందబాష్పవృష్టిసుతావలోకనయోః కార్యకారణయోరుక్తై హేతుత్వాలంకారస్యచోపమయాసహైకవాచకానుప్రవేశసంకరః ॥ వంశస్థం॥౬౩

అన్యేద్యురితి ॥ అన్యేద్యుః అన్యస్మిన్దివసే ఆత్మజస్యముఖాత్ వచనాదమీషాం కంకాదిసంజ్ఞానాం పాండవానాంయాథార్థ్యమంతత్త్వం. పాండవత్వయుధిష్ఠిరత్వాదికం అవగమ్య జ్ఞాత్వా చకితచకితః సేవాప

సోదరాత్యయాత్ । విలోచనాంగేష్వతివృష్టిసంప
దేవిభండకాపత్యవిజృమ్భణాయితమ్ ॥౬౩॥౫॥ అన్యే
ద్యురాత్మజముఖాదమీషాంయాథార్థ్యమవగమ్యచ
కితచకితఃకుటుమ్బేనసహసచివాపురస్కృత్య సభా
మాగతో విరాటో నామాంతరసన్నిధానా దినహాయ

లోచనాంగేషు నేత్రరూపావయవేషు అంగదేశేషుచ అతివృష్టేస్సంపదే విభాండకాపత్యస్య ఋష్యశృంగస్య విజృంభణాయితమ్॥౬౩॥—

అన్యేద్యురితి ॥ అన్యేద్యుః అన్యస్మిన్దినే ఆత్మజస్య ఉత్తరస్య ముఖాత్ అమీషాం పాండవానాం యాథార్థ్యం యథార్థతాం అవగమ్యచకితచకితః కుటుంబేనసహసచివాన్ పురస్కృత్యసభాంగతః విరాటః నామాంతరాణాం అన్యనామ్నాం సన్నిధానాదిన ఏకంహాయనం సంవత్సరంఅత్యంత సంయోగేద్వితీయా అననుసర్పద్భిః స్వైః

చారాదిభిః భీతభీతః + పిపాసయాంద్విభర్వానః, కుటుమ్బేన కళత్ర
పుత్రాదినాసహ సచివాశ్చ మంత్రిణఃపురస్కృత్య సభామాగత్యాగతః
విరాటః నామాంతరాణాం కంకపలలాద్యన్యస జ్ఞానాం సస్వ భావా
త్ సాంగత్యాదిచేత్యపేక్షా ఏకంపాయసం సంవత్సరం అనుసర్ప
ద్భిః సమీపమనాగచ్ఛద్భిః స్వైస్వైర్వేః ప్రత్యేకం స్వీయైఃవేషైరూ
పైః ప్రకృతిం స్వభావమాపన్నేన (ప్రా) ప్తేనతా సోదర్యజనేన అను
జజనేన భీమాదిభిరితి యావత్ సముపాస్యమానస్య సేవ్యమానస్య
యుధిష్ఠిరస్య చరణావేవ నళినే కమలే తయోఃపలితం భావుకేన ధవళీ
భూతశిరోరుహేణ +అభ్యసుభగేత్యాదినాఖశిఖిత్త్వాదరుద్వ్రషదిత్యాది
నాముమ్, మౌళినా శిరసా మరాళయూనః తరుణహంసస్య కేళిం లీ
లాం ఉల్లలయాంచకార ప్రకాశయామాస, ప్రణనామేత్యర్థః,అత్రా
స్యలీలాయా అన్యత్రాసంభవేన తత్సదృశలీలాక్షేపాన్నిదర్శనాలంకారః
చరణనళినయోరితి రూపకోజ్జీవితత్వాద్వయోరంగాంగిభావేనసంకరః ॥
సచోత్ప్రేక్షయాసంసృష్టః ॥ ౬౩ ॥—తదేతి ॥ తదా విరాటప్రణామ

సమేకమనుపసర్పద్భిస్స్వైస్స్వైర్వేషైః ప్రత్యాప
న్నేనసోదర్యజనేన సముపాస్యమానస్య యుధిష్ఠిర
స్య చరణనళినయోః పలితంభావుకేన మౌళినామరా
ళయువకేళీముల్లలయాంచకార ॥ ౬౩ ॥ ప ॥ తదాను

స్వైస్స్వైః వేషైఃప్రత్యాపన్నేన సోదర్యాణాం జనేనవిభాషోదరేణేతి
యాభౌప్రత్యయేవివక్షితె సమానస్య సభావః సోదరాద్యదితియత్
సముపాస్యమానస్య యుధిష్ఠిరస్యచరణనళినయోః పాదకమలయోఃప
లితంభావుకేన+కర్తరిభువఃఖిష్ణుచ్ ఖుకఞావితిఖుకఞ్ అరుద్విషదతి
ముమ్॥ని॥పలితంజరసా శౌక్ల్యమిత్యమరః మౌళినాశిరసామరాళయూ
నః హంసశ్రేష్ఠస్య కెళింలీలాం ఉల్లలయాంచకారప్రకాశయామాస
లలతేఃపాసయాంణిజంతాల్లిట్ ॥౬౩.తదేతి ॥ తదాత స్మిన్సమయేతప్

సమయె తపసోయమస్యసుతః ధర్మరాజః స్మితస్య పాండరిమ్ణాధావళ్యేనహేతునా అక్షక్షతిః పాశకప్రహారవ్రణఏవ హేతుర్యస్యతం ఉగ్రం భయంకరం మహేంద్రసూనోరర్జునస్య దృశినేత్రే శోణిమానం విరాటే క్రోధేనారుణ్యంను నోదనిరస్తవాన్, కించఅక్షక్షతిహేతుం నిజకృతపాశకప్రహారజన్యముగ్రం ఇతికర్తవ్యతామూఢ్యేనభయంకరం మాత్స్యస్య విరాటస్యచిత్తే నీలిమానం భయాంధత్వరూపమాలిన్యం ననోద, అత్రార్జునవిరాటాభ్యాం ధర్మరాజస్మితనైర్మల్యేన తదంతఃప్రసాదానుమానాదనుమానాలంకారః ॥ ధర్మరాజస్మితధావళ్యవ్యాప్త్యా అర్జునలోచనారుణ్యవిరాటమానసమాలిన్యత్యాగపూర్వకం వైశద్య(ప్రా)ప్తిరూపతద్గుణాలఙ్కారద్వయేనాంగాంగిభావేన సఙ్కీర్ణేన ప్రతీయతఇత్యలఙ్కారేణాలఙ్కారధ్వనిః, ఏవమమర్షత్రాసశాంత్యోరర్జునవిరాటగతయోరసంలక్ష్య క్రమవ్యంగ్యయోరంగాంగిభావేనసఙ్కరశ్చ అన్యచోక్తవ్యంగ్యానుమానాలఙ్కారసాపేక్షత్వాద్ద్వయోస్సంలక్ష్యాసంలక్ష్య క్రమవ్యంగ్యయోరంగాంగిభావేన సఙ్కరఇత్యలంప్రపంచేన ॥ ౭౪ ॥— మాత్స్యఇతి ॥ తతోనంతరం మాత్స్యః విరాటః ప్రముదితః సంతుష్టస్సన్ శౌరౌ కృష్ణేపి అ

నోద స్మితపాండరిమ్ణాతపస్సుతోక్షక్షతిహేతుముగ్రం।
మహేన్ద్రసూనోర్దృశిశోణిమానం మాత్స్యస్యచిత్తే
పిచనీలిమానమ్ ॥ ౭౪ ॥ప్ర మాత్స్యస్తతఃప్రముదితో

స్సుతః ధర్మరాజః స్మితస్య పాండురిమ్ణాధావళ్యేన పృథ్వాదిభ్యఇమనిచ్ అక్షేణక్షతిః ప్రహారః హేతుః కారణంయస్యతం ఉగ్రంమహేంద్రసూనోరర్జునస్య దృశిలోచనేశోణిమానం ఆరుణ్యంమాత్స్యస్య విరాటస్య చిత్తేపినీలిమానంచనైల్యంచననోదపరిజహారనుదప్రేరణేలిట్ ॥ ౭౪ ॥ —మాత్స్యఇతి ॥ తతఃమాత్స్యః విరాటః ప్రముదితస్సన్ శౌరౌకృష్ణేపిసమేయుషి ఆగతేసతి అఖిలైస్సమస్తైర్బలం

ఖిలబంధువర్గైస్సహ సమేయుషి ప్రాప్తవతి సతి మహితే చంద్రతారాబలాదిగుణసంపత్త్యా శ్లాఘ్యే అహ్ని వాసరే కస్మింశ్చిత్ శిరీషస్య కుసుమాదపి మృద్వీం సుకుమారాం కన్యాముత్తరాం పార్థసూనోరభిమన్యోః ప్రథమాశ్రమస్య బ్రహ్మచర్యస్య సీమా శిలామవధిదేశదృషదం అతనుత చక్రే అభిమన్యవే కన్యాం ప్రాయచ్ఛదిత్యర్థః- అత్ర శిరీషకుసుమసుకుమారాయాః పరుషసీమా శిలాత్వవర్ణనాద్విరూపఘటనాత్మకవిషమప్రభేదః ఏవం పత్నీత్వస్య వ్యంగ్యస్య బ్రహ్మచర్యస్య సీమా శిలాత్వేన భఙ్గ్యంతరేణ కథనాత్పర్యాయోక్త్యలఙ్కారః ద్వయోశ్చైకవాచకానుప్రవేశసంకరః ॥౭౫॥

తథేతి ॥ సుధేష్ణా జాయా యస్య సః సుధేష్ణాజానిస్స విరాటః మాధవేన కృష్ణేన సహితేషు సమాధవేషు పార్థేషు ధర్మరాజాదిషు విషయే ఉపచారం పూజాం తథా విదధే చక్రే॥ యథా తే సకృష్ణాః పార్థాః తం ద్యూతేన సర్వస్వంహృత్వా తాదృగ్దుఃఖదాయినం గాంధారపతిం శకునిమేవ అత్యంతకృతః ఉపకారః యేనతథోక్తం జానీయుఃభా

మహితేహ్నికన్యాం శౌరాస మేయుషిసహాఖిలబంధు
వర్గైః। మృద్వీంశిరీషకుసుమాదపిపార్థసూనోస్సీ
మాశిలామతనుత ప్రథమాశ్రమస్య ॥ ౭౫ ॥ తథోప
చారంవిదధేసుధేష్ణాజానిస్సపార్థేషు సమాధవేషు ।

ఖువర్గైస్సహ మహితేపూజ్యే అహ్నిదినే శిరీషకుసుమాదపి ॥ని॥ శిరీషస్తుకపీతనఇత్యమరః ॥ మృద్వీం + వోతోగుణవచనాదితిజీప్కన్యాం ఉత్తరాం పార్థస్యార్జునస్య సూనోస్సుతస్యాభిమన్యోః ప్రథమాశ్రమస్య బ్రహ్మచర్యాశ్రమస్య సీమా శిలాం అతనుత + తనువిస్తారేలఙ్, కన్యాం దత్తావిత్యర్థః ఏతావానేవ బ్రహ్మచర్యావధిః ఇతఊర్ధ్వం గృహస్థాశ్రమఇతిభావః ॥ ౭౫ ॥— తథేతి ॥ సుధేష్ణాజాయాయస్యససుధేష్ణాజానిః +జాయాయానిజితిసమాసాంతోనిఙ్లోపోవ్యోర్వలీతియలోపః సవిరాటః సమాధవేషు కృష్ణసహితేషు పార్థేషు పాండవేషు తేపాండవాః తం గాంధారపతిమేన శకునిమే

వర్మేయుః శకునినా రాజ్యాద్భ్రంశనే ఈదృగ్విరాటోపచారస్య ప్రసక్త్యభావాదితి భావః- అత్ర శకున్యపకారస్య గుణత్వవర్ణనాల్లేశాలఙ్కారః- ఏవం విరాటేనోపకృతానాం శకునావుపకారసంభావనాదసంగత్యలఙ్కారః ద్వయోశ్చ పూర్వవత్సంకరః * విరుద్ధం భిన్నదేశత్వం కార్యహేత్వోరసంగతిరితిలక్షణమ్ ॥ లేశలక్షణంతూక్తమ్॥ ౭౬ ॥—అథేతి ॥ అథ విరాటోపచారానంతరం హరిః శ్రీకృష్ణః, ఏతాన్ కురూన్ యుధిష్ఠిరాదీన్ ఉల్లాస్యతోషయిత్వా మాత్స్యపురాత్ మందారప్రముఖాన్ కల్పాన్ సురవృక్షాన్ ఉల్లాస్య కిసలయకుసుమాదిభిః ప్రకాశ్య వసంతః మాధవః నందనాదివ యయౌ ప్రస్థితవాన్ పూర్ణోపమాలఙ్కారః ॥ ౭౭ ॥ ******

ఇతి శ్రీసదాశివపదారవిందవందనకందళితానందసాంద్రస్య కురవికులచంద్రస్య రామకవీంద్రస్యకృతౌ చంపుభారతవ్యాఖ్యానేలాస్యాఖ్యానే సప్తమస్తబకః

తమేవగాంధారపతింయథాతే జానీయురత్యంతకృతోపకారమ్ ॥ ౭౬ ॥ అథోల్లాస్యకురూనేతాన్ హరిర్మాత్స్యపురాద్యయౌ । మందారప్రముఖాన్ కల్పాన్ వసంతఇవనందనాత్ ॥ ౭౭ ॥ ఇత్యనంతభట్టస్యకృతౌ చమ్పూభారతేసప్తమస్తబకః

వ అత్యంతంకృతఃఉపకారోయేనతం యథాజానీయుః + జ్ఞాఅవబోధనే నిజ్ క్ర్యాదిభ్యఇతిశ్నా ఈహల్యఘోరితీకారః తథా ఉపచారం విదధే + డుధాఞ్ ధారణపోషణయోఃలిట్ ॥ ౭౬ ॥—అథేతి ॥ అథానంతరం హరిః కృష్ణః ఏతాన్ కురూన్ పాండవాన్ ఉల్లాస్యమాత్స్యపురాత్ విరాటనగరాత్ వసంతః వసంతఋతుః మందారః ప్రముఖఃఆదిర్యేషాంతాన్ కల్పాన్ కల్పవృక్షాన్॥ని॥పంచైతేదేవతరవో మందారఃపారిజాతకః। సంతానఃకల్పవృక్షశ్చపుంసివాహరిచందనమిత్యమరః॥ఉల్లాస్యనందనాదివనాత్ నవనాదివయయౌ+యాప్రాపణేలిట్॥౭౭॥ ఇత్యంబాళరామసూరివిరచితాయాంచంపుభారతవ్యాఖ్యాయాంజీవిన్యాం ౭ స్తబకః

శ్రీరస్తు

అథాష్టమస్తబకప్రారంభః.

తావదితి ॥ తావత్తదానీం ప్రకోష్ఠస్య కూర్పరాధోభాగస్యాలం గణే అగ్రభాగే హస్తఇతియావత్ ॥ ని ॥ ప్రకోష్ఠఃకూర్పరాదధః ఇత్యమరః ॥ కూర్పరో బాహుమధ్యగ్రంథిః ఏకాం జ్యాం శింజినీం యుధి యుద్ధే నర్తకీం చంచలామాకర్షణవిమోచనాభ్యామితిభావః కర్తుంఅపరామన్యాంజ్యాంభువం ॥ ని ॥ జ్యామౌర్వీమాతృభూమి షు ఇత్యుభయత్రాపివిశ్వః ॥ భుజభువి బాహుదేశే స్థాస్నుం స్థిరత రాం కర్తుంచ కౌతుకవతాకుతూహలవతా పాండోస్సుతేనధర్మరా జేన ఆహూతాశ్చారసచివాదిద్వారా ఆకారితాః క్షితిపాః రాజానః తత్తద్దేశ్యాః ఉన్మదైస్సైన్యద్విపైస్సేనాగజైరుపలక్షితాః విరాటన గరీం ప్రావృడ్వాసరాణాంవార్షికదినానాంసంచయాస్సమూహాః ఘనైర్మేఘైరుపలక్షితాః మహోద్రేస్తటీం తటమివప్రాపుః-ఉపమా లఙ్కారః ॥ యత్తువత్ర ప్రకోష్ఠాంగణాఇత్యత్ర ప్రకోష్ఠే విస్తృ తకరేఇత్యమరఇతినృసింహేన కోశలేఖనంతదబోధాత్- యతః ప్ర

తావత్పాండుసుతేనకౌతుకవతాకర్తుంప్రకోష్ఠాంగ
ణే జ్యామేకాంయుధినర్తకీం భుజభువిస్థాస్నుం చిర
స్యాపరామ్।ఆహూతాఃక్షితిపావిరాటనగరీంసైన్యద్వి

తావదితి ॥ తావత్ కౌతుకవతా కుతూహలినా ॥ ని ॥కౌతూహ లంకౌతుకంచకుతుకంచకుతూహలమిత్యమరః ॥ పాండుసుతేన ధర్మ రాజేన యుధి ఏకాం జ్యాం శింజినీం ప్రకోష్ఠాంగణె నర్తకీం +శి ల్పినిష్పన్నితిపూర్వా షితాన్విష్ కర్తుం అపరాంజ్యాం భూమిం ॥ ని ॥ జ్యామౌర్వీమాతృభూమిషువిత్యుభయత్రాపివిశ్వః ॥ భుజభువి

కోష్ఠే విస్తృతకరే హస్తో ముష్ట్యా తు బద్ధయా । స రత్నిః స్యాదరత్నిస్తు నిష్కనిష్ఠేన ముష్టినా ఇతి విస్తృతకరే ప్రకోష్ఠే హస్తః బద్ధయా ముష్ట్యా తు సహస్తః రత్నిః నిష్కనిష్ఠేన ముష్టినా అరత్నిరితి మానవిశేషనిర్ణయాద్యైవ తత్ర ప్రకోష్ఠగ్రహణాత్ తదర్థనిర్ణయస్త్వస్మల్లిఖితమేవేతి స్పష్టం కోశార్థకోవిదానామిత్యలమసదావేశేన ॥ శార్దూలవిక్రీడితమ్ ॥ ౧ ॥—సేనానామితి ॥ పార్థః ధర్మరాజః యుద్ధాయ యుద్ధం కర్తుం + క్రియార్థేత్యాదినా చతుర్థీ, యావతీః సేనానామక్షౌహిణీః యత్సంఖ్యాకా అక్షౌహిణీస్సేనా ఇత్యర్థః- దధౌ సంగృహీతవాన్ చతసృభిరధికాస్తావతీస్సప్తసేనానామక్షౌహిణీః ఏకాదశేత్యర్థః. ధార్తరాష్ట్రః దుర్యోధనః దధౌ అత్ర ధర్మరాజాక్షౌహిణీనాం సప్తత్వం ప్రసిద్ధ్యా గ్రాహ్యమితి న న్యూనపదత్వదోషః, అ

పైరున్మద్భైః ప్రావృడ్వాసరసంచయా ఇవ ఘనైః ప్రా
పుర్మత్స్యాద్రిస్తటీమ్ ॥ ౨ ॥ సేనానాం యావతీః పా
ర్థో యుద్ధాయాక్షౌహిణీర్దధౌ । ధార్తరాష్ట్రశ్చ

చిరస్య స్థాస్నుం + గ్లాజిస్థశ్చ క్స్నురితి క్స్నుః క్స్నోర్గిత్త్వాన్న స్థ ఈకారః ॥ ౨ ॥ స్థాస్నుస్స్థిరతరస్థేయాన్నిత్యమరః ॥ కర్తుం అహ్నాతా అకాలికాః క్షితిపాః రాజానః ఉన్నతైస్సైన్యద్విపైస్సేనాగజైః విరాటనగరీం ప్రావృడ్వాసరసంచయాః వర్షాకాలదినసమూహాః ఘనైర్మేఘైః మత్స్యాద్రిస్తటీమివ ఆపుః + ఆప్ల వ్యాప్తౌ లిట్ ॥ ౧ ॥ సేనానామితి ॥ పార్థః ధర్మరాజః యుద్ధాయ సేనానాం యావతీః యత్పరిమాణాః అక్షౌహిణీః దధౌ + డుధాఞ్ ధారణపోషణయోర్లిట్; ధార్తరాష్ట్రః పునః దుర్యోధనస్తు చతసృభిః అధికాస్తావతీః అక్షౌహిణీః దధౌ ఏతేషాం సప్త తేషామేకాదశేతి భారతే ॥ ౨ ॥ ఏకేభైకరథా త్ర్యశ్వా పత్తిః పంచపదాతికా । పత్త్యంగైస్త్రిగుణైస్సర్వైః క్రమాదాఖ్యా యథోత్తరమ్ । సేనాముఖం గుల్మగణౌ వాహినీ పృతనా

సప్తపఞ్చందః (౧) ॥ ౨ ॥—ఉక్త్వేతి ॥ తతః ఉభయోస్సేనాసంగ్రహా
నంతరం పార్థః ధర్మరాజః ఉక్తః అధ్వని వృత్తాన్తః ఉపచారపరితు
ష్టేన స్వేన దుర్యోధనస్య సాహ్యకరణవరదానరూపః యేన తథోక్తం
శల్యం ప్రతి హేమాతుల మాతృసోదరత్వహసమంతాత్ క్షేపః నిన్దా
యస్యాస్తయావాచా నిందాప్రతిపాదకవాక్యేనేత్యర్థః ॥ ౧ ॥ క్షే
పోవిలంబేనిందాయామితివిశ్వః । యుద్ధే కర్ణార్జునయుద్ధసమయే
భానుసుతస్య కర్ణస్య హృదయంమనః నక్షచ్ఛవితర్క్ష ఛిందన్ స్వ
అన్వర్థతాం శల్యఇతిసార్థకనామకత్వం ఆచరకురుష్వ- ఆత్మనఇతి
శేషః + చరతేః ప్రార్థనాయాంలోట్ ॥ ౧ ॥ వాపుంసిశల్యం
శంకుర్నేత్యమరః ॥ ఇత్యుక్త్వ స్వీకారేణఉవాచ ప్రతిజ్ఞాతదుర్యోధ
నసాహ్యస్య శల్యస్య ప్రతిజ్ఞాభంగభయేన తావన్మాత్రం తమయాచ
దిత్యర్థః- మహతామాత్మ విపత్త్వాపి పరైభంగాత్సంరక్షణీయా ఏవే
తి భావః (౨) యత్తు మాన్నాస్తితులాతవార్జునేన సామ్యంయస్యేతివ్యు
త్పత్తిసిద్ధామన్వర్థతామాచరేత్యన్వర్థత్వం మాతులసంజ్ఞాయా ఏవా

తస్పృభిస్తావతీరధికాఃపునః ॥ ౨ ॥ ఉక్తాధ్వవృత్తాంత
మువాచశల్యంపార్థస్తతో భానుసుతస్యయుద్ధే । ఆ

చమూః । అనీకినీదశానీకిన్యక్షౌహిణీత్యమరః ॥ ౨ ॥—ఉక్త్వేతి ॥ త
తః పార్థః ధర్మరాజః ఉక్తః ఉక్తాధ్వవృత్తాంతోయేనతం శల్యం ఉవా
చ + వచపరిభాషణేలిట్ హేమాతుల భానుసుతస్యకర్ణస్యయుద్ధే
ఆక్షేపవాచానిరసనవాచా హృదయంవితర్క్షతనూకుర్వన్ అన్వర్థతాం

---

(౧) పాండవానాంసప్తాక్షౌహిణీసంఖ్యాకంకౌరవాణామేకాదశాక్షౌ
హిణీసంఖ్యాకంబలమితివివేకః । ఇయంసంఖ్యాత్వాకారితాగతానాం
కురుపాండవపక్షపాతసమాగతానిత్వ సంఖ్యానిసైన్యానీతిబోధ్యం ॥

(౨) నను కథమస్య భావివృత్తాన్తపరిజ్ఞానమితి చేత్, ప్రతిభావ
త్తా తేన తదనుమితమిత్యనుసంధేయమ్ ॥

హనృసింహాః- తన్న ఆయుధసాధ్యతక్షణబోధకస్య వితక్షన్నితి పదస్య స్వారస్యభంగాపత్తేః-పరంతు మా-తులా ఇతీతితంత్రేణ ఛేదమాశ్రిత్య హే కర్ణ తవ అర్జునేన తులాసామ్యం మా నాస్తి ఇత్యుక్తప్రకారయా ఆక్షేపవాచేతి యోజయితుం శక్యమితి ప్రాహుః ॥ ౩ ॥—॥

అథేత్యాద్యుత్తరేణైకవాక్యమ్ ॥౪॥ భద్రాయేతి ॥ అథ యుధిష్ఠిరప్రార్థనానంతరం సత్యః సంగరః ప్రతిజ్ఞా యస్య తథోక్తో౽పీతి అపిరప్రయుక్తో౽పి కమపరాధలవం మమ పశ్యసీత్యాదావివ యోజ్యః మద్రాధిపశ్శల్యః భగిన్యాః అపత్యేషు భాగినేయేషు ధర్మరాజాదిషు వత్సలతయా ప్రేష్ఠా తథా సూర్యసుతస్య హృదయమాక్షేపవాచా తక్షిష్యామీతి అభ్యుపగమ్య అంగీకృత్య ప్రతిశ్రుత్యేతి పాఠే౽ప్యేష ఏవార్థః॥ హే పార్థ తవ భద్రాయ మాం నిద్రాం ముంచతీతి తథోక్తం ప్రవణం విద్ధి జానీహి ఇతి బ్రువన్ సన్ పార్థాద్ధర్మరాజాత్ దుర్యోధనస్య అంతికం సమీపం ప్రతి ద్రాక్ సత్వరం యయా గతవాన్ లా—

క్షేపవాచా హృదయం వితక్షన్నర్థాత్మా మాచరపాతు
లేతి ॥ ౩ ॥ X ॥ అథ భాగినేయవత్సలతయా సత్య
సంగరస్తథేతి ప్రతిశ్రుత్య ॥ ౪ ॥ ప ॥ భద్రాయ తవ
మాం విద్ధి నిద్రాముచమితి బ్రువన్ । మద్రాధిపో య

శంకతాం శరతాం వా ॥ ని ॥ శల్యం శంకౌ శరే ఇతి విశ్వః ॥ ఆచర + చరగతిభక్షణయోః లోట్, ఇతి ఉవాచేత్యర్థః ॥ ౩ ॥—అథేతి ॥ అథానంతరం భాగినేయే వత్సలతయా సత్యసంగరః సత్యప్రతిజ్ఞః తథేతి ప్రతిశ్రుత్య అంగీకృత్య ॥౪॥ భద్రాయేతి॥ స మద్రాధిపశ్శల్యః తవ భద్రాయ మాం నిద్రాముచం జాగరూకం విద్ధి + విద జ్ఞానే లోట్, హుఝల్భ్యో హేర్ధిరితి ధిః ఇతి బ్రువన్ సన్ పార్థాత్ ధర్మరాజాత్ ద్రాక్ శీఘ్రం దుర్యోధనస్య అంతికం నికటం యయౌ + యా ప్రా

టానుప్రాసః ॥ ౫ ॥ — ॥ తదనంతరమిత్యత్రరేణాన్వయః ॥ సా
హాయ్యేతి ॥ తదనంతరంశల్యగమనానంతరం వలారేరింద్రస్య సూనుర
ర్జునః సరసీరుహాక్షంశ్రీకృష్ణం యుద్ధేసాహాయ్యాయవరీతుం కామోయ
స్యతస్య అజాతశత్రోః ధర్మరాజస్యగాంవాచం ఉక్తార్థకామవ
తంసయన్ శిరసికుర్వన్ సన్ తుంగాన్యున్నతానిధ్వజానియస్యాం
తాం ద్వారవతీం ద్వారకానగరం ప్రత్యయాసీత్ ప్రాపయాతేః క
ర్తరిలుఙ్ - వరీతుకామోవలవైరిసూను రిత్యర్జున విశేషణతయాపా
ఠాంతరమ్ ॥ ౬ ॥—॥ తత్రేతి ॥ తత్రద్వారకాయాం కుంజరకుమార
స్య కరికలభస్యేవ కోమలః సుకుమారః చంక్రమవిలాసః గమనవిలా
సః యస్యతథోక్తస్య చిరాద్దృష్టస్యకురుకుంజరస్యార్జునస్య విలో
కనాయతంవిలోకితుమిత్యర్థః జనాః వీథీషు సంఘీబభూవుః ॥ ౭ ॥

యాపార్థాత్సద్రాగ్గురోర్వ్యథనాంతికం॥౫॥తదనంతరం॥
॥ప॥సాహాయ్యయుద్ధేసరసీరుహాక్షం వరీతుకామస్య వ
లారిసూనుః । అజాతశత్రోరవతంసమగ్నగాంతుంగధ్వ
జాంద్వారవతీమయాసీత్ ॥ ౬ ॥౭॥ తత్రచిరదృష్టస్య
కురుకుంజరస్య కుంజర కుమారకోమలచఙ్క్రమ
విలాసస్య తస్యవిలోకనాయవీథీషు జనాస్సంఘీబ

వత్తాలిట్ ॥ ౫ ।—సాహాయ్యేతి ॥ యుద్ధే సాహాయ్యాయ సహభావాయ
సరసీరుహాక్షం కృష్ణం వరీతుకామః వలవైరిసూనుః అర్జునః అజాత
శత్రోర్ధర్మరాజస్య గాంవాచం అవతంసయన్ శేఖరయన్ సన్ తుం
గధ్వజాం ఉన్నతపతాకాం ద్వారవతీం అయాసీత్ + యాప్రాపణే
లుఙ్ ॥ ౬ ॥—తత్రేతి ॥ తత్ర ద్వారకాయాం చిరదృష్టస్య కురుకుం
జరస్య అర్జునస్య కోమలస్య మృదులస్య చంక్రమస్య పాదన్యాస
స్య విలోకనాయదర్శనాయవీథీషువీథీషుజనాఃసంఘీబభూవుః+కృభ్వ
స్తియోగఇతిచ్విః చ్వౌచేతీత్వం॥౭॥హేతుమితి ॥ సుభద్రాయాః హ

హేతుమితి ॥ సుభద్రాయాః హరణే హేతుం తస్యార్జునస్య ఇమాం తదీయాం యతిత్వశుద్ధిం నైర్మల్యం విపరీత లక్షణయా కపటయతిత్వ మిత్యర్థః హృది మనసి కుర్వతీనాం ఆలోచయన్తీనాం అత ఏవ గవాక్షాణాం మార్గైః రన్ధ్రమార్గైః కృతం వీక్షణం అర్జునదర్శనం యాభిస్తాసాం స్త్రీణాం ద్వారకాజనానాం ముఖస్యైవేన్దోశ్చన్ద్రస్య స్మితమేవ చన్ద్రికాఽభూత్ - అయమేవ సకపటసన్యాసీ సుభద్రా మపహృతవానితి స్మేరాననా బభూవురిత్యర్థః- అత్రార్జునకపటసన్యాసచిన్తన తదవలోకనయోర్విశేషణగత్యా హాసనహేతుత్వా దనేకపదార్థహేతుక కావ్యలిఙ్గస్య పరమ్పరితరూపకేణ సహైకవాచకానుప్రవేశసంకరః ॥ ౮ ॥—॥ దౌవారికైరితి ॥ తత్ర తదానీం దౌవారికైర్దత్తమార్గః; ద్వారపాలకదత్తమార్గస్సన్నన్తః, ప్రవిష్టఇత్యర్థః- సోఽర్జునో నికేతనస్య మధ్యే శయనగృహస్య మధ్యే నిద్రాయమాణస్య స్వపతః- శౌరేః శ్రీకృష్ణస్య సంబన్ధితస్మాత్ శ్రీకృష్ణచరణాత్ స్యన్దిన్యాః ప్రవహన్త్యాః సిన్ధోర్గఙ్గాయాః చ్యుతస్య గభూవుః॥ ౭ ॥ ప ॥ హేతుం సుభద్రాహరణే తదీయాం

యతిత్వశుద్ధిం హృదికుర్వతీనామ్ । గవాక్షమార్గైః

కృతవీక్షణానాం స్త్రీణాం ముఖేన్దోస్స్మితచన్ద్రికాభూత్ ॥ ౮ ॥ ప ॥ దౌవారికైస్తత్ర సదత్తమార్గో ని

ద్రాయమాణస్య నికేతమధ్యే । శౌరేరుపాగాచ్చరణో

రణహేతుం కారణం తదీయాం అర్జునసంబన్ధినీం యతిత్వస్య సిద్ధిం హృది మనసి కుర్వతీనాం అత ఏవ గవాక్షాణాం వాతాయనానాం మార్గైః కృతవీక్షణానాం స్త్రీణాం ముఖేన్దోః స్మితచన్ద్రికాఽభూత్ ॥ ౮ ॥—౹౯ ॥ దౌవారికైరితి ॥ తత్ర దౌవారికైః ద్వారినియుక్తైః+తత్రనియుక్త ఇతి ఠక్ ద్వారాదీనాం చేత్యైచ్ నికేతమధ్యే నిద్రాయమాణస్య నిద్రాణస్య శౌరేః కృష్ణస్య తస్మాచ్చరణాత్స్యన్దనీయా సిన్ధుః

ళితస్య కూర్మస్యేవ శోభాయస్యతథోక్తంతమిపస్థితమిత్యుత్ప్రేక్షా చరణస్య ఉపధానం ఉపబర్హం వర్తులం ఉపాగాత్ తత్సమీపం ప్రాప్తవాన్ ॥ ౯ ॥—॥ యస్యేతి ॥ యుధియుద్ధే సాహ్యంసహాయతాం అర్థీయాచిష్యమాణః- అకేనోర్భవిష్యదాధమర్ణ్యయోరితి కృద్యోగషష్ఠీప్రతిషేధః- అతఏవ ప్రథమం అర్జునాత్పూర్వమేవసమేత్య ఆగత్యయస్యశౌరేః మౌళేశ్శిరసః సవిధేసమీపె అధిమౌళిసవిధం +విభక్త్యర్థేవ్యయీభావః-తిష్ఠన్ వర్తమానః కురూద్వహస్య ధృతరాష్ట్రస్య సుతఃదుర్యోధనః నిజేమనసితస్యశౌరేః కుంతలేకచేపిద్వయోః వక్రిమాణం కౌటిల్యంతత్తారతమ్యమితియావత్ - పరీక్షితుముత్సుకతాం ఔత్సుక్యందధానఇవేత్యుత్ప్రేక్షా రేజే ॥ ౧౦ ॥—నిమీలనేతి ॥ నిమీలనేననిమిషేణ ఆలింగితంసంగతంనేత్రయోర్యుగ్మంయ

పధానంతత్స్యందిసింధుచ్యుతకూర్మశోభమ్ ॥ ౯ ॥
ప ॥ యస్యాధిమౌలిసవి(ధం)ధే) ప్రథమంసమేత్యతి
ష్ఠన్కురూద్వహసుతోయుధిసాహ్యమర్థీ । రేజేపరీ
క్షితుమివౌత్సుకతాందధానస్తత్కుంతలే నిజమనస్య
పివక్రిమాణమ్ ॥ ౧౦ ॥ ప ॥నిమీలనాలింగితనేత్రయు

నదీశస్యాశ్చ్యుతస్యగలితస్య కూర్మస్యశోభేవ శోభాయస్యతచ్చరణస్య ఉపధానం॥ని॥ఉపధానంతూపబర్హమిత్యమరః- ఉపాగాత్ +ఇణ్ణోలుఙ్ ॥ ౯ ॥—॥ యస్యేతి ॥ యస్యకృష్ణస్య అధిమౌళిమౌళేః విభక్త్యర్థేవ్యయీభావః సవిధేసమీపె ప్రథమంఏత్యతిష్ఠన్ యుధిసాహ్యం అర్థీయాచన్ కురూద్వహసుతః దుర్యోధనః తస్యభగవతః కుంతలేనిజేమనస్యపి వక్రిమాణంవక్రతాం+పృథ్వాదిత్వాదిమనిచ్ పరీక్షితుం ఉత్సుకతాం దధానఇవరేజే+రాజృదీప్తౌలిట్ ఫణాంచసప్తానామిత్యేత్వాభ్యాసలోపౌ ॥ ౧౦ ॥—॥ నిమీలనేతి ॥ నిమీలనేన ఆలింగితం నేత్రయోర్యుగ్మం యస్యసతథాభూతః నితరాంనిస్పందదే

స్వతథోక్తః నిస్పందః నిశ్చలః దేహః యస్యసః యశ్శౌరిః స్వస్యఆ
త్మనః ధ్యానశైల్యా విగళితవేద్యాంతరమైకాగ్ర్యానుసంధానేన యత్సుఖం
బ్రహ్మానందః తదాస్థితానాం (ప్రా) ప్తవతాం తపస్వినాం యోగినాం
సంఘమనుకుర్వన్నివేత్యుత్ప్రేక్షా నితరాం బభ్రాజే ॥ ౧౧ ॥— దే
వీతి ॥ దేవ్యాః రుక్మిణ్యాః కుచాత్ యస్య శౌరేస్సంబంధిని యదీయే కపో
లఫలక ఇవ తస్మిన్ సక్తః చుంబనసమయే లగ్నః ఘుసృణేన కుంకుమేన
క్లృప్తః లిఖితః మకరః మకరాకృతిరేఖా స్వం మకర ఏవ అఙ్కః యస్మిన్
తాదృశం ధ్వజం యస్య తస్య మన్మథస్య అరేః స్మరభోర్జయినే విజయా
య అర్జునాయ సిద్ధిం కాంక్షితార్థసాఫల్యం విశ్రాణయ దదస్వ ఇతి క
ర్ణమూలే విజ్ఞాపయన్నివేత్యుత్ప్రేక్షా- విరురుచే రరాజ - మీనధ్వజే
ఇతి పాఠః ప్రకృతమకరే విజ్ఞాపనోత్ప్రేక్షయా అసంగతార్థకత్వా
దుపేక్ష్యః మీనకేతన ఇత్యత్ర మత్స్యజాతిత్వాన్మకర ఏవ మీన ఇత్య

గ్నో నిస్పందదేహో నితరాం బభౌ యః । స్వధ్యానశై
లీసుఖమాస్థితానాం తపస్వినాం సంఘమివానుకుర్వన్ ॥౧౧॥

ప॥ దేవీకుచాద్విరురుచే ఘుసృణేన సక్తః క్లృప్తః కపోలఫ
లకే మకరో యదీయే । స్వాంకధ్వజారివిజయినే విజయా
య సిద్ధిం విశ్రాణయేతి నిగదన్నివ కర్ణమూలే ॥౧౨॥

హః నిశ్చలశరీరః అతఏవ యః భగవాన్ స్వధ్యానస్య శైల్యా సద్వృత్త్యా
స్వభావేన వా ॥ని॥ శీలం స్వభావే సద్వృత్తావిత్యమరః + స్వార్థే ష్యఞ్
షిత్వాన్ఙీష్ యత్సుఖం తదాస్థితానాం తపస్వినాం సంఘం అనుకుర్వ
న్నివ బభౌ + భా దీప్తౌ లిట్ ॥౧౧॥—॥ దేవీకుచాదితి ॥ ఘుసృణేన
క్లృప్తః యదీయే కృష్ణసంబంధిని కపోలఫలకే దేవ్యాః రుక్మిణ్యాః కుచా
త్ సక్తః మకరః మకరాకృతిః పత్రవిశేషః మీనధ్వజస్య మన్మథ
స్యారిరీశ్వరః తస్య జయినే విజయాయ అర్జునాయ సిద్ధిం కార్యసిద్ధిం
వి(శ్రా)ణయ + శ్రాణ దానే ణ్యన్తాల్లోట్ ఇతి కర్ణమూలే నిగదన్నివ వి

మరవ్యాఖ్యానాత్కథంచిత్సంగమనేఽపి పర్యాయభంగాఖ్యదోషాపత్తి
రితి ॥ ౧౨ ॥ —॥ పాశ్చాత్యేతి ॥ యశ్చారిః పశ్చాద్భవః పాశ్చా
త్యః పశ్చిమః పాథోనిధిస్సముద్రస్తస్య పార్శ్వభాగే సలిలస్య పూ
రైః ప్రవాహైః కుక్షింసంపూర్య సజాతీనాం సకులానాం మేఘానాం
యూథాత్ బృందాత్ చ్యుతింభ్రంశం ఆశ్రితస్య ప్రాప్తస్య ఘనశాబ
కస్య మేఘబాలకస్య క్రమరీతిం దధౌ ధృతవాన్ అత్ర అస్య క్రమ
స్య అన్యత్రాసంభవేన తత్సదృశక్రమాక్షేపాదసంభవద్ధర్మసంబంధ
నిబంధనో నిదర్శనాలఙ్కారః యస్మిన్నిత్యాదిశ్లోకచతుష్టయే యచ్ఛబ్ద
స్తస్యశౌరేరితిపూర్వశ్లోకేనాన్వేతీతి (౧) ధ్యేయమ్ ॥ ౧౩ ॥—॥ తత ఇతి ॥
తతః దుర్యోధనార్జునాగమనానంతరం ప్రబుద్ధేన తేన దేవేన శ్రీ
కృష్ణేన తయోర్దుర్యోధనస్యార్జునస్య చద్వయోః క్రమేణ ప్రథమం
అభ్యాగమనేన ప్రథమందర్శనేన చ ద్వాభ్యాం హేతుభ్యాం కృత్య

ప॥ పాశ్చాత్యపాథోనిధిపార్శ్వభాగే సంపూర్యకు
క్షింసలిలస్యపూరైః । (స) స్వజాతియూథాచ్చ్యుతి
మాశ్రితస్య క్రమందధౌ యో ఘనశాబకస్య ॥ ౧౩ ॥
గ॥ తతః ప్రబుద్ధేన తేనదేవేనతయోః ప్రథమాగ

రురుచే+రుచదీప్తావభిప్రీతౌ చలిట్ ॥౧౪॥ —॥ పాశ్చాత్యేతి ॥ పాశ్చా
త్యస్య+దక్షిణాపశ్చాత్పురసస్త్యగితి త్యక్ పాథోనిధేస్సముద్రస్యపా
ర్శ్వభాగే సలిలస్య పూరైః ప్రవాహైః కుక్షింసంపూర్య స్వజాతి
యూథాత్ సంఘాత్ చ్యుతింస్రంసనం ఆశ్రితస్య ఘనశాబకస్య మే
ఘశిశోః ॥ని॥ పృథుకశ్శాబకశ్శిశురిత్యమరః క్రమం యః భగవాన్+దధా
డుధాఞ్ లిట్ ॥ ౧౩ ॥—॥ తత ఇతి ॥ తతః ప్రబుద్ధేన తేన ప్రథమా
భ్యామభ్యాగమనదర్శనాభ్యాం కృత్యసామ్యం క్రియాసామ్యం మ
నసికృత్య నిశ్చిత్య +అనత్యాధానేఉరసిమనసీతి గతిసంజ్ఞా గతిప్రా

(౧) ఉత్తరవాక్యస్థేన తేనేతి తృతీయాంతేనాన్వయో యుక్తః ॥

సాహ్యకరణవిషయేసామ్యంతౌల్యంమనసికృత్యహృదినిశ్చిత్యేత్యర్థః రణాంగణే గృహీతహేతీనాంధృతాయుధానాంనవకోటిరూపాసంఖ్యా ఏషామస్తీతి తద్వతాంగోపకుమారాణాం నారాయణగోపాలాఖ్యానాం కదమ్బేన బృందేనతదాత్మకేనేత్యర్థః ఏవమగ్రేపి కేనచిదంశేన ఏకేనభాగేన కేవలంనిరాయుధంయథాతథాసన్నిధానంయస్యతేనసమీపేవర్తమానేనేత్యర్థః స్వేనాపి కేనచిదంశేనపరిపూరితఃనిజఃస్వీయఃమనోరథః సాహ్యకరణరూపః- యయోస్తౌ సుయోధనధనంజయౌ దుర్యోధనార్జునౌస్వస్యస్వస్యచఆవాసంనివాసభూతాంకటకభువం(౧) విరాటపురప్రదేశంహాస్తినపురప్రదేశంచఆసేదతుఃప్రాప్తవంతౌ౹౮౪

సేనేతి ॥ హరిశ్శ్రీకృష్ణశ్శక్రతనయః అర్జునశ్చతౌద్వౌసేనాసుధ

మనదర్శనాభ్యాం కృత్యసామ్యంమనసికృత్య రణాంగ
ణాగృహీతహేతీనాంనవకోటిసంఖ్యా(వతా)కానాం
గోపకుమారాణాం కదంబేనకేనచిదంశేనకేవలసన్ని
ధానేనస్వేనాపికేనచిదంశేనపరిపూరితనిజమనోరథౌ
సుయోధనధనంజయావాస్వావాసకటకభువమాసేదతుః॥౮౪॥

ప॥ సేనాగజేంద్రమదసౌరభవీచివేగనిర్ధూతగోత్ర

థయఇతిసమాసః సమాసే౽నఞ్పూర్వఇతిల్యప్ రణాంగణే గృహీతహేతీనాంగృహీతశస్త్రాణాం॥ని॥రవేరర్చిశ్చ శస్త్రంచ వహ్నిజ్వాలాచహేతయఇత్యమరః నవకోటిసంఖ్యాకానాం గోపకుమారాణాం కదంబేన సమూహేన కేనచిదంశేన కేవలసన్నిధానేన ఆయుధరహితేన స్వేనాపి ఆత్మనాపికేనచిదంశేన పరిపూరితః మనోరథః యయోస్తౌ సుయోధనధనంజయౌ దుర్యోధనార్జునౌ స్వయోరావాసభూతాం కటకభువం సేనాస్థానం ఆసేదతుః షద్లృవిశరణగత్యవసాదనేషు లిట్ ॥౮౪॥—॥సేనేతి॥ సేనాగజేంద్రాణాం సైన్యద్విపానాంమదస్య

(౧) కటకంవలయేసానౌరాజధానీనితంబయోరితివిశ్వః॥ హేతిశ్శస్త్రే తునృస్త్రియోరితిచ॥

ర్మ రాజసాహాయ్యార్థం మాగతేషు సైన్యేషు గజేంద్రాణాం మదస్య దానజలస్య సౌరభవీచిభిః పరిమళపరంపరాభిః వేగేన నిర్ధూతః నిరస్తః గోగ్రహణసంయుగస్య గోగ్రహణనిమిత్తకయుద్ధస్య సంబంధీపూతిగంధః దుర్గంధః హతకరితురగరథికపదాతికళేబరజన్యః యస్మిన్ తథోక్తం మత్స్యవసుధేంద్రపురస్య విరాటనగరస్య ఉపకంఠం సమీపదేశం సమ్యగ్వీక్ష్య ననందతుః - అత్ర తాదృశపురోపకంఠదర్శనస్య విశేషణగత్యా ఆనందహేతుత్వాత్పదార్థహేతుకం కావ్యలింగమ్ ॥ ౧౫ ॥—॥ దృష్ట్వేతి॥ అథ కృష్ణార్జునాగమనానంతరం దృష్ట్వా పాండవాన్విలోక్య నివృత్య పునరాగత్య వదతః కథయతః సంజయతః సంజయాత్ పాండవతత్త్వజిజ్ఞాసయా ప్రేషితాదితి శేషః- యుధి యుద్ధవిషయే పాండవానాం ధర్మరాజాదీనాం సంబంధినం ఉగ్రం భయంకరం ఉత్సాహం వీరరసం నిశమ్య శ్రుత్వా కురువంశస్య కేతురివ కేతు

హణసంయుగపూతిగంధమ్ । సంవీక్ష్య మత్స్యవసుధే
న్ద్రపురోపకంఠం శౌరిశ్చ శక్రతనయశ్చ ననందతుస్తౌ॥౧౫॥
ప॥ దృష్ట్వా నివృత్య వదతో యుధి పాండవానాముత్సాహ
ముగ్రమథ సంజయతో నిశమ్య । వాతైర్ద్విపాపిమణి

దానోదకస్య సౌరభస్య॥ని॥ సురభిఘ్రాణతర్పణ ఇత్యమరః+ యువాదిత్వాదణ్ వీచీనాం వేగేన నిర్ధూతః గోగ్రహణే సంయుగస్య యుద్ధస్య పూతిగంధో యస్మిన్ తం॥ని॥ పూతిగంధస్తు దుర్గంధ ఇత్యమరః+ పూతిశబ్దేన గంధశబ్దస్య బహువ్రీహేరభావాద్గంధస్యేదితీత్వం న॥ మత్స్యవసుధేంద్రస్య విరాటస్య పురోపకంఠం నగరాంతికం సంవీక్ష్య శౌరిశ్చ శక్రతనయశ్చ తౌ కృష్ణార్జునౌ ననందతుః+ టునది సమృద్ధౌ లిట్॥ ౧౫ ॥—॥ దృష్ట్వేతి ॥ అథానంతరం యుధి యుద్ధవిషయే పాండవానాం ఉగ్రం ఉత్సాహం దృష్ట్వా నివృత్య వదతః సంజయతః సంజయాత్ +ఆద్యాదిత్వాత్తసిః నిశమ్య మణీనాం సౌధతలనివాసం హర్మ్యతల

స్రవత్వప్రఖ్యాపక ఇత్యర్థః ధృతరాష్ట్రః తన్నామ్నాం సంబంధీసంశక్త
తుః వేణుకాండబద్ధః ధ్వజ ఇత్యపి మణిమయేసౌధతలే నివాసంకుర్వ
న్నపి సర్వార్తైర్వినాపి వాయుభిర్వినాపి భృశమకమ్పత - కమ్పిత
వాన్ అతిప్రవృత్తవివ ర్తిభయకృతస్య ధృతరాష్ట్రకమ్పస్య తత్సూచ
కౌత్పాతికధ్వజకంపస్యచద్వయోః ప్రకృతత్వాత్కేవలప్రకృతాస్ప
దః శ్లేషాలఙ్కారః తద్బహిరవస్థానశీతమారుతధూనన రూపకార
ణాభావేపి కమ్పనరూపకార్యోదయవర్ణనాద్విభావనాలఙ్కారశ్చ
ద్వయోరభిన్నపదబోధ్యత్వాదేకవాచకానుప్రవేశసంకరః ॥౧౮॥—.
పాండోరితి ॥ పాండోస్సుతాయధర్మరాజాయ వసుధాంభూమిం
ప్రవిభజ్య అర్ధాంశంవిభాగం కృత్వాదాతుమిచ్ఛోః దితోస్సః ప్రజ్ఞా
దృశః అంధస్యధృతరాష్ట్రస్య సంబంధిరహసిసాంత్వపథేన సామమా
ర్గేణ ఉపదిష్టంబోధితంవచనంతు దుర్యోధనః కర్ణాశౌరతైరాధే
యేచ న చకార నాంగీకృతవాన్ నశ్రావితవాంశ్చేత్యర్థః కింతుస్వం
స్వకీయం మధురంవచనమేవ కర్ణౌచకార ధృతరాష్ట్రోక్తం దూరీకృ
త్యకర్ణేన దుర్మంత్రిణా సహదురాలోచనం కృతవానిత్యర్థః ॥
పరేతకల్పాహితగతాయుషౌనరాహితం నగృహ్ణంతిసుహృద్భిరీరితమిత్య

సౌధతలెనివాసంకుర్వన్నకమ్పతభృశంకురువంశకేతుః ॥౧౮॥
వ ॥ పాండోస్సుతాయవసుధాంప్రవిభజ్యదితోస్సః ప్ర
జ్ఞాదృశోరహసిసాంత్వపథోపదిష్టమ్ । దుర్యోధనస్తు

వంశకేతుః ధృతరాష్ట్రః వాతైర్వినాపిభృశంఅకంపత+కపిచలనేలజ్జా
భయాదితిభావః ॥ ౧౮ ॥— ॥ పాండోరితి॥పాండోస్సుతాయధర్మ
రాజాయవసుధాంభూమింప్రవిభజ్యదితోస్సోఃదాతుమిచ్ఛోః ప్రజ్ఞాదృ
శః ధృతరాష్ట్రస్యరహసి ఏకాంతే సాంత్వపథేన మధురమార్గేణ॥ని॥
అత్యర్థమధురంసాంత్వమిత్యమరః,ఉపదిష్టంవచనందుర్యోధనస్తుకర్ణ
శ్రోత్రే నచకారనాశృణోదిత్యర్థః కింతుకర్ణే రాధేయేస్వంవచనమే

భియస్త్రాణ ఇతి భావః ॥ ౧౭ ॥—॥ తదన్వితి ॥ తదనుదినేదినే సముప
చీయమానానాం ఆగత్య సంఘీభవతా మిత్యర్థః- నానావిధానాం క్ష
త్త్రియమ్లేచ్ఛకిరాతాదిజాతీనాం నరపతీనాం రాజ్ఞాం కులస్య బృంద
స్య యాని చతురంగాణి బలాని కరితురగరథపదాతి రూపాణి తేషాం కల
కలాన్ కోలాహలరవానపి అభిభవద్భిరాచ్ఛాదయద్భిః కఙ్కానాం
గృధ్రాణాం కాకానాం సాలావృకాణాం శునాం జమ్బుకానాం సృ
గాలానాం చ రటితైర్ధ్వనిభిః ॥ని॥ సాలావృకాః కపిక్రోష్టుశ్వా
న ఇత్యమరః, కురుపుటభేదనే హస్తినపురే విరాటపుటభేదనే మత్స్య

వచనం న చ కారకర్ణైకకర్ణాస్స్వమేవ వచనం మధురం చ కా
ర ॥ ౧౭ ॥ ౫ ॥ తదనుదినేదినే సముపచీయమాన నా
నావిధనరపతికులచతురంగబలకలకలానప్యభిభవద్భిః
కంకకాకసాలావృకజమ్బుకకదమ్బకరటితైః కటూ
కృతనికటయోః కురువిరాటపుటభేదనయోః కతిపయ
దినైరేవ పంచ ఖలు వీరాః కౌరవసామ్రాజ్యలక్ష్మీమభివీ

క్ష మథురం చకార+డుకృఞ్ లిట్ ॥౧౭॥—॥ తదన్వితి ॥ తదనుదినేది
నే ప్రతిదినం+నిత్యవీప్సయోరితి ద్విర్భావః సముపచీయమానానాం నా
నావిధానాం నరపతికులానాం రాజసంఘానాం ॥ని॥ సజాతీయైః కులమిత్య
మరః చతురంగబలస్య కలకలానపి ॥ని॥ కోలాహలః కలకల ఇత్యమరః అ
భిభవద్భిః తిరస్కుర్వద్భిః కంకానాం లోహపృష్ఠానాం కాకానాం
కరటానాం సాలావృకాణాం శునాం జమ్బుకానాం క్రోష్టూనాం చ కద
మ్బకస్య రటితైర్ధ్వనిభిః కటూకృతనికటయోః తీక్ష్ణీకృతసమీపయోః
+రసేకటుః కట్వకార్యే త్రిషు మత్సర తీక్ష్ణయోరిత్యమరః కురువిరాటయోః
ధృతరాష్ట్రవిరాటయోః పుటభేదనయోః ॥ని॥ పత్తనం పుటభేదనమిత్యమరః
కతిపయైర్దినైరేవ పంచ వీరాః ఖలు పౌరవాణాం సామ్రాజ్యస్య లక్ష్మీం
అభివీక్ష్య స్థాతుం అవశిష్యైః +శిష అనరోప్యయోగే లిఙ్ ఇతి కిం పదం

పురేచ ద్వయోః కటూకృతాః కర్ణకరోరీభూతాః నికటాః సమీప
దేశాః యయోస్తథోక్తయోస్సతోః కతిపయైస్స్వల్పసంఖ్యైరేవదినై
ర్నిశుపక్షమాసాదిభిరిత్యర్థః పంచవీరాః ధర్మరాజాదయః కురూ
ణామిమాంకౌరవీం సామ్రాజ్యలక్ష్మీం అభివీక్ష్యస్థాతుం అవశిష్యేరన్
ఖలు తతోన్యేసర్వేపి వీరానక్ష్యంతీత్యర్థః-ఇత్యుక్తప్రకారాయాం
కింవదంత్యాంలోకప్రవాదే ॥ని॥ కింవదంతీజనశ్రుతిరిత్యమరః- ప్రవ
హంత్యాంసర్వత్రవర్ధమానాయాం సత్యాంక్షీణం ధైర్యంయస్యతథో
క్తః క్షితిపతిర్ధర్మరాజః సహోదరాణాం భీమాదీనాం సమక్షేశ్వ
ణ్వత్సుసత్స్వితియావత్ దీనేనదుఃఖగద్గదేన అక్షరేణవాక్యేన ఉపల
క్షితః సరసీరుహాక్షం శ్రీకృష్ణంప్రతిఏవం వక్ష్యమాణప్రకారేణఆచచ
క్షే ఉక్తవాన్ చక్షతేః కర్తరిలిట్ ॥ ౧౨ ॥—॥ ఏతావతఇతి ॥హే
కృష్ణఏతావతఃఇయత్సంఖ్యాన్ బంధుజనాన్నిహత్యరణేఘాతయిత్వాల
బ్ధయాఅనయాభువా రాజ్యేనేత్యర్థః-కింకింప్రయోజనంనకిమపీత్యర్థః

క్ష్యస్థాతుమవశిష్యేరన్నితికింవదంత్యాంప్రవహంత్యాం
క్షితిపతిఃక్షీణధైర్యోదీనాక్షరేణ(వచసా)సహోదరస
మక్షంసరోరుహాక్షమేవమాచచక్షే ౧౨॥ ప॥ఏతావ
తోబంధుజనాన్నిహత్యకింలబ్ధయాకృష్ణ భువానయా

త్యాం॥ని॥కింవదంతీజనశ్రుతిరిత్యమరః ప్రవహంత్యాంసత్యాంక్షితిపతిర్ధ
ర్మరాజః క్షీణధైర్యస్సన్ దీనాక్షరేణవచసా సహోదరాణాంభీమా
దీనాం సమక్షం ప్రత్యక్షం+ప్రతిపరసమనుభ్యోక్ష్ణ ఇత్యచ్ సరోరుహా
క్షంకమలనేత్రంభగవన్తం+బహువ్రీహౌసక్థ్యక్ష్ణోస్స్వాంగాట్టచ్ ఆ
చచక్షేచక్షిఙ్ వ్యక్తాయాంవాచిలిట్ వాలిటీతిఖ్యాఞాదేశవికల్పః ౧౨
ఏతావతఇతి ॥ హేకృష్ణఏతావతః ఏతత్పరిమాణకాన్+యత్తదేతేభ్య
ఇతివతుప్ బంధుజనాన్నిహత్యలబ్ధయా అనయాభువామే కింకింప్ర
యోజనం సకందమూలానికందమూలసహితాని సనిర్ఝరాణి తానిప

సకందమూలాని సనిర్ఝరాణి జలప్రవాహసహితాని భోక్తుం పా
తుమితి క్రమేణ శేషః, తాని పూర్వముషితానివనానిఅరణ్యాని అద్యా
పి మమ సనంతికిం సంత్యేవేత్యర్థః, మహతాం స్వదుఃఖమెవ పర
దుఃఖాచ్ఛ్రేయఇతిభావః ॥ ౮౯ ॥—సంతాపేతి ॥ సర్వం నానావి
ధమపి అంభః జలం సమ్యక్ప్రతీతిసంతాపః తస్యకాలే గ్రీష్మాదౌసతి
వర్తమానెసతి సర్వమంభః అధస్తాత్పతతీతిహిఇత్యేవప్రసిద్ధిః నతూ
ర్ధ్వమిత్యర్థః అద్యప్రకృతేతు తస్మిన్సత్యపి జలం జిహ్వాం విహా
య త్యక్త్వా మే మమ దృష్టిం ఊర్ధ్వంస్థితాం ముహుః నతు సకృది
త్యర్థః- సమారోహతీతి యత్తదేతత్ చిత్రం బంధునాశమనుచింత
యతస్సన్తాపేన శుష్యతి జిహ్వాబాష్పాయతేచ దృష్టిరిత్యర్థః- అత్ర
జలాధోగమన కారణసన్తాప కాలవిరుద్ధతదూర్ధ్వగమన కార్యోత్పత్తి
వర్ణనాద్విరుద్ధకార్యోత్పత్తిరూపోవిషమ ప్రభేదోలఙ్కారః॥ ౯౦॥
గళదితి ॥ హేకృష్ణ ఇదానీం తాంత కాంతః సంతాపాత్ మ్లానప్ర
భామమాసౌతనూస్శరీరం ॥ ని ॥ స్త్రియాంమూర్తిస్తను స్తనూరిత్య

మే । సకందమూలానిసనిర్ఝరాణిసకిమ్మమాద్యా
పివనానితాని ॥ ౮౯ ॥ ప ॥ సన్తాపకాలెసతిసర్వమ
మ్భఃపతత్యధస్తాదితిహిప్రసిద్ధిః । జిహ్వాంవిహాయా
ద్యజలంముహుర్మేదృష్టింసమారోహతిచిత్రమేతత్
౯౦॥ప॥గళత్సమీరైర్గజకర్ణతాళై ర్నటత్పటేభ్యో

నాని మమఅద్యాపిసంతికిం+అసభువిలట్॥౮౯॥సంతాపేతి॥సంతా
పకాలేసతిసర్వంఅంభఃఅధస్తాత్ పతతీతిప్రసిద్ధిర్హిఅద్యజలంమే జి
హ్వాంవిహాయదృష్టిం సమారోహతి ఏతత్ చిత్రమాశ్చర్యమ్ ॥౯౦ ॥
గళదితి ॥ తాంతకాంతిః గ్లానకాంతిః మమఅసౌతనూః శరీరంగళ
త్సమీరైః గజానాం కర్ణతాళైర్నటత్పటేభ్యః నగరధ్వజేభ్యఃఇదానీం
అక్షమ్యనమెవామ్నాయః వేదఃతం అధీతే+ఇఙ్అధ్యయనేలట్॥ ౯౧ ॥

మరః ॥ గళంతః ప్రసరంతః సమీరాఃవాయవో యేభ్యస్తైర్గజానాం కర్ణాస్తాళాఃవ్యజనానీవ లైః నటంతః కంపమానాః పటాః పతాకాః యేషాం తేభ్యః నగరధ్వజేభ్యః ఆసమన్తాత్కంపనం వేపథుమే వామ్నాయం వేదమధీతే అభ్యస్యతి తద్వదత్యంతం కంపత ఇత్యర్థః- బంధువిపత్తిచింతనాదితిభావః ॥ ౨౧ ॥— ఆనందయిత్రీమితి ॥ హే కృష్ణ అఖిలస్యజంతోః ప్రాణిమాత్రస్య ఆనందయిత్రీమానందకర్త్రీం స్వాం స్వీయాంఅంతర్మనసి క్షమాంక్షాంతిగుణం మోహాత్ రాజ్యలోభకృతాదజ్ఞానాత్ విహాయ బంధుప్రణాశాద్ధేతోః బహుదుఃఖస్యదోగ్ధ్రీం జనయిత్రీం బహిః బాహ్యామీక్షమాం భూమిం స్పృహయామి ఇచ్ఛామి యతస్తతో మాంధిక్ నింద్యోహమిత్యర్థః- అత్ర బంధునాశాంగీకారపూర్వకం రాజ్యకాంక్షావాక్యార్థేన ఆత్మనిందనసమర్థనాద్వాక్యార్థహేతుకంకావ్యలింగమ్ ॥ ౨౨ ॥— గతిరితి ॥ హేగరుడధ్వజ అస్యాః ప్రకృతాయాః మే మదీయాయాః

నగరధ్వజేభ్యః । తనూరిదానీంమమతాంతకాంతి రా
కంపనామ్నాయమసావధీతే ॥ ౨౧ ॥ ప ॥ ఆనంద
యిత్రీమఖిలస్యజంతో రంతఃక్షమాంస్వా మపహాయ
మోహాత్ । బంధుప్రణాశాద్బహుదుఃఖదోగ్ధ్రీంబ
హిఃక్షమాంస్పృహయామిధిఙ్మామ్ ॥ ౨౨ ॥ గతి

ఆనందయిత్రీమితి ॥ అఖిలస్యజంతోః ప్రాణినఃఆనందయిత్రీంఅంతఃక్షమాం క్షాంతింమోహాత్ అజ్ఞానాత్ మోహమ్మృచ్ఛంతిమూర్ఛాయామవిద్యాయాంచసూరయఇతివిశ్వః బంధూనాంప్రణాశాత్ బహుదుఃఖదోగ్ధ్రీంబహిఃక్షమాంభూమిం ॥ని॥ క్షితిక్షాంత్యోఃక్షమేత్యమరః +స్పృహేరీప్సితఇతిసంప్రదానసంజ్ఞాస్పృహయామిస్పృహఉపాసియాంచురాదిణ్యంతాల్లట్ మాంధిక్ +ధిగుపర్యాదిషుత్రిష్వితిధిక్శబ్దయోగేద్వితీయా॥ ౨౨ ॥—గతిరితి॥ హేగరుడధ్వజఅధునామేఅస్యాఃవిప

విపదః బంధుక్షయరూపాయా విఘాతమే నివారణాయ త్వయా వినా త్వత్తోఽన్యా గతిః అధునా నాస్తి వనానలస్య దావాగ్నేః అర్చిర్జ్వలయే న జ్వాలామండలేనావృతా వేష్టితా స్థితిర్యస్య తస్య మృగ్యాశ్శిశోస్తస్య వలాహకాన్మేఘాద్వినా మేఘం విహాయేతి + ల్యబ్లోపే పంచమీ ॥ శరణం రక్షకం కిం తద్వన్నాస్త్యేవేత్యర్థః అత్రోపమానోపమేయవాక్యార్థయోర్ద్వయోరవిద్యమానత్వరూపైకసామాన్యకథనాత్ప్రతివస్తూపమాలంకారః ॥ ॥ ని ॥ వాక్యయోరేకసామాన్యే ప్రతివస్తూపమా మతేతిలక్షణాత్ ॥ వంశస్థమ్ ॥ ౮౩ ॥—బహుభిరితి ॥ కుకురాః యాదవవిశేషాస్తేషామధిపేతిసమ్బుద్ధిః- హేకృష్ణ బహుభిః అపరైరనైకైః ప్రలాపైర్నిరర్థకవచనైరిహ ఇదానీం కిం కిం ప్రయోజనం నకిమపీత్యర్థః బహిర్బాహ్యే అంతర్మనసి చ తుల్యః అభిన్నః భావః అభిప్రాయః యస్మింస్తద్యథా తథా వదామి కథయామి కృత్యం కథ

ర్నమేన్యాగరుడధ్వజత్వయా । వినాధునాస్యావిపదో వి
ఘాతమే । వనానలార్చిర్జ్వలయావృతస్థితేర్వలాహకా
త్కింశరణం మృగశిశోః ॥ ౮౩ ॥ బహుభిః కిమిహాప
రైః ప్రలాపైర్బహిరంతశ్చ వదామి తుల్యభావః । కుకు
రాధిపబంధుభిర్మామనైశ్శ్వః కురుసంధిం కురువంశభూత

జః ఆపదః విఘాతమే పరిహారాయ త్వయా వినా + పృథగ్వినానానాభిరితి తృతీయా అన్యా ఇతరా గతిర్న । వనానలస్య దావాగ్నేర్జ్వలయా నలివృతా స్థితిః స్థానం యస్య తస్య మృగీశిశోః వలాహకాత్ మేఘం విహాయ + ల్యబ్లోపే కర్మణ్యధికరణే చేతి పంచమీ శరణం రక్షకం కిం ॥ ని ॥ శరణం గృహరక్షిత్రోరిత్యమరః ॥ ౮౩ ॥— ॥ బహుభిరితి ॥ హే కుకురాధిప కుకురాణాం యాదవానాం ప్రభో బహుభిరనేకైరపరైః ప్రలాపైః ॥ ని ॥ ప్రలాపోఽనర్థకం వచ ఇత్యమరః । కిం । అంతర్బహిశ్చ తుల్యభావః సమానాభిప్రాయః వదామి వద వ్యక్తాయాం వాచి లట్ త్వం కురూణాం

యామి కురువంశస్య భూతయే శ్రేయసే మమ స్వైః స్వీయైర్బంధుభి స్సహ సంధిం త్వం కురు ఔపచ్ఛందసికమ్ ॥ ౨౪ ॥—ఇతీతి ॥ ఇత్యుక్తప్రకారేణ బ్రువంతం వదంతం యుధిష్ఠిరం ప్రతి యోగిభిస్స్వాత్మని చిత్తలయవద్భిర్విచింత్యం ధ్యేయం వైభవం మాహాత్మ్యం యస్య తథోక్తః యదునాయకః శ్రీకృష్ణః హే మహీపతే యుధిష్ఠిర భవతా యత్సమీరితం కథితం ఇదం వచనం భవాదృశాం త్వత్తుల్యానాం మహాత్మనాం యుక్తముచితమేవ ఇత్యబ్రవీత్ అత్ర మాహాత్మ్యస్య వంశశ్రేయః ప్రవణతాభిప్రాయగర్భత్వాత్పరికరాలఙ్కారః ॥ ఏవం మాహాత్మ్యసమ్యగ్వచనయోరనురూప ఘటనవర్ణనాత్సమాలఙ్కారశ్చ ద్వయోస్సంసృష్టిః ॥ ౨౫ ॥—సరిదితి ॥ కింతు హే యుధిష్ఠిర సః కౌరవః దుర్యోధనః సరిదాత్మజేన భీష్మేణ శాసితః సన్మార్గే ప్రవర్తితోऽపి సః దురధ్వం అసన్మార్గం న జహాతి న త్యజతి ఇత్యుక్తప్రకారేణ అధునా

యేత్వమ్ ॥ ౨౪ ॥ ఇతి బ్రువన్తం యదునాయకోऽబ్రవీ
ద్యుధిష్ఠిరం యోగివిచిన్త్యవైభవః । మహీపతే యద్భవ
తా సమీరితం మహాత్మనాం యుక్తమిదం భవాదృశామ్ ॥ ౨౫ ॥
సరిదాత్మజశాసితోऽపి సః దురధ్వం న జహాతి కౌరవః ।

వంశస్య భూతయే ఐశ్వర్యాయ స్వైర్బంధుభిః మమ సంధిం కురు డుకృఞ్ లోట్ ॥ ౨౪ ॥—॥ ఇతీతి ॥ ఇతీత్థం బ్రువంతం యుధిష్ఠిరం యోగిభిర్విచింత్యం వైభవం యస్య స యదునాయకః కృష్ణః అబ్రవీత్ బ్రూఞ్ వ్యక్తాయాం వాచి లఙ్ బ్రువ ఈడిటీట్ హే మహీపతే భవతా యత్సమీరితం ఉక్తం తత్ భవాదృశాం భవద్విధానాం త్యదాదిషు దృశ ఇతి క్విన్ ఆ సర్వనామ్న ఇత్యాకారః మహాత్మనాం యుక్తం న తు నీచానామితి భావః ॥ ౨౫ ॥—సరిదితి ॥ స కౌరవః దుర్యోధనః సరిదాత్మజేన భీష్మేణ శాసితోऽపి శిక్షితోऽపి సః దురధ్వం దుర్మార్గం ఉపసర్గాదధ్వన ఇత్యచ్ న జహాతి ఓహాక్ త్యాగే లట్ ఇతి చింతయతః క్షమాభృ

చింతయతః సంధి కార్యమాలోచయతః మమహృది మనసి సిద్ధిస్సంధి సాఫల్యం సంశయే భవేద్వా నభవేద్వేతిసందేహే శేతే వర్తతేఇతిశ యాభవతీతియోజ్యం అత్ర కురుపితామహభీష్మశాసనలంఘనవాక్యార్థ స్యసంధిసిద్ధిసంశయాస్పదహేతుత్వాద్వాక్యార్థహేతుకం కావ్యలిం గమ్ ॥ ౭౬ ॥— ప్రయతఇతి ॥ తథాపి యద్యపి సిద్ధిస్సంశయాస్ప దా తథాపీత్యర్థః- హేనృప యుధిష్ఠిర ప్రయతాని లోభమోహాది భ్యోనిగృహీతాని ఇంద్రియాణి చక్షురాదీనియేషాం తైర్మహాత్మభిః ప ణాయితస్య సంస్తుతస్య ॥ ని ॥ ఈడితశస్తపనాయితపణాయితప్రణు తపనితపణితానీతి స్తుతపర్యాయేష్వమరః ॥ తే తవ సంధేఃలబ్ధయేలా భాయ మర్త్యోధనాదిభిస్సహేతి శేషః- ప్రయతే ఉద్యంజే క్రియాశా ర్యోద్యోగః క్వచిత్కుత్రచిత్కార్యే విషయే ఫలతి సిద్ధింకరోతి క్వ చిత్తు నఫలతి ఏషః క్వచిత్ఫలాభావః ప్రవిధాతుః కార్యకర్తుః దోష స్య శీకరోలేశోపి నహి నభవత్యేవ * ఉద్యోగినంపురుషసింహముపై తిలక్ష్మీః దైవం ప్రధానమితి కాపురుషావదంతి । తస్మాత్కురుత్వమపి

ఇతిచిన్తయతో మమాధునా హృదిసిద్ధిః ఖలుసంశయేశ
యా ।. ౭౭ ॥ ప్రయతేతథాపినృపసన్ధిలబ్ధయే ప్రయ
తేన్ద్రియైర్భువిపణాయితస్యతే । ఫలతి క్వచిన్న ఫలతి

దిమనసి॥అధునాసిద్ధిః కార్యసిద్ధిః సంశయేశయాఖలుసంశయస్థా+శయ వాసవాసిష్వకాలాదితి సప్తమ్యాఅలుక్ ఖలువాక్యాలంకారే ॥ని॥ ని షేధవాక్యాలంకారజిజ్ఞాసానునయేఖల్విత్యమరః ॥ ౭౭ ॥— ప్రయ తేఇతి ॥ తథాపి హేనృప ప్రయతేంద్రియైః జితేంద్రియైః ॥ని॥ పవి త్రః ప్రయతః పూతఇత్యమరః భువిపణాయితస్యస్తుతస్య తే సంధి లబ్ధయేప్రయతే + యతీప్రయత్నేలట్ క్రియాకర్మ ॥ ని ॥ క్రియా కర్మణిచేష్టాయామితిహశ్వః - క్వచిత్ఫలతిక్వచిన్నఫలతి + ఫలనిష్ప త్తౌలట్ ప్రవిధాతుస్సంధాతుః ఏషఃదోషశీకరః దోషకణః సహి

పౌరుషమాత్రశక్త్యాయత్నైకృతే యది న సిధ్యతి కోఽత్ర దోషః ఇతి న్యాయాదితి భావః ॥ అత్రోత్తరవాక్యార్థః క్రమేణ సంశయాస్పదసిద్ధి ప్రయత్న సమర్థనాదనేక వాక్యార్థ హేతుకం కావ్యలింగమ్ ॥ ౫౭ ॥ —॥ ఇత్థమితి ॥ ఆశ్రితానాం రక్షతీతి రక్షిణ్యాః లీలాయాః విలాసస్య కూలంకషః పారదృశ్వా తత్పరిపూర్ణ ఇతి యావత్ హరిః శ్రీకృష్ణః ఇత్థం ఉక్త ప్రకారేణ నిగద్య ధర్మరాజం ప్రత్యుక్త్వా భీమస్య వక్త్రం ముఖమపి మధురం సుకుమారం స్మితం యస్మింస్తత్తదా ఈక్షమాణస్సన్ అత్ర దరహాసో భీమస్య అనభిమతస్సంధిరితి సూచయతి, అథ అగ్రే దారుకేణ సారథినా నీతం ప్రాపితం రత్నమయం రథమారుహ్య కురురాజధానీం హాస్తిననగరం అగాత్ ప్రాప్తవాన్ ॥ ౫౮ ॥—(అవలోకయన్నితి ॥ అథ హాస్తినపుర ప్రాప్త్యనంతరం అనతేషు ప్రణతేషు విషయే మృదుః కృపార్ద్రః పరైరానతేభ్యో న్యైర్ణేతృభిర్యాదురాసదః ప్రాప్తుమశక్యః ఏషః సః యదురాజః శ్రీకృష్ణః అనిమేషయా కృష్ణావలోకనార్థం నిర్నిమేషనేత్రయా పౌరజనతయా పురవాసిజన

క్వచిత్క్రియాప్రవిఘాతు శేషనహిదోషశీకరః ॥ ౫౭॥

ఇత్థం నిగద్య మధురస్మితమీక్షమాణో భీమస్య వక్త్రమపి
దారుకనీతమగ్రే । ఆరుహ్య రత్నరథమాశ్రిత (౧)రక్ష
లీలా కూలంకషో హరిరగాత్కురురాజధానీమ్॥౫౮॥
(అవలోకయన్నథ పురః ప్రతోళికామనిమేషపౌరజన

నైవ ॥ని॥ హి హేతావవధారణ ఇత్యమరః ॥ ౫౭॥— ఇత్థమితి ॥ ఆశ్రితానాం రక్షలీలాయాః అవనక్రియాయాః కూలంకషః + సర్వకూలాభిక్రీ పేషుకష ఇతి ఖచ్ అరుర్ద్విషదితి ముమ్, హరిః ఇత్థం నిగద్య మధురం స్మితం యస్మిన్ కర్మణి తద్యథా భవతి తథా భీమస్య వక్త్రమపి ఈక్షమాణస్సన్ అగ్రే దారుకేణ సారథినా నీతం రత్నరథం ఆరుహ్య కురూ

(౧) ఆశ్రితరక్షేతి పాఠే రక్షః రక్షణమ్ ॥ని॥ రక్షస్త్రాణ వారణః కవణేష్విత్యమరః

సమూహేన నిరంతరాం సమ్బాధాం పురఃహాస్తినపురస్య ప్రతోళి
కాం రథ్యాం అవలోకయన్ విదురస్యాలయం గృహం ప్రతి య
యా గచ్ఛతిస్మ లాటానుప్రాసః ॥ మంజుభాషిణీ । ౯ ॥)—తమ
సామితి ॥ మహత్ లోకోత్తరం మహస్తేజః యస్య అతఏవ సశ్రీకృ
ష్ణః దర్శనేసతి సద్యఏవ సకలానితమసాం పాపానామంధకారాణాం
చ కులానిబృందాని ॥ ని ॥ తమోంధకారేస్వర్భానావఘేశోకెగుణాం
తరఇతివిశ్వః ॥ శమయన్నాశయన్ తత్ర హాస్తినపురె విదురస్య
మందిరం గృహం అభీశుమాంతూసగ్యః చరమాద్రేర స్తశైలస్యకందరం
దరీమివ వివేశ ప్రవిష్టవాన్ అత్ర కృష్ణసూర్యయోః ప్రవేశేనావ
మ్యస్య గమ్యత్వాత్కేవల ప్రకృతాస్పదస్తుల్యయోగితాభేదః, అభీశు
మానపీతిపాఠె పునఃకఏవాలఙ్కారః, పరంతు వాక్యభేదమాత్రం॥౩౦॥
కంసేతి ॥ కంసస్యవైరిణి శ్రీకృష్ణే గెహం గృహం ప్రతి సమేయుషి

తానిరస్తరాఘ్ । వ్యదురానతెమసదురాసదఃపరైర్య
దురాజపఏషవిదురాలయంయయౌ)॥ ౯ ॥ తమసాం
కులానిసకలానిదర్శనేసతిసద్యఏవశమయన్మహామహః ।
సవివెశతత్రవిదురస్యమన్దిరం చరమాద్రికన్దరమభీశు
మానివ ॥ ౩౦ ॥ కంసవైరిణిసమెయుషిగెహంక్షత్తురా

త్రాంరాజధానీం అగాల్ + ఇణ్గతౌలుఙ్ ॥ ౨౮॥౯॥ తమసామితి ॥
దర్శనేసతి సద్యఏవసకలానితమసాం అంధకారాణాం శోకానాంచ
॥ని॥ తమోంధకారెస్వర్భానౌతమశ్శోకెగుణాంతరఇతివిశ్వః, కులాని
శమయన్మహామహఃమహాతెజాఃమహోత్సవవాంశ్చ॥ని॥మహోభవేదు
త్సవతెజసొశ్చేతి విశ్వః సశ్రీకృష్ణః తత్రనగరేవిదురస్య మందిరం గృ
హం వివెశఅభీశుమానపిసూర్యోపిచరమాద్రెరస్తాచలస్య కందరం
గుహాం + వివేశవిశప్రవేశనెలిట్ సాయంకాలెవిదురగృహెవసతిస్మే
తిభావః ॥ ౩౦ ॥— ॥ కంసేతి ॥ కంసవైరిణికృష్ణేగేహంగృహం స

(ప్రా)స్తవతిసతి అతిశయాత్సోత్కర్షాజ్జాతే-ఆతిశయికంక్షత్తురిప
దురస్య మదస్య సంతోషస్య నృత్తం నాట్యం వృద్ధిరితియావత్ ॥ ని॥
మదో రేతసిదర్పేచహర్షే ద్విరదదానయోరితివిశ్వః ॥ పురారేశ్శంభో
స్సంబంధినః సంధ్యాయాంభవస్య సాంధ్యస్య తాండవవిధేర్నాట్యక్రి
యాయా అవలేపం గర్వం సంక్షిప్తాం సంక్షేపం గమయతిస్మ (ప్రా)ప
యామాస అనన్దసాంద్రోఽభూదిత్యర్థః + గతిబుద్ధీత్యాదినా అణికర్తు
ర్ణౌకర్మత్వమ్ ॥ ఉపమాలఙ్కారః ॥ తస్యముష్ణాతిసౌభాగ్యమిత్యా
దౌ దండినాతదభిధానాత్ స్వాగతావృత్తమ్ ॥ ౩౧ ॥— విరతేరితి ॥
అహ్నోదినస్య విరతేస్సాయంకాలస్య ఉచితం కరణీయం విశుద్ధంపావ
నం విధింకర్మసంధ్యావందనాదికమాధాయకృత్వాపితృష్వసుః కుంత్యా
స్సకాశే సన్నిధౌ వసతోవర్తమానస్యవసుదేవాత్మభువః శ్రీకృష్ణస్య
సానిశా ప్రవేశరాత్రిరేవ సమాప్తా విరతాభూత్ తాస్తాఃకథాస్తు

తిశయికంమదనృత్తమ్ । సంక్షిపాజ్గమయతిస్మపురారే
స్సాన్ధ్యతాణ్డవవిధేరవలేపమ్ ॥౩౧॥ విరతేరుచితంవిశుద్ధ
మహ్నోవిధిమాధాయపితృష్వసుస్సకాశే।వసతోస్య
నిశైవసాసమాప్తావసుదేవాత్మభువఃకథానతాస్తాః ॥౩౨॥

మేయుషిసతిఅతిశయికం ఆతిశయవక్త్ర+ అహశాప్రభూతాదిభ్యఇతి
ఠక్ క్షత్తుర్విదురస్య మదనృత్తం సంతోషనర్తనం ॥ని॥ హర్షేప్యా
మోదవన్మదఇత్యమరః పురారేరీశ్వరస్య సాంధ్యస్య సంధ్యాసంబంధి
నః తాండవవిధేః నాట్యకరణస్యావలేపంగర్వం సంక్షిప్తాంసంక్షేపంగ
మయతిస్మ + గమ్లగతౌ ణ్యంతాల్లట్ గతిబుద్ధీత్యాదినాఅణౌకర్తుః
ణౌకర్మత్వం ॥౩౧॥—॥విరతేరితి॥అహ్నఃదినస్యవిరతేరవసానస్యసా
యంకాలస్యేతియావత్ ఉచితంయోగ్యం విశుద్ధంవిధింసంధ్యావందనాది
కర్మఆధాయకృత్వాపితృష్వసుః కుంత్యాస్సకాశేసమీపేవసతఃఅస్యవ
సుదేవాత్మభువఃకృష్ణస్యసానిశైవ సమాప్నోత్ సమాప్తిమగమత్ +ఆ

త్రిదశవార్షిక్యః నసమాప్తా అభూవన్ తయోరితి శేషః శ్రీకృష్ణకుం
త్యోరిత్యర్థః చిరాద్దృష్టయోరిష్టజనయోస్సప్రేమసల్లాపః స్వర్గా
దప్యతిశేతఇత్యర్థః ॥ ఔపచ్ఛందసికమ్ ॥ ౩౭ ॥—అథేతి ॥ అథ ని
శీథిన్యాం రాత్ర్యామివ పృథాకథాయాం కుంతీసల్లాపే విరచితాయాం
సమాప్తాయాంసత్యాం ద్వయోరపి సమాప్తయోస్సత్యోరిత్యర్థః ఏవ
మగ్రేపి పృథాసుతకథాయామితిపాఠే పాండవసంబన్ధికథాయామిత్య
ర్థః కృష్ణకథ్యమానాయామితి శేషః, తారకాణాం నక్షత్రాణాం కలా
పేషు సమూహేష్వివ ప్రదీపేషుదీపేషు దీనామ్లానా ద్యుతిశ్శోభా
యేషాంతథోక్తేషుసత్సు శకుంతిభిః పక్షిభిరివ వన్దిభిస్తుతిపాఠకైః కల
కలేషు కోలాహలరవేషు విజృమ్భితేషు ప్రకటితేషుసత్సు నళినేషు
పద్మేష్వివ నయనేషు లోచనేషు వికసితేషుసత్సు చఞ్చరీకేషు భృం

॥ ౪ ॥ అథ విరతాయాం నిశీథిన్యామివ పృథా క
థాయాం దీనద్యుతిషు తారకాకలాపేష్వివ ప్రదీపే
షు విజృమ్భితేషుశకున్తిభిరివవన్దిభిఃకలకలేషు వికస్వ
రేషు నళినేష్వివ నయనేష్వాగతేషు చఞ్చరీకేష్వివ
పౌరజనేషూత్పలాదివ రాజమన్దిరాన్మహోత్పలం ప్ర

స్థవ్యాప్తౌ లజ్ తాస్తాఃకథాఃకృష్ణోక్తాఃకథాస్తునసమాప్నువన్ ॥అథేతి॥
అథానంతరం నిశీథిన్యామివరాత్ర్యామివపృథాయాఃకుంత్యాఃకథాయాం
విరతాయాంసత్యాం అవసితాయాం తారకాణాం నక్షత్రాణాం కలా
పేష్వివకదంబేష్వివతేషు తేషుప్రదీపేషు శాంతద్యుతిషు గ్లానకాం
తిషు సత్సు శకుంతిభిరివ పక్షిభిరివ వందిభిస్తుతిపాఠకైః కలకలే కో
లాహలే సముజ్జృంభితేవర్ధితేసతి నలినేష్వివకమలేష్వివవిశ్వతః స
ర్వేషాం ఆద్యాదిభ్యశ్చేతి సార్వవిభక్తికస్తసిః నయనేషు నేత్రేషువి
కస్వరేవికసితేషుసత్సు + స్థేశభాసేతివరచ్ చంచరీకేష్వివభృంగేష్వి
వసర్వేషు ఆవసరికేషు సమయేషునియుక్తేషుసమయేనచరత్సువా+త
త్రనియుక్తఇతివా+చరతీతివాఠక్ ఉత్పలాత్ మహోత్పలమివకమలమి

గిష్వివ పౌరేషుజనేషు ఉత్పలాత్కువలయాదివ రాజమన్దిరాద్రాజ్ఞః ధృతరాష్ట్రస్యమన్దిరాత్ మహోత్పలం కమలంప్రతీవ విదురస్య మన్దిరంప్రతి ఆగతేషుసత్సు విరోచనస్సూర్యఇవ కమలలోచనః శ్రీకృష్ణః ప్రాచీనగిరేరుదయశైలస్య అఙ్కాత్తటాదివ పర్యఙ్కాచ్ఛయనాదుత్తస్థౌ ఉత్థితవాన్ అత్ర పృథాకథానిశీథినీదీపాదీనాం ప్రకృతానామేవ విరత్యాదిసాధర్మ్యేణౌపమ్యస్య గమ్యత్వాత్కేవలప్రకృతగోచరాణాంతుల్యయోగితానాంసంసృష్టిః ॥ ౩౩॥—(సమాప్యేతి॥ అథ ఉత్థానానన్తరం ఆలఙ్కృతాని నిద్రావసరపర్యస్తవస్త్రభూషణాదీనాం యథాపూర్వమవస్థాపనేనవిభూషితాని అంగానియస్య తథోక్తః నశార్ఙ్గధన్వాశ్రీకృష్ణః సన్ధ్యాయాం ప్రాతఃకాలికాయామౌపయికం యుక్తం కృత్యం వన్దనాదికంసమాప్య కృత్వా సన్ధేఃకురూణాం పాండవైస్సహ సంధానస్య ఔపయికంకృత్యం ధృతరాష్ట్రాదిభిస్సహ ఆలోచనమపి సమాపయిష్యన్ కరిష్యమాణస్సన్ విదురస్య హస్తమాలమ్బ్య గృహీత్వా నికేతాచ్ఛయనగృహాస్పదం సవిలాసంయథాతథా నిరగాద్బహిరాగతవాన్, తమసాంకులానీత్యాది శ్లోకపఞ్చకం గద్యమేకంచ బహుషు మూలపుస్తకేషు సన్దర్భవిరుద్ధక్రమం దృష్టం యథా సన్దర్భానురోధం వ్యాఖ్యాతమితిధ్యేయమ్ ॥ ౩౪ ॥—)

తీవవిదురమన్దిరంవిరోచనఇవ కమలలోచనఃప్రాచీన
గిర్యఙ్కాదివపర్యఙ్కాదుత్తస్థౌ ॥౩౩॥ (ప॥ సమా
ప్యసంధ్యోపయికంసకృత్యం సమాపయిష్యన్నథ శా
ర్ఙ్గధన్వా। అలఙ్కృతాంగోవిదురస్యహస్తమాలం

వరాజమందిరాల్ విదురమందిరం ఆగతేషుసత్సు విరోచనఇవసూర్యఇవ॥ని॥చంద్రాగ్న్యర్కా విరోచనాఇత్యమరః, కమలలోచనః భగవాన్ కృష్ణః ప్రాచీనగిరేరుదయగిరేరంకాదుత్సంగాదివ॥ని॥ఉత్సంగచిహ్నయోరంకఇత్యమరః పర్యంకాల్ మంచాల్ ఉత్తస్థౌఉత్తిష్ఠతి స్మ

తదన్వితి ॥ తదనుశయనగృహనిర్గమనానన్తరం నిఖిలం అహ్నః వా
సరస్య ఆరమ్భే ఆదౌ ప్రాతఃకాలఇతియావత్ యత్కృత్యం స్నా
నసన్ధ్యావన్దనాదికం తదవసాయ్య సమాప్య బాలాతపేనవలాహకఃమే
ఘఇవ ఘుసృణేన కుఙ్కుమేన మసృణితేన మిశ్రితేన పటీరపఙ్కేన
చర్చితంలిప్తం కళేబరం దేహఃయస్యతథోక్తః పఙ్కేరుహమరుణకమ
లమితి శఙ్కన్తఇతిశఙ్కినీభిః అఞ్చలే అన్తభాగె లిఖితాభిః చిత్రి
తాభిః రాజహంసానాం రాజిభిః పఙ్క్తిభిరవకృష్యమాణేనఅధోనీయ
మానేనేనస్థితేన పీతామ్బరస్య భాగేన ప్రాన్తదెశేన పరిచుమ్బితం
స్పృష్టం ప్రపదం పాదాగ్రం పల్లవమివయస్యతథోక్తః నిజస్యఉద

రస్యమన్దంనిరగాన్నికేతాత్ ॥ ౩౪ ॥ ౫ ॥ తదను నిఖి
లమహారారంభకృత్యమవసాయ్య బాలాతపేన వలా
హకఇవ ఘుసృణమసృణితేన పటీరపఙ్కేన చర్చితక
ళెబరః పఙ్కేరుహశఙ్కినీభిరఞ్చలలిఖితరాజహంస
రాజిభిరవకృష్యమాణేనెవ పీతామ్బరభాగేన పరిచు
మ్బితప్రపదపల్లవోనిజోదరాంతరనవకాశతయా బ

హిష్ఠాగతినివృత్తాలిట్ ॥౩౩॥౩౪॥—॥అన్యేద్యురితి॥ అన్యేద్యుః అన్య
స్మిన్ దినేఅఖిలం అహరారంభస్య ప్రాతఃకాలస్యకృత్యంస్నానసం
ధ్యావందనాదిఅవసాయ్య సమాప్యబాలాతపేన బలాహకఇవమేఘ ఇ
వఘుసృణేన మసృణితేన స్నిగ్ధేనమలయజస్య చందనస్యపంకేనచర్చి
తంలెపితం కలేబరంయస్యతథాభూతః పంకేరుహంకమలం శంకంతెత
ర్కయంతీతి తథాభూతాభిః సుప్యజాతావితిణినిః అంచలేప్రాంతెలి
ఖితాభిఃస్యూతాభిః రాజహంసానాం రాజభిశ్శ్రేణీభిః అవకృష్య
మాణెనెవ పీతాంబరభాగెన పరిచుంబితః ప్రపదపల్లవః పల్లవసదృశ
పాదాగ్రం యస్యసః ॥ ని ॥ పాదాగ్రంప్రపదంపాదః ఇత్యమరః ని
జోదరస్య అంతరేమధ్యే అనవకాశతయా అవకాశాభావెన బహిర్ని

రస్య కుక్షేః అన్తర్మధ్యే న విద్యతే అవకాశః యేషాం తేషాం భావస్తత్తా తయా హేతునా అసంఖ్యేయత్వాదితి భావః బహిర్నిర్గతైర్జగదండానాం బ్రహ్మాండానాం శిశుభిరివ స్థితైః ముక్తాఫలైః ప్రత్యుప్తః సంఘటితః మేఖలాయాః కాఞ్చ్యాః ముఖభాగః, అగ్రదేశః యస్య తథోక్తః వర్షాసమయే హేమన్తసమయే చ ద్వయోరపి అవినశ్వరం అక్షీణశోభమిత్యర్థః ప్రభావాదితి భావః లక్ష్మ్యాః వక్షఃస్థితాయాః లీలాకమలముపశ్లోకితుం స్తోతుమాగతేన దినమణేస్సూర్యస్య బిమ్బేనేవ స్థితేన కౌస్తుభేన రత్నేన దేదీప్యమానం భుజాన్తరం వక్షః యస్య తథోక్తః

హిర్వినిర్గతైర్జగదండశిశుభిరివ ముక్తాఫలైః ప్రత్యు
ప్తమేఖలాముఖభాగో వర్షాహేమన్తసమయయోర
ప్యవినశ్వరం లక్ష్మీలీలాకమలముపశ్లోకయితుమాగతేన ది
నమణిబిమ్బేనేవ కౌస్తుభేన దేదీప్యమానభుజాన్తరో
దనుజపరిషదుత్పాతరక్తపరివేషేణేవ పద్మరాగకేయూ
రేణ పరిమండితబాహుదండో ద్వారి నిర్గత్య సుయో

నిర్గతైః జగదండశిశుభిరివ ముక్తాఫలైః ప్రత్యుప్తః ఖచితః మేఖలాయాః కాంచ్యాః ముఖభాగః అగ్రభాగః యస్య సః యద్యపి స్త్రీకట్యాం మేఖలా కాంచీత్యమరోక్తిః తథాపి సారసనావలంబీతి షూఘోక్తైః పుంస్కట్యామపి వర్షాహేమంతసమయయోరపి అవినశ్వరం + ఇణ్ణశి జేశీక్వరప్ లక్ష్మ్యా లీలాకమలం విలాసకమలం ఉపశ్లోకయితుం శ్లోకైరుపస్తోతుం + సత్యాపపాశేతిణిజంతాత్తుముఙ్ ఆగతేన దినమణిబింబేనేవ సూర్యమండలేనేవ కౌస్తుభేన మణినా దేదీప్యమానం పునఃపునః దీప్తం + యఙంతాచ్ఛానచ్ భుజాంతరం వక్షః యస్య సః దనుజపరిషదో దానవసభాయాః ఉత్పాతపరివేషేణేవ అశుభసూచకపరిధినేవ పద్మరాగాణాం కేయూరయోః అంగదయోః యుగళేన యుగ్మేన పరిమండితౌ అలంకృతౌ బాహుదండౌ యస్య తథాభూతః ద్వారి నిర్గత్య

దనుజపరిషదః రాక్షససదస్య ఉత్పాతేనదుర్నిమిత్తేన రక్తపరివేషేణా
వస్థితేన పద్మరాగమయేన కేయూరేణ అంగదేన ఉత్పాతాలాతచక్ర
రక్తపరివేషాభ్యామివ కేయూరాభ్యామితి పాఠాంతరం పరిమండి
తౌ అలఙ్కృతౌ భుజాదణ్డావివ యస్యతథోక్తః నిర్గత్య ద్వారప
ర్యన్తమాగత్య సుయోధనేన ఖలేన దుర్వాసితాయాః నివాసానర్హీ
కృతాయాః నగరభువః హాస్తినపురభూమేః స్పర్శనం పరిహర్తుమివ
ద్వారి ద్వారఏవ నతు ప్రాంగణఇత్యర్థః, సవినయం యథాతథా
ఉపాగతేన దారుకేణసంయోజితే సంఘటితేమణిమయ్యాపాదుకేయ
స్యతథోక్తః కిఞ్చిదవనమితః వినయాత్ ప్రహ్వీకృతః పూర్వకాయః
యేనతేనవిదురేణ వితీర్యమాణః దీయమానః హస్తావలమ్బఃయస్యత
థోక్తః గురుద్రోణః కృపశ్చ ద్రోణప్రముఖౌ ప్రధానౌ యేషాంతై
ర్బ్రహ్మసంఘైః బ్రాహ్మణకులైః ప్రతిపాద్యమానాం క్రియమాణాం జ

ధనదుర్వాసితాయా నగరభువస్స్పర్శనం పరిహర్తుమి
వ సవినయముపాగతేనదారుకేణ సంయోజితమణిపా
దుకః కిఞ్చిదవనమితపూర్వకాయేన విదురేణవితీర్య
మాణహస్తావలమ్బో గురుకృపప్రముఖైర్బ్రహ్మసం
ఘైః ప్రతిపాద్యమానాం జయాశిషం శిరసా ప్రతి

సుయోధనేన దుర్యోధనేన దుర్వాసితాయాః నగరభువః స్పర్శనంప
రిహర్తుమివసవినయముపాగతేన దారుకేణసంయోజితే మణిపాదు
కేయస్యసః కించిత్ స్వల్పంఅవనమితః పూర్వకాయఃశరీరపూర్వభాగో
యేనతేన +పూర్వాపరాధరోత్తరమితి సమాసః విదురేణవితీర్యమా
ణః దీయమానః హస్తావలంబోయస్యసః గురుకృపౌద్రోణకృపౌప్ర
ముఖౌ యేషాంతైః బ్రహ్మసంఘైర్బ్రాహ్మణసమూహైః ప్రతిపాద్య
మానాం జయాశిషంజయజయేతిహితాశంసాంశిరసాప్రతిగృహ్ణానఃస్వీకు
ర్వన్ కుశలప్రశ్నైనకోరకితః సంజాతకోరకః ఆమోదాయయోస్తా
భ్యాం కురురాజదేవప్రీతాభ్యాం ధృతరాష్ట్రభీష్మాభ్యాం సదనాభిగ

యాశిషం శిరసా ప్రతిగృహ్ణానః శిరోవనతిపూర్వకం స్వీకుర్వాణః కుశలప్రశ్నైః కోరకితః సఞ్జాతకోరకః ప్రవర్ధిత ఇతి యావత్, మోదస్సన్తోషః యయోస్తాభ్యాం కురురాజదేవవ్రతాభ్యాం ధృతరాష్ట్రభీష్మాభ్యాం యత్తు కురురాజః దుర్యోధన ఇతి తన్న - సుయోధనాదిభిశ్చతుర్భిరధ్యాసితపూర్వమితి ఉత్తరగ్రన్థేన సన్దర్భవిరోధాత్ సదనాభిగమనాయ నిజగృహం ప్రతి ఆగన్తుమితి తుమర్థాచ్చ భావవచనాదితి చతుర్థీ, సమ్యక్ప్రార్థ్యమానః చిరతరమత్యన్తవిలమ్బేన అవసరం నమస్కారసమయం ప్రతిపాలయతాం నిరీక్షమాణానామక్షౌహిణీపతీనాం అక్షౌహిణీసంఖ్యసేనానాయకానాం అఞ్జలీనామేవ కమలవనానామావళిం పఙ్క్తిం అవలోకనేన దర్శనేన సౌరతేజః ప్రసరణాత్మకేన సమ్భావ్యమానః బహుమన్యమానః ముకున్దశ్శ్రీకృష్ణః వ

గృహ్ణానః కుశలప్రశ్నకోరకితమోదాభ్యాం కురురా
జదేవవ్రతాభ్యాం సదనాభిగమనాయ సమ్ప్రార్థ్య
మానశ్చిర(మ)తరా)వసరం ప్రతిపాలయతామక్షౌ
హిణీపతీనామఞ్జలివనజావళిమవలోకనేన సమ్భావ
యమానో ముకున్దో వన్దిబృన్దపరిపఠ్యమాన కంసాది

మనాయ సంప్రార్థ్యమానః చిరమవసరం సమయం ప్రతిపాలయతాం పశ్యతాం అక్షౌహిణీపతీనాం సేనాపతీనాం అఞ్జలయో వనజానీవ తేషామావళిం పఙ్క్తిం అవలోకనేన దర్శనేన సమ్భావయమానః ముకున్దః వన్దిబృన్దైః పరిపఠ్యమానేన కంసాదీనాం విజయబిరుదావళ్యాః ప్రబన్ధేన బన్ధురేణ రమ్యేణ ॥ని॥ బన్ధూరబన్ధురౌ రమ్యే ఇతి విశ్వః మఙ్గళకుసుమానాం గన్ధసమ్పదా అన్ధీకృతానాం పుష్పంధయానాం భృఙ్గాణాం ఝుఙ్కారస్య సహచరో వాదిత్రఘోషో యస్మిన్ తేన మేఘవర్జం మేఘం త్యక్త్వా ణముల్ తేన సమాసః ఉన్మిషన్తీభిస్సౌదామనీభిరివ తటిద్భిరివ కనకవేత్రలతికాభిః ఆకులితేన మహతా రాజప

న్దినాం స్తుతిపాఠకానాం బృందేన పరితః పఠ్యమానైః కంసాదీనాం ఖలానాం విజయస్య సంబంధిభిః బిరుదావళీభిర్నామప్రబంధైర్బంధురేణ వ్యాప్తేన శబ్దాయమానేనేతియావత్ మంగళకుసుమానాం ఆచారార్థం వికీర్ణపుష్పాణాం గంధసమ్పదా పరిమళసమృద్ధ్యా అధీకృతానాం పుష్పంధయానాం మత్తానాం భృంగాణాం ఝఙ్కారైస్సహచరః మిశ్రః వాదిత్రాణాం వీణావేణుమృదంగతాళాదీనాం ఘోషః కోలాహలః యస్మింస్తథోక్తేన మేఘగర్జం యథాతథా సమున్మిషన్తీభిః స్ఫురన్తీభిస్సౌదామనీభిః విద్యుద్భిరివస్థితాభిః కనకమయీభిర్వేత్రలతాభిః కంచుకిధృతాభిః ఆకులీకృతేన నిస్సార్యమాణప్రేక్షకపౌరసఙ్కులితేన మహతా విస్తీర్ణేన రాజపథేన ఉపలక్షితః చతుర్భిస్సుయోధనః ఆదిర్యేషాం తైర్దుర్యోధనదుశ్శాసనశకునికర్ణైః పూర్వమధ్యాసితముపవిష్టం అధ్యాసితపూర్వం సభామండపమాస్థానీం శనైశ్శనైరవజగాహే ప్రవివేశ. ఉత్ప్రేక్షాసంసృష్టిః, ఏతద్గద్యస్యాద్యే అన్వేద్యుశితి పాఠే సంగతార్థత్వాదుపేక్ష్యః ॥౩౪॥ —— ద్వారమితి ॥ అథ హరిః

విజయబిరుదావళీప్రబన్ధబంధురేణ మంగళకుసుమ
గంధసమ్పదంధీకృతపుష్పన్ధయఝఙ్కారసహచర
వాదిత్రఘోషేణ మేఘగర్జమున్మిషంతీభిస్సౌదామ
నీభిరివ కనకవేత్రలతాభిరాకులీకృతేన మహతా రా
జపథేన సుయోధనాదిభిశ్చతుర్భిరధ్యాసితపూర్వం స
భామండపం శనైశ్శనైరవజగాహే ॥ ౩౪ ॥ పా (ద్వా
రంసమేయుషి హరావథ తత్ర గోష్ఠ్యాస్సర్వైస్సమం

థేన సుయోధనాదిభిర్దుర్యోధనాదిభిశ్చతుర్భిః దుర్యోధనదుశ్శాసన కర్ణశకునిభిః అధ్యాసితపూర్వం పూర్వమధ్యాసితం సుప్సుపేతి సమాసః భూతపూర్వే చరడితి నిర్దేశాత్త్వాం తస్య పూర్వనిపాతః సభామండపం శనైశ్శనైః మందంమందం + అవగజాహే ప్రవివేశ గాహూ వి

Funding: IKS/Tattva Heritage. Digitization: eGangotri.

కృష్ణే ద్వారం ప్రతి సమేయుషి ప్రాప్తవతిసతి తత్ర ఆస్థానమణ్డపే నరపతిర్దుర్యోధనః సహసాతిసత్వరం గోష్ఠ్యాస్సభాజాల్ సర్వై స్సభ్యైస్సమం పూషణి సూర్యే పూర్వాచలముదయశైలమాశ్రయిణి ప్రాప్తవతిసతి పద్మానాంపఙ్క్తేః అనైకైష్షట్పురక్తైర్భృఙ్గై స్సమం సౌరభ్యపూరః పరిమళప్రవాహఃఇవ ఉదతిష్ఠత్ ప్రత్యుత్థితవాన్ పూర్ణోపమాలఙ్కారః ॥ ఏతచ్ఛ్లోకం బహుషు మూలపుస్తకేషునదృష్టమితిపద్యంలిఖితమ్ (౧) ॥ ౩౬ ॥ —తత్రేతి ॥ తత్రఆస్థానేతరసాద్రుతం ఉపనీతే సమీపంప్రాపితే అతితుంగే అత్యున్నతే రత్నమయే ఆసనే రచితః కృతః ఉపవేశః యేనసః అయంపురాణఃపుమాన్ పురాణపురుషశ్శ్రీకృష్ణః అగ్రభువి పురోహితైః ప్రదిష్టాం నివేదితాం పూజాం అర్ఘ్యపాద్యాదికం ఉపాదత్త స్వీకృతవాన్ ॥ ౩౭ ॥— ॥

నరపతిస్సహసాదతిష్ఠత్ । పూర్వాచలాశ్రయిణిపూష
ణిపద్మపఙ్క్తేస్సౌరభ్యపూరఇవషట్పదైరనేకైః॥౩౬)
తత్రాతితుఙ్గేతరసోపనీతేరత్నాసనేఽయంరచితోప
వేశః । పురోహితైరగ్రభువిప్రదిష్టాం పూజాముపా

దాడనేలిట్ ॥ ౩౬॥౩౭—తత్రేతి॥తత్రసభాయాంతరసాశీఘ్రం ఉపనీతే అతితుంగేరత్నాసనే రత్నసింహాసనేరచితోపవేశః అయంపురాణః పుమాన్ భగవాన్ పురోహితైః అగ్రభువిపురోభాగేప్రదిష్టాం

---

(౧) కేచిత్తు నరపతిర్ధృతరాష్ట్రః సర్వైర్దుర్యోధనాదిభిస్సహ ఉదతిష్ఠత్ ఉత్థితః, చరికప్రేషణేనావసరాకలనపూర్వకమామ్బికేయోగాంగేయేనసహ హరేరభిముఖంగత్వాతదాజ్ఞాంప్రతిపద్య పునస్సత్వరమగ్రతస్సమేత్య తదాగమనంప్రతిపాలయన్నతిష్ఠదిత్యనుసంధేయమ్- నరపతిర్దుర్యోధనఇతిలాస్యమనుపపన్నం, తస్యసౌరభ్యపూరసామ్యానుపపత్తేరిత్యాహుః తన్నసుందరమితిభాతి.

సభేతి ॥ తత్ర తదానీం సభాయాః అంతరే మధ్యే సమగ్రా సమ్పూర్ణా కాంతిస్సౌందర్యం యస్యతం సరోరుహాక్షం శ్రీకృష్ణం సంవీక్ష్యసంవీక్ష్య ఆదరాద్ద్విరుక్తిః, నరేంద్రేణ దుర్యోధనేన వర్జనీయ థాతథా తదితరేషు నగరీజనేషు పౌరాణాంమధ్య ఇత్యర్థః, కస్యవాజనస్యనయనప్రమోదః నేత్రానందః నాభూత్ తమేకంవినా సర్వస్యాప్యభూదిత్యర్థః, పాండవపక్షపాతినో హరేః ద్వేష్యతయా తన్నిరీక్షణం నతస్యానందకరమితిభావః, యత్తునరేంద్రవర్జం ధృతరాష్ట్రవర్జమితివ్యాఖ్యాయ అంధత్వాన్నతస్యానందోఽభూదితిభావ ఇతి, తన్న, దర్శనానందయోస్సమానకర్తృకత్వబోధకవిక్షేప్యతిల్యబంతేన తత్రాభయత్ర ధృతరాష్ట్రస్య ప్రసక్త్యభావస్స్ఫురణాదిత్యలం విస్తరేణ ॥ ౩౭ ॥—భద్రేతి ॥ దయార్ద్రః మధురస్వభావః పద్మనాభో యస్యస శ్రీకృష్ణః భద్రాసనాద్రత్నసింహాసనాత్ అవనతం అధః ప్రసృతం పదపల్లవేష్వివ తయోరగ్రభాగం ఉపగతే సమీపస్థితే

దత్రపుమాన్ పురాణః ॥ ౩౮ ॥ సభాన్తరే తత్ర సమ
గ్రకాన్తింసంవీక్ష్యసంవీక్ష్యసరోరుహాక్షమ్ । నరేన్ద్ర
వర్జంనగరీజనేషునకస్యవాభూన్నయనప్రమోదః॥౩౭॥
భద్రాసనాదవనతం పదపల్లవాగ్రంసంవాహయత్య

పూజాం + ఉపాధ త్తదుదాశ్ వానెలజ్ ॥ ౩౮ ॥— ॥సభాంతరే ఇతి ॥ తత్ర సభాంతరే సభామధ్యే సమగ్రకాంతిం పూర్ణరుచిం సరోరుహాక్షంకృష్ణం సంవీక్ష్యసంవీక్ష్య నరేంద్రం ధృతరాష్ట్రం వర్జయిత్వా తస్యాంధత్వాదితిభావః నగరీజనేషు కస్యవానయనప్రమోదః నేత్రానందః నాసీత్ ఇతి కాకుః సర్వస్యాప్యాసీదితిభావః + అభువిలజ్ ॥ ౩౭ ॥— భద్రాసనాదితి ॥భద్రాసనాత్ సింహాసనాత్ అవనతంపదపల్లవస్య అగ్రంఉపగతే విదురేసంవాహయతిసతి దయయాఽఽర్ద్రః పద్మనాభఃకృష్ణః సామాజికేబుధజనే దత్తకర్ణేస

విదురే సంవాహయతి మృదు మర్దయతి సతి చ సామాజికే సభ్యే బుధజనే దత్తా కిమేష కథయిష్యతీతి సావధానౌ కర్ణౌ యస్య తథోక్తే సతి చ ప్రజ్ఞాదృశం నృపమన్ధం ధృతరాష్ట్రం ప్రతి అభాషత ఉక్తవాన్ వక్ష్యమాణప్రకారేణేతి భావః (౧)॥౩౯॥—అత్రైవైరితి ॥ హే భరతర్షభ హే ధృతరాష్ట్ర అత్రైవ ఏభిః పఞ్చషైరహోభిర్వాసరైరధియుద్ధం యుద్ధే చంద్రస్యేదం చాన్ద్రం కులం నంక్ష్యత్ - నాశం గమిష్యత్ అన్యోన్యకలహాదితి భావః - అవేక్ష్య జ్ఞాత్వా అధునా అస్మిన్ సమయే విధాతుం కర్తుం యోగ్యం విధేయం అన్యదా తు కృతేనాపి తేన ప్రయోజనాభావాదితి భావః, తవ సుతైర్దుర్యోధనాదిభిస్సహ పాణ్డవానాం సన్ధిం అన్యోన్యానుకూల్యం విధాతుం తే తవ సకాశం సమీపం ప్రతి అహం ప్రా

సగతే విదురే దయాదర్శి (౨)। సామాజికే బుధజనే
సతి దత్తకర్ణే ప్రజ్ఞాదృశం నృపమభాషత పద్మనాభః॥౩౯
అత్రైవైరహోభిరధియుద్ధమవేక్ష్య నంక్ష్యచ్చాన్ద్రం కు
లం తవ సుతైస్సహ పాణ్డవానామ్। సన్ధిం విధాతుమ

తి ప్రజ్ఞాదృశం జ్ఞానచక్షుషం నృపం ధృతరాష్ట్రం + అభాషత భాష వ్యక్తాయాం వాచి లఙ్ ॥ ౩౯ ॥ — ॥ అత్రైవేతి ॥ హే భరతర్షభ ధృతరాష్ట్ర అత్రైవ ఏభిః అహోభిర్దినైః అధియుద్ధం యుద్ధే విభక్త్యర్థే వ్యయీభావః నంక్ష్యత్ నశిష్యత్ + లృటస్సద్వేతి శతృప్రత్యయః స్యతాసీతి స్యః రధాదిత్వాద్విడ్వికల్పః + మస్జినశోర్ఝలీతి నుమ్ చాంద్రం చన్ద్రసంబన్ధి తస్యేదమిత్యణ్ కులం సన్తతిం అవేక్ష్య పాణ్డవానాం తవ సుతైస్సహ దుర్యోధనాదిభిస్సమం అధునా సమయే అస్మిన్ కాలే విధేయం కరణీయం సన్ధిం విధాతుం అయమహం తే సకాశం సమీ

---

(౧) ధృతరాష్ట్రస్య ఈక్షణానన్దయోరుభయోరప్యభావాదుభయనిషేధే నకాపిహానిః అతో౽ధస్తనవ్యాఖ్యానమేవ సున్దరమ్ ॥

(౨) వక్ష్యమాణనాశపర్యాలోచనయా దయాదర్శిత్వమ్

ప్తాస్మి ॥ ౪౦ ॥—శతేనేతి ॥ హే గేయకీర్తే స్తవ్యకీర్తే ధృతరాష్ట్ర తవ తనూభవానాం పుత్రాణాం శతేనసహ కుంతీకుమారాన్ ధర్మరాజాదీన్ కళిందజాయాః యమునాయాః కల్లోలానాం మహాతరంగాణాం జాలేన సమూహేనసహ గంగాయాస్తరంగానివ కుశలస్యాన్యోన్యక్షేమస్య ఉదయాయ ఆవిర్భావాయ సంధత్స్వ సంధింకురు అత్రోపమయా కురుపాండవానాం ఛార్మల్యవైమల్యయోః ప్రతీతేరలఙ్కారేణ వస్తుధ్వనిః (౧)॥ ౪౧ ॥—పాదేతి ॥ కించ పాండోఃకుమారాధర్మరాజాదయస్త్వభవంతం త్వాం ప్రతి పాదారవిందే శిరోభిః శతం శతం ప్రత్యేకం శతసంఖ్యాః ప్రణతీః నమస్కారాన్ సాదరం య

థునాసమయేవిధేయం (ప్రా)ప్తాహమస్మి భరతర్షభ
తేసకాశమ్ ॥ ౪౦ ॥ శతేనసంధత్స్వ తనూభవానాం
కుంతీకుమారాన్కుశలోదయాయ । కల్లోలజాలేనకళి
న్దజాయాగంగాతరంగానివగేయకీర్తే ॥ ౪౧ ॥పాదా
రవిందేప్రణతీశ్శిరోభిశ్శతంశతంసాదరమర్పయంతః ।

పం(ప్రా)ప్తః + అస్మిఅసఘువిలట్ ॥ ౪౦ ॥— ॥ శతేనేతి ॥ హే గేయకీర్తే కుశలోదయాయ క్షేమాధిగమాయ తనూభవానాం సుతానాం శతేనకుంతీకుమారాన్ కళిందపుత్ర్యాః యమునాయాః కల్లోలజాలేన తరంగసమూహేన గంగాతరంగానివసంధత్స్వ + దుఘాఙ్లాట్ దుర్యోధనాదీనాం మలినచిత్తత్వాద్యమునాతరంగోపమా ధర్మాదీనాంశుద్ధచిత్తత్వాద్గంగాతరంగోపమా ॥ ౪౧ ॥— ॥ పాదేతి ॥ పాదారవిందే శిరోభిశ్శతంశతం ప్రణతీః సాదరంఅర్పయంతః పాండోఃకు

---

(౧) యథా గంగాయమునాసంగమో దురితనివారణద్వారా పుణ్యప్రాప్తిపూర్వకానందాయ భవతి । తథైవైషాం సంధానమపి సకలజనానన్దకరం భవతీతి భావః । ఏవం స్వాభిప్రాయముక్త్వా పాండవాభిప్రాయోప్యేవమేవేత్యాహ ॥ పాదేతి ॥

థాతథా అర్పయంతః కుర్వంతస్సంతః వినీతిః వినయఃపూర్వాయస్మిం స్తత్తథా ఏవం వక్ష్యమాణప్రకారేణ విజ్ఞాపయంతిస్మ విజ్ఞాపితవంతః ఋషిముఖేనేతిభావః, యత్తు శతంశతం దశసహస్రమితి తస్న, తథాసతి సంఖ్యార్థే ద్విబహ్వోర్ద్వేస్త ఇత్యనుశాసనాత్ ప్రణతీరితి బహువచనాంతవిశేష్యవాచకానురోధేన శతశతానీత్యేవప్రయోగస్స్యాత్-వింశత్యాద్యాస్సదైకత్వ ఇత్యనుశాసనాచ్చ నతథా ఉక్తవ్యాఖ్యానవిరోధ ఇత్యపిధ్యేయమ్ ॥ ౪౭ ॥—జాతాఇతి ॥ వనేజాతాః ఉత్పన్నా భవతః తవ అఙ్కభూమౌ ఉత్సంగదేశే వృద్ధింగతాః శాసనం ఆజ్ఞాం భవదీయాం శిరసిఆదధానాః బిభ్రాణాః నిస్తీర్ణః అతిక్రాంతః సంగరః వనవాసాజ్ఞాతవాసప్రతిజ్ఞైవ పయోనిధిస్సముద్రఃయైస్తథోక్తాః అమీ ఏవంభూతాః వయం త్వయా అద్యయథాంశం అవనేః భూమేః అవనేరక్షణేవా రాజ్యేవేతియావత్ స్థాప్యాః స్థాపితుమర్హాః వనేవాస్థాప్యాః ఉభయమపి త్వదధీనమిత్యర్థః- పిత్రాజ్ఞాయాఃదుర్లం

పాండోఃకుమారాశ్చభవంతమేవంవిజ్ఞాపయంతిస్మ వి

నీతిపూర్వమ్ ॥ ౪౭ ॥ జాతావనేవయమమీ భవదంక

భూమౌ వృద్ధింగతాశ్శిరసిశాసనమాదధానాః । నిస్తీ

ర్ణసంగరపయోనిధయస్త్వయాద్యస్థాప్యా యథాంశ

మేరాశ్చ ధర్మాదయశ్చ వినీతిపూర్వం వినయపూర్వంయథాతథాభవంతంఏవంవిజ్ఞాపయంతిస్మ + జ్ఞానియోగకరణాచురాదిణ్యంతాల్లట్ ॥ ౪౭ ॥— ॥ జాతాఇతి ॥ వయంవనేజాతాః భవతః అంకభూమౌఉత్సంగస్థలే వృద్ధింగతాః శాసనంశిరసి ఆదధానాస్సంతః నిస్తీర్ణాస్సంగరపయోనిధిః ప్రతిజ్ఞాసముద్రఃయైస్తేతథాభూతాః అద్యత్వయాయథాంశం యథాభాగం అవనేర్భూమేఃఅవనేరక్షణేఅథ వావనేవాస్థాప్యాః

ఘుక్షావదితిభావః (౧) ॥ ౪౩ ॥—బాల్యఇతి ॥ వనాంతే అరణ్యమధ్యే జనుర్జన్మ యేషాంతేషాం మమ మదీయానాం పాండవానాం రక్షణ విధౌ పోషణక్రియాయాంవిషయే ఏకాపిధాత్రీ ఉపమాతానబభూవ-ఇత్యుక్తప్రకారంశోకం ఉపమాతృభావకృతమేన అనిశంహృదయే ద ధానః త్వం తస్యాఃధాత్ర్యాః భూమేరుపమాతుశ్చ అర్ధమపి సం ప్రతీదానీం నదిత్ససి దాతుంనేచ్ఛసీతి కాకుః, కింతుదిత్సస్యేవేత్యర్థః, అత్రవనే ధాత్రీమాతృభావశోచనస్య స్వసమక్షం అర్ధధాత్రీదానా వశ్యత్వహేతుత్వాత్పదార్థహేతుకం కావ్యలింగం, తచ్చోపమా తృభూవో ర్ధాత్రీశబ్దశ్లేషభిత్తికాలబ్ధాభేదాధ్యవసాయమూలాతిశయో క్త్యుజ్జీవితమితి తయోరంగాంగిభావేనసంకరః ॥ని॥ధాత్రీస్యాదుపమా తాపి భూమిరామలకీచసేతి నానార్థరత్నమాలాయాం ఇతి విజ్ఞాపయ

మవనేరవనేవనెవా ॥ ౪౩ ॥ బాల్యే వనాంతజనుషాం

మమపాండవానామేకాపిరక్షణవిధౌనబభూవధాత్రీ ।

ఇత్యేవశోకమనిశంహృదయే దధాన స్తస్యాస్తునార్ధమ

అనయోరన్యతరత్కుర్వితిభావః ॥౪౩॥—॥ బాల్యేఇతి ॥ వనాంతజను షాం అరణ్యజాతానాం మమమత్సంబంధినాం పాండవానాంబాల్యే ర క్షణవిధౌ ఏకాపిధాత్రీఉపమాతా నబభూవ భూసత్తాయాంలిట్ ఇ త్యేవఅనిశం సంతతంహృదయేశోకం దధానః త్వంసంప్రతితుతస్యాధా త్ర్యాభూమేః॥ని॥ధాత్రీజనన్యామలకీవసుమత్యుపమాతృష్వితివిశ్వః అ ర్ధమపి నదిత్ససినదాతుమిచ్ఛసి + డుదాఞ్ దానే ధాతోఃకర్మణ గస్మాన కర్తృకాదితిసన్ సనాద్యంతాఇతి ధాతుత్వాల్లట్ సన్యఙో రితిద్విత్వం ఏకాచఉపదేశే౽నుదాత్తాదితీణ్నిషేధః సనిమీమాఘురభలభశకపతపదామచఇస్ అ త్రలోపో౽భ్యాసస్యేత్యభ్యాసలోపః సస్యార్ధధాతుకఇతి సస్యతః॥

(౧) త్వచ్ఛాసనమేవ మహాన్ శ్రేయోలాభః । రాజ్యంవాపనంవే తి నకఙ్క్షావిభాగో౽స్మాకమితిభావః॥

న్తి స్తే ఽపూర్వేణాన్వయః ॥ ౪౪ ॥—ఇతీతి ॥ ఉక్తప్రకారంబ్రువాణం పాండవవిజ్ఞాపనాం కథయన్తమేనం యదువీరం శ్రీకృష్ణం ప్రతి నృపతిః ధృతరాష్ట్రః దీర్ఘం యథాతథా నిశ్వస్య హేవత్స దుర్యోధన అముం వ్యధ్వం దుర్మార్గం పాండవవైరరూపం విముఞ్చ విముఞ్చ త్యజ త్యజేత్యాదరాద్ద్విరుక్తిః ఇత్యుక్తప్రకారేణానుశాస్య శిక్షయిత్వా హేశౌరే శ్రీకృష్ణ అహం వ్యరంసిషం విరతవానస్మి శ్రాన్తోఽస్మీత్యర్థః ఇతి బభాషే ఉక్తవాన్ (౧) ॥ ౪౫ ॥—మధ్వేతి ॥ కించ హే మధుమథన మధునామక దైత్యనాశక కృష్ణ సా ప్రసిద్ధా మమ జననీ అంబాలికా మయి పుత్రే వత్సలా ఖలు దయాళుస్సత్యేవ మునీంద్రే వ్యాసే విషయే నిమీలితాక్షీ ఆసీత్ ...

పిసం ప్రతిదిత్ససి త్వమ్ ॥ ౪౬ ॥ ప ॥ ఇతి బ్రువాణం

యదువీరమేనం నిశ్వస్య దీర్ఘం నృపతిర్బభాషే । వ్య

రంసిషం వ్యధ్వమముం విముఞ్చ విముఞ్చ వత్సేత్యనుశా

స్య శౌరే ॥ ౪౭ ॥ ప ॥ మధుమథన నిమీలితా మునీం

ద్రే మమ జననీ ఖలు పుత్రవత్సలా సా। ముఖమహమనవే

౪౮ ॥—॥ ఇత్థమితి ॥ ఇత్థం బ్రువాణం ఏనం యదువీరం కృష్ణం నృపతిః ధృతరాష్ట్రః దీర్ఘం నిశ్వస్య + బభాషే భాష వ్యక్తాయాం వాచి లిట్ హే శౌరే కృష్ణ హే వత్స దుర్యోధన అముం వ్యధ్వం కాపథం విముఞ్చ విముఞ్చ ఇతి అనుశాస్య వ్యరంసిషం విరతో భవం + రమ క్రీడాయాం వ్యాఙ్పరిభ్యో రమ ఇతి పరస్మైపదం యమరమనమాతామితి ఇట్సకౌ ॥ ౪౯ ॥—॥ మధుమథనేతి ॥ హే మధుమథన కృష్ణ మునీంద్రే వ్యాసే నిమీలితా మమ సా జననీ మాతా పుత్రవత్సలా ఖలు యయా జనన్యా మూర్ఖసూనోః ముఖం అనవేక్ష్య అదృష్ట్వా అహం అధికాం ముదం ప్రీతిం + దధామి డుధాఞ్ లట్ ధృతరాష్ట్రజననీ నేత్రే నిమీల్య వ్యాససమీపం

---

(౧) సమ్యగనుశాసితోఽపి వైధేయోఽయం మద్వచనం నాశ్రృణోత్ కిం కరోమీతి భావః

తా ముకుళితనేత్రాఽభూత్ యయా పుత్రదాయిని మునీం ద్రేమీలితా
క్ష్యా జనన్యా అహమంధత్వేనజాతఇత్యర్థః, మూర్ఖస్య స్వతో-
వివేకినః పరైర్బోధితమతేర్ఽపిమఽస్య సూనోర్దుర్యోధనస్య ముఖమన
వేక్ష్యాధునా అధికాం నిరవధిం ముదం ఆనందం దధామి ధారయామి
తత్తాదృగ్దుఃఖాదాంధ్యాదపి దుఃఖాయతే పుత్రస్యమూర్ఖ్యమిత్యర్థః
అత్రకిం ఉత్తరవాక్యార్థేన పుత్రవాత్సల్యసమర్థనావాక్యార్థ
హేతుకంకావ్యలింగం, ఉత ఆంధ్యస్య దోషస్యైవ సంతోషజనక
త్వేన గుణత్వవర్ణనాల్లేశాలంకారః, ఇత్యుభయత్రసాధకసామ్యాదె
కత్ర బాధకాభావాచ్చ ద్వయోస్సందేహసంకరః ॥ పుష్పితాగ్రావృ
త్తమ్ ॥ ౮౬ ॥—ధృతరాష్ట్రః పుత్రమూర్ఖ్యం విశదయతి ॥ స్వయమి
తి ॥ అయంసుతో దుర్యోధనః స్వయమాత్మనాపినవిబుధ్యతే శోభనా
కార్యాకార్యవివేచికామతిః ఆగామిగోచరబుద్ధిఃయస్యతస్యజనస్యభీ
ష్మవిదురాదేర్వాచమపి నశృణోతి నానుతిష్ఠతీత్యర్థః అతః హేగు
ణగణవారినిధే శ్రీకృష్ణ కురుకులస్య కుశలమేవాఙ్కురస్తస్య అభి
వృద్ధ్యై త్వమేవ గతిర్నాన్యఇత్యర్థః- తథాచ త్వమేవనయభయా
భ్యామిదానీం సంధిం ఘటయేతి భావః ॥ వృత్తంతుపూర్వముక్తమ్॥

తత్ర్యమూర్ఖసూనోర్ముదమధికా మధునాయయాద

ధామి ॥ ౮౬ ॥ ప ॥ స్వయమపినవిబుధ్యతే సుతో

యం సుమతిజనస్యశృణోతి నాపివాచమ్।కురుకులకుశ

లాంకురాభివృద్ధ్యైగుణగణవారిని(ధే(ధిః)గతిస్త్వమే

గతాతదీక్షస్య తవాంధః పుత్రోభవిష్యతీతివ్యాసఉవాచేతిభారతక
థా ॥ ౮౬ ॥—స్వయమితి ॥ అయంసుతఃదుర్యోధనః స్వయమపి న
విబుధ్యతే నజానాతి బుధఅవగమనేలట్ సుమతిజనస్య వాచమపిన
శృణోతి శ్రుశ్రవణేలట్ కురూణాం కులస్య సంబంధినః కుశలాంకుర
స్యక్షేమబీజస్యఅభివృద్ధ్యైఅభివృద్ధయేగుణగణవారినిధేస్త్వమేవగతిః

(౧) ౪౭ ॥—ఇతీతి ॥ ఇత్యుక్తప్రకారం బద్ధాంజలౌ రాజనిధృతరాష్ట్రే సిద్ధాన్తితవతి పరికృతకార్యే నిశ్చితవతి సతి నిజస్య ఆసనస్య రత్నపీఠస్య అర్ధే మధ్యే నివేశితం నిక్షిప్తం కరతలం యేన తస్య భావస్తత్తా తయా హేతునా కించిదున్నమితేన వామభుజస్య శిఖరేణ అగ్రభాగేన గండమండలే వామకపోలమధ్యే నిమజ్జితం ప్రవేశితం మకరాకృతికుణ్డలం యస్మిం స్తత్తథా కటేర్నితమ్బస్య చలనేన తిర్యగావర్తనేన సకందళితస్సంజాతకందళః కాఞ్చనపటస్య పీతామ్బరస్య మర్మరారవః మర్మరేతి శబ్దః యస్మిం స్తత్తథా చ ఈషత్కించిత్ కంధరాం గ్రీవాం వినివర్త్య అభ్యావర్త్యేత్యుత్తరేణాన్వయః ॥ ౪౮ ॥—క్ష్మాప్తేతి ॥ కంసవైరీ శ్రీకృష్ణః రవిభువా కర్ణేన సహ కృతాః హస్తాభ్యాం తాళాః

వః॥౪౭॥ గ॥ ఇతిసిద్ధాంతితవతిబద్ధాంజలౌ రాజనినిజా
సనార్ధనివేశితకరతలతయాకించిదున్నమితవామభు
జశిఖరేణగండమండలనిమజ్జితమకరకుండలం కటితట
చలనకందళితకాంచన పటమర్మరారావమీషత్కంధ
రాంవినివర్త్య ॥ ౪౮ ॥ వ ॥క్ష్మాప్త స్మితంరవిభువాకృ

అన్యాగతిర్నాస్తీత్యర్థః ॥౪౭॥—॥ఇతీతి॥ ఇతీత్థంబద్ధాంజలౌ రాజనిధృతరాష్ట్రే సిద్ధాంతితవతిసతినిజాసనార్ధేనివేశితంకరతలంయేనతస్య భావస్తత్తాతయాకించిదున్నమితేనవామభుజశిఖరేణగండమండలేనిమజ్జితంమకరకుండలంయస్మిన్కర్మణితద్యథాతథాకటితటస్యచలనేనకందళితఃఅంకురితః కాంచనపటస్య పీతాంబరస్య మర్మరారావఃమర్మరధ్వనిర్యస్మిన్ కర్మణితద్యథాభవతితథా ఈషత్ + మనాక్ కంధరాం శిరోధిం వినివర్త్యతిర్యక్కృత్వా॥ ౪౮ ॥—॥ క్ష్మాప్తస్మితమితి ॥ కంసవైరీ కృష్ణః రవిభువా కర్ణేన కృతహస్తతాళః క్ష్మాప్తస్మితం ధురి అగ్రే దుశ్శాసనేన దూషితః సంధేః సన్ధ్యో యస్య తంకపోతపకంశేశ్రో(త్రా)ంతి కేచ

(౧) సంధినా వా అసంధినా వా ఇమే త్వయా రక్షణీయా ఇతి భావః

మిథస్తాడనానియస్మింస్తత్తథాక్షిప్తం నిమీలితంస్మితంయేనతం ఘురితఆగ్రే దుశ్శాసనేన భ్రాత్రాభిభాషితః నిందితస్సంధిపక్షః సన్ధికార్యం యస్య తం కర్ణస్యశ్రోత్రస్య ఉపకంఠే మూలేచలితః గూఢంసంధిపక్షదూషణేన కమ్పితో౽ధరో యస్యతాదృశం మాతులస్య శకునేరాస్యం వక్త్రం యస్యతథోక్తమ్ (౧) కౌరవ్యం దుర్యోధనంప్రతి కురుసంసది-కౌరవసభాయాం శృణ్వత్యాంసత్యామితి శేషః- ఆహ వక్ష్యమాణప్రకారేణఉవాచ ॥ ౪౯ ॥—పృథేతి ॥ హేకౌరవ దుర్యోధన పృథాసు తేభ్యః ధర్మరాజాదిభ్యః తేషామిమాం తదీయాం నతు త్వదీయామిత్యర్థః, పృథివీం భూమిం ద్యూతేనాహృతాం పునః ప్రతిజ్ఞాప్రకారం దిశ ప్రయచ్ఛ ఇత్యుక్తప్రకారేణబ్రువతః కథయతః గురోః పితుర్గాం వాక్యమశృణ్వతః ఉల్లంఘయతస్తేతవ సంబంధినీ ఏషా పి

తహ స్తతాళం దుశ్శాసనేనఘురిమాషితసంధిపక్షమ్॥
కర్ణోపకంఠచలితాధరమాతులాస్యం కౌరవ్యమాహ
కురుసంసదికంసవైరీ ॥ ౪౯ ॥ వ ॥ పృథాసుతేభ్యః
పృథివీంతదీయాం పునర్దిశేతిబ్రువతో గురోర్గాం।
అశృణ్వతఃకౌరవతేకథంవా సంభూతి రెషాశశినో౽న్వ

యితః అధరో యస్యతథాభూతం మాతులాస్యంశకునిముఖం యస్యతం కౌరవ్యందుర్యోధనం + కురునాదిభ్యోణ్యఇతిణ్యః కురూణాంసంసది సభాయాంఅహ విభక్తిప్రతిరూపకమవ్యయం ఆహేత్యువాచేత్యర్థః ఇతిమనోరమా ॥ ౪౯ ॥—॥ పృథాసుతేభ్యఇతి ॥ హేకౌరవదుర్యోధనపృథాసుతేభ్యః పాండవేభ్యః తదీయాంపృథివీం పునః దిశ+ దిశ అతిసర్జనేలోట్ ఇతిబ్రువతః గురోఃపితుః గాంవాచం అశృణ్వతః తే ఏషాసంభూతిర్జననం శశినశ్చంద్రస్య అన్వవాయేవంశే కథంవా

(౧) శ్రవణసమీపే శకునేర్ధరకంపమాత్రదర్శనాత్తదుక్తంతు కిమపి నజ్ఞాతమితిభావః॥

Funding: IKS/Tattva Heritage. Digitization: eGangotri.

తాృజ్ఞోల్లఙ్ఘినీ సంభూతిజన్మ శశినశ్చన్ద్రస్య అన్వవాయే వంశే క
థం వెత్తాృత్ప్రర్యే అభూదితియోజ్యమ్ (౧) ॥ వం ॥— తదితి ॥ హే
కౌరవ దుర్యోధన తత్తాదృశం అనుపమం అతఏవ మహత్ శ్లాఘ్యం
తవ సమ్బన్ధినః వంశస్య వృత్తం చరిత్రం శృణు యేనరాజ్ఞా యూ
యం పౌరవాఇతి ఖ్యాతాః సపూరుర్నామరాజా చన్ద్రవంశ్యః పి
తుర్యయాతితః ఆత్తాజీర్ణిః జరాయేనతథోక్తస్సన్ నవంవయః యౌ
వనం దదౌ తస్మై ఇతిశేషః, కాలాంతరీయం తత్కీర్తిత్వాధునిక మేవప
శ్యేత్యతఆహ ॥ త్యక్త్వేతి ॥ ధీరాణామపిధీరః అసదృశధైర్యశాలీ అ
తఏవ అయం దేవవ్రతోభీష్మః పితుశ్శంతనోర్ముదే సత్యవతీ లాభస
న్తోషాయ ద్వితీయమాశ్రమం గార్హస్థ్యం దారపరిగ్రహమితియా
వత్ తృణవత్ తృణమివ త్యక్త్వా ఇహేదానీమత్ర చతిష్ఠతి నతు య

వాయే ॥ వం ॥ వ ॥ తత్తాదృదంశ్శృణుమహత్తవవంశ
వృత్తం పూరుర్దదౌనవయఃపితురాత్తజీర్ణిః । త్య
క్త్వాశ్రమంపితృముదేతృణవద్ద్వితీయం దేవవ్రతోయ

అభూదితిశేషః తద్వంశేసర్వేపి పితృవాక్యపరిపాలకాఇతిభావః ॥ వం
తదేవస్ఫుటీకరోతితత్తాదృశమితి ॥ తత్తాదృశంమహత్తరస్య అతిమ
హతః వంశస్యవృత్తంచరిత్రంశృణు+శుశ్రవణేలోట్ పూరుఃపూరు
ర్నామరాజాఆత్తజీర్ణిస్సన్ స్వీకృతజరస్సన్ + జ్యాష్ వయోహానౌ
క్తిన్ ॥ని॥జానిర్జీర్ణావిత్యమరః।పితుఃయయాతేఃనవంనూతనంవయస్తారు
ణ్యందదౌ+డుదాఞ్దానేలిట్ ధీరధీరః అతిధీరః అయందేవవ్రతఃభీ
ష్మః పితుశ్శంతనోర్ముదేతృణవత్తృణేన తుల్యం+తేనతుల్యంక్రియా
చేదితివతిః ద్వితీయంఆశ్రమంగృహస్థాశ్రమంత్యక్త్వాఇహత్వత్సకాశే

(౨) అస్మిన్ వంశే త్వాదృశో నాభూన్న భవిష్యతి చేతిభావః ॥

దాకదావా యత్ర కుత్ర వేత్యర్థః (౧) ॥ ౫౦ ॥—నయేనోక్త్వా భయేనాహ ॥ కితవేతి ॥ కించ హేంకారవ కర్ణయోః కితవస్య అక్షవిద్యానిపుణస్య శకునేరుక్తిభిః దుర్బోధనైః కిసలితః సంజాతపల్లవఃఉత్పన్న ఇతియావత్ ॥ని॥ కిసాలయంకిసలయంకిసాలంకిసలంకిసమితిశ్రీహర్షః ॥ సః పాండవసర్వస్వాపహరణవిషయకత్వేన ప్రసిద్ధః తవసంబంధీ మనోరథః కామస్తదాసఫలోభవేత్ యద్ధి కైరాతే హరినందనేన అర్జునేన పాతితం తాడితుం నివేశితం ధనుః గాండీవం హరస్య మస్తకాచ్ఛిరసః పునః నోన్మజ్జేత్ నోత్థితంయది తదాభవేదితిసంబంధః గాండీవమేవ లెభ్యస్సర్వస్వం దదాతి కింత్వమేతి భా

మిహతిష్ఠతిధీరధీరః ॥ ౫౧ ॥ ప ॥ కితవోక్తిభిఃకిసలి
తస్యకర్ణయోస్సఫలాభవేత్తవతవామనోరథః ।హ
రినందనేనయుధిపాతితంధనుహరమస్తకాన్న పున

తిష్ఠతి+ప్రాగతినివృత్తౌలట్ ॥ ౫౧ ॥— కితవోక్తిభిరితి ॥ యుధిహరినందనేన అర్జునేన పాతితం ధనుః హరమస్తకాత్ ఈశ్వరశిరసః నోన్మజ్జేత్ నోత్తిష్ఠేత్ + టుమస్జోశుద్ధౌలిట్ తదాతస్మిన్ కాలేకితవానాం ధూర్తానాం ॥ని॥ ధూర్తోఽక్షదేవీకితవోఽక్షధూర్తోద్యూతకృత్సమా ఇత్యమరః ఉక్తిభిర్వచనైఃకర్ణయోః కిసలితస్య సంజాతకిసలయస్య తవమనోరథః సఫలోభవేత్ + భూసత్తాయాంలిఙ్

---

(౧) శుక(శాహాత్ప్ర) ప్రజరస్యపితుర్యయాతేర్వచనాత్పూరుస్స్వ తారుణ్యంతస్మై దత్త్వాతజ్జరాంజగ్రాహేతికథా॥—దాశకన్యాంయోజనగంధాభిధానాం దృష్ట్వాతస్యామనురక్తస్యసూతముఖేనతం యాచితవతః తదభిలషితానుగుణమంగీకర్తుమసమర్థస్య స్మరతాపతప్తస్యశంతనోరింగితజ్ఞశ్శాంతనవః దాశాధిపాంతికమేత్య స్వస్యవివాహవైముఖ్యంచ ప్రతిజ్ఞాయసంతుష్టేనతేన దత్తాంతామానాయ్య పితృమనోరథం పూరయామాసేతి కథాచాత్రానుసంధేయా॥

వః, అత్ర, కిసలితత్వఫలితత్వరూపేణ మనోరథస్య వృక్షత్వారోప ప్రతీతేరేకదేశవర్తిరూపకం ॥ మంజుభాషిణీ ॥ (౧)॥ ౫౨॥—వంశ ఇతి ॥ అయం కురూణాం వంశః యద్యపి మహితః లోకైకపూజ్యః తథాపి తస్మిన్వంశే ఏకత్ర కోటౌ ఆదిభాగఇతియావత్ కళంకం చిహ్నం అపవాదంచ ధర్తుం రజనేరాత్రేరధీశః చంద్రశ్చ పరత్రకోటౌ అంత్యభాగే కళంకం అపవాదం చిహ్నంచ ధర్తుం పరుషః నిర్దయో భవాంశ్చ ద్వౌ చతురౌ నిపుణౌ ఖల్వితి మన్యే ॥ ని ॥ కళంకోఙ్కాపవాదయోరిత్యమరః (౨) ॥ ౫౩ ॥—బంధూపదిష్టమితి॥ హే వత్స శిశువత్కార్యానభిజ్ఞ త్వం బంధుభిరస్మదాదిభిః ఉపదిష్టం బోధితం సంధానం సంధిం నశృణోషి నాంగీకరోషీతియత్ - అస్మిన్ గం

రు న్మమజ్జచేత్ ॥ ౫౨ ॥ ప ॥ వంశఃకురూణాం మహి
తోయమస్మిన్ధర్తుంకళంకంచతురౌఖలుద్వౌ।ఏకత్ర
కోటౌరజనేరధీశఃపరత్రమన్యే(పు)ప)రుషోభవాంశ్చ॥
౫౩॥ (బంధూపదిష్టంనశృణోషివత్ససంధానమస్మిన్నత
వాద్యదోషః । గంధర్వరాజేనకృతంవనాంతే బంధం

॥౫౨ ॥ —వంశఇతి॥ కురూణామయంవంశః అన్వయః మహితఃపూజ్యః అస్మిన్ వంశేకళంకం చిహ్నంఅపవాదంచ ధర్తుం ద్వౌచతురౌఖలు ॥ని॥దక్షేతుచతురపేశలపటవఇత్యమరః ఏకత్రప్రథమాయాం ॥ని॥ఏకోన్యార్థేప్రధానేచ ప్రథమే కేవలేతథా।సాధారణే సమానేల్పేసంఖ్యాయాంచ ప్రయుజ్యతఇతి వైయాకరణాః కోటౌ అశ్రౌ॥ని॥అత్యుత్కృష్టాశ్రయః కోట్య ఇత్యమరః రజనేః రాత్రేః అధీశః అధిపతిశ్చంద్రః దేవః పరత్ర పరస్యాం కోటౌ పురుషః మనుజః భవాంశ్చ ఇతిమన్యే

(౧) త్రిపురహరస్య హరస్యాపి శిరోభంజకం గాండీవమేవ పాండవానాం భూమండలం వితరిష్యతీతి భావః॥

(౨) అస్మిన్వంశే ఆదిపురుషాంతిమపురుషౌ ద్వావపి కళంకినావితి భావః॥

ధ్యనంగీకారవిషయే అద్య తవదోషః అపరాధః నభవతి కింతు వనాంతె ద్వైతవన మధ్యే గంధర్వరాజెన చిత్రసేనేనకృతంబంధం, త్వదీయం పునః ముక్తవతాం మోచితవతాం తెషాంహిపాండవానామేవదోషో భవతి అత్ర క్రమేణ దోషగుణయోర్బంధూక్తసంధ్యనంగీకార. బంధమోచనయోర్గుణదోషత్వస్య వర్ణనాల్లేశాలఙ్కారద్వయమంగాంగిభావెనసంకీర్ణం- అత్రాపి శృణోషీత్యత్ర కరోషీత్యేవపఠనీయం- అన్యథా పూర్వోక్తదోషాపత్తెరితి ॥(౧) ॥ ౫౪ ।)--ఇతీతి ॥ ఇత్యుక్తప్రకారెణ భగవతి శ్రీకృష్ణే గదితవతిఉక్తవతిసతి క్రోధనఃకుపితస్సుయోధనః దుర్యోధనోపి ఇమాంవక్ష్యమాణాం గిరం వాక్యముజ్జగార ఉక్తవాన్ ॥ ౫౫ ॥—అయిఇతి ॥ నందోనామ కశ్చిద్గోపాలః తస్యనందనః పుత్రః తస్యసమ్బుద్ధిః అయేనందనందన హెకృష్ణెత్యామంత్రణం గోపాలానాం మాధ్యప్రసిద్ధిమనురుధ్యేతి ధ్యే

పునర్ముక్తవతాంహి తేషామ్ ॥ ౫౪)॥ ౫ ॥ ఇతిగదిత

వతవతిభగవతిక్రోధనస్సుయోధనోపి గిరమిమాముజ్జ

గార॥౫౫॥౫॥ అయెనన్దనందనకెవలఽవిరాటతనయాశ్రి

యలాభేనకృతకృత్యంమన్యానాంకుంతీభువాంచబహు

మనజ్ఞానేలట్ మధ్యస్థాన్సర్వేపి నిష్కళంకాఇతిభావః ॥ ౫౩॥౫౪॥ ఇతీతి ॥ భగవతికృష్ణెఇతినిగదితవతిసతిక్రోధనః+క్రుధమండార్థేభ్యశ్చేతియుచ్ ॥ని ॥ క్రోధనోమర్షణఃకోపీత్యమరః సుయోధనః ధుర్యోధనః ఏవంగిరం ఉదాజహార+హృఞ్ హరణ్వైలిట్ ॥ ౫౫॥ — అయెఇతి ॥ అయేనందనందనకృష్ణగోపత్వసూచనార్థం నందనందనేత్యుక్తిః కేవలంవిరాటతనయస్య ఉత్తరస్యాశ్రియలాభేన కృతకృత్యంమన్యానాం +ఆత్మమానేఖశ్చేతిఖశ్ అరుద్విషదితిముమ్ కుంతీభువాం

---

(౧) తదాచిత్రసేనేననీతశ్చెదేతాదృశశ్రమస్తేషామస్మాకంచ నభవేదితిభావః। ముక్తవతామిత్యత్రాన్యథార్థాంతభావెణవృత్తిః ॥

యః, విరాటతనయయా ఉత్తరయా అభిమన్యవే దత్తయా ఆశ్రయః విరాటరూపః తల్లాభేన కేవలం తల్లాభమాత్రేణ స్త్రీమూలకాశ్రయోపజీవనేనేత్యర్థః విరాటతనయః ఉత్తరః రణభీరుః స ఏవాశ్రయః తల్లాభేనేతివా ఉభయథాపిమాధ్యోద్ఘాటనంకృతకృత్యంమన్యానాం ఆత్మానం కృతార్థం సంభావయతాం +ఆత్మానేఖశ్చేతిఖశిఖిత్వాదరుద్విషదిత్యాదినాముమకుంతీభువాంధర్మరాజాదీనాంచఅత్రకుంతీభువామితిపారస్త్రైణేయత్వప్రకాశనోక్తిః అనుక్షణంబహుభిరక్షౌహిణీపతిభిరావేద్యమానాం విజ్ఞాప్యమానామంజలిధోరణీం నమస్కార పరంపరామవలోకితుమపిఅలబ్ధః అవసరః అవకాశఃయైస్తేషామస్మాకం చ ఉభయేషాం సంధానంసంధిః కింవాకీదృశం అనుచితమేవేత్యర్థః ప్రబలానాం దుర్బలైస్సహసన్ధేర్లోకవేదోభయదూషితత్వాదితి భావః తవమాతృకృత్యం కింవా- మయాదేయంధాతవ్యం కింవాఈదృశీవిధా ప్రకారః యస్మింస్తత్తథోక్తంముధాయాసంనిరర్థకశ్రమంఅవధూయ త్యక్త్వాయథాగతం ఆగమనం యథానిష్ఫలం తథేత్యర్థః గంతవ్యం త్వయేతిశేషః- ఇతిగిరముజ్జగారేతి పూర్వేణాన్వయః అత్రస్త్రైణోపజీవనకాంతేయార్థగోపాలమాత్యవస్తునాత్వదీయమాత్యం త్వదనుగుణ.

భిరక్షౌహిణీపతిభి రనుక్షణమావేద్య మానామంజలి
ధోరణీ (౧) మవలోకితుమప్యలబ్ధావసరాణా మస్మా
కంచ కింవాసంధానంకింవాతవమాతృకృత్యం కింవామ

చ పాండవానాంచ కుంతీభువామితిపారస్త్రైణేయత్వ సూచనాబహుభిరక్షౌహిణీపతిభిస్సేనాపతిభిర్బహుభిరక్షౌహిణీపతిభిరిత్యనేనస్వసేనాయా అసంఖ్యతాసూచ్యతే ఆవేద్యమానాం నివేద్యమానాం అంజలీనాం ధోరణీం అవలోకితుమపి, అలబ్ధావసరాణాం ఏతేన సామ్రాజ్యం సూచ్యతే అస్మాకంచ కింవాసంధానం తవమాతృకృత్యం కింవా

(౧) రింఖోళీధోరణ్యాపఙ్క్తావితి దేశ్యోనిపాతః ॥

మే వేత్యనురూపసంఘటనాత్మక సమాలఙ్కార ప్రతీతే ర్ధ్వస్తనాల ఙ్కారధ్వనిః ॥ ౫౬ ॥—॥ ఆకర్ణ్యేతి ॥ తత్ దుర్యోధనస్య వచ క్తం ఆకర్ణ్య చకితంచేతః యస్యతస్మిన్ అతఏవనృపతౌధృతరాష్ట్రే కరాసంపుటావివతాభ్యాం కర్ణాపిధాయ ఆచ్ఛాద్యనమ్రంసమితం వక్త్రం యస్యతథోక్తేసతి కింకర్తవ్యతామూఢ్యేనేతిభావః కురురాజసూనుర్దుర్యోధనః అలంఘ్యంలోకత్రయేణాప్యనతిక్రమణీయం మధువైరిణం శ్రీకృష్ణమపి కిముతాన్యానిత్యర్థః తృణాయమత్వా తృణమివ ఆనాదృత్యేత్యర్థః- మన్యకర్మణ్యనాదరఇతి సంప్రదానత్వం జవేన వేగేన గోష్ఠ్యాస్సభాతః నిరగాన్నిర్గతవాన్ మూర్ఖాణాం నక్వాపి వివేకావకాశఇతిభావః ॥ ౫౭ ॥ తదనుదుర్యోధనః

యాదేయమీదృగ్విధం ముధాయాసమవధూయ(౧)య
థాగతంగంతవ్యమితి ॥ ౫౬ ॥ ప ॥ ఆకర్ణ్యతచ్చకిత
చేతసినమ్రవక్త్రేకర్ణాపిధాయనృపతౌకరసంపుటా
భ్యామ్ । మత్వాతృణాయమధువైరిణమప్యలంఘ్యం
గోష్ఠ్యాజవేననిరగాత్కురురాజసూనుః॥౫౭॥గ॥తదను
దనుజారాతిరేషరోష(దూషిత)స్మితలేశరూషితాధర

మయా కింవాదేయం ఈదృగ్విధంముధాయాసంవ్యర్థాయాసంఅవధూయభవతాయథాగతం ఆగతమనతిక్రమ్య గంతవ్యమితి ఉదాజహారేతి పూర్వేణాన్వయః ॥ ౫౬ ॥—॥ఆకర్ణ్యేతి॥ తద్వచనంఆకర్ణ్య చకితచేతసినృపతౌధృతరాష్ట్రేకరసంపుటాభ్యాంకర్ణావపిధాయ ఆచ్ఛాద్యనమ్రవక్త్రేసతి కురురాజసూనుః దుర్యోధనః అలంఘ్యంబ్రహ్మాదిభిరప్యలంఘనీయం మధువైరిణమపి తృణాయమత్వా మన్యకర్మణ్యనాదరఇతిచతుర్థీగోష్ఠ్యాస్సభాయాః జవేననిరగాత్ నిరగచ్ఛత్ +ఇణ్గతౌలుఙ్ ॥ ౫౭ ॥—॥ తదన్వితి ॥ తదనుఏషదనుజారాతిఃకృష్ణః

---

(౧) భవతాయథాగతంతథాగంతవ్యమితిపాఠాన్తరమ్ ॥

నిర్గమనానన్తరం ఏషః దనుజారాతిశ్శ్రీకృష్ణః తాదృశేన కింవా సంధాన మిత్యాదివిధేన తస్యదుర్యోధనస్య అవలేపవచనేనసాహంకారవాక్యేన ఘోరోషః క్రోధః తేనయః స్మితలేశః హాసలవః తేనరూషితః వ్యాప్తః అధరఃయస్యతథోక్తస్సన్ భియాక్షత్రియలోకమాత్రవిపత్తిభయేనవిహస్తాన్ వ్యాకులాన్ ముదాసన్తోషేణనిరస్తాన్ త్యక్తాన్ తచ్ఛాన్యానితియావత్ 'సమస్తానపిసభాస్తారాన్ సభ్యాన్ పురస్తాదగ్రేనిరీక్ష్యదృష్ట్వా పునరపివాచం ఏవంవక్ష్యమాణప్రకారేణజగాదఉక్తవాన్ ॥ ౫౮ ॥ — ॥ ధరేతి ॥ అధునాధరాభుజాధృతరాష్ట్రేణకింకార్యం -తటినీభువాభీష్మేణాపికిం దూత్యే వసతావర్తమానేన మయాపికిం అస్మాభిస్తుపార్థాయధరిత్రీనదాప్యతఏవేత్యర్థః

స్తాదృశేనతస్యావలేపవచనేనభియా విహస్తాన్ముదానిర
స్తాన్ సమస్తానపి సభాస్తారాన్ పురస్తాన్నిరీక్ష్యపు
నరపివాచమేవంవ్యాజహార ॥ ౫౮ ॥ వ ॥ ధరాభు
జాకింతటినీభువాకింమయాధునాకింవసతాపిదూత్యే ।
పార్థాయదాతుంప్రభవేద్ధరిత్రీం గదైవసా గంధవ

రోషేణక్రోధేనదూషితోయ స్మితలేశస్తేనరూషితఃకుంఠితః ॥ని॥ గుప్తే గుంఠితరూషితఇత్యమరః అధరోయస్యతథాభూతస్సన్ తాదృశేనతస్య దుర్యోధనస్య అవలేపవచనేనగర్వోక్త్యాభియాభయేనవిహస్తాన్ ॥ని॥ విహస్తవ్యాకులౌసమావిత్యమరః ముదాహర్షేణనిరస్తానపితాన్ సభాస్తారాన్ సభ్యాన్ పురస్తాత్ నిరీక్ష్యపునరపి ఏవంవాచం వ్యాజహారఉవాచ హృఞ్ హరణే లిట్ ॥ ౫౮ ॥—॥ ధరాభుజేతి ॥ ధరాభుజాధృతరాష్ట్రేణకింతటనీభువాభీష్మేణకిం దూత్యేదూతకర్మణి + దూతవణిగ్భ్యఞ్చేతియత్ వసతామయాఅధునాకిం నకిమపీత్యర్థః పార్థాయ యుధిష్ఠిరాయ ధరిత్రీం భూమిం దాతుంగంధవహస్య సూనోఃభీమస్య సాగదైవప్రభవేత్ + భూసత్తాయాం లిఙ్ వయందాపయితారః

పరంతు సా దుర్నివారత్వేన ప్రసిద్ధా గంధవహస్య వాయోస్సూనోః భీమస్య గదైవ పార్థాయ ధర్మరాజాయ ధరిత్రీం భూమిం దాతుం దాపయితుం ప్రభవేత్ - సమర్థా భవేత్ (౧)॥ ౫౯ ॥ శౌరేరితి॥ తాముక్తవిధాం శౌరేః వాచమాకర్ణ్య సాధ్వసేన భయేన ఆక్రాన్తం చేతః యేషాం తే సభాస్తారాః సభ్యాః యుగపదేకదా జోషం భావం తూష్ణీమవస్థానమేవ ఉత్తరం ప్రతివాక్యమితి వ్యస్తరూపకం, దధుః చక్రుః భీతాస్సన్తో న కించిదవదన్నిత్యర్థః ॥ ని॥ తూష్ణీం జోషం భవేన్మౌనమితి వైజయన్తీ॥ ౬౦। బహిరితి ॥ సః గోష్ఠ్యా నిర్గతః ధృతరాష్ట్రసూనుః దుర్యోధనః బలేన చతురంగేణ శౌర్యేణ వా అవలిప్తైః గర్వితైః త్రిభిస్సహాయైః క

హస్యసూనోః ॥ ౫౯ ॥ ప ॥ శౌరేస్తాం వాచమాక
ర్ణ్య సాధ్వసాక్రాన్తచేతసః । జోషం భావం సభాస్తా
రా యుగపద్దధురుత్తరమ్ ॥ ౬౦ ॥ ప ॥ బహిస్స సమ్మం
త్ర్య బలావలిప్తైస్త్రిభిస్సహాయైర్ధృతరాష్ట్రసూనుః।

సా తు ఏనం హత్వా స్వయం ప్రభుర్భూత్వా దాస్యతీతి భావః ఏవం చ దండసాధ్యే సాంత్వోక్తిరయుక్తా చతుర్థోపాయసాధ్యే తు రిపౌ సాంత్వమపక్రియేతి నీతేరితి భావః ॥ ౫౯ ॥—॥ శౌరేరితి ॥ శౌరేః కృష్ణస్య తాం వాచం ఆకర్ణ్య శ్రుత్వా సభాస్తారాః సాధ్వసేన భయేన ఆక్రాన్తం చేతో యేషాం తే సన్తః జోషం భావం తూష్ణీం భావమేవ॥ ని॥ జోషం సుఖే ప్రశంసాయాం తూష్ణీం లంఘనయోరపీతి విశ్వః॥ ఉత్తరం యుగపదేకదా దదుః దుడాఞ్ దానే లిట్ ॥ ౬౦ ॥—॥ బహిరితి ॥ సః ధృతరాష్ట్రసూనుః దుర్యోధనః బహిః బలావలిప్తైః సామర్థ్యగర్వితైః త్రిభిస్సహా

---

(౧) శ్రుతిస్మృతిభ్యాం సుజనో నియమ్యతే జనాపవాదేన తు మధ్యమో జనః । కషాయకుండోత్థితశుష్కచర్మవద్దండేన నీచస్సముపైతి మార్దవమిత్యుక్తరీత్యా దండోపాయసాధ్యే అస్మిన్ సామవాదైర్న కించిత్ప్రయోజనమితి భావః ॥

ణాశకనిముశ్వాసనైస్సహసమ్మంత్ర్య ఆలోచ్య గదస్య యాదవభేద
స్య అగ్రజన్మానం జ్యేష్ఠం శ్రీకృష్ణం గంధర్వరాజేన చిత్రసేనేనకృ
తాం స్వాంస్వీయాందశాంబంధనావస్థాం నేతుం ప్రాపయితుంఇయే
ష ఇచ్ఛతిస్మ తం బంధుమాలోచితవానిత్యర్థః- సర్వతోముఖంహి
దౌరాత్మ్యం ఖలానామితిభావః (౧) ॥ ౬౧ ॥—శ్రుత్వేతి ॥ సర్వే
షాం ప్రాణినాం ఆత్మైవాత్మకః జీవరూపః సర్వం చరాచరాత్మ
కం ప్రపఞ్చం ఆత్మస్వరూపంయస్యేతివా సర్వం ఖల్విదంబ్రహ్మేతి
శ్రుతేః అతఏవ స్వయమేకోపి అసౌహరిః శ్రీకృష్ణః తద్దుర్యోధనదు
రాలోచితం శ్రుత్వా దుర్యోధనాద్యావంతర్యామితయా వర్తమాన
త్వాదితి భావః, కుపితః క్రుద్ధస్సన్ తారాభిరశ్విన్యాదిభిఃనవభిగ్ర
హైః సూర్యాదిభిః శైలైర్మేర్వాదిభిర్వనైరైక్షమిశాదిభిః సాగ

గంధర్వరాజేనకృతాందశాంస్వాం గదాగ్రజన్మాన మి
యేషనేతుమ్ ॥ ౬౧॥ శ్రుత్వాతతుకుపితోహరిస్స్వ
యమసావేకోపిసర్వాత్మకస్తారాభిర్నవభిర్గ్రహైర్ని

మైః సంమంత్ర్యఆలోచ్యగంధర్వరాజేన కృతాంస్వాంనిజాందశాం అ
వస్థాం బంధనమితియావత్ గదాగ్రజన్మానంకృష్ణంనేతుం ఇయేషఇష
ఇచ్ఛాయాంలిట్ ॥ ౬౧ ॥—॥ శ్రుత్వేతి ॥ తత్ బంధనవార్తాం
శ్రుత్వాకుపితః మమభక్తజనబంధచ్ఛిదః అయం బంధంకరిష్యతి వేతి
క్రుద్ధః అసౌహరిః పాపహారీకృష్ణః ఏకోపిఅద్వితీయోపి సర్వాత్మకః
సర్వజగచ్ఛరీరకః తారాభిర్నక్షత్రైఃనవభిఃగ్రహైః సూర్యాదిభిః శై
లైః మేర్వాదిభిః వనైఃసాగరైః సముద్రైఃనిబిడితాం సాంద్రితాం
పెట్యాంభూషణానాంమంజరీమివవల్లరీమివకుక్షావుదరేధృతాంజగన్తం

(౧)గన్ధర్వరాజేనకృతంవనాన్తే బన్ధంపునర్ముక్తసతాంహతమాషాయు
తి శ్రీకృష్ణోక్తంనిజపరాభవస్మారకం వచనమసహమానస్తస్యాపి తా
దృశమవమానంకర్తుమైచ్ఛదితిభావః॥

రైః క్షీరోదాదిభిః నిబిడితాం సాన్ద్రితాం అతఏవ పేట్యాం మంజూషాయాం ధృతాం భూషణానాం కటకమకుటాదీనాం మంజరీం సమూహమివస్థితాం జగతాం లోకానాం మండలీం సమూహంసభాయాః అజిరం ప్రాంగణం జుషన్తఇతిజుషాం సభ్యానాం దృశాం నేత్రాణాం పఙ్త్రిరేవ ఘంటాపథః రాజమార్గః తస్మిన్ జంఘాలాం అతివేగేన వర్తమానాం తన్నేత్రవిషయామితియావత్, అతనోత్ చక్రే విశ్వరూపం సద్యః ప్రదర్శితవానిత్యర్థః ॥ ఉపమాలఙ్కారః ॥ శార్దూలవిక్రీడితమ్ ॥ ౬౩ ॥—తస్మిన్నితి ॥ అంగుష్ఠమాత్రే అంగుష్ఠమాత్రః పురుషఇత్యాదిశ్రుతిసిద్ధాంగుష్ఠపరిమితమానేతస్మిన్ సర్వాత్మకే శ్రీకృష్ణే పరబ్రహ్మణి నవేనిర్మలే ముకురేదర్పణఇవ సర్వం చరాచరాత్మకం ప్రపఞ్చం వీక్ష్య విస్మేరావిస్మయాన్వితాస్సిద్ధానాం విద్యాధరాణాంచ దేవయోనివిశేషాణాం సురాణాంచ నికరాః బృ

బిడితాం శైలైర్వనైస్సాగరైః । పేట్యాంభూషణమంజ
రీమివధృతాంకుక్షౌజగన్మండలీం జంఘాలామతనోత్స
భాజిరజుషాందృక్పఙ్క్తిఘంటాపథే ॥ ౬౩ ॥ తస్మిన్నంగు
ష్ఠమాత్రేనవఇవముకురేవీక్ష్య సర్వం ప్రపంచంవిస్మే
రాస్సిద్ధవిద్యాధరసురనికరాః(సుదృశః)పుష్పవృష్టిం

డలీం సభాజిరజుషాం సభాంగణభాజాం దృక్పంక్తిరేవ ఘంటాపథస్తస్మిన్ జంఘాలాంఅతిజవాందృష్టిగోచరామితియావత్ అతనోత్ +వితస్తారతనువిస్తారేలజ్ ॥ ౬౩ ॥—॥ తస్మిన్నితి॥ అంగుష్ఠపరిమితే।అంగుష్ఠమాత్రః పురుషోఽంగుష్ఠంచ సమాశ్రితఇతిశ్రుతేః తస్మిన్ భగవతిసర్వం ప్రపంచంవీక్ష్యవిస్మేరాఃవిస్మితాఃసిద్ధాః విద్యాధరాస్సురసుదృశః అప్సరసః పుష్పవృష్టిం వ్యముంచన్ + ముచ్లుమోక్షణేలజ్ సకలమునిజనః సాన్ద్రంఘనంమోహాంధకారం అజ్ఞానాంధకారం వ్యముంచదితి వచనవిపరిణామేన సర్వత్రాన్వయః భీష్మస్సంమదాశ్రూణిత

ద్గాని పుష్పాణాం వృష్టిః వర్షాణి వ్యముంచన్ సకలమునిజనస్సా...
మోహమేవాంధకారం వ్యముంచత్ । భీష్మస్సంమదాశ్రూణి ఆనందబా
ష్పాన్ వ్యముఞ్చత్, క్షత్తా విదురః అక్ష్ణోః పక్ష్మణోః కమ్పం నిమేషోన్మేష
రూపం వ్యముఞ్చత్ కురుపురే హాస్తినగరే జనతా జనసమూహః దుర్యో
ధనే ప్రేమాపి వ్యముఞ్చత్ ప్రేమత్యాగః ❋ అపంథానం తు గచ్ఛంతం సో
దరోఽపి విముఞ్చతీతి న్యాయాదితి భావః అత్రానేకక్రియాయోగపద్యా
త్సముచ్చయాలఙ్కారః ॥ అత్ర సురనికరః పుష్పవృష్టిం ముమోచే
తి సమ్మదేనాశ్రు ఇతి చైవ పఠనీయం యథాశ్రుతపాఠే తు కర్తృకర్మ
క్రియాణాం విభిన్నసంఖ్యాకత్వేన ప్రక్రమభంగాఖ్యదోష ఇతి ధ్యే
యమ్ ॥ స్రగ్ధరా ॥ ౬౩ ॥—అస్యేతి ॥ అస్య విశ్వరూపిణః ఆదిపుం
సః ప్రథమపురుషస్య శ్రీకృష్ణస్య అట్టహాసధ్వనిరుచ్చైర్హాసః కిలకి
లశబ్దః వ్యోమ్ని ఆకాశే విశృంఖలం నిష్ప్రతిబంధం యథాతథా విజృ
మ్భమాణస్సన్ దిక్పాలానాం ఇంద్రాదీనాం సౌధావలీషు హర్మ్య
పఙ్క్తిషు జాలకానాం గవాక్షాణాం అధ్యాపకత్వం అధ్యయనాచా

ర్వ్యముఞ్చన్ । సాంద్రం మోహా॰ధకారం సకలముని
జనస్సమ్మదాశ్రూణి భీష్మః క్షత్తాక్ష్ణోః పక్ష్మకమ్పం (కరి)
కురు)పురజనతా ప్రేమ దుర్యోధనేపి ॥ ౬౩ ॥ అస్యాట్టహా
సధ్వనిరాదిపుంసో విశృంఖలం వ్యోమ్ని విజృంభమాణః ।

నందబాష్పాన్ క్షత్తా విదురః పక్ష్మకంపం పక్ష్మచలనం కరిపురస్య హాస్తినాప
త్యాః జనతా జనసమూహః + గ్రామజనబంధుభ్య ఇతి తల్ దుర్యోధనే
ప్రేమాపి స్నేహమపి ॥ ౬౩ ॥ — ॥ అస్యేతి ॥ అస్యాదిపుంసః పు
రాణపురుషస్య అట్టః అత్యర్థః ॥ ని ॥ అట్టః స్యాద్భక్తే చతుర్థే చ క్షౌమే త్వర్థే
గృహాంతరే ఇతి విశ్వః హాసస్య ధ్వనిః విశృంఖలం యథాతథా వ్యోమ్ని
ఆకాశే విజృంభమాణస్సన్ దిక్పాలానామింద్రాదీనాం సౌధావళే జా
లకానాం గవాక్షాణాం అధ్యాపకత్వం బిభరాంబభూవ + డుభృఞ్
ధారణపోషణయోః లిట్ భీహ్రీభృహువాం శ్లువచ్చేత్యామ్ శ్లువ

ధ్యత్వం బిభరాంబభూవ వహతిస్మ- తాని ప్రత్యధ్వనయదిత్యర్థః ।
+ భీహ్రీత్యాదినా శ్లువద్భావాద్భృఞోఽభ్యాసః ॥ ౬౪ ॥— సంస్తూ
యమానేతి ॥ జనైర్లోకత్రయవాసిభిస్సంస్తూయమానాని కీర్త్య
మానానిచరితాని దుష్టనిగ్రహశిష్టానుగ్రహరూపాణి యస్య త్రయా
ణాంలోకానాంసమాహారస్త్రిలోకీ ద్విగోశ్చేతి ఙీప్, తస్యాంసాధార
ణీకృతా అవైషమ్యంప్రాపితా కృపాదయాయేనతస్య అతఏవ హరె
శ్శ్రీకృష్ణస్య ప్రసాదాత్ సః అంధత్వేన ప్రసిద్ధః భూమిపాలః-
ధృతరాష్ట్రః చక్షుష్మతాం సనేత్రాణాం ధురం రీతిం చక్షుష్మత్తామి
తియావత్, ముహూర్తమల్పకాలంసమధిరుహ్య ప్రాప్య భూయః
తాదృఙ్మహిమానం భగవంతందృష్ట్వా పునరపి తతః చక్షుష్మద్రీతేరవత
తార అపక్రాంతవాన్ అంధోబభూవేత్యర్థః, ఆజన్మనః అన్యదనవ
లోక్యావలోక్యచాద్యజగన్మయం భగవంతం పునరన్యావలోకనస్య
అతిజుగుప్సితత్వాదితి భావః, అత్ర త్రిలోకీత్యాదివిశేషణస్యతత్తాదృగ
పరాధిదుర్యోధనజనకత్వేపి ధృతరాష్ట్రస్య చక్షుర్దానౌచిత్యాభి
దిత్సాలసౌధావళిజాలకానామధ్యాపకత్వం బిభరాం
బభూవ (౧) ॥ ౬౪ ॥ సంస్తూయమానచరితస్య జనై
స్త్రిలోకీ సాధారణీకృతకృపస్యహరేః ప్రసాదాత్ ।
చక్షుష్మతాంసమధిరుహ్యధురంముహూర్తం భూయ
ద్భావాద్ద్విత్వం॥౬౪॥సంస్తూయమానేతి॥జనైఃసంస్తూయమానచరితస్య
త్రిలోక్యాస్సాధారణీకృతా నిర్విశేషీకృతాకృపాయేన తస్యహరేర్భ
గవతః ప్రసాదాత్ సభూమిపాలఃధృతరాష్ట్రఃచక్షుష్మతాంనేత్రవతాం
ధురంముహూర్తంసమధిరుహ్యతతోపి ధురోపిభూయఃఅవతతారత్యా
ప్లవనతరణయోర్లిట్ +ముహూర్తంచక్షుష్మాన్భూత్వావిశ్వరూపం

(౧) అట్టహాసొమహాన్ హాసస్సశబ్దోముఖరాగకృత్॥

ప్రాయగర్భత్వాత్పరికరాలఙ్కారః ॥ ౬౫ ॥—ఓజ ఇతి ॥ హే మాధవ శ్రీకృష్ణ తవ త్వదీయంఇదంవిశ్వాత్మకంవిశ్వభయంకరంచఓజః రూపం ఉపసంహర సంక్షిప ఇతి ఉక్తప్రకారేణ గురుః ద్రోణః భీష్మశ్చ ద్వౌ పురోగమౌ ప్రధానౌ యేషాం తేషు ఘుష్యత్సు ఉచ్చైశ్శబ్దాయమానేషు సత్సు కుశేశయ కమలేఇవ అక్షిణీయస్య తథోక్తః కృష్ణః ॥ ని ॥ శతపత్రం కుశేశయమిత్యమరః ॥ నిమేషేణ క్షణేనైవ ఘోరం జగద్భయంకరం రూపం విశ్వాకారంవిహాయ గోపీనాం గోపాంగనానాం దృశాం నేత్రాణాం కుతుకహేతుం కౌతూహలకారణంచతుర్భుజాదివిశిష్టమాకార (౧) మవాప ప్రాప్తవాన్ ప్రసన్నే భగవతి కిందుర్లభంమహతామితి భావః, అత్ర గోపీదృక్కుతుకహేతుత్వవస్తునా అతిమూఢానాం తామసానామేవ నయనానందకరం కిముతాన్యేషామిత్యర్థాపత్త్యలఙ్కారప్రతీతేర్వస్తునాలఙ్కారధ్వనిః ॥ ౬౬

తత ఇతి ॥ తతఃఉక్తరూపస్వీకారానంతరం తాదృశం తద్విధం అతఏవ

స్తత్రాప్యవతతారనభూమిపాలః ॥ ౬౫ ॥ ఓజస్తవేద
ముపసంహరమాధవేతి ఘుష్యత్సుసత్సు గురుభీష్మపు
రోగమేషు । ఘోరంవిహాయనిమిషేణకుశేశయాక్షో
గోపీదృశాంకుతుకహేతుమవాపరూపమ్ ॥ ౬౬ ॥
౫ ॥ తతస్తాదృశంనిరుపమానం తస్య మహిమానమను

కృష్ట్వాభూయోప్యంధోబభూవేతి భావః ॥ ౬౫ ॥—॥ ఓజ ఇతి ॥ హే మాధవకృష్ణతవఇదంఓజః బలందీప్తింవా ॥ని॥ ఓజోబలేచదీప్తౌచేతి విశ్వః ఉపసంహర+ హ్యాఇఫ్‌హరణెలోట్ ఇతిగురుభీష్మపురోగమేషు ఘుష్యత్సు సత్సు కుశేశయాక్షః కమలనేత్రః భగవాన్ ఘోరంరూపం విహాయ నిమిషేణనిమేషమాత్రేణ గోపీదృశాం కుతుకస్య హేతుంకారణం రూపంఅవాపఆప్లవ్యాప్తౌలిట్ ॥ ౫౭ ॥—॥ తత ఇతి॥ తతఃతా

---

(౧) చతుర్భుజాదవిశిష్టమాకారమితి లేఖనంచింత్యమ్। అవతారకాలేతాదృశాకారస్త్యైపితతఃవసుదేవాదిప్రార్థనయాతత్తిరోధానాత్

నిరుపమానం అసదృశం తస్య భగవతః మహిమానం ప్రభావం అనుభూయ దృష్ట్వా చరితార్థః మునీనాం సార్థః సంఘః శాంతాలోకలోచనానందకరీమూర్తిర్యస్య తథోక్తం తం శ్రీకృష్ణం ఏవం వక్ష్యమాణ ప్రకారేణ అస్తావీత్ స్తుతవాన్ + స్తౌతేః కర్తరి లుఙ్ ॥ ౬౭ ॥— భగవన్నితి ॥ హే భగవన్ శ్రీకృష్ణ మహాత్ బ్రహ్మాత్మ కానుసంధానాత్ బ్రహ్మైక్యావాప్త్యా ఆత్మా చిత్ప్రతిబిమ్బః జీవః యేషాం తథోక్తైః బ్రహ్మాణి మనోలయజనకః సాంఖ్యతారకామనస్కరనామభిః ప్రసిద్ధ యోగవిశేషామస్త్రీతి త్రైరోగిభిరపి అవిదితః అజ్ఞాతః ప్రభావః సామర్థ్యం జగజ్జన్మాదికర్తృత్వం యస్య తథోక్తాయ తస్మై భవతే తుభ్యం నమ ఇతీదమగ్రిమ దశశ్లోక్యైకవాక్యమ్ ॥ ౬౮ ॥— దుగ్ధేతి ॥ యో భవాన్ దుగ్ధాంబు రాశితనయాయాః లక్ష్మ్యాః నయనయోః ద్వయేన తుల్యా ఆకృతిమూర్తిర్యస్య తస్య భావస్తత్త్వమేవ మహిమావిలాసః తం ఉపగ

భూయచరితార్థో మునిసార్థస్సముపస్సృత్య శాన్తమూర్తిం తమేవమస్తావీత్ ॥ ౬౭ ॥ భగవన్ మహాత్మభిరపి యోగిభిరవిదితప్రభావాయ తస్మై భవతే నమః ॥ ౬౮ ॥ ౧ ॥ దుగ్ధామ్బురాశితనయానయనద్వయేన తుల్యాకృతిత్వమహిమానమివోపగన్తుమ్ । మత్స్యత్వ

దృశంనిరుపమానంఅసమానంతస్య భగవతఃమహిమానం అనుభూయచరితార్థః కృతార్థః మునీనాం సార్థః సంఘః సముపస్సృత్య శాంతమూర్తిం శాంతాకృతింతం భగవంతం ఏవం వక్ష్యమాణ ప్రకారేణ అస్తావీత్ + ష్టుఞ్ స్తుతౌ లుఙ్ సిచి వృద్ధిరితి వృద్ధిః ॥ ౬౭ ॥— భగవన్నితి ॥ హే భగవన్ మహాత్మభిరపి యోగిభిః అవిదిత ప్రభావాయ అజ్ఞాతమహిమ్నే తస్మై తథావిధాయ తే నమః ॥ ౬౮ ॥ దుగ్ధాంబురాశీతి । యః భవాన్ దుగ్ధాంబురాశేస్తనయాయా లక్ష్మ్యా నయనద్వయేన నేత్రయోర్యుగేన తుల్యాకృతిత్వం సమానాకారత్వేన మహిమాతం ఉపగంతుమివ ప్రాప్తుమివ భువి మత్స్య

స్తం ప్రాప్తుమిచ్ఛేత్యుత్ప్రేక్షా, మత్స్యత్వం మీనరూపమేత్యస్వీకృత్య భువి లోకే సురవైరిణా సోమకేననీతాః అపహృతాః అనపీనాః అకృత్రిమాః గాఃశ్రుతివాచః మధ్యేసముద్రం సముద్రస్యమధ్యేవిచిక్యేఅన్వేషితవాన్ + చినోతేర్లిపూర్వాత్కుత్వమిత్యర్థః రిలిట్ ॥ ౬౯ ॥——మంథానేతి ॥ యోభవాన్ జలధేః క్షీరసముద్రాత్సురాణాందేవానాంజీవాతుంజీవనౌషధంఅమృతంఉద్గమయితుంజనయితుంకమఠస్యకూర్మస్యేవాకృతిఃరూపంయస్యతథోక్తస్సన్ హిమాంశోశ్చంద్రస్యాపిమార్గంరుణద్ధీతి తద్విధం తావదున్నతమపీత్యర్థః, మంథానశైలంమందరాద్రిం అంగవిషక్తింసమ్బద్ధంభజంతీతిభాగ్భిః వీచీనాం క్షీరాబ్ధితరంగాణాంకణైః లేశైః సదృశం చరమేకాయేపృష్ఠేబభార ధృతవాన్ + బి

మేత్యభువియస్సురవైరినీతామధ్యే సముద్రమనవీనగ
వీర్విచిక్యే ॥ ౬౯ ॥ మన్థానశైలమపిమార్గరుధం హి
మాంశోర్వీచీకణైస్సదృశమంగవిషక్తిభాగ్భిః । కామే
బభారచరమేకమఠాకృతిర్యోజీవాతుముద్గమయితుం

త్వంపీత్యత్రిదశారిః సాహిరణ్యాక్షేణనీతాంఅనపీనాపురాణీగా ర్వాగ్వదః తాం + గౌరతద్ధితలుకీతిటచ్ ప్రత్యయాభావః జీప్ విచిక్యేమృగయామాసచిఞ్చయనేలిట్ విభాషాచేరితి కుత్వం దశశ్లోకాన్ స్రష్టా పూర్వేణాన్వయః ॥ ౬౯॥——॥ మంథానేతి ॥ కమఠాకృతిః ॥ని॥ కూర్మైకమఠకచ్ఛపావిత్యమరః యఃభవాన్ హిమాంశోశ్చంద్రస్య మార్గం రుణద్ధీతితంక్విప్ మంథానశైలమపి అంగవిషక్తిం సంబంధం భాగ్భిః భజోణ్విః వీచీనాంతరంగాణాంకణైఃలవైః ॥ని॥ లవలేశకణాణవ ఇత్యమరః సదృశంయథాతథా జలధేస్సముద్రాత్ సురాణాం దేవానాం జీవాతుం॥ని॥ జీవాతుర్జీవనౌషధమిత్యమరః ॥ అమృతమితి యావత్ ఉద్గమయితుంప్రాపయితుంచరమేకాయే పృష్ఠేబభారడుభృఞ్

ఖలేః కర్తరి లిట్ ॥ ౭౦ ॥— దంష్ట్రేతి ॥ కిటేః వరాహస్యేవ వేషం రూపం ధరతీతి ధరస్య వరాహరూపిణః యస్య భగవతః దంష్ట్రాయాః అగ్రవర్తత ఇతి వర్తి కువలయాఙ్కురస్య నీలోత్పలకందళస్యేవ కోమలా ఆభా నైల్యం యస్య తథోక్తం క్ష్మామండలం భూమండలం ఊర్ధ్వం ప్రసృత్వరాయాం గచ్ఛన్త్యాం బకావళికాయాం పఙ్క్త్యాం అవలీఢస్య సక్తస్య ప్రావృట్పయోదపటలస్య వార్షికమేఘమండలస్య లీలాం బభార - బకోటఘటేతి పాఠేప్యుక్త ఏవార్థః అత్రాన్యలీలాయా అన్యత్రాసంభవాదసంభవద్ధర్మసంబంధనిబంధనా నిదర్శనాలఙ్కారః యత్తు వరాహదంష్ట్రాయాశ్శుభ్రత్వాత్ భూమేశ్చ కృష్ణత్వాత్ తథా దృష్టాన్తోక్తిరితి నృసింహః తత్తస్యానాలఙ్కారికతాం స్ఫోరయతి। చేద్బిమ్బతోక్తావ్రతిబిమ్బత్వం దృష్టాంతస్తదలంకృతిరిత్యుక్తలక్షణస్య అత్రాప్రసక్త్యభావాత్ అభవద్వస్తుసంబంధ ఉపమార్థ నిదర్శనేతిలక్షణస్య యథోక్తానుగామిత్వాచ్చేతి ॥౭౧॥ ఇన్ద్రేతి॥ యః భగవాన్ ఇన్ద్రస్య ద్విషతః శత్రోః హిరణ్యేతి నామ యస్య తస్య హిరణ్య ఇతి హిరణ్యకశిపురితి నా-

జలధేస్సురాణామ్ ॥ ౭౦ ॥ దంష్ట్రాగ్రవర్తికిటివేషధ
రస్య యస్య క్ష్మామండలం కువలయాంకురకోమలాభమ్ ।
ఊర్ధ్వప్రసృత్వరబకావలికావలీఢప్రావృట్పయోద
పటలస్య బభార లీలామ్ ॥ ౭౧ ॥ ఇంద్రద్విషన్మదగజస్య

ధారణపోషణయోః లిట్ ॥ ౭౦ ॥—॥ దంష్ట్రేతి ॥ కిటివేషధరస్య వరాహరూపధారిణః ॥ ని ॥ కోలః పోత్రీ కిరిః కిటిరిత్యమరః యస్య దంష్ట్రాగ్రవర్తి కువలయస్యాంతరమివ మధ్యమివ కోమలా ఆభా యస్య తత్ క్ష్మాయాః భూమేః మండలం ఊర్ధ్వం ప్రసృత్వరయా ప్రసరంత్యా బకావళికయా బకపఙ్క్త్యా అవలీఢస్య ప్రావృట్పయోదపటలస్య వర్షాకాలమేఘపటలస్య లీలాం శోభాం బభార ధాతుః పూర్వోక్తః ॥ ౭౧ ॥—॥ ఇంద్రేతి ॥ యః భగవాన్ హిరణ్య ఇతి హిరణ్యకశిపురితి నామైకదేశే నామ గ్రహణం నామ అభిధానం యస్య తస్య ఇంద్రద్విషన్నేవ దైత్య ఏవమ

మైకదేశేనామగ్రహణం మదగజస్యేతిరూపకం పిశితస్తబకావలీనాం మాంసపిండపఙ్క్తీనాం సంబంధినః రసస్య ఆస్వాదస్యభేదంవిశేషం జిజ్ఞాసమానః జ్ఞాతుమిచ్ఛన్నివేత్యుత్ప్రేక్షాఉక్తరూపకానుప్రాణితా । ధృతః సింహస్యేవభావః రూపంయేనసతథోక్తస్సన్ స్తంభాత్ ప్రహ్లాదస్పర్ధయాహిరణ్యకశిపునిర్దిష్టాదు దైత్య ఆవిర్భూయనఖరైర్నఖైః స్తంహిరణ్యనామకమదగజం ఉరసివక్షసి అభాంక్షీత్ భంజితవాన్ భంజేః కర్తరిలుఙ్ ॥ ౭౨ ॥—॥ యాచ్ఞేతి ॥ యోభగవాన్ యజ్ఞవాటే అధియజ్ఞవాటంయాచ్ఞయాత్రిపదమాత్రభూభిక్షయా ప్రతారణస్య వంచనాయాఃవశాత్ పారతంత్ర్యాద్దైత్యేః బలింనామదానవంనిగృహ్ణన్నిగ్రహీష్యన్నితివర్తమానసామీప్యేవర్తమాననిర్దేశః వామనత్వంవామనరూపం॥ని॥ఖర్వోహ్రస్వశ్చవామనఇత్యమరః-।అవలంబ్యస్వీకృత్య స్వమాత్మానమివసతాందుఃఖంఖర్వతమంఅత్యంతహ్రస్వం సతాంసుఖంచస్వీయంపదక్రమం పాదవిన్యాసమివ ఉన్నతం అ

హిరణ్యనామ్నోభేదంరసస్యపిశితస్తబకావలీనామ్ ।
జిజ్ఞాసమానఇవయోధృతసింహభావస్తంభాదుదైత్య న
ఖరైస్తమురస్యభాంక్షీత్ ॥ ౭౨ ॥ యాచ్ఞాప్రతార
ణవశాదధియజ్ఞవాటంయోవామనత్వమవలంబ్య బలిం
నిగృహ్ణన్ । దుఃఖంసతాంస్వమివఖర్వతమంసుఖంచ

దగజస్తస్య పిశితస్తబకావళీనాంమాంసగుచ్ఛపఙ్క్తీనాంరసస్యాస్వాదస్యభేదంజిజ్ఞాసమానఇవజ్ఞాతుమిచ్ఛన్నివ+జ్ఞాశ్రుస్మృదృశాంసనఇత్యాత్మనేపదం ధృతసింహభావస్సన్ స్తంభాదుపేత్య తంహిరణ్యకశిపుం ఉరసివక్షసిఅభాంక్షీత్ +భంజోఆమర్దనేలుఙ్ వదవ్రజేతివృద్ధిః॥౭౨ యాచ్ఞేతి ॥ యఃభగవాన్ వామనత్వంఅవలంబ్య ఉపేత్యఅధియజ్ఞవాటం యజ్ఞాలయేయాచ్ఞాయాః ప్రతారణవశాత్ వంచనావశాత్ బలిం నిగృహ్ణన్ సతాంసజ్జనానాం దుఃఖంస్వమివస్వరూపమివఖర్వతమం

త్యంతదీర్ఘం ఆతతాన అకరోత్ - + అఙ్పూర్వాత్తనోతేః కర్తరిలిట్ అత్రప్రకృతయోర్భగవచ్ఛరీరసజ్జనదుఃఖయోరతిహ్రస్వీకరణే న తత్పదక్రమదుఃఖయోశ్చాత్యున్నతీకరణే నౌపమ్యస్య గమ్యత్వాత్కేవల ప్రకృతగోచరతుల్యయోగితాభేదద్వయస్య సంసృష్టిః ॥23॥ సృష్టావితి ॥ యస్యభవతః పరశురామరూపిణః సంబంధిషుఆహవేషు యుద్ధేషు కరేతాండవితః నర్తితః కుఠారః పరశుర్నామాయుధ విశేషః- పురాప్రాథమికాయాం సృష్టౌమురారేః శ్రీమహావిష్ణోః సంబంధినిముఖభుజేఊరౌపదేచవిషమత్వ్యిత్యర్థః- ప్రాణ్యంగత్వాద్ద్వంద్వైకవద్భావః ద్వితీయంఅంగంభుజః వంధ్యస్యభావః వంధ్యత్వం క్షత్రియాజననమితియావత్ - అభజత్ప్రాప - కిమ్వితిస్ఫుటార్థేఽవ్యయానామనేకార్థత్వాభిమానాత్ అన్యథాకథంసుక్షత్రియానద్రుశ్యేరన్నిత్యర్థః- ఇత్యుక్తప్రకారంసంశేతేఽర్థాంతరమత్రేతివ్యుత్పత్యా సంశయంఅర్థాపత్తిజ్ఞానం నిః క్షత్రియాన్యథానుపపత్తికల్పితం అశేషస్య జనస్యైవనతుయస్య కస్యచిదిత్యర్థః చ క్రిబ్రాహ్మణోస్యముఖమాసీత్ బాహూరాజన్యఃకృతః ఊరూతదస్య యద్వైశ్యః- పద్భ్యాగ్ంశూద్రోఅజాయతేతి శ్రుత్యపేక్షయానిః క్షత్రియాన్యథానుపపత్తేర్హేతోర్బలీయస్త్వాత్ ।నచ వేదాప్రామాణ్య

సీయంపదక్రమమివోన్నతమాతతాన ॥ 23 ॥ సృ
ష్టౌపురాముఖభుజోరుపదేమురారేరంగంద్వితీయమ
భజత్కిమువంధ్యభావమ్ । ఇత్యేవసంశయమశేషజన

అతిహ్రస్వం ॥ని॥న్యఙ్ నీచఖర్వహ్రస్వాస్స్యురిత్యమరః సుఖంచస్వీయం స్వసంబంధినం పదక్రమమివపాదన్యాసమివఉన్నతం ఆతతాన +తనువిస్తారేలిట్ ॥ 23 ॥—॥ యస్యభగవతః పరశురామస్య ఆహవేషుయుద్ధేషు కరేతాండవితః సంజాతతాండవః కుఠారఃస్వధితిః॥ని॥ ద్వయోఃకుఠారస్స్వధితిఃపరశుశ్చపరశ్వథ ఇత్యమరః మురారేః విరా

జ్ఞానేన బాధ్ధత్వాపత్తిః కవినిరఙ్కుశన్యాయస్యైవశరణీకరణీయత్వాత్
అతఏవమాఘకావ్యే యమునావర్ణనప్రస్తావే। యత్కంబలీమానిలి
హేతురాగమదపూరయత్సాజలధింసజాహ్నవీ. గాంగౌఘనిర్భర్త్సిత
శంఖకంధరాసవర్ణవర్ణః కథమన్యథాస్యాదిత్యుక్తం అర్ణఃజలం
సాయమునేత్యర్థః ఇత్యలం ప్రసక్తానుప్రసక్త్యా అత్ర క్షత్రియకుల ని
మూలనస్య భగవద్భుజవంధ్యత్వరూపేణ వర్ణనాత్పర్యాయోక్త్యల
ఙ్కారస్యార్థాపత్తిప్రమాణాలఙ్కారస్యచ ద్వయోరేకవాచకాను
ప్రవేశసంకరః ॥ ౨౮ ॥— శ్వశ్రూరితి ॥ యస్యభవతః రాఘవరూ
పిణః పదాబ్జస్య ధూళిః మునేఃగౌతమస్య శ్వశ్రూః పత్నీ జననీ అ
భూత్ తత్స ఏర్మాన్యుక్తశాపావతిమగచ్ఛదహల్యేత్యర్థః, యేన భవ
తా కృష్టం ఈశధనుః శరవ్యస్య లక్ష్యస్య కృత్యం భఙ్గంఅప భగ్న
స్యచ క్రియస్యాహవేషుకరతాండవితఃకుఠారః ॥౨౮ ॥

శ్వశ్రూర్మునేరజనియస్యపదాబ్జధూళిర్యత్కృష్టమీశధ
నురాపశరవ్యకృత్యమ్। యస్మాద్భియాద్విరపికమ్పమక

డూస్త్రస్య భగవతః పురాసృష్టౌప్రాచీనస్సృజనేముఖభుజోరుపదే
ప్రాణ్యంగత్వాదేకవద్భావః బ్రాహ్మణోఽస్యముఖమాసీత్ బాహూ
రాజన్యఃకృతః ఊరూతదస్యయద్వైశ్యః పద్భ్యాꣳశూద్రోఽజా
యతేతి. శ్రుతేశ్చతుష్వర్ణం గేమ. చత్వారోవర్ణాజాతాఃతత్రద్వితీయం
భుజరూపమంగం వంధ్యభావం వంధ్యతాం + అభజత్ భజసేవా
యాంలఙ్ ఇత్యేవ అశేషజనస్యసంశయంచక్రేకుకృఞ్కరణౌలిట్ భూ
మింనిఃక్షత్రియాంచకారేతిభావః॥౨౮ ॥— ॥ శ్వశ్రూరితి॥ యస్యరా
మావతారస్యభగవతః పదాబ్జస్య పాదకమలస్య ధూళిః రేణుఃమునే
గౌతమస్య శ్వశ్రూఃపత్నీ జననీ ॥ని॥ పతిపత్న్యోః ప్రసూఃశ్వశ్రూరి
త్యమరః + అజనిజన్యాజనీప్రాదుర్భావేలుఙ్ దీపజనేతిచిణ్ జనీవ
ధ్యోశ్చేతివృద్ధినిషేధః యత్కృష్టంయేనభగవతాకృష్టంఈశధనుఃశరవ్య

మాసీదిత్యర్థః భియా భవతఃభియా అబ్ధిస్తాదృశగాంభీర్యశాలీ కం
పం ఆగ్నేయాస్త్రప్రయోగకాలే క్షోభం అకమ్పమపి ఉపాయచింత
నకాలే నైశ్చల్యమని తరంగీభూయా చాంచల్యంచ 'ఆగాత్ ప్రాప్త
వాన్ హస్తేన ప్రస్తంభితవాన్ వీచీకోలాహలాద్ధతిమితి సేతుమాహా
త్మ్యే హస్తేనసహ స్తనంజ్ఞయేత్యర్థః యస్య భవతః పత్రిణాం విఘసః
భోజనశేషః విభీషణఏవ అభూత్ తదితరేష స్వాపి రాక్షసానిహతా ఇ
త్యర్థః, అత్ర తృతీయపాదవాక్యార్థే విరోధాభాసేన పర్యాయో
క్త్యలఙ్కారత్రయస్య ఇతరవాక్యత్రయార్థఘటకస్యసంసృష్టిః ॥౭౫
హన్యామితి ॥ యస్య బలరామరూపిణఃసంబంధినోః ముసలలాంగ
లయో రాయుధయోః యుధి రిపూన్ అహమేవ హన్యాం మారయే
యం అహమేవ హన్యాంఇత్యుక్తప్రకారో వివాదఃకలహఃఅభూత్

మ్బుమాగాద్యత్పత్రిణో విఘసఏవవిభీషణో౽భూత్ ॥౭౫
హన్యామహం యుధిరిపూనహమేవ హన్యామిత్యేవ
యన్ముసలలాంగలయోర్వివాదః । యస్యాంబరం నిజరు
చిప్రతిమల్లవర్ణం యత్పక్షసంస్కరణమాసనపానమా

కృత్యం లక్ష్యకార్యం + ఆపఆప్లలంభనేలిట్ లోకేధనుషః కర్ష
ణంలక్ష్యస్య భంగశ్చప్రసిద్ధఃఅత్రధనుషఃకర్షణంతస్యైవభంగోజాతఇ
తిభావః యస్మాత్ భియాఅబ్ధిరపి అతిగంభీరో౽పీత్యర్థః అనల్పంకంపం
ఆగాత్ + ఇణ్గతౌలుఙ్ విభీషణః యస్యపత్రిణః బాణస్యవిఘసఏవ
భుక్తిశేషఏవ॥ని॥ అమృతం విఘసో యజ్ఞశేషభోజనశేషయోరిత్యమరః
అభూత్ +భూసత్తాయాంలుఙ్ ॥ ౫ ॥ —॥ హన్యామితి ॥ యుధి
రిపూన్ అహంహన్యాంఅహమేవ హన్యాం+హనహింసాగత్యోఃలిఙ్
ఇత్యేవయస్య బలరామావతారస్య భగవతః ముసలలాంగలయోరాయో
గ్రహలయోః వివాదఃయస్య అంబరంవస్త్రం నిజరుచేః శుభ్రకాంతేః
ప్రతిమల్లఃవిరోధీఅసితః వర్ణో యస్యతత్ యస్యపక్షసంస్కరణం అ

యస్య అంబరం నిజాయాః రుచేః సితాయాః ప్రతిమల్లః విరోధీవర్ణః అసితరూపం యస్య తథోక్తం యస్య షష్ఠం సంస్కరణం అన్నప్రాశన సంస్కారం ఆసవపానం సురాపానమాహుః లోకా ఇతి శేషః గర్భాధానపుంసువనసీమన్తజాతకర్మ నామకరణాన్నప్రాశన చౌలోపనయనాదీనాం షోడశకర్మణాం అన్నప్రాశనం షష్ఠమితి తత్రైవ నిర్దిష్టమితి ధ్యేయమ్ ॥ ౭౬ ॥—య ఇతి ॥ యః కృష్ణరూపీ భవాన్ పూతనాయాః కంస ప్రేషితాసుర్యాః సంబంధినః స్తన్యస్య స్తనక్షీరస్య పానసమయే సతి ప్రాణాన్ పూతనాయా ఇతి యోజ్యం పరమం తత్కాలోచిత్యాదతి శ్రేష్ఠం ఉపదంశం వ్యంజనవిశేషమపి ప్రవిదధే చక్రే బతేత్యాశ్చర్యే చరమేతిపాఠే భోజనావసానికేత్యర్థః (౧) నాకాధిపస్య

హుః॥ ౭౬ ॥య స్తస్యపానసమయే సతి పూతనాయాః

ప్రాణానపి ప్రవిదధే పరమోపదంశమ్। నాకాధిపస్య

న్న ప్రాశనం గర్భాధానం పుంసవనం సీమంతం జాతకర్మచ నామాన్న ప్రాశనే చౌలం మౌంజీ వ్రతచతుష్టయం గోదానాఖ్యం స్నాతకంచ వివాహః పైతృమేధికం ఇతి షోడశసంస్కారేషు అన్నప్రాశనస్య షష్ఠతా ఆసవ సానం మద్యపానం॥ని॥ మైరేయ మానవక్ష్మీధురిత్యమరః ఆహుః వదంతి + బ్రూఞ్ వ్యక్తాయాం వాచి లట్ బ్రువః పంచానామితి ఝేరుస్ ఆహాదేశశ్చ ॥ ౭౬ ॥—॥ య ఇతి ॥ యః భగవాన్ పూతనాయాః స్తన్యస్య స్తనభవపయసః శరీరావయవాద్యదితియత్ పానసమయే ప్రాణానపి పరమోపదంశం ఉపచర్యమానవ్యంజనం ప్రవిదధే దుధా

(౧) ఉపదంశస్తు భక్షణమిత్యమరః ॥ స్వాస్వాద్యమానల్యేసతి ఇతరస్వాదనసాధనం ద్రవ్యముపదంశః । పురా కిల భగవాన్ శ్రీకృష్ణో నరకాసురసంహారానంతరం సత్యభామయాసాకం నాకంగత్వా తత్ర తయా ప్రేరితః నందనవనాత్పారిజాతముత్పాట్యానీయ ద్వారవత్యాం తేన తద్గృహోద్యానమలంచకారేతి భాగవతకథాత్రానుసన్ధేయా॥

ఇంద్రస్యాపి వనభూః నందనవనప్రదేశః నార్యాః సత్యభామాయాః ముదే సంతోషం కర్తుమితి క్రియార్థోపపదస్యాదినా చతుర్థీ యేన కృష్ణేన సద్యస్తత్క్షణ ఏవ పదనఖంపచా పారిజాతహరణ ప్రవిష్టసార తేజసా అత్యుష్ణా ధూళిః యస్యాం తథోక్తా ఆసీత్ ॥ ౨౨ ॥—వార్య ఇతి॥ తపోధనానాం వరేణ్యాని పీతమోహతత్త్వస్లాఘ్యాని మనాంస్యేవ ఖలీనాని వక్త్రబంధనా యోయంత్రాణి తైర్వార్యః గ్రాహ్యః జగతః లోకస్య ఆర్తిరూపాం పీడాత్మికాం తృణ్యాం తృణసంహతిం ముహుః కబళయన్ నాశయన్ మహానాతురంగః కపటాశ్వరూపీ యో భవాన్ కోపాత్ నీచాన్ ఖలాన్ అసురాన్ అసురాంశాన్ మ్లేచ్ఛాన్ నిజశృఙ్గాభ్యాం తుల్యాన్ తద్వదప్రసిద్ధాన్ నష్టానిత్యర్థః విధాతుం కర్తు

వనభూరపి యేన సద్యో నారీముదే పదనఖంపచధూళిరాసీత్ ॥ ౨౨ ॥ వార్య స్తపోధనవరేణ్యమనః ఖలీనై స్తృణ్యాం ముహుః కబళయన్ జగదార్తిరూపామ్। నీచాన్విధాతుమసురాన్నిజశృంగతుల్యాన్కోపాదుదేష్య

తి ధారణపోషణయోః లిట్ యేన భవతా నాకాధిపస్య ఇంద్రస్య వనభూరపి నందనభూమిరపి నార్యాస్సత్యభామాయాః ముదే సద్యః పదయోర్నఖంపచా నఖోష్ఠా+మితనఖే చేతి పచః ఖచ్ అరుద్విషదితి ముమ్ ధూళిర్యస్యాస్సా ఆసీత్ + అసభువి లజ్ సత్యభామాప్రీత్యర్థం పారిజాతహరణాద్ధూళిమాత్ర శేషాభూదితి భావః ॥ ౨౨ ॥—॥వార్య ఇతి॥ తపోధన వరేణ్యానాం మనాంస్యేవ ఖలీనాః కలికాః॥ని॥కలికాతు ఖలీనో౽స్త్రీత్యమరః వార్యః వారయితుం యోగ్యః జగతః ఆర్తిరూపాం పీడారూపాం తృణ్యాం తృణసంహతిం పాశాదిభ్యో య ఇతి యః కబళయన్ భక్షయన్ మహానాతురంగః కపటాశ్వరూపః యః కల్క్యవతారో భగవాన్ నీచాన్ అసురాన్ మ్లేచ్ఛాన్ నిజశృంగేణ తుల్యాన్ యథా అశ్వశృంగస్య అసత్త్వాత్ తద్వద విద్యమానాన్ విధాతుం కోపాత్ క్రోధాదు

ముదేష్యతి కల్యంతే ఆవిర్భవిష్యతి (౧) సర్వత్రియచ్ఛబ్దస్యతస్తే భవతఇతి పురాతనగద్యగతేనాన్వయా త్రతత్రితత్రశేషె ప్రథమఇతిప్రథమపురుషఇతిధ్యేయమ్ ॥ ౭౭ ॥—ఏత్తైరితి ॥ ఏత్తైరు కవిధార్థైః యథార్థైః నత్వారోపితైరిత్యర్థః హృష్టంసంతుష్టంమనోయస్యసః అతఏవ మందస్మితస్య దరహాసస్య శ్రియా కాంత్యా మధురః మనోజ్ఞః అధరోష్ఠఃయస్యసః పీతంవాసః వస్త్రంయస్యసఃకృష్ణః అథమునిసంఘస్తోత్రానంతరం పీఠాత్ మేఘశాబః తరుణమేఘః మేరోర్నితంబాత్ కటకాదివ ఉదస్థాత్ ఉత్థితవాన్ + ఉదుపూర్వాత్తిష్ఠతేః కర్తరిలుఙ్ ॥ ఉపమాలఙ్కారః ॥ ౭౮ ॥—ఆస్థానాదితి॥ కైటభస్యనామ దైత్యస్య రిపుఃకృష్ణః ఆస్థానాత్సభాయాః ॥ ని ॥ సభాసమితిసంసదః ।

తిచయఃకుహనాతురంగః ॥ ౭౭ ॥ ఏత్తైస్తవైర్హృష్ట
మనాయథార్థైర్మందస్మితశ్రీమధురాధరోష్ఠః । పీ
ఠాదుదస్థాదథపీతవాసా మేరోర్నితమ్బాదివ మేఘశా
బః ॥ ౭౮ ॥ ఆస్థానాద్బహిరేత్యకైటభరిపుర్గాంగే

యష్యతిచ ఉత్పత్స్యతిచ + ఇణ్ణతౌ భవిష్యతిలృట్ ॥ ౭౭ ॥ — ॥ ఏత్తైరితి ॥ యథార్థైః పరవ్యూహాంతర్యామివిభవార్చావతారాణాం అభేదాత్ సత్యైః స్తవైస్తోత్రైః హృష్టమనాః అతఏవమంద స్మితస్య శ్రియామధురః అధరోష్ఠోయస్యసపీతవాసాః కృష్ణః అథానంతరంమేఘశాబఃమేరోర్నితంబాదివపీఠాదాసనాదుదస్థాత్ + స్థాగతినివృత్తౌ లుఙ్ గాతిస్థేతిసిచోలుక్ ॥ ౭౮ ॥—ఆస్థానాదితి ॥ కైటభరిపుఃకృష్ణః ఆస్థానాత్సభాయాఃబహిః ఏత్యతంగాంగేయంభీష్మంఆలింగ్యభూపం ధృతరాష్ట్రంపశ్చాద్ధేపృష్ఠేపరిమృశ్యసంస్పృశ్యఇతరాన్సర్వాన్

(౧) పరిత్రాణాయసాధూనాం వినాశాయచదుష్కృతామ్ । ధర్మసంస్థాపనార్థాయసంభవామియుగేయుగెఇతి భగవతఏవవచనాన్నియమేనావతరిష్యతీతిభావః ॥

ఆస్థానీక్లీబమాస్థానం(స్త్రీ)నపుంసకయోస్సదఇత్యమరః ॥ బహిః ఏత్య
తం భగవద్భక్త్యాప్రసిద్ధం గంగాయాఅపత్యంగాంగేయంభీష్మం,+(స్త్రీ)
భ్యోఢగితిఢక్, ఆలింగ్య భూపం ధృతరాష్ట్రం పశ్చార్ధే ఊర్ధ్వ
కాయే పరిమృశ్య సంస్పృశ్య ఇతరాన్ భూపాదన్యాన్ సర్వాన్ కు
రూన్ సోమదత్తాదీన్ అపృచ్ఛ్య గమనప్రశ్నంకృత్వా విదురంమూ
ర్ధ్ని అతిచిరేణఆఘ్రాయపరిచుంబ్యపుత్రవత్తస్మిన్వాత్సల్యాదితిభావః
హయైరశ్వైస్సైన్యాదిభిర్యుక్తం శతాంగం రథం ఆరూఢస్సన్ వి
రాటనగరీంప్రతి అంతర్మనసి పాండవాన్ స్మరన్సన్ యయౌప్ర
తస్థే ॥ శార్దూలవిక్రీడితమ్ ॥ ౮౦ ॥—శ్రుత్వేతి ॥ తతఃకృష్ణాగమ
నానంతరం పురుషోత్తమాత్ (శ్రీ)కృష్ణాత్ హస్తినపురాగతాదితిశే
షః పరస్యశత్రోః దుర్యోధనస్య మతం సూచ్యగ్రం నప్రదాస్యామి
పాండవేభ్యో భువస్థలమితిపక్షంశ్రుత్వా ఫేనాయమానం అతిప్రవ
ర్ధమానం రణసన్నహనం యుద్ధోద్యోగఏవ అబ్ధిపూరః సము:

యమాలింగ్యతంపశ్చార్ధేపరిమృశ్యభూపమితరానా
పృచ్ఛ్యసర్వాన్కురూన్ । ఆఘ్రాయాతిచిరేణమూ
ర్ధ్ని విదురంయుక్తంశతాంగంహయైరారూఢోభియ
యౌవిరాటనగరీమంతస్స్మరన్పాండవాన్ ॥ ౮౦ ॥
శ్రుత్వాథతఃపరమతంపురుషోత్తమాత్తే ఫేనాయమాన
రణసన్నహనాబ్ధిపూరాః । ఆరాధయన్నివఘవదస్త్రగ
ణంస్మశానేపీతాంవమంతమివకాంతిమిషేణధూమ్యాం ॥౮౧॥

కురూన్, అపృచ్ఛ్యపృష్ట్వావిదురం అతిచిరేణ మూర్ధ్ని ఆఘ్రాయ
హయైర్యుక్తం శతాంగంరథం ఆరూఢః పాండవాన్ అంతస్స్మరన్సన్
విరాటనగరీం అభియయౌ + యా(ప్రా)పణేలిట్ ॥౮౦॥—శ్రుత్వే
తి ॥ తతః తేపాండవాః పురుషోత్తమాత్ కృష్ణాత్ పరేషాంమతం
శ్రుత్వా ఫేనాయమానాః ఫేనముద్వమంతః + ఫేనాచ్చేతిక్యఙ్ రణస

ద్రప్రవాహాః యేషాం తథోక్తాః తే పాండవాః కాంతిమిషేణ నీలరూపవ్యాజేన శ్మశానే పీతాం కబళితాం ధూమ్యాం చితాధూమసంహతిం వమంతం ఉద్గిరన్తమివస్థితం అస్త్రాణామాయుధానాం గణం విధివత్ యథాశాస్త్రమారాధయ్య పూజయామాసుః + ఆజ్ పూర్వాద్రాధేర్ణిచికర్తరిలజ్ అత్ర వర్ధమానరణసన్నాహస్యవిశేషణగత్యాస్వేష్టదేవతాభూతాస్త్రపూజనహేతుత్వాత్కావ్యలింగభేదః వమంతమివేతి సాపహ్నవోత్ప్రేక్షయారణసన్నహనాబ్ధిపూరా ఇతి రూపకేణచ సంస్పృష్టిః ॥ ౮౧ ॥—॥ అత్రాంతరేఽస్మిన్నేవకాలే ఇత్యుత్తరేణాన్వయః ॥ తతఇతి ॥ తతఃపరం ఆయుధారాధనానంతరం కృత్యవిదాం కర్తవ్యకోవిదానాం మధ్య ఇతినిర్ధారణషష్ఠీ పురోగా శ్రేష్ఠావృద్ధా కుంతీ - జహ్నుకుమారికాయాః గంగాయాః తటీవనే తీరోద్యానే తపస్యంతం తపఃకుర్వంతం కర్ణంపుత్రంఅవాప - అస్యాః ప్రవృత్తిః ఆగమనవార్తాతు కించిదీషదపి కర్ణంతస్యశ్రోత్రం నావాప - యోగాద్బ్రహ్మణిలీనస్యమనసః సంబన్ధాభావాదితిభావః

॥౮౧॥ (అత్రాంతరే) తతఃపరం జహ్నుకుమారికాయా
స్తటీవనే కృత్యవిదాంపురోగా । పృథా తపస్యంతమ
వాపకర్ణం కర్ణం ప్రవృత్తిస్తునకించిదస్యాః ॥౮౨॥

న్నహనమేవఅబ్ధిః తస్యపూరాః యేషాంతే సంతః శ్మశానేపీతాంధూమ్యాం ధూమసమూహం + పాశాదిభ్యోయ ఇతియః వమంతమివస్థితం అస్త్రగణం విధివత్ యథావిధి ఆరాధయ్య + రాధసాధసంసిద్ధౌణ్యన్తాల్లజ్ ॥ ౮౧ ॥—॥ తత్రేతి ॥ తత్రాంతరేతస్మిన్నవసరే ॥ తతఇతి ॥ తతః పరంతదనంతరం కృత్యవిదాంకార్యజ్ఞానాం పురోగా అగ్రేసరీ పృథాకుంతీజహ్నుకుమారికాయాః గంగాయాస్తటీవనేతపస్యంతం కర్ణం రాధేయం + అవాప ఆప్లవ్యాప్తౌ లిట్ అస్యాఃపృథాయాః ప్రవృత్తిస్తు జననీతివార్తాతుకర్ణేకర్ణశబ్దస్తంత్రేణ కర్ణసంబంధి

౮౨ ॥—॥ కమనీయేతి ॥ కవచస్య సహజస్య ఉత్కర్తనేన ఇంద్రా యదాతుముత్పాటనేన కర్కశాని నిర్వ్రణకిణైః పరుషాణి అంగాన్యేవాం గకాని యస్య తథోక్తః కమనీయః లోకైకమనోహరః యశోభరః కీర్త్యతిశయః యస్య తస్మిన్ కించ తనూజే ఆత్మసంభవే తత్ర కర్ణే నలినాత్ కమలాదపి మృదులం సుకుమారం నరేంద్రపత్న్యాః కుంత్యాః నయనం చిరేణ నతుక్షణమిత్యర్థః - సంచచార పుత్రవాత్సల్యాత్పునః పునరపశ్యదిత్యర్థః ప్రేమవశాదాత్మవ్యథామచింతయంతీతి భావః(౧) యత్తు తత్ర గంగాతటేకవచోత్కర్తనేనేతి నృసింహవ్యాఖ్యానం తన్న ఉక్తస్వారస్యాయోగాత్ ప్రత్యుత దూరాన్వయః కవచోత్కర్తనే గంగాతటేన్వ తిత్వప్రతీత్యాపత్తిశ్చేత్యాద్యనుసంధేయం, అత్ర తాదృఙ్మృదులనయనతాదృక్కఠినాంగయోర్ఘటనాయా వైరూప్యాద్విరూపఘటనాత్మకో విషమప్రభేదః పుత్రవాత్సల్యయశోభరసమర్థితకఠినాంగమృదులనయనసంచారాత్మక కావ్యలింగభేదశ్చ ద్వావపి ఏకవాచకానుప్రవేశ సంకీర్ణౌ ॥ ౮౩ ॥—॥ స ఇతి ॥ పరమైః

కమనీయయశోభరేతనూజే కవచోత్కర్తన (జర్ఝ-
రాం) కర్కశాంగకేపి । నలినాన్మృదులం నరేంద్రప
త్న్యానయనం తత్ర చిరేణ సంచచార ॥ ౮౩ ॥ స తత్ర

శౌత్రపరస్తస్మిన్ కించిత్స్వల్పమపి నావాప ॥ ౮౨ ॥—కమనీయేతి ॥ కమనీయయశోభరే రమణీయకీర్త్యతిశయే కవచస్య ఉత్కర్తనేన ఛేదనేన జర్ఝరం అంగం యస్య తథావిధేపి తత్ర తస్మిన్ తనూజే పుత్రే నలినాత్ కమలాత్ మృదులం నరేంద్రపత్న్యాః కుంత్యాః నయనం చిరేణ సంచచార + చర గతిభక్షణయోః లిట్ ॥౮౩ ॥—స తత్రేతి ॥ తత్ర తపసః అవసానే విరతౌ సవనాభిషేకైః పూతః పవిత్రః సః త

(౧) మహోదారోయం మదభిలషితం కింకరిష్యతీతి మనస్యాకలయంతీ స ప్రేమాతిశయమపశ్యదిత్యాశయః॥

పావనైరభిషేకైః గఙ్గాస్నానైః పూతః పవిత్రః తత్రతీరే తపస్యన్ సః
తపనస్య సూర్యస్య సూనుః కర్ణః తపసః అవసానే సమాప్తౌ శుచిం శు
ద్ధాం మాలాం అక్షమాలాం జపమాలికాం శ్రోత్రే వితేనే నిపింతవాన్ ని
కటం సమీపం ప్రపన్నాం గతాం రాజ్ఞీం రాజపత్నీం కుంతీంచ నేత్రే వి
తేనే అపశ్యదిత్యర్థః ॥ ౮౪ ॥—॥ వినతేరితి ॥ రాజ్ఞీపదయోః వినతేః
ప్రణామాదనంతరం విహితా కృతా ఆశీః వత్స చిరంజీవేత్యాదిః యయా
తథోక్తా సతీ తం సుతం కర్ణం పరిరభ్య ఆలింగ్య ధర్మసుతాదిషు యు
ధిష్ఠిరాదిషు పుత్రేషు విషయే ఉభయీం ద్వివిధాం పంచతాం పంచ
త్వ సంఖ్యాం మరణంచ పరిహర్తుం ఉవాచ వక్ష్యమాణ ప్రకారేణా
వదత్ - కర్ణేన సాంగత్యే తేషాం షట్త్వసంఖ్యా లోకైకావధ్యత్వంచ
భవతీతి భావః ॥ ౮౫ ॥—॥ అయీతి ॥ అయివత్స పుత్ర అర్థినాం

పూతః పరమాభిషేకైః స్తపోవసానే తపనస్య సూనుః ।
శ్రోత్రే వితేనే శుచిమక్షమాలాం నేత్రే చ రాజ్ఞీం నికటం
ప్రపన్నామ్ ॥ ౮౪ ॥ వినతేః పదయోరనంతరం విహి
తాశీః పరిరభ్య తం సుతమ్ । పరిహర్తుమువాచ పంచ
తాముభయీం ధర్మసుతాదిసూనుషు ॥ ౮౫ ॥ ప ॥
అయివత్సర వేరనుగ్రహాదజనిష్ఠా మయి భాగ్యమర్థి

పనస్య సూనుః కర్ణః శుచిం శుద్ధాం శుభ్రాం వా అక్షమాలాం జపమా
లాం శ్రోత్రే కర్ణే వితేనే + తనువిస్తారే లిట్ నికటం సమీపం ప్రప
న్నాం రాజ్ఞీం చ నేత్రే వితేనే దదర్శేత్యర్థః ॥ ౮౪ ॥— వినతేరితి ॥
పదయోర్వినతేః పాదప్రణతేః అనంతరం విహితాశీః కృతాశీరుక్తిః కుంతీ
ధర్మసుతాదిసూనుషు యుధిష్ఠిరాదిపుత్రేషు ఉభయీం ద్వ్యవయవాం +
సంఖ్యాయా అవయవ ఇతి తయప్ ఉభాదుదాత్త ఇత్యయచ్ టిడ్ఢేతి జీప్ పం
చతాం సంఖ్యారూపాం కాలధర్మరూపాం చ పరిహర్తుం ఉవాచ + నచ
పరిభాషణే లిట్ ॥ ౮౫ ॥—అయీతి॥ అయివత్సరవేస్సూర్యస్యానుగ్ర

యాచకానాం భాగ్యం త్వం మయి రవిసూనోర్యస్య అనుగ్రహాత్ ప్రసా
దాత్ అజనిష్ఠాః జాతో౽సి + జనేః కర్తరి లుఙ్, తనోః రక్షణమాత్రం
బాల్యే త్వచ్ఛరీరపోషణమేవ కురుత ఇతి కారిణౌ రాధా చ అతిరథశ్చ
సూతదంపతీ ద్వౌ- తవ జన్మభూః ఉత్పత్తిస్థానం, న భవతః - వృత్తం పూ
ర్వోక్తమేవ ॥ ౮౬ ॥—॥ జహీహీతి॥ హే వత్స త్వం రాధాతనయత్వ
బుద్ధిం దుర్యోధనే సౌహృదేన సఖ్యేన సహైవ జహీహి త్యజ - ధర్మత
నూజః- ధర్మరాజః ముఖ్యః ప్రథమః యేషాం తైః ధర్మరాజభీ
మార్జున నకులసహదేవైః సహోదరైః సోదరైః ధర్మాదన
పేతయా ధర్మ్యయా మే మదీయయా వాణ్యా వాచా సహ గృహాణ అంగీ

నామ్ । తనురక్షణమాత్రకారిణౌ తవ రాధాతిరథౌ న
జన్మభూః ॥ ౮౬ ॥ ప ॥ జహిహి రాధాతనయత్వబు
ద్ధిం సహైవ దుర్యోధనసౌహృదేన । గృహాణ వాణ్యా
సహ ధర్మ్యయా మే సహోదరైర్ధర్మతనూజము

హాత్ అర్థినాం యాచకానాం భాగ్యం త్వమితి శేషః మయి అజనిష్ఠాః
జాతో౽భూః +జనీ ప్రాదుర్భావే లుఙ్ రాధా చ అధిరథశ్చ తౌ తనుర
క్షణమేవ తనురక్షణమాత్రం+శాకపార్థివాదిత్వాత్సమాసః తత్కారి
ణౌ+ సుప్యజాతావితి ణినిః జన్మభూః ఉత్పత్తిస్థానం న అహమేవ జ
న్మభూరితి భావః ॥ ౮౬ ॥—జహీహీతి ॥ రాధాతనయత్వబుద్ధిం అ
హం రాధాతనయ ఇతి బుద్ధిం దుర్యోధనస్య సౌహృదేన మిత్రతయా సౌహృ
దమిత్యవ్యుత్పన్నం(౧) సుహృద్దుర్హృదావితి నిపాతితాత్ సుహృదయ
శబ్దాద్వా భావకర్మణోర్యువాదిత్వాదణి హృదయస్య హృల్లేఖయ ద
ణ్లాసేష్వితి హృదాదేశే హృద్భగసింధ్వంతే పూర్వపదస్య చేతి పూ

(౧) సౌహృదమితి రూపోపపత్తిశ్చింత్యా రామాయణే. కిష్కింధా
కాండే ఇతి బ్రువాణం కృతసౌహృదం తం సంహాతిమా పృచ్ఛేత్యత్ర
దృష్టత్వాత్ అవ్యుత్పన్నమితి లేఖనం చింత్యమ్॥

గురుమద్వాక్యం యుధిష్ఠిరాదా సాభ్రాత్రించ నాతిక్రమణీయమి
త్యర్థః- అత్ర రాధాతనయత్వ బుద్ధిదుర్యోధనసౌహృదయోస్త్యాగేన-
వాణీయుధిష్ఠిరాదిసోదర్యత్వయోగ్రాహ్యత్వేనచౌపమ్యస్య గమ్య
త్వాత్తుల్యయోగితాద్వయస్యాంగాంగిభావేన సఙ్కరః ॥౮౭॥—॥ య
స్మాఇతి ॥ హేవత్స యస్మై కస్మై చన అనాత్మబాంధవాయ ఇంద్రాయ
ప్రార్థనాయాః తుల్యః కాలః- యస్మిం స్తత్తథాయాఞ్చాసమకాలమే
వ సహజం కవచం దదావితితథోక్తః త్వం సాక్షాత్ జననా దేవమాతుః
మమసంబన్ధిని సుకరతమే అత్యన్తాయాసేన కర్తుం శక్యే నతుకవచదా
నఇవాత్యన్తదుఃఖసాధ్య ఇతియావత్ నిదేశే ఆజ్ఞాయాం విషయే

ఖ్యాం ॥ ౮౭ ॥ ప ॥ యస్మై కస్మై చన త్వం సహజ
కవచదః ప్రార్థనాతుల్యకాలం మాతుస్సాక్షాన్మ
దేశేమమసుకరతమే మాకృథామందభావం।హారాజ్ఞ
ఖ్యంవిధత్తే గురుజనవచనానుష్ఠితౌయస్య చేతో ధిక్ఛ

ర్వోత్తరపదయోర్వృద్ధౌ సౌహార్దమితి స్యాత్ యద్వా సంజ్ఞాపూర్వక
విధేరనిత్యత్వాదుత్తరపదవృద్ధేరభావో వా+సహయుక్తేఽప్రధాన ఇతి తృ
తీయా సహైవ సమమేవ జహీహి + ఓహాక్ త్యాగే లోట్ ఆ చ హౌ ఇత్యా
కారః ధర్మ్యా-యా ధర్మాదనపేతయా+ధర్మపథ్యర్థన్యాయాదనపేత
ఇతి యత్ మమవాణ్యా సహధర్మతనూజః ముఖ్యో యేషాం తాన్ స
హోదరాన్ భ్రాతౄన్ గృహాణ+గ్రహ ఉపాదానే లోట్ +హలః శ్నః శా
జ్ఞావితి శానచ్ గ్రహిజ్యేతి సంప్రసారణం అతో హేరితి హేర్లుక్ ॥
౮౭ ॥— యస్మైకస్మై ఇతి ॥ త్వం యస్మై కస్మై చ నప్రార్థనా
తుల్యకాలే అవ్యవహితకాలే ఇత్యర్థః సహజకవచదః అకృత్రిమకవచ
దాయీ+ఆతోఽనుపసర్గే క ఇతి కః సుకరతమే అతిసుఖేన కర్తవ్యే+ఈష
ద్దుస్సుషు ఇతి ఖల్ అతిశాయనే తమబిష్ఠనావితి తమప్ సాక్షాన్మాతుః మ
మనిదేశే శాసనే మందభావం మాంద్యం మాకృథాః + డుకృఞ్ కర

మన్దభావంమౌఢ్యం మాకృథాః - మమసుతసుతరామితి పాఠేనిదే శకరణకవచదానయోస్సుకరత్వదుష్కరత్వప్రతీతి దౌర్లభ్యమితి ధ్యే యం, కించయస్యచేతః గురుజనవచనస్య మాతుః పితుర్వాఆజ్ఞా యాః అనుష్ఠితౌ కరణవిషయె పరాఙ్ముఖస్యభావం పారాఙ్ముఖ్యంఔ దాసీన్యంవిధత్తే న హాతిత స్మై పుత్రాయఇదమఖిలంజగత్ ధిగితిశబ్ద స్య అభిధేయంఅర్థం నిందాంసుఖేన విశృంఖలమిత్యర్థః, దోగ్ధిక రోతి ॥ని॥ ధిఙ్నిర్భర్త్సననిందయోరిత్యమరః- యత్త్వత్రశ్లోకేయ స్మై క స్మైచనపురుషాయఇంద్రాయేత్యర్థఇతివ్యాఖ్యాయఇంద్రస్య స్వ భర్తృత్వాన్నామ్నా తద్గ్రహణమయుక్తమితి తథావ్యపదేశఇతి నృ సింహః- తన్న అయివత్సరవరనుగ్రహాదితి మూలాసాంగత్యాపత్తేః ర వేరపి తద్భర్తృత్వేన తస్యాపి తత్రనామ్నా వ్యపదేశానౌచిత్యాదితి॥

౮౮॥—॥ఇతీతి ॥ ఇత్యుక్తప్రకారం అన్తఃస్తనగర్భేచిరావరక్షితం నిహి తం తస్యకర్ణస్య అంశంభాగం స్తన్యం స్తనక్షీరం దశన కిరణానాందం తకాన్తీనాంవ్యాజాత్ ప్రకాశయన్త్యాః బహిఃప్రసారయన్త్యాఇవస్థితా యాఇత్యుత్ప్రేక్షా సాపహ్నవాచకున్త్యాః నిదేశం ఆజ్ఞావాక్యం క్ర

బ్దస్యాభిధేయంజగదిదమఖిలందోగ్ధిత స్మై సుఖేన ॥

౮౮॥౯॥ఇతిదశనకిరణవ్యాజాదంతశ్చిరరక్షితంతదంశంస్త

న్యం ప్రకాశయంత్యాఇవకుంత్యానిదేశం సకర్ణః క

శామాజెలుజితిలుజ్ నమాఙ్యోగఇతి అడాగమనిషేధః యస్యపురుష స్య చేతః గురుజనస్య మాత్రాదేఃవచనస్యానుష్ఠితౌఅనుష్ఠానె పారా ఙ్ముఖ్యంపరాఙ్ముఖతాంష్యఙ్విధత్తేదుధాఙ్లట్ త స్మైపురుషాయఅఖి లంఇదంజగత్ ధిక్ఛబ్దస్యధిగితిశబ్దస్యాభిధేయంవాచ్యం నిందాంధిఙ్ని ర్భర్త్సననిందయోరిత్యమరఃసుఖేనదోగ్ధి+దుహప్రపూరణేలట్ యఃగు రువచనవర్తీనభవతిసలోకేనింద్యఇతిభావః ॥౮౮॥ ఇతీతి॥ ఇతీత్థందశ నానాం దంతానాం కిరణవ్యాజాత్ మయూఖాపదేశాత్ అంతఃచిరరక్షి

ర్ణదేశే శ్రోత్రమార్గే అధ్వనీనం గచ్ఛంతం విధాయ కృత్వా తచ్ఛ్రు
త్వేత్యర్థః- సముచితం ఉభయలోకశ్లాఘ్యం ఉత్తరం ప్రతివాక్యం అ
ఞ్జలినా సాకం బబంధ సాంజలిబంధం ప్రత్యుక్తవానిత్యర్థః ॥ ౯౯ ॥
భోజేతి ॥ భోజానాం యాదవవిశేషాణాం అన్వవాయః వంశః భువనే
ప్రథితః ప్రఖ్యాతః కురూణాం కులం చ తథా భువనే ప్రథితం హే అమ్బ
మాతః అస్మిన్ ద్వయే భోజవంశే కురువంశే చ క్రమేణ తవ జన్మ ఉత్పత్తిః
ఉపయమోత్సవః వివాహశ్చ ద్వౌ చేత్ అభూతాం యది తర్హి త్వయి
ఉచితజ్ఞః కర్తవ్యకోవిదః తస్య భావః అభిప్రాయః జాగర్తి స్ఫురత్యేవ
గుణానాముభయవంశశుద్ధి నియతత్వాదితి భావః అతఏవానుమానాల
ఙ్కారః ఉభయవంశశుద్ధ్యా ఉచితజ్ఞత్వానుమానాదితి (౧) ॥౯౦—

ర్ణదేశాధ్వనీనం విధాయ సాకమంజలినా సముచితము
త్తరం బబంధ ॥ ౯౯ ॥ ప ॥ భోజాన్వవాయో భువనే
ప్రతీతః కులం కురూణాం చ తథా ద్వయే స్మిన్ । తవాంబ జ
న్మోపయమోత్సవౌ చేత్ త్వయ్యేవ జాగర్త్యుచితజ్ఞభావః

తం తదంశం కర్ణభాగం స్తన్యం పయః ప్రకాశయంత్యా ఇవ స్థితాయాః
కుంత్యాః నిదేశం శాసనం స కర్ణః కర్ణదేశస్య శ్రోత్రప్రదేశస్య అ
ధ్వనీనం అధ్వగం విధాయ శ్రుత్వేత్యర్థః అంజలినా సాకం సముచితం
యోగ్యం ఉత్తరం బబన్ధ + బద్ధ బంధనే లిట్ ఉవాచేతి భావః ॥ ౯౯ ॥—॥
భోజేతి ॥ భోజానామన్వవాయః వంశః భువనే లోకే ప్రతీతః ఖ్యాతః
కురూణాం కులం చ తథా లోకే ఖ్యాతం హే అంబ + అంబార్థనద్యో రితి
హ్రస్వః అస్మిన్ ద్వయే కులద్వయే తవ జన్మోపయమోత్సవౌ చేత్ జననవి
వాహోత్సవౌ యది త్వయ్యేవ ఉచితజ్ఞభావః ఉచితజ్ఞతా జాగర్తి + జాగృ ని
ద్రాక్షయే లట్ త్వయ్యేవ జాగర్తీతి కాక్వా త్వముచితజ్ఞా నేతి ద్యో

(౧) భోజపుత్ర్యాః పాండుపత్న్యాశ్చ తవ అన్యైః పుత్రైః చితానుచితో
పదేష్టారస్సంతికే మ ఇతి భావః ॥

తతః కిమత ఆహ ॥ అంగ హే కర్ణ శూరజనానాం అగ్రగణ్య అగ్రేసరేణ
త్వయా మే మదీయం అంగస్య శరీరస్య ; అంగదేశస్య చ ద్వయం పరిపాల
నీయం భుజాభ్యామితి భావః ఏవముక్తప్రకారేణ ఉక్త్వేతి శేషః యః
దుర్యోధనః తత్ అంగద్వయం మే మమ వశే అధీనత్వే వితతాన అకరోత్
మదధీనం కృతవానిత్యర్థః, తస్య తాదృగుపకారిణః తథా విశ్వస్తస్య దు
ర్యోధనస్యాపి సఖ్యముపేక్షణీయం కిం (౧) నానాదరణీయమేవేత్యర్థః
అత్ర తాదృగుపకారవిశ్వాసవాక్యార్థేన దుర్యోధనసఖ్యస్యానుపేక్ష
ణీయత్వసమర్థనాత్ కావ్యలింగభేదః కర్ణేతి పాఠో నుప్రాసభంగా
దుపేక్ష్యః ॥ ౯౧ ॥ —— ॥ పరస్యేతి ॥ సన్తః జనాః పరస్య లోక
స్య స్వర్గస్య కృతముపకారం హంతి విస్మరంతీతి కృతఘ్నాః తస్య భా
వః కృతఘ్నతా తామేవ నాన్యమిత్యర్థః విఘ్నం వదంతి సా కృతఘ్న
తా- అధునా మాం యథా యేన ప్రకారేణ నస్పృశేత్ న ప్రాప్ను

వః ॥౯౦॥వ॥ అంగద్వయం మే పరిపాలనీయం (కర్ణ) మం
గత్వయా శూరజనాగ్ర్యగేణ । ఏవం వశే మే వితతా (న
(ర)యస్తత్ తస్యాపి సఖ్యం కిముపేక్షణీయమ్ ॥౯౧॥వ॥
పరస్య లోకస్య గతేర్హి విఘ్నం కృతఘ్నతామేవ వదం

త్యతే ॥ ౯౦ ॥——॥ అంగద్వయమితి ॥ హే కర్ణ శూరజనేషు అగ్ర్య
గేణ అగ్రేసరేణ + ఏకాజుత్తరపదే ణ ఇతి ణత్వం త్వయా మే అంగద్వ
యం అఙ్గం శరీరమంగదేశశ్చ తయోర్ద్వయం పరిపాలనీయం రక్షణీయం ఏ
వం యః దుర్యోధనః తత్ ద్వయం మే వశే + వితతార త్రాపూనసతరణ
యోర్లిట్ తస్యాపి తాదృశస్యాపి సఖ్యం ఉపేక్షణీయం కిమ్ ॥ ౯౧॥
పరస్యేతి॥ సంతః సాధవః కృతఘ్నతామేవ పరస్య లోకస్య గతేః విఘ్నం అం
తరాయం వదంతి హి + వద వ్యక్తాయాం వాచి లట్ హే అంబ సా కృతఘ్న
తా మాం యథా న స్పృశేత్ + స్పృశ ఆమర్శనే లిఙ్ తథా కృపయా

(౧) త్వమేవ వదేతి వాక్యశేషః॥

యాత్ తథాహే అంబదయార్ద్రచిత్తాసతీత్వం ప్రసీద - అనుగృహా
ణ॥కృతఘ్నెనాస్తినిష్కృతిరితితస్యాం(ప్రా యశ్చిత్తస్యాప్యస్మరణాది
తిభావః ॥ ౯౨ ॥——ఇతీతి ॥ ఇతివాదనః ఉక్తప్రకారేణవదతః రవి
సుతస్యకర్ణస్య మానసంమనః ధృతరాష్ట్రస్య నందనాద్దుర్యోధనా
న్ననివర్తతేస్మ నన్యవర్తిఅపితుకింతుఇయం కుంత్యేవకామంమనో
రథం కేవలంఈషదపీత్యర్థః అనవాప్యఅలబ్ధ్వామహాభుజః- తద్బ
లంయస్యతస్మాత్ స్వకీయాత్తనయాత్ కర్ణాత్ నివర్తతేస్మ మంజు
భాషిణీ ॥ ౯౩ ॥

ఇతిశ్రీసదాశివపదారవింద వందనకందలితా నందసాంద్రస్య
కురువికులచంద్రస్య రామకవీంద్రస్యకృతౌచమ్పుభా
రతవ్యాఖ్యానే లాస్యాఖ్యానే ఽష్టమస్తబకః.

తిసంతః । సానస్పృశేన్మామధునాయథాత్వం తథా
ప్రసీదాంబదయార్ద్రచిత్తా ॥ ౯౨ ॥ ప ॥ ఇతివాది
నోఽరవిసుతస్యమానసంననివర్తతేస్మధృతరాష్ట్రనంద
నాత్ । అపితుస్వకీయతనయాన్మహాభుజాదనవాప్య
కామమియమేవకేవలమ్ ॥ ౯౩ ॥ ....

ఇత్యనంతభట్టస్యకృతౌచమ్పుభారతేఅష్టమస్తబకః

ఆర్ద్రంక్లిన్నం చిత్తంహృదయంయస్యాస్తథాభూతాసతీప్రసీద+ షద్లవి
శరణగత్యవసాదనేషు లోట్ పాఘ్రాధ్మేతిసీదాదేశః ॥ ౯౨ ॥ —॥
ఇతీతి ॥ ఇతీత్థంవాదినః రవిసుతస్య కర్ణస్యమానసం ధృతరాష్ట్రనం
దనాత్ దుర్యోధనాత్ ననివర్తతేస్మ + వృతువర్తనేలట్స్మేఇతిభూ
తేలట్ అపితుమహాభుజాత్ స్వకీయతనయాత్ కామంఅభిలాషం అ
నవాప్య ఇయమేవకేవలంనివర్తతేస్మ ॥ ౯౩ ॥..................

ఇత్యంబాళరామసూరివిరచితాయాం చమ్పుభారతో
——॥ జ్జీవిన్యాం అష్టమ స్తబకః ॥——

శ్రీరస్తు.

నవమస్తబకప్రారమ్భః.

॥ అథేతి ॥ అథకుంతీగమనానంతరం తే ప్రసిద్ధాః ఉభయేకురవః పాండవాధార్తరాష్ట్రాశ్చరణాయయుద్ధం కర్తుమితి క్రియార్థేత్యాదినా చతుర్థీ శతాంగైః రథైః మాతంగైః గజైః తురంగైః అశ్వైః యోధైః పదాతిభిశ్చ నిరుద్ధాః సంవృతాః పార్శ్వాః పార్శ్వభాగాః యేషాం తథోక్తాస్సంతః స్వేషాం నామధేయం కురురితిసంజ్ఞాశబ్దః ఉపపదం పూర్వపదం యస్య తేన కురుక్షేత్రమితిశబ్దేన ప్రసిద్ధం వ్యవహృతం క్షేత్రం కురుక్షేత్రం వ్యగాహంత వివిశుః ॥౧॥— ॥ హిరణ్వత్యా ఇతి ॥ తత్ర కురుక్షేత్రే కరిణాం గజానాం ఘటాః బృందాని త్రిదశైర్దేవై

॥ ప ॥ అథోభయే తే కురవో రణాయ స్వనామధే
యోపపదప్రసిద్ధమ్ । క్షేత్రం వ్యగాహంత నిరుద్ధపా
ర్శ్వాః శతాంగమాతంగతురంగయోధైః ॥ ౧ ॥ ప ॥
హిరణ్వత్యాస్తత్ర త్రిదశవినుతాయాస్తటరుహః ప్రసూ

అథోభయేతి ॥ అథానంతరం ఉభయే తే కురవః శతాంగైర్మాతంగైస్తురంగైర్యోధైశ్చ ద్వంద్వశ్చ ప్రాణితూర్యసేనాంగానామిత్యేకవద్భావే సమూహస్య బహుత్వ వివక్షాయాం బహువచనం సమూహస్య సేనాంగత్వాభావాత్పునరేకవద్భావో న (ఏకశేషస్యద్వంద్వాపవాదత్వాచ్చ) నిరుద్ధపార్శ్వాః సంతః రణాయ యుద్ధాయ తాదర్థ్యే చతుర్థీ స్వనామధేయం కురురితి నామైవ ఉపపదం పూర్వపదం యస్య తేన ప్రసిద్ధం క్షేత్రం కురుక్షేత్రమితి యావత్ వ్యగాహంత ప్రావిశన్ గాహూ విలోడనే లఙ్ ॥ ౧ ॥— హిరణ్వత్యా ఇతి ॥ తత్ర కురుక్షేత్రే త్రిదశైర్దేవైర్వినుతాయాః స్తుతాయాః హిరణ్వత్యాః తన్నామకనద్యాః

ర్విసుతాయాః స్తుతాయాః హిరణ్వత్యా నామనద్యాః తత్రత్యాయాః తటరుహాణాం యాని ప్రసూనాని కుసుమాని తేషాం గన్ధైః మథితః నిరస్తః పథిఖేదః మార్గశ్రమః యేషాం తథోక్తాస్సన్తః (౧) కృతజ్ఞత్వేన ఉపకారాదిస్మరణేన హేతునా స్వయమపి అతిసురభిః భృశం ఘ్రాణతర్పణః గన్ధః యాసాం తాః అతిసురభిగన్ధీః బహ్వీః అనేకాః మందాంభోధేః దానజలసముద్రస్య లహరీః లక్షణయా ప్రవాహాన్ తస్యై హిరణ్వత్యై ప్రియసఖ్యై, దదురివేత్యుత్ప్రేక్షా- శిఖరిణీవృత్తమ్॥౨॥

అస్మదితి ॥ సేనాసు సిన్ధౌ నామ దేశే భవాః సైన్ధవా అశ్వాః తే.

నానాం గన్ధైర్మథితపథిఖేదాః కరిఘటాః । కృతజ్ఞ
త్వేనైవ స్వయమపి మదాంభోధిలహరీర్దదుస్తస్యై బ
హ్వీరతిసురభిగన్ధీః ప్రియసఖీః ॥ ౨ ॥ ప ॥ అస్మజ్జ
న్మభువస్సమానభిధయా సప్తాపి సిన్ధూనిమాన్నిష్యా

సంజ్ఞాశబ్దోయం తటరుహప్రసూనానాం గన్ధైరామోదైః మథితః అపహృతః పథిఖేదః మార్గఖేదో యాసాం తాః కరిఘటాః గజసంఘాః కృతజ్ఞత్వేనైవ కృతజ్ఞభావేనైవ స్వయమపి మదాంభసాం దానవారిణాం లహరీభిః ప్రవాహైః అతిసురభిగన్ధీః అతిసురభిలాః+గన్ధస్యేదుత్పూతిసుసురభిభ్య ఇతీత్వాదేశః బహ్వీః అనేకాః+వోతో గుణవచనాదితి ఙీష్ ప్రియసఖీః తస్యై హిరణ్వత్యై దదుః+డుదాఞ్ దానే లిట్ ఏతేన గజానామతిబాహుల్యం మదసమృద్ధిశ్చ ద్యోత్యతే ॥౨॥—॥ అస్మదితి ॥ అస్మాకం జన్మభువః ఉత్పత్తిస్థానస్య సిన్ధుదేశస్య అభిధయా నామ్నా సమాన్ తుల్యాన్ ఇమాన్ సప్తాపి సిన్ధూన్ సముద్రాన్

---

(౧) పథఖేదా ఇతి పాఠే మన్థిన్ శబ్దసమానార్థక మన్థశబ్దవత్ పథిన్ శబ్దసమానార్థకః పథశబ్దోప్యస్తి । పథా గతావిత్యస్మాదధికరణే ఘఞితి బోధ్యమ్ । అయమేవార్థః మూషికవిభీతకేత్యాది ప్రాకృతసూత్రవ్యాఖ్యావనరే త్రివిక్రమదేవేనాపి లిఖితః ॥

షాం పఙ్క్తయః అస్మాకం జన్మభువః సిన్ధుదేశస్య అభిధయా నామ్నా తుల్యాః తన్నామకానీతి యావత్ ఇమాః సప్తసిన్ధూః సముద్రానపి వయం అద్య శోషణం నేష్యామః ఇత్యుక్తప్రకారేణ స్ఫీతా ప్రవృద్ధా అభ్యసూయా రోషః యాసాం తాః తథోక్తా ఇవేత్యుత్ప్రేక్షా దీప్రైః ఉజ్జ్వలైః క్షురప్రైః ఖడ్గభేదైః ఉపమా సాదృశ్యం యేషాం తైః ఖురాః పుటానీవ తైః ఉల్లిఖితాత్ నిష్పిష్టాత్ భూమేః స్థలాత్ భూయః బహుళం రజోమండలం ధూళిమండలం అజనయన్ ఉత్థాపయంతిస్మ ॥ ౨ ॥ దేశే నదవిశేషేబ్ధౌ సిన్ధుర్నా సరితి స్త్రియామిత్యమరః శార్దూలవిక్రీడితమ్ ॥ ౩ ॥ —— తేషామితి ॥ తేషాం కురూణాం పాండవధార్తరాష్ట్రాణాం కలహస్య యుద్ధస్య ఉదయాత్ ప్రాక్ ఆరంభాత్పూర్వమేవ అశేషాం ఆశాం దిశం స్వవశే విధాతుం కర్తుం రథస్వ

మోనయమద్యశోషణమితిస్ఫీతాభ్యసూయా ఇవ । సే
నా సైంధవపంక్తయః ఖురపుటైర్దీప్రైః క్షురప్రోప
మైర్భూమేరుల్లిఖితాత్ స్థలాదజనయన్ భూయో రజో
మండలమ్ ॥ ౩ ॥ ప ॥ తేషాం కురూణాం కలహోద

అద్య వయం శోషణం నేష్యామః+ణీఞ్ ప్రాపణే లృట్ ఇతి స్ఫీతా అభివృద్ధా అభ్యసూయా యాసాం తా ఇవ+స్ఫాయీ వృద్ధౌ నిష్ఠాయాం ఇతి స్ఫీభావః సేనాయాః సైన్ధవపఙ్క్తయః అశ్వావళయః దీప్రక్షురప్రైర్దీప్తాయుధవిశేషైరుపమైః సదృశైః అయఃనిభాదిషు పరితః ఉపమశబ్దః ఖురపుటైః ఉల్లిఖితాత్ భూమేః స్థలాత్ భూయః అతిబహుళం+బహుశబ్దాదీయసుని బహోర్లోపో భూ చ బహోరితి భూభావః ప్రత్యయస్యాదేర్లోపశ్చ రజోమండలం అజనయన్ జనీ ప్రాదుర్భావే ణ్యన్తాల్లఙ్ ॥ ౪ ॥—— ॥ తేషామితి ॥ తేషాం కురూణాం కలహోదయాత్ యుద్ధావిర్భావాత్ ప్రాక్పూర్వం+అన్యారాదితి దిక్ఛబ్దయోగే పంచమీ రథస్వనానాం కరిబృంహితానాం గజధ్వనీనాంచ అశేషాం ఆశాం దిశం తృష్ణాంచ ఆశా

నానాం కరిబృంహితానాంచ అన్యోన్యం మహీయాన్ దుర్నివారః క
లహః ఆసీత్ రథనేమిఘట్టాగజకోలాహలైర్దశాపిదిశస్సాంద్రాః బ
భూవురిత్యర్థః అత్ర దిక్పరిపాలనవ్యాపనయోః శ్లేషభిత్తికాభేదాధ్య
వసాయమూలాతిశయోక్త్యా సంసర్గజాదోషగుణాభవంతీతి ప్రసిద్ధ
తాదృశకౌరవసంబంధిత్వకృతా శేషరాజ్యాభిలాషహేతుక కలహో
త్పేక్షాప్రతీతేరలఙ్కారేణాలఙ్కారధ్వనిః ॥ ౪ ॥— నామ్నేతి ॥
అపికించేత్యర్థః స్యందనబృందస్య రథకడ్యాయాః మౌళిషు అగ్రే
ముకలితాః ఘటితాః ఊర్ధ్వాః దండాః యేషాం తేఉద్దండాః కేతవః
ధ్వజాః హే గ్రహాః సూర్యాదయః వః యుష్మాకం మధ్యేనవమస్య గ్ర
హస్య కేతోస్సమతాం సామ్యంనామ్నా నామమాత్రేణసోఢాస్థహే
క్షం తోస్థవానవహేః కర్తరిలుట్ తుంగత్వమౌన్నత్యంతున సహేమ
హినక్షమేమహి - వఇతి అత్రాపియోజ్యంసహేఃకర్తరిలిజ్ ఇత్యుక్త
ప్రకారయాఅతిరుషాభృశం క్రోధేన సన్నాహధుర్యాఃకిరణోద్యుక్తాఇ

యాత్ (ప్రాక్ రథస్వనానాంకరిబృంహితానామ్ ।
ఆశామశేషాంస్వవశేవిధాతుమన్యోన్యమాసీత్కల
హోమహీయాన్॥౪॥ప॥నామ్నా(వా(వా)నవమగ్రహ
స్య సమతాం సోఢాస్మహేమీవయంతుంగత్వం నస
హేమహీత్యతిరుషాసన్నాహధుర్యాఇవ । ఉద్దండా
అపికేతవోదదృశిరేస్థానంగ్రహాణా మతిక్రమ్యస్యంద

తృష్ఠాదిశాఃప్రోక్తాఇతివిశ్వః స్వవశేవిధాతుం అన్యోన్యం పరస్పరం
మహీయాన్ అతిమహాన్ + తేరితిటిలోపః కలహః ఆసీత్ అసభు
విలట్ ॥౫॥—॥నామ్నేతి ॥ అమీవయంనవమగ్రహస్యకేతోఃనామ్నా
వాశబ్దోభిన్నక్రమః సమతాంసోఢాస్థహేషహమర్షణేలుట్ తుంగ
త్వంవాఔన్నత్యంచ॥ని॥వాస్యాద్వికల్పోపమయోరేవార్థేపిసముచ్చ
యేఇతివిశ్వః నసహేమహి+షహమర్షణేలిజ్ ఇతిఅతిరుషాఅతిక్రోధ

వేత్యుత్ప్రేక్షా గ్రహాణాం నవానామపి స్థానం మండలమతిక్రమ్య మధ్యే నభస్స్వత్పథం మహావాయుపథస్య మధ్యే దదృశిరే దృష్టాః, లోకైరితి శేషః, ఉక్తోత్ప్రేక్షానుప్రాణితాతిశయోక్త్యలఙ్కారః, అసంబన్ధే సంబన్ధరూపః ॥ ౫ ॥—మహీపతీనామితి ॥ మహీపతీనాముభయేషాం రాజ్ఞాం పటమయాని మందిరాణి క్షత్రియాణి హి యస్మాత్కారణాత్ వయం దూష్యాణి అపరిశుద్ధాని దూష్యేతి సంజ్ఞావంతి చ ॥ని॥ దూష్యాద్యం వస్త్రవేశ్మనీత్యమరః తస్మాత్కారణాచ్ఛుచీభవేమ పరిశుద్ధాని భవేమ ఇతి ఆలోచ్యేతి శేషః, గంగాయాః వారిణి మిమంక్షయా మజ్జితుం స్నాతుమిచ్ఛయేవేత్యుత్ప్రేక్షా శిరోభిశ్శిఖరభాగైః సురాణాం మార్గమాకాశం లిలిహుః పస్పృశుః అత్రాప్యతిశయోక్తిః పూర్వవత్ ॥ ౬ ॥ —తత ఇతి ॥ తతః రాజ్ఞాం పటమందిరనిర్మాణానంతరం క్షణా

నబృందమౌలికలితా మధ్యేనభస్వత్ప(ద)థ)మ్ ॥ ౫ ॥ ప॥
మహీపతీనాం పటమందిరాణి మార్గం సురాణాం లిలి
హుశ్శిరోభిః । వయం హి దూష్యాణి శుచీభవేమే త్య
భ్రాపగావారి మిమంక్షయేవ ॥ ౬ ॥ ౫ ॥ తతః క్షణా

న సన్నాహధుర్యా ఇవ ఘురోయుద్ధకావితియత్ ఉద్దండా అపి ఉన్నతదండా అపి స్యందనబృందానాం రథసంఘానాం మౌళిషు కలితాః కేతవః ధ్వజాః ॥ని॥ గ్రహభేదే ధ్వజే కేతురిత్యమరః మధ్యేనభస్స్వత్పదం ఆకాశమధ్యే గ్రహాణాం నవగ్రహాణాం స్థానం అతిక్రమ్య దదృశిరే దృశిర్ ప్రేక్షణే కర్మణి లిట్ ॥ ౫ ॥ —॥ మహీపతీనామితి ॥ మహీపతీనాం రాజ్ఞాం పటమందిరాణి వయం హి దూష్యాణి దూషణీయాని తదభిధానిచ ॥ని॥ దూషణీయే తు దూష్యం స్యాద్దూష్యం వస్త్రే చ తద్గృహే ఇతి విశ్వః అభ్రాపగాయాః గంగాయాః వారిషు మిమంక్షయా మజ్జనేచ్ఛయా శుచీభవేమ ఇతీవ శిరోభిః సురాణాం మార్గం + లిలిహుశ్చుంబుః లిహ ఆస్వాదనే లిట్ ॥ ౬ ॥—తత ఇతి ॥ తతః క్షణాదేవ విశాలం యథా తథా

దేవవిశాలం విస్తీర్ణం యథాతథానిర్మితానాం రచితానాం వీథీనాం సహస్రైః విరాజమానం విశంకటాసు విశాలాసు విపణిషు పణ్యవీథీషు వివిధానాం నానాజాతీయానాం పణ్యానాం క్రయ్యవస్తూనామాహరణే గ్రహణసమయే విమర్దం సంమర్దం సహంత ఇతి తత్సహాః క్రయికలోకాః క్రేతృజనాః యస్మింస్తథోక్తం విటానాం కులేన బృందేన అనుసార్యమాణేన వారవిలాసినీజనేన వేశ్యాజనేన నిబిడాస్సంబాధా వేశవాటాః వేశ్యానివాసా యస్మింస్తథోక్తం విశిఖాః బాణాః కృపాణాః ఖడ్గాః కుంతాశ్శక్తయశ్చ తే ప్రముఖాః యేషాం తాదృశానాం వివిధానామాయుధానాం సంస్కారే శాణోత్తేజనాయాం పరవశైః ప్రవణైః యోధైస్సంబాధం సంకులం, తత్ ప్రసిద్ధం కురుక్షేత్రం కురునగరస్య హస్తి

దేవవిశాలనిర్మితవీథీసహస్రవిరాజమానం విశంకట
విపణివివిధపణ్యాహరణవిమర్దసహక్రయికలోకం వి
టకులానుసార్యమాణవారవిలాసినీజననిబిడవేశవాటం
విశిఖకృపాణకుంతశక్తి ప్రముఖవివిధాయుధసంస్కా
రపరవశయోధసంబాధం తత్కురుక్షేత్రం కురునగర మి

నిర్మితేన వీథీసహస్రేణ విరాజమానః రాజమార్గః యస్మిన్ తత్ విశంకటాసు విశాలాసు విపణిషు పణ్యవీథీషు విస్తారితానాం వివిధపణ్యానాం విక్రేయాణాం ॥ని॥ విక్రేయం పణితవ్యం చ పణ్యమిత్యమరః విమర్దినః సహస్రం క్రయికాణాం క్రయజీవినాం + వస్నక్రయవిక్రయాత్రిష్ను తిరత్ర లోకాః జనాః యస్మిన్ తత్ విటకులేన షిడ్గసంఘేన అనుసార్యమాణేన విలాసినీజనేన నిబిడితః సంకులః వేశవాటః యస్మిన్ తత్ విశిఖాః బాణాః కృపాణాః ఖడ్గాః కుంతాః శక్తయశ్చ తే ప్రముఖా యేషాం తేషాం వివిధాయుధానాం సంస్కారే పరవశైః యోధైస్సంబాధం సంకటం తత్ కురుక్షేత్రం కురునగరస్య మిత్రం తత్సదృశమితి యావత్ + బభావభూ సత్తాయాం లిట్ ॥ ౭ ॥ —!

నపురస్య మిత్రంతుల్యం బభూవ ॥ ఉపమాలఙ్కారః ॥ ౭ ॥— తత్రే
తి ॥ తత్రతావత్తదానీమేవ దుశ్శాసనస్య అగ్రజః దుర్యోధనః హేభ
గవన్ భీష్మ త్వం వివాహే విషయే విముఖః పరాఙ్ముఖోపి ఉపతస్థుషి స
న్నిహితే అస్మిన్ వీరాణాం భుజవినోదకాలే బాహుపరాక్రమ క్రీ
డానమయే మదర్థం మమకృతే ప్రత్యర్థినః పార్థివాన్ - శత్రు
రాజాన్ ప్రత్యర్థినాం పాండవానాం సంబంధినః పార్థివాన్ సహా
యాన్ నతు ప్రత్యర్థిన ఇతిద నిహంతుం పృతనానాం సేనానాం ఆ
ధిపత్యలక్ష్మీం ఉపయచ్ఛస్వ ప్రతిగృహ్ణీష్వ ఇతి విజ్ఞాప్య పితామహస్య భీ
ష్మస్య చరణయోః ప్రణిపాతనమస్కృతవాన్ ॥ ౮ ॥— దుర్యోధన ఇ
తి ॥ శూరాణామగ్రణీషు శ్రేష్ఠేషు అచరమః ప్రథమస్సురసింధుసూ
నుః గాంగేయః భీష్మః దుర్యోధనే మౌళిభువా కిరీటప్రదేశేన స్వం స్వ
త్రం బభూవ ॥ ౭ ॥ ౫ ॥ తత్రతావద్దుశ్శాసనాగ్రజో

భగవన్నుపతస్థుషి వీరభుజవినోదకాలే త్వం వివాహ వి
ముఖోపి మదర్థం ప్రత్యర్థిపార్థివాన్నిహంతుం పృ
తనాధిపత్యలక్ష్మీముపయచ్ఛస్వేతి విజ్ఞాప్య పితామహస్య
చరణయోః ప్రణిపాత ॥ ౮ ॥ ప ॥ దుర్యోధనే విశతి మౌళి
భువా పదం స్వం శూరాగ్రణీష్వచరమస్సురసింధు సూ

1. తత్రేతి ॥ తత్రతావత్ తదా దుశ్శాసనాగ్రజః దుర్యోధనః హే భగవన్ అస్మి
న్ వీరభుజానాం వినోదనకాలే ఉపతస్థుషి సతి అవితథం సత్యం వివాహ
విముఖోపి మదర్థం ప్రత్యర్థి పార్థివాన్ నిహంతుం పృతనాయాః సే
నాయాః ఆధిపత్యస్య ప్రభుత్వస్య + పత్యంతపురోహితాదిభ్యో యగితి
యక్ లక్ష్మీం ఉపయచ్ఛస్వ + యమ ఉపరమే లోట్ ఉపాద్యమస్స్వకర
ణ ఇత్యాత్మనేపదం ఇషుగమియమాం ఛ ఇతిఛః ఇతి విజ్ఞాప్య పితామహ
స్య చరణయోః పపాత పత్ల గతౌ లిట్ ॥ ౮ ॥— దుర్యోధనే ఇతి ॥ దు
ర్యోధనే మౌళిభువా స్వం పదం పాదం విశతి సతి శూరాగ్రణీషు శూర

యం పదం చరణం వినతి నమస్కుర్వతి సతి అర్ధక్షణాత్ క్షణార్ధాత్ అరిభటాన్ త్రిదివే స్వర్గే విధాస్యన్ కరిష్యంత్యర్థహానిష్యన్నితియావత్ అనీకినీనాం సేనానాం అధ్యక్షతాపదం ప్రభుత్వస్థానం అవిక్షత్ ప్రవిష్టవాన్ సేనాధిపతిర్బభూవేత్యర్థః + విశేః కర్తరి లుఙ్ ॥౯॥ పార్థా ఇతి ॥ తే పార్థాశ్చ ద్రుపదస్య నందనం ధృష్టద్యుమ్నం సేనాః నయతి గమయతీతి సేనానీః తం సేనాన్యం సేనాధిపతిం ఆశు చక్రుః యః ధృష్టద్యుమ్నః నిజస్య జన్మనః వహ్నికుండాదుత్పత్తేః కాలే సక్తం జ్వలంతం వహ్నిమగ్నిముద్ధతాన్, గర్వితాన్ విరోధినః శత్రూనేవ వనాని దగ్ధుం ప్రతాపస్య కపటాత్ వ్యాజాత్ బభుజే వహతీతి తం ద్రుపదనన్దనమితి యోజ్యం అపహ్నవాలంకారః ॥ ౧౦ ॥—॥ అథేతి ॥ అథ

నః । అర్ధక్షణాదరిభటాం స్త్రిదివే విధాస్యన్నధ్యక్ష
తాపదమవిక్షదనీకినీనామ్ ॥ ౯ ॥ ప ॥ పార్థాశ్చ తే
ద్రుపదనందనమాశుచక్రు స్సేనాన్యముద్ధతవిరోధివనా
నిదగ్ధుమ్ । వహ్నిం ప్రతాపకపటాన్నిజజన్మకాలే స
క్తం బభుజే వహతి యస్సతతం జ్వలంతమ్ ॥ ౧౦ ॥౫॥ అథ

శ్రీషేషు + నయతేః క్విప్ అగ్రగ్రామాభ్యాం నయతేర్ణో వాచ్య ఇతి ణః అచరమః ప్రథమః సురసింధోః గంగాయాస్సూనుర్భీష్మః అర్ధక్షణాత్ క్షణార్ధాత్ అరిభటాన్ శత్రుయోధాన్ త్రిదివే స్వర్గే విధాస్యన్ సన్ అనీకినీనాం సేనానాం అధ్యక్షతాపదం ఆధిపత్యస్థానం అవిక్షత్ + విశ ప్రవేశనే లుఙ్ శలఇగుపధాదనిటః క్సః ॥ ౯ ॥ — ॥ పార్థాశ్చేతి ॥ తే పార్థాశ్చ పాండవాశ్చ ఉద్ధతాః గర్వితాః విరోధిన ఏవ వనాని తాని దగ్ధుం ఆశు ద్రుపదనందనం ధృష్టద్యుమ్నం సేనాన్యం సేనాపతిం చక్రుః + డుకృఞ్ కరణే లిట్ యః ధృష్టద్యుమ్నః నిజజన్మకాలే సక్తం సంబద్ధం ప్రతాపకపటాత్ సతతం జ్వలంతం వహ్నిం బభుజే వహతి + వహ ప్రాపణే లట్ తస్య జననమగ్నావితి ప్రసిద్ధిః ॥౧౦॥

సదసిసభాయాం ॥ ఆత్మానంసారథించాశ్వాన్ రక్షన్యుధ్యేతయోనరః స మహారథసంజ్ఞస్సా న్యదిత్యుక్తలక్షణ లక్షితానాం మహారథానాంపరిగణ న కథాయాంసంఖ్యా ప్రసంగె అయంకర్ణః జామదగ్న్యదాౖ ప్త్యాణ శాపాదిపరాభూతః అర్ధరథః ఇత్యుక్తప్రకారం జాహ్నవేయేన భీ ష్మేణ నిహ్నుతంతిరస్కృతం పౌరుషం శౌర్యంయస్యతస్య భావ స్త త్తాతయాహేతునారోషశబ్దేన తత్కార్యంలక్ష్యతె భ్రుకుట్యాదినా చి హ్నితం వదనస్యరోచిస్తేజః యస్యతథోక్తః అహ్నాంపత్యుః సూర్య స్యసూనుః కర్ణఃతస్యభీష్మస్య అవధింమరణమెవ నిజాయాః హేతేః ఆయుధస్యసంబన్ధినః అధారణస్య అగ్రహణస్యాపి సాధారణంతుల్యం అహ్నాయసత్వరం ప్రతిజజ్ఞెభీష్మనిధనపర్యంత మాయుధంనధారయామీ తి ప్రతిజ్ఞాతవానిత్యర్థః ॥ ని ॥ అవసానెపరిచ్ఛేదె సీమ్ని కాలేచతె వధిరితిరత్నమాలాయామ్ ॥ ౧౧ ॥—॥ ఇదమితి ॥ ఇదంకర్ణప్రతిజ్ఞా

సదసిమహారథపరిగణనకథాయామర్ధరథోయ మితి
జాహ్నవెయెననిహ్నుతపౌరుషతయారోషచిహ్నితవ
దనరోచిరహ్నాంపతిసూనురహ్నాయతస్యావధిమేవనిజ
హే తెరధారణస్యాపిసాధారణంప్రతిజజ్ఞే ॥ ౧౧ ॥ ౫ ॥

ఇదంప్రతిపద్యఖిద్యమానంమానధనంసుయోధనం వత్స

అథేతి ॥ అథానంతరం సదసిసభాయాం మహారథికానాం పరిగణన క థాయాం అయంకర్ణః అర్ధరథః అర్ధరథికః ఇతిజాహ్నవెయేన భీష్మేణ నిహ్నుతపౌరుషతయా తిరస్కృత విక్రమతయా రోషేణచి హ్నితం వదనస్యరోచిర్యస్య తథాభూతస్సన్ అహ్నాంపతిసూనుః క ర్ణః అహ్నాయ అసాధారణస్యాపి నిజహేతెరాత్మాయుధస్య సా ధారణంతస్య భీష్మస్య అవధిమేవ ప్రతిజజ్ఞే + జ్ఞాఅవబోధనేలిట్ యావద్భీష్మస్తావన్నాయుధీభవేయమితి ప్రతిజ్ఞాంచక్రఇత్యర్థః॥౧౧॥ ఇదమితి ॥ ఇదంప్రతిపద్యజ్ఞాత్వాఖిద్యమానం మానఏవధనం యస్య

తం ప్రతిపద్య శస్త్రాత్ఖిద్యమానం దుఃఖాయమానం మానధనం సు
యోధనం దుర్యోధనం హేవత్స దుర్యోధన మాభైషీః కర్ణదుష్ప్రతి
జ్ఞాతః భయం మాపున్నహి మహాన్ శ్లాఘ్యః భుజః బాహుపరాక్రమః యే
షాం తాన్ రిపుమహీభుజః శత్రుభూపాన్ సంఖ్యేయద్వైఖరతరేణ అ
తితీక్ష్ణేన విశిఖముఖేన బాణాగ్రేణైవ వక్త్రేణ ఖాదయామి - భిందామీత్య
ర్థః ఇత్యుక్తప్రకారేణ పితామహః భీష్మ ఆశ్వాసయామాస ॥ తద
నంతరమిత్యుత్తరేణాన్వయః ॥ ౧౨ ॥—॥ అభ్రేతి ॥ ధృతం కార్ముక
కం ధనుర్యాభ్యాం తాభ్యాం అభ్రపగాతనయేన భీష్మేణ పార్షతనం
దనేన ధృష్టద్యుమ్నేన ద్వాభ్యామగ్రవనౌ అగ్రదేశే తిలకితౌ అల

మాభైషీర్మహాభుజానపి రిపుమహీభుజస్సంఖ్యేఖరతర
విశిఖముఖేన ఖాదయామీతి పితామహ ఆశ్వాసయా
మాస ॥ ౧౨ ॥ తదనంతరం ॥ప॥ అభ్రపగాతనయపా
ర్షతనందనాభ్యామగ్రవనౌ తిలకితౌ ధృత కార్ముక
కాభ్యాం । ఉచ్చావచం నిజనిజం(౧) బిరుదం వహంతౌ

తం సుయోధనం దుర్యోధనం హేవత్స మాభైషీః + ఞిభీభయే మాఙి
లుఙితి లుఙ్ సిచివృద్ధిరితి వృద్ధిః మహాభుజానపి మహాబాహూనపి రిపు
మహీభుజః శత్రురాజాన్ సంఖ్యేయద్వైఖరతరేణ విశిఖముఖేన బాణ
ముఖేన ఖాదయామి + ఖాదృభక్షణే ణ్యంతాల్లట్ ఇతి పితామహః
భీష్మః ప్రసాదయామాస + షద్లవిశరణాదౌ ణ్యంతాల్లిట్ ॥ ౧౨ ॥—॥
తదనంతరం ॥ అభ్రపగేతి ॥ ధృత కార్ముకాభ్యాం అభ్రపగాతన
యపార్షతనందనాభ్యాం భీష్మదృష్టద్యుమ్నాభ్యాం అగ్రవనౌ పు
రోభువి తిలకితౌ సంజాతతిలకౌ ఉచ్చావచం నానావిధం మయూర

(౧) బిరుదం పదం తత్ ఇతిపాఠే సపత్నవిజయఖ్యాతిచిహ్నం ॥ బిరుదమ
(స్త్రీ) యామితికోశాత్ స్వవిజయఖ్యాపక భోగానళ్యాది ప్రబంధాన్
సందిముఖన వాదయంత ఇత్యర్థః ॥

ఙ్కృతాః ఉభయేఽపికురుప్రవీరాః కౌరవాఃపాండవాశ్చ ఉచ్చావచమ
నేక విధంనిజనిజంప్రత్యేకం స్వీయంబిరుదంజయచిహ్నం ఛత్రచామ
రాది వహంతస్సంతః యుద్ధాయయుద్ధం కర్తుంతస్థుః సన్నద్ధాబ
భూవురిత్యర్థః ॥ ౧౩ ॥— జేతేతి ॥ తదాయుద్ధారమ్భకాలేవీరఃపా
ర్థః అర్జునః ఆత్తంగృహీతంతోత్త్రం అశ్వతాడనీయేన తథోక్తం య
దునాయకం శ్రీకృష్ణం పురాత్రిపురాణాంజేతాజయీసదాశివః జల
జాతయోనింబ్రహ్మాణమివ గ్రహాణాంప్రథమః సూర్యః పత్రీశ్వరస్య గ
రుడస్య అగ్రజంఅనూరుమివ అగ్రేరథస్య అగ్రభాగేవిధాయకృత్వా
సారథీకృత్యేతియావత్ రథీరథమారూఢస్సన్ ప్రధనభూమిం యుద్ధదే
శం అవాప (ప్రా) ప్తవాన్ ఉపమాద్వయసంసృష్టిః ॥ ౧౪ ॥— సం

యుద్ధాయతస్థురుభయేఽపికురుప్రవీరాః ॥ ౧౩ ॥ప॥ జే
తాపురామివపురాజలజాతయోనింపత్రీశ్వరాగ్రజమి
వప్రథమోగ్రహాణామ్ । అగ్రేవిధాయయదునాయక
మాత్తతోత్త్రంపార్థోరథీప్రధనభూమిమవాపవీరః॥౧౪॥

ప॥ సంచింత్యభీష్మముఖబంధుజనస్యహానిం సంతాపిన

వ్యంసకాదిత్వాత్సమాసః ॥టీ॥ఉచ్చావచం నైకభేదమిత్యమరః నిజని
జం బిరుదంవహంతః ఉభయేఽపి కురుప్రవీరాః యుద్ధాయ తాదర్థ్యే
చతుర్థీ తస్థుః + స్థాగతినివృత్తౌ లిట్ ॥ ౧౩ ॥—॥ జేతేతి ॥ తదా
తస్మిన్ కాలే పురాంత్రిపురాణాం జేతా ఈశ్వరః జలజాతయోనిమివ
బ్రహ్మాణమివగ్రహాణాం నవగ్రహాణాం ప్రథమః ఆదిభూతస్సూర్యః
పత్రీశ్వరస్య గరుడస్యాగ్రజమివఅరుణమివ ఆత్తంతోత్త్రం యేనసతం
ప్రాజినంతోదనంతోత్త్రమిత్యమరః యదునాయకం కృష్ణం అగ్రేవి
ధాయసూతం కృత్వేత్యర్థః రథీరథికః వీరః పార్థః అర్జునః ప్ర
ధనభూమిం యుద్ధభువం అవాప + ఆప్లవ్యాప్తౌ లిట్ ॥ ౧౪ ॥—॥
సంచింత్యేతి ॥ భీష్మముఖస్య భీష్మాదేర్బంధుజనస్య హానిం నాశంసం

చింత్యేతి ॥ సమరసీమని యుద్ధదేశే భీష్మముఖమాదిర్యస్య తస్య బంధుజనస్య హానిం క్షయం సంచింత్య ఆలోచ్య సంతాపినః ఖిద్యతః శక్రసూనోరర్జునస్య చక్షుర్నేత్రం అధికం బాష్పాంబు ముమోచ ముఖమిందురివ ముఖేందుః అధికం శ్వసితం ముమోచ- మనః అధికం ధైర్యం ముమోచ కరతలం అధికం చాపం ముమోచ ఆధిక్యమేకత్ర ద్వయోర్బహుత్వం అన్యత్ర శ్లిష్టత్వమితి వివేకః శక్రసూనోరితి చతుర్ష్వపి యోజ్యం అత్రానేకక్రియాయోగపద్యాత్సముచ్చయః ॥ ౧౩ ॥—వలారీతి ॥ తత్ర తదానీం వసుదేవసూనుః శ్రీకృష్ణః తైస్తైః అధ్యాత్మాధ్వనీనైః వచోభిర్గీతావాక్యైః (౧) చిరేణ ఆశ్వాస్య నిర్దుఃఖీకృత్య పావకస్య అగ్నేస్సంబంధినః జాఠరాగ్నేరౌదరానలస్య అసాసహిం అసోఢారం

స్సమరసీమని శక్రసూనోః । బాష్పాంబు చక్షురధికం
శ్వసితం ముఖేందుర్ధైర్యం మనః కరతలం చ ముమోచ చా
పమ్ ॥ ౧౩ ॥ వ ॥ వలారిసూనుం వసుదేవసూనుర్వ
చోభిరాశ్వాస్య చిరేణ తైస్తైః । అసాసహిం పావక జా

చింత్య ఆలోచ్య సమరసీమని సంతాపినః సంతాపవతః శక్రసూనోః అర్జునస్య చక్షుః బాష్పాంబు అశ్రూదకం ముఖేందుః ముఖచంద్రః అధికం శ్వసనం శ్వాసం మనః ధైర్యం కరతలం చాపం చ ముమోచ ముచ్ఛ మోక్షణే లిట్ సర్వత్రాస్యాన్వయః ॥ ౧౪ ॥—॥ వలారిసూనుమితి ॥ వసుదేవసూనుః కృష్ణః వలారిసూనుం అర్జునం తైస్తైర్వచోభిః గీతాయాం అష్టాదశాధ్యాయ్యా చిరేణ ఆశ్వాస్య పావకస్య అగ్నిసంబంధినః జాఠరస్య జఠరభవస్య + తత్రభవ ఇత్యణ్ అగ్నేః కర్తృకర్మణోః కృతీతి కర్మణి షష్ఠీ అసాసహిం అసహనం + సాసహివావహి పాపతిచాచలీ నాముపసంఖ్యానమితి నిపాతః ఖాండవదాహకాలే వృష్టిం

---

(౧) జాతస్య హి ధ్రువో మృత్యుర్ధ్రువం జన్మ మృతస్య చ । తస్మాదపరిహార్యేఽర్థే న త్వం శోచితుమర్హసీత్యాదికైరిత్యర్థః ॥

ఖాండవవనసమర్పణేనాగ్నితుష్టి నివారకమిత్యర్థః - కృద్యోగాత్ష ర్ణణిషష్ఠీ, శరాసంగాండీవంపునరగ్రాహయల్ గ్రాహయతి స్మ ॥౧౬॥ దేవవ్రతేతి ॥ దేవవ్రతస్య భీష్మస్యసంబంధినీ దూరదీర్ఘా అత్యాయ తాజయ కేతనేజయధ్వజే చిహ్నతాళస్య తాళాకృతిలాఞ్ఛనస్య శ్యా మపత్రిభాణాం నీలకాంతీనాం ఆవళిః పరంపరాసమరేయుద్ధే సఖ్యాః గంగాయాః సుతస్యభీష్మస్య భుజవీర్యలక్ష్మీం సమ్యగ్వీక్షితుం నభః ఆ కాశంఅధిరూఢారవిసుతాయమునేవ అదృశ్యతలోకైరితి శేషః ఉత్ప్రే క్షా ॥ ౧౭ ॥—॥ యుద్ధేతి ॥ తదాయుద్ధారమ్భే భటానా మార్భ ట్యాః శౌర్యవ్యాపారస్య పిశునతాంసూచనం ఉద్ధామయంతః ప్రకట యంతః నిర్ఘోషాని అంతర్ధాపితాని శబ్దాంతరాణి అన్యశబ్దాయైస్తేని స్వానాః జయభేరీ ఆదిమఃయేషాం తేషాం జైత్రాణాం జయావహా

శరాగ్నైరగ్రాహయత్తత్రపునశ్శరాసమ్ ॥ ౧౬ ॥ప ॥

దేవవ్రతస్యజయకేతనచిహ్నతాళ శ్యామపత్రభావళి ర

దృశ్యతదూరదీర్ఘా । సఖ్యాస్సుతస్యసమరే భుజవీ

ర్యలక్ష్మీం సంవీక్షితుంరవిసుతేవనభోధిరూఢా ॥ ౧౭॥

ప॥ యుద్ధారమ్భభటార్భటీపిశునతాముద్దామయంత

నివార్యతచ్ఛాంతిదమితియావత్ శరాసంధనుః తత్రయుద్ధేపునః అ గ్రాహయల్ +గ్రహఉపాదానేణ్యంతాల్లఙ్ ॥ ౧౬ ॥ —॥ దేవవ్రత స్యేతి ॥ దూరదీర్ఘా అత్యున్నతా దేవవ్రతస్య భీష్మస్యజయకేతనస్య జయధ్వజస్య చిహ్నభూతోయస్తాలః తాళవృక్షః తత్సంబన్ధినీ శ్యామ పత్రభావళిః సఖ్యాస్స వసఖ్యాగఙ్గాయాస్సుతస్యసమరే యుద్ధేభుజ వీర్యస్య లక్ష్మీం సంవీక్షితుం నభోధిరూఢారవిసుతేవయమునేవ అదృ శ్యత+ దృశిర్ ప్రేక్షణేకర్మణిలఙ్ జనైరితి శేషః ॥ ౧౭॥ — ॥ యు ద్ధారమ్భేతి ॥ యుద్ధారంభే భటానాం యోధానాం ఆర్భట్యాః పి శునతాం సూచకత్వం ఉద్దామయంతః ఉత్కృష్టయంతః నిర్ఘోషత

నాం వాద్యానాం నినదాః శబ్దాః అతిదూరయాపదవ్యామార్గగమ నేనేత్యర్థః- సంపాదితాం లబ్ధాం శ్రాన్తిం శ్రమం క్షేప్తుంపరిహర్తు మివత్యుత్ప్రేక్షా ధారాధరైర్మేఘైఃవ్యాప్తాసుఅంబుధేస్సముద్రస్య వెలాశైలః చక్రవాళాద్రిః తస్యమహతీషు గుహాసువివిశుః విశంతి స్మ ఉక్తోత్ప్రేక్షానుప్రాణితా అసంబన్ధే సంబన్ధరూపాతిశయోక్తిః శార్దూలవిక్రీడితమ్ ॥ ౧౫ ॥—సంగ్రామేతి ॥ దేవాఇంద్రాదయః సర్వేసంగ్రామె దుందుభీనాం భేరీణాంరవశ్రవణేన ధాంకారాకర్ణ నేన గృహాణికవాటైర్ఘటితాని కృత్వా(౧) ఆజౌయుద్ధేవీరార్థ పౌ రుషశాలినః అభిషేక్తుం నందనవనాత్ ప్రసూనానాం పుష్పాణాం చయం రాశిమప్యాదాయగృహీత్వావిహాయః ఆకాశమభజన్ ప్రా

స్తదానిస్సాణాదిమజ్జైత్రవాద్యనినదానిర్భూతశబ్దా
న్తరాః । శ్రాంతింక్షేప్తుమివాతిదూరపదవీ సంపాది
తామమ్బుధేర్వేలాశైలమహాగుహాసువివిశురాప్యప్తా
సుధారాధరైః ॥ ౧౫॥ప॥ సంగ్రామదుందుభిరవశ్రవ
ణేనదేవాస్సర్వేకవాట ఘటితానిగృహాణికృత్వా । ఆ
దాయనందనవనాదభిషేక్తుమాజౌవీరాన్ ప్రసూన

శబ్దాంతరాః తిరస్కృతాన్యశబ్దాః నిస్సాణాదిమానాం జైత్రవాద్యానాం నినదాః అతిదూరపదవ్యాసంపాదితాం శ్రాన్తిం క్షేప్తుమివ నిరసితుమివధారాధరైర్మేఘైర్వ్యాప్తాసుఅంబుధేస్సముద్రస్యవెలాశైలానాం మహతీషు గుహాసు వివిశుః + విశప్రవేశనేలిట్ ॥ ౧౫॥— సంగ్రామేతి ॥ సంగ్రామదున్దుభేర్యుద్ధభేర్యాః రవస్యశ్రవణేన సర్వే దేవాః గృహాణికవాటైర్ఘటితానికృత్వా ఆజౌయుద్ధేవీరార్థ అభిషేక్తుంనన్దనవనాత్ ప్రసూనచయమపి ఆదాయవిహాయః ఆకాశం ఆ

---

(౧) లోహయన్త్రసాధనముద్రితానికృత్వా ఏతేనస్త్రీణామపి కురుపాణ్డవయుద్ధనిరీక్షణాభిలాషస్సూచ్యతే॥

పుః ॥ ౧౯ ॥—॥ సతీతి ॥ మఘవానిన్ద్రః ప్రముఖః యేషాం తే సురాః మిథో న్యోన్యం విమర్దాద్ధేతోః ఘర్మజలే స్వేదే సతి తద్ఘర్మజలం అంగకేభ్యః అవయవేభ్యస్సకలం నిశ్శేషం యథా తథా వ్యపనేతుం క్షేప్తుం (౧)స్వయం మరుతో పి వాయవో పి దేవాశ్చేతి చ ఆత్తాని గృహీతాని తాళవృంతాని వ్యజనాని యైస్తథోక్తాః బభూవుః యద్యపి పార్థివానామేవ స్వేదః న తైజసానాం తథాపి ప్రౌఢోక్త్యా తథోక్తమితి ధ్యేయం ॥ ఔపచ్ఛందసికం ॥ ౨౦ ॥—తత్రేతి ॥ తత్ర తదానీం కురుక్షేత్రే హి సధనుషా సచాపౌ సేంద్రచాపౌ చ సగర్జితౌ ససింహనాదౌ సస్తనితౌ చ తౌ ఉభౌ రిపుగణౌ శత్రుసంఘౌ పుష్కరే ఆకాశే పూర్వమరు

చయమప్యభజత్ విహాయః ॥ ౧౯ ॥ ప ॥ సతి ఘర్మ
జలేమిథో విమర్దాత్సకలం తద్వ్యపనేతు మంగకె
భ్యః । మఘవత్ప్రముఖాస్సురా బభూవు ర్మరుతో
పి స్వయమాత్తతాళవృన్తాః ॥ ౨౦ ॥ ప ॥ తత్ర తౌ రిపు
గణౌ ఘనైర్ఘనైస్సంగతౌ సధనుషౌ సగర్జితౌ । పూ

భజత్ + భజసేవాయాం లఙ్ ॥ ౧౯ ॥— సతీతి ॥ మిథః అన్యోన్యం విమర్దాత్సంఘర్షాత్ ఘర్మజలే స్వేదోదకె సతి అంగకేభ్యః అవయవేభ్యః సకలం తత్ ఘర్మజలం వ్యపనేతుం మఘవానింద్రః ప్రముఖో యేషాం తే దేవాః స్వయం మరుతో పి దేవా అపి వాయవో పి ॥ ని ॥ మరుతౌ పవనామరావిత్యమరః ఆత్తం తాలవృంతం వ్యజనం యైస్తే అభవన్ + భూసత్తాయాం లఙ్ ॥ ౨౦ ॥—తత్రేతి ॥ తత్ర యుద్ధభూమౌ స ధనుషా సచాపౌ సేంద్రచాపౌ చ సగర్జితౌ ససింహనాదౌ స మేఘఘోషౌ తౌ రిపుగణౌ శత్రుసంఘౌ పుష్కరే ఆకాశే పూ

(౧) స్వయం ఆత్మనా స్వహస్తేనేతి యావత్ । ఆత్తతాళవృంతా బభూవుః । తదానియోజ్యానామపి జన్యావలోకనోత్సుకత్వేనా వశం వదత్వాదితి భావః ॥

తాప్రాగ్వాయునాపశ్చిమమరుతాపరాగ్వాయునాచప్రచోదితౌప్రే
రితౌఘనౌమహాంతౌ ఘనాఘనౌమేఘావివ శనైశ్శనైస్సంగతౌబభూ
వతుః ఉపమాలఙ్కారః-రథోద్ధతా ॥ ౨౧ ॥ — అథనవభిర్గజయు
ద్ధమాహ ॥ ధావదితి ॥ స్ఫుటయాశరదితారాణాం నక్షత్రాణాం ఆ
కృత్యాస్వరూపేణ సహస్పర్ధంత ఇతిస్పర్ధినా మిత్యుభయత్రవి
శేషణం ధావతాంవేగేన గచ్ఛతాంస్యందనానాం రథానాం కేతనేషు
ధ్వజేషు అంశుకానాంపతాకాపటానాం సంబన్ధిభిర్మరుద్భిర్వ్యా
ధూతానాం చ్యావితానాం మందాకిన్యాః ఆకాశగంగాయాః బిందూ
నామపి సేనాసుసమవేతానాం సైన్యానాం కుంజర ఘటానాం గజ
బృందానాం శుండాభిః కరైస్సముత్థాప్యంత ఇతి సముత్థాయినాం
తిష్ఠతేర్ణినిః- దానాంభసః మదజలస్య పృషతాం బిందూనామపి
ఉభయేషాం మిథోభేదం వైలక్షణ్యం గ్రాహయితుం జ్ఞాపయితుంజనా

ర్వ్యపశ్చిమమరుత్ప్రచోదితౌ పుష్కరేనవఘనాఘనా
వివ ॥ ౨౧ ॥ ప ॥ ధావత్స్యందనకేతనాంశుకమరు
ద్వ్యాధూతమందాకినీబిందూనామపిసైన్యకుంజర
ఘటాశుండాసముత్థాయినామ్ । దానాంభఃపృషతామ
పిస్ఫుటశరత్తారాకృతిస్పర్ధినాంభేదంగ్రాహయితుం

ర్వ్యపశ్చిమాభ్యాం మరుద్భ్యాంవాయుభ్యాం ప్రచోదితౌ ప్రేరితౌన
వానూతనౌఘనాఘనావివమేఘావివశనైశ్శనైస్సంగతౌమిళితౌ॥౨౧
ధావదితి ॥ ధావతాంస్యందనానాంరథానాంకేతనాంశుకానాంధ్వజప
టానాం మరుద్భిర్వ్యాధూతానాంమందాకినీబిందూనామపి సైన్యకుం
జరఘటానాం శుండాభ్యస్సముద్ధాయినాం సమ్యగుత్థితానాంస్ఫుటం శ
రత్తారాకృతిభిస్స్పర్ధినాందానాంభః పృషతామపిమదోదకబిందూ
నామపి భేదంగ్రాహయితుం గగనే ఆకాశే భృంగాణాం భ్రమరాణాం
అనురోధక్రమః అనువర్తనక్రమః ॥ ని ॥ అనురోధోనువర్తనమిత్య

నామితి శేషః - గగనేభృంగాణామనురోధక్రమః అనుసరణరీతిః(౧) శశాకసమర్ధోభూాత్ అత్రీతాదృశోభయబిందూనాంభృంగానుసరణ్షేన మిథోవైలక్షణ్య స్సూచ్యార్థవిశేషకాలజ్కారః వైశేష్యస్సూచితార్థ విశేషకఇతిలక్షణాత్ సచతారాకృతిస్పర్ధినామిత్యుపమయోజ్జీవిత ఇతి ద్వయోరంగాంగిభావేన సంకరః ॥ శార్దూలవిక్రీడితమ్॥౨౨॥ ఆసాద్యేతి ॥ అహవేయుద్ధే ద్విపంశత్రుగజమాసాద్యసన్నిధాయ రద పథేన దంతమార్గేణారుహ్యతీక్ష్ణేన అసినాఖడ్గేన యంతారం గజా రూఢం వినిపాత్యపాతయిత్వా అట్టహసితేన సహితం యథాతథా సా ట్టహసితం స్కంధేగజస్యస్థితిం విధాయకుంభయోరాస్ఫాలనం సశబ్దం కరస్పర్శంకరోతీతి కారిణంరిపుభటం శత్రుయోధం దృష్ట్వాకస్యా శ్చిద్దివాకస్త్రియాః దేవాంగనాయాఃసంబంధినోఃకఠినయోః కుచౌ

శశాకగగనేభృఙ్గానురోధక్రమః ॥ ౨౨ ॥ ప॥ ఆసా
ద్యద్విపమాహవేరదపథేనారుహ్యతీక్ష్ణాసి నాయంతా
రంవినిపాత్యసాట్టహసితంస్కన్ధేవిధాయస్థితిమ్ । కు
మ్భాస్ఫాలనకారిణం రిపుభటందృష్ట్వాదివాకస్త్రీ

మరః + శశాకశక్లశక్తౌలిట్ ॥ ౨౨ ॥ ఆసాద్యేతి ॥ ఆహవేయుద్ధేద్వి పంగజం ఆసాద్యరదపథేన దంతమార్గేణ ఆరుహ్యతీక్ష్ణాసినాశిత ఖ డ్గేనయంతారం హస్తిపకం॥ని॥యంతాహస్తిపకౌ సూతఇత్యమరః విని పాత్యసాట్టహసితంఅట్టహాసన మేతం స్కంధేస్థితింవిధాయకుంభయోః ఆస్ఫాలనకారిణం రిపుభటంశత్రుయోధం దృష్ట్వాకస్యాశ్చిద్దివాకస్త్రి యాః దేవాంగనాయాః కఠినయోః కుచకుంభయోః కుమ్భోపమకుచ యోఃఅఖండాఅనూనాకండూః కండూయాకండూయతేఃక్విప్ అత్రా

---

(౧) మందాకినీజలబిందుసౌరభ్యాభావాదన్యత్ర తత్సద్భావా చ్చ భృంగానువర్తనాననువర్తనాభ్యాంతద్భేదోగృహ్యతఇతిభావః ॥ ఏతేనగగజాఅత్యున్నతాఇతిసూచ్యతే॥

కుంభావివతయోః అఖండాఅవిచ్ఛిన్నాకండూాఃఖర్జూాఃఅభవత్ - అ
యంచైతయోరుదితోఽస్య కరణితిహృష్యత్కుచాభూదిత్యర్థః అత్రి
తాదృగ్వీరదర్శనస్య విశేషణగత్యాకుచకండూాదయహేతుకస్య శాస్య
లిఃగస్య కండ్వసంబంధేపి సంబంధరూపాతిశయోక్తిశ్చద్వయోరంగా
జ్గిభావేన సంకరః। వృత్తంపూర్వోక్తమేవ ॥ ౨౩ ॥—॥ కశ్చిదితి ॥
కశ్చిద్గజః ప్రతిభటేన రిపువీరేణ కర్త్రా ఆసినాకడ్గేన కరణేనకరె
శుండాయామామూలభాగంమూలదేశ పర్యంతం విలూనేచ్ఛిన్నే సత్య
పినమితః నమ్రీకృతః అగ్రికాయః పూర్వకాయః యేనతథోక్తస్సన్
నిషాదినాయంతుఃహస్తాత్ స్రస్తంగళితంస్మృణిం అంకుశంరదనేన దం
తేన క్షిప్రంసత్వరం ప్రగృహ్యఆదాయకుశలాయక్షేమార్థ ముభయో
రపీతి శేషః (౧) తస్మై నిషాదినే పునరదాత్ దత్తవాన్ అత్ర

యాః కస్యాశ్చిత్కుచకుమ్భయోఃకఠినయోః కండూ
రఖండాభవత్ ॥ ౨౩ ॥ప॥ కశ్చిద్గజః ప్రతిభటనకరే
విలూనేప్యామూలభాగమసినానమితాగ్రికాయః । క్షి
ప్రంప్రగృహ్యరదనేన నిషాదిహస్తాత్స్రస్తంసృణిం

లాపః + యలోపెఅల్లోపస్యస్థానివత్త్వాభావాద్వేరపృక్తలోపాద్వ
లిలోపోబలీయానితి యలోపః అభవత్ భూసత్తాయాంలజ్ కుంభా
స్ఫాలనదర్శనాత్స్వకుచకుంభాస్ఫాలనోద్దీపనం జాతమిత్యర్థః ఏత
చ్చ కండూాఽభవదిత్యనేన వ్యజ్యతే ॥ ౨౩ ॥—॥ కశ్చిదితి ॥ కశ్చిత్
గజః ప్రతిభటేన శత్రుయోధేన కర్త్రాఅసినాకరణేనఆమూలభాగం
మూలభాగ మభివ్యాప్య + ఆఙ్మర్యాదాభివిధ్యోరిత్యవ్యయీభావః
కరేశుండాయాం విలూనేచ్ఛిన్నేసతినమితః అగ్రికాయః పూర్వకా
యః యేనతథాభూతస్సన్ నిషాదినః యంతుః హస్త్యారోహనిషాదన
ఇత్యమరః హస్తాత్ కరాత్ స్రసంగళితం సృణిం అంకుశంరదనేన

(౧) కుశలాయగజశిక్షాప్రవీణాయేతివా ॥

కుశదానాసంబంధే సంబంధరూపాతిశయోక్తిః ॥ ౫౪ ॥— భసి
తేతి ॥ భసితస్య భస్మనః లేపేనసితౌ శ్వేతీభూతౌ యుధియుద్ధేముఖప
రస్పరం దత్తారదౌదంతౌ యాభ్యాంతౌ ఉభౌగజౌ అవేక్ష్యచతు
ర్దంతత్వేన తన్ముఖమవలోక్యేత్యర్థః హరిరింద్రః నహతిఅత్రనాధి
రూఢేపివాహనేఐరావతేనకలాః దృశః నేత్రసహస్రంసరభసం య
థాతథానిదధేనిహితవాన్ మమైరావతః కింతత్రగతఇతి భ్రాంతః భ
యాత్కిమత్రనాస్తీతిసత్వరంతమాలోకితవానిత్యర్థః భ్రాంతిమదల
ఙ్కారః ॥ ౫౫ ॥— భగ్నేతి ॥ ప్రతిదంతినఃప్రతిగజస్య ఘాతా
ద్దంతప్రహారాత్ భగ్నంఛిన్నం ఏకదంతోముసలమివయస్యసః కు
మ్భస్యఅగ్రేఉపరిభాగే లక్ష్యాదృశ్యాకుటిలావక్రాఅంకుశేన చంద్రరే
ఖాతదాకృతిర్వ్రణమంకుశః చంద్రరేఖావేతివాయస్యసః కశ్చిత్కరీం

పునరదాత్కుశలాయతస్మై ॥ ౫౪ ॥ ప ॥ భసితలే
పసితౌకరిణావుభౌ యుధిపరస్పరదత్తరదౌ ముఖే ।
హరిరవేక్ష్యవహత్యపివాహనేనసరభసంనిదధే సకలా
దృశః ॥ ౫౫ ॥ ప ॥ భగ్నైకదంతముసలః ప్రతిదంతి
ఘాతాత్కుమ్భాగ్రలక్ష్యకుటిలాఙ్కుశచంద్రరేఖః ।

ఙంతేనక్షిప్రం ప్రగృహ్యకుశలాయతస్మైనిషాదినేపునరదాత్ + డు
దాఞ్ దానేలుఙ్ గాతిస్థేతిసిచోలుక్ ॥ ౫౪ ॥— భసితేతి ॥ భసితలే
పేన భస్మలేపనేనసితౌ ధవళౌ యుధియుద్ధేముఖేపరస్పరేణ దత్తరదౌ
వితీర్ణదంతౌ ఉభౌకరిణౌ హరిరింద్రః అవేక్ష్యవహత్యపి వాహనే
ఐరావతేసరభసంసవేగం సకలాదృశః నిదధేనిహితవాన్ + డుధాఞ్
ధారణపోషణయోః లిట్ శుభ్రత్వాచ్చచతుర్దంతత్వాచ్చ అనయోర
న్యతరోమమగజఇతి భ్రాంత్యాసస్వంగజం దదర్శేతిభావః ॥ ౫౫ ॥—॥
భగ్నైకేతి ॥ ప్రతిదంతినః ప్రతిగజస్య ఘాతాత్ ప్రహారాత్ భగ్నః
ఏకదంతముసలః ముసలసదృశైకదంతో యస్యతథాఘాతః కుంభాగ్రల

ద్రః గజశ్రేష్ఠః గిరిశస్య శమ్భోః పర్వతేంద్రస్యచ సమతాంసామ్య రూపం ఔన్నత్యేనతౌల్యంచ కలయన్ స్వీకరిష్యమాణస్సన్ వర్త మానసామీప్యే వర్తమాననిర్దేశః గణాధిప తేర్విఘ్నరాజస్యసా రూప్యం భజతీతిభాగివేత్యుత్ప్రేక్షావిరేజే ఆదావితి శేషః క్రమము క్తిరత్ర వివక్షితేతిధ్యేయః- ఉత్ప్రేక్షాశ్లేషోపమోజ్జీవితేతి తయోస్త స్యాశ్చాంగాంగిభావేన సఙ్కరః ॥ ౭౬ ॥—॥ కశ్చిదితి ॥ దుస్సా ధః అసాధ్యః రోధః నివారణంయస్యతథోక్తః అతఏవకశ్చిత్కరికల భః తరుణగజః దూరంయథాతథాధూతః పరాస్తః అంకుశః యేనత థోక్తస్సన్ యధివేగాన్నిర్గత్య స్వబలాదితిభావః- అరినృపతిబలే శత్రుసైన్యే స్వంస్వీయం స్వామినంయంతారం యత్రఅపాతయత్ పా తితవాన్ తత్రఅరినృపతిబలేస్కంధేస్వీయే అధిరూఢంగజచర్యానై పుణ్యసాహసాదితిభావః విమతంశత్రుయంతారమపి స్వంస్వీయం సై

కశ్చిద్గిరీశసమతాంకలయన్కరీంద్రస్సారూప్యభాగివ
గణాధిపతేర్విరేజే ॥ ౭౬ ॥ వ॥ కశ్చిన్నిర్గత్య వే
గాదరినృపతిబలేపాతయంత్స్వామినంస్వంతత్రస్కం
ధాధిరూఢంవిమతమపితథాధత్తనీత్వాస్వసైన్యమ్ ।ఇ
త్థందుస్సాధరోధోయధికరికలభోదూరధూతాఙ్కుశ

శ్యాకుటిలాంకుశఏవ చంద్రరేఖాయస్యతాదృశః అతఏవగిరీశస్య ఈశ్వరస్య పర్వతశ్రేష్ఠస్యచ సమతాం కలయన్ కశ్చిత్కరీంద్రః గ ణాధిప తేర్వినాయకస్య సారూప్యభాగివ ఏకదంతత్వాచ్చంద్రశేఖర త్వాచ్చేతిభావః + విరేజేరాజ్రృదీప్తౌలిట్ ఫణాంచసప్తానామిత్యే త్వాభ్యాసలోపౌ ॥ ౭౬ ॥—కశ్చిదితి ॥ కశ్చిత్కలభః వేగాత్ ని ర్గత్య అరినృపతిబలే శత్రుసైన్యేస్వంస్వామినం నిషాదినం పాత యన్ సన్ తత్రఅరిసైన్యేస్కంధాధిరూఢంవిమతమపిశత్రునిషాదిన మపి స్వసైన్యం నీత్వాతథాధత్తఅపాతయదిత్యర్థః + డుధాఞ్ధార

న్యంనీత్వా (ప్రా) పయ్య తథాఽలక్తపరికారమాధత్తదకైత (త్రా) పాతయ
దిత్యర్థః- ఇత్థముక్తప్రకారేణ విజ్ఞంమనుతేఆత్మానమితివిజ్ఞంమన్యం
పండితంమన్యం మూర్ఖంనిషాదినౌర్యంతారః ద్వయమపి స్వీయంప
రకీయంచ జనానాం సర్వేషాంహాసస్య పాత్రంవిదధేచ కేచిదాం
ధోనపరేషామేవానుకూలంచేష్టతే కింతుస్వేషామపీతిభావః అత్రదు
స్సాధరోధత్వాదినాయంతృపాతన సమర్థనాత్కావ్యలింగభేద ద్వ॥
యేనవాక్యార్థరూపేణయంతృద్వయపరిహాససమర్థనా ద్వాక్యా
ర్థహేతుకకావ్యలింగస్యఅసంబంధే సంబంధరూపాతిశయోక్తేశ్చైక
వాచకానుప్రవేశసఙ్కరః ॥ స్రగ్ధరావృత్తమ్ ॥ ౫౭ ॥—హస్తేనేతి
ద్వావారణౌ గజౌహస్తేనహస్తంశుండయాశుండాం అభిహత్యప్ర
హృత్యఆదావితిశేషః అథఅనంతరం ఇదమగ్రెసర్వత్రయోజ్యం దన్త
యుగేన దంతౌదంతయుగమభిహత్యఇదమపితత్రైనయోజ్యం కర్ణ
యుగళేనచ కర్ణౌపద్భ్యాంచ పదేపాదౌవాలేనచ వాలం ఏవమ

స్సర్వ విజ్ఞంమన్యంనిషాదిద్వయమపివిదధే హాసపా
త్రంజనానామ్ ॥ ౫౭ ॥ ప ॥ హస్తేనహస్తమథదంత
యుగేనదంతౌ కర్ణౌచకర్ణయుగళేన పదేచప
ద్భ్యామ్ । వాలేనవాలమభిహత్యచవారణౌ ద్వౌ

ణపోషణయోఃలజ్ ఇత్థంయుధిదుస్సాధః అసాధ్యః ఈషద్దుస్సుష్వితి
ఖల్ రోధః నిరోధోయస్యతాదృశః కరికలభః ॥ని॥ కలభఃకరిశాబక ఇ
త్యమరః విశిష్టవాచకానాం పదానాంవిశేషణవాచకపదసమభివ్యా
హారేవిశేష్యమాత్రపరత్వ మితికలభశబ్దస్య శాబకమాత్రపరతా దూ
రంభూతః కమ్పితః అంకుశోయేనతాదృశస్సర్వ విజ్ఞంమన్యంఅమూఢం
మన్యం + ఆత్మమానేఖశ్చేతిఖశ్ నిషాదిద్వయమపి జనానాం హాస
పాత్రం భాజనంవిదధేడుధాఞ్ లిట్ ॥ ౫౭ ॥ హస్తేనేతి ॥ అథానంత
రంద్వావారణౌగజౌహస్తేనహస్తం దంతయుగేన దంతౌకర్ణయుగ

త్యంత్యం శిక్షితం తుల్యం అవిశేషమంగైర్యుద్ధమాదధాతాం అకురుతాం
ఆదధాతే ఇతి వర్తమానార్థకలడంతపాఠస్సందర్భ విరోధాదుపే
క్ష్యః స్వభావోక్తిః ॥ ౨౪ ॥ —నిషాదిన ఇతి ॥ నిషాదినో గజారూ
ఢాః లగుడస్య ప్రతిగజకరగృహీతదండస్య తాడనైః దన్తినో గజస్య శి
రసి కుమ్భోపరి అధోముఖం నిపాతితాన్యంగాని ఊర్ధ్వకాయా యైః త
థోక్తాః వ్యథాయాః దండతాడనవేదనాయాః అపనోదాయ వారణా
య తామపనోదితుమితి తుమర్థాచ్చ భావవచనాదితి చతుర్థీ. మద
స్య దానజలస్య సౌరభం పరిమళం వినమ్య ప్రహ్వీభూయ జిఘ్రన్త ఇవే
త్యుత్ప్రేక్షా ఆలులోకిరే దృష్టాః జనైరితి శేషః- వంశస్థమ్॥ ౨౫ ॥—
తీక్ష్ణైరితి ॥ తీక్ష్ణైః ప్రత్యర్థినాం శత్రూణాం భల్లైర్బాణవిశే
షైః అపహృతాని ఛిన్నాని శిరాంసి యేషాం తేషాం హస్తిపానాం ×

తుల్యాఙ్గయుద్ధమతిశిక్షితమాదధాతామ్ ॥ ౨౪ ॥ప॥
నిషాదినో దన్తిశిరస్యధోముఖం నిపాతితాఙ్గా లగుడస్య
తాడనైః । వ్యథాపనోదాయ మదస్య సౌరభం వినమ్య
జిఘ్రన్త ఇవాలులోకిరే ॥ ౨౫ ॥ప॥ తీక్ష్ణైః ప్రత్యర్థి
భల్లైరపహృతశిరసాం హస్తిపానాం శరీరాదుత్క్రో

శేన కర్ణౌ పద్భ్యాం పదే చ వాలేన వాలం చ అభిహత్య అతిశిక్షి
తం తుల్యం సమానం అంగయుద్ధం అంగాంగయుద్ధం ఆరభేతాం రభరా
భస్సైలగ్ ॥ ౨౪ ॥ —నిషాదిన ఇతి ॥ నిషాదినః యంతారః లగుడ
స్య దండస్య తాడనైః దంతినాం శిరసి అధోముఖం నిపాతితాంగాః అత
ఏవ వ్యథాయాః పీడాయాః అపనోదాయ పరిహారాయ మదస్య దా
నోదకస్య సౌరభీం సౌరభ్యం + గుణవచనేతి ష్యఞ్ షిత్వాన్ఙీష్ హల
స్తద్ధితస్యేతి యలోపః వినమ్య జిఘ్రన్త ఇవ ఆలులోకిరే। జనైరితి శేషః
+ లోకృ దర్శనే కర్మణి లిట్ ॥ ౨౫ ॥ తీక్ష్ణైరితి ॥ తీక్ష్ణైః ప్రత్యర్థి
నాం శత్రూణాం భల్లైః బాణైః అపహృతశిరసాం ఛిన్నమూర్ధ్నాం

జారోహణాం శరీరాత్ ఉత్క్రాన్తాః నిర్గతాః ప్రాణాత్మకాః వాతాః వాయవః కరిమదపయసాం సౌరభీం పరిమళపరంపరాం ఉద్వహంతస్సంతః దివి ఆకాశే సమ్మర్దభాజాం సురసుదృశాం అప్సరసాం కపోలస్థలయోః కుచాకలశావివతయోశ్చ స్వేదవారిణాం శ్రమజలానాం ప్రవాహంపాయంపాయం హృత్వాహృత్వా తాలవృన్తస్యవ్యజనస్యకృత్యంచక్రుః అత్ర అన్యకృత్యస్యాన్యత్రాసమ్భవేన తత్సదృశకృత్యాక్షేపాదసంభవద్ధర్మసంబన్ధనిబన్ధనా నిదర్శనాలఙ్కారః అసంబంధేసంబంధరూపాతిశయోక్తిశ్చైకవాచకానుప్రవేశేన సంకీర్ణౌ స్రగ్ధరా ॥ ౩౦ ॥ —అశ్వావితి ॥ ఉభౌ అశ్వౌఅగ్రపాదౌ పూర్వపాదౌ ఉత్క్షిప్య ఉద్ధృత్యయుద్ధే అభిముఖీభవంతౌ సంతౌ స్వాస్వీయా సాదినౌతౌరంగికౌ ॥ ని ॥ అశ్వారోహాస్తుసాదినః ఇత్య

న్తాః ప్రాణవాతాః కరిమదపయసాం సౌరభీముద్వ
హన్తః । పాయంపాయంకపోలస్థలకుచకలశస్వేదవా
రిప్రవాహంచక్రుస్సమ్మర్దభాజాంది విసురసుదృశాం
తాలవృన్తస్యకృత్యమ్ ॥ ౩ ॥ ప ॥ అశ్వావుభౌతస్థతు
రగ్రపాదావుత్క్షిప్యయుద్ధాభిముఖీభవన్తౌ । పరస్పర

హస్తిపానాం ఆధోరణానాం శరీరాత్ ఉత్క్రాంతాః బహిర్గతాః కరిణాంగజానాం మదపయసాం దానోదకానాం సౌరభీం ఉద్వహంతః ప్రాణవాతాః ప్రాణవాయవః దివిఆకాశే సంమర్దభాజాం సురసుదృశాం దేవతాస్త్రీణాం కపోలస్థలయోర్గండస్థలయోః కుచకలశయోశ్చ స్వేదవారిప్రవాహం పాయంపాయం పీత్వాపీత్వా +ఆభీక్ష్ణ్యేణముల్చేతిణముల్ ఆతో యుగితియుక్ నిత్యవీప్సయోరితి ద్విర్భావః తాలవృంతస్య వ్యజనస్య కృత్యంచక్రుః + డుకృఞ్కరణాలిట్ ॥ ౩౦॥—అశ్వావితి ॥ అగ్రపాదౌఉత్క్షిప్య యుద్ధాభిముఖీభవంతౌ ఉభౌ అశ్వౌపరస్పరస్య అన్యోన్యస్య ఉపరిహేతిపాతాత్ ఖడ్గ

మనః పర్వరస్య ఉపరిశరీరఇత్యర్థః హేత్యోః అన్యోన్యాయుధయోః పాతాత్ త్రాతుంరక్షితుంతం పరిహర్తుమితియావత్ ఊర్ధ్వః- సాదిశిరోధానాయ ఊర్ధ్వీకృతః కాయఃయాభ్యాం తౌతథోక్తావివేత్యుత్ప్రేక్షాతస్థతుః స్థితవంతౌ ॥ ౩౧ ॥—ఏకేతి ॥ వైరిభటస్య శత్రువీరస్యయః ఖడ్గవరః ఖడ్గశ్రేష్ఠస్తస్య ధారాతీక్ష్ణాగ్రం ఏకైవసన్వయమేకాపిసతీకంచిదశ్వం శాతవంపంచసుధారాసుతీక్ష్ణాగ్రేషు ఆస్కందితాదిగతివిశేషేషుచసతీష్వపి ॥ ని॥ ధారాస్త్రాగ్రం ఋనంతయోం సైన్యాగ్ర్యశ్వగతిష్వపీతి వైజయంతీ- స్కంధేగ్రీవామూలదేశే విభిద్యభిత్త్వా ఇతరైర్దురారాపాః ప్రాప్తుమశక్యాః ప్రాప్తుందుర్లభానితియావత్- దురాభంఆపం అపాంసమూహః యేషుతానితివాతస్య అశ్వస్య అసూః ప్రాణాః పంచజగాహగృహీతవాః కించాతఏవతస్యాశ్వస్య క్షతజమేవఅంబురక్తజలంతస్యలేశంల

సోప్యపరిహేతిపాతాత్స్వసాదినాత్రాతుమివోర్ధ్వకాయా ॥ ౩౧ ॥ ప ॥ ఏకైవవైరిభటఖడ్గవరస్య ధారాధారాసుపంచసుసతీష్వపికంచిదశ్వమ్ । స్కంధేవిభిద్యతదసూనితరైర్దురారాపాః జగాహసాల్ప

పాతాత్ స్వ స్వామినా త్రాతుండౌర్ధ్వకాయావివతస్థతుః + ప్రాగతినివృత్తాలిట్ ॥ ౩౧ ।—॥ ఏకైకేతి ॥ ఏకైకస్య వైరిభటస్యయఃఖడ్గవరః అసిశ్రేష్ఠః తస్యధారానిశితముఖం పంచసుధారాసుగతివిశేషేషుసతీష్వపిద్వివద్విన్యప్రపాతేపి॥ని॥తురంగగతిపంచకే॥ఖడ్గాదీనాంచనిశితముఖేధారాప్రకీర్త్యతేఇతి విశ్వః ॥ని॥ ఆస్కందితంధౌరితకంరేచితం వల్గితంప్లుతం।గతయోమూః పంచధారాఇత్యమరః కంచదశ్వంస్కంధేవిభిద్యఇతరైరన్యైర్దురారాపాః అప్రుమశక్యాఃఖల్తస్యాశ్వస్య అసూఃపుంసిభూమ్న్యసవః ప్రాణాఇత్యమరః జగాహఅల్పమపి తస్యాశ్వస్య క్షతజాంబునః రక్తోదకస్య లేశంనజగాహ +

వం అల్పమీషదపి నజగ్రాహ జుగుప్సితత్వాదితి తైక్ష్ణ్యాతిశయాదితి చ భా
వః అత్రైకస్యాః ధారాపంచకవదశ్వభేదవర్ణనాత్కారణసాకల్యే
పి కార్యోత్పత్తిరూపో విభావనాభేదః ఏవం లోకైకదుర్లభబలవ
త్వాద్రిణగ్రాహిణ్యాః జుగుప్సితరక్తాంబుత్యాగస్య అనుకంప్యత్వ
మూలం కారణ్చ ద్వయోరపి శ్లేషః జీవితయోస్సంసృష్టిః ॥౩౨॥— సమ
రేతి ॥ సాదినః తౌరంగికస్య భూషణానాం కనకముకుటాదీనాం యె
మరకతమణయః గారుత్మతాని తేషాం భాసాం శ్యామప్రభాణాం మ
ధ్యం గచ్ఛతి (ప్రా) ప్నోతీతి మధ్యగస్తాభిః శ్యామీభూత ఇత్యర్థః క
శ్చిదశ్వస్సకలానాం బహూనాం భటానాం అపరావృత్యస్మృతానాం వి
మర్దైర్నిర్గమనజన్యైః చంచలాత్కంపితాత్ అతఏవ భిన్నః ముక్త
బంధనః వాహః రథ్యః యస్య తస్మాదహ్నాం నేతుః సూర్యస్య శతాంగా
ద్రథాత్ సమరభువి యుద్ధదేశే నిపతితః రథ్యః రథాశ్వ ఇవేత్యుత్ప్రే

మపి తత్ర తజ్జామ్బులేపమ్ ॥ ౩౨ ॥ ప ॥ సమరభువి బ
భాసే సాదినో భూషణానాం మరకతమణిభాసాం మధ్య
గః కశ్చిదశ్వః । సకలభటవిమర్దైశ్చఞ్చలాద్భిన్నవా
హో నిపతిత ఇవ రథ్యో నేతురహ్నాం శతాఙ్గాత్ ॥ ౩౩ ॥ ప ॥ –

గ్రాహ ఉపాదానే లిట్ ఖడ్గాదితీక్ష్ణధారారక్తాద్యస్పృష్ట్వైవచ్ఛిన త్తిత.
నంతరం రక్తాదిస్రవతీతి భావః ॥ ౩౨ ॥— సమరేతి ॥ సమరభువియు
ద్ధభూమౌ సాదినః అశ్వారోహస్య ॥ని॥ రథినస్స్యందనారోహః అశ్వారో
హస్తు సాదిన ఇత్యమరః భూషణానాం భూషణసంబంధినీనాం మరకత
మణిభాసాం గారుత్మతచ్ఛవీనాం మధ్యగః కశ్చిదశ్వః అహ్నాం నేతు
స్సూర్యస్య బింబభేదే మండలభేదన విషయే సకలభటానాం విమర్దై
రహంపూర్వికయా సంఘర్షైశ్చంచలాత్ శతాంగాత్ రథాత్ నిపతి
తః రథ్య ఇవ అశ్వ ఇవ + తద్వహతి రథయుగ (ప్రా) సంగమితి యత్ సూ
ర్యాశ్వస్య హరిద్వర్ణత్వాదితి భావః బభాసే భాసృదీప్తౌ లిట్ ॥౩౩॥

క్షాబభాసేన రాజమాలినీ ॥ ౩౩ ॥—॥ ఆయోధనేతి ॥ ఆయోధనాంగణజుషాం యుద్ధదేశగతానాం అసృగాపగానాం రక్తనదీనామావర్తగర్భేషు జలభ్రమమధ్యేషు పతితాః హయానామశ్వానాం ఖురపాః శవాని మండలచంక్రమేషు చక్రాకారగతివిశేషేషు విషయేపూర్వం శిక్షాకాలే విహితం అభ్యస్తం విహితపూర్వం శిక్షావిశేషం ఉపాదదానాః స్వీకుర్వాణా ఇవేత్యుత్ప్రేక్షా, సంబభ్రముః భ్రమంతి స్మ । అథైకేన పదాతియుద్ధమాహ ॥ ౩౪ ॥—ధన్వీతి ॥ స్వాన్యస్వాస్య సంబంధినాం స్వీయానాం స్వీయానామితివా అస్త్రాణాం ఆయుధానాం ప్రయోగ ప్రహరణే విషయే దృఢా అవిస్మృతా పరిచితిర్యేషాం తథోక్తాః అతఏవ అమీ ద్వంద్వం అనురూపమన్యోన్యం యథాతథా యుధ్యంతీతి ద్వంద్వయోధాః తేషామగ్రగణ్యాః శ్రేష్ఠాః ధన్వీ ధనుర్ధరః ధానుష్కః ధను

ఆయోధనాఙ్కణజుషామసృగాపగానా మావర్తగ
ర్భపతితాః ఖురపా హయానామ్ । సంబభ్రముర్విహి
తపూర్వముపాదదానాశ్శిక్షావిశేషమివ మండలచంక్ర
మేషు ॥ ౩౪ ॥ ప ॥ ధన్వీ ధానుష్కమారాద సిభృత
మసిమాన్కుంతినం కుంతధారీ చక్రాస్త్రంచక్రహేతి
ర్గదినమపి గదాపాణిరన్యోన్యమేత్య । స్వస్వాస్త్రా

ఆయోధనేతి ॥ ఆయోధనాంగణజుషాం యుద్ధాంగణభాజాం అసృగాపగానాం రక్తనదీనాం ఆవర్తగర్భేషు జలభ్రమమధ్యేషు పతితాః హయానామశ్వానాం ఖురపాః శవాః ॥ని॥ ఖురపశ్శవమస్త్రియామిత్యమరః విహితపూర్వం పూర్వం విహితం మండలచంక్రమేషు మండలాకృతిపాదన్యాసేషు శిక్షావిశేషం ఉపాదదానాః ఇవ స్వీకుర్వంత ఇవ సంబభ్రముః + భ్రము అనవస్థానే లిట్ ॥ ౩౪ ॥— ధన్వీతి । ధన్వీ ధనుష్మాన్ ధానుష్కం + తదస్య ప్రహరణమితి ఠక్ ఇసుసుక్తాంతాదితి కః అసిమాన్ అసిభృతం ఖడ్గినం కుంతధారీ కుంతినం చక్రహేతిశ్చక్రాయుధః చక్రి

గ్ధరంఅసిమార్గ ఖడ్గధరఃఅసిభృతంఖడ్గధరంకుంతధారికుంతినంచక్రింహే
తి రాయుధంయస్యసఃచక్రాస్త్రింగదాపాణాయస్యసఃగదినమపిఅన్యో
న్యంఆరాత్సమీపమేత్యపదత్రియమిదం ప్రథమాంతద్వితీయాంతద్వయ
పంచకేపి యోజ్యంఇత్థం ద్వంద్విభూయేత్యర్థఃహంతృత్వశైల్యాఃహిం
సాకర్తృత్వ స్వభావస్య వధ్యత్వశైల్యాః హింసాశ్రియత్వ స్వభావ
స్యచద్వయోరపి సాధారణ్యేతుల్యభావేప్రతిష్ఠాంస్థితిం అభివిదధుఃచ
క్రుః పరాన్ ఘ్నంతః తైర్హన్యమానాశ్చభూవన్నిత్యర్థఃఅత్రై
కైకస్మిన్ హంతృత్వవధ్యత్వరూపానేక గుణయోగపద్యాత్సముచ్చ
యభేదః, స్రగ్ధరావృత్తమ్ ॥ ౩౫ ॥—॥ దృష్టేతి ॥ తతః - దృష్టద్యు
మ్నేన పాండవసేనానాయకేన ఉత్కృత్తాని ఛిన్నాని మర్మాణిఆ
యస్థానానియస్యాస్తథోక్తాం అతఏవహాహాశబ్దైర్దీనాంస్వీయాం
సేనామగ్రేదృష్ట్వాభీష్మః ఘోరఃదారుణః ఘోషః టంకారఃయస్యా

ణాం ప్రయోగేదృఢపరిచితయోహంతృవధ్యత్వశైలీసా
ధారణ్యప్రతిష్ఠామభివిదధురమీద్వంద్వ యోధాగ్రగ
ణ్యాః ॥ ౩౫ ॥ ప ॥ దృష్టద్యుమ్నోత్కృత్త(మ)వ
ర్మాణమగ్రేదృష్ట్వాహాహాశబ్దదీనాం స్వసేనామ్ ।

స్త్రాంగదాపాణిర్గదినంవ్రీహ్యాదిత్వాదినిః అన్యోన్యంపరస్పరం ఆరా
త్సమీపే॥ని॥ఆరాద్దూరసమీపయోరిత్యమరఃఏత్య అథస్వస్వాస్త్రాణాం
ప్రయోగే దృఢాపరిచితిర్యేషాం తేద్వంద్వయుద్ధే అగ్రగణ్యాః అగ్రేస
రాః అమీహంతృవధ్యత్వయోశ్శైలింస్వభావం సాధారణ్యసాధారణ
భావేప్రతిష్ఠాం స్థితింఅభివిదధుః చక్రుః + డుధాఞ్ధారణపోషణ
యోఃలిట్ అయంహంతా అయంవధ్యఇత్యసాధారణ్యంనాభూదితి భా
వః ॥ ౩౬ ॥—దృష్టద్యుమ్నేతి ॥ దృష్టద్యుమ్నసేనాపతినాఉత్కృ
త్తంఛిన్నంవర్మకవచోయస్యాస్తాం హాహాశబ్దేన దీనాంస్వసేనాం అ
గ్రేపురతః దృష్ట్వాభీష్మః కోపాత్ ఘోరఘోషాం దారుణరవాం కో

స్తథోక్తాత్కోదండస్య చాపస్యజ్యాంగుణంఆమృశన్ టంకారయన్
త్సన్ పార్థసైన్యం పాండవసేనాం ప్రావిశత్ ప్రవిష్టవాన్ అత్ర
తాదృగ్దీన సేనావలోకనస్య తథాభీష్మప్రవేశంప్రతి హేతుత్వాత్పదా
ర్థహేతుకం కావ్యలింగమ్- శాలినీ ॥ ౩౬ ॥—॥ ససింహేతి ॥ సిం
హనాదేన సహితేససింహనాదే సరితో గంగాయాః కుమారేభీష్మేప్ర
థమమాదౌచాపంధనుః సమాకృష్యవిముక్తైఃప్రయుక్తైః శరైఃపరాన్
శత్రూన్ వరీతుంవారయితుం (౧) ప్రవృత్తేఉద్యుక్తేసతి అప్సరోభిః
వరాన్ పతీన్ వరీతుంవవలేవ్యాపృతంవలతేర్భావెలిట్ అప్సరో
భిరపి ప్రథమంవరాన్ వరీతుంవవలఇత్యపిప్రాహుః తతః పూర్వం
మహావీరాణాం నాశాభావాదితిభావః- అతఃభీష్మపరవారణాప్సరోవ
రవరణక్రియయోర్యౌగపద్యాత్సముచ్చయః ॥ ౩౭ ॥— పృథేతి ॥ త

కోదండజ్యామామృశన్ఘోరఘోషాంకోపాద్భీష్మః
ప్రావిశత్పార్థసైన్యమ్ ॥ ౩౬ ॥ ససింహనాదేసరి
తఃకుమారేచాపంసమాకృష్యశరైర్విముక్తైః । పరా
న్వరీతుంప్రథమంప్రవృత్తే వరాన్వరీతుంవవలేప్సరో
భిః ॥ ౩౭ ॥ ప ॥ పృథాసుతానాంపృతనాంతరాళేష్వ

దండస్యజ్యాం శింజనీం ఆమృశన్ స్పృశన్ సన్ పార్థసైన్యం పాం
డవబలం ప్రావిశత్ + విశప్రవేశనేలఙ్ ॥ ౩౬ ॥—ససింహనాదఇతి.
ససింహనాదేసింహనాదసహితేతేనసహేతితుల్యయోగఇతి సమాసః
వోపసర్జనస్యేతిసహస్యసః సరితఃకుమారేభీష్మేచాపంధనుఃసమాకృ
ష్యవిముక్తైశ్శరైః పరాన్ శత్రూన్పరీతుం పూరయితుం ప్రథమం
ప్రవృత్తేసతి వరాన్ షిద్ధాన్॥ని॥పరోజామాతృషిద్ధయోరితివిశ్వః వరీ
తుంవృణోతేత్యుభయత్రాపీట్ దీర్ఘఃఅప్సరోభిఃవవలెవలసంచ
లనేభావెలిట్ ॥ ౩౭ ॥—॥ పృథాసుతానామితి ॥ పృథాసుతానాం

(౧) పరీతుమితిపాఠేపరీతుం హంతుం పూరయితుంవేత్యర్థః ॥

స్యభీష్మస్య పృషత్కవర్యాః బాణశ్రేష్ఠాః పృథక్పృథక్ ప్రత్యేకం ఏకైకశ ఇతియావత్ పృథాసుతానాం పాండవానాం పృతనాంతరాళే సేనామధ్యే సహస్రం ద్విపాన్ గజాన్ సహస్రం తురగానశ్వాన్ ఉభయత్ర తదారూఢానితి ధ్యేయం సహస్రం భటాన్ పదాతీంశ్చ పతితాన్ నిహతాన్ అకార్షుః చక్రుః ॥ ౩౭ ॥—సింధోరితి ॥ జమదగ్నిసూనోః పరశురామస్య ప్రాణాన్విలిహ్య సంస్పృశ్య ధిక్ అసారా ఇమే తాపసీయా ఇతి ప్రవిముక్తవద్భిః తత్ప్రాణాం స్త్యక్తవద్భిః అతిదృఢస్పర్శైరితియావత్ విశిఖైర్బాణైర్యుధి కృత్తాని ఛిన్నాని విరోధికులాని శత్రుసంఘాన్ కశ్చిదేకః భూతవర్గః పృథివ్యాదిపంచకం దేహ ఇతియావత్ - జవేన అముంచత తత్యాజ ముమ్రురిత్యర్థః - కశ్చిదన్యః భూతవర్గః పిశాచబృందం జవేన జగృహే గృహీతవాన్ విరోధికులానీతి యోజ్యం- ఆహారార్థమితిభావః ॥ ని ॥ భూతంస్త్వాదౌ :పిశా

థక్పృథక్తస్య పృషత్కవర్యాః ॥ ద్విపాంత్సహస్రం
తురగాంత్సహస్రం భటాంత్సహస్రం పతితానకార్షుః
॥ప॥ సింధోస్సుతస్య విశిఖైర్జమదగ్నిసూనోః ప్రా
ణాన్విలిహ్య ధిగితి ప్రవిముక్తవద్భిః। కృత్తాన్యముంచత
విరోధికులాని కశ్చిత్కశ్చిజ్జవేన జగృహే యుధి భూతవర్గః

పాండవానాం పృతనాంతరాళే సేనామధ్యే తస్య భీష్మస్య పృషత్కవర్యాః బాణశ్రేష్ఠాః పృథక్పృథక్ సహస్రం ద్విపాన్ సహస్రం తురగాన్ సహస్రం భటాన్ పతితాన్ అకార్షుః + డుకృఞ్ కరణే లుఙ్ ॥ ౩౭ ॥— సింధోరితి ॥ జమదగ్నిసూనోః పరశురామస్య ప్రాణానసూన్ విలిహ్య ఆస్వాద్య కన్యానిమిత్తముభయోర్యుద్ధసమయే ఇత్యర్థః ధిగితి బ్రాహ్మణప్రాణాః హర్తుం నిందా ఇతి ప్రవిముక్తవద్భిః సింధోస్సుతస్య భీష్మస్య విశిఖైర్బాణైః యుధి కృత్తాని ఛిన్నాని విరోధికులాని కశ్చిద్భూతవర్గః పృథివ్యాదిపంచభూతసం

ఛాధా న్యాయ్యేసత్త్వోపమానయోరితి వైజయంతీ ౬౩౯॥—దేవేతి॥ దళితానిహతాః వైరిణఃశత్రవః యేనతథోక్తే అతఏవదేవవ్రతేభీష్మే దృష్టమాత్రే దృష్టేసత్యేవ నతువిలమ్బాదిత్యర్థః సారథ్యమాత్రకరణే సారథ్యస్యైవకరణేనతుయుద్ధకరణఇత్యర్థః కృతః సంగరః ప్రతిజ్ఞా యేనతథోక్తోపి మురభిత్ శ్రీకృష్ణః రథస్య అర్జునరథస్య మూలేకేవలం మూలభాగఏవచక్రం రథాంగంనాతిసంభ్రమయాంచకార - భృశం నభ్రామితవాన్ కింతురథస్య మధ్యేపిచక్రం సుదర్శనం అతిసంభ్రమయాంచకార భీష్మవధాయచక్రాయుధం గృహీతవానిత్యర్థః॥ ని॥ చక్రంసైన్యేరథావర్తే రథాంగేచయరాష్ట్రయోః శస్త్రభేదేపుమాంశ్చక్రవాకఇతివైజయంతీ (౧) అత్రదళితవైరిభీష్మావలోకనస్యవిశేషణగత్యాశ్రీకృష్ణస్య ప్రతిజ్ఞాత్యాగపూర్వక చక్రభ్రామణహేతుత్వా

॥ప॥ దేవవ్రతేదళితవైరిణిదృష్టమాత్రే సారథ్యమాత్ర
కరణేకృతసంగరోపి । మూలేనకేవలమహో మురభి
ద్రథస్యమధ్యేచచక్రమతిసంభ్రమయాంచకార ॥౪౦॥

ఘః + అముంచతముచ్ఛమోక్షణేలజ్ కశ్చిత్ భూతవర్గః పిశాచాదిసంఘః॥ని॥భూతంక్ష్మాదౌపిశాచాదావితివిశ్వః జవేనజగృహే గ్రహఉపాదానేలిట్ ॥ ౩౯ ॥—దేవవ్రతఇతి॥ దేవవ్రతేభీష్మేదృష్టమాత్రే దృష్టఏవ॥ని॥మాత్రంకార్త్స్న్యేవధారణేఇత్యమరః మయూరవ్యంసకాదిత్వాత్సమాసః దళితవైరిణిసతి అతిభీరతిభయఃమురభిత్ కృష్ణః సత్సూద్విషేతిక్విప్ సారథ్యమాత్రస్య సారథ్యస్యైవ కరణేసారథ్యమేవ కరోమి నాయుధంవహేయమితి కృతసంగరోపి కృతప్రతిజ్ఞోపి రథస్యమూలేచక్రం కేవలం నభ్రమయాంచకార కింతుమధ్యేపి రథమ

(౧) యద్భగవతాచక్రం గ్రాహయిష్యామీత్యాత్మకభీష్మప్రతిజ్ఞాపూరణాయభగవాన్ సారథ్యమాత్రకరణరూపస్వప్రతిజ్ఞాం విహాయార్జునరక్షణాయభీష్మం లక్షీకృత్యచక్రంభ్రామయామాసేతిభావః॥

త్పదార్థహేతుకం కావ్యలింగమ్ ॥ ౬౦ ॥—అరీతి ॥ అరిమండలస్య
శత్రుమండలస్య ఖండనైః ఛేదకైరముష్యభీష్మస్యపృషత్కైః బాణైర
వదీర్ణైః విదారితాః అవనీపతయః శత్రుభూపాః రుషాకోపేనైనేత్యు
త్ప్రేక్షా అముష్యజననీం గంగాం నిజానాంరుధిరాపగావళీనాం రక్త
నదీసమూహానాం అధివిన్నాం కృతసాపత్న్యకాంచక్రుః తాభిర్బ
హుసపత్నీకాంచక్రురిత్యర్థః- బహవోరక్తప్రవాహాః ప్రసుస్రువురి
తి పరమార్థః- సాపత్న్యన్నపరందుఃఖం స్త్రీణామితిభావః అ
త్రోత్తమం తారంభీష్మం సాక్షాత్ప్రతికర్తుమశక్తానాం శత్రూ
ణాం తదీయాజననీదుఃఖజననోద్యోగవర్ణనాత్ప్రత్యనీకాలఙ్కారః
ప్రత్యనీకంబలవతశ్శత్రోః పక్షేపరాక్రమఇతిలక్షణాత్ -ఔపచ్ఛందసి
కమ్ ॥ ౪౧ ॥—॥ తదన్వితి ॥ తదనుఅనంతరం కల్పాంతేప్రళయకాలే
రుద్రస్యబంధుస్సదృశః అయంసింధుసూనుః భీష్మస్సమరేయుద్ధే సం

అరిమండలఖండనైఃపృషత్కైరవదీర్ణారుధిరాపగా
వళీనామ్ । అవనీపతయోరుషానిజానామధివిన్నాంజ
ననీమముష్యచక్రుః ॥౪౧॥౧ ॥ తదనుసమరసమ్ముఖీనవై
రిభటప్రాణపరిమో(ష)క్ష)ణోన్ముఖశిలీముఖప్రస్థానసమ

ర్థ్యేపిచక్రం సుదర్శనంభీష్మవధాయ రుషాభ్రమయాంచకార + భ్ర
ముఅనవస్థానేణ్యంతాల్లిట్ ॥ ౪౦ ॥—॥ అరిమండలేతి ॥ అరిమండల
ఖండనైః పృషత్కైః అవదీర్ణైః విదారితాః అవనీపతయః రాజానః నిజా.
నాంరుధిరాపగావళీనాం అముష్యభీష్మస్యజననీంగంగాంఅధివిన్నాంని
కృతసాపత్న్యకాధ్యూఢాధివిన్నాథస్వయంవరేత్యమరః చక్రుః + డు
కృఞ్కరణేలిట్ సముద్రగామిన్యోరక్తనద్యోజాతాఇతిభావః॥ ౪౧ ॥
తదన్వితి ॥ తదనుసమరసం ముఖీనానాంయుద్ధాభిముఖానాం+యథా
ముఖసంముఖస్య దర్శనః ఖఇతిఖః వైరిభటానాం ప్రాణపరిమోషణే
ప్రాణాపహారే ఉన్ముఖానాం శిలీముఖానాం సంబంధినః ప్రస్థానసమ

ముఖీనానామభిముఖమవస్థితానాం వైరిభటానాం సంబన్ధినాం ప్రాణానాం పరిమోక్షణత్యాజనే డస్మఖానాం ప్రవణానాం శిలీముఖానాం బాణానాం ప్రస్థానసమయే ప్రయాణకాలే సమాపృచ్ఛనస్య ప్రశ్నస్య పాత్రీకృతాని సమ్ముఖీకృతాని కర్ణస్య పుటాని యేషాం తైః వల వైరినగరే స్వర్గే వాస్తవ్యానాం నివసతాం వారవిలాసినీజనానాం అప్సరసాం పాణీకం కేరుహైక మలేఇనతాభ్యాం పరిగళితైః పారిజాతప్రసవైస్సహ సమాపతితానాం సహాగతానాం చంచరీకపుంజానాం భృఙ్గసమూహానాం మంజునా మనోహరేణ గుంజితేన ఝుంకారేణ వ్యంజితః ప్రకటితః భేదః మిథో వైలక్షణ్యం యేషాం తథోక్తాః చికురబంధాః ధమ్మిల్లాః యేషాం తైః వేగేనాపతితైర్లగ్నైః విశిఖైర్బాణైర్విఘట్టనేన నిఘూర్ణితేన విపర్యస్తేభ్యః విషమితేభ్యః ముకుటేభ్యః కిరీటేభ్యః ప్రకీ

యసమాపృచ్ఛనపాత్రీకృతకర్ణపుటైర్వలవైరి నగర
వాస్తవ్యవారవిలాసినీజనపాణిపంకేరుహపరిగళితపా
రిజాతప్రసనసమాపతిత చంచరీకపుంజమంజు గుంజిత
వ్యంజితభేదచికురబన్ధైః వేగాపతితవిశిఖవిఘట్టనవిప
ర్యస్తముకుటవిప్రకీర్ణవివిధముక్తాఫలశంకావదాన్య

య సమాపృచ్ఛనస్య పాత్రీకృతాః శ్రోత్రపుటా యేషాం తైః వలవైరినగర వాస్తవ్యస్య స్వర్గస్థితస్య వారవనితాజనస్య అప్సరోజనస్య పాణిపంకేరుహైః కమలనిభహస్తైః పరిగళితైః పారిజాతప్రసవైః పారిజాతకుసుమైస్సహాపతితస్య చంచరీకపుంజస్య భృంగచయస్య మంజుగుంజితేన వ్యంజితభేదః చికురబన్ధో యేషాం తైః వేగాదాపతితానాం విశిఖానాం విఘట్టనేన విపర్యస్తైః వికటైర్ముకుటైః కిరీటైర్విటంకైరివవిప్రకీర్ణానాం ముక్తాఫలానాం శంకాయా వదాన్యేన రణశ్రమవారిశీకరనికరేణ కోరకితాః సంజాతకోరకాః నిటిలభాగా యేషాం తైః కోపాతిరేకేణ వ్యతికరితాయాస్సంజాతవ్యతికరాయా దశనావళ్యాః దంశనేనపున

ణాం నాంగళితానాం వివిధానాంముక్తాఫలానాం శఙ్కాయా ఊహ స్యవదానైర్యైశ్చాత్యృభిస్తద్భా గింతిదాయిభిరిత్యర్థః రణాద్యుద్ధా త్ యశ్శ్రమః తత్సంబంధినావారిశీకరనికరేణ స్వేదజలబిందుబృందే నకోరకితస్సంజాతకోరక ఇవస్థితః నిటలభాగః ఫాలదేశః యేషాంతైః రోషాతిరేకేణకోపాతిశయేన వ్యతికరితయా సంఘటితయా దశనా వళ్యాదంతపఙ్క్త్యాదంశేన పునరుక్తః ద్విగుణితః రక్తిమాఆరుణ్యం యస్యతాదృశః అధరః అధరోష్ఠః యేషాంతైః అయుతేన దశభిస్సహ స్రైః రాజ్ఞాం శత్రుభూపానాం శిరోభిః వసుంధరాంభూమింబంధు రయాంచకార విషమితాంచకే, దశసహస్రాణిశత్రూనవధీదిత్యర్థః

శ-౨॥—నద్యా ఇతి ॥ నద్యాస్సుతేనభీష్మేణజనితైః రణేమహావీరాన్ని

రణశ్రమవారిశీకరనికరకోరకితనిటిలభాగైః రోషాతిరేక

వ్యతికరితదశనావళీదంశనపునరుక్తరక్తిమాధరైరయుతే

నరాజ్ఞాంశిరోభిఃకల్పాంతరుద్రబన్ధు(౧)స్సురసింధుసూ

నురయంవసుంధరాం బన్ధురయాంచకార ॥శ-౨॥ప॥ స

ద్యాస్సుతేనజనితైర్నవదేవవర్గైః స్వాందే స్వధా

రుక్తరక్తిమాద్విగుణిత శోణిమా అధరో యేషాంతైః రాజ్ఞాం అయు తేన అయుతసంఖ్యాకైశ్శిరోభిః కల్పాంతరుద్రస్య ప్రళయకాలరుద్ర స్య బంధుః జ్ఞాతిః ॥ని॥ సగోత్రబాంధవజ్ఞాతి బంధుస్వస్వజనాస్సమా ఇత్యమరః అయంసురసింధుసూనుర్భీష్మః వసుంధరాంభూమింబంధు రయాంచకార నమ్రీచకార ॥ని॥ బంధురోబంధురోరమ్యే నమ్రేహం సేతుబంధుర ఇతివిశ్వః +బంధురశబ్దాత్తత్కరోతి తదాచష్టఇతిణ్యంతా ల్లిట్ కాస్ప్రత్యయాదిత్యామ్ ఆమ ఇతిలేలుక్ కృఞ్చానుప్రయుజ్యత ఇ తి లిడంతకరోత్యనుప్రయోగః ॥ శ-౨ ॥—॥ నద్యా ఇతి ॥ నద్యాస్సు

(౧) జ్ఞాతిసోదరబంధ్వాదిశబ్దాస్సాధర్మ్యవాచకా ఇత్యాచార్యదం డినచనాద్బంధుశబ్దస్య సాదృశ్యవాచకత్వమ్ ॥

హుత్యనిర్మితైః నవానాం దేవానాం దేవభూయం గతానామితి యావత్ - వర్గైర్బృందైస్సు వస్థిత్తే స్వీయే ధామ్ని నివాసే స్వర్గే సాంద్రే నిబిడే సతి సంకుచితా స్వల్పీభూతా స్థితిః ఆవాసః యేషాం తేషాం స్వర్లోకసాం దేవానాం సా ప్రసిద్ధా కూలంకషా అనివార్యా కుశికనందనస్య విశ్వామిత్రస్య కోపముద్రా త్రిశంకుస్వర్గసృష్టిరూపకోపచిహ్నం స్వయం ఆత్మభిరేవ కామ్యా అభిలషణీయా అజని అభూత్ అత్ర దేవానాం స్వర్గస్థితిసంకోచాసంబంధేపి ఏవం త్రిశంకుస్వర్గకామనాఽసంబన్ధేపి చ సంబన్ధోక్తిరూపమతిశయోక్తిద్వయమంగాంగిభావేన సంకీర్ణమ్ ॥ ౪౩ ॥ — ॥ భీష్మస్యేతి ॥ పితుశ్శంతనోర్ముదే సత్యవతీలాభరూపసంతోషాయ కన్యాజనస్య పాణిపీడాం వివాహం త్యక్తవతః విసృష్టవతోపి తస్య భీష్మస్య సురాణాం సంఘాత్

ధామ్ని సతి సంకుచితస్థితీనామ్ । స్వర్లోకసామజని సా
స్వయమేవ కామ్యా కూలంకషా కుశికనన్దనకోప ము
ద్రా ॥ ౪౩ ॥ ప ॥ భీష్మస్య కన్యాజనపాణిపీడాం పి
తుర్ముదే త్యక్తవతోపి తస్య । సంఘాత్సురాణాం స

తేన భీష్మేణ జనితైః నవానాం నూత్నానాం దేవానాం వర్గైః స్వే ధామ్ని స్వావాసే సాంద్రే సతి నిరంతరే సతి। ని।ఘనం నిరంతరం సాంద్రమిత్యమరః సంకుచితా స్థితిర్యేషాం తేషాం స్వర్లోకసాం దేవానాం కూలంకషా +సర్వకూలాభ్రకరీషేషు కషః ఇతి ఖచ్ అరుర్ద్విషదితి ముమ్ అన్యమింద్రం కరిష్యామి లోకో వాస్యాదనింద్రక ఇత్యుక్తా మూలఘాతినీ సా ప్రసిద్ధా కుశికనందనస్య విశ్వామిత్రస్య కోపముద్రా స్వయమేవ కామ్యా స్పృహణీయా అజని జనీ ప్రాదుర్భావే లుఙ్ దీపజనేతి చిణ్ చిణో లుగితి తశబ్దస్య లుక్ ॥ ౪౩ ॥—॥ భీష్మస్యేతి ॥ పితుః శంతనోర్ముదే కన్యాజనస్య పాణిపీడాం వివాహం త్యక్తవతోపి తస్య భీష్మస్య సురాణాం సంఘాత్ పుష్పవర్షే సతి సంతానానాం సంతాన

పుష్పవర్షే సతి సంతానానామపత్యానాం సంతానాఖ్యసురవృక్షపు
ష్పాణాం లాభః అజనీతి యత్ తదేతద్భార్యాభావేపి సంతానలాభః
విశేష్యాపేక్షనపుంసకత్వ నిర్దేశః విచిత్రమ్ ॥ని॥ సంతానస్సంచయే
గోత్రే స్యాదపత్యే సురద్రుమ ఇత్యమరశేషః; అత్ర సంతానకారణదా
రపరిగ్రహాభావేపి తల్లాభవర్ణనాచ్ఛ్లేషప్రతిభోత్థాపితా విభావనా
లఙ్కారః ॥ ౪౪ ॥—ఇత్థమితి ॥ ఇత్థముక్తప్రకారేణాసౌ భీష్మః ఏకం ది
నం యావద్దివసమిత్యర్థః అత్యంతసంయోగే ద్వితీయా - సమీకం యు
ద్ధం విధాయ పద్మబంధౌ సూర్యే పశ్చాద్భవం పాశ్చాత్యం భూధరం అ
స్తశైలం ఉపేయుషి ప్రాప్తవతి అస్తంగతే సతీతి యావత్ ప్రత్యర్థినాం
శత్రూణాం బలస్య సామర్థ్యస్యాపహారం నాశమివ చాపశిఖరాద్ధను
ష్కోటితః అవరోపితా స్రంసితా జ్యాగుణః యేన తథోక్తస్సన్ స్వస్య
ఆత్మనః బలస్య సైన్యస్య అపహారం శిబిరప్రవేశనమపి చకార ॥ ని ॥ బ
లం శక్తిర్బలం సైన్యమితి యాదవః అత్ర శత్రూణాం భీష్మస్య చ బలాప

తిపుష్పవర్షే సంతానలాభోజని తద్విచిత్రమ్ ॥ ౪౪ ॥ వ

ఇత్థం విధాయ దినమేకమసౌ సమీకం పాశ్చాత్య భూధర
ముపేయుషి పద్మబన్ధౌ । ప్రత్యర్థినామివ చకార బలా

వృక్షకుసుమానాం పుష్పమూలేషు బహుళమితి వికారావయవప్రత్య
యస్య లుక్ లాభః ప్రాప్తిః సంతానస్య అపత్యస్య ॥ ని ॥ సంతాన
స్సంతతౌ గోత్రే స్యాదపత్యే సురద్రుమే ఇతి విశ్వః లాభః అజనీతి యత్
+ జనీ ప్రాదుర్భావే లుఙ్ తద్విచిత్రం ఆశ్చర్యం వివాహాభావేప్యప
త్యజనన మాశ్చర్యమితి భావః ॥ ౪౪ ॥ — ఇత్థమితి ॥ ఇత్థం అసౌ భీ
ష్మః ఏకం దినం అత్యంతసంయోగే ద్వితీయా సమీకం యుద్ధం విధాయ
పద్మబంధౌ సూర్యే పాశ్చాత్యభూధరం అస్తాచలం ఉపేయుషి సతి అవ
రోపితా జ్యా శింజినీ యేన తథాభూతస్సన్ ప్రత్యర్థినాం శత్రూణాం
బలాపహారమివ సామర్థ్యాపహరణమివ స్వస్యాపి బలాపహారం సైన్యని

హారేణ శ్లేషభిత్తికాలబ్ధైక్యేనౌపమ్యస్య గమ్యత్వాత్తుల్యయోగితా భేదః ॥౪౫॥——॥ఇతీతి॥ఇత్యుక్తప్రకారేణనవదినానినవనవానిదినేదినే భినవానిభుజయోర్విలసితాని యుద్ధక్రీడాః ప్రకాశ్యప్రకటీకృత్య దశమేఽహ్నిదినేభగవతివివస్వతి సూర్యేవియదాకాశం నిజేధ్వజేచిహ్నస్య తాళస్య ప్రఘాణం చిహ్నమాత్రం ప్రమాణేమాత్రచ్ ఆరోహతి సతి సమరమేవవర్షాసమయః తస్మిన్ శిఖండినామయూరేణ తద్వదుల్లాసభాజేత్యర్థః - గాండీవధన్వనార్జునేనపురస్కృతం శిఖండినం ద్రుపదపుత్రం దృష్ట్వాఅయంశిఖండీపూర్వం జన్మకాలే స్త్రీస్త్రీపూ

పహారంస్వస్యాపిచాపశిఖరాదవరోపితజ్యః ॥ ౪౫॥౮॥

ఇతినవదినానినవనవానిభుజవిలసితానిప్రకాశ్య దశమే
హ్నిపునరసౌనిజధ్వజచిహ్నమాత్రం వియదారోహ
తిభగవతివివస్వతిసమరవర్షాసమయశిఖండినాగాండీ
వధన్వనాపురస్కృతంశిఖండినమభివీక్ష్యస్త్రీపూర్వో

వర్తనం ॥౯॥ స్థౌల్యసామర్థ్యసైన్యేషుబలంనాకాకసీరిణోరిత్యమరః + చకారడుకృఞ్కరణ్ఙలిట్ ॥౪౫॥—— ఇతీతి ॥ ఇతీత్థం నవదినానినవసంఖ్యాకదినాని అత్యంతసంయోగే ద్వితీయానవనవాని నూతనప్రకారాణి ప్రకారేగుణవచనస్యేతి ద్విత్వం భుజవిలసితాని ప్రకాశ్యదశమేహ్నిపునః అసౌభీష్మః భగవతివివస్వతి సూర్యేనిజచిహ్నమాత్రం తాళమాత్రం వియదాకాశం ఆరోహతిసతి సమరఏవవర్షాసమయః ప్రావృట్కాలః తస్మిన్ శిఖండినా మయూరేణనర్తనశీలేనేతియావత్ గాండీవధన్వనా అర్జునేనపురస్కృతం శిఖండినంఅయం శిఖండీ స్త్రీపూర్వః పూర్వజన్మని స్త్రీభూతః అమునాసహనయోద్ధవ్యం ఇతినిషిధ్యహస్తతలేననిరస్తః క్షిప్తః ధనుర్లస్తకః యేనతథాభూతః॥౯॥లస్తకస్తు ధనుర్మధ్యమిత్యమరః శాంతనవః భీష్మః ప్రథమంఆదౌ స్వస్యదూరాపసరణేన॥౯॥ఆత్మనిస్వమిత్యనుశాసనాన్నపుంసకత్వంఉపిత

ర్వః (౧) అమునా స్త్రీపూర్వేణ శిఖండినా సహ న యోద్ధవ్యం యుద్ధం న కర్తవ్యం ఇత్యాలోచ్యేతి శేషః నిషిధ్య తేన సహ యుద్ధం విహాయ హస్తతలేన నిరస్తః త్యక్తః ధనుషః లస్తకః మధ్యం యేన తథోక్తః ॥ని॥ లస్తకస్తు ధనుర్మధ్యమిత్యమరః. విశిష్టవాచకానాం సతి విశేషే విశేష్యమాత్రపరత్వాన్న ధనుశ్శబ్దవైయర్థ్యం ప్రథమమాదౌ సంహితబాణాకర్షణసమయ ఇతి యావత్ స్వస్య శింజిన్యాః ఆత్మనః దూరమపసరణస్య ఆకర్ణాంతమపసర్పణస్య కరణేన హేతునా కుపితయేవేత్యు

యమమునా సహ న యోద్ధవ్యమితి నిషిధ్య హస్తతలనిర
స్తధనుర్లస్తకః ప్రథమం స్వదూరాపసరణ(కరణ)కుపి
తయేవ శింజిన్యా పశ్చాదతిదూరనిష్కాసితైర్విజయ వి

మేవక్రుద్ధయేవ శింజిన్యా మౌర్వ్యా పశ్చాద్దూరనిష్కాసితైః విజయవిపాటితైరర్జునబాణైః ఆదివసావసానమాసాయం ఆవదారితకళేబరతయా విదారితశరీరతయా శాంతం మనో యస్య సః స్వాంతే మనసి నిహితః రమాకాంతః నారాయణో యేన తాదృశః స్వాంతః ఇతి పాఠేపి త

---

(౧) పూర్వం స్త్రీ భూత్వా పునః పురుషో జాత ఇతి స్త్రీపూర్వత్వం ।
పురా కిల ద్రుపదపుత్రికాయాం శిఖండిన్యాం తతశ్చిదుపప్లవాతాత్తనె కళేబరత్యాగం కర్తుకామాయాం తదా గ్రైవాత్కస్మాచ్చిద్దయాళోః కుబేరానుచరాత్తాదాత్వికాత్యాహిత నివారణపర్యంతం తదీయం పుంస్త్వమవాప్య స్వీయమంగనాత్వం తస్య వినిమయేన వితీర్య స్వావాసం గత్వా భయనివారణం కృతవత్యాం సత్యాం తస్మిన్నవసరే జ్ఞాతవృత్తాంతేన యక్షాధిపేన తదవసానపర్యన్తమంగనాత్వమేవానుభవేతి దత్తశాపే తస్మిన్ తదా అనయా నిర్విఘ్నం పుంస్త్వమవాప్తమితి స్త్రీపూర్వకత్వం ॥ తదుక్తం బాలభారతే । శిఖండినం త్వేకమహం న హన్యాం భూత్వా పురా స్త్రీ స జగామ పుంస్త్వమ్ । నేక్షే రణాగ్రే న చ యోధయామి స్త్రీపూర్వమేషా ఖలు మత్ప్రతిజ్ఞా ఇతి ॥

త్పో్రక్షాశింజిన్యాగాండీవగుణేన పశ్చాదనంతరం అతిపూరం నిష్కాసితైర్నిస్సారితైర్విజయస్యార్జునస్య విపాఠైర్బాణవిశేషైరాదివసావసానం సాయంకాలపర్యంతంవిదారితం కళేబరంశరీరం యస్యతస్య భావస్తత్తాతయానితాంతం తాంతః గ్లానిం(ప్రా) ప్తః శాంతంపాపంనిహింసాతః విరతంమనః యస్యతథోక్తః అతఏవాసౌశాంతనవోభీష్మఃస్వాంతేమనసినిహితః ధ్యాతః రమాకాంతః విష్ణుమూర్తిర్యేనతథోక్తస్సః సుభటలోకస్య మహావీరజనస్య సముచితాం శయ్యాంశరమయీంక్రమాత్ శనైః అధిశిశ్యేశేతేస్మ ॥ ౪౬ ॥—॥ పార్థేనేతి ॥ పార్థేన అర్జునేన క్షితౌభూమౌ వినిఖాతాః పుంఖాః బాణమూలభాగాః యేషాంతేషాం- శైషికఃకప్ బాణానాముపరిశయానః వ్రణబిలేభ్యఃబాణక్షతరన్ధ్రేభ్యః వాంతాః నిస్సరంతః రక్తబిందవః యస్యతథోక్తః పితామహః భీష్మః ధారాణాముపరిశక్రగోపాన్నామరక్తకీటాన్ (ఆంఖ్రిపట్టుపులుగు) వర్షతీతివర్షీఘనః మేఘఇవబభ్రాజఉపమాలంకారః

పాఠైరాదివసావసానం విదారితకళేబరతయా నితాం
తతాన్తశ్శాన్తమనాశ్శాంతనవస్స్వాన్తనిహితరమాకాం
తస్సుభటలోకసముచితాంశరశయ్యాంక్రమాదధిశిశ్యే॥౪౬
॥ప॥పార్థేనక్షితివినిఖాతపుంఖకానాం బాణానాము
పరిపితామహశ్శయానః । బభ్రాజవ్రణబిలవాంతరక్త

ధైవనారాయణం స్మరన్సన్ సుభటలోకస్యవీరజనస్యసముచితాంయోగ్యాం శరశయ్యాం బాణశయనే అధిశీఙ్ స్థాసాం కర్మేత్యాధారస్య కర్మత్వం క్రమాత్ అధిశిశ్యేశీఙ్ స్వప్నేలిట్ ॥ ౪౬॥— పార్థేనేతి ॥ పార్థేన అర్జునేన క్షితౌవినిఖాతాః పుంఖామూలభాగాయేషాం తేషాంశేషాద్విభాషేతికప్ బాణానాం ఉపరిశయానః పితామహః భీష్మః వ్రణబిలేభ్యోవాంతారక్తబిందవోయస్య తాదృశః అతఏవ ధారాణాం ఉపరిశక్రకోపవర్షీ ఇంద్రకోపవర్షీఘనఇవ మేఘఇవ

ప్రహర్షిణీవృత్తమ్ ॥ మ్నౌజౌ౹గ(త్రి)దశయతిః ప్రహర్షణీయం ॥౪౭॥—సంవీక్ష్యేతి ॥ తత్రయుద్ధభువిశరేషు శయితంతమిమంభీష్మం సంవీక్ష్యసంక్రమాద్దేహాత్ దేహాంతర(ప్రా)ప్తేః భవతీతిసాంక్రామికం గుణంప్రతిపద్యమానః (ప్రా)ప్నువన్నివేత్యుత్ప్రేక్షాస్వయమపి ఉపాత్తాస్వీకృతాకరోష్ణః భుజప్రతాపస్య కిరణాష్ణస్యచశాంతిః ఉపరతిః యేనతథోక్తః భాస్వాన్ సూర్యః పాశ్చాత్యసాగరస్యపశ్చిమాబ్ధేశ్శరేషుబాణేషు జలేషుచ శయాళుశ్శయానః ఆసీత్ ॥ ని ॥ శరోదర్భాంతరేబాణేశరందధ్నిజలేపిచేతివిశ్వః ॥ ౪౮ ॥—జగతీతి ॥ జగతివినుతానంస్తుతాకీర్తిర్యస్యతథోక్తైకబళితః నాశితః రిపూణాంవర్గః

బిందుధారాణాంఘనఇవశక్ర(క్రో)గో)పవర్షీ॥౪౭

ప॥సంవీక్ష్యతత్రశయితం తమిమంశరేషు సాంక్రామి

కంగుణమివప్రతిపద్యమానః । భాస్వానపిస్వయము

పాత్తకరోష్ణశాంతిః పాశ్చాత్యసాగరశరేషు శయాళు

రాసీత్ ॥ ౪౮॥ ప ॥ జగతివినుతకీర్తేర్జామదగ్న్యస్య

స్యశిష్యైకబళితరిపువర్గః కాలధర్మంయియాసా॥

బభ్రాజే + ఏజృభ్రేజృభ్రాజృదీప్తౌ లిట్ ॥౪౭॥—॥ సంవీక్ష్యేతి॥తత్ర శరేషు బాణేషుశయితం తమిమంభీష్మం సంవీక్ష్యసాంక్రామికం నేత్రరోగాదివత్సం క్రమ(ప్రా)ప్తం గుణంప్రతిపద్యమానఇవభాస్వానపి సూర్యోపిస్వయం ఉపాత్తాకరాణాం కిరణానాం ఉష్ణశాంతిరుష్ణశమనం యేనతాదృశస్సన్ పాశ్చాత్యస్య పశ్చిమస్య+దక్షిణాపశ్చాత్పురస స్త్యగితిత్యక్ కితిచేత్యాదిన్యద్ధిః సాగరస్య సముద్రస్య శరేషు ఉదకేషు!ని!శరంనీరేశరః కాండేఇతివిశ్వః శయాళుః ఆసీత్ అస్తంగతఇత్యర్థః + అసభువిలజ్ ॥ ౪౮ ॥—॥ జగతీతి ॥ జగతివినుతకీర్తేస్తుతయశసికబళిత రిపువర్గేనాశితశత్రుసంఘె జామదగ్న్యస్య పరశురామ

సంఘః యేనతథోక్తేజామదగ్న్యస్యపరశురామస్య శిష్యేభీష్మేకాలధ ర్మం పంచత్వంయాతుం(ప్రా)ప్తుమిచ్ఛౌ యియాసౌసతి (౧) ప్రప న్న ఇతి పాఠాంతరం- బహూనాం సురాణాందేవభూయం గతానాం భటానామేవ వరాణాంపత్నీనాం లాభాత్ప్రాప్తేర్హేతోః బద్ధః కా మోత్సవః సమ్భోగః యాసాంతాసాంస్వర్వధూనామప్సరసాంశ్వశు రస్య భర్తృపితుర్మరణేన యద్దుఃఖంతత్ బభూవ అత్రాప్సరసాం తాదృశదుఃఖాసంబన్ధేపి సంబన్ధోక్తేరతిశయోక్తిః - మానినీవృత్తమ్ ॥ ౪౯ ॥–॥ పతితఇతి ॥ వాహిన్యాః గంగాయాః సేనాయాశ్చ సుతే భీష్మేయుధియుద్ధభువిపతితేసతి ద్వివిధా కౌరవీయా పాండవీయాపివా హినీసేనా - పతంతిగళంతి అశ్రూణిబాష్పాః యస్యాస్తథోక్తాసతీప్ర

బహుసురవరలాభాద్బద్ధకామోత్సవానాంశ్వశురమర
ణదుఃఖంస్వర్వధూనాంబభూవ ॥ ౪౯ ॥౫॥ పతితే
యుధివాహినీసుతేపతదశ్రుర్ద్వివిధాపివాహినీ । ప్ర

స్య శిష్యేభాత్రేభీష్మేకాలధర్మం।ని।స్యాత్పంచతా కాలధర్మ ఇత్యమ రః యియాసౌయాతుమిచ్ఛౌ ఇచ్ఛామరణత్వాదితిభావః బహూనాంసు రరూపాణాం వరాణాం సిద్ధానాంలాభాత్ బద్ధః కామోత్సవోయా సాంతాసాం స్వర్వధూనామప్సరసాం శ్వశురస్య పత్యుత్పాదకస్య మ రణేన యద్దుఃఖం తత్ ॥ని॥ పతిపత్న్యోః ప్రసూశ్వశ్రూః శ్వశురస్తు పితాతయోరిత్యమరః + బభూవ భూసత్తాయాంలిట్ ॥ ౪౯ ॥ — ॥ పతితేఇతి ॥ యుధివాహినీసుతే భీష్మేపతితేసతి ద్వివిధాపివాహినీ నదీ సేనాచ పతదశ్రుర్గళద్బాష్పాసతీ (ప్ర)థమానదీఉచ్ఛ్రితం పరితా పం సంతాపం యయౌతతః పరాసేనాపటవేశ్మాని పటగృహాణి య

---

(౧) తస్య స్వచ్ఛందకాలధర్మత్వేన ఉత్తరాయణరూపయోగ్య కాలనిరీక్షణతత్పరతయా స్థితత్వాత్ యియాసావిత్యుక్తమితిబోధ్యమ్.

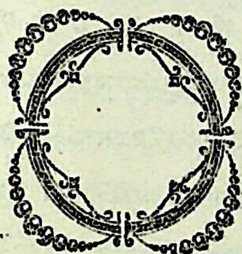
ఘమమాచౌ ఉచ్ఛ్రితంమహాతం పరితాపం యయా (ప్రా)ప॥తతః ఫ
రంపటవేశ్మానిమాష్యాణియయా వైతాళీయమ్ ॥ ౫౦॥............

ఇతి శ్రీసదాశివ పదారవిందవందనకందళితానంద సాంద్రస్య
కురవికులచంద్రస్య రామకవీంద్రస్యకృతౌచమ్పూభా
రతవ్యాఖ్యానే లాస్యాఖ్యానే నవమస్తబకః

ఘమంపరితాపముఛ్రితంపటవేశ్మానియయాతతఃపరమ్॥
ఇత్యనంతభట్టస్యకృతౌచమ్పూభారతేనవమస్తబకః

యా + యా (ప్రా)పణ్ణలిట్ ॥ ౫౦ ॥ ....

ఇత్యంబాళరామసూరివిరచితాయాంచమ్పూభారతో
జ్జీవిన్యాం నవమ స్తబకః

శ్రీరస్తు

అథదశమ స్తబక ప్రారమ్భః

అపరఇతి ॥ అపరేహనిపర స్మిన్ దినేకౌరవఃదుర్యోధనః కుమ్భ యోనిం ద్రోణంచమూనాం అధిపస్యభావః అధిపత్వం తస్మిన్ పరిక ల్ప్యతమధిపంకృత్వేతియావత్ భీష్మస్య పాతాత్ రుదితేనఉచ్ఛూనే స్థూలీభూతేదృశౌ నేత్రేయేషాంతేషాం నరాధిపానాం స్వపక్షస్థా నాం పురతః అగ్రేనిజగాదఉక్తవాన్ తమితిశేషః ద్రోణంప్రతీత్యర్థః ఔపచ్ఛందసికమ్ ॥ ౧ ॥—॥ కుమ్భేతి ॥ కుమ్భేఘటేఉత్పత్త్యా జన్మ నాప్రసిద్ధః మునివృషభః మునిశ్రేష్ఠః అగస్త్యః వింధ్యఇతి సంజ్ఞాయ స్యతంక్ష్మాధరం శైలమివ లోకేతాదృశీవిధాప్రకారః కుమ్భోత్పత్తిరూ పః యస్యతథోక్తః త్వమపి నిజమహసాస్వ తేజసేతిప్రాగ్వత్రాపియో జ్యం - యధిభూభృతః శైలాన్ శత్రురాజాంశ్చ స్తంభయిత్వా ॥౨॥

అపరేహనికౌరవశ్చమూనా మధిపత్వేపరికల్ప్య

కుంభయోనిమ్ । పురతోనిజగాదభీష్మపాతాదుదితో

చ్ఛూనదృశాంనరాధిపానామ్ ॥ ౧ ॥ ప॥ కుమ్భోత్ప

త్త్యాప్రసిద్ధోమునివృషభఇవ క్ష్మాధరంవింధ్యసంజ్ఞంలో

అపరేఇతి ॥ అపరేఅహనిపరదినేకౌరవఃదుర్యోధనః చమూనాంసే నానాం అధిపత్వేస్వామిత్వే కుంభయోనింద్రోణం పరికల్ప్య భీష్మ స్యపాతాత్ రుదితేన ఉచ్ఛూనాః వివృద్ధాః దృశోయేషాంతేషాం+ఉ త్పూర్వాత్ శ్వయతేః క్తఃశ్విదితోనిష్ఠాయామితీణ్ని షేధః ఓదితశ్చేతి నిష్ఠానత్వం యజాదిత్వాత్సంప్రసారణం హలశ్చేతి దీర్ఘః నరాధిపా నాం పురతః నిజగాద+ గదవ్యక్తాయాంవాచిలిట్ ॥ ౧ ॥—కుమ్భో త్పత్త్యేతి ॥ కుమ్భోత్పత్త్యా కుమ్భేజననేన ప్రసిద్ధః మునివృషభః అ

భూభృన్న రెండ్రి శైలేభే క్షితివిశ్వాః-జీవగ్రాహం గృహీత్వాజీవంతం గృహీత్వేత్యర్థః ధర్మసూనో రెవార్థాదత్రాపి కర్మత్వం ॥+॥ సమూలాకృతిజీవేషుహన్కృఞ్గ్రహఇతిణముల్- కషాదిత్వాదనుప్రయోగః అతఏవ లజ్జయాపినమితవదనం కించపద్భ్యామేవ ప్రచారం గమనంవిదధతంకుర్వంతంపాదచారిణమితియావత్ ధర్మసూనుం ధర్మరాజం మేమహ్యం లీలయాఅధునా అర్పయఇతి జగాదేతి పూర్వేణాన్వయః (౧) ఉపమాలఙ్కారః- స్రగ్ధరావృత్తమ్ ॥౨॥ —ఉదితమిరితాదృగ్విధస్త్వం యుధినిజమహసాభూభృతస్తంభయిత్వా। జీవగ్రాహం గృహీత్వావినమితవదనం లజ్జయాధర్మసూనుం పద్భ్యామేవప్రచారం విదధతమధునాలీలయామేర్పయేతి ॥౨॥ ఉదితం తదిదంనిశగస్త్యః వింధ్యసంజ్ఞం వింధ్యాభిధంక్ష్మాధరమివపర్వతమివలోకె తాదృగ్విధః కుమ్భోత్పన్నః త్వం యుధియుద్ధేనిజమహసా ఆత్మతెజసాభూభృతః రాజ్ఞః స్తంభయిత్వా లజ్జయాత్రపయా వినమితవదనంపద్భ్యామేవ అంఘ్రిభ్యామేవ ప్రచారంసంచారం విదధతం ధర్మసూనుం యుధిష్ఠిరం లీలయాజీవగ్రాహం గృహీత్వాజీవంతంగృహీత్వా+సమూలాకృతజీవేషుహన్ కృఞ్గ్రహఇతిణముల్ కషాదిషు యథావిధ్యనుప్రయోగఇతి గృహ్ణాతెరనుప్రయోగః అధునా మేఅర్పయ+ఋగతాన్యంతాల్లోట్ అర్తిహ్రీ్లీక్షీతిపుక్ ఇతినిజగాదేతిపూర్వేణాన్వయః॥౨॥

---

(౧) యుధిధర్మసుతం హఠాద్గృహీతం భవతాద్యూతవిధావిజిత్యభూయః। అటవీగృహమేధినం విధాస్యామ్యనుజైస్సార్ధమతీవదుఃఖదీనైః ఇత్యుక్తత్వాద్భీష్మపాతానంతరం జయోసౌదిహానస్సుయోధనఃతదాపేవమకరణాత్స్వబుద్ధిమాంద్యం విగర్హ్య అద్యవాపునద్యూతెతంవిజిత్య యావజ్జీవం వనవాసం కారయితుకామఏవమాచకాంక్షె ఇత్యాశయః ॥

తి ॥ గుహేనస్కన్దేన సన్నిభః తుల్యః విక్రమః యస్యసః ఉచితజ్ఞః అతఏవఏషః గురుఃద్రోణోఽపి తదానీంగోష్ఠ్యాం సభాయాంతదిదందుర్యోధనోక్తం ఉదితంవాక్యం నిశమ్య కరంకించిదున్నమయ్యఉద్ధృత్య కురూద్వహం దుర్యోధనం ప్రతిబభాషె - ఔపచ్ఛందసికమ్ ॥3॥—॥ కర్తుమితి ॥ హేనృపదుర్యోధన ధర్మాత్మజే ధర్మరాజే ధరాధినాథైః రాజభిః విరాటాదభిః పరివృతేసత్యపి శౌరిణాకృష్ణేన ప్రిణున్నానాం చోదితానాం హయానామర్జునరథ్యానాం హేషితశబ్దేనమిశ్రః మిళితః (౧) నరస్యార్జునస్య శరాసఘోషః గాండీవగుణటంకారః నశూయతేయది- అస్మాభిరితి శేషః తదా తేతవసంబంధిఅఖిలం కాంక్షితం ఉక్తరీత్యా తత్సమర్పణరూపం కర్తుంశక్యంహిః ఖి

మ్యగోష్ఠ్యాముచితజ్ఞః కరమున్నమయ్యకించిత్ । గు
హసన్నిభవిక్రమస్తదానీం గురురేషోఽపి కురూద్వ
హంబభాషే ॥ 3 ॥ కర్తుంహిశక్యమఖిలంనృపకాంక్షి
తంతేధర్మాత్మజేపరివృతేపిధరాధినాథైః । శౌరిప్రి
ణున్నహయహేషితశబ్దమిశ్రో నశూయతెయదినర

ఉదితమితి ॥ గోష్ఠ్యాంసభాయాం ఉదితం ఉక్తం తదిదంవచనం నిశమ్య, ఉచితజ్ఞః గుహేనషణ్ముఖేన ॥ని॥ సేనానీరగ్నిభూర్గుహ ఇత్యమరః సన్నిభః విక్రమోయస్యసఏష గురురపిద్రోణోఽపి తదానీం కించిత్ కరమున్నమయ్య కురూద్వహం దుర్యోధనం బభాషె + భాషవ్యక్తాయాంవాచిలిట్ ॥ 3 ॥—॥ కర్తుమితి ॥ హేనృప దుర్యోధన శౌరిణాకృష్ణేన ప్రిణున్నానాం ప్రేరితానాం హయానామశ్వానాం హేషితశబ్దేన ధ్వనినామిశ్రః నరస్య అర్జునస్య శరాసఘోషః ధనుర్ధ్వనిః నశూయతెయది అస్మాభిరితి శేషః + శుశ్రవణకర్మణిలట్ సార్వధాతుకె యగితియక్ అకృత్సార్వధాతుకయోరితిదీర్ఘః ధ

(౧) హేషితమితిశబ్దః హేషితసంజ్ఞకశ్శబ్దఇత్యర్థః।

ల్పర్థరేసార్జునస్య తస్యగ్రహణం దేవానామప్యశక్యమితిభావః ॥ ४ ॥ సర్వేతి ॥ సర్వాసాంఅస్త్రవిద్యానాం సహవాసేన యత్సాఖ్యం తస్యసంకేతభూమిః పరినిర్దిష్టస్థానం- తస్యాపీత్యపినాకిముతా న్యస్యేత్యర్జున శార్యోత్కర్షాధ్వన్యతే - తస్యద్రోణస్య సంబంధినీంతాం వాచం సార్జునస్యధర్మరాజస్య గ్రహణమశక్యమిత్యాత్మికాంప్రతి పరిషద్గతానాం సభాస్థితానాం నృపాణాంశిరసః తిర్యక్ప్రచారః శ్లాఘాకమ్పః ప్రత్యుద్యయా - ఉచితమేవో త్తరం ద త్తమితి శ్లాఘయామాసుస్సర్వేసభ్యాఇతిభావః ॥ ५ ॥—॥ అథేతి ॥ అథద్రుపదజః దృష్టద్యుమ్నః ద్రోణశ్చతౌఉభౌపాండవకౌరవసేనాపతీ- బద్ధః ఆయతః విస్తీర్ణశ్చసమ్యగుత్సాహః యుద్ధోద్యమః యాభ్యాంతథోక్తౌ సంతౌ అతఏవరథైరశ్వైర్గజైశ్చ సంవృతౌ సంతౌయుద్ధాయయుద్ధం కర్తుం- తుమున్నర్థే సంప్రదానం- నిరగచ్ఛతాం నిర్గతవంస్య శరాస ఘోషః ॥ ४ ॥ సర్వాస్త్రవిద్యాసహవా

ససౌఖ్యసంకేతభూమేరపితస్యవాచమ్ । ప్రత్యుద్య

యాతాంపరిషద్గతానాం తిర్యక్ప్రచారశ్శిరసాన్నృపా

ణామ్ ॥ ५ ॥ ప ॥ అథద్రుపదజద్రోణౌరథాశ్వ గజ

సంవృతౌ । బద్ధాయతసముత్సాహౌ యుద్ధాయనిరగ

ర్మాత్మజే యుధిష్ఠిరే ధరాధినాథైః రాజభిః పరివృతేసత్యపి అఖిలంకృత్స్నంతేకాంక్షితం కర్తుంశక్యం హి అన్యథానశక్యమితిభావః ॥४॥—సర్వాస్త్రేతి ॥ సర్వాసాం అస్త్రవిద్యానాం సహవాసస్య సహస్థితేర్యత్సౌఖ్యం తస్యసంకేతభూమేరపి తస్యద్రోణస్యతాం వాచం పరిషద్గతానాం సభాస్థానాం నృపాణాం శిరసాంతిర్యక్ప్రచారః అనుమోదనేన తిర్యక్సంచారః ప్రత్యుద్యయా + యాప్రాపణాలిట్ ॥५॥—అథేతి ॥ అథానంతరం రథద్విపహయైస ఆవృతౌబద్ధః ఆయతస్సముత్సాహోయాభ్యాంతౌ ద్రుపదజద్రోణౌ దృష్టద్యుమ్నద్రోణౌ

తా ॥ ౬ ॥—నామేతి ॥ అపి కించ తావుభౌ పాండవకౌరవీయౌ రాజ్ఞాంవర్గౌ సంఘౌ క్ష్వేళితేన సింహనాదేన సహితౌ సక్ష్వేళితౌ బిరుదైశ్ఛత్రచామరాది రాజ్యచిహ్నైః సహితౌ సబిరుదౌ. మహతా అట్టహాసేన ఉద్ధతహాసేన సహితౌ సమహాట్టహాసౌ ఆస్ఫాలితౌ సశబ్దం హస్తస్పృష్టౌ అంసశిఖరౌ భుజశిరోగ్రౌ తాభ్యాంసహితౌ సాస్ఫాలితాంసశిఖరౌ వల్గనేన లంఘనగమనేన సహితౌ సహవల్గనౌ చసంతౌ నామాక్షరాంకితైః భీష్మేతి వర్ణచిహ్నితైః నదీసుతస్య భీష్మస్య బాణైః పూర్ణేరంగే యుద్ధభువి అవతేరతుః ప్రవివిశతుః ॥ ౭ ॥—అక్షౌహిణీరితి ॥ ఏకత్ర ఏకస్మిన్ దేశ ఏవ గాఢం నిబిడం యథాతథా మిళితాః అవనివల్లభయోర్ధర్మరాజదుర్యోధనయోః సంబంధినీనాం వాహినీనాం సేనానామక్షౌహిణీరక్షౌహిణీసంఖ్యాబృందాని, సుతరాం అసోఢ్వా

చ్ఛతామ్ ॥ ౬ ॥ ప ॥ నామాక్షరాంకితనదీసుతబాణ
(పూ)(కీ)ర్ణేరంగేవ లెరతురుభావపి రాజవర్గౌ । స
క్ష్వేళితౌ సబిరుదౌ సమహాట్టహాసౌ సాస్ఫా(లనా)లి
తా)ంసశిఖరౌ సహవల్గనౌ తౌ ॥ ౭ ॥ అక్షౌహిణీరవనివ
ల్లభవాహినీనామేకత్ర గాఢమిళితాస్సుతరామసోఢ్వా।

యుద్ధాయ నిరగచ్ఛతాం గన్మగతౌ లఙ్ ॥ ౬ ॥—॥ నామేతి ॥ నామాక్షరైః అంకితైర్నదీసుతస్య భీష్మస్యబాణైః కీర్ణే రంగే యుద్ధరంగే సక్ష్వేళితౌ ససింహనాదౌ సబిరుదౌ సమదాట్టహాసౌ సాస్ఫాలనం అంసశిరోయయోస్తౌ సహవల్గితౌ వా పసర్జనస్యేతి వికల్పాత్ సహస్య సాదేశాభావః తౌ ఉభౌ రాజవర్గావపి అవతేరతుః + త్ర్యాప్లవనతరణయోః లిట్ త్ర్యాఫలభజిత్రపశ్చేత్యేత్వాభ్యాసలోపౌ ॥ ౭ ॥— అక్షౌహిణీరితి ॥ ఏకత్ర ఏకస్మిన్ స్థలే గాఢం దృఢం మిళితాః అవనివల్లభానాం రాజ్ఞాం వాహినీనాం సేనానాం అక్షౌహిణీః సుతరాం అసోఢ్వా ఉపరి ఊర్ధ్వం సముత్పతంతీ సా యుద్ధభూమిరివ అభ్రే ఆకాశే సాం

అ భృతా వ్రేడుపరిసముత్పతంతీ సాయుద్ధభూమిరివస్థితె తుర్యతెవ్ర క్షా సాంద్రా రజః పటలికా ధూళిపటలం కరితురగాది పదఘట్టనజన్యం అ భ్రా ఆకాశె ఆదృశ్యత - లోకైరితి శేషః ॥ ౭ ॥— భేరీతి ॥ భేరీరవ వి జయదుందుభిధ్వాంకారే గగనేవాహిని ఆకాశవ్యాప్నువతిసతి - పూ ర్వంకదాచిదప్య దృష్టాం అదృష్టపూర్వాం ద్రోణస్య చాపాచార్యస్య బాహోర్వీలాం యుద్ధవిలాసం వీక్షితుం మనాయేషాంతైః త్రిదశై ర్దేవైః కిన్నరైర్యక్షైః సిద్ధైశ్చజంభభిదః ఇంద్రస్య అవకాశం మ ధ్యేవిసృజ్య దివ్యాకాశే అభితః తస్థేస్థితం - తిష్ఠతెర్భావెలిట్ (౧) ॥ ౯ ॥— తతఇతి ॥ తతస్తేసర్వేపి నరేంద్రాః రాజానఏవ విషవైద్యా ఇతి శ్లిష్టరూపకం ॥ ౧౦ ॥ నరేంద్రా విషవైద్యేపీతి వైజయంతీ వసుధా

సాయుద్ధ భూమి రుపరీవ సముత్పతంతీ సాంద్రా
రజఃపటలికాసమదృశ్యతాభ్రె ॥ ౭ ॥ భేరీరవె గగన
వాహినిబాహులీలాం ద్రోణస్యవీక్షితుమనాభిరదృష్ట
పూర్వామ్ ॥ మధ్యేవిసృజ్యది విజంభభిదోవకాశంత
స్థేభితస్త్రిదశకిన్నరయక్షసిద్ధైః ॥ ౯ ॥ x ॥ తతస్తే
నరేంద్రాస్సర్వేపి వసుధాతలవినిహిత వామజానుభా

ద్రా రజః పటలికా ధూళితతిః సమదృశ్య త+దృశిర్ ప్రేక్షణేకర్మణిల ఙ్ ॥ ౭ ॥—॥ భేరీతి ॥ భేరీరవెదుందుభిఘోషె గగనవాహినిసతిఅ దృష్టపూర్వాం పూర్వమదృష్టాం ద్రోణస్య బాహులీలాం దోర్విలా సం వీక్షితుం మనాయెషాంతైః + తుంకామమనసారపీతి మలోపః త్రి దశ కిన్నరయక్షసిద్ధైః జంభభిదెఇంద్రాయమధ్యేఅవకాశం విసృజ్య దివి ఆకాశెఅభితః ఉభయతః తస్థేస్థాగతినివృత్తౌభావేలిట్ ॥ ౯ ॥ తతఇతి ॥ తతః తెసర్వేపి నరేంద్రాః రాజానః విషవైద్యాశ్చనరేం

(౧) వాసవాగమనాత్పూర్వమేవ ఔత్సుక్యాద్యుద్ధవిలోకనాయ వైగ్రాదాగతైర్విబుధాదిభిర్వియదఖిలంవ్యాప్తమభూదితిభావః ॥

యాః భూమేః తలేవినిహితః విక్షిప్తః వామజానుభాగః యైస్తథోక్తా
స్సంతః ఏకత్రధనురాకర్షణ దార్ఢ్యాదన్యత్ర సర్పనర్తనాయేతి
భావః- క్ష్వేళితంసింహనాదఏవమంత్రః సర్పవాగ్బంధన విద్యావి
శేషః తముదీర్యపఠిత్వా తూణీరః నిషంగఏవపేటకః సర్పబంధన
పెటికా తస్మాత్ సముత్థాపితాః బహిర్నీతాః జీవాయాః గుణస్యా
కర్షణేన జీవస్యాకర్షణే అపహరణవిషయే నముపజాతా త్వరా
యేషాంతాః ॥ ని ॥ జీవాజీవంతికామార్గోవ్యః జీవఃప్రాణినిగీష్వతా
విత్యమరః - పరుషంనిష్ఠురణం యథాతథాభీషణేన భయంకరేణవి
షేణదిగ్ధాః లిప్తాః పరుషేణభీషణేన విషేణదిగ్ధాః సంగతాః వి
నతాతనయేన గరుత్మతా సహనిబద్ధాస్పర్ధాకలహః యైస్తాః ఏక
త్రవేగాదన్యత్ర నిసర్గాచ్చేతిభావః తక్షకః కర్మకారః ముఖంజ
నకః యేషాంతాః తన్నిర్మితాః తక్షకః నాగరాజః ముఖం యే

గాః క్ష్వేళితమంత్రముదీర్యతూణీరపేటక సముత్థాపి
తాః జీవాపకర్షణసముపజాతత్వరాః పరుషభీషణవి
షదిగ్ధాః వినతాతనయనిబద్ధస్పర్ధాభరాః తక్షకముఖా
న్బాణపన్నగాః నభోభువిచిరాయనర్తయంతః ప

ర్థోతిక్తకేరాజ్ఞివిషవైద్యోపి కథ్యతేఇతివిశ్వః వసుధాతలే నిహితాః
వామాజానుభాగాయైస్తేక్ష్వేళితమెవ మంత్రం ఉదీర్యఉచ్చార్య తూ
ణీరాఏవపేటాః మంజూషాః ॥ని॥ పిటకః పెటకః పెటామంజూషా
ధవిహంగికేత్యమరః॥ తేభ్యస్సముత్థాపితాః జీవాయామ్సింజిన్యాః ఆక
ర్షణేన జీవస్య జీవితస్యాకర్షణేచ నముపజాతాత్వరాయేషాంతాః
పరుషేణభీషణేనచ విషేణదిగ్ధాః వినతాతనయేన గరుత్మతాబద్ధః స్ప
ర్థాభరః స్పర్థాతిశయః యేషాంతాః ఏకత్రజాత్యా అన్యత్రవేగ
నేతిభావః తక్షక స్తక్షకాఖ్యః ముఖంఆదిర్యేషాంతాః అన్యత్రతక్షకం
ముఖంఅగ్రంయేషాంతాః బాణాఏవపన్నగాస్సర్పాస్తాన్ నభఏవ

షాంతానితిచ ॥ని॥ తక్షకో నాగవర్ధకౌ్యరిత్యమరః ॥ ని ॥ ముఖంతు పృథమే ముఖ్యఇతి వైజయంతీ - బాణానేవపన్నగాన్ నభస్యాకాశప వభువిచిరాయనర్తయంతస్సంతః పరస్పరమన్యోన్యం పరిపంథినాం శతౄణాం ప్రాణమేవపవమానం వాయుం అపీప్యన్ పాయయంతి స్మ - వైరిణ ఇతి శేషః బాణపన్నగైరిత్యర్థః- +పిబతేర్ణిజంతాల్లుఙిచఙి లోపఃపిబతేరీచ్చాభ్యాసస్యేత్యుపధాలోపః అభ్యాసాకారస్య ఈ కారశ్చ, సమస్తవస్తువర్తిసావయవరూపకమ్ ॥ ౧౦ ॥—॥ కలశీతి॥ అథకలశీతనయే ద్రోణే స్వంస్వీయం కార్ముకం ధనుః వలయీకుర్వ తిసంహితశరగుణాకర్షణేనమండలీకుర్వతిసతి- వైరిధన్వియూనాం త రుణశతృధనుర్ధరాణాం చాపదండాఏవ యుధియుద్ధదేశేధృతజీవాః ధృతజీవాత్మానః లగ్నశింజినీకాశ్చ జనానాం ప్రేక్షకాణాం దృక్పథే షు నేత్రమార్గేషు కేవలంముఖ్యమతిష్ఠన్ నతువైరిధన్వియువాన ఇ త్యర్థః - చాపానేవసజీవానపశ్యన్ నతుతద్ధారిణఇతినిగళితార్థః అత్రధన్విషు ధన్వసూభయత్రప్రాప్తస్య సజీవత్వస్యైకత్రధన్వసు ని

రస్పరంపరిపన్థినాం ప్రాణపవమానమపీప్యన్ ॥౧౦॥

ప॥ కలశీతనయేథకార్ముకంస్వంవలయీకుర్వతి వైరి

ధన్వియూనామ్ । యుధికేవలమేవచాపదండా ధృతజీ

ఘూస్తస్యాంచిరం నర్తయంతస్సంతః పరస్పరంఅన్యోన్యం పరిపంథి నాంశతౄణాం ప్రాణపవమానం ప్రాణవాయుం అపీప్యన్ అపా యయన్ + పాపానేణ్యంతాల్లుఙ్ ణిశ్రీతిచఙ్ లోపఃపిబతేరీచ్చా భ్యాసస్యేతి ఉపధాయాలోపః అభ్యాసస్యేకారాదేశశ్చ ॥౧౦॥— కలశీతనయేఇతి ॥ అథానంతరం కలశీతనయేద్రోణే స్వంకార్ముకంధ నుః వలయీకుర్వతిసతి యుధివైరిధన్వియూనాం శతృధానుష్కశ్రే ష్ఠానాం చాపదండాఏవ కేవలంధృతాః జీవాశ్శింజిన్యయైస్తేజనానాం దృక్పథే దృష్టిమార్గేవ్యతిష్ఠన్ + ష్ఠాగతినివృత్తౌలఙ్ నతుయుద్ధాభి

యమనాత్పరిసంఖ్యాలఙ్కారః అసంబన్ధేసంబంధ రూపాతిశయోక్తి
శ్చ తయోరేకవాచకానుప్రవేశేన సంకరః ఔపచ్ఛందసికమ్ ॥ ౧౧॥
విధాత్రితి ॥ ఏషవీరః ద్రోణః విధాతుః బ్రహ్మణః సృష్టిం ఊర్ధ్వశి
రోధః కబంధరూపాం విపరీతంవ్యత్యస్తం అథశ్శిరఊర్ధ్వకబంధీకృ
తం రూపం ఆకారోయస్యా స్తథోక్తాం విధాతుం కర్తుముద్యుక్త ఇ
త్యుత్ప్రేక్షా- శరాణాంబాణానామభివర్షేణ రాజ్ఞాం వైరిణాం
కబంధాని నిశ్శీర్షకళేబరాణిఊర్ధ్వంచకార - శిరాంసిఅధస్తాచ్చ
కార శరైః పాతితేషు శిరస్సునన్నృతుః కబంధానీత్యర్థః ॥ ౧౨॥—
తావదితి ॥ తావ త్తదానీం వళక్షైః శ్వేతైర్ఘోరైః అశ్వైర్వలయి
తః వలయాకారేణ సంవృతః సవిధః సమీపదేశఃయస్యతస్మిన్ శతాం
గేరథతస్థివాం సంస్థితం నృపతిం ధర్మరాజం జిఘృక్షుః గృహీతు

వాజనదృక్ప్రథేష్వతిష్ఠత్ ॥ ౧౧ ॥ విధాతృసృష్టింవిపరీ
తరూపాం విధాతుముద్యుక్తఇవైషవీరః । శరాభివ
ర్షేణచకారరాజ్ఞా మూర్ధ్వంకబంధా నిశిరాంస్యధ
స్తాత్ ॥ ౧౨ ॥ ప ॥ తావ(ళ్లై)ద్ధా)శ్చైర్వలక్షై ర్వల
యితసవిధేతస్థివాంసంశతాంగె భారద్వాజోజిఘృక్షు
ర్నృపతిమభియయౌభల్లవృష్టీర్విముంచన్ । దంష్ట్రా
ముఖాన్మత్రివోద్ధృతజీవాద్భృతప్రాణౌవ్యతిష్ఠన్నిత్యర్థః ॥౧౧॥ — ॥
విధాత్రితి ॥ విధాతుబ్రహ్మణస్సృష్టిం విపరీతరూపాం విధాతుంకర్తుం
ఉద్యుక్తఇవవీరః ఏషః ద్రోణః శరాభివర్షేణ రాజ్ఞాం కబంధా
నినికబన్ధో(స్త్రీ)క్రియాయుక్త మపమూర్ధకళేబరమిత్యమరఃఊర్ధ్వ
ంశిరాంసి అధస్తాచ్చకార + డుకృఞ్కరణౌలిట్ అనేకేషాం రాజ్ఞాం
శిరాంసిఛిత్వా పాతయామాసేత్యర్థః ॥ ౧౨ ॥—తావదితి ॥ తావ
త్ వలక్షైః శుభ్రైః ఘోరైశ్చపనృభిః వలయితస్సవిధస్సమీపోయస్య త
స్మిన్ శతాంగేరథేతస్థివాంసు నృపతిం యుధిష్ఠిరం జిఘృక్షన్ హాతుణా

మిచ్ఛుః అతఏవ భల్లానాం నామబాణానాం వృష్టిర్విముంచన్ భార
ద్వాజః ద్రోణః పరిధేః పరివేషస్య మధ్యసీమ్ని స్థితం శీతాంశుం చంద్రం
జిఘృక్షుః గ్రసితుమిచ్ఛుః అతఏవ ఘోరాః దంష్ట్రాణాం దంశానాం
రోచీంషి తేజాంసి శలాకా ఇవ తాః సర్వాసు దిక్షు తుములం సంకులం
యథాతథా అవకిరన్ ప్రసారయన్ సింహికా రాహుమాతా తస్యాః
కుమారో రాహురివ అభియయౌ సమీపం ప్రాప్తవాన్ - ఘోరా
స్సర్వాసు దిక్ష్వితి భల్లవృష్టిష్వపి యోజ్యం - పూర్ణోపమాలఙ్కారః
స్రగ్ధరా ॥ ౧౩ ॥—తదన్వితి ॥ తదను తస్య ద్రోణస్య ఇమే తదీయాః
మార్గణాః బాణాః తేషాం గణస్య అభిఘాతేన ప్రత్యాహత్యా నివ
ర్తితాని వ్యావర్తితాని ముఖాని శల్యభాగాః యేషాం తైః నిజైశ్శిలీ
ముఖైర్బాణైస్సహ దూరమపయాతౌ పలాయితౌ మాతరిశ్వతన
యః మారుతిర్భీమః వైశ్వానరతనయః అగ్నిప్రభవః ధృష్టద్యుమ్నః

రోచిశ్శలాకాస్తుములమవకిరన్ దిక్షు సర్వాసు ఘో
రాశ్శీతాంశుం మధ్యసీమ్ని స్థితమివ పరిధే స్సింహికా
యాః కుమారః ॥ ౧౩ ॥ X ॥ తదను తదీయమార్గణ
గణాభిఘాతనివర్తితముఖైర్నిజశిలీముఖైస్సహ దూర
మపయాతౌ మాతరిశ్వవైశ్వానరాశ్వనెయ తనయ

మిచ్ఛన్ భల్లవృష్టిం బాణవృష్టిం విముంచన్ భారద్వాజః ద్రోణః స
ర్వాసు దిక్షు ఘోరాః దంష్ట్రయోః రోచిశ్శలాకాశ్శలాకాకారరోచిం
షి తుములం అవకిరన్ సింహికాయాః కుమారః రాహుః పరిధేః పరి
వేషస్య మధ్యసీమ్ని స్థితం శీతాంశుమివ అభియయౌ అభిముఖం జగా
మ + యా ప్రాపణే లిట్ ॥ ౧౩ ॥— ॥ తదన్వితి ॥ తదను తదీయా
నాం ద్రోణసంబన్ధినాం బాణగణానాం అభిఘాతేన తాడనేన నివర్తి
తం ముఖం నిస్సరణం యేషాం తైః ॥ని॥ ముఖం నిస్సరణవక్త్రే ప్రారమ్భో
పాయయోరపీతి విశ్వః నిజశిలీముఖైస్సహ ఆత్మీయబాణైస్సమం దూరమప

ఆశ్వినేయతనయా ఆశ్వినపుత్రౌ నకులసహదేవౌ తె ప్రభృతయఃయె షాంతాన్ క్షితిపతిం ధర్మరాజంరక్షంతీతి రక్షిణః ద్రోణాత్ పాల యిత్యర్థః ప్రవీరానభివీక్ష్యప్లవంగః హనుమాన్ కేతనేయస్య సో ర్జునః నిర్నివారాదుర్నిరోధారథస్యచర్యాగమనం యస్యతం రథస్యే వచర్యాయస్యేతిచతంక్షితిపతిగ్రహణప్రవణంఆచార్యం ద్రోణంనగేం ద్రః శైలశ్రేష్ఠః నదీప్రవాహమివ- మాధవేన శ్రీకృష్ణేన ధావ్యమా నాస్తురంగాః యస్మింస్తేనశతాంగేన రథేన ఉపలక్షితః అతఏవకుణేన ఉపరురోధరుద్ధవాన్- ఉపమాలఙ్కారః ॥ ౧౪ ॥——॥శివేతి॥శివేన శ మ్భునా సహమానపాత్రవిశేషేణచ.యుద్ధంకరోతీతికృతః - తస్యఅ ర్జునస్యమనః మనోరథఇత్యర్థః- ద్రోణేనసహమానపాత్రేణచయు ద్ధేవిషయేపిఅభూత్-హియస్మాత్సర్వాపిజనజనతాసమూహఃఉత్తరా

ప్రభృతీన్ క్షితిపతి(రథ)రక్షిణః ప్రవీరానభివీక్ష్యక్షణేన
మాధవధావ్యమానతురంగేణశతాంగేనప్లవంగకేతనోన
గేంద్రోనదీప్రవాహమివనిర్నివారరథచర్యంతమాచా
ర్యముపరురోధ ॥ ౧౪ ॥ శివయుద్ధకృతస్తస్య ద్రోణ
యుద్ధేప్యభూన్మనః । సర్వాపిజనతాశ్రేయః కాంక్ష

పయాతాన్ మాతరిశ్వవైశ్వానరాశ్వినేయతనయాఃభీమదృష్టద్యుమ్న నకులసహదేవాః ప్రభృతయో యేషాంతాన్ క్షితిపతిరథస్య రక్షిణః రక్షకాన్ ప్రవీరాన్ ఉద్వీక్ష్యమాధవేన ధావ్యమానాస్తురంగా య స్యతేన శతాంగేన రథేన ప్లవంగకేతనః అర్జునః నగేంద్రః పర్వత శ్రేష్ఠః నదీప్రవాహమివ నిర్నిరోధారథచర్యాయస్యతం ఆచార్యం ద్రోణం ఉపరురోధరుధిర్ ఆవరణేలిట్ ॥ ౧౪ ॥ ——॥ శివేతి ॥ శివే న ఈశ్వరేణ యుద్ధకృతః శివపరిమితం యుద్ధంకరోతీతి తాదృశస్యక్వి ప్ తస్యఅర్జునస్య ద్రోణేన యుద్ధేపి ద్రోణపరిమితయుద్ధేపి మనః అభూత్ + భూసత్తాయాంలఙ్ హియస్మాత్ సర్వాపికృత్స్నాపి జ

దు త్తరం శ్రేష్ఠాత్ శ్రేష్ఠతరం ఉపర్యుపరీతి వా శ్రేయః కాంక్షతే సామా
న్యేన విశేషసమర్థన రూపోర్థాంతరన్యాసః శ్లేషభిత్తికాభేదా
ధ్యవసాయ మూలాతిశయోక్త్యుజ్జీవిత ఇతి తయోరంగాంగిభావేన సంకరః
(౧)॥౧౫॥—దాతేతి ॥ యస్య గాండీవస్య దాతా చ ధనంజయః గ్రృ
హీతా ప్రతిగ్రాహీ చ ధనంజయో వా ధనంజయ ఏవేత్యర్థః ॥ని॥ వాస్యా
ద్వికల్పోపమయో రేవార్థే చ సముచ్చయే ఇత్యమరః- ఏకో౽గ్నిరప
రో౽ర్జున ఇతి తు తత్వం ॥ని॥ ధనంజయోఽర్జునే వహ్నా విత్యమరః- ఇత్యు
తేహ్యుత్తరోత్తరమ్ ॥ ౧౫ ॥ దాతా గ్రృహీతా చ ధనం
జయో వేత్యుద్దామశబ్దో భువనేషు యస్య । విష్ఫార
నతా జనసమూహః గ్రామజనబంధుభ్యస్తలితి తల్ ఉత్తరోత్తరం శ్రే
యః కాంక్షతే+కాక్షి ఇచ్ఛాయాం లట్ శివాత్పరతరం నాస్తి ద్రో
ణమస్తి తతః పరమితి ప్రాచీనవ్యవహారాచ్ఛివాపేక్షయా ద్రోణస్యా
ధిక్యమితి భావః ॥ ౧౫ ॥—॥ దాతేతి ॥ యస్య ధనుషః కర్మణిష
ష్ఠీ దాతా గ్రృహీతా చ ధనంజయా అగ్న్యర్జునౌ ధనంజయోఽర్జునేవ

(౧) శివో నామ కశ్చిన్మానవిశేషః । శివచతుష్టయం ద్రోణాఖ్యమా
న విశేష ఇతి కథయంతి ॥ ని ॥ ద్రోణః కృపీపతౌ కృష్ణకాకే స్యాదాఢ
కేపి చ । అథ కానాం చతుష్కే పీతి విశ్వః ॥ని॥ అభిలషతీచ్ఛతి వాంఛతి
గృధ్యతి లుభ్యతి చ వష్టి కాంక్షతి చ । స్పృహయత్యాశాస్తేఽర్థం కామ
యతేపేక్షతేఽర్థయతే । గర్ధయతీప్సతి వరయతి గర్ధతి కామయతి
కాంక్షతే ప్రేప్సా । ధ్రాంక్షతి వాంక్షతి ధీమాన్ ధ్వాంక్షతి దధ్రాంక్ష
తి శ్రియం మోక్షే । ఇతి వీరపాండ్యక్షితీశోక్త్యా । వాంఛతీచ్ఛత్యభిలష
త్యభిలష్యత్యపేక్షతే। కాంక్షత్యాద్రియతే చాభిప్రైతి స్పృహయతీహ
తే। ఆశాస్తేఽర్థయతే వష్టి లిప్సతే భీప్సతీతి చ। కాంక్షతే చాభిసంధత్తే ఽను
రుంధే చానురుధ్యతే। ఇతి భట్టమల్లోక్త్యా చ కాంక్షధాతోరుభయపదిత్వే
న కాంక్షతే హ్యుత్తరోత్తరమితి ప్రాచీనపాఠ ఏవ సాధుః ॥

_త్రప్రకారః ఉద్దామః మహాన్ శబ్దఇత్యర్థః తెకీత్యర్థఇతిశబ్దః యశఃభువ
నేయస్యప్రసిద్ధఇత్యర్థః - తస్యాన్యధనుషః గాండీవస్య సంబంధీ
భూయాన్ గమ్భీరః విస్ఫారఘోషః గుణటంకారః ద్విషతాం అస
హ్యః సోఢుమశక్యః కర్ణకఠోరస్సన్నితియావత్ విజృమ్భతే_స-ధ
నంజయావితిద్వివచనాంతపాఠస్తుదాత్మ్యప్రతిగ్రహితోద్విత్వేన ప్ర
తీత్యాధాయకః కవివివక్షితవిరోధాభాసాస్ఫోరకత్వాదుపేక్ష్యః॥౧౬॥
నామేతి ॥ ఏషాంకంకానాం నామకంక ఇతిసంజ్ఞామే మమసంబంధి
నః పుణ్యకీర్తేఃజ్యాయసః జ్యేష్ఠస్య ధర్మరాజస్య మాత్స్యపు
ర్యాం విరాటనగరె తత్రావస్థాన సమయఇత్యర్థః- ఇష్టం కాంక్షి
తం ఆసీత్ ఇత్యుక్తహేతోరివెత్యుత్ప్రేక్షా- ఏషోర్జునః గాండీవా
దుత్థైః ప్రియకైర్బాణైః హతానాంవిద్విషాం క్రవ్యైర్మాంసైః క
జ్కాన్ గృధ్రాన్ పర్యతార్పీత్ తృప్తిమనయత్ - తృప్యతేః

ఘోషోధనుషోస్యభూయా న్విజృమ్భతేస్మద్విషతా
మసహ్యః ॥ ౧౬ ॥ నామైషామ్మేజ్యాయసఃపుణ్యకీర్తె
రాసీదిష్టంమాత్స్యపుర్యామితీవ । గాండీవోత్థైర
షబాణైర్హతానాం కజ్కాన్క్రవ్యైర్విద్విషాం ప

ర్యతార్పీత్ కరుభేదేహమారుతేఇతి విశ్వః ఇతి భువనేషు ఉద్దామశ్శబ్దః
ఘోషః అన్యధనుషః భూయాన్ విస్ఫారఘోషః టంకారః ద్విష
తాంశత్రూణామసహ్యస్సన్ విజృంభతేస్మ + జభజృభిగాత్రవినా
మేలట్ ॥ ౧౬ ॥—॥ నామేతి ॥ ఏషాంకజ్కానాం నామపుణ్యకీ
ర్తేః మేజ్యాయసఃజ్యేష్ఠస్యధర్మరాజస్య మాత్స్యపుర్యాం ఇష్టం
ఆసీత్ + అసభువిలజ్ ఇతీవఏషః అర్జునః గాండీవోత్థైర్బాణైః
హతానాం విద్విషాం శత్రూణాం క్రవ్యైర్మాంసైః కజ్కాన్పర్య
తార్పీత్+తృపప్రీణనేలుజ్స్పృశమృశకృషెతివాసిచ్పుగంతేతి గు

పరిపూర్ణాల్లుజేసిదివృద్ధిః- శాలినీ ॥ ౧౭ ॥—తదన్వితి ॥ తదను సవ్య సాచినోఽర్జునస్య శరాణాం వీచీభిః పరంపరాభిః నీచీకృతాక్షీణీకృతా భుజయోః దంభవిజృంభా దర్పచేష్టితం యస్య తథోక్తః కుమ్భసంభవః ద్రోణః చండభానుః సూర్యః చరమగిరేరస్తశైలస్య కటకసీమానం నితమ్బప్రదేశమివ స్వయమపి సమరాయ యుద్ధం కర్తుం - క్రియార్థేత్యాదినా చతుర్థీ- పరిగృహీతేషు సంవిధానేషు సాధనానాం మధ్య ఇత్యర్థః, తూణీరమాత్రమేకం నిషంగమేవ ప్రతిభటానాం శత్రుభటానామున్ముఖం అభిముఖం విదధానైః కుర్వాణైః పృష్ఠం ప్రకాశ్య పలాయమానైరిత్యర్థః- యోధైస్సాకం భటైస్సాకం కటకసీమానం శిబిరప్రదేశం ప్రతి ఆసీదత్ ప్రాప్తవాన్ ॥ని॥ కటకం వలయే సానౌ రాజధానీనితంబయోరితి వైజయంతీ - అత్ర ప్రకృతయోరేవ భారద్వాజభాస్కరయోః శ్లేషభిత్తికాభేదైక్య కటకసీమాప్రవేశేనా కృతార్థిన్నల్ ॥ ౧౭ ॥ X ॥ తదను (౧) సవ్యసాచిశరవీచీనీచీకృతభుజదమ్భవిజృమ్భః కుమ్భసమ్భవస్సమరాయపరిగృహీతేషు సంవిధానేషు తూణీరమాత్రమేవ ప్రతిభటోన్ముఖం విదధానైర్యోద్ధైస్సాకం చండభాణః పదవ్రజేతివృద్ధిః ॥ ౧౭ ॥— తదన్వితి ॥ తదను అనంతరం సవ్యసాచినః అర్జునస్య శరవీచ్యా బాణతరంగేణ నీచీకృతః ఖర్వీకృతః భుజదంభస్య బాహుగర్వస్య విజృమ్భః జృమ్భణం యస్య తాదృశః కుమ్భసంభవః ద్రోణః సమరాయ యుద్ధాయ తాదర్థ్యే చతుర్థీ పరిగృహీతేషు ఆయుధేషు మధ్యే ఇత్యర్థః తూణీరమేవ నిషంగమేవ ప్రతిభటానాం శత్రూణాం అభిముఖం సంముఖం విదధానైర్యోద్ధైస్సార్థం భటైస్సహ చండభానుస్సూర్యః చరమగిరేరస్తాచలస్య కటకభువమివ నితంబభూమిమివ స్వయమపి స్వస్య ఆత్మనః కటకసీమానం సైన్యసీ

(౧) సవ్యేనవామహస్తేనాపి సాచయతి శరాన్ ప్రయుంక్తే ఇతి సవ్యసాచీ॥

పమ్యస్య గమ్యత్వాత్తుల్యయోగితాభేదః ఏవం కుమ్భసమ్భవతి వర్ణి
త ఇతి కుమ్భసంభవః తత్పరిమితజలాది స్తస్యశరవీచిభిః బహుతరజలతరం
గాంతర్హితత్వమనురూపమిత్యానురూప్యఘటనాత్మకస్సమాలఙ్కా
రశ్చ- ద్వయోస్సంసృష్టిః ॥ ౧౭ ॥—॥ అన్యేద్యురితి ॥ అన్యేద్యుః
పరస్మిన్ దివసే ప్రాతః ద్రోణేనసంచోదితస్య త్రిగర్తైస్సహార్జు
నస్య యుద్ధం ఘటయేతి ప్రేరితస్య నృపస్య దుర్యోధనస్య వచనేతస్థివ
ద్భిః స్థితవద్భిః అతఏవ త్రిగర్తైస్సుశర్మాదిభిః యోద్ధుం ఆహూతే
కృష్ణేన క్లప్తాసంఘటితా ప్రశంసా ఆహూతో నాన్యతో గచ్ఛేయమి
తి నిజవ్రతస్తుతిర్యస్య తస్మిన్ అతఏవ విజయే అర్జునే అన్యత్ర గతవతి
సతి- తే ధార్తరాష్ట్రాః వీతాభీర్యేషాం తైః గతభయైః అర్జునరా
హిత్యాదితి భావః- శైషికః కప్ - అనీకైర్బలైస్సహ పరేషాం పాండ

నశ్చరమగిరేరివస్వయమపి కటకసీమానమాసీదత్ ॥౧౮॥

ప॥ అన్యేద్యుర్ద్రోణసంచోదితనృప వచనే తస్థివద్భి
స్త్రిగర్తైరాహూతేన్యత్రయోద్ధుం గతవతి విజయే కృ
ష్ణక్లప్తప్రశంసే । ప్రాతస్తే ధార్తరాష్ట్రాః పరబల
మభజన్వీతభీకైరనీకైర్దావజ్వాలేన శూన్యం వనమివ

మాం ॥ని॥ భూభృన్నితంబే వలయే చ కోచకటకో స్త్రియామిత్యమరః ఆ
సీదత్ + షద్ల విశరణగత్యవసాదనేషు లజ్ పాఘ్రేతి సీదాదేశః ॥౧౮।
అన్యేద్యురితి ॥ అన్యేద్యుః అన్యస్మిన్నహని ద్రోణేన సంచోదితస్య
ప్రేరితస్య నృపస్య దుర్యోధనస్య వచనే తస్థివద్భిః త్రిగర్తైః అన్య
త్రయోద్ధుం ఆహూతే కృష్ణేన క్లప్తా ప్రశంసా యస్య తస్మిన్ విజయే
అర్జునే గతవతి సతి ప్రాతః తే ధార్తరాష్ట్రాః ధృతరాష్ట్రసంబం
ధినస్సైన్యాః + తస్యేదమిత్యణ్ చమరాః చమరమృగాః వల్గవద్భిః వ
ల్గనవద్భిః ఘుణంతాన్మతుప్ సమూహైః + సహభావార్థే సగర్భ స
యూథసనుతాద్యదితి యత్ అన్యచ్ఛాందసత్వేపి సగర్భ్య వల్లో కేపిసా

వానాం బలంచతురంగంచమరాః మృగవిశేషాః వల్గవద్భిః ప్లవనవ ద్భిః స్వయూథైస్సజాతీయసంఘైస్సహ దావజ్వాలేన శూన్యంవనమి వ అభజత్ ప్రాప్తవన్తః॥ని॥ వహ్నేర్దహనాయోజ్వాలాః కీలావిత్యమరః జ్వాలేనేతిపుంస్త్వనిర్దేశః - ఉపమాలఙ్కారః ॥ ౧౯ ॥—॥ భార ద్వాజఇతి ॥ అపికించేత్యర్థః -తస్మిన్నహనికురుపతేర్దుర్యోధనస్య వాఞ్ఛితమర్థం ధర్మరాజగ్రహణరూపం విధాస్యన్ కరిష్యన్ అ తఏవరంధ్రస్య పరచ్ఛిద్రస్య అన్వేషవిచారణే ఏకతానః అనన్యవృత్తిః భారద్వాజఃధర్మసూనోః రక్షణాయరథంఅధినికషాతద్రథస్యసమీపే అభితఃపరితఇత్యాదినాద్వితీయాకృష్ణాభ్యాం శ్రీకృష్ణార్జునాభ్యాంస్థా పితేనివశితేప్రథితః ప్రసిద్ధఃభుజయోర్మదఃదర్పఃయస్యతస్మిన్ సత్యజిద భిధానేపాంచాలేఉద్యన్తఃస్ఫులింగాగ్నికణాఃయస్మాత్తత్ ద్యు

చమరావల్గవద్భి(స్స్వయూథ్యైః)స్స్వయూథైః)॥౧౯॥
భారద్వాజోపితస్మిన్నహనికురుపతేర్వాఞ్ఛితార్థంవి
ధాస్యన్రంధ్రాన్వేషైకతానోరథమధ(౧)నికషాస్థాపి
తేధర్మసూనోఃకృష్ణాభ్యాంరక్షణాయప్రథితభుజమదేస
త్యజిత్యుత్స్ఫులింగంద్యుష్ట్యైర్యుగ్మంని(భా)ధా)యప్ర

థితాసయూథే సాధురితివా తత్రసాధురితియత్ దావజ్వాలేన శూ న్యంవనమివ పరబలం శత్రుసైన్యం అభజత్ + భజసేవాయాంలఙ్ ॥ ౧౯ ॥ —॥ భారద్వాజోపీతి । అథానంతరం తస్మిన్నహనిభారద్వా జోపి కురుపతే దుర్యోధనస్య వాంఛితార్థం ఇష్టార్థంవిధాస్యన్ అతఏవరంధ్రాన్వేషే ఛిద్రమార్గణేఏకతానస్సన్॥ని॥ఏకతానోనన్యవృ త్తిరేకాగ్రే ఇత్యమరః ధర్మసూనోర్యుధిష్ఠిరస్య రథం నికషారథస్య సమీపే+అభితః పరితస్సమయోరిత్యాదినాద్వితీయాకృష్ణా భ్యాం కృష్ణార్జునాభ్యాం రక్షణాయస్థాపితే సత్యజితి ఉత్స్ఫులింగం

(౧) అథనికషేతి పాఠస్సాధుః అధినికషేత్యసాధుః ॥

ష్టాస్యైర్నేత్రయోర్యుగ్మం నిధాయతమేవదర్శం దర్శమిత్యర్థః- ఏ
కః అర్జునరాహిత్యాదప్రతిభటస్సన్నిత్యర్థః - ప్రతిభటపృతనా
యాః శత్రుసేనాయాఃకుక్షిం మధ్యభాగం ఆవిక్షత్ ప్రవిష్టవాన్-స్ర
గ్ధరాద్వయమ్ ॥ ౨౦ ॥— విద్ధ్వేతి ॥ రథ్యాన్ ద్రోణరథాశ్వాన్,
అపాస్యవిహాయ- యుగమాత్రంఅశ్వస్కంధవాహ్యతిర్యద్దారు విశేష
మేవ, విద్ధ్వానిర్భిద్యచిరేణ నిధూనితేన వ్యాకులీకృతేన, అతఏవ
సరుషాసక్రోధేన గురుణా- ద్రోణేన నికృత్తంఛిన్నం తస్యసత్యజితః
ఉత్తమాంగంశిరః- రంగభువియుద్ధభూమౌ ॥ని॥ రంగోరణతరేరాగ
ఇతివిశ్వః- యుధిష్ఠిరస్య బాష్పామ్బుభిస్సహపపాత- యుద్ధ్వేతిపాఠో
సంగతత్వాదుపేక్ష్యః (౧) ॥ ౨౧ ॥—ఉచ్చయేతి ॥ తస్మిన్ ద్రోణే

తిభటపృతనాకుక్షిమావిక్షదేకః॥౨౦॥వ॥ యుద్ధ్వాచిరే
ణయుగమాత్రమపాస్యరథ్యాన్నిధూనితేన సరుషా
గురుణానికృత్తమ।తస్యాథరంగభువిసత్యజి(తో వరాం)దు
త్తమాం)గంబాష్పామ్బుభిస్సహపపాతయుధిష్ఠిరస్య।౨౧॥
వ॥ఉచ్చయాత్వరయాతస్మిన్నుపకంఠంసమాగతే ।పా

ధృష్టోర్దుర్యశోర్యుగ్మం నిఖాయఖనతెల్యాప్ యెవిభాషెత్యాత్వం ఏకః
అసహాయః పృతనాకుక్షిం సైన్యోదరం ఆవిక్షత్ + విశప్రవేశనెలు
జ్ శలఇగుపధాదితిక్సః ॥ ౨౦ ॥—॥ యుద్ధ్వేతి ॥ చిరేణయుద్ధ్వా ర
థ్యాన్ అశ్వాన్ యుగమాత్రం హస్తచతుష్కపరిమాణం+ ప్రమాణే
ద్వయసజ్దఘ్నఞ్మాత్రచ ఇతిమాత్రచ్ యుగంహస్తచతుష్కే పిరథసీరాం
గయోర్యుగమితివిశ్వః అపాస్యవిధూనితేనఅతఏవసరుషాగురుణాద్రోణే
న నికృత్తం ఛిన్నంతస్యసత్యజితఃవరాంగంశిరఃయుధిష్ఠిరస్యబాష్పాం
బుభిస్సహ అథరంగభువిరంగస్థలె + పపాతపత్లగతౌలిట్ ॥౨౧॥—
ఉచ్చయేతి ॥ తస్మిన్ ద్రోణె ఉచ్చయాఉదగ్రయాత్వరయా ఉపకం

(౧) అత్రార్థో వ్యాఖ్యానరీతి రేవసాధ్వీ ॥

ఉచ్చ్వాసా మహత్యాత్వరయా, ఉపకంఠం సమీపం ప్రతిసమాగతేసతి-అగ్రేపురః - స్వసమీపఇతియావత్, తం ద్రోణం పశ్యతః పార్థస్య యుధిష్ఠిరస్య ప్రాణా అపి తథోక్త ప్రకారం ఆచరన్ ఉపకంఠం కంఠసమీపం, సమాగతా ఇత్యర్థః, కంఠగత ప్రాణోభీత్యా భూద్ధర్మ రాజ ఇతియావత్, అత్ర ద్రోణస్య యుధిష్ఠిర ప్రాణానాంచ శ్లేషభిత్తి కాభేదైక్యేనోపకంఠ సమాగమనేన ధర్మేణౌపమ్యస్య గమ్యత్వా త్కేవలప్రకృతాస్పదస్తుల్యయోగితాభేదః ॥ ౨౨ ॥—॥ తస్యేతి ॥ అథ సమీపాగమనానంతరం- ద్వేషిణాం సేనాయా ఏవ జలధేః కబళనాత్ క్షపణాత్ స్వకీయాం కుమ్భయోనిత్వేన అగస్త్యభావేన ఘటోత్ప త్త్యాచ యాకీర్తిః తాం, స్పష్టీకర్తుం కుతుకవతః కుతూహలినఇవ స్థితస్యేత్యుత్ప్రేక్షా ఉక్తరూపకానుప్రాణితా- ద్రోణస్య పార్శ్వం

ర్థస్య పశ్యతోగ్రేతం ప్రాణా అపి తథాచరన్ ॥ ౨౨

ప॥ తస్యాథ ద్వేషిసేనాజలధికబళనాత్కుంభయోని

త్వకీర్తిం స్పష్టీకర్తుం స్వకీయామివకుతుకవతః పా

ర్శ్వమభ్యేత్యవేగాత్ । భీమోరథ్యానమథ్నాద్ద్రుప

దతనుభవస్సూదయామాససూతం కోదండం కేతుదం

ఠం సమీపం॥ని॥ ఉపకంఠాతికాభ్యర్ణాభ్యర్ణాత్యమరః, సమాగతేసతి అగ్రే తం ద్రోణం పశ్యతః తస్య పార్థస్య యుధిష్ఠిరస్య ప్రాణా అపి త థాఉపకంఠం కంఠసమీపే సమాగమం ఆచరన్ +చరగతిభక్షణయోర్లఙ్ ప్రాణాః కంఠస్థా బభూవురిత్యర్థః ॥ ౨౨ ॥—॥ తస్యేతి ॥ అ థానంతరం ద్విష్టసేనైవ శత్రుబలమేవ జలధిస్సముద్రస్తస్యకబళనా ద్గ్రాసాత్ స్వకీయాం కుమ్భయోనిత్వస్య అగస్త్యభావస్య కీర్తిం ఉభ యోః కుంభయోనిత్వాదితిభావః స్పష్టీకర్తుమివకుతుకవతః తస్య ద్రోణస్య పార్శ్వం భీమః కోపాత్ అభ్యేత్య రథ్యాన్ అశ్వాన్ అ మథ్నాత్ + మంథవిలోడనే లఙ్ ద్రుపదతనుభవః ధృష్టద్యుమ్నః

ప్రతివేగాత్ - అభ్యేత్య ఆగత్య - కోపాదితి పాఠాంతరం భీమోగ్రధన్వా అమథ్నాత్ హంతి స్మ మథ్నాతేః కర్తరి లఙ్ - ద్రుపదతనుభవః ధృష్టద్యుమ్నః సూతం సారథిం సూదయామాస నిజఘ్నే, దస్రయోరశ్వినోః పుత్రౌ నకులస్సహదేవశ్చ, కోదండం కేతుదండంచ ద్వయమపి శకలీచక్రతుః చిచ్ఛిదతుః, స్రగ్ధరా ॥ ౭౩ ॥—తత ఇతి ॥ తతః అనంతరం-తాదృశముక్తవిధం కుమ్భసమ్భవస్య ద్రోణస్య అభిషంగం పరాభవమభివీక్ష్య క్రోధనతయా అతిక్రోధేన రణమత్తః ఉన్మాదితః భగదత్తః సుప్రతీకం నామ ఔపవాహ్యం గజం - అధిరూఢస్సన్ - కర్ణతాళౌ వ్యజనే ఇవ తయోస్సమ్బన్ధిన్యా సమీరణసమృద్ధ్యా వాయుమండల్యా పరిణతానాం సంజాతానాంచ చక్రవాతానాం గర్భేషు మధ్యేషు పరిభ్రమద్భిః రణకేతుషు పతాకాపటానాం సహస్రైః సమ్పాదితాః

డండద్వయమపి శకలీచక్రతుర్దస్రపుత్రౌ ॥ ౭౩ ॥×॥

తతస్తాదృశం కుంభసంభవస్యాభిషంగమభివీక్ష్య క్రోధ
నతయా కర్ణతాళసమీరణసమృద్ధిపరిణతచక్రవాత ×
గర్భపరిభ్రమద్రథకేతుపతాకాపటసహస్రసమ్పాది

సూతం సారథిం సూదయామాస షూదక్షరణాన్ణ్యంతాల్లిట్ కోదండం ధనుః కేతుదండం ధ్వజదండం ద్వయమపి దస్రపుత్రౌ నకుల సహదేవౌ శకలీచక్రతుః + డుకృఞ్ కరణే లిట్ కృభ్వస్తియోగ ఇతి చ్విః అస్య చ్వ్యాపేతీ కారాదేశః ॥ ౭౩ ॥—తత ఇతి ॥ తతః తాదృశం కుమ్భసమ్భవస్య ద్రోణస్య అభిషంగం పరాభవం అభివీక్ష్య క్రోధనతయా కోపవత్తయా క్రోధనోఽమర్షణః కోపీత్యమరః కర్ణతాళానాం తాళాకృతి కర్ణానాం సమీరణ సమృద్ధ్యా వాయుసమృద్ధ్యా పరిణతానాం చక్రవాతానాం గర్భేషు పరిభ్రమద్భిః రథకేతుపతాకాపటసహస్రైః సంపాదితాః సమరసాగరావర్తానాం వశంవదానాం + ప్రియవశే వదః ఖచితి ఖచ్ అరుర్ద్విషదితి ముమ్ ఫేనకూటానాం ఫేనరాశీనాం శో

సమరస్యైవ సాగరస్య ఆవర్తానాం భ్రమీణాం వశం వదాని పరిభ్రమన్తీత్యర్థః- యాని ఫేనకూటాని తేషాం శోభా యైస్తథోక్తాని సకలాని దిశాం ముఖాన్యగ్రాణ్యేవ ఘణ్టాపథాః మహామార్గాః తేషు జాంఘికైః వేగేన గచ్ఛద్భిః ఘణ్టాభరణానాం రణితైః ఘణఘణారావైః బధిరీకృతాః విదారితకర్ణా ఇత్యర్థః అష్టానాం లోకపాలానామిన్ద్రాదీనాం పురేషు అమరావత్యాదిషు జనా యైస్తథోక్తాని నిబిడైస్సాన్ద్రీభూతైః సురాణాం సమాజైస్సంఘైస్సమ్యగాక్రాన్తస్య గగనస్యైవ మణ్డపస్య సన్ధిబన్ధేషు స్థిరీకరణాయ దార్ఢ్యసంపాదనార్థం దత్తాః స్థాపితాః ఆయతాంశ్చ ఇన్ద్రనీలస్తమ్భానివస్థి

తసమరసాగరావర్తవశంవదఫేనకూటశోభాని సక
లదిఙ్ముఖ ఘణ్టాపథజాంఘికఘణ్టాభరణ రణితబధిరీ
కృతాష్టలోకపాలపురజనాని నిబిడితసురసమాజసమా
క్రాన్త గగనమణ్డపసన్ధిబన్ధస్థిరీకరణాయ దత్తా
యతేన్ద్రనీలస్తమ్భానివశుణ్డాదణ్డానూర్ధ్వమున్న
మయమానాని సమస్తాని హస్తికాని పురస్తాద్విస్తార్య

భాయేషాం తాని సమస్తదిఙ్ముఖాన్యేవ ఘణ్టాపథాస్సంసరణాని ॥ని॥ ఘణ్టాపథస్సంసరణమిత్యమరః తేషు జాంఘికైరతిజవైః ॥ని॥ జంఘాలోతిజవస్తుల్యౌ జంఘాకరికజాంఘికావిత్యమరః ఘణ్టాభరణానాం రణితైర్ధ్వనిభిర్బధిరీకృతాః అష్టానాం లోకపాలానాం పురజనా యేషాం తాని నిబిడైస్సున్దరైస్సమాక్రాన్తానాం గగనమణ్డపానాం సంబన్ధినాం సన్ధీనాం స్థిరీకరణాయ దత్తాః ఇన్ద్రనీలస్తమ్భానివ శుణ్డాదండాః దణ్డసదృశహస్తాః ఊర్ధ్వమున్నమయమానాని సమస్తాని హస్తికాని గజసమూహాః + అచిత్తహస్తిధేనోష్ఠగితి ఠక్ పురస్తాద్విస్తార్యరణే యుద్ధే మత్తః హృష్టః ॥ని॥ హృష్టో మత్తస్తృప్తః ప్రహ్లన్నః ప్రముదితః ప్రీత ఇత్యమరః భగదత్తః భగదత్తాఖ్యః సుప్రతీకం సుప్రతీక

తాన్ - శుణ్డాః దణ్డా ఇవ తాన్ ॥ని॥ శుణ్డా కరికరే మద్య ఇతి విశ్వః ఉన్నమయమానాని ఊర్ధ్వం ప్రసారయన్తి - సమస్తాని హాస్తికాని గజబృన్దాని పురస్తాత్ విస్తార్య హఠాత్ బలాత్ భీమం అభిదుద్రావ ధావితవాన్ ॥ ౨౮ ॥—॥ ఘోర ఇతి ॥ ఘోరే భయంకరే సుప్రతీకే భగదత్తగజే అభియాతే ప్రాప్తే సతి - ద్విషతాం బలాని చతుర్విధాని పరశ్వథ ఇత్యస్త్రే ఆయుధే పరశురామీయే పతితే ప్రవిష్టే సతి పశ్చిమస్య నదీనాం పత్యుః సముద్రస్య జలానీవ దూరే అపససృః అపచక్రముః అమ్బుపూరా ఇతి పాఠే ఉపమాయా భిన్నలింగాఖ్యదోషాపత్తిః - పరశ్వథోఽస్యాస్తీతి పరశ్వథః పరశురామః అర్శ ఆదిత్వాన్మత్వర్థీయోఽచ్ తస్యాస్త్రమిత్యర్థః - తేన న న్యూనపదత్వాఖ్యదోష ఇత్యపి ప్రాహుః పురా కిల పరశురామేణ విప్రదత్తాయాం క్షితౌ స్థితిం జుగుప్సమానేన వాసదేశాయార్థితోఽబ్ధిస్తత్పరశ్వథపరిక్షిప్తస్సుదూరమపససారేతి పౌరాణికాః(౧) ॥ ౨౯॥— కేతూనితి॥ అథ కేతూన్ ధ్వజాన్ పాతయతః

రణమత్తో భగదత్తస్సుప్రతీకమధిరూఢో హఠాద్భీమ
మభిదుద్రావ ॥ ౨౮ ॥ ప॥ ఘోరేభియాతే సతి సుప్ర
తీకే దూరేపససృర్ద్విషతాం బలాని । పరశ్వధాస్త్రే
పతితే జలాని పత్యుర్నదీనామివ పశ్చిమస్య ॥ ౨౯ ॥
ప॥ కేతూన్పాతయతో రథాన్ శ్లథయతో దన్తావళాన్

నాహానం గజం అధిరూఢః హఠాత్ బలాత్కారాత్ ॥ని॥ ప్రసభస్తు బలాత్కారో హఠోఽథేత్యమరః భీమం భీమసేనం + అభిదుద్రావ ద్రు గతౌ లిట్ ॥ ౨౮ ॥ ౨౯—తతః ॥ కేతూనితి॥ కేతూన్ ధ్వజాన్ పాతయతః

---

(౧) పురా ఖలు భగవాన్ భార్గవః త్రిస్సప్తకృత్వో నృపాన్నిహత్య నిఖిలాం మహీం బ్రాహ్మణసాత్కృత్య తతస్తైర్నిష్కాసితస్సన్ పశ్చిమపారావారే పరశ్వథప్రయోగపరికల్పితప్రదేశే అతిష్ఠదితి కథాత్రానుసంధేయా ॥

రథాన్ శ్లథయతః శిథిలాన్ కుర్వతః- ఘోటానశ్వాన్ పాటయతః వి దారయతః - దంతావళాన్ గజాన్ కృంతతః ఛిందతః - విద్విషాం ద్విపాన్ గజాన్ గదయా విభిద్య-భీమః తం సుప్రతీకం భగదత్తగజం- క్షణాత్ సంగ్రామాంగణే యుద్ధదేశే రక్తవారిణాం శోణితోదకానాం లహరీషు మహాతరంగేషు సంలక్ష్యమాణా పరిదృశ్యమానా స్వకాచ్ఛాయా ప్రతిబిమ్బ ఏవ ఛాయామాత్రం సహాయః యస్య తథోక్తం విదధే చక్రే- తదితరాంత్సర్వానప్యవధీదిత్యర్థః అత్ర సుప్రతీకభిన్నసర్వగజవధస్య స్వచ్ఛాయామాత్రతత్సహాయకత్వరూపేణ వర్ణనాత్పర్యాయోక్తిరలఙ్కారః- శార్దూలవిక్రీడితమ్ ॥ ౨౬ ॥—పాదైః ॥పాదాగ్రైః అగ్రపాదైశ్చతుర్భిః హస్తేన శుండయా రదనాభ్యాం దంతాభ్యాం చ ప్రతిఘాతలీలయా ప్రహారక్రియయా భగ్నానామరిదంతినాం శత్రు

కృంతతో ఘోటాన్ పాటయతో విభిద్య గదయా భీ
మో ద్విపాన్ విద్విషామ్ । సంగ్రామాంకణ రక్తవారిల
హరీసంలక్ష్యమాణస్వకచ్ఛాయామాత్రసహాయమేవ
విదధే తం సుప్రతీకం క్షణాత్ ॥ ౨౬ ॥ప॥ పాదాగ్ర
హస్తరదనప్రతిఘాతలీలాభగ్నారిరక్తమసృణో భగదత్త

రథాన్ శ్లథయతశ్శిథిలయతః దంతావళాన్ గజాన్ కృంతతశ్ఛిందతః ఘోటాన్ అశ్వాన్ పాటయతః విదారయతః విద్విషాం శత్రూణాం ద్విపాన్ గజాన్ భీమః గదయా విభిద్య అత్ర యుద్ధే తం సుప్రతీకం భగదత్తగజం సంగ్రామాంగణస్య యాః రక్తవారిలహర్యః శోణితోదకప్రవాహాః తాసు సంలక్ష్యమాణం స్వకం స్వీయం ఛాయామాత్రం ఛాయైవ సహాయో యస్య తం క్షణాత్ విదధే చక్రే +డుధాఞ్ ధారణపోషణయోః లిట్ ॥ ౨౬ ॥—పాదాగ్రేతి ॥ పాదాగ్రైః హస్తేన రదనాభ్యాంచ ప్రతిఘాతలీలయా భగ్నానాం అరీణాం రక్తైః శోణితైః మసృణశ్చిక్కణః భగదత్తస్య దంతీ సుప్రతీకః క్షితిభృతః పర్వత

గజానాం రక్తేనమసృణః లిప్తఇత్యర్థః భగదత్తస్యదంతీసుప్రతీకః క్షితిభృతోదేశః. తటేవప్రకమణిడత్థాతకెళ్ళ్యాం - గైరికస్య రక్త ధాతువిశేషస్య కర్దమేన పఙ్కేన - ఆసమంతాల్లిప్తంగాత్రం య స్యతథోక్తఇవత్యుత్ప్రేక్షా ఆలక్ష్యతదదృశే - లోకైరితిశేషః లక్ష తేఃకర్ణిలజ్ యత్తవత్రపాదానాం అగ్రహస్తానాం శుండాగ్రా ణాం రదనానాంచ ప్రతిఘాతేనేతి యచ్ఛవాత్రైవ గైరికాణాంమ నశ్శిలానామితి వ్యాఖ్యానుసారేణ ॥ ని॥ ధాతుర్మనశ్శిలాద్యద్రేర్గై రికంతువిశేషత ఇత్యమరకోశలేఖనం నృసింహస్య తత్తస్యవిఙ్ఞం మ న్యస్య నచోద్యం అగ్రహస్తస్యైక్యం రదనయోర్ద్విత్వం గైరిక మన శ్శిలయోర్విజాతీయత్వం చానుభవతాం సహృదయానాం పరంపరసిద్ధి విరుద్ధత్వాఖ్యో దోషస్తుహృదయంధునోతి ॥ ౨౭ ॥—తదన్వితి ॥త దను తత్రయుద్ధభూమౌ దంతిః కుంతః ఆయుధవిశేషఇవ తం (౧) వ హంతం అతఏవదళితంవిదారితంపరబలం శత్రుసైన్యం యస్మింస్తత్త థా ఆపతంతం ఆగచ్ఛంతం తంకరటిమల్లంగజశ్రేష్ఠం సుప్రతీకంవీ క్ష్యసంగరె యుద్ధవిషయె- చకితాభీతా హృదయస్య మనసః వృత్తి

దంతి । ఆలక్ష్యతక్షితిభృతస్తటవప్రకర్మణ్యాలిప్తగా
త్రఇవ గైరికకర్దమేన ॥ ౨౭ ॥ ప ॥ తదనుకరటిమ
ల్లంతత్రవీక్ష్యాపతంతం దళితపరబలంతందన్తకున్తంవ

స్యతటస్య వప్రకర్మణిపప్రక్రియాయాం గైరికాణాం గైరికాది ధా తూనాం కర్దమేన పంకేన అలిప్తంగాత్రం యస్యతాదృశఇవ ఆల క్ష్యత + లక్షదర్శనాంకనయోః కర్మణిలజ్ జనైరితిశేషః ॥ ౨౭॥— తదన్వితి ॥ తదను తత్రయుద్ధేదంతః కుంతేఇవ తం మహాన్తం అతఏవ దళితరిపుబలం ఆపతంతంతం కరటీమల్లఇవతంసుప్రతీకంవీక్ష్యచకితా

(౧) దంతకుంతం కుంతసదృశదన్తావిత్యర్థః । ఏకవచనప్రయోగ స్త్వనుప్రాసానుసారేణ ॥

రవస్థాయస్యతస్య వాయసూనోర్భీమస్య- జంఘయోః జనకస్య వా యోర్గుణః గమనవేగః తస్యసమృద్ధిః ఆవిరాసీత్ జాతా- పలాయితోభూదిత్యర్థః- అత్ర తాదృశసుప్రతీకావలోకనస్య పలాయన హేతుత్వాత్కావ్యలింగభేదః, భావతో వాయుసూనోరితిపాఠాంతరం ॥౨౮॥—ఇతీతి ॥ ఇత్యుక్తప్రకారేణ సుప్రతీకేన సంక్షుభితాయాః నిజాయాః ధ్వజిన్యాస్సేనాయాః కోలాహలస్య సంకులారావస్య సమాకర్ణనేన ఆకులంవ్యాకులం మానసంయస్యసః వాసవసూనురర్జునః మహద్భిరిషుభిర్బాణైర్నిషూదితేభ్యః నిహతేభ్యః అవశేషాణాం సంశప్తకానాం నామత్రైగర్తానాం గణస్య దూరం నిరాసేవిషయేప్రయుజ్యమానస్య వాయవ్యాస్త్రస్య యో వేగస్తస్మాదర్థం వేగంవిభజ్య - నిజాయరథాయ, వితీర్ణవాన్ దత్తవానిత్యుత్ప్రే

హస్తమ్ । చకితహృదయవృత్తేస్సంగరే వాయుసూనో
ర్జనకగుణసమృద్ధిర్జంఘయోరావిరాసీత్ ॥౨౮॥
గ॥ఇతిసుప్రతీకసంక్షుభితనిజధ్వజినీ(చర)కోలాహలస-
మాకర్ణనాకుల మానసో వాసవసూనుర్మహేషు ని-
షూదితావశేషసంశప్తకగణదూరనిరాస ప్రయుజ్య
మాన వాయవ్యాస్త్రవేగార్ధం విభజ్యనిజరథాయ వి-

హృదయవృత్తిర్యస్యతస్య వాయుసూనోర్భీమస్య సంగరేయుద్ధేజనకస్య పితుర్వాయోః గుణసమృద్ధిః వేగసమృద్ధిః జంఘయోః ఆవిరాసీత్ + అసకృద్విలజ్ అతిశీఘ్రం పలాయామాసేత్యర్థః ॥ ౨౮॥—॥ ఇతీతి ॥ ఇతీత్థం సుప్రతీకేన సంక్షుభితానాం నిజధ్వజినీచరాణాంకోలాహలస్య సమాకర్ణనేన సమాకులం మానసం యస్యతాదృశః వాసవసూనుః అర్జునః మహేషుభిః నిషూదితావశేషాణాం నాశితావశేషాణాం సంశప్తకానాం।ని।సంశప్తకాస్తునమయాత్సంగ్రామాదనివర్తినఇత్యమరః దూరనిరాసాయ ప్రయుజ్యమానస్య వాయవ్యస్య

ష్టా- తూర్ణం సత్వరమాసాద్య సమీపం ప్రాప్య నిర్వేలాని అపారా
ణి భుజయోర్గర్వస్య దుర్విలసితాని దుశ్చేష్టితాని యయోస్తా- కుమ్భ
జాతిః ద్రోణిః కిరాతరాజః భగదత్తః తౌ ద్వావపి నిరుధ్య చిరేణ
యోధయామాస యుద్ధమకారయత్ - తావాత్మనేతి శేషః ద్రోణిభగ
దత్తావిత్యర్థః ॥ ౭౯ ॥— తత ఇత్యుత్తరేణాన్వయః ॥ మన ఇతి ॥
తతః అర్జుననిరోధానంతరం పార్థస్యార్జునస్య మనశ్చ రథంచ భ
ఙ్క్తుం భంజయితుం మదావళేంద్రస్య సుప్రతీకస్య కరే శుండాయాం
ప్రవృత్తే వ్యాపృతే సతి శౌరేః శ్రీకృష్ణస్య సారథ్యే చాతుర్య వశేన నై
పుణ్య ప్రాభవేన - సః అర్జునమనోరథభంగవిషయకః తస్య సు
ప్రతీకస్య మనోరథ ఏవ భగ్నోభూత్ మనశ్చ భగ్నమభూత్ రథశ్చ భ
గ్నోభూదితి చార్థః ఆగచ్ఛతస్తస్య మార్గాదన్యతో రథం గమయా
మాసేతి పరమార్థః అత్ర పార్థమనోరథ భంగార్థముద్యతస్య సుప్రతీక
స్య మనోరథభంగవర్ణనాదనర్థోత్పత్తి రూపో విషమప్రభేదః మన

తీర్ణవానివ తూర్ణమాసాద్య నిర్వేలభుజగర్వ దుర్వి
లసితౌ తౌ కుమ్భజాత కిరాతరాజౌ నిరుధ్య చిరేణ
యోధయామాస ॥ ౭౯ ॥ ప ॥ తతః ॥ మనశ్చ పార్థ
స్య రథంచ భంక్తుం మదావళేంద్రస్య కరే ప్రవృత్తే ।

+వాయవ్యృతు పితుః ప్రసాయదితియత్ అస్త్రస్య వేగాదర్ధం విభజ్య నిజర
థాయ వితీర్ణవానివ తూర్ణం త్వరితం ఆసాద్య నిర్వేలం నిర్మర్యాదం
భుజగర్వవిలసితం యయోస్తౌ కుమ్భజాత కిరాతరాజౌ ద్రోణిభగదత్తౌ
నిరుధ్య, చిరేణ యోధయామాస యుద్ధసంప్రహారేణ్యంతాల్లట్ ॥ ౭౯ ॥
తతః ॥ మన ఇతి ॥ మదావళేంద్రస్య సుప్రతీకస్య కరే శుండాయాం
పార్థస్య అర్జునస్య మనశ్చ రథంచ భఙ్క్తుం ప్రవృత్తే సతి సారథ్యస్య
సారథికర్మణః యచ్చాతుర్యంచ తుదతా+గుణవచన బ్రాహ్మణాదిభ్యః
కర్మణి చేతి భావ కర్మణోః ష్యఞ్ వశేన తస్యైవ సుప్రతీకస్యైవ

సఃరథస్య కామస్య చ త్రయాణాం మనోరథ శబ్దశ్లేషభిత్తికాభేదాధ్యవసాయమూలాతిశయోక్త్యనుప్రాణిత ఇతి ద్వయోరంగాంగిభావేన సఙ్కరః ॥ ౩౦ ॥——పార్థస్యేతి ॥ తదను సుప్రతీక శుండాప్రహారవ్యసనానంతరం తస్య పార్థస్య అర్జునస్య వధాయ + వధం కర్తుమితి క్రియార్థేత్యాదినా చతుర్థీ ప్రహితా ప్రేరితా భగదత్తస్య శక్తిర్నామాయుధం పథిమార్గమధ్యే శరైరర్జునబాణైర్భంగం ఛేదం యయౌ - శక్తిస్సామర్థ్యం, భంగం పరాజయం యయావిత్యపి ప్రాహుః యద్యస్మాత్ తస్యాః భగదత్తశక్తేః - ప్రస్థానకర్మణః అర్జునవధార్థం ప్రయాణసమయే భయం భంగ జన్యం దదాతీతి తద్దాయి నాగస్య సర్పస్య గజస్య చ ॥ ని ॥ గజేఽపి నాగమాతంగావిత్యమరః - దర్శనం సమీపేన తు కించిద్దూరం గమనానంతరమిత్యర్థః- అజాయత అభూత్ - తస్మాద్భంగం యయావిత్యన్వయః - అత్ర నాగదర్శనస్య హేతోః భంగస్య హేతుమత్త్వాద్ద్వయోరుక్తౌ హేతురలఙ్కారః నాగశబ్దశ్లేషభిత్తి

సారథ్యచాతుర్యవశేన శౌరేర్భగ్నస్స తస్యైవ మనో
రథోఽభూత్ ॥ ౩౦ ॥ పార్థస్య తస్య తదను ప్రహితా
వధాయ భంగం యయౌ పథి శరైర్భగదత్తశక్తిః। ప్రస్థా
నకర్మసమయే భయదాయి తస్యా నాగస్య దర్శనమ

మనోరథ ఏవ కాంక్షైవ భగ్నః అభూత్ + భూ సత్తాయాం లుఙ్ అర్జునమనోరథభంజనప్రవృత్త్యా స్వమనోరథస్య భంగోఽభూదితి భావః ॥౩౦॥——పార్థస్యేతి ॥ తదను తస్య పార్థస్య అర్జునస్య వధాయ ప్రహితా ప్రేషితా భగదత్తశక్తిః శక్త్యాఖ్యమాయుధం శరైః అర్జునబాణైః పథిమార్గే భంగం పరాజయం।ని।భంగస్తరంగే రుగ్భేదే భంగో జయవిపర్యయే ఇతి విశ్వః యయౌ + యా ప్రాపణే లిట్ యద్యస్మాత్ తస్యాః శక్తేః ప్రస్థానకర్మణః యాత్రా క్రియాయాః సమయే భయదాయి నాగస్య సుప్రతీకస్య సర్పస్య।ని।నాగః పన్నగమాతంగేతి విశ్వః ద

శాలబ్ధసర్పగజద్వయాభేదాధ్యవసాయ మూలాతిశయో క్త్యనుప్రాణి
త ఇతి ద్వయోరంగాంగిభావేన సంకరః - శేషసర్పన్యకాదీనాందర్శనా
ద్భయమాప్నుయాదితి శాపనాః ॥ ౩౧ ॥—— అథేతి ॥ అథన క్తిభంగా
నంతరం తేన భగదత్తేన హరేరిందిరస్య సుతాయ- అర్జునంహంతు
మితిపూర్వవచ్చతుర్థీముక్తం ఆత్మాస్వంవిష్ణుః దైవంయస్యతథో క్తం.
అస్త్రంవైష్ణవాస్త్రం విష్ణోర్యా ప్రార్థనయాలబ్ధ్వాపితాదత్తం-
ముకుందః శ్రీకృష్ణః స్వయంహృదికృత్వా వక్షసాగృహీత్వా- అర్జు
నంతతోమోచయిత్వేతియావత్ తత్ వక్షసాగృహీతమిదం వైష్ణవా
స్త్రం వనమాలయా సహవాస్తవ్యః ఏకత్రవాసీయః కుటుంబీగృహీత
స్యభావస్తత్తాతాం తయాసహస్థితిం అనైషీత్ ప్రాపయామాస తద
స్త్రం వనమాలేవ కృష్ణస్యవక్షసికాచిన్మాలాభూదిత్యర్థః వజ్రింత్యాణ
ప్రాయతాం వహ్నిశ్శీతలతాంహిమందహనతామాయాతి యస్యేచ్ఛ
యేత్యాగమాదితిభావః ఔపచ్ఛందసికమ్ ॥ ౩౨ ॥——స ఇతి ॥ సః ఫ

జాయతయత్సమీపే ॥ ౩౧ ॥ అథతేనహరేస్సుతాయ
ముక్తంహృదికృత్వాస్వయమాత్మదైవమస్త్రమ్ । తది.
దంవనమాలయాముకుందస్సహవాస్తవ్య కుటుమ్బితా
మనైషీత్ ॥ ౩౨ ॥వ॥ సఫల్గునస్తతశ్చకారబాహైశ్చ

శ్వనంసమీపె అజాయతజనీప్రాదుర్భావెలజ్ ।సర్పస్యదర్శనంనేష్టం.
నకులస్యచదర్శనమితి యాత్రాప్రకరణోక్తే రితిభావః ॥ ౩౧॥—— ॥
అథేతి ॥ అథానంతరం తేన భగదత్తేనహరేఃఇన్ద్రస్యసుతాయ అర్జు
నాయముక్తం ఆత్మదైవం వైష్ణవం అస్త్రంముకుందః కృష్ణఃస్వయం
హృదికృత్వాతదిదమస్త్రం వనమాలయా సహవాస్తవ్యకుటుమ్బితాంవ
సత్సంసారిత్వం + అనైషీత్ నీఞ్ప్రాపణెలుఙ్ సిచివృద్ధిరితివృద్ధిఃఅ.
కథితంచేతిద్వికర్మకతా॥౩౨॥——సఇతి॥తతఃసఫల్గునఃఅర్జునఃకర్తాబా
హైః కరశైఃస్వంఆత్మానంఫల్గునశబ్దం శబ్దార్థయోరభేదోపచారాల్లో

Funding: IKS/Tattva Heritage. Digitization: eGangotri.

ల్గునః అర్జునః స్వం ఆత్మానం తత్రతదానీం అన్త్యాక్షరేణ ఫల్గు నేతి నామని అన్తిమవర్ణేన నకారేణేతియావత్ వర్జితం రహితం ఫల్గుం అసారమిత్యర్థః ॥ ని ॥ వాచ్యవత్ఫల్గ్వసారం చేతియాదవః చికీర్షుం కర్తుమిచ్ఛుం — కిం చ కులాచలాత్ హిమవదాదేరపి పీవరం పృథులం అరాతేర్నత్రోః భగదత్తస్య — కరేణుం గజం సుప్రతీకం ఆద్యక్షరస్య కకారస్య యోగేన సంబన్ధేన శూన్యం రేణుం లవశశ్ఛిన్నమిత్యర్థః చకార అత్ర ఫల్గునకరేణు శబ్దయోస్తదర్థయోశ్చ అభేదాభిమానా న్నావాచ్యవచనత్వదోషః అత్ర ఫల్గునస్యాన్త్యాక్షరాహిత్యచికీర్షా స్సుప్రతీకస్య స్వస్యైవ తద్విరుద్ధాద్యాక్షరశూన్యత్వ ప్రాప్తేర్విషాదనం నామాలఙ్కారః ॥ శ్లో ॥ ఇష్యమాణవిరుద్ధార్థ సంప్రాప్తిస్తు విషాదనమితి లక్షణాత్ ॥ 33 ॥—మదేతి ॥ తతస్సుప్రతీకవధానంతరం అసౌ మఘవత ఇన్ద్రస్య సూనురర్జునః మదపంకేన కస్తూర్యా ల్లలామతిలకభూషణం తస్య గన్ధోఽస్యాస్తీతి గన్ధిఫాలం లలాటం

కీర్షుమన్త్యాక్షరవర్జితం స్వమ్ । కులాచలాత్పీవర

మప్యరాతేః కరేణుమాద్యక్షరయోగశూన్యమ్ ॥ 33 ॥

మదపంకలలామగన్ధిఫాలం మఘవత్సూనురరేర్నిపాత్య

కే అర్థపరస్యాపి శబ్దపరతా అన్త్యాక్షరేణ నకారేణ వర్జితం త్యక్తం ఫల్గుం ॥ ని ॥ అసారం ఫల్గు శూన్యం చేత్యమరః చికీర్షుం కర్తుమిచ్ఛుం సనాశం సేత్యుక్తః క్రౌంచాచలాత్ క్రౌంచపర్వతాత్ పీనం స్థూలం ॥ ని ॥ పీనపీవ్నితు స్థూలపీవరే ఇత్యమరః అరాతేః భగదత్తస్య కరేణుం గజం ఉపాత్తకరేణు శబ్దం ఆద్యక్షరయోగేన కశబ్దసంబన్ధేన శూన్యం రహితం రేణుం చకార + డుకృఞ్ కరణే లిట్ ॥ 33 ॥— మదపంకేతి ॥ మఘువత్సూనుః అర్జునః మదపంకః దానకర్దమః లలామం చిహ్నం యస్యతత్ ॥ ని ॥ లలామం పుచ్ఛపుండ్రాశ్వభూషా ప్రాధాన్యకేతుష్విత్యమరః అత ఏవ గన్ధిగన్ధవత్ ఫాలం యస్యతత్ అరేర్భగదత్తస్య

యస్య తథోక్తం అతఏవ అరేః భగదత్తస్య శీర్షం శిరః నిపాత్య పాతయిత్వా భువీతి శేషః - పృథివీ భూమిః గన్ధః అస్యా అస్తీతి గన్ధవతీ ఇత్యుక్తప్రకారాయాః గౌతమస్య నైయాయికస్య ఉక్తేర్వాక్యస్య పృథులాం మహతీం ముదం, ఆదధే చకార తదుక్తిం ప్రత్యక్షప్రమాణసిద్ధామకరోదిత్యర్థః - అత్రైకత్రవిలసత్కస్తూరీతిలకఫాలభగదత్తశీర్షపాతనేన సర్వత్ర తస్యాః గన్ధవత్త్వబోధకగౌతమోక్తిప్రమోదకరణాసమ్బన్ధేపి సమ్బన్ధోక్తేరతిశయోక్తిః ఔపచ్ఛన్దసికమ్ ॥౩౪॥— భగదత్తఇతి ॥ భగదత్తే మత్తేనదన్తినా సుప్రతీకేన సహ వధం యాతే ప్రాప్తేసతి పాణ్డునన్దనాః యుధిష్ఠిరాదయః సత్యజితః పాఞ్చాలస్య నాశేన ద్రోణకృతేన యశ్శోకః తస్మాదార్తిః వ్యథా యా తాం- అత్యజన్ తత్యజుః శత్రూణాం వ్యసనేన మహదప్యాత్మవ్యసనం నిరస్యతఇతి భావః (౧) ॥౩౫॥—తదన్వితి ॥ తదను నామ్నా అరుణో తేజసి

శీర్షమ్ । పృథులాం ముదమాదధే తతోసౌ పృథివీగన్ధవ

తీతి గౌతమోక్తేః ॥ ౩౪ ॥ భగదత్తే వధం యాతే సహ

మత్తేనదన్తినా । సత్యజిన్నాశశోకార్తిమత్యజన్పాం

శీర్షం శిరః నిపాత్య పాతయిత్వా తతః తదనన్తరం అసౌ అర్జునః పృథివీగన్ధవతీతి యా గౌతమోక్తిః న్యాయశాస్త్రోక్తిః తస్యాః ముదం ప్రీతిం ఆదధే చకార డుధాఞ్ ధారణపోషణయోః లిట్ పృథివీ గన్ధవతీతి ఉక్తిమాత్రం న తు పృథివ్యా గన్ధవత్త్వం దృష్టం ఇదానీం భగదత్తసుప్రతీకయోః పాతాత్ గన్ధః సర్వైరనుభూత ఇత్యర్థః ॥ ౩౪ ॥ — భగదత్తఇతి ॥ భగదత్తే మత్తేన దన్తినా సహ సుప్రతీకేన సమం వధం నాశం యాతే సతి పార్థస్య సైనికాః సైన్యాః సత్యజితః నాశేన యశ్శోకః

(౧) భగదత్తే సత్యజితా సమే పి భీమస్యాపి కాందిశీకతా హేతుభూతస్య దన్తావళస్యాపి హతత్వాచ్ఛోకార్తిపరిత్యాగస్సముచిత ఏవేతి భావః ॥

 ౨౮

సూర్యే- సంధ్యయాసాయంకాలికయాతద్రాగేణాపీతి యావత్ తాదృశే అరుణేసతి ॥ ని ॥ అరుణోభాస్కరేపి స్యాద్వర్ణభేదేసతుత్రిష్విత్యమరః- కలశయోనిద్రోణః, స్వయంనామ్నాగురురపి వ్యథయాపరాభవదుఃఖేనాపి తాదృగ్విధః గురుఃదుర్ధరస్సన్నిత్యర్థః త్రిభిరంగైఃతురగరథపదాతిభిరేవ విరళితేన అస్యాంద్రోణతురీయాంగస్య గజరూపస్య భీమేన భగ్నత్వాదితిభావః బలేన అనుగమ్యమానశ్చసన్ తస్మిన్కాలే భవంతాదాత్వికం ॥ ని ॥ తత్కాలేతు తదాత్వం స్యాదిత్యమరః స్వం స్వీయం మనోరథంయుధిష్ఠిరగ్రహణ విషయకమివ - ధూష్యతాం నిష్ఫలత్వాన్నింద్యత్వం నమ్రముఖత్వంచ ఉపగతం ప్రాప్తం ఆవాసంశిబిరంప్రతి శనైశ్శనైరావవృతేప్రత్యావృత్తవాన్ అత్రారుణేగురురిత్యత్ర కేవలప్రకృతాస్పదశ్లేషద్వయస్య నిం

దువందనాః ॥ ౩౫ ॥ తదనునామ్నారుణతేజసిసంధ్య

యాపితాదృశే కలశయోనిస్స్వయంనామ్నాగురురపి

వ్యథయాపి తాదృగ్విధస్త్రిభిరేవాంగైర్విరళితేనబలే

నానుగమ్యమానస్తాదాత్వికం స్వమనోరథమివ దూ

షేనయా ఆర్తిః పీడాత్తాం అత్యజత్ + త్యజహానౌలజ్ ॥ ౩౫ —

తదన్వితి ॥ తదనునామ్నా అరుణేసూర్యే అరుణంతేజోయస్యతస్మిన్ సతి।ని।అరుణోభాస్కరేపిస్యాద్వర్ణభేదేసతుత్రిష్విత్యమరః సంధ్యయాపి తాదృశి అరుణతేజసి కలశయోనిః ద్రోణః స్వయంనామ్నా గురురపి వ్యథయాబాధయాపి తాదృగ్విధః త్రిభిరేవాంగైః చతురంగమధ్యే గజానాం నిశ్శేషీకారాత్ రథహయపాదాతరూపైరితిభావః విరళితేన బలేన అనుగమ్యమానః తాదాత్వికం తత్కాలభవం।ని।తత్కాలస్తుతదాత్వం స్యాదిత్యమరః అధ్యాత్మాదిత్వాట్ఠక్ స్వమనోరథమివ దూష్యతాం ॥ని॥ దూషణీయేతుదూష్యంస్యాద్దూష్యంవస్త్రేచతద్గృహే ఇతివిశ్వః ఉపగతం ఆవాసం శనైశ్శనైరావవృతే + వృతువ

ద్యుత్వ వస్త్రమయత్వయోః శ్లేషభిత్తికాభేదాధ్యవసాయ లబ్ధైక్యేన దూష్యత్వేన ద్రోణమనోరథశిబిరయోరౌపమ్యగమకస్య తుల్యయోగితాభేదస్యచ తిలతండులన్యాయేన సంసృష్టిః ॥ ౩౬ ॥— శిబిరమితి ॥ తద్దైవసుయోధనః- శిబిరం ద్రోణావాసం ప్రతి ఏత్యాగత్య శిత్రైస్తీక్ష్ణైః శరైః యానివ్రణాని తేభ్యో మోచితః శనైస్త్యాజితః కంచుకః కవచం యస్యతథోక్తం మృదులే మంచే శయనే గతం శయితం కలశోద్భవం ద్రోణం ప్రతి, విరచితః అంజలిర్నమస్కారో యేనతథోక్తస్సన్ ఏవం వక్ష్యమాణప్రకారేణ అభాషతఉక్తవాన్ ద్రుతవిలమ్బితమ్ ॥ ౩౭ ॥—మహారథేతి ॥ హే మహారథద్రోణత్వం యస్మాత్కారణాత్

ష్యతాముపగతమావాసంశనైశ్శనైరావవృతే ॥ ౩౬॥

ప॥ శిబిరమేత్య తద్దైవసుయోధనశ్శితశరవ్రణమోచితక

ఇచ్చుకమ్ । మృదులమంచగతంకలశోద్భవంవిరచితాం

జలిరేవమభాషత ॥ ౩౭ ॥ ప ॥ (౧) మహారథత్వం మ

ర్ణనెలిట్ ॥ ౩౬ ॥—శిబిరమితి ॥ తద్దైవసుయోధనః దుర్యోధనః శిబిరం నివేశం ॥ని॥ నివేశశ్శిబిరమిత్యమరః ఏత్యశితశరాణాం తీక్ష్ణానాం వ్రణైర్మోచితః కంచుకోయస్యతం అతఏవమృదులమంచగతం కలశోద్భవం ద్రోణం విరచితాంజలిస్సన్ ఏవంఅభాషత+భాషవ్యక్తాయాం వాచిలఙ్ ॥ ౩౭ ॥—॥ మహారథేతి ॥ హే మహారథత్వం మమ వాంఛితద్రుం కామనావృక్షం యత్నాత్ ఫలేగ్రహిం అవన్ధ్యం

---

(౧) అత్రస్వరథస్మరస్యహ్రస్వత్వస్య కృపాశబ్దాభిధేయేన్యూనత్వపరతయానుసంధానం కార్యమ్ । నను అతిరథాగ్రగణ్యస్య భారద్వాజస్య మహారథత్యుక్తిః కథమితిచేత్ । అభిసంధేరన్యథాత్వముచ్యతే ఏకాదశసహస్రాణియోధయేద్యస్తుధన్వినామ్ । శస్త్రశాస్త్రప్రవీణశ్చ మహారథఇతి స్మృతః । అమితాన్యోధయేద్యస్తుసంప్రోక్తోతిరథస్తుసః । రథేనైకేనయోయోద్ధాతన్న్యూనోర్ధరథస్స్మృతః ఇతి॥

మమ మదీయం వాంఛితం మనోరథమేవ ద్రుమం వృక్షం ఫలేగ్రహిం సఫలం ఫలాని గృహ్ణాతీత్యర్థః ॥ + ॥ ఫలేగ్రహిరాత్మంభరిశ్చేతి నిపాతనాత్సాధుః నప్రతనోషి న కరోషి తస్మాత్ శబ్ద ఏవ వ్యవహ్రియత ఇతి శబ్దః పదార్థః కృపేతి దయానామకః సః కృపా ఇత్యక్షరద్వయాత్మకం దీర్ఘాన్తపదం చ త్వదీయే స్యాలే పత్నీభ్రాతరి - శారద్వత ఇవ త్వయ్యపి హ్రస్వః అత్యల్పః హ్రస్వాంతశ్చ బభూవ మత్కాంక్షితం ప్రతిజ్ఞాయ తదనిర్వహణాత్ త్వయి తవ కరుణాలేశోఽపి నాస్తీత్యర్థః అత్ర మనోరథసఫలీకరణాభావేన కరుణాశూన్యత్వానుమానాదనుమానాలఙ్కారస్య కృపద్రోణయోః శ్లేషభిత్తికాలబ్ధస్యాత్యల్పత్వాకారాంతత్వ ద్వయాత్మక హ్రస్వాశ్రయకృపేతిశబ్దవత్త్వేనౌపమ్యగమక తుల్యయోగితాభేదస్య చైకవాచకానుప్రవేశసంకరః ॥ ౩౭ ॥— భగవన్నితి ॥ హే భగవన్ ద్రోణ త్వం ఇదం పితామహస్యాపీత్యాది వక్ష్యమాణవాక్యం - సావధానేన ఏకాగ్రేణ చేతసా మనసా స్మరణపథం స్మృతివిషయత్వం- అధిరోపయ ప్రాపయ ॥ ౩౮ ॥— పితామహ ఇతి ॥ అపికిం

మవాంఛితద్రుం ఫలేగ్రహిం నప్రతనోషి యస్మాత్।
కృపేతిశబ్దోఽపిబభూవనూనం హ్రస్వస్త్వయిస్యాల ఇ
వత్వదీయే ॥౩౭॥X॥ భగవన్ (న్నిదమిదానీం)త్వమి
దం)సావధానేనచేతసా స్మరణపథమధిరోపయ ॥౩౮॥

॥ని॥ స్యాదవంధ్యః+ఫలేగ్రహిరిత్యమరః ఫలేగ్రహిరాత్మంభరిశ్చేతి నిపాతితః నప్రతనోషి అత ఇతి శేషః కృపా ఇతిశబ్దోఽపి అపిశబ్దాదర్థః త్వదీయే త్వత్సంబంధిని స్యాలే ఇవ పత్న్యా భ్రాతరీవ త్వయి హ్రస్వః హ్రస్వాంతః ఖర్వశ్చ బభూవ + భూసత్తాయాం లిట్ నూనం నిశ్చయః ॥౩౭। భగవన్నితి ॥ హే భగవన్ ఇదం వక్ష్యమాణం ఇదానీం సావధానేన చేతసా స్మరణపథం స్మృతిమార్గం అధిరోపయ + రుహ బీజజన్మని ప్రాదుర్భావే చ ణ్యన్తాల్లోట్ రుహః పోఽన్యతరస్యామితి పాదేశః ॥౩౮॥—॥

చేత్యర్థః, సః లోకైకవీరత్వేన ప్రసిద్ధః పితామహః భీష్మః నిజం వపుశ్శరీరం - పృషత్కతల్పేశరశయనే- మాధవం శ్రీశం అంతరంగె మనసి మమమదీయాం కార్యస్యపాండవజయస్య సిద్ధింతస్యైవనాన్యస్యేత్యర్థః- హస్తేకృత్వానిధాయేతి త్రిష్వపియోజ్యంస్వంస్వాత్మకం ధామచిన్మయంతేజః- గంతుం తస్మిన్ లయేనైక్యంప్రాప్తుం ఇయేష హీఇచ్ఛతిస్మఖలు స్వంస్వీయం ధామస్థానం స్వర్గంగంతుం ఇయేష హి తస్యస్వాత్మకత్వాదిత్యపి కేచిత్ అతస్త్వదేకపరాయణే మయ్యవశ్యకరణీయాదయేతిభావః - అత్రానేకక్రియాయౌగపద్యాత్సముచ్చయాలఙ్కారః ॥ ౪౦ ॥—తమితి ॥ శోకస్య సమ్పదాసమృద్ధ్యా సమేతమన్వితం తముక్తప్రకారేణ ప్రార్థయమానం ఏతం దుర్యోధనం ప్రతి నీచేతరాణామనల్పానాం గుణానాం వాత్సల్యగాంభీర్యాదీనాం అబ్ధినా ఆశ్రయేణేత్యర్థః అతఏవదయమానేన సకరుణేన తేన గురుణా ద్రోణేన అథ దుర్యోధనప్రార్థనానంతరం ఊచే ఉక్తంబ్రు

ప॥ పితామహోఽపిపృషత్కతల్పేవపుర్నిజం మాధవ
మంతరంగె । తస్యైవహస్తేమమకార్యసిద్ధిం కృత్వాహి
ధామస్వమియేషగంతుమ్ ॥ ౪౦ ॥ ప ॥ తమేతందయ
మానేన సమేతంశోకసంపదా । ఊచేథగురుణాతేన

పితామహఇతి ॥ సోపిప్రసిద్ధోపి పితామహః భీష్మః పృషత్కతల్పేశరశయ్యాయాం నిజమాత్మీయం వపుః దేహం అంతరంగె మనసిమాధవం కృష్ణం తస్యైవహస్తే మమకార్యసిద్ధిం కృత్వాస్వమాత్మీయం ధామగృహం వసూనామన్యతమత్వాద్వసులోకం గంతుం ఇయేష ఇషు ఇచ్ఛాయాంలిట్ ॥ ౪౦॥—తమేతమితి ॥ తథానంతరం శోకసమ్పదా సమేతం తమేతం దుర్యోధనం దయమానేన+సలోకావ్యయనిష్ఠాఖలర్థానాత్మనామితి కర్మణిషష్ఠ్యానిషేధః నీచేతరాణాముత్కృష్టానాం గుణానామబ్ధిరివ తేన గురుణా ద్రోణేన ఊచే ఉక్తం వచపరిభాషణే

పతేభ్యా వెలిటిసవ్యాదేశః - లాటానుప్రాసః ॥ ౪౧ ॥— బాష్పేతి ॥ హేనృప శ్వః పరస్మిన్దినే ప్రాతరేవ యుధియుద్ధే పాండవానాం యుధిష్ఠిరాదీనాం పాండవాః శ్వేతరూపస్య ఇమే పాండవాః రాజహంసాః తేషామితిచ ॥ ని ॥ రాజహంసాస్తుతేచంచు చరణైర్లోహితైస్సితా ఇత్యమరః బాష్పస్య నేత్రజలస్య అతివృష్టౌ సత్యామపి ధార్తరాష్ట్రాన్ యుష్మాన్నీలహంసాంశ్చ వాహినీషు సేనాసునదీషుచ పాథోరుహవ్యూహేన పద్మాకారసేనా విన్యాసవిశేషేణ కమలబృందేనచవితీర్ణః దత్తః లబ్ధ ఇతి యావత్ మోదస్సంతోషః యేషాంతాన్ క్షాత్రాన్ ప్రచారయేయం సంచారయేయమ్ ॥ ని ॥ ధార్తరాష్ట్రోసితేహంసే ధృతరాష్ట్రసుతేపిచ। సేనానద్యోస్తువాహినీ। వ్యూహస్తుబలవిన్యాసే నిర్మాణెబృందతర్కయోరితిచక్రమేణ విశ్వామరౌ శ్లేషానుప్రాణితో విరోధాభాసః ॥ ౪౨ ॥ —॥ఇతీతి ॥ ఇత్యుక్తప్రకా

నీచేతరగుణాభ్ధినా ॥ ౪౧ ॥ ప॥ బాష్పాతివృష్టావపిపా
ణ్డవానాం పాథోరుహవ్యూహవితీర్ణ మోదాన్ ।
ప్రాతస్త్వఏవాఖిలధార్తరాష్ట్రాన్ ప్రచారయేయంయు
ధివాహినీషు ॥ ౪౨ ॥X॥ ఇతిగిరాతమశ్వాస్య రాజా

భావెలిట్ అవివక్షితకర్తృకత్వేనాకర్తృకత్వాత్ వదిస్వపీతి సంప్రసారణమ్ ॥ ౪౩ ॥— బాష్పేతి ॥ శ్వః పరేద్యుః ప్రాతరేవపాండవానాం బాష్పేణామతివృష్టావపిపయోరుహవ్యూహేన కమలాకృతి బలవిన్యాసేనకమలసమూహేనచ।ని।వ్యూహస్స్యాద్బలవిన్యాసనిర్మాణబృందతర్కయోరితివిశ్వః వితీర్ణః దత్తః మోదః హర్షః యేషాంతాన్ అఖిలాన్ ధార్తరాష్ట్రాన్ ధృతరాష్ట్రాత్మజాన్ హంసాంశ్చ।ని।ధార్తరాష్ట్రాసితాస్స్యాంఘ్రిహంసకౌరవయోగిషు ఇతివిశ్వః యుధియుద్ధేవాహినీషుసేనాసునదీషు సేనానద్యోశ్చవాహినీత్యమరః ప్రచారయేయంసంచారయేయం+చరక్రతిభక్షణయోః ణ్యంతాల్లిఙ్ అతివృష్టౌధార్తరాష్ట్ర

రయా గిరా వాచా- తం రాజానం దుర్యోధనం ఆశ్వాస్య నిర్దుఃఖం కృత్వా సదనాయ నివాసాయ విసృష్టవతః ఆజ్ఞాపితవతః కించ ముహుర్ముహుః అర్జునస్య సవ్యసాచిత్వ శైలీం హస్తద్వయేనాపి బాణప్రయోగస్వభావం అనుచింత్య స్మృత్వా ఆననీయసీం మహతీం రణరణికాం (౧) హృది మనసి బిభ్రాణస్య వహతః ॥ ని ॥ రణరణికా సంతాపః పశ్చాత్తాపోనుతాపశ్చేత్యమరశేషః -ద్రోణస్య సకాశాత్ వినిర్గతాం నిద్రామేవ సఖీం విచేతుమన్వేషితుమివేత్యుత్ప్రేక్షా- సా నిశా రాత్రిరపి తరసా వేగేన నిరగాత్ గచ్ఛతి స్మ - నిర్నిద్ర ఏవ ద్రోణస్స రాత్రిం రాత్రిం వ్యనైషీదిత్యర్థః అత్ర రణరణికాశబ్ద స్త్రీలింగాది మహిమ్నా అన్యకాంతాశ్లిష్టప్రియావలోకన కుపితనిష్క్రాంతనాయకాన్వేషి సఖీ వృత్తాంతప్రతీతేస్సమాసోక్తిః - తస్యాశ్చ రూపకానుప్రాణితోత్ప్రే

> నం సదనాయ విసృష్టవతో ముహుర్ముహు రర్జునస్య
> సవ్యసాచిత్వ శైలీమనుచింత్య హృది రణరణికా మనణీ
> యసీం బిభ్రాణస్య ద్రోణస్య సకాశాద్వినిర్గతాం
> నిద్రాం సఖీం విచేతుమివ సా నిశాపి తరసా నిరగాత్ ॥౪౩॥

సంచారాభావేపి తత్సంచారకథనాదతిశయోక్తిః ॥ ౪౨ ॥ — ఇతీతి ॥ ఇతీత్థం గిరా వాచా తం రాజానం దుర్యోధనం ఆశ్వాస్య సదనాయ విసృష్టవతః త్యక్తవతః ముహుర్ముహుః అర్జునస్య సవ్యసాచిత్వస్య కరద్వయేన శరమోచనస్య + శైలీం అనుచింత్య సంస్మృత్య హృది హృదయే అనణీయసీం అత్యధికాం + అణుశబ్దాత్ ద్వివచనవిభజ్యోపపద ఇతీయసున్ టేరితి టిలోపః ఉగితశ్చేతి ఙీప్ రణరణికాం భయాదినా తచ్చింతన తద్దర్శనాదిరూపాం బిభ్రాణస్య ద్రోణస్య సకాశాత్సమీపాద్వినిర్గతాం నిద్రారూపాం సఖీం విచేతుమివ అన్వేషితుమివ సా నిశాపి తరసా శీఘ్రం నిరగాత్ నిర్గచ్ఛతి స్మ + ఇణ్గతౌ లుఙ్ ఇణో గా లుఙీతి

---

(౧) రణరణికాం ఉత్కమ్పం భయాం డోళనమితి యావత్ ॥

ఛాయాశ్లేషకవాచకానుప్రవేశసంకరః ॥ ౪౩ ॥—అపరేద్యురితి ॥ అపరేద్యుః పరస్మిన్ దివసే అసాకలశీసూనుః ద్రోణః కవచమస్యాస్తీతికవచీఏవ మగ్రేపి విశిఖబాణవాన్ రథీశరాసీచాపవాంశ్చసన్ నిజైర్బలౌఘైస్సహ- రథానాంనినదైః నెమిఘంటాఘణఘణాత్కారైః భేరీణాం నినదైర్ఢాంకారైశ్చ నభః ఆకాశం విభిందన్ యుద్ధభూమింఅవాప ఔపచ్ఛందసికమ్ ॥ ౪౪ ॥— ద్రోణస్యేతి ॥ ద్రోణస్య సేనాభ్యః చరత్యుద్గచ్ఛతీతి సేనాచరీచసాధూళిపాళీరజః పటలం క్షోణీభృత్స్తనగ్నం కరణీవవస్త్రత్వకారిణీ సముద్రశోషిణీతి యావత్ బభూవ సముద్రస్య తద్వస్త్రస్థానీయత్వాదితిభావః- అథఘటాతదీయగజపఙ్క్తిః ॥ ని॥ ఘటాగోష్ఠ్యాం హస్తివంక్తావిత్యమరఃకటయోః కుంభయోః దానపూరాః మదజలప్రవాహాః; తస్యాఃక్షోణీః పటంసముద్రం- పునః సంఘటయాంచకార యోజయామాస, అబ్ధిం పూరయామాసేత్యర్థః అత్రనగ్నీకృతాయాః భువః పునః పటసంఘటన రూపపూర్వావస్థానువృత్తైః పూర్వరూపాలఙ్కారభేదస్య శోషణపూరణాసంబన్ధేపి తత్సంబంధోక్తి రూపాతిశయోక్తిద్వయోర్జీవితత్వాద్ద్వయోరంగాంగిభావేనసంకరః ద్రోణస్యేత్యేతత్పద్యం అనేక

అపరేద్యురసౌవృతోబలౌఘైరథభేరీనినదైర్నభో వి
భిందన్ । కవచీవిశిఖీరథీశరాసీ కలశీసూను రవాప
యుద్ధ(రంగం)భూమిమ్) ॥ ౪౪॥ప ॥ ద్రోణస్యసేనాచ
రధూళిపాళీక్షోణీస్తనగ్నం కరణీబభూవ । ఘటాథత

శాదేశః గాతిస్థేతిసిచోలుక్ ॥ ౪౩ ॥—అపరేద్యురితి ॥ అథానన్తరం అపరేద్యురపరేహని బలౌఘైః సేనాసమూహైః వృతః భేరీనినదైర్దుందుభిధ్వానైః నభః ఆకాశంవిభిందన్ విదారయన్ కవచీకవచవాన్ విశిఖబాణవాన్ రథీరథికఃశరాసీధనుష్మాన్ అసాకలశీసూనుః ద్రోణః యుద్ధరంగం అవాప + అష్టవ్యాప్తౌలిట్ ॥ ౪౪॥ ౪౫॥—॥

మూలపుస్తకేషు నదృష్టమపి లిఖితం - ఉక్తసంకరస్య లాటానుప్రాసాభ్యామేకవాచకానుప్రవేశసంకరశ్చేత్యపి ప్రాహుః ॥ ౪౫॥—

ఆశ్చర్యేతి ॥ తదనుగణరంగప్రవేశానంతరం అంతరిక్షస్థితానాం దివిషదాం దేవానాం ఆశ్చర్యస్య స్థూలలక్షం బహుప్రదం ముఖ్యజనకమితియావత్ రిపూణాం క్షోణీంద్రాణాం శత్రురాజానాం అసవః ప్రాణా ఏవ మృగాస్తేషాం హరణవిషయే కూటయంత్రం శిలాదార్వాది నిర్మితో యంత్రవిశేషః తద్వదాచరంతం కూటయంత్రాయమాణం ॥ని॥ ఉన్మాథః కూటయంత్రం స్యాదిత్యమరః కేసరైః స్కంధలోమభిరేవ కింజల్కైరాఢ్యైః సమృద్ధైః ॥ కేసరో స్త్రీ స్కంధలోమ్ని కింజల్కే వకులేపి చేతి వైజయంతీ - గంధర్వైః మదః దానోదకమేవ మధుమకరందః యేషు తైః ఇభైర్గజైః కేతవః పతాకా ఏవ పత్రాణి యేషు తైః శతాంగైః రథైశ్చ పద్మవ్యూహం పద్మాకారేణ సైన్యవిన్యాసః కటదానపూరైః పటం పునస్సంఘటయాంచకార

॥౪౫ ॥ప॥ ఆశ్చర్యస్థూలలక్షం తదనుదివిషదామంతరిక్ష
స్థితానాం క్షోణీంద్రాణాం రిపూణామసుమృగహర
ణే కూటయంత్రాయమాణమ్ । గంధర్వైః కేసరా

ఆశ్చర్యేతి ॥ తదను అన్తరిక్షస్థితానాం ఆకాశస్థానాం దివిషదాం దేవానాం ఆశ్చర్యస్య స్థూలలక్షం వదాన్యం ॥ని॥ స్యుర్వదాన్యస్థూలలక్షదానశౌండా బహుప్రదే ఇత్యమరః రిపూణాం శత్రూణాం క్షోణీంద్రాణాం రాజ్ఞాం అసవః ప్రాణా ఏవ మృగాస్తేషాం హరణే కూటయంత్రాయమాణం మాయా యన్త్రవదాచరితం కేసరైః కింజల్కైః సటాభిశ్చ ఆఢ్యైః ॥ని॥ కేసరో నాగకేసరే తురంగసింహయోస్స్కన్ధకేశేషు వకులద్రుమే । పున్నాగవృక్షే కింజల్కే ఇతి హైమః గన్ధర్వైః అశ్వైః మద ఏవ దానమేవ మధుమకరన్దో యేషాం తైరిభైర్గజైః కేతవః ధ్వజా ఏవ పత్రాణి దళాని యేషాం తైశ్శతాంగైః రథైః పద్మవ్యూహం పద్మా

సమేవ కమలబృందమితి శ్లిష్టాశ్లిష్టసావయవరూపకం సాంయుగీనానాం రణసాధూనాం అగ్రగణ్యః గణనీయః గురుఃద్రోణః పృథనభువియుద్ధభూమావ్యతానీత్ నిర్మితవాన్ శతాంగైరిత్యత్ర శతంఅంగాని పత్రాణిమేషాంతైరితి వ్యాఖ్యానంతు కేతుపత్రైరితి విశేషణేనవైయర్థ్యాద్గంధరైవిరిభైరితి పదద్వయేతథాకల్పనాయోగేన ప్రక్రమవిరోధాచ్చోపేక్షితం - స్రగ్ధరావృత్తమ్ ॥ ౭౬ ॥—సమయఇతి ॥ అత్రాస్మిన్ సమయేతపసః యమస్యసూనుః యుధిష్ఠిరః వైరిణాం శత్రూణాం వృత్తంపద్మవ్యూహనిర్మాణవృత్తాంతం నిశమ్యశ్రుత్వాఅభిమన్యుం అర్జుననింప్రతి అభాషతవక్ష్యమాణప్రకారేణోక్తవాన్- అయివత్స హేపుత్ర యద్యస్మాత్తేపితాఅర్జునః అధునా అన్యతః సంశప్తకయుద్ధదేశేభవతి తస్మాత్కారణాత్సర్వేషాంసైన్యానాం రక్షా- తవభారః నిర్వాహ్యః అజని- ఔపచ్ఛందసికమ్ ॥ ౭౭ ॥—కవచమితి కించ కవచం ప్రతిముంచ ధారయ- చాపంధత్స్వగృహాణ ధైర్యంభజ

శ్రైష్ఠ్యార్థదమధుభిరిభైః కేతుపత్రైశ్శతాంగైఃపద్మవ్యూహంవ్యతానీత్పృథనభువిగురుస్సాంయుగీనాగ్రగణ్యః॥ ౭౬॥ప॥ సమయేత్రనిశమ్యవైరివృత్తం తపసస్సూనురభాషతాభిమన్యుమ్ । అయివత్సపితాన్యతోధునాతేతవభారోజనిసర్వసైన్యరక్షా ॥ ౭౭ ॥ ప ॥ కవచంప్రతి

కారంబలవిన్యాసం పృథనభువియుద్ధభూమౌ సాంయుగీనేషు రణకుశలేషు।ని।సాంయుగీనోరణేసాధురిత్యమరః అగ్రగణ్యః గురుః ద్రోణఃవ్యతానీత్ అకార్షీత్ + తనువిస్తారెలుజ్ ॥౭౬॥—సమయేఇతి ॥తపసస్సూనుః ధర్మరాజః వైరివృత్తం నివేద్య అభిమన్యుం అభాషతభాషవ్యక్తాయాం వాచిలజ్ అయివత్స అద్యసమయేతేపితా అన్యతోగత ఇతి శేషః సర్వసైన్యస్య నిఖిలబలస్య రక్షాఅవనంతవభారః అజని + జనీప్రాదుర్భావేలుజ్ దీపజనేత్యాదినాచిణ్ ॥ ౭౭ ॥—కవచమితి॥ కవచం

యోధాన్ పరితః విధేహి సర్వతోయథార్హాణాం నియమయశతాంగం
రథమధిరోహ కమలవ్యూహం పద్మవ్యూహంఆవిశ అరీన్ శతూన్
నిషూదయస్వమారయత్వమితి సర్వత్ర యోజ్యమ్ ॥ ౮౮ ॥—॥ఇతీతి॥
ఇత్యుక్తప్రకారం రాజ్ఞః- ధర్మరాజస్య నిదేశంఆజ్ఞాం మౌళిదేశేశిర
సినివేశ్య తేనగృహీత్వేతియావత్ యోద్ధుంప్రతిష్ఠమానేనిర్గచ్ఛతి-జ
యనిస్సాణః భేరీపటహాఃపణవశ్చాద్యాయేషాంతైఃవాద్యైః తద్ధ్వనిభి
రిత్యర్థః గగనే శేతఇతి శాయినేగుణాయశబ్దాయ సౌఖశాయనికాయ
మానే సుఖేన స్వప్నపృచ్ఛకఇవస్థితే తదుత్పాదకఇతియావత్ స్వ

ముంచ (౧) ధత్స్వచాపంభజధైర్యంపరితో విధేహి
యోధాన్ । అధిరోహశతాంగమావిశత్వం కమల
వ్యూహమరీన్నిషూదయస్వ ॥ ౮౮ ॥ గ ॥ ఇతిరా
జ్ఞోనిదేశంమౌళిదేశేనివేశ్యయోద్ధుంప్రతిష్ఠమానేజయ
నిస్సాణభేరీపటహపణవాద్యైర్వాద్యైర్గగనశాయినే
గుణాయ సౌఖశాయనికాయమానేలీలయాకమలవ్యూ

ప్రతిముంచ + బిభృహిముఞ్చమోక్షణేలోట్ శేముచాదీనామితిను
మ్ చాపంధనుః ధత్స్వడుధాఞ్ధారణపోషణయోఃలోట్ ధైర్యంభజ
భజసేవాయాం లోట్ పరితః సర్వతః యోధాన్ భటాన్ విధేహికు
రుడుకృఞ్కరణేలోడ్ శతాంగంరథం అధిరోహఆరోహ + రుహబీజ
జన్మనిప్రాదుర్భావేలోట్ కమలవ్యూహం ఆవిశప్రవిశ విశప్రవేశనే
లోడ్ అరీన్ శతూన్ నిషూదయస్వనాశయషూదక్షరణేణ్యంతాల్లో
ట్ ॥ ౮౮ ॥—ఇతీతి ॥ ఇతీత్థంరాజ్ఞః యుధిష్ఠిరస్య నిదేశంశాసనం
మౌళిదేశేశిరోదేశేనివేశ్యయోద్ధుంప్రతిష్ఠమానేప్రస్థితె +సమవప్రవి
భ్యస్థఇత్యాత్మనేపదిత్వాచ్ఛానచ్ లీలయావ్యూహగర్భంకమలవ్యూ

(౧) ఆముక్తః ప్రతిముక్తశ్చపినద్ధశ్చాపినద్ధవదిత్యమరోక్తైః ప్రతి
పూర్వకముఞ్చధాతో రుపసర్గవశాద్బంధనార్థకత్వమ్ ॥

యమాత్మనిబాలేపి ఏకాకిని అసహాయేతస్మింత్సౌభద్రేయేఽభిమన్యౌ లీలయా కమలవ్యూహ మవగాహ్య ప్రవిశ్య నిజస్యకోదండస్య సంబంధిన్యా చండిమసంపదాప్రతాపసమృద్ధ్యా కౌరవచమూం క్షోభయమాణే వ్యాకులీకుర్వతిసతి సింధుపతిస్సైంధవః సముద్రశ్చ, క్రుధాకోపేన వ్యూహస్య పద్మాఖ్యస్య ముఖంద్వారభాగం పిధాయ ఆవృత్య స్మరహరాత్ వరస్యలాభేన యోదర్పః గర్వస్తేనోపలక్షితః తమభిమన్యుమనుధావతీతి తదనుధావినీం పాండవానాం వాహినీం సేనాం నదీంచరురుధే- అత్ర సైంధవసముద్రయోః సేనానద్యోశ్చశ్లేషభిత్తిశ్లేషభేదాధ్యవసాయమూలాతిశయోక్తిభ్యాం సముద్రస్య నదీముఖపిధాన పూర్వకం తన్నిరోధానురూపాప్యాత్మకసమాలఙ్కార ప్రతీతేరలఙ్కారేణాలఙ్కారధ్వనిః ॥ ౪౯ ॥— ఉద్యద్భిరితి ॥ యద్ధరంగాదుద్యద్భిః ఊర్ధ్వంప్రసరద్భిః - సురవనితానా మప్సరసాం

హామవగాహ్యబాలేపిస్వయమేకాకినినిజకోదండచండి
మసంపదాకౌరవచమూంక్షోభయమాణేతస్మిన్సౌభద్రే
యేసిన్ధుపతిర్వ్యూహముఖం పిధాయ స్మరహారవరలాభద
ర్పేణ తదనుధావినీంపాండవవాహినీం క్రుధారురుధే ॥

౪౯ ॥ప॥ ఉద్యద్భిర్యుద్ధరంగాదపిసురవనితా పుష్పవ

ఊోదరం అవగాహ్య ప్రవిశ్యస్వయంబాలేపి+ ఏకాకినిఅసహాయే ఏకాదాకినచ్చాసహాయఇతి ఆకినచ్ప్రత్యయః తస్మిన్సౌభద్రేయేఽభిమన్యౌ నిజకోదండస్య ఆత్మీయధనుషః చండిమసంపదాచండత్వాతిశయేన కౌరవచమూం సంక్షోభయమాణేసతిసింధుపతిస్సైంధవఃవ్యూహముఖం పిధాయ ఆచ్ఛాద్య స్మరహరస్య ఈశ్వరస్యయోవరలాభస్తస్య దర్పేణతమభిమన్యు మనుధావినీం పాండవవాహినీం పాండవసేనాం క్రుధాకోపేన రురుధే +ఆవవారరుధిర్ ఆవరణేలిట్ ॥ ౪౯ ॥ ఉద్యద్భిరితి ॥ యద్ధరంగాత్ ఉద్యద్భిః ఉత్పన్నైః అథానంతరం సుర

సంబన్ధినః పుష్పవర్షాత్ పతద్భిరపి, కించ వేగాల్లగ్నైః సంక్రాన్తైః పరాగైః భూమ్నైః కౌసుమైశ్చ - చక్షుషాం - నేత్రాణాం పక్ష్మణోర్యుగ్మే దృఢతరం అతిదృఢం యథాతథా ఘటితే ముకులీకృతే సతి. అంతరిక్షస్య మధ్యే మధ్యేంతరిక్షం స్థిత్వా విజయసుతస్య అభిమన్యోః భుజాగర్వలీలాయితాని బాహుపరాక్రమచేష్టితాని దృష్టవతాం + తృష్ణంతత్వాన్న లోకేత్యాదినా షష్ఠీప్రతిషేధః పశ్యతాం ఖచరాణాం. దేవానాం అనిమిషతా నేత్రయోర్నిమేషరాహిత్యం తస్మిన్ క్షణే తత్క్షణం భృశం భంగురా భగ్నా భూత్ అత్ర దేవానామనిమిషత్వభంగాసంబంధేపి తత్సంబంధోక్తేరతిశయోక్తిః పరాగలగ్నపక్ష్మయుగ్మఘటనయోర్హేతుహేతుమతోర్యుక్త్యాత్మక హేతూత్ప్రేక్షా(?)రోజ్జీవితత్వాత్ ద్వయోరంగాంగిభావేన సంకరః- స్రగ్ధరావృత్తమ్ ॥ ౫౦ ॥—శరేతి ॥ విజ

> షాత్పతద్భిర్వేగాల్లగ్నైః పరాగైర్దృఢతరఘటితే చ
> క్షుషాం పక్ష్మయుగ్మే । స్థిత్వా మధ్యేంతరిక్షం విజయసు
> తభుజాగర్వలీలాయితాని దృష్టవతాం ఖచరాణాం.
> భృశమనిమిషతా తత్క్షణం భంగురాభూత్ ॥ ౫౦॥X॥ శ
> రశాయితైర్ద్విరదశైలఖండైర్విపులైర్విధాయ విష

మనితానాం దేవతాస్త్రీణాం పుష్పవర్షాత్పతద్భిః వేగాల్లగ్నైః సక్తైః పరాగైః కుసుమరజోభిర్ధూళిభిశ్చ ॥ని॥ పరాగః కౌసుమే రేణౌ స్నానీయాదౌ రజస్యపీత్యమరః చక్షుషాం నేత్రాణాం పక్ష్మయుగ్మే దృఢతరం ఘటితే సతి మధ్యేంతరిక్షం ఆకాశమధ్యే+పారేమధ్యే షష్ఠ్యా వేత్యవ్యయీభావః స్థిత్వా విజయసుతస్య అభిమన్యోర్భుజయోర్గర్వలీలాయితాని దర్పవిలాసాన్ దృష్టవతాం ఖేచరాణాం దేవానాం భృశం అతివేలం అనిమిషతా నిమేషాభావవత్తా తత్క్షణం భంగురా నష్టా+భంజభాసమిదో ఘురజితి ఘురచ్ప్రత్యయః అభూత్ + భూసత్తాయాం లుఙ్ ॥ ౫౧ ॥— శరేతి ॥ విజయస్య అర్జునస్య నందనః పుత్రః అభి

యస్య అర్జునస్యనందనోఽభిమన్యుః-శరైర్బాణైశ్శాయితైః పాతితైః-
విపులైర్మహద్భిః- ద్విరదాః కౌరవగజా ఏవ శైలాస్తేషాం మండలైః స
మూహైః వసుంధరాం భూమిం- విషమాంనిమ్నోన్నతాం- విధాయ
కృత్వాపృథోర్నామ చ క్రవర్తినః పృథోర్మహతః యత్నస్య వైభ
వం ధనుష్కోట్యాభూమిసమీకరణరూపం ప్రాభవం- వితథీచకారవ్య
ర్థంచకార- అత్రపృథుచక్రవర్తిభూమిసమీకరణవైయర్థ్యే కరణా
సంబన్ధేపి తత్సంబన్ధోక్తేరతిశయోక్తిః -పురాపృథుర్నామ మహారా
జశ్శైలైర్విషమితాం క్షితింధనుష్కోట్యోత్సార్య నిర్మథ్య సమీచకా
ర అతఏవభువః పృథూకరణాత్పృథురితి నామ - తస్యేతి పౌరాణికాః
మంజుభాషిణీ ॥ ౫౧ ॥—పార్థేతి ॥ పార్థాత్మజః అభిమన్యుః-శి
తానాం తీక్ష్ణానాంభల్లానాం నామబాణానాం వృష్ట్యా భానుసుతస్య
కర్ణస్య శతాంగంరథంసామి అర్ధంఛిత్త్వా కురువీరాణాం గో
ష్ఠ్యాంకథాయామ్ ॥ని॥ గోష్ఠీసభాయాంసల్లాపఇతి నానార్థరత్నమా

మాంవసుంధరామ్ । పృథుచక్రవర్తీ పృథుయత్నవై
భవం వితథీచకారవిజయస్యనన్దనః ॥ ౫౧ ॥ప॥ పార్థా
త్మజో భానుసుతస్యసామిచ్ఛిత్త్వాశతాంగంశితభల్లవృ
ష్ట్యా । పితామహోక్తం కురువీరగోష్ఠ్యాం తథ్యంచ

మన్యుః శరైశ్శాయితైః న్యంతాత్కైః విపులైః ద్విరదాః గజాఏవశై
లాః తేషాంమండలైః వసుంధరాం భూమింవిషమాం విధాయపృథురి
తిచక్రవర్తీపృథునామావైన్యః మహారాజః తస్యపృథుయత్నస్యవైభ
వం లీలాం వితథీచకారవ్యర్థీచకార+ అభూతతద్భావేచ్వీఃడుకృఞ్క
రణేలిట్ పృథుస్సంకీర్ణాన్ పర్వతానేకీకృత్యపృథ్వీంసమీచకార ॥ త
ద్వ్యర్థమభూదితిభావః ॥ ౫౧॥—పార్థాత్మజఇతి॥పార్థాత్మజః అ
భిమన్యుః శితానాంభల్లానాం బాణానాంవృష్ట్యాభానుసుతస్య కర్ణ
స్య శతాంగంరథంసామిఅర్ధం ఛిత్త్వాకురురాజగోష్ఠ్యాం దుర్యోధనస

లాయాం పితామహేన భీష్మేణ ఉక్తం అస్యకర్ణస్య అర్ధరథత్వం- తథ్యం యథార్థం చకార- అత్ర అర్ధోరథో యస్య తస్యభావస్తత్త్వం మహారథలక్షణాదర్ధన్యూనత్వంచేతిద్వయోః శ్లేషభిత్తికయా అభేదాధ్యవసాయాదతిశయోక్తిభేదః ॥ ౫౨ ॥— అథేతి ॥ అథ కర్ణపరాభవానంతరం- అభిమన్యుః ధృతః భూరిః బహుళః మన్యుః క్రోధః యేన తథోక్తస్సన్ - ఉగ్రైర్దారుణైశ్శరైః ద్రోణస్యాపత్యం ద్రౌణిమశ్వత్థామానం - తస్యఅశ్వత్థామ్నః ఈర్ష్యయా- స్మితస్య కాంతేః శ్వైత్యస్యలక్ష్యాద్వ్యాజాత్ - బాల్యేనిపీతాన్ మాత్రా దారిద్ర్యవశాత్ క్షీరాణీమాన్యేవేతి ప్రతార్యపాయితానిత్యర్థః. పిష్టసారానపి జలమిశ్రిత తండులచూర్ణాంశానపి ఉద్వమయాంచకార ఉద్గారయామాస ఆగర్భరక్తోద్గారంనిర్భేదేత్యర్థః - అపహ్నవాలఙ్కారః ॥ ౫౩ ॥— సుతస్యేతి ॥ సురరాజసూనోస్సుతస్యార్జున

శౌరార్ధరథత్వమస్య ॥ ౫౨ ॥ప॥ అథాభిమన్యుర్ధృ
తభూరిమన్యుర్ద్రౌణింతదీర్ష్యాస్మితకాంతిలక్ష్యాత్ ।
బాల్యేనిపీతానపిపిష్టసారానుగ్రైశ్శరైరుద్వమయాం
చకార ॥ ౫౩ ॥ సుతస్యశౌర్యాత్సురరాజసూనోరు

భాయాం పితామహోక్తం భీష్మోక్తం అస్యకర్ణస్య అర్ధరథత్వం తథ్యంసత్యంచకార + డుకృఞ్ కరణేలిట్ ॥ ౫౨ ॥— అథేతి ॥ అథానంతరం అభిమన్యుః ధృతఃభూరిమన్యుః భూరిమన్యునామా రాజా యేనతాదృశస్సన్ ద్రౌణిం అశ్వత్థామానంతస్యభూరిమన్యుజయస్య ఈర్ష్యయా అక్షమయాయత్స్మితం తస్యకాంతేర్లక్ష్యాత్ వ్యాజాత్ ॥ని॥ వ్యాజోపదేశోలక్ష్యంచేత్యమరః బాల్యేనిపీతానపి పిష్టసారాన్ క్షీరాభావాత్తన్మాతాపిష్టసారం పాయయామాసేతి కథా ఉగ్రైః శరైః బాణైః ఉద్వమయాంచకార ఉద్గారయామాస + టువము ఉద్గిరణే ణ్యంతాల్లిట్ ॥ ౫౩ ॥— సుతస్యేతి ॥ సురరాజసూనోః అర్జున

పుత్రస్య అభిమన్యోశ్శౌర్యాత్- ఉదీర్ణా-ఉత్పన్నా దిశాంభ్రాన్తిః వైపరీత్యేనజ్ఞానం యస్యసః ఉదారామహతీ భీతిర్యస్యతథోక్తః- సః చాపాచార్యత్వేనప్రసిద్ధః - గురుః ద్రోణః కృపస్వసుః కృప్యాఃద్రోణపత్న్యాః మంగళతంతునా సాకంమంగళసూత్రేణ సహైవ, ముహూర్తం- చకంపేకంపితవాన్ అత్రద్రోణస్యకమ్పే తత్పత్నీమంగళసూత్ర సాహిత్యవర్ణనాత్సహోక్తిరలఙ్కారః ॥ ౫౮ ॥— విశిఖమితి ॥ అథ ద్రోణపరాభవానంతరం గౌతమాత్మజేకృపాచార్యే విశిఖంమోక్తుమిచ్ఛుం ముముక్షుంఅతఏవ భీషణంభయంకరం, విబుధేంద్రపౌత్రమభిమన్యుం అభివీక్ష్యరణాంకణేజనాః తస్యకృపాచార్యస్య జననేవిపదిమరణేపిచవిషమే శరఏవహేతురితి మేనిరే అనేనాయం న జీవతీతి నిశ్చిక్యురిత్యర్థః కృపస్య శరజన్మత్వం ప్రసిద్ధం - మంజుభాషి

దీర్ణదిగ్భ్రాంతిరుదారభీతిః । కృపస్వసుర్మంగళ
తంతునైవసాకంచకంపేసగురుర్ముహూర్తమ్ ॥౫౮
ప॥ విశిఖంముముక్షుమథగౌతమాత్మజేవిబుధేంద్రపౌ
త్రమభివీక్ష్యభీషణమ్ । జననేవిపద్యపిజనారణాం
కణేశరఏవహేతురితితస్యమేనిరే ॥ ౫౯ ॥ వ ॥ ఆశ్వ

నస్య సుతస్య అభిమన్యోః శౌర్యాత్ ఉదీర్ణాదిగ్భ్రాంతిః యస్యతథాభూతః ఉదారామహతీభీతిర్యస్య తాదృశః గురుద్రోణఃకృపస్వసుః కృపభగిన్యాస్సహపత్న్యాః మంగళతంతునైవ సాకం ముహూర్తంచ కంపే +కపిచలనేలిట్ ॥ ౫౮ ॥— విశిఖమితి ॥ అథానంతరం గౌతమాత్మజేకృపేవిశిఖం బాణంముముక్షుం మోక్తుమిచ్ఛుంభీషణంభయానకం విబుధేంద్రపౌత్రం అభిమన్యుం అభివీక్ష్యదృష్ట్వాజనాః తస్యకృపస్యజననేఉత్పత్తౌరణాంగణేవిపద్యపి మరణేపి శరఏవతేజనకఏవబాణఏవ॥ని॥శరంనీరేశరఃకాండేశరస్తేజనకేపిచేతివిశ్వః హేతుః కారణంఇతి మేనిరే అజ్ఞాసిషుః + మనజ్ఞానేలిట్ అతఏకహ లభ్య

ణీ ॥ ౫౫ ॥—ఆశ్చర్యేతి ॥ ఆశ్చర్యకరేషు కర్మసు యుద్ధేష్వితిశా
కపార్థివాదిత్వాత్సమాసః కృతేష్వసత్స్వపి అముష్య అభిమన్యోః
శిరోజబంధేధమ్మిల్లేహర్షభారాత్సంతోషాతిశయాత్ - ముహుర్ముహు
ర్మోక్తుం వర్షితుం, కర్తృభూతాః తత్తాదాత్మ్యే శ్రియాః కర్తారఇతి
యావత్ ఏనమగ్రేపి సుమనసః దేవాః దివిఆకాశే దృష్టాః కర్మ
భూతాః కర్మాణిసుమనసః పుష్పాణితు నాకేంద్రస్య స్వర్గాధిపస్య
నందనవనేనదృష్టాః ఉభయత్రలోకైరితి శేషః దేవాః కల్పకుసుమా
ని నిశ్శేషమభివర్షతతః కుసుమదారిద్ర్యత్రోష్ణీం బభూవురిత్య
ర్థః ॥ ని ॥ సుమనాఃపుష్పమాలత్యోస్త్రీదశేకోవిదేపిచేతివిశ్వః -
అత్రసుమనసాం కర్తృత్వకర్మత్వవిరోధస్యశ్లేషేణాభాసా ద్విరోధా
భాసస్యచ నందనవనేనిష్కుసుమత్వాసంబంధేపి సంబన్ధోక్తిరూపా
తిశయోక్తేశ్చ సంసృష్టిః ॥ ౫౬ ॥—అముష్యేతి ॥ అధరవెస్స్వతః క
ర్ణః అముష్యఅభిమన్యోః కోదండంచాపం అఖండయత్ చిచ్ఛేద

ర్యకర్మసుకృతేష్వపిహర్షభారాన్మోక్తుం ముహుర్ముహు
హురముష్యశిరోజబద్ధే । దృష్టాస్తదాసుమనసా దివి
కర్తృభూతానాకేంద్రనందనవనే సతుకర్మభూతాః ॥
౫౬॥ప॥ అముష్యకోదండమఖండయద్రవె స్సుతోర

ఇత్యేతావభ్యాసలాపౌ ॥ ౫౫ ॥—ఆశ్చర్యేతి ॥ ఆశ్చర్యకర్మసువి
చిత్రక్రియాసు కృతేషు సత్స్వపిహర్షభారాత్ సంతోషాతిశయా
త్ అముష్యఅభిమన్యోశ్శిరోజబద్ధేకేశపాశే ముహుర్ముహుఃమో
క్తుం తదాత్మిక సమయేదివిఆకాశేకర్తృభూతాస్సుమనసఃదేవాః
దృష్టాః నాకేంద్రస్య దేవేంద్రస్యనందనవనేకర్మభూతాస్సుమనసః
పుష్పాణి॥ని॥సుమనాః పుష్పమాలత్యోస్త్రీదశేకోవిదేపిచేతివిశ్వఃన
తుదృష్టాః పుష్పాణామత్యంతాభావాదితిభావః ॥౫౬॥—అముష్యేతి॥
అముష్య అభిమన్యోః కోదండంధనుః రవెస్సుతః కర్ణః అఖండయ

కుమ్భజఃద్రోణిః రథస్య అశ్వాన్ ప్రమమాథవిభేద - కృపః సార
థిం, జవేనకృణత్తిస్మ చిచ్ఛేద గురోస్సుతః అశ్వత్థామాకేతోఃపటం
పతాకాంవ్యపాటయత్ విపాటితవాన్ వంశస్థమ్ ॥ ౫౭ ॥—ఏకాకిన
ఇతి॥ ఏకాకినః ఏకకస్య పరిభవాయతిరస్కారంకర్తుమితిక్రియార్థో
త్యాదినాచతుర్థీ, ప్రవృత్తానుద్యుక్తాన్ బహూనేతాన్కర్ణాదీనవే
క్ష్య సకలాపి నిలింపానాం దేవానాంవర్గః సంఘః అభిమన్యౌ
మందారశాఖికుసుమాని యథాఅభ్యవర్షత్, అతిధీరోయంబహుభి
రసహాయోయుధ్యతీత్యాశ్చర్యాదితిభావః తథాతస్య అభిమన్యోఃరిపు
షు కర్ణాదిషు విషయేనింద్యారవాన్ నిందనవాక్యకలకలాన్ అభ్యవ
ర్షత్ ఉదీరయామాసేత్యర్థః,ఏకేనబహూనాం యుద్ధస్యలోకవేద
నిషిద్ధత్వాదితిభావః అత్ర కల్పవృక్షకుసుమవర్షణనిందావాక్యోదీర
ణయోర్యౌగపద్యాత్సముచ్చయస్య పుష్పాణాం నిందావాక్యానాం
చ వర్షణేన శ్లేషభిత్తికాభేదాధ్యవసితేనౌపమ్యస్య గమ్యత్వాత్తు

థాశ్వాన్ప్రమమాథకుంభజః । కృపఃకృణత్తిస్మజవేన
సారథింవ్యపా(త)ట)యత్కేతుపటంగురోస్సుతః॥౫౭॥
ఏకాకినఃపరిభవాయబహూన్ప్రవృత్తానేతానవేక్ష్య స
కలాపినిలింపవర్గః।మందారశాఖికుసుమానియథా

త్ + ఖడిమంథనేణ్యంతాల్లఙ్ కుమ్భజః ద్రోణిః రథాశ్వాన్ ప్ర
మమాథసంజహార+మథేవిలోడనేలిట్ కృపఃశరేణబాణేనసారథింకృ
ణత్తిస్మచిచ్ఛేదకృతీచ్ఛేదనేభూతేలట్ గురోస్సుతఃఅశ్వత్థామాకేతు
పటాన్ వ్యపాతయత్ + పత్లగతౌణ్యంతాల్లఙ్॥౫౭॥—ఏకాకినఇతి॥
ఏకాకినః ఏకకస్యపరిభవాయతిరస్కారాయప్రవృత్తాన్ ఉద్యుక్తాన్
బహూననేకాన్ఏతాన్ ద్రోణాదీన్ అవేక్ష్యదృష్ట్వా నిఖిలాపి కృ
త్స్నాపి నిలింపవర్గః దేవసంఘః అభిమన్యౌ మందారశాఖినఃకు
సుమానిపుష్పాణి యథాఅభ్యవర్షత్ తథాఅస్యఅభిమన్యోః రిపుషు

ల్యయోగితాభేదస్య చైకవాచకానుప్రవేశసంకరః ॥ ౫౭ ॥— రథా
దితి ॥ తదా విజయస్యాత్మసంభవః అర్జునపుత్రః బాలోఽభిమన్యుః-
గదాసఖా సహాయః యస్య సః గదాపాణిస్సన్నితియావత్ + రాజాహ
స్సఖిభ్యష్టజితి సమాసాంతష్టచ్ ॥ ని ॥ సఖా మిత్రే సహాయే చేతి యాద
వః- రథాన్నిహతాశ్వాత్ - అవప్లుత్య అవరుహ్య అమీషాం కర్ణాదీ
నాం రథాన్ కేవలం రథానేవ విదార్య నిర్భిద్య మందాశ్శూన్యాః అ
క్షాః చక్రాధారదారూణి బిభ్రతీతి తద్భృతః న చ కారకింతు తాన్ కర్ణా
దీనపి యుధి మందాక్షం వ్రీడాం బిభ్రతీతి తద్భృతః చకార గదాప్రహారైరి
త్యుభయత్ర భావః అత్ర రథానాం రథికానాంచ ప్రకృతానామేవ లజ్జా
యాః శిథిలచక్రాధారదారూణాంచ శ్లేషభిత్తికాభేదాధ్యవసాయస
హకృతమందాక్షభరణేనౌపమ్యస్య గమ్యత్వాత్తుల్యయోగితాభేదః మం
దానివిషయగ్రహదుర్బలాని అక్షాణి ఇంద్రియాణి చక్షురాదీని బిభ్ర
తీతి భృతఇత్యర్థః ॥ని॥ అక్షమింద్రియచక్రయోరితి విశ్వ ఇత్యపి ప్రా
హుః- వంశస్థమ్ ॥ ౫౮ ॥—బాలావితి ॥ తతః స తు పార్థాత్మజః అ

భిమన్యో నిందారవాన్ రిపుషు తస్య తథాభ్యవర్ష
త్ ॥ ౫౭ ॥ రథాదవప్లుత్య గదాసఖస్తదా విదార్య
బాలో విజయాత్మసంభవః । చకార మందాక్షభృతో న
కేవలం రథానమీషాం యుధి తానపీక్షణాత్ ॥ ౫౮ ॥

ప॥ బాలౌ తతః కృతరణౌ ధృతరాష్ట్రపౌత్రౌ భీరూ

శత్రుషు నిందారవం గర్హణశబ్దం అభ్యవర్షత్ + వృషు సేచనే లఙ్
॥౫౭ ॥—రథాదితి ॥ తదా విజయాత్మసంభవః అర్జునసూనుః బా
లః అభిమన్యుః రథాత్ అవప్లుత్య అవరుహ్య గదాసఖః గదాపాణి
స్సన్ విదార్య అమీషాం రథాన్ కేవలం మందాన్ అక్షాన్ చక్రాణి బి
భ్రతి తాన్ క్విప్ ॥ని॥ అక్షః కర్షే తు పుంసి చ క్రోశకటవ్యవహారయోరితి వి
శ్వః కింతు యుధి తానపి రిపూనపీక్షణాత్ మందాక్షభృతః త్రపావతః ॥ని॥
మందాక్షం హ్రీస్త్రపా వ్రీడేత్యమరః + చకార డుకృఞ్ కరణే లిట్ ॥ ౫౮

భిమన్యుః కృతరణౌ ఆత్మనా సహేతి శేషః - బాలావతఏవ ధృతరాష్ట్ర స్య పౌత్రౌ దుర్యోధనదుశ్శాసనపుత్రౌ ద్వౌ - పృథక్ప్రత్యేకం గమనకర్మణి పరలోకయాత్రాయాం భీరూ భయశీలౌ మన్యమానఇవేత్యుత్ప్రేక్షావ్యంజకాః ప్రయోగా ద్ధర్మ్యాకృతాంతపురస్య సంయమిన్యాస్సంబంధిని వర్త్మని మార్గే గంతుం అగ్రే పరస్పరం సాహ్యవంతౌ సహాయవంతావిత్యర్థః చక్రే ద్వావప్యేక దాజఘూనేస్యర్థః ॥ ౬౦ ॥ అథేతి ॥ అథకర్ణః ముఖం ప్రథమః యేషాం తథోక్తాస్తే పూర్వోక్తాః మహారథాః కైతవం దుర్నీతిం - ఏత్యస్వీకృత్య యౌగపద్యాత్ మిళితా ఏకద్వైకతః వా సంగతాస్సంతః అస్త్రైర్బాణైః ఏనం సురనాయక పౌత్రమభిమన్యుం స్వైః స్వీయైః యశోభిస్సహ - పాతయాంబభూవుః- బహుభిరేకస్య మారణాన్నపరం వీరాణామపకీర్తికరమితి భా

పృథగ్గమనకర్మణి మన్యమానః । పార్థాత్మజస్సతు
పరస్పరసాహ్యవంతౌ చక్రే కృతాంతపురవర్త్మని గం
తుమగ్రే ॥ ౬౦ ॥ప॥ అథకర్ణముఖా మహారథాస్తే మి
ళితాః కైతవమేత్య యౌగపద్యాత్ । సురనాయకపౌ
త్రమేనమస్త్రైస్స్వయశోభిస్సహ పాతయాం బభూ

వాలావితి ॥ తతః తదనంతరం పార్థాత్మజః అర్జునసూనుస్సతు అభిమన్యుస్తు కృతరణౌ కృతయుద్ధౌ పృథక్ ప్రత్యేకం గమనకర్మణి భీరూ కాతరౌ మన్యమానః అతఏవ కృతాంతపురస్య యమనగరస్య వర్త్మని మార్గే అగ్రే గంతుం పరస్పరమన్యోన్యం సాహ్యవంతౌ సహభావవంతౌ + చక్రే డుకృఞ్ కరణే లిట్ ॥ ౬౦ ॥—అథేతి ॥అథానంతరం కర్ణముఖాః కర్ణాదయః తే మహారథాః మిళితాస్సంతః కైతవం కపటమేత్య యౌగపద్యాత్ యుగద్భావాత్ అస్త్రైః సురనాయక పౌత్రం ఇంద్రపౌత్రం ఏనం అభిమన్యుం స్వయశోభిస్సహ ఆత్మకీర్తిభిస్సమం పాతయాంబభూవుః + పత్లగతౌ ణ్యంతాల్లిట్ ॥ ౬౧ ॥—

వః సహోక్తిరలఙ్కారః ఔపచ్ఛన్దసికమ్ ॥ ౬౧ ॥—తదన్వితి ॥ త
దను అభిమన్యుపతనానన్తరం తయోస్సేనయోః కౌరవపాణ్డవీయయోః
క్ష్వేళితం సింహనాదః రుదితం రోదనం తే ద్వే అపి స్పర్ధయా ఆత్మో
త్కర్షాభినివేశేన జనితయా పరస్పరం విజిగీషు తయా జయేచ్ఛయైవ
వేత్యుత్ప్రేక్షా- వ్యోమ్నస్సీమానం గగనాన్తభాగం ఉదలఙ్ఘయ
తాం అతిచక్రమతుః అభిమన్యువధాదుచ్చైః కౌరవా జగర్జుః పాం
డవారురుదురిత్యర్థః ॥ ౬౨ ॥—॥ తదానీమితి ॥ తదానీం పూషణి
సూర్యే నియమైస్తపోభిః వృద్ధయా పూర్ణయా పరిషదా ద్విజసమా
జేన ఊర్ధ్వం విక్షిప్తైః ప్రేరితైః కరపుటజలాఞ్జలిభిః ఙ్కాళనాత్సే
కాదివేత్యుత్ప్రేక్షా, వ్యపయాతః నిరస్తః మహానూష్మా ఔష్ణ్యం య
స్య తథోక్తే అస్తంగచ్ఛతి సతీత్యర్థః - ద్వావపి బలౌ ఘూకౌ గవపా

వుః ॥ ౬౧ ॥౧॥ తదను సేనయోస్తయోః క్ష్వేళితరుది
తే అపి స్పర్ధాజనితయా పరస్పరవిజిగీషుతయైవ వ్యోమ
సీమానముదలఙ్ఘయేతామ్ ॥ ౬౨ ॥ తదానీం నియమ
వృద్ధపరిషదూర్ధ్వవిక్షిప్తకరపుటజలాఞ్జలి ఙ్కాళనా
దివ వ్యపయాత(మహో)మహోష్మణి పూషణి తౌ ద్వావ
పి బలౌఘౌ నిజనిజస్కన్ధావారానుసన్ధానాయ నిరగ

తదన్వితి ॥ తదను తత్ర తస్మిన్ సమయే తయోస్సేనయోః కౌరవపాణ్డవ
బలయోః క్ష్వేళితరుదితే అపి సింహనాదక్రన్దితే అపి స్పర్ధయా జని
తయా పరస్పరస్య విజిగీషయైవ విజేతుమిచ్ఛయైవ వ్యోమసీమానం
ఆకాశమర్యాదాం అలఙ్ఘయేతాం అతిచక్రమతుః + లఘిగత్యౌస్వా
ర్థణ్యన్తాల్లఙ్ ॥ ౬౨ ॥—తదానీమితి ॥ తదానీం తస్మిన్ సమయే
పూషణి సూర్యే నియమైర్వ్రతాదిభిః ని। నియమో వ్రతమస్త్రీ తచ్చోపవ
వాసాదిపుణ్యకమిత్యమరః వృద్ధానాం పరిషదా ఊర్ధ్వవిక్షిప్తైః కరపు
టాఞ్జలిభిః అర్ఘ్యోదకైః ఙ్కాళనాదివ వ్యపయాతః మహసః తేజ

జ్ఞైనసైన్య సమూహౌ - నిజస్య నిజస్య ప్రత్యేకమాత్మీయస్య స్కంధా
వారస్య శిబిరస్య అనుసంధానాయ - సంగమనాయ నిరగచ్ఛతాం ని
ర్గతవంతౌ ॥ ౬౩ ॥—అథేతి ॥ అథబిడౌజస ఇంద్రస్య కుమారోఽర్జు
నోఽపి త్రిగర్తాన్ పరిజనస్య రంధ్రత్రయయుక్తానపి త్రిగర్తసంజ్ఞాం
శ్చేతిచతాన్ సుశర్మాదీన్- గాత్రే శరీరే క్షురప్రైర్బాణవిశేషైః స
హస్రంగర్తాః యేషాంతాన్ తథోక్తాన్ - విరచయ్యకృత్వా హే
తుం దుఃఖకారణం వినాపి వ్యథమానం దుఃఖాయమానం చేతః యస్య
తథోక్తస్సన్ న్యవృతత్ శిబిరంప్రతిప్రత్యావృత్తవాన్ విరోధాభా
సః ॥ ౬౪ ॥—బాష్పాయత ఇతి ॥ దృష్ట్యోః నేత్రయోర్యుగం - బా
ష్పాయతే బాష్పముద్వమతి కరాగ్రాచ్చాపః గళతి- అంతర్మనసి తా

ఛ్ఛతామ్ ॥ ౬౩ ॥ ప ॥ అథత్రిగర్తానపి తాన్ క్షురప్రైస్స
హస్రగర్తాన్విరచయ్య గాత్రే। వినైవహేతుం వ్యథమా
నచేతా బిడౌజసోఽపి న్యవృతత్కుమారః ॥ ౬౪ ॥ ప ॥
బాష్పాయతే దృష్టియుగం కరాగ్రాచ్చాపో గళత్యంత

సః మహోష్మా మహాతాపః యస్య తస్మిన్ సతి ద్వావపి బలౌఘౌ సేనా
సమూహౌ నిజనిజస్కంధావారస్య సేనానివేశస్య అనుసంధానాయ
నిరగచ్ఛతాం నిర్గతౌ + గమ్లు గతౌ లఙ్ ॥ ౬౩ ॥ — అథేతి ॥ అ
థానంతరం బిడౌజసః ఇంద్రస్య కుమారోఽపి అర్జునోఽపి త్రిగర్తాన
పి త్రిగర్తనామ్నోఽపి త్రయః గర్తాః యేషాం తానపి క్షురప్రైః ఆ
యుధవిశేషైః గాత్రే శరీరే సహస్రం గర్తా అవటాః యేషాం తాన్ ॥ ని
గర్తావటౌ భువి శ్వభ్రే ఇత్యమరః విరచయ్య కృత్వా హేతుం కారణం
వినైవ వ్యథమానం చేతో యస్య తాదృశస్సన్ న్యవృతత్ నివృత్తః +
వృతు వర్తనే లుఙ్ పుషాదిద్యుతాదీత్యఙ్ ద్యుద్భ్యో లుఙ్ఇతి పరస్మై
పదం ఆత్మా వై పుత్రనామాసీతి శ్రుతేః పుత్రనాశాదాత్మనః పీడాజా
తేతి భావః ॥ ౬౪ ॥—బాష్పాయత ఇతి॥ దృష్టియుగం లోచనద్వంద్వం

పస్సంతాపః ఉదేతి ఆవిర్భవతి- ఏతస్య సర్వదుర్నిమిత్తస్య- కింఫలం, భవిష్యతీత్యుక్తప్రకారేణవిచింతయన్ ఆలోచయంత్సన్నేవరాజ్ఞఃయుధిష్ఠిరస్య ధామ ఆవాసంవివేశ- బిడౌజసఃకుమారఇతిపదమత్రాపియోజ్యం అత్రానేకక్రియాయోగపద్యాత్సముచ్చయః ॥ ౬౫ ॥—తత్రేతి అథ యుధిష్ఠిరావాసప్రవేశానంతరం తత్రయుధిష్ఠిరధామని అశ్రూణినేత్రయోర్యేషాంతాన్ సర్వాన్ బంధూన్యుధిష్ఠిరాదీన్ నిశామ్య నిరీక్ష్య సూనోః పుత్రస్యాభిమన్యోర్వార్తాంవధవృత్తాంతం - నిశమ్యశ్రుత్వాచ ధనంజయస్యార్జునస్య చిత్తం స్వేనాత్మనా సమానంనామ్నా తుల్యంతేజః అగ్నిః తాపస్యపుత్రశోకసంతాపస్య అపదేశేన వ్యాజేన చుచుమ్బసస్పృశతి స్మ-పుత్రశోకాత్సంతప్తోభూదిత్యర్థః

రుదేతితాపః । ఫలంకిమేతస్యభవిష్యతీతి విచింతయ
న్ధామవివేశరాజ్ఞః ॥ ౬౫ ॥ ప ॥ తత్రాశ్రునేత్రాన
థసర్వబంధూన్నిశామ్యసూనోశ్చనిశమ్య వార్తామ్ ।
తాపాపదేశేనధనంజయస్య చిత్తంచుచుమ్బస్వసమా

బాష్పాయతెబాష్పముద్గిరతి+బాష్పోష్మభ్యాముద్వమనఇతిక్యఙ్ కరాగ్రాల్ హస్తాగ్రాల్ చాపఃధనుఃగలతిస్రంసతె+గలఅవస్రంసనెలట్ అంతరభ్యంతరె తాపస్సంతాపః ఉదేతి ఉత్పద్యతె+ ఇణ్గతౌలట్ ఏతస్యఫలం కింభవిష్యతి + భూసత్తాయాంలృట్ ఇతివిచింతయన్ రాజ్ఞః ధామఆవాసంవివేశవిశప్రవేశనేలిట్ ॥ ౬౫ ॥— తత్రేతి ॥ అథానంతరం తత్రావాసేఅశ్రుబాష్పఃనేత్రయోర్యేషాంతాన్సర్వబంధూన్ నిశామ్యదృష్ట్వాసూనోఃవార్తాంపుత్రనాశవృత్తాంతంనిశమ్యశ్రుత్వాధనంజయస్యార్జునస్యచిత్తంతాపాపదేశేన తాపవ్యాజేనస్వేనస్వనామ్నాసమానంఏకనామతేజఃఅగ్నిః॥ని॥ధనంజయోర్జునేవహ్నావితివిశ్వః చుచుమ్బపస్పర్శ + చుబివక్త్రసంయోగేలిట్ పుత్రమృతివార్తాశ్రవణేనాత్యంతం తతాపేత్యర్థః పుత్రోత్పత్తివినాశాభ్యాం

అపహ్నవాలఙ్కారః ॥ ౬౬ ॥—వీరమితి ॥ వీరం అసహాయశూరం తనూజమభిమన్యుమనుచింత్య స్మృత్వా విలాపం పరిదేవనం భజతీతి త ద్భాజం ధారాళంబాష్పధారావరీతం దృష్ట్యోర్యుగళం యస్య తథో క్తం ధరణౌ లుఠంతం భువి వివర్తమానం, తమర్జునమపి విశ్వంభ రః కృష్ణః వసుధాధిపేన ధర్మరాజేన సంయుతస్సన్ - వాగ్భిరాప ద్ధర్మ్యాభిః చిరేణ కృచ్ఛ్రాదిత్యర్థః - అశోకం నిర్దుఃఖం వ్యద ధాత్ చకార ॥ + విపూర్వాద్దధాతేః కర్తరి లఙ్ - అత్రార్జునం కుట జవృక్షమపి అశోకం వంజుళవృక్షం వ్యదధాదితి విరోధస్య శ్లేషేణాభా సాత్ విరోధాభాసః ॥ ౬౭ ॥—ఇంద్రేతి ॥ తదను కృష్ణయుధిష్ఠిరా భ్యామాశ్వాసనానంతరం ఇంద్రాత్మజః అర్జునః కోపాద్బాహు ముదస్య ఉద్యమ్య, శ్వః పరస్మిన్ దిన ఏవ నతు పరస్మిన్నిత్యర్థః,

నతేజః ॥ ౬౬ ॥ ప ॥ వీరం తనూజమనుచింత్య విలాప

భాజం ధారాళదృష్టియుగళం ధరణౌ లుఠంతమ్ । వా

గ్భిశ్చిరేణ వసుధాధిపసంయుతస్తం విశ్వంభరోఽర్జున

మపి వ్యదధాదశోకమ్ ॥ ౬౭ ॥ప॥ ఇంద్రాత్మజస్తదను

బాహుముదస్య కోపాత్సింధూద్వహస్య సమరే ద్విష

నాపరం సుఖదుఃఖయోరిత్యుక్తైరితి భావః ॥ ౬౬ ॥—వీరమితి ॥ వీరం శూరం తనూజం పుత్రం అనుచింత్యానం స్మృత్య విలాపభాజం పరిదేవన వంతం ధారాళం ధారావత్ దృష్టియుగళం నేత్రద్వన్ద్వం యస్య తథా భూతం ధరణౌ భూమౌ లుఠంతం తమర్జునం వసుధాధిపేన ధర్మరాజే న సంయుతః మిళితః విశ్వంభరః కృష్ణః + సంజ్ఞాయాం భృతౄవృజీతి ఖచ్ అరుర్ద్విషదితి ముమ్ చిరేణ వాగ్భిః అర్జునమపి అర్జునవృక్షమపి అశోకం అశోకవృక్షమితి విరోధః పరిహారస్తు తన్నామానమపి శోకర హితమితి। వ్యదధాత్ అకరోత్ + డుధాఞ్ ధారణపోషణయోర్లఙ్ ॥ ౬౭ ॥—ఇంద్రాత్మజ ఇతి ॥ తదను ఇంద్రాత్మజః అర్జునః కోపాత్

తస్యపుత్రానుయాయిసేనానిరోధేన ద్రోహకారిణః సింధూద్వహస్య
సైంధవస్యశిరః సమరేయుద్ధేద్విషతాంమురోధనాదీనాం సమక్షం-
హేత్యామాయుధే నకుర్యాంయది తయానఛిన్ద్యాంచేదిత్యర్థః అ
హంతస్యాం హేత్యాం అగ్నిజ్వాలాయామిత్యర్థః విశేయంఇతిఉక్త
ప్రకారాంప్రతిజ్ఞామకరోత్ ॥ ౧ ॥ హేతిస్స్వాదాయుధేవహ్నికీలేత
రణితేజసీతివిశ్వః ॥ ౭౮ ॥—అథేతి ॥ అథ అర్జునప్రతిజ్ఞానంతరం
ఏతద్వృత్తమర్జునప్రతిజ్ఞావృత్తాంతమవకర్ణ్యశ్రుత్వాభీరవేభయశీ
లాయ సింధుపతయేసైంధవాయ అతిగభీరాఅత్యంతగమ్భీరాధీఃమ
నః యస్యసః గురుఃద్రోణః, హేసైంధవతవఅర్జునాద్గుప్త్యోఃఆవరణ
రక్షణయోః యుగ్మమపి శ్వః సమరేమేభరః నిర్వాహ్యః ఇత్యుక్త
ప్రకారం ప్రతిశ్రుతం అంగీకారం ప్రతిజ్ఞామితియావత్ వితతాన

తాంసమక్షమ్ । హేత్యాంశ్వఏవయదితస్య శిరోనకు
ర్యాం తస్యాంవిశేయమహమిత్యకరోత్ప్రతిజ్ఞామ్ ॥
౭౮ ॥౧॥ అథవృత్తమేతదవకర్ణ్యభీరవే వితతా(ర)
న)సింధుపతయేప్రతి(శ్రవ)శ్రుత)మాతపగుప్తియుగ్మ
పిమేభరోఽర్జునాత్సమరేశ్వఇత్యతిగభీరధీర్గురుః ॥౭౯॥

బాహుంభుజం ఉదస్యఉల్లాస్యశ్వ ఏవపరేద్యుర్నేవ ద్విషతాం శత్రూ
ణాం సమక్షంప్రత్యక్షం + ప్రతిపరసమనుభ్యోఽక్ష్ణఇతిసమాసాంతోఽచ్
సింధూద్వహస్యశిరఃమూర్ధానంహేత్యాంఖడ్గేనకుర్యాంయది + డుకృ
ఞ్కరణేలిఙ్ ఖడ్గేనఛింద్యాంచేదిత్యర్థః అహంతస్యాంహేత్యాంవ
హ్నిజ్వాలాయాం ॥౧॥ రవేరర్చిశ్చశస్త్రంచవహ్నిజ్వాలాచహేతయఇత్య
మరః + విశేయంవిశప్రవేశనేలిఙ్ ఇతి ప్రతిజ్ఞాంఅకరోత్ + డుకృఞ్
కరణేలఙ్ ॥ ౭౮ ॥—అథేతి ॥ అథానంతరం ఏతద్వృత్తం వృత్తాంతం
అవకర్ణ్యశ్రుత్వాఅతిగభీరా ధీర్యస్యతాదృశః గురుఃద్రోణః భీరవే
కాతరాయసింధుపతయేసైంధవాయ శ్వఃపరేద్యుఃసమరేఅర్జునాత్

చక్రే ॥ ని ॥ కారారక్షణయోర్గు_ప్తిరితివిశ్వః మంజుభాషిణీ ॥౬౯॥
అన్యేద్యురితి ॥ అన్యేద్యుర్భానౌనూర్యేఅవలంబితః ఆశ్రితః ప్రథ
మశిఖరిణః ఉదయశైలస్య సానుః ప్రస్థః యేనతథోక్తే సతి సింధురా
జయోః సైంధవసముద్రయోర్యుగళేయస్మే స్కంధావారయోస్సేనాని
వేశయోర్యుగే ఉభయస్మిన్ కౌరవీయే పాండవీయేచేత్యర్థః - వసుంధ
రాధిపతీనాం రాజ్ఞాముభయపక్షాణాం దుర్యోధనయుధిష్ఠిరయోరితి
వాయుద్ధేసన్నాహస్య ఉద్యోగస్య పైశున్యేసూచనేలంపటైర్లాల
సైః సన్నాహసూచకైరితియావత్ పటహానాం వాద్యవిశేషాణాం
ధ్వానైః ధ్వనిభిస్తరళేచంచలేసతి శరణార్థమాగతానాం భరణ్ణాదుః
ఖనివారణే అలంకర్మీణేనాన కర్మణిసమర్థేన ॥ని॥ కర్మక్షమోలం

గ॥అన్యేద్యురవలమ్బితప్రథమశిఖరిసానౌభానౌస్కం
ధావారయుగ (ళ)వసుంధరాధిపతియుద్ధసన్నాహపై
శున్యలంపట పటహధ్వానతరళేసింధురాజయుగళేశ
రణాగతభరణాలంకర్మీణేనప ద్మనేత్రేణ సౌభద్రేవ

తవగుప్త్యోఃభూగర్భరక్షణయోర్యుగ్మమపి యుగళమపి॥ని॥గు_ప్తిఃకా
రాగృహేపోక్తాభూగర్భేరక్షణేయమేఇతి విశ్వః మేభరః భారఃఇతి
ప్రతిశ్రవంఅంగీకారం ॥ని॥ అంగీకారాభ్యుపగమ ప్రతిశ్రవసమాధయ
ఇత్యమరః వితతారదదౌ + త్వాప్లవనతరణయోఃలిట్ ఏకస్మిన్దినే
తవరక్షణం కరోమీతి ప్రతిజజ్ఞేఇత్యర్థః ॥ ౬౯॥—అన్యేద్యురితి ॥
అన్యేద్యుః అన్యస్మిన్నహనిభానౌ సూర్యేఅవలమ్బితం ఆశ్రితం ప్రథ
మశిఖరిణః ఉదయాచలస్య సాను ప్రస్థాయేన తస్మిన్సతి సింధురా
జయోః సైంధవసముద్రయోః యుగళేయస్మేస్కంధావారయుగళస్య
సేనాద్వంద్వస్య వసుంధరాధిపతీనాం రాజ్ఞాంయుద్ధసన్నాహస్యపై
శునే పిశునతాయాం లంపటేన ఆసక్తేన పటహధ్వానేన ఆనకరవేణ
తరళే చంచలేసతి మరణభయాద్ధూళిపాతభయాచ్చేతిభావః శరణాగ

కర్మీణ ఇత్యమరః పద్మనేత్రేణ శ్రీకృష్ణేన - సుభద్రాయా అపత్యస్య సౌభద్రస్య అభిమన్యోర్వధాద్యశ్శోకాతిరేకః దుఃఖాతిశయః తేన పరిగళితైః బాష్పపూరైః పంకిలే కర్దమితే ద్వారదేశే సమానీతం- సౌవీరనాయకస్య సైంధవస్య యద్గోపనస్థలం రక్షణదేశః తస్య ద్రష్టుమిచ్ఛయా దిదృక్షయేవేత్యుత్ప్రేక్షా- తుంగతరమత్యున్నతం కేతోశ్శృఙ్గం శిఖరం అధిరూఢేన కపిపరిబృఢేన హనుమతా పరితో మండితమలంకృతం, మానసస్య గరుడస్య గన్ధవహస్య వాయోశ్చ త్రయాణాం బాంధవైర్వేగేన సదృశైరిత్యర్థః, సైంధవైః అశ్వైః ఆహితం సమ్పాదితం బంధనం యస్మిన్ తథోక్తం- స్యన్దనం రథమధిరుహ్య - స్గంక్రన్దననందనోఽర్జునః- సమరస్య ఉచితయా అనురూపయా వేష సంపదా అలఙ్కారసమృద్ధ్యా అవికలేన పూర్ణేన నిజబలేన చతురంగేణ సహ ప్రతిష్ఠమానః గచ్ఛన్ సన్- మదేన దానజలేన బంధురైర్వ్యాప్తైః

ధశోకాతిరేకపరిగళిత బాష్పపూరపంకిలద్వారదే
శే సమానీతం సౌవీరనాయక గోపనస్థలదిదృక్షయేవ
తుంగతరకేతుశృంగమధిరూఢేన కపిపరిబృఢేన పరి
మండితం మానసగరుడగంధవహబాంధవైస్సైంధవై

త్రాణాం భరణపోషణ అలంకర్మీణేన పర్యాప్తేన +అషడక్షాశితంగ్వలంకర్మాలంపురుషాఖ్యుత్తరపదాత్ఖ ఇతి ఖః పాణేః కరస్య మిత్రం సహాయః తోత్రం యస్య తేన పద్మనేత్రేణ కమలాక్షేణ భగవతా షడ్గుణైశ్వర్యసంపన్నేన కృష్ణేన॥ని॥ భగశ్శ్రీకామమాహాత్మ్యవీర్యయత్నార్కకీర్తిషు ఇత్యమరః సౌభద్రస్య అభిమన్యోః వధనయశ్శోకాతిరేకశ్శోకాతిశయః తేన పరిగళితైః చ్యుతైః శూరజనానాం బాష్పైః ఏరశ్రుభిః పంకిలే సకర్దమే+ పిచ్ఛాదిత్వాదిలచ్ ద్వారతలే సమానీతం సౌవీరనాయకస్య సైంధవస్య గోపనస్థలస్య రక్షణస్థలస్య దిదృక్షయేవ ద్రష్టుమిచ్ఛయేవ తుంగతరస్య అత్యున్నతస్య కేతోః ధ్వజస్య శృంగమగ్రం అధిరూఢేన కపిపరిబృఢేన వా

సింధురైర్గజైః- వివిధాఃగతీ రాస్కన్దితాదీః నాటయంతి ప్రకటయం
తీతి నాటకైర్ఘోటకైరశ్వైః నిరుద్ధః వియత్పథః ఆకాశమార్గః
యైస్తైరత్యున్నతైరిత్యర్థః రథైః కృతా రణస్య ఆసత్తిస్సంబన్ధః యై
స్తైః పత్తిభిః పాదాతైశ్చ - విరచితః కృతః పరిపంథిజనస్య శత్రుజన
స్య మోహశ్చిత్తవికారః యేనతథోక్తస్య వ్యూహస్య పద్మాద్యాకా
రసేనావిన్యాసస్య పృష్ఠభాగే - జయద్రథం సైంధవం ప్రతిష్ఠాప్యని
వేశ్య స్వయమాత్మనాపి పురోభాగం వ్యూహముఖభాగం పరిష్కు-
ర్వాణస్యాలంకుర్వతః తత్ర వసత ఇతి యావత్ ద్రోణస్య ఆచార్యస్య చ
రణకోకనదాభ్యాం ప్రణీతః ప్రాపితః ప్రణిపాతః నమస్కా-

రాహిత బంధనం స్యందనమధిరుహ్య సంక్రందననందన
స్సమరోచితవేషసంపదవికలేన నిజబలేన సహప్రతి
ష్ఠమానో నిరుద్ధవియత్పథై రథైర్మదబంధురైస్సింధు
రైర్వివిధగతినాటకైః ఘోటకైః కృతరణాసత్తిభిః ప
త్తిభిర్విరచితపరిపన్థిజనమోహస్య వ్యూహస్య పృష్ఠ
భాగే జయద్రథం ప్రతిష్ఠాప్య స్వయమపి పురోభాగం

నరనాయకేన ప్రభో పరివృఢ ఇతి నిపాతః॥ని॥ అధిభూర్నాయకో నేతా ప్ర
భుః పరివృఢోధిప ఇత్యమరః పరిమండితం అలంకృతం మానసగరుడగంధ
వహానాం బాంధవైః జ్ఞాతిభిః సైంధవైరశ్వైః ఆహితబంధసంకృతబంధనం
స్యందనం రథం అధిరుహ్య సంక్రందననందనః అర్జునః సమరోచితయా
యుద్ధయోగ్యయా వేషసంపదా అవికలేన అన్యూనేన బలేన సైన్యేన స
హప్రతిష్ఠమానః ప్రస్థితస్సన్ కేతనైర్ధ్వజైర్నిరుద్ధః వియత్పథః ఆ
కాశమార్గో యైస్తైః రథైః మదేన దానేన బంధురైః రమ్యైః సింధు
రైర్గజైః వివిధానాం గతీనాం నాటకైః నటనకర్తృభిః + స్వార్థ
ణ్యంతాత్ ణ్వుల్ ఘోటకైః అశ్వైః కృతారణాసత్తిః యేషాం తైః పత్తి
భిః పదాతిభిశ్చ విరచితః పరిపంథినాం శత్రూణాం మోహో యేనత

రః యేనతథోక్తస్స నమస్కారబాణా ప్రయజ్యేత్యర్థః - అతఏ
వతేన నమస్కృతేన ద్రోణేనదీయమానః మార్గస్యవ్యూహమధ్య
ప్రవేశకస్య అవకాశః అన్తరంయస్యతథోక్తశ్చస్స తమేవవ్యూ
హంచండమారుతః ఘనమండలం మేఘబృన్దమివక్షణాదేవ క్షోభయా
మాస ॥ ౭౦ ॥— తదనన్తరమిత్యుత్తరేణాన్వయి ॥ సంశప్తకేతి ॥ శౌ
రిణా శ్రీకృష్ణేన నున్నః ప్రేరితః అతఏవతత్తాదృశీం అసదృశీం సంశ
ప్తకాఅసురాఇవ (౧) తేషాంపలాయనేయోవేగస్తస్య భంగీంరీతింఅ
భినయన్నివడమ్బయన్నివస్థితఇత్యుత్ప్రేక్షా విజయస్య అర్జునస్యశతాం
గవర్యః రథశ్రేష్ఠః - విస్మయకరేణవేగేనఉపలక్షితః విరోధిసైన్యేష

పరిష్కుర్వాణస్యద్రోణస్య చరణయోర్బాణాభ్యాం
ప్రణీతప్రణిపాతస్తేనదీయమానమార్గావకాశ శ్చం
డమారుతఇవ ఘనమండలంతమేవవ్యూహం క్షణాదే
వక్షోభయామాస ॥ ౭౦ ॥ తదనంతరమ్ ॥ప॥ సంశప్త

స్యవ్యూహస్య పృష్ఠభాగేజయద్రథం సైంధవం ప్రతిష్ఠాప్య సంస్థాప్య
స్వయమపి పురోభాగం వ్యూహముఖభాగంపరిష్కుర్వాణస్య అ
లంకుర్వతః ద్రోణస్యచరణయోః పాదయోః బాణాభ్యాం ప్రణీతప్ర
ణిపాతః ప్రాపితప్రణామః తేనద్రోణేన దీయమానః మార్గావకా
శోయస్య తాదృశస్స చండమారుతః ఘనమండలం మేఘమండల
మివ తమేవవ్యూహం క్షణాదేవక్షోభయామాసచాలయామాస+క్షు
భభయసంచలనయోః ణ్యంతాల్లిట్ ॥ ౭౦ ॥ — తదనంతరం ॥ సం
శప్తకేతి ॥ తత్తాదృశీంతాదృగ్విధాం సంశప్తకానాం యుద్ధాదనివర్తి
నాం అసురాణాం పలాయనవేగస్య భంగీంరీతిం అభినయన్నివ శౌ
రిణాకృష్ణేననున్నః ప్రేరితః విజయస్య అర్జునస్య శతాంగవర్యః ర
థశ్రేష్ఠః విరోధిసైన్యే శత్రుబలేవిస్మయకరేణ ఆశ్చర్యకరేణ+కృష్ణో

(౧) అతఏసంశప్తకానామసురాంశత్వాదసురాఇవేతి లేఖనంమండం

త్విబలే, విష్వక్పరితశ్చచార - అనన్యోపమయా అకుతోఽపి రోధప్రతీతేర లజ్జాకారేణనస్త్వధ్వనిః ॥ ౭౧ ॥ —తత్రేతి ॥ తత్ర తదానీం, యుధి నిహ్నుతా ఆచ్ఛాదితాదినేశ్వరస్య సూర్యస్యదీప్తిః ప్రకాశః యేన తస్మిన్ తమసిధూళిమిషేణజృమ్భితేసతి- పాండవసేనాఖద్యతే స్మకురుసేనాహృష్యతిస్మ- సహసేత్యుభయత్రయోజ్యం- ప్రతిజ్ఞాభంగాదర్జు

కాసురపలాయనవేగభంగీంతత్తాదృశీ (౧) మభినయ
న్నివశౌరిరున్నః । వేగేనవిస్మయకరేణవిరోధిసైన్యే
విష్వక్చచారవిజయస్యశతాంగవర్యః ॥ ౭౧ ॥ తత్రని
హ్నుతదినేశ్వరదీప్తౌ (౨) జృమ్భితేతమసిధూళిమిషే
ణ । ఖద్యతేస్మయుధిపాండసేనాహృష్యతిస్మసహసా

హోతుతాచ్ఛిల్యానులోమ్యేష్విత్యటః వేగేనవిష్వక్పరితః।నానమంతత స్తుపరితస్సర్వతో విష్వగిత్యపీత్యమరః చచారచరగతిభక్షణయోఃలిట్॥ ౭౧॥ —తత్రేతి ॥ తత్రయుధియుద్ధే నిహ్నుతా అపలపితాదినేశ్వరస్య సూర్యస్యదీప్తిద్యుతిర్యేన తస్మిన్ తమసి అంధకారే ధూళిమిషేణ రజోవ్యాజేన జృంభితేవివృద్ధేసతి పాండవానాం సేనాబలంఖద్యతేస్మదీనాబభూవ + ఖదస్థైర్యేలట్ స్మేఇతి భూతేలట్ కురూణాం సే

---

(౧) తత్తాదృగిత్యత్రతత్తదివదృశ్యతఇతి తత్తాదృక్ । యద్వాతాదృగాదయోరూఢిశబ్దాః । నైవాత్రదర్శనక్రియాదృశ్యతఇతి కాశికావచనాత్ తాదృక్ఛబ్దో యాథార్థ్యప్రకాశకత్వార్థః తథాచతచ్ఛబ్దః స్వరూపప్రసిద్ధిపరః । తాదృక్ఛబ్దో మహామహిమత్వాదిరూప తత్ప్రకారవిశేషప్రసిద్ధిపరః తయోః ఖంజకుబ్జవద్విశేషణసమాసే తత్తాదృగితిరూపమ్ । యద్వాతుల్యశబ్దసమానార్థకతత్తుల్యశబ్దవత్తాదృక్ఛబ్దసమానార్థకతత్తాదృక్ఛబ్దోప్యస్తి । ఏవమేవతత్తాదృశాదయోపీతిఅభియుక్తైరప్పయ్యదీక్షితైః యాదవాభ్యుదయాఖ్యకావ్యరత్నవ్యాఖ్యాయాంనిరూపితమ్ ॥(౨)అస్యభాషితపుంస్కత్వాత్పుంవద్భావః॥

నాగ్నిం ప్రవిశతీతి తర్కాదితిభావః- స్వాగతా ॥ ౭౨ ॥— గాం డీవమితి ॥ తదాతత్కాలేయుద్ధే - ఏతేనార్జునేనవికృష్టమాకృష్టంగా ణ్డీవం- స్వస్యగాండీవస్య నామధేయేగాండీవేతి సంజ్ఞాశబ్దేస్థిత్యాశా లతఇతిశాలినాఇవర్ణేనఇకారేణ - తులాంసామ్యమధిరోఢుం ప్రా ప్తుమివేత్యుత్ప్రేక్షా- ముహుః హ్రస్వంఅల్పంచబభూవ, దీర్ఘమా యతంచబభూవ- అర్జునచాపస్యగాండివం గాండీవమిత్యుభయథా పిన్యవహారాదితిభావః అత్రసంహితబాణగుణాకర్షణ తద్విమోచన కృతాల్పత్వాయతత్వయోః అక్షరధర్మహ్రస్వత్వదీర్ఘత్వయోశ్చ శ్లే షభిత్తికాభేదాధ్యవసాయమూలాతిశయోక్త్యోరుక్తోత్ప్రేక్షా సాపే క్షత్వాత్తయాతయోః ప్రత్యేకమంగాంగిభావేన సంకరద్వయస్యానం సృష్టిః+గాండ్యజగాత్సంజ్ఞాయామితివప్రత్యయానుశాసనే హ్రస్వా న్తదీర్ఘాన్తయోస్తంత్రేణనిర్దేశఇత్యుక్తం ॥ని॥ కపిధ్వజస్యగాండీ వ గాండివౌపున్నపుంసకేఇత్యమరకోశశ్చ - స్వనామమధ్యస్థితిశాలి నేవేతి పాఠాంతరమ్ ॥ ౭౩ ॥—॥ అస్తమితి ॥ అరవిందబన్ధుః సూ

కురుసేనా ॥ ౭౨ ॥ వ ॥గాండీవమేతేనముహుర్వికృ
ష్టంహ్రస్వంచదీర్ఘంచబభూవయుద్ధే । తులామివర్ణే
నతదాధిరోఢుంస్వనామధేయస్థితిశాలినేవ ॥ ౭౩ ॥

అస్తంగతశ్చేదరవిందబంధుర్వంధ్యాభవేత్సాపి మదీ

నాసహసాఅకస్మాత్ హృష్యతి స్మహృషతుష్టౌలట్ ॥ ౭౨॥—గాం డీవమితి ॥ ఏతేనార్జునేన యుద్ధేముహుః వికృష్టం ఆకృష్టం గాండీ వంధనుః స్వనామధేయే గాండీవఇతినామ్నిస్థితిశాలినాస్థితేనఇవర్ణే న సహతులాం ఉపమాం అధిరోఢుమివ హ్రస్వంచదీర్ఘంచ ఆకర్ష ణేహ్రస్వం మోచనేదీర్ఘంచ బభూవ +భూసత్తాయాంలిట్ అర్జున స్యతుగాండీవగాండివౌపున్నపుంసకావిత్యమరోక్తేరుభయథాఇవర్ణేప్ర స్వదీర్ఘత్వే తథాతస్మిన్నపీత్యర్థః ॥ ౭౩ ॥—అస్తమితి ॥ అరవి

ర్యః అస్తమదర్శనంగతశ్చేత్ సాపూర్వోక్తా మదీయా సంధా ప్రతి జ్ఞాపి - వంధ్యా నిష్ఫలా భవేత్ ఇత్యాలోచ్యేవేత్యుత్ప్రేక్షా- అసౌ సంక్రన్దననన్దనోఽర్జునః శరాణాం ఓఘైః సమూహైః అస్తస్య సూర్య స్యేమం తదీయం మార్గం రురుధే నిరుద్ధవాన్ ॥ ౭౪ ॥—మృదితి ॥ అ సౌ ధనఞ్జయః అర్జునః శితైః తీక్ష్ణైః భల్లైః బాణైః కృత్తైః ఛి న్నైః మృదా మృత్తికయా సంగతేన ఓష్ఠయోః ఊర్ధ్వాధరయోః పు టేన సంపుటేన- భువం భుక్తే భునక్తి భక్షయతి పాలయతీతి చ భూభుక్ రాజా తస్య సంబన్ధితాం సంబన్ధం స్పష్టం యథా తథా బ్రువాణైర్వదద్భి రివస్థితైరిత్యుత్ప్రేక్షా శిరోభిః ధాత్రీం భువం ఆచ్ఛాదయతి స్మ భూభుక్ఛ బ్దస్యోక్తోభయార్థకతాయాం భుజపాలనాభ్యవహారయో రిత్యనుశాస నమ్ ॥ ౭౫ ॥—వంకమితి ॥ సుపర్వాధిభువః దేవాధిపస్య పుత్రో

యసంధా । ఇతీవ సంక్రన్దననన్దనోఽసౌ తదీయమార్గం

రురుధే శరౌఘైః ॥ ౭౪ ॥ ప ॥ మృత్సంగతేనోష్ఠపు

టేన భూ(భృత్స)భుక్స)oబన్ధితాం స్పష్టమివ బ్రువాణైః

ధనంజయోఽసౌ శితభల్లకృత్తైః శ్శిరోభిరాచ్ఛాదయతి స్మ

ధాత్రీమ్ ॥ ౭౫ ॥ వంకంకంకకులామిషంధృతవిపల్లింగం క

ద్బన్ధుస్సూర్యః అస్తంగతశ్చేత్ సా మదీయా మత్సంబన్ధినీ సంధాపి ప్రతిజ్ఞాపి వంధ్యా నిష్ఫలా భవేత్ + భూసత్తాయాం లిఙ్ ఇతీవ అసౌ సం క్రన్దననన్దనః అర్జునః తదీయం సూర్యసంబన్ధినం మార్గం శరౌ ఘైః బాణసంఘైః రురుధే ఆనవారరుధిర్ ఆవరణే లిట్ ॥ ౭౪ ॥ — మృత్సంగతేనేతి ॥ అసౌ ధనంజయః అర్జునః మృదా సంగతేన ఓష్ఠ పుటేన భూభృతాం రాజ్ఞాం సంబన్ధితాం స్పష్టం బ్రువాణైరివస్థి తైః రాజానః భువం బిభ్రతి తత్సంబన్ధినో వయం మృదం బిభృమ ఇతి వ దద్భిరివేత్యుత్ప్రేక్షా శితభల్లైః శితబాణైః కృత్తైః ఛిన్నైః శిరో భిః మూర్ధభిః ధాత్రీం భూమిం ఆచ్ఛాదయతి స్మ భదలఅపవారణయోః

ర్జునః తత్ర యుద్ధే ఇషుభిర్బాణైర్వఙ్కం వఙ్కదేశాధిపతిం జనపద
శబ్దః సర్వత్ర తదధిపక్షత్రియవాచీ కుర్వన్నిత్యనుషఙ్గః- కఙ్కకులస్య
గృధ్రబృన్దస్య ఆమిషం భోగ్యవస్తు కలిఙ్గం పునః ధృతం విపదః మరణ
స్య లిఙ్గం చిహ్నమూర్ధ్వశ్వాసాదియేన తథోక్తం, భోజమాపదాం
భాజనం పాత్రం, మాగధం మగధదేశస్య సంబన్ధినం + తస్యేదమిత్యణ్-
యమపుర్యాస్సీమాం ప్రదేశం రుణద్ధి ప్రాప్నోతీతి తదుప్రధం - చోళం
దుఃఖం నిచోళః ఆచ్ఛాదనం యస్య తాదృశం చిత్తం యస్య తథోక్తం కు
ర్వన్ ॥ ని ॥ నిచోళః ప్రచ్ఛదపట ఇత్యమరః- దినావసానసమయే సా
యంకాలే- సింధూద్వహం సైంధవం రుంధేస్మ నిరుద్ధవాన్ వంగమితి
పాఠోనుప్రాసభఙ్గాదుపేక్ష్యః, శార్దూలవిక్రీడితమ్ ॥ ౨౮ ॥—
తత్రాన్తరే అర్జునయుద్ధసమయ ఉత్తరేణ సంబన్ధః ॥ భూప ఇతి ॥

ళింగం పునర్భోజం భాజనమాపదాం యమపురీసీమారు
ధం మాగధమ్। చోళం దుఃఖనిచోళచిత్తమిషుభిః కుర్వం
స్తుపర్వాధిభూపుత్రస్తత్ర దినావసానసమయే రుంధేస్మ
సింధూద్వహమ్ ॥ ౨౯ ॥ ప ॥ తత్రాన్తరే ॥ భూప

తాల్లట్ ॥ ౨౯ ॥—॥ వఙ్కమితి ॥ వఙ్కం వఙ్కరాజం కఙ్కకులస్య ఆ
మిషం మాంసం కళింగం పునః కళింగరాజం తు ధృతం విపదః ఆపదః
లింగం చిహ్నం యేన తం భోజం భోజాధిపం ఆపదాం భాజనం పాత్రం
మాగధం మగధరాజం యమపుర్యాః సీమాం రుణద్ధీతి తాదృశం క్విప్
చోళం చోళాధిపం దుఃఖం నిచోళః ప్రచ్ఛదపటః యస్య తచ్చిత్తం య
స్య తం ॥ ని ॥ నిచోళః ప్రచ్ఛదపట ఇత్యమరః దుఃఖావృతమనసమిత్యర్థః
ఇషుభిర్బాణైః కుర్వన్ సుపర్వాధిభూపుత్రః అర్జునః ॥ ని ॥ అధిభూర్నా
యకో నేతేత్యమరః తత్ర తస్మిన్ దినావసానసమయే సాయంకాలే
సింధూద్వహం జయద్రథం రుంధేస్మ + ఆవవార రుధిర్ ఆవరణే లట్ ॥ ౨౯
భూప ఇతి ॥ భూపస్తు యుధిష్ఠిరస్తు ఉత్తప్యమానధీః సంతప్తబుద్ధిః + ఉ

భయభరాత్ భయాతిశయాత్ - అర్జునాపాయచింతనజన్యాత్, ఉత్త పమానాసంతప్యమానాధీర్మనః యస్యసః అతఏవధూపః యుధిష్ఠిర స్తు ఇంద్రాత్మభువోర్జునస్య వార్త్తాంవృత్తాంతం జ్ఞాతుమిచ్ఛుః జి జ్ఞాసుస్సన్ సాత్యకింశైనేయం మారుతింభీమంచ ఉభౌ రిపుచమ్వాః శత్రుసేనాయాః వ్యూహం ప్రతిప్రాహిణోత్ ప్రేషితవాన్ తతః యుధిష్ఠిరప్రేషణాద్ధేతోః గురుంద్రోణం వ్యూహముఖస్థితం జిత్వా ఆత్తః సింహనినదః క్ష్వేళారవఃయాభ్యాంతథోక్తౌ కుర్వాణకారవాన్ సమ్యక్ క్షోభయంతౌ, తౌసాత్యకిభీమౌసంవీక్ష్య భూరిశ్రవాః రా ధేయః కర్ణశ్చ ద్వౌ, హఠాద్బలాత్కారాత్ - రురుధతుః నిరుద్ధవం తౌ + రుణద్ధేఃకర్తరిలిట్ - హఠాత్త్రౌరురుధతురిత్యేవపాఠః ఉ భౌరురుధతురితిపాఠేఉక్తసందర్భాలాభాదితి॥వృత్తంపూర్వమేవ॥౭౭॥

అథేతి ॥ అథసోమదత్తతనుజః భూరిశ్రవాః రమాపతేశ్శ్రీకృష్ణస్య

స్త్రాత్తపమానధీర్భయభరాజ్జిజ్ఞాసురింద్రాత్మభూవా

ర్తాంసాత్యకిమారుతీరిపుచమూవ్యూహం ప్రతిప్రా

హిణోత్। తౌజిత్వాగురుమాత్తసింహనినదౌసంవీక్ష్య

భూరిశ్రవారాధేయశ్చహఠా(దుభౌ)త్తౌ)రురుధతు

స్సంక్షోభయంతౌకుర్వాన్ ॥ ౭౭ ॥ ప ॥అథసోమదత్త

ద్విభ్యాంతపఇత్యాత్మనేపదత్వాచ్ఛానచ్ భయభరాత్ భీత్యతిశయా త్ ఇంద్రాత్మభువః అర్జునస్యవార్తాంవృత్తాంతం జిజ్ఞాసుఃజ్ఞాతుమి చ్ఛుస్సన్ సాత్యకి మారుతీసాత్యకి భీమౌరిపుచమ్వాః శత్రుసేనా యావ్యూహంప్రతిప్రాహిణోత్ ప్రేషయామాస+హిగతౌవృద్ధౌచ లజ్ గురుంద్రోణం జిత్వాఆత్తసింహనినదౌ కృతక్ష్వేళౌఅతఏవ కు ర్వాన్ సంక్షోభయంతౌ తౌసాత్యకి భీమౌ సంవీక్ష్యదృష్ట్వాభూరిశ్ర వాఃభూరిశ్రవానామరాజారాధేయశ్చకర్ణశ్చఉభౌహఠాత్ బలాత్కా రాత్॥ని॥ప్రసభస్తుబలాత్కారోహఠఇత్యమరః॥రురుధతుః వారయా మాసతుఃరుధిర్ఆవరణేలిట్॥౭౭॥—అథేతి॥ అథానంతరం సోమదత్త

అనుజ్ఞో౽పిసాత్యకిశ్చ ఉభౌ ద్వౌభగ్నానిరథసూతాః సారథిః కార్ముకం చాపః తానియయో స్తథోక్తాసంతౌ- పట్టసః ఖడ్గవిశేషఃలతేవతాం పరిగృహ్యపరస్పరం అన్యోన్యం, భయంకరం ప్రధనం ద్వంద్వ యుద్ధం వితేనతుఃచక్రతుః- మంజుభాషిణీ ॥ ౭౭ ॥— అథేతి ॥ అథధృతో౽సిః పట్టసః యేనసః అసౌసామదత్తిః సోమదత్తపుత్రఃభూరిశ్రవాస్తుశినితనయంసాత్యకిం భూమ్యాం నిపాత్య పాతయిత్వా అంతర్మనసి యః గర్వస్య సారః స్థిరాంశః తం గళయితుం వమయితుమివేత్యుత్ప్రేక్షా ఉరసి సాత్యకేర్వక్షసి నిజేన చరణేన నిపీడయాంచకార నిష్పీడితవాన్ ॥ పుష్పితాగ్రావృత్తమ్ ॥ ౭౮ ॥—తదేతి ॥ తదా సాత్య

తనుజో౽రమాపతేరనుజో౽పిభగ్నరథసూతకార్ముకౌ।
పరిగృహ్యపట్టసలతాంపరస్పరం ప్రధనం భయంకర
ముభౌవితేనతుః ॥ ౭౭ ॥ అథశినితనయంనిపాత్యభూ
మ్యామురసిధృతాసిరసౌతుసౌమదత్తిః । గళయితుమి
వగర్వసారమంతర్నిజచరణేననిపీడయాంచకార ॥౭౮॥
తదాహరిర్దూరగతో౽పినాక్షంవ్యాపారయామాసర

నయః భూరిశ్రవాః రమాపతేఃకృష్ణస్య అనుజశ్చఉభౌ భగ్నాని రథసూతకార్ముకానియాభ్యాంతౌ పరస్పరం అన్యోన్యం పట్టసలతాంఖడ్గలతాం పరిగృహ్య గృహీత్వా భయానకం ఘోరం ప్రధనం యుద్ధం వితేనతుః చక్రతుః + తనువిస్తారేలిట్ ॥ ౭౭ ॥—అథేతి ॥ అథానంతరం ధృతాసిః గృహీతఖడ్గః అసౌ సౌమదత్తిస్తు భూరిశ్రవాస్తు + అత ఇఞితృపత్యార్థేఇఞ్ శినితనయం సాత్యకిం భూమ్యాంనిహత్య ఉరసి వక్షసి అంతః అంతస్థితం గర్వసారం గళయితుమివ చ్యావయితుమివ నిజచరణేన ఆత్మీయపాదేన నిపీడయాంబభూవ పీడయామాస ॥ + పీడఅవగాహనే స్వార్థేణ్యంతాల్లిట్ ॥ ౭౮ ॥—తదేతి ॥ తదా తస్మిన్కాలే హరిఃకృష్ణః దూరగతో౽పి అర్జునస్యరథే అక్షం చక్రం

ష్యరోనిష్పీడనసమయే దూరం గతః దూరే వర్తమానోపీత్యర్థః
హరిః శ్రీకృష్ణః అర్జునస్య రథే అక్షంచక్రం చక్షురింద్రియంచ న
వ్యాపారయామాస నచాలితవాన్ రథం నచోదయామాసేతియావత్
సాత్యక్యపాయభయాదితిభావః కింతు నిజస్య అనుజాతస్య సాత్యకేరు
రసి దత్తః నిహితః పాదః చరణం రథచరణంచ యేనతథోక్తే అస్మిన్
భూరిశ్రవసినామమహారథే రథశ్రేష్ఠే రథికశ్రేష్ఠేచైవ అక్షం వ్యాపా
రయామాస విహాయార్జునరథప్రేరణం తమేవాపశ్యదిత్యర్థః అత్ర
దూరరూపప్రతిబంధకసత్త్వేపి భూరిశ్రవసి చక్షుర్వ్యాపారవర్ణ
నాద్విభావనాభేదస్య ఉక్తప్రతిబంధకాభావరూపసామగ్రీసత్త్వేపి
అర్జునరథే తద్వ్యాపారానుదయస్య వర్ణనాద్విశేషోక్తేశ్చ ఉభ
యోః శ్లేషానుప్రాణితయోస్సంసృష్టిః ॥ ౮౦ ॥— చోదితస్యేతి ॥
హరిణా శ్రీకృష్ణేన చోదితస్య ప్రేరితస్య భూరిశ్రవోవధాయేతిభా
వః కిరీటినః అర్జునస్య మార్గణేన బాణేన హృతః ఛిన్నః హస్తః

థేర్జునస్య । నిజానుజాతోరసిదత్తపాదే భూరిశ్రవ
స్యేవమహారథేస్మిన్ ॥ ౮౦ ॥ చోదితస్యహరిణా కిరీ
టినోమార్గణేనహృతహస్తపల్లవః । సోమదత్తతన
యోనకేవలం కౌరవాఅపివిహస్తతాంయయుః ॥౮౧॥

నవ్యాపారయామాస + పృజ్ వ్యాయామె ప్రాయేణాయం వ్యాఙ్
పూర్వఃణ్యంతాల్లట్ ॥ నిజానుజాతస్యసాత్యకేః ఉరసివక్షసి దత్తపా
దే నిహితచరణే అస్మిన్ మహారథే భూరిశ్రవస్యేవ అక్షంజ్ఞానం ॥ని॥
అక్షోజ్ఞానాత్మశకటవ్యవహారేషుపాశకే । రుద్రాక్షేంద్రాక్షయోస్స
ర్పెవిభీతకతరావపి ॥ చక్రేకర్షేపుమాన్ క్లీబమక్షం సౌవర్చలేంద్రి
యేఇతిమేదినీ ॥ వ్యాపారయామాస ॥ ౮౦ ॥—చోదితస్యేతి ॥ హ
రిణా కృష్ణేన చోదితస్యప్రేరితస్య కిరీటినః అర్జునస్య మార్గణేన
బాణేన హృతః ఛిన్నః హస్తపల్లవః పల్లవసదృశకరః సోమదత్తతన

పల్లవఇవ యస్యతథోక్తః సౌమదత్తస్య తనయః కేవలం భూరిశ్రవా ఏవ విహస్తతాం హస్తశూన్యత్వం నయయా నప్రాప కింతు కౌరవా స్సర్వేపి విహస్తతాం వ్యాకులత్వంచయయుః ॥ ని ॥ విహస్తౌవ్యాకు లస్సమావిత్యమరః ॥ అత్రైకస్య హస్తచ్ఛేదేన సర్వేషాం విహస్త త్వవర్ణనాదసంగత్యలంకారః శ్లేషానుప్రాణితః ॥రథోద్ధతావృత్తం॥ ౮౧ ॥ —భూరిశ్రవాఇతి ॥ తదను హస్తచ్ఛేదనానంతరం అసౌ భూ రిశ్రవాః అముం అన్యేనయుధ్యమానస్య అధర్మేణ హస్తచ్ఛేదకం - వలారేరింద్రస్య పుత్రమర్జునం పురుషోత్తమస్య శ్రీకృష్ణస్య స న్నిధానే సమీపే తంచాపీత్యర్థః భూయః ముహుర్ముహుర్విగ హ్య నిందిత్వా పావనం పవిత్రం ఏకంకుశం జలమాచమ్య అన్యం కుశం దర్భమాస్తీర్య తత్ర ఆస్తీర్ణకుశే శయాళుశ్శయనశీలః ఆసీత్ ప్రాయోపవేశంచకారేత్యర్థః ॥ ని ॥ కుశో రామసుతేదర్భేయోక్త్రే

భూరిశ్రవాస్తదను పుత్రమముం వలారేర్భూయోవిగ
హ్య పురుషోత్తమసన్నిధానే ! ఆచమ్య పావనమ
పౌకుశమేకమన్యమాస్తీర్య యుద్ధభువితత్రశయాళురా

యః భూరిశ్రవాః కేవలం విహస్తతాం విగతహస్తతాం నయయా న ప్రాప కింతు కౌరవాఅపి విహస్తతాం వ్యాకులతాం ॥ ని ॥ విహస్త వ్యాకులౌసమావిత్యమరః ॥ యయుః ప్రాపుః + యా ప్రాపణేలి ట్ ॥ ౮౧ ॥—భూరిశ్రవాఇతి ॥ తదనంతరం భూరిశ్రవాః బలారేః ఇంద్రస్య అముంపుత్రం అర్జునం పురుషోత్తమస్య కృష్ణస్య సన్ని ధానె సన్నిధౌ భూయః విగహ్య వినింద్య ఏకంకుశం ఉదకం ఆచ మ్య అన్యత్కుశం దర్భం ఆస్తీర్య ॥ ని ॥ కుశోరామసుతేదర్భేయో క్త్రేదీవేపెకుశంజలేఇతివిశ్వః ॥ తత్ర యుద్ధభువి శయాళుః నిద్రాళుః ॥ ని ॥ స్వప్నక్ఛయాళుర్నిద్రాళురిత్యమరః ॥ ఆసీత్ + అసభువిల

ద్వీపేకుశంజలే ఇతి విశ్వప్రకాశః ॥ టీ ॥—తదన్వితి ॥ తదను హిడింబవైరీ భీమః దిననాయకతనయస్య కర్ణస్య సాహాయకేన సాహాయ్యకరణేన హేతునా దర్పేణ గరీయసాం దుర్భరాహంకారాణామిత్యర్థః అతఏవ భయానకం భయంకరం సాయకనికాయం బాణపుంజం వర్షంతీతి వర్షిణాం అమర్షిణాం క్రుద్ధానాం దుశ్శాసనస్య యవీయసా మనుజానాం విసరం సమూహముజ్జాసయితుం హంతుం ॥ ని ॥ ఉద్వాసన ప్రమథన క్రథనోజ్జాసనానిచేత్యమరః ॥ యవీయసాముజ్జాసయితుమిత్యత్రావస్థాత్రిపాంతే కర్మణశ్శేషత్వవివక్షయా షష్ఠీ సలోకే

> క్షీత్ ॥ టీ ॥ గ ॥ తదను హిడింబవైరీ దిననాయ
> కతనయసాహాయకేనభయానకసాయకనికాయవర్షిణా
> మమర్షిణాం దర్పేణగరీయసాం దుశ్శాసనయవీయ
> సాం(విసర) ముజ్జాసయితుం విదళితవినుతమదాంసిజ
> గదామష్టాభిః కాష్ఠాభిస్సహభ్రామయాంచకార ॥ ౭౩ ॥

జ్ ॥ టీ ॥—తదన్వితి ॥ తదను హిడింబవైరీ భీమః దిననాయకతనయస్య కర్ణస్యసాహాయ్యకేన సహాయకర్మణా సహాయాద్వేతి వుఞో వికల్పాత్ ష్యఞిస్వార్థేకః వుఞితుసాహాయకేనేతిపాఠః భయానకం భయంకరం సాయకనికాయం బాణపుంజం ॥ ని ॥ స్యాన్నికాయః పుంజరాశీ ఇత్యమరః ॥ వర్షంత ఇతి వర్షిణాం + సుప్యజాతౌణినిః ॥ అమర్షిణాం రోషనతాం అతఇతి తనా వితీనిః దర్పేణ అంతస్సారేణ గరీయసాం అత్యంతం గురూణాం + ద్వివచనవిభజ్యేతి ఈయసుని ప్రియస్థిరేత్యాదినా గురుశబ్దస్య గరాదేశః దుశ్శాసనస్య యవీయసాం అనుజానాం + యువశబ్దాదీయసుని స్థూలదూరేత్యాదినా యణాదిపరస్యలోపః పూర్వస్య గుణశ్చ ॥ ని ॥ జఘన్యజేస్యుః కనిష్ఠయవీయోవరజానుజా ఇత్యమరః ॥ ఉజ్జాసయితుం హంతుం + జాసిని ప్రహణనాటక్రాథపిషాంహింసాయామితి కర్మణి శేషేషష్ఠీ విదళితవినుతమదాం విదా

త్యాదినాకృద్యోగషష్ఠ్యాఏవనిషేధాత్ విదళితః నిరస్తః విమతానాంశ
త్రూణాం మదః యయాతాం నిజగదాం అష్టాభిః కాష్ఠాభిస్సహ ది
గ్భిస్సహ భ్రామయాంచకార సాష్టదిగ్భ్రమణం భ్రా మితవానిత్యర్థః
౮౩ ॥—గాంధారజేతి ॥ పవమానసూనోర్భీమస్య గదా గాంధార
జాయాః గాంధార్యాః జఠరసీమ్ని గర్భదేశే పురా గర్భం ధృత్వా
చిరేణాప్య ప్రసవసమయే అశ్మనా పాషాణేన తద్ధస్తధృతేన దత్తాం
కృతాందశాం అవస్థాం వేదనామితియావత్ - యుధి దత్త్వా తావద్భిః
ఖండీకృత్వా దుశ్శాసనస్య అనుజానాం కులాయబృందాయ క్రియాగ్రి
హణాచ్చతుర్థీ అష్టయుక్తాం నవతిమితి శాకపార్థివాదిత్వాత్సమాసఃత్రి
దశీఃఅప్సరసస్తుమిథోన్యోన్యం యాతృాః సోదరభార్యాః యౌగప
ద్యాద్ధి ఏకకాలమేవచక్రే సాష్టనవతిం ధా_ర్తరాష్ట్రనవధీరిత్యర్థః ॥
ని ॥ భార్యాస్తుభ్రాతృవర్గస్య యాతరస్స్యుఃపరస్పరమిత్యమరః ॥పు

॥ ప ॥ గాంధారజాజఠరసీమ్ని పురాశ్మదత్తాం ద
త్త్వాదశాంయుధిగదాపవమానసూనోః । దుశ్శాసనా
నుజకులాయహియాగపద్యాచ్చక్రేమిథోష్టనవతింత్రి

దశతృగర్భాం నిజగదాం అష్టాభిః అష్టభిః+అష్టనఆవిభక్తావిత్యా
కారః కాష్ఠాభిస్సమం దిగ్భిస్సహ భ్రామయామాస +భ్రాముఅనవస్థా
నేణ్యంతాల్లిట్ ॥ ౮౩ ॥—గాంధారజేతి ॥ యుధి యుద్ధే పవమాన
సూనోః భీమస్యగదా దుశ్శాసనానుజకులాయ దుశ్శాసనభ్రాతృసం
ఘాయ పురా పూర్వం గాంధారజాయాః గాంధార్యాః జఠరసీమ్ని
ఉదరదేశే అశ్మనా పాషాణేన దత్తాం దశాం శకలీకృతిరూపామవ
స్థాం దత్త్వా శకలీకృత్యేత్యర్థః గాంధారీ ఏకంగర్భం పాషాణేన శ
తధాశకలీచకారేతి భారతకథా। యౌగపద్యాత్ యుగపద్భావాత్ అ
ష్టనవతిం అష్టాధికనవతింత్రిదశీశ్చ దేవీశ్చపూర్వాః మానవ్యః ఇదానీం
దైవ్యోపీతిచశబ్దార్థః మిథః అన్యోన్యంయాతృాః ॥ ని ॥భార్యాస్తు

రాకిల గాంధారీధృత్వా గర్భం పృథాయామపత్యోదయమాకర్ణ్య మ
త్సరాదశ్మనాస్వగర్భం ప్రజహారేతి భారతీకథాత్రానుసంధేయా ॥౮౪॥
విహాయమితి ॥ వృకోదరోభీమః విశిఖైనబాణైరిత్యర్థః జాత్యేకవచనం
క్షణాద్వివస్వతస్సూర్యస్య సుతం కర్ణం విగతాః హయాః అశ్వాః
యస్యతథోక్తం విరథం విసారథిం విశరాసం విగతధనుషం విపతాకి
కాపటం విగతధ్వజాంశుకంచ విదధాతిస్మ చక్రే ॥ ౮౫ ॥—అథేతి ॥
అథ కర్ణః క్షణేన అన్యం రథమాస్థాయ అధిరుహ్య ఆసాద్యేతి పా
ఠాంతరం కురూణాం కౌరవాణాం ధురిసమక్షం పూర్వం ప్రథమం

దర్శీస్థుయాత్యాః ॥ ౮౪ ॥ విహాయంవిరథంవిసారథిం
విశరాసంవిపతాకికాపటమ్ । విశిఖేన వివస్వతసు
తంవిదధాతిస్మవృకోదరః (౧) క్షణాత్ ॥ ౮౫ ॥ అ
థాన్యమాస్థాయరథంక్షణేనకర్ణఃకురూణాం ధురిశా

ఖాత్రృనగర్ణస్యయాతరస్సృైఃపరస్పరమిత్యమరః ॥ చక్రేహి+ డుకృ
ఞ్ కరణేలిట్ హిర్విశేషేపాదపూరణేవా ॥ ని ॥ హిపాదపూరణేహే
తావిశేషేచావధారణేఇతివిశ్వః ॥ ౮౪ ॥—విహాయమితి ॥ వృకోద
రః భీమః క్షణాత్ క్షణమాత్రాత్ విశిఖేనబాణేన వివస్వతస్సూర్యస్య
సుతమాత్మజం కర్ణం విహాయం అశ్వరహితం విసారథిం విగతయన్తా
రం విశరాసం విగతధన్వానం విపతాకికాపటం ధ్వజపటరహితంచ వి
దధాతిస్మచకార+ డుధాఞ్ ధారణపోషణయోఃలట్ ॥౮౫॥—అథేతి॥
అథానంతరం కర్ణః అన్యంరథం ఆసాద్య క్షణేన కురూణాంధురి అ
గ్రే పూర్వం ప్రథమం కార్ముకస్యచాపస్య గుణేన శింజిన్యా ఏక
మాశుగజాతం బాణసమూహం నిరాస్థత్ పశ్చాత్ అటన్యాపి ధనుః

---

(౧) వృకస్య మృగవిశేషస్య ఉదరమివోదరం యస్యేతి కేచిత్ । భీమ
జాతరాగ్నేర్వృక ఇతిసంజ్ఞా । తదుక్తముదరంయస్యేతి మధ్యమపద
లోపీసమాస ఇత్యన్యే ॥

కార్ముకస్య గుణేన మౌర్వ్యా ఏకం ఆశుగజాతం బాణబృందం ని రాస్థత్ నిర్గమయామాస పశ్చాత్కార్ముకస్య అటన్యా కోట్యా అపరం ఆశుగజాతం వాయుసంభవం భీమమపి నిరాస్థత్ నిర్ధూతవాన్ ॥ ని ॥ కోటిరస్యాటనిః । ఆశుగౌ వాయువిశిఖౌ । జాతం జాత్యోఘజన్మస్వితి విశ్వప్రకాశౌ ॥ ౨౬ ॥—మారుతిరితి । తదను ధనుష్కోట్యా నిర్ధూయ కర్షేణ మోచనానంతరం సమారుతిర్భీమః సోమదత్తభువః భూరిశ్రవసః పాదపాంసునా రజసా ఆక్రమణలగ్నే న పరిధూసరం మలినం ఉరః యస్య తేన కంసమర్దనస్య శ్రీకృష్ణస్య కనీయసా సమం అనుజేన సాత్యకినా సహ శక్రనందనస్యార్జునస్య

> కార్ముకస్య । పూర్వం గుణేనాశుగజాతమేకం పశ్చాదటన్యాప్యపరం నిరాస్థత్ ॥ ౨౬ ॥ మారుతిస్తదను సోమదత్తభూపాదపాంసుపరిధూసరోరసా । కంసమర్దనకనీయసా సమం శక్రనందనసమీపమాపసః ॥ ౨౭ ॥

కోట్యాపి ॥ ని ॥ కోటిరస్యాటనిర్గోధేత్యమరః ॥ అపరం ఆశుగజాతం భీమం ॥ ని ॥ ఆశుగౌ వాయువిశిఖావిత్యమరః ॥ జాతం జాత్యోఘజన్మస్వితి విశ్వః ॥ నిరాస్థత్ నిరస్యతిస్మ + అసు క్షేపణే లుఙ్ ॥ అస్యతివక్తిఖ్యాతిభ్యోఽఙితి చ్లేరఙ్ అస్యతేస్థుగిత్యఙి థుగాగమః ॥ అర్జునం వినా తవపుత్రాన్నహన్మీతి కుంతీం ప్రతి ప్రతిజ్ఞాతత్వాన్నమోచేతి భావః ॥ ౨౬ ॥—మారుతిరితి ॥ తదను సమారుతిః భీమః సోమదత్తభువః భూరిశ్రవసః పాదపాంసునా చరణధూళ్యా పరిధూసరం సమస్తాదీషత్పాండు ॥ ని ॥ ఈషత్పాండుస్తుధూసరఇత్యమరః ॥ ఉరః వక్షః యస్య తేన కంసమర్దనస్య కృష్ణస్య కనీయసా సమం అనుజేన సాత్యకినా సహ + యువాల్పయోః కనన్యతరస్యామితి కన్నాదేశః శక్రనందనస్య అర్జునస్య సమీపమాప ప్రాప్నోత్ + ఆప్లృ వ్యాప్తౌ

అర్జు
స్యసమీపం ఆప (ప్రా) ప్తవాన్ రథోద్ధతా ॥ ౭౭ ॥—తదన్వితి ॥ త
దను నిజశరాణాం పుంజేన కురుకుంజరాన్ కౌరవశ్రేష్ఠాన్ భంజయ
న్తం ఛేదయంతం తం ధనంజయమర్జునం (ప్ర) తి సుతస్యాభిమన్యోర్వ
ధేన కృతః మంతురపరాధఃయేనతం రిపుం సైంధవం నిహంతుం ఆది
శ్య ఆజ్ఞాప్య దనుజానాం దానవానాం పరిపంథిని శత్రౌ (శ్రీ)కృష్ణే
దళితం ఛిన్నం దైత్యానాం చక్రంయేనతేన చక్రేణ చండకరమండ
లం సూర్యబింబం అపిదధానే ఆచ్ఛాదయతిసతి గభస్తయః కిరణాఃఅ
స్యసంతీతిగభస్తిమాన్ సూర్యః అస్తం అస్తమయంఅపాస్తగతవాన్
+ జహాతేర్గత్యర్థకాత్కర్తరిలుజితజేసిచ్॥ ఇత్యుక్త(ప్ర)కారంసమ
స్తస్య నిజబలస్య కోలాహలం కలకలం ఆకర్ణ్య దుశ్శలా దుర్యో
ధనసోదరీ జాయాభార్యాయస్యసః సైంధవః నిజంవదనం ముదాసం

గ ॥ తదను దనుజపరిపంథిని నిజశరపుంజేన కురుకుం
జరాన్ భంజయంతం ధనంజయం తంసుతవధేన కృత
మంతుం రిపుం నిహంతుమాదిశ్య దళితదైత్యచక్రేణని
జచక్రేణ చండకరమండలమపిదధానే గభస్తిమాన

లిట్ ॥ ౭౭ ॥—తదన్వితి ॥ తదను దనుజపరిపంథినికృష్ణే శరపుంజేన
బాణనికరేణ కురుకుంజరాన్ కురుశ్రేష్ఠాన్ భంజయంతం మర్దయం
తం తం ధనంజయం అర్జునం సుతవధేన అభిమన్యుహననేన కృతమ
న్తుం కృతాపరాధం, రిపుం జయద్రథం హంతుం ఆదిశ్య ఆజ్ఞాప్య ద
ళితం దైత్యానాంచక్రం సమూహోయేనతేన నిజచక్రేణ ఆత్మసుదర్శ
నేన ॥ ని ॥ చక్రోగణేచక్రవాకేచక్రంసైన్యరథాంగయోరితివిశ్వః ॥
చండకరమండలం సూర్యమండలం పిదధానేసతి ఛాదయమానేసతి గ
భస్తిమాన్ సూర్యః అస్తంఅస్త అస్తంగతః + అసఉపవేశనేలజ్ ॥
ఇతి సమస్తానాం నిజానాం ఆత్మీయానాం కోలాహలం కలకలం ఆక
ర్ణ్య శ్రుత్వా దుశ్శలాజాయాయస్యసదుశ్శలాజానిః జయద్రథః+జా

కార్ముకస్య గుణేన మౌర్వ్యా ఏకం ఆశుగజాతం బాణబృందం నిరాస్థత్ నిర్గమయామాస పశ్చాత్కార్ముకస్య అటన్యా కోట్యా అపరం ఆశుగజాతం వాయుసంభవం భీమమపి నిరాస్థత్ నిర్ధూతవాన్ ॥ ని ॥ కోటిరస్యాటనిః । ఆశుగౌ వాయువిశిఖౌ । జాతంజాత్యోఘజన్మస్విత్యమరవిశ్వప్రకాశౌ ॥ ౭౬ ॥—మారుతిరితి ॥ తదను ధనుష్కోట్యా నిర్ధూయ కర్ణేన మోచనానంతరం సమారుతిర్భీమః సోమదత్తభువః భూరిశ్రవసః పాదపాంసునా రజసా ఆక్రమణలగ్నేన పరిధూసరం మలినం ఉరః యస్య తేన కంసమర్దనస్య శ్రీకృష్ణస్య కనీయసా సమం అనుజేన సాత్యకినా సహ శక్రనందనస్యార్జున

ర్ముకస్య । పూర్వంగుణేనాశుగజాతమేకం పశ్చాద
టన్యాప్యపరం నిరాస్థత్ ॥ ౭౬ ॥ మారుతిస్తదను సో
మదత్తభూపాదపాంసుపరిధూసరోరసా । కంసమర్ద
నకనీయసా సమం శక్రనందనసమీపమాపసః ॥ ౭౭ ॥

కోట్యాపి ॥ ని ॥ కోటిరస్యాటనిర్గోధేత్యమరః ॥ అపరం ఆశుగజాతం భీమం ॥ ని ॥ ఆశుగౌ వాయువిశిఖావిత్యమరః । జాతం జాత్యోఘజన్మస్వితి విశ్వః ॥ నిరాస్థత్ నిరస్యతిస్మ + అసుక్షేపణేలుఙ్ ॥ అస్యతివక్తిఖ్యాతిభ్యోఙితి ఙ్ అస్యతేస్థుగిత్యఙి థుగాగమః ॥ అర్జునం వినా తవపుత్రాన్నహన్మీతి కుంతీం ప్రతి ప్రతిజ్ఞాతత్వాన్నమోచేతి భావః ॥ ౭౬ ॥—మారుతిరితి ॥ తదను సమారుతిః భీమః సోమదత్తభువః భూరిశ్రవసః పాదపాంసునా చరణధూళ్యా పరిధూసరం సమస్తాదీషత్పాండు ॥ ని ॥ ఈషత్పాండుస్తుధూసరఇత్యమరః ॥ ఉరః వక్షః యస్య తేన కంసమర్దనస్య కృష్ణస్య కనీయసా సమం అనుజేన సాత్యకినా సహ + యువశబ్దాదీయసుని యువాల్పయోః కన్నితి కనాదేశః శక్రనందనస్య అర్జునస్య సమీపమాప ప్రాప్నోత్ + ఆప్లృ వ్యాప్తౌ

స్యసమీపం అప (ప్రా) ప్తవాన్ రథోద్ధతా ॥ ౮౭ ॥—తదన్వితి ॥ తదను నిజశరాణాం పుంజేన కురుకుంజరాన్ కౌరవశ్రేష్ఠాన్ భంజయన్తం ఛేదయన్తం తం ధనంజయమర్జునం ప్రతి సుతస్యాభిమన్యోర్వధేన కృతః మన్తురపరాధః యేన తం రిపుం సైన్ధవం నిహన్తుం ఆదిశ్య ఆజ్ఞాప్య దనుజానాం దానవానాం పరిపంథిని శత్రౌ శ్రీకృష్ణే దళితం ఛిన్నం దైత్యానాం చక్రం యేన తేన చక్రేణ చండకరమండలం సూర్యబింబం అపిదధానే ఆచ్ఛాదయతి సతి గభస్తయః కిరణాః అస్య సన్తీతి గభస్తిమాన్ సూర్యః అస్తం అస్తమయం అహాస్త గతవాన్ + జహాతేర్గత్యర్థకాత్కర్తరి లుఙి తఙి సిచ్ ॥ ఇత్యుక్తప్రకారం సమస్తస్య నిజబలస్య కోలాహలం కలకలం ఆకర్ణ్య దుశ్శలా దుర్యోధనసోదరీ జాయా భార్యా యస్య సః సైన్ధవః నిజం వదనం ముదా సం

గ ॥ తదను దనుజపరిపంథిని నిజశరపుంజేన కురుకుం
జరాన్ భంజయన్తం ధనంజయం తం సుతవధేన కృత
మన్తుం రిపుం నిహన్తుమాదిశ్య దళితదైత్యచక్రేణ ని
జచక్రేణ చండకరమండలమపిదధానే గభస్తిమాన

లిట్ ॥ ౮౭ ॥—తదన్విత్ ॥ తదను దనుజపరిపంథిని కృష్ణే శరపుంజేన బాణనికరేణ కురుకుంజరాన్ కురుశ్రేష్ఠాన్ భంజయన్తం మర్దయన్తం తం ధనంజయం అర్జునం సుతవధేన అభిమన్యుహననేన కృతమన్తుం కృతాపరాధం రిపుం జయద్రథం హన్తుం ఆదిశ్య ఆజ్ఞాప్య దళితం దైత్యానాం చక్రం సమూహో యేన తేన నిజచక్రేణ ఆత్మసుదర్శనేన ॥ ని ॥ చక్రో గణే చక్రవాకే చక్రం సైన్యరథాంగయోరితి విశ్వః ॥ చండకరమండలం సూర్యమండలం పిదధానే సతి ఛాదయమానే సతి గభస్తిమాన్ సూర్యః అస్తం ఆస్త అస్తంగతః + అస ఉపవేశనే లఙ్ ॥ ఇతి సమస్తానాం నిజానాం ఆత్మీయానాం కోలాహలం కలకలం ఆకర్ణ్య శ్రుత్వా దుశ్శలాజాయాయస్య స దుశ్శలాజానిః జయద్రథః + జా

తోషేణ గతమృతిభీతిజన్యేనసహ ఉదాసయత్ ఉన్నమితవాన్(౧)
లా ॥ —తదేతి ॥ తదా సైంధవముఖోన్నమనసమయే మురారేః
శ్రీకృష్ణస్య సుదర్శనం చక్రం నేత్రంచ సుష్ఠుపశ్యతీతిసుదర్శనంశో
భనాలోకనంచ ప్రకాశస్య దీప్యమానస్య దివాకరస్యసూర్యస్యఅద
ర్శనాయాపి అప్రత్యక్షాయచ తిరోహితస్య వ్యూహాచ్ఛాదితస్యాపి
జయద్రథస్య సైంధవస్య దర్శనాయచ ఉభయస్మాఅపి హేతుఃకారణం
అభూత్ అత్ర సూర్యప్రత్యక్షసామగ్రీభూత నేత్రాలోకనయోః
తదప్రత్యక్షహేతుత్వవర్ణనాద్వ్యాఘాతాలఙ్కారః ॥ ఏవంప్ర
త్యక్షప్రతిబంధకస్య తిరోధానస్యసత్త్వేప్యుక్తసామగ్ర్యా సైంధవ
ప్రత్యక్షవర్ణనాత్తృతీయవిభావనాభేదశ్చ ద్వయోః శ్లేషానుప్రాణి
తయోస్సంసృష్టిః ॥ స్యాద్వ్యాఘాతోన్యథాకారితథాకారిక్రియేతచే
దితి ॥ కార్యోత్పత్తిస్తృతీయాస్యాత్సత్యపిప్రతిబంధకఇతిచ క్రమే
స్తమసోస్తేతి సమస్తనిజబలకోలాహలమాకర్ణ్య దు
శ్శలాజానిమ్ముదానిజవదనముదాసయత్ ॥ లా ॥
వ ॥ తదాప్రకాశస్యదివాకరస్యతిరోహితస్యాపిజ
యద్రథస్య । అదర్శనాయాపిచదర్శనాయ సుదర్శనం
యాయానిజేతినిజ్ నిజవదనం స్వముఖం ముదా హర్షేణ ఉదాస
ఉన్నమయామాస + అసుక్షేపణ ఇతిలిట్ ॥ లా ॥—తదేతి ॥ తదా
తస్మిన్కాలె ప్రకాశతఇతి ప్రకాశఃపచాద్యజంతః అర్శఆద్యజంతో
వా దివాకస్యసూర్యస్య అదర్శనాయ అపిచ తిరోహితస్యాపి అంత
ర్హితస్యాపి జయద్రథస్య దర్శనాయ మురారెః కృష్ణస్య సుదర్శనం
చక్రం హేతుఃకారణం అభూత్ + భూసత్తాయాంలుఙ్ సూర్యాద

(౧) ఆదిత్యాస్తమయానంతరమర్జునాత్స్వస్యాపాయోపాస్తఏవ, ప్రతి
జ్ఞాతతత్ప్రతిజ్ఞానుసారెణ తస్యైవాగ్నిప్రవెశోనుపదంభవిష్యతీతిదృ
ష్టమానస్తదపరవశేనకాలచొదితెన తెననిజవదనమున్నమితమిత్యాకూతం

ణ తదుభయోలక్షణె ॥ ౮౯ ॥ — ॥సకలమితి ॥ జగంతి లోకాః స కలం చక్రాణాం చక్రవాకానాం యూథం కులమపి సవితుస్సూర్య స్య అదర్శనతః అప్రత్యక్షాత్ సఖేదం సదుఃఖం ఆహుః శౌరేశ్శ్రీ కృష్ణస్య చక్రమేకంతు తదా సమరభువి తపనస్య సూర్యస్య తిరో భవనం అదర్శనం కథంన్విత్యాశ్చర్యే ఆచకాంక్షే కామయామాస శ్లే షానుప్రాణితోవిరోధాభాసః ॥ పుష్పితాగ్రావృత్తమ్ ॥ ౯౦॥— తావదితి ॥ తావత్తైంధవవదనోన్నమనక్షణఏవ సకిరీటీఅర్జునః తరు ణెందుర్బాలచంద్రః మౌళౌ శిరసి యస్యతస్య సదాశివస్య వదాన్య తయా ద్దాతృత్వేన యాకీర్తి స్తస్యావదావదెన వక్త్రాతద్దత్తేనేతియా వత్ ॥ ౯ ॥ వదోవదావదోవక్తేత్యమరః ॥ శరేణపాశుపతాస్త్రమం

హేతురభూన్మురారెః ॥ ౮౯ ॥ సకలమపి జగంతిచ
క్రయూథం సవితురదర్శనతస్సఖేదమాహుః । సమర
భువికథన్నుశౌరిచక్రంతపనతిరోభవనం తదాచకాం
క్షే ॥ ౯౦ ॥ తావత్కిరీటీతరుణెందుమౌళేర్వదాన్య
తాకీర్తివదావదెన । శరేణశత్రోరలునీతశీర్షంసాకం

ర్శనస్యసాక్షాద్ధెతుః సూర్యాదర్శనద్వారా జయద్రథదర్శనస్య హె తురితిభావః ॥ ౮౯ ॥—సకలమితి ॥ జగంతి లోకాః సకలమపి స మస్తమపి చక్రయూథం చక్రవాకసంఘం సవితుస్సూర్యస్య అదర్శ నతః అదర్శనాత్ సఖేదం ఖేదసహితం ఆహుః వదంతి + బ్రూఞ్వ్యక్తాయాంవాచిలట్ బ్రువఃపంచానామితిణస్ ఆహాదేశశ్చ శౌరిచక్రం సుదర్శనంతు తదాసమరభువి యుద్ధభూమౌ తపనతిరోభవనం సూ ర్యాంతర్ధానం కథంనుచకాంక్షె ఇయెష + కాక్షిఇచ్ఛాయాంలి ట్ ॥ ౯౦ ॥—తావదితి ॥ తావత్ సకిరీటీఅర్జునః తరుణెందుమౌ ళేరీశ్వరస్య వదాన్యతాయాః దాతృత్వస్య యాకీర్తి స్తస్యాః వదా వదెన వక్త్రా ॥ ౯ ॥ వదోవదావదోవక్తేత్యమరః ॥ శరేణబాణేనపా

త్రాభిమంత్రితబాణేన శత్రోః పుత్రఘాతినస్సైంధవస్య శీర్షం
శిరః కౌరవాణాం ప్రమోదేనసాకం సంతోషేణసహ అలునీత చి
చ్ఛేద + లునాతేః కర్తరిలఙ్ ॥ సహోక్త్యలఙ్కారః ॥ ౯౧॥—వృ
ద్ధక్షత్రేతి॥సాయంసాయంకాలే వృద్ధక్షత్రస్యసైంధవపితుః అంజలౌస
ముత్థితకరద్వయే అర్ఘ్యాయ అర్ఘ్యంకర్తుం సవితురితి శేషః ధృ
తంకంజలం నాలంనపర్యాప్తం ఇత్యాలోచ్యేవేత్యుత్ప్రేక్షా ॥ సింధు
భర్తుస్సముద్రస్య సైంధవస్యచ కంజలం శిరశ్చ తస్మిన్ వృద్ధక్షత్రా
ఞ్జలౌ జిష్ణురర్జునః అపాతయత్ ఇతీవకంసింధుభర్తురిత్యేవపాఠః ,
పాఠాంతరేతు కమిత్యనేనసా కాంక్షతయా సాకాంక్షత్వదోషాపత్తి
రితిధ్యేయమ్ ॥ ౯౨ ॥—ఏతదితి॥ అయంవృద్ధక్షత్రః ఏతదంజలిస్థం
శిరః కింకృతఆపతితం ఇతిజుగుప్సయన్నితి శేషః సుతస్యశీర్షం సైంధ
వశిరః అపాస్య భువినిపాత్య శశాంకమౌళేస్సదాశివస్య వరేణ యః

ప్రమోదేనసకౌరవాణామ్ ॥ ౯౧ ॥ వృద్ధక్షత్రాంజ
లౌసాయం నాలమర్ఘ్యాయకంధృతమ్ । ఇతీవ (సిం
ధురాజస్యజి)కంసింధుభర్తుర్జి) ష్ణుస్తస్మిన్న్యపాత
యత్ ॥ ౯౨ ॥ ఏతత్కిమిత్యయమపాస్య సుతస్యశీ

ర్షపతేనేతియావత్ ॥ శత్రోః జయద్రథస్య శీర్షంశిరః కౌరవాణాం
ప్రమోదేనసాకం హర్షేణసహ అలునీత చిచ్ఛేద + లూఞ్ ఛేదనే ల
ఙ్ ఈహాల్యఘోరితీక్ష్వమ్ ॥ ౯౧ ॥—వృద్ధేతి ॥ వృద్ధక్షత్రస్య స్థ
విరక్షత్రియస్య అంజలౌ సాయం సాయంకాలే అర్ఘ్యాయ సూర్యం
ప్రత్యర్ఘ్యార్థం ధృతం కం ఉదకం నాలం అపర్యాప్తం ఇతీవ జి
ష్ణుః అర్జునః సింధురాజస్య జయద్రథస్య కంశిరః ॥ ని ॥ కంశిరోం
బునోరిత్యమరః ॥ తస్మిన్ అంజలౌ అపాతయత్ + పత్ఌగతౌ ణ్యం
తాల్లఙ్ ॥ ౯౨ ॥—ఏతదితి ॥ అయం వృద్ధక్షత్రియః ఏతత్ దృశ్య
మానం కిం ఇతిసుతస్యశీర్షంశిరః అపాస్య భూమావిక్షిప్య శశాంక

పాతయేత్తత్సుతస్య శీర్షం పతేత్తేనైవసహ తచ్ఛిరఇత్యాత్తకేన స్వస్యమూర్ధని శిరసి శీర్యత్ భిద్యమానే సుతే వత్సలత్వాద్వాత్సల్యాత్తత్సైంధవశిరః ఆఘ్రాతుకామఇవేత్యుత్ప్రేక్షా ॥ అవాఙ్ముఖతయా అధోముఖత్వేన క్షోణ్యాం భువివేగాత్ నిపపాత * నైవాత్ర నీనమథవాక్రియతేమదాంధ్యైరితి ప్రసిద్ధేరితిభావః పురా వృద్ధక్షత్రః పాండవైరైర్వైరమనుచింత్య తపసారాధితేన శంకరేణోక్తవిధం వరమవాప్య తద్విజ్ఞాతృకృష్ణచోదిత కిరీటిప్రయుక్తపాశుపతాస్త్రపాతిత పుత్ర శిరఃపాతనేన మమారేతి భారతీకథా ॥ ౯౩ ॥—అథేతి ॥ అథ తస్మిన్ తత్రాద్యకృత్సైంధవహంతరి వాసవసూనౌ అర్జునే వాసరవిరామే సాయంకాలే శిబిరమేత్య రణకథాం నృత్తం నిషణ్ణమనతి

షణంశీర్యత్స్వమూర్ధనివరేణ (౧) శశాంకమౌళేః।
క్షోణ్యామవాఙ్ముఖతయానిపపాతవేగాదాఘ్రాతుకా
మఇవతత్సుతవత్సలత్వాత్ ॥ ౯౩ ॥ ౪ ॥ అథ తస్మి
న్వాసవసూనౌ వాసరవిరామే శిబిరమేత్య యథా

మౌళేః ఈశ్వరస్య వరేణ యః జయద్రథస్యశిరః భూమౌపాతయతిస శిరసి శీర్యత్ నశ్యతీత్యేతాదృశేనస్వమూర్ధని శీర్యత్ విదీర్ణః సుతే వత్సలత్వాత్ వాత్సల్యాత్ తచ్ఛిరః ఆఘ్రాతుకామఇవ వేగాత్ క్షోణ్యాం భూమౌ అవాఙ్ముఖతయా అధోముఖత్వేన పపాత + పత్ఌగతౌ లిట్ ॥ ౯౩ ॥—అథేతి ॥ అథానంతరం తస్మిన్ వాసవసూనౌ అర్జునే వాసరవిరామే సాయంకాలే శిబిరం నివేశం ఏత్య యథావృత్తం వృత్తమనతిక్రమ్య రణకథాంవిజ్ఞాప్య హృషితరోమాణం హృష్టరోమాంచం + హృషెర్లోమస్వితినిష్ఠాయామిడ్వా రాజానం యుధి

---

(౧)హరవరప్రదానప్రకారస్తు,యఃపాతయేత్త్వత్సుతశీర్షముర్వ్యాం విశీర్ణమూర్ధాసభవేత్ క్షణేన । ఇతీశ్వరాదాత్తవరఃపితాతన్నిపాత్యభూమావస్యపతత్తదైవఇతిబాలభారతే ॥

శ్రుత్య యథావృత్తంవిజ్ఞాప్య హృషితరోమాణం ఆశ్చర్యాత్సరోమా
ఞ్చం రాజానం ధర్మరాజం ఉపతిష్ఠమానే స్తూయమానేసతిసుయో
ధనస్తు భగినీ జాయాయస్యతస్యసైంధవస్య హానిఃనాశః నిదానం ము
ఖ్యకారణంయస్యాస్తయా క్రోధనతయా అత్యంతకోపేనహేతునాస
ర్వామపిశర్వరీం రాత్రిం నియోద్ధుకామస్సన్ గంభీరం యుద్ధారం
భే భేరీణాంనిధ్వానం భాఙ్కారముజ్జృంభయామాసరణోద్యోగసూ
చనాయేతిభావః ॥ ౯౮ ॥—ఏతఇతి ॥ తదా తత్కాలేతంభేరీనిధ్వా
నంసమాకర్ణ్య సమయే విజ్ఞానం కాలోచితకర్తవ్యతాబోధఃశీలం
యేషాంతే సమయవైజ్ఞానికాః అతఏవ యుగంవృషభద్వయాదిసర్వ

వృత్తం రణకథాంవిజ్ఞాప్య హృషితరోమాణంరాజాన
ముపతిష్ఠమానే సుయోధనస్తుక్రోధనతయా భగినీజా
నిహానినిదానయా సర్వామపి శర్వరీం నియోద్ధుకా
మస్సన్ గంభీరయుద్ధారంభభేరీనిధ్వానముజ్జృంభయా
మాస ॥ ౯౮ ॥ ఏతే తదా తం సమాకర్ణ్య సమ

ష్టిరం ఉపతిష్ఠమానేసతి అభిముఖంస్థిత్వా స్తువతిసతి రాజ్ఞో దేవతాం
శత్వాదుపాద్దైవపూజాసంగతికరణమిత్రకరణపథిషివతివాచ్యమిత్యా
త్మనేపదత్వాచ్ఛానచ్ సుయోధనస్తు దుర్యోధనస్తు భగినీజానేస్సైన్యం
ధవస్యహానిర్నాశోనిదానంకారణంయస్యాఃతయా॥ ని ॥ నిదానంత్వా
దికారణమిత్యమరః ॥ క్రోధనతయాకోపవత్తయా సర్వామపిచ కృ
త్స్నామపి శర్వరీం రాత్రిం అత్యంతసంయోగేద్వితీయానియోద్ధుకా
మస్సన్ గభీరంగంభీరం యుద్ధారంభస్య భేర్యాదుందుభేః నిధ్వానం
ధ్వనిం ఉజ్జృంభయామాస వర్ధయామాస + జభజృభిగాత్రవినా
మేణ్యంతాల్లిట్ ॥౯౮॥—ఏతఇతి ॥ తం భేరీరవం ఆకర్ణ్య శ్రుత్వా
సమయవైజ్ఞానికాః కాలకుశలాః ॥ ని ॥ వైజ్ఞానికఃకృతముఖఃకృతీకుశ
లఇత్యపీత్యమరః ॥ ఏతేస్మరణమాత్రేణ స్మృతైర్యేవ కృతంసన్నిధానం

ద్ధవా హ్యతిర్యద్వారువిశేషః తద్వదాయతా బాహవోయేషాం తేశక్రసు
తోఽర్జునఆదిర్యేషాంతథోక్తాః ఏతే పాండవాః స్మరణేనైవ స్మరణ
మాత్రేణకృతం సన్నిధానంసమీపస్థితిర్యేనతం నిశిరాత్ర్యాం దశగుణి
తం దశధాఆవృత్తం భుజయోర్బలం అవలమ్బః సహాయో యస్యతం
హిడిమ్బభగిన్యాః హిడిమ్బాయాః అపత్యం తద్భాగినేయం ఘటోత్క
చం పృథక్ ప్రధానత్వేన ప్రస్థాప్య రణాయ ప్రయోజ్య సకలాని
బలానిసన్నాహ్యాపి యోజయిత్వాద స్వయమపిసంయుగాయ యు
ద్ధంకర్తుం నిశ్చక్రముః నిష్క్రాన్తాః ॥ ౯౪ ॥—యేతి ॥ యాతా
రకానక్షత్రమితిజాత్యేకవచనం కనీనికాచ ॥ ని ॥కనీనికక్షయోస్తా
రేతిరత్నమాలా.॥ తారైవతారకా అతఏవ ప్రస్పన్దమానపరుషేతర

యవైజ్ఞానికాః స్మరణమాత్రకృతసన్నిధానం నిశిదశ
గుణితభుజబలావలమ్బం హిడిమ్బభాగినేయం పృథ
క్ప్రస్థాప్య స్వయమపి సకలాన్యపి నిజబలానిసన్నా
హ్య సంయుగాయ యుగాయతబాహవశ్శక్రసుతాద
యోనిశ్చక్రముః ॥ ౯౪ ॥ ప ॥యాతారకా మేసతతం

యేనతం నిశిరాత్రౌ దశగుణితః భుజబలావలంబో యస్యతం హిడింబ
స్య భాగినేయం స్వస్రీయం + స్త్రీభ్యోఢగితిఢక్ ॥ ఘటోత్కచం
పృథక్ ప్రత్యేకం ప్రస్థాప్య స్వయమపి సకలాన్యపి సమస్తాన్యపి
నిజబలాని స్వసైన్యాని సన్నాహ్యసజ్జీకృత్య సంయుగాయ యుద్ధాయ
యుగవత్ సీరాంగవత్ ॥ ని ॥ యుగంహస్తచతుష్కేపి రథసీరాంగ
యోర్యుగమితివిశ్వః ॥ ఆయతాఃదీర్ఘాః బాహవోయేషాంతేశక్రసు
తాదయః నిశ్చక్రముః నిర్యయుః + క్రముపాదవిక్షేపేలిట్ ॥ ౯౪ ॥
యాతారకేతి ॥యాతారకాయన్నక్షత్రం మె సతతం విరుద్ధా తాం
తారకాంకనీనికాం ॥ ని ॥ తారకాక్ష్ణఃకనీనికేత్యమరః ॥ తారకాజ్యోతి
షిశ్రవంణ ఇమాః దృశఃబిభర్తి + డుభృఞ్ ధారణపోషణయోఃలట్ ॥

తారమంతశ్చక్షురితి కాళిదాసః, మే మమ సతతం సర్వస్యామపి రా
త్రౌ నతు చంద్రవత్పూర్వపక్ష ఏవేత్యర్థః, విరుద్ధా ప్రతిఘాతినీ
తాం తారకాం ఇమాః దృశః బిభ్రతి ఇతి హేతోర్బద్ధరోషమివస్థితమి
త్యుత్ప్రేక్షా, వ్యంజకాప్రయోగాద్గమ్యా, తమః అంధకారః సర్వ
స్మిన్నింద్రియే దృగ్భిన్నే సత్యపి దృశాం నేత్రాణాం తారకాధారి
ణాం మార్గమేవరురోధ ॥ ౯౬ ॥—శర్వర్యా ఇతి ॥ శర్వర్యాః రా
త్ర్యంగనాయాః చికురే కేశపాశే మనోజస్య మన్మథస్యైవ శిఖినః
వహ్నేః ధూమే నభసః ఆకాశస్యైవ అరణ్యభువః జంబూశాఖినీల
ఫలే జమ్బూవృక్షే పేచకాండజానాం ఉలూకానాం దృశాం ఆలోకా
ర్థం సర్వవస్తుదర్శనార్థం సిద్ధాంజనే కాలస్యైవహలాయుధస్య చే

విరుద్ధాతాంబిభ్రతీమాఇతిబద్ధరోషమ్। సర్వేంద్రియేస
త్యపి సైనికానాంమార్గందృశామేవతమోరురోధ ॥౯౬
శర్వర్యాశ్చికురేమనోజశిఖినో ధూమేనభోరణ్యభూ
జంబూశాఖిని పేచకాండజదృశామాలోకసిద్ధాంజనే।
చేలే కాలహలాయుధస్యతమసా ముజ్జృంభణే తాదృశే
పృథ్వీవాహసశిల్పమద్భుతతమం చక్షుర్ద్వయే సై

భృక్షామిదితిఅభ్యాసస్యేత్వం అదభ్యస్తాదితిఝస్యాదాదేశః ఇతిబద్ధః
రోషాయేనతత్ తమః అంధకారః సైనికానాం సర్వేంద్రియే సర్వే
ష్వింద్రియేషుసత్యపి దృశాంలోచనానాం మార్గమేవ రురోధ ఆవ
వార + రుధిర్ ఆవరణేలిట్ ॥ ౯౬ ॥—శర్వర్యా ఇతి ॥ శర్వర్యా రా
త్రేః చికురే కేశే మనోజో మన్మథ ఏవ శిఖీ అగ్నిః తస్య ధూమే నభ ఏ
వారణ్యం తద్భువః జమ్బూశాఖిని జమ్బూవృక్షే పేచకాండజాః ఉ
లూకపక్షిణః ॥ ని ॥ ఉలూకస్తు వాయసారాతిపేచకావిత్యమరః ॥ తే
షాం దృశాం లోచనానాం ఆలోకస్య దర్శనస్య ॥ ని ॥ ఆలోకో ద
ర్శనద్యోతావిత్యమరః ॥ సిద్ధాంజనే కాల ఏవ హలాయుధః బలరామః తి

బలరామస్య చేలేనీలవస్త్రే తాదృశే నైల్యసాంద్రిత్వాభ్యామనుపమే తమసాం ఉజ్జృంభణే ప్రచారేసత్యపి అహ్నివాసరఇవ ద్వయే సైనికాః కౌరవాః పాండవాశ్చ అద్భుతతమం అత్యాశ్చర్యకరం ఆహవశిల్పం యుద్ధచేష్టితం చక్రుః ఈర్ష్యావశాదితిభావః, అశ్లిష్టమాలాపరమ్పరితరూపకస్యోపమయాసంసృష్టిః, శార్దూలవిక్రీడితమ్ ॥ ౯౭

ప్రథనఇతి ॥ నిశితమస్విన్యాం ప్రథనేయుద్ధే అద్భుతేసత్యపి నారదదృష్టేరుదగాన్మహతీ ప్రథమేతరాద్వితీయా తృప్తిః ఆనందబాష్పానావృష్టిః వ్యలసద్బభూవేత్యర్థః * యా నిశా సర్వభూతానాం తస్యాంజాగర్తిసంయమీత్యాగమాద్రాత్రేర్యోగినాం సమాధికాలత్వేన దర్శనాప్రసక్తేరితిభావః- త్రిదశనాథనగర్యాః స్వర్గస్యసంబంధిన్యః వనితాః అప్సరసోపి వరణస్రజం చికురేకేశపాశఏవ బబంధుః తదానీం భోగకాలత్వాత్తాసామపి తద్యుద్ధదర్శనాప్రసక్తేరితిభావః, కేచిత్తు అంధకారనిరోధేన క్రమేణ యుద్ధస్య నవసు రాణాంచదర్శనానికాః ॥ ౯౭ ॥

ప్రథనేద్భుతేపి నిశినారదదృష్టేఃప్రథమేతరావ్యలసదీతిరుదగాత్ । వనితాఅపి త్రిదశనాథనగర్యావరణస్రజంచికురఏవ బబంధుః ॥ ౯౮ ॥అహిమయుద్ధదినసేషవ్యయమేవహికాముకః । రణోత్సవే

తస్య చేలే వస్త్రే తాదృశే తాదృగ్విధే తమసామంధకారాణాం ఉజ్జృంభణే వివృద్ధావపి అహ్నీవ దినేఇవద్వయే+సంఖ్యాయాఅవయవేతయబితి తయప్ ద్విత్రిభ్యాంతయస్యాయజ్వేత్యయజాదేశః ప్రథమచరమేతివికల్పేన సర్వనామత్వాజ్జసశ్శీభావః సైనికాః అద్భుతతమం అత్యాశ్చర్యం ఆహవస్య యుద్ధస్య శిల్పం క్రియాకౌశలంచక్రుః + డుకృఞ్కరణేలిట్ ॥ ౯౭ ॥ — ప్రథనఇతి ॥ నిశిరాత్రావద్భుతే చిత్రే ప్రథనేపి యుద్ధేపి నారదస్య దృష్టేః దృశః ప్రథమాయాఇతరా అనావృష్టిరూపా అతివృష్టిరనావృష్టిరిత్యుక్తేః ఉదగాదు

యోగాదిత్యుభయత్ర భావార్థమాహుః, అత్ర యుద్ధదైనైశత్వవిశేషణస్య తద్గతాశ్చర్యతన్మాత్రేణనవసురదర్శనప్రతిబంధకాన్ధకారావరణాభిప్రాయగర్భత్వాత్పరికరాలంకారః పూర్వత్ర తు యోగభోగావసరత్వాభిప్రాయగర్భత్వాదయమితి ధ్యేయమ్ ॥ ౯౮ ॥—అమీషీ్వతి ॥ అమీషు యుద్ధదినసేషు యుద్ధదినానాం మధ్య ఇత్యర్థః అయం సైంధవయుద్ధదివస ఏవ కాముకః స్త్రీపరాయణః హిః ఖల్వర్థే యతః కారణాదసౌ దివసః రణోత్సవే విభజ్య విభాగం కృత్వా అర్ధం సమాంశం రాత్రయే దదౌ దత్తవాన్, కామినాం సర్వస్వహానేరప్యగణ్యత్వాద్ధర్మార్థకామేషు స్త్రీపుంసయోరర్ధఫలభాగిత్వస్మరణాచ్చేతి భావః, అత్రోత్తరవాక్యార్థేన దివసస్య కాముకత్వసమర్థనాత్కావ్యలింగభేదః, రాత్రయే సౌ దదౌ యత ఇత్యేవ పాఠః పాఠాంతరే అపిశబ్దస్య నైరర్థక్యం అయమిత్యనుషంగక్లేశశ్చేతి ధ్యేయమ్ ॥ ౯౯ ॥—తత ఇతి ॥ తతః అసౌ పాండవప్రస్థాపితః ఘటోత్కచః క్షణాదేవ సంగ్రామసీ

విభజ్యార్ధం రాత్రయే సాదదౌ యతః ॥ ౯౯ ॥ త

తః క్షణాదేవఘటోత్కచోఽసౌ సంగ్రామసీమోపరి

ఛ్ఛ్రితా ఈతిః ఈతిబాధావ్యలసత్ అదీప్యత + లసదీప్తౌ లఙ్ త్రిదశనాథస్య ఇంద్రస్య నగర్యాం వనితా అప్సరసోఽపి వరణస్రజం వరణమాలాం చిరం ఏవ కుంతలఏవ బబంధుః బధ్నంతిస్మ + బంధబంధనే లిట్, యుద్ధస్యాదర్శనాద్వీరాణామదర్శనాచ్చేతి భావః ॥ ౯౮ ॥—అమీషీ్వతి ॥ అమీషు యుద్ధదివసేషు మధ్యే అయమేవ అయందివస ఏవ కాముకః కమితా హి హిర్విశేషే యతః యస్మాత్ రణోత్సవే యుద్ధోత్సవే అర్ధం సమాంశం విభజ్య రాత్రయేఽపి దదౌ వితతార + డుదాఞ్ దానే లిట్, వాసరస్య పుంస్త్వాద్రాత్రేః స్త్రీలింగత్వాచ్చ కాముకత్వప్రతీతిరితి భావః ॥ ౯౯ ॥—తత ఇతి ॥ తతః క్షణాదేవ అసౌ ఘటోత్కచః సంగ్రామసీమ్నః యుద్ధసీమాయాః ఉపరి ఊర్ధ్వం + పూ.

ష్మిన్ యుద్ధదేశస్యోపరి ఊర్ధ్వభాగే ఆకాశ ఇతి యావత్ జృంభమాణః వర్తమానైస్తైః తమోభిస్సాంద్రతమాం ఇమాం యుద్ధశాలినీం తమీం రాత్రిం దంష్ట్రాణాం స్థూలాయతదన్తానాం ప్రభాభిః దివసం వితేనే నిస్తమస్కాం చకారేత్యర్థః, అత్ర తమోనీలాయా రాత్ర్యా నైల్యత్యాగపూర్వకం దంష్ట్రాప్రభావ్యాపనవర్ణనాత్ తద్గుణాలంకారః ॥ ౧౦౦ ॥—తిష్ఠేతి ॥ హే ద్రోణ త్వం తిష్ఠ యుద్ధాయ స్థిరో భవేత్యర్థః, హే సుయోధన త్వం ద్రుతతరం అతిశీఘ్రం ధావస్వ పలాయస్వ హే దుశ్శాసన త్వామద్య ముంచామి కిం న ముంచామ్యేవేత్యర్థః, భోః కృప హే శారద్వత త్వత్కృతే భవద్విషయే కృపాలేశః కరుణాల

జృంభమాణః । తమీమిమాం సాంద్రతమాం తమోభిర్దం
ష్ట్రాప్రభాభిర్దివసం వితేనే ॥ ౧౦౦ ॥ తిష్ఠ ద్రోణ సు
యోధన (౧) ద్రుతతరం ధావస్వ దుశ్శాసన త్వాం ముం
చామి కిమద్య భోః కృప కృపాలేశోపి న త్వత్కృతే । గా

రణగుణేతి సూత్రే కృదవ్యయస్య గ్రహణాత్ షష్ఠీసమాసః జృంభమాణైస్తైః తమోభిర్ధ్వాన్తైః సాంద్రతమాం అతిఘనాం ఇమాం తమీం రాత్రిం దంష్ట్రయోః ప్రభాభిః ద్యుతిభిః దివసం దినం వితేనే చక్రే + తను విస్తారే లిట్ ॥ ౧౦౦ ॥—తిష్ఠేతి ॥ హే ద్రోణ తిష్ఠ + ష్ఠా గతినివృత్తౌ లోట్ పాఘ్రాధ్మాస్థేతి తిష్ఠాదేశః, హే సుయోధన దుర్యోధన ద్రుతతరం అతిశీఘ్రం ధావస్వ పలాయస్వ + ధావు గతిశుద్ధ్యోః లోట్, స్వరితఞితః ఇత్యాత్మనేపదమ్, హే దుశ్శాసన త్వాం ముంచా

(౧) అద్య పలాయనాభావే అహం త్వామిదానీమేవ హన్మి చేత్ అస్మత్తాతపాదప్రతిజ్ఞావైఫల్యాపత్తేః స్త్వద్ధావనమప్యనుమతమేవేతి భావః । దుశ్శాసనేతి ॥ త్వయి విషయే అస్మత్తాతపాదస్య బ. ఘనో మహతః ప్రతిజ్ఞాభరస్య సత్త్వేన మత్కరగతస్యాపి న తే ప్రాణభీతిరితి భావః అద్య అస్మిన్నహని కిం కిం వా కార్యం, దినాంతరే తవ మృతిస్సంభవతి శేషః

వాఽపినాస్తి నిహన్మ్యేవేత్యర్థః హేగాంధారాధిపశకునే తవ రణకాక
థా-యుద్ధవిషయేత్వంకియానిత్యర్థః దుర్మేధసాందుర్బుద్ధీనాం అగ్రణీః క
ర్ణః క్వ కుత్రాస్తే ఇత్యుక్తప్రకారం కటుః కఠోరః రవః యస్య
తథోక్తస్సన్ ఘటోత్కచః అభ్రాంతరే ఆకాశమధ్యే వ్యభ్రామ్య
త్ సంచచార ॥ శార్దూలవిక్రీడితమ్ ॥ ౧౦౧ ॥— హైడింబేయమి
తి ॥ నిజేన అట్టహసితేన కిలకిలార్భట్యాక్షుభ్యంతి కంపమానాని ద
శానామాశానాం దిశాంముఖానియస్యతం దంష్ట్రాంకురైః కరాలం
భీషణం ఆత్తః గృహీతః పరశుః కుఠారః యేనతమముంహిడింబాయాః

న్ధారాధిప (౧) కాకథాన వరణ్ణాదుర్మేధసామగ్రణీః క
ర్ణః క్వేతి (౨) ఘటోత్కచః కటురవో వ్యభ్రామ్యద
భ్రాంతరే ॥ ౧౦౧ ॥ హైడింబేయమముంనిజాట్టహసి
తక్షుభ్యద్దశాశాముఖం దంష్ట్రాంకురకరాళమాత్తపర

మి + ముచ్ఛమోక్షణేలట్, శేముచాదీనామితినుమ్, అద్య అస్మిన్న
హని కిం దినాంతరే తవమృతిరితిభావః హేకృప త్వత్కృతే కృపాలే
శోఽపి దయాలవోఽపిన హేగాంధారాధిప శకునే తవరణే యుద్ధే కా
కథా అక్షక్రీడాయామేవేతిభావః, దుర్మేధసాం దుర్బుద్ధీనాం + ని
త్యమసిచ్ప్రజామేధయోరితిసమాసాంతోఽసిచ్, అగ్రణీః అగ్రేసరః క
ర్ణః క్వ కుత్ర వర్తతే ఇతి కటురవః తీక్ష్ణధ్వనిః ఘటోత్కచః అ
భ్రాంతరే అకాశమధ్యే వ్యభ్రామ్యత్ బభ్రామ + భ్రముఅనవస్థానే
లఙ్; శమామష్టానాందీర్ఘశ్శ్యనీతిదీర్ఘః ॥ ౧౧౨ ॥ — హైడిం
బేయమితి ॥ నిజేన అట్టహసితేన అట్టహాసేన క్షుభ్యంతి సంచలంతి ద
శాశానాం దశదిశాంముఖానియస్యతం దంష్ట్రాంకురైః కరాళం భీష

---

(౧) కపటద్యూతనిపుణస్య తే కథం యుద్ధకథాగంధాభిజ్ఞతేతిభావః॥
(౨) చపేటికాప్రదానపూర్వకం సమ్యగ్వివేకముక్త్వా పితృవ్యప్రతి
జ్ఞాపరిపూరణాయ విసృజామి. కుత్రవిద్యతే వదేత్యాశయః॥

అవత్యంహైడింబేయం ఘటోత్కచం దృష్ట్వైవ నతు యుద్ధ్వేత్యర్థః కేచిద్భటాః కౌరవాః బిభ్యుఃభీతవంతః తతఃచుక్రుశుః రురుదుః తతః ఆమిమీలుః మముః కేచిద్భటాః అవనౌ పేతుః తతః ముమూర్ఛుః తతః ప్రాణాన్ జహుః కేచిద్భటాః విమానం దేవయానం ఆరురుహుః అపరావృత్య మృతాఇతిభావః, అతఏవామరీః దేవాంగనాః ఆపుః అతఏవ ప్రమోదందధుః బిభేత్యాదేః సర్వత్రకర్తరిలిట్, అత్ర కేషుచిద్భటేషు కర్తృకారకేషుభయక్రోశమీలనానాం కేషుచిత్పతనమూర్ఛనప్రాణత్యాగానాం కేషుచిద్విమానారోహణదేవాంగనాప్రాప్తిప్రమోదవహనానాంచ అనేకక్రియాణామన్వయాత్కారకదీపకాలఙ్కారత్రయం విమానారోహణదేవాంగనాప్రాప్త్యోః ప్రమోదవహనహేతుత్వాత్కావ్యలింగభేదస్య తృతీయేన సహైకవాచకానుప్రవేశసంకరః అస్యచ ప్రథమద్వితీయయోశ్చ సంసృష్టిరితివి.

శేందృష్ట్వైవకేచిద్భటాః బిభ్యుశ్చుక్రుశురామిమీలు
రవనౌ పేతుర్ముమూర్ఛుర్జహుః ప్రాణానారురుహు
ర్విమానమమరీరాపుః ప్రమోదందధుః ॥ ౧౦౨ ॥నథ
సితమభివీక్ష్య ఘోరరూపం దిశిదిశి తత్ర పలాయితేన్య

ణం ॥ ని ॥ కరాళో భీషణోన్యవదితి విశ్వః ॥ అత్రపరతం గృహీతపరశ్వథం అముంహైడింబేయం ఘటోత్కచం + త్రిభీభయేధాతురిత్యథక్, దృష్ట్వైవ దర్శనాదేవేత్యర్థః కేచిత్ భటాః యోధాః బిభ్యుః త్రేసుః + ఞిభీభయేలిట్ - చుక్రుశుః రురుదుః + క్రుశఆహ్వానే రోదనేచలిట్ ॥ ఆమిమీలుః సంచుకుచుః + మీలనిమేషణేలిట్ - నిమేషణం సంకోచః అవనౌ భూమౌ పేతుః + పత్లృగతౌలిట్, ముమూర్ఛుః విసస్మరుః. + మూర్ఛావిస్మృతౌలిట్ ఉపధాయాంచేతిదీర్ఘః, ప్రాణాన్ జహుఃతత్యజుః + ఓహాక్ త్యాగేలిట్ - విమానం వ్యోమయానం ఆరురుహుః ఆరూఢాః + రుహజన్మని ప్రాదుర్భావేలిట్, అమరీః అప్స

వకః ॥ పూష్పవల్ వృత్తమ్ ॥ ౧౦౨ ॥—(౧) నభసీతి ॥ ఘోరం భ యంకరం రూపమాకారః యస్యతథోక్తం తం ఘటోత్కచం నభసిఆ కాశే అభివీక్ష్య నృపాణాం కౌరవాణామోఘేబృందే దిశిదిశి ప్రతి దిశం పలాయితేసతి తత్రయుద్ధదేశే మరణసమయే ముష్టౌలగ్నందృ ఢఘటితంశస్త్రం ఆయుధంయస్యతథోక్తఃఏకఃకబంధః అపమూర్ధక శ్శిబరమేవ తంఘటోత్కచంప్రతి అభిముఖంయయౌ, నాన్యఃకశ్చి దసీత్యర్థః- అత్రాభిముఖగమనస్య కబంధఏవ నియమనాత్పరిసం ఖ్యాలఙ్కారః ॥ ౧౦౩ ॥—పితురితి ॥ పితుర్జనకస్యచ పుత్రస్యచ ద్వయోః ఏకః ఆత్మాస్వరూపంయయో స్తయోర్భావః ఐకాత్మ్యంనా మయద్వస్తు వేదవాక్యైరాత్మావైపుత్రనామాసీత్యాదిభిఃఉక్తంచౌ

పౌఘే । మరణసమయేముష్టిలగ్నశస్త్రస్తమభిము
ఖం(తదభిముఖః)ప్రయయౌకబంధఏకః ॥ ౧౦౩ ॥పి
తుశ్చపుత్రస్యచవేదవాక్యైర్యదుక్తమైకాత్మ్యమిదం

రసః ఆపుః ప్రాప్తాః + అప్లవ్యాప్తౌలిట్ ప్రమోదం హర్షం ద ధుః + డుధాఞ్ధారణపోషణయోఃలిట్ ॥ ౧౦౨ ॥—నభసీతి ॥ న భసి ఘోరరూపం దారుణస్వరూపం తం ఘటోత్కచమభివీక్ష్యదృ ష్ట్వా తత్రయుద్ధే నృపౌఘే దిశిదిశి పలాయితేసతి మరణసమయేమో ముష్టిస్తస్మిన్ లగ్నంశస్త్రం యస్యతాదృశః కబంధఏవ అపమూర్ధదే హఏవ తదభిముఖః ఘటోత్కచాభిముఖః ప్రయయౌ + యాప్రాప ణేలిట్ ॥ ౧౦౩ ॥—పితుశ్చేతి ॥ పితుశ్చ పుత్రస్య వేదవాక్యైః య త్ ఐకాత్మ్యం ఆత్మావైపుత్రనామాసీతిశ్రుత్యా మైకాత్మత్వముక్తం

(౧) నను వనితా అపి త్రిదశనాథనగర్యాంవరణస్రజంచికురఏవబబంధు రిత్యుక్తేః కథమమరాంగనానవాప్తివర్ణనమితి చేత్, తత్రాంధకారా తిశయవర్ణనే సంరంభాత్ కవిప్రౌఢోక్తిసిద్ధార్థేన స్వేతాదృశవర్ణన ముపపన్నమేవేతి జ్ఞేయమ్.

దితం ఇదంతత్ పితాపుత్రయోరైరాత్మ్యం దృష్టంహి ఇదానీమితి శే షః పురా శ్రుతిసిద్ధమిదానీంతు ప్రత్యక్షసిద్ధమిత్యర్థః, యద్యస్మా దేష ఘటోత్కచః స్వయం భీమాత్మజోపిసన్ యుద్ధే అరిసైనికా నాం భీమః భీమసేనః భయంకరశ్చాసీత్. తస్మాదితియోజ్యం, శ్లేషా నుప్రాణితం వాక్యార్థహేతుకం కావ్యలింగమ్ ॥ ౧౦౪ ॥—భిం డీవాలైరితి ॥ సః ఘటోత్కచః ఉగ్రైః భిండీవాలైస్తోమరైశ్శూలా నాంజాలైస్సమూహైః శూలాదయః ఆయుధవిశేషాః వర్షైరాకాగ విశేషైశ్చ ఉపలక్షితః వ్యోమ్ని నభసిస్థిత్వా ఉభయేషాం ద్వివిధా నాం నృపాణాం నృపైరిత్యర్థః, కర్తృత్వస్య శేషత్వవివక్షయా ॥ఆ మంశూదస్యప కావన్నమిత్యాదావివషష్ఠీ, క్వాపిదృష్టః క్వాప్యదృష్టశ్చ

హిదృష్టమ్ । భీమాత్మజోపి స్వయమేషయుద్ధేభీమో
యదాసీదరిసైనికానామ్ ॥ ౧౦౪ ॥ భిండీవాలైస్తోమ
రైశ్శూలజాలైర్వర్షైరుగ్రైశ్చోభయేషాంనృపాణాం।
(౧) దృష్టః క్వాపి క్వాప్యదృష్టోరిసైన్యంవ్యోమ్ని స్థి

ఇదం దృష్టంహి యద్యస్మాత్కారణాత్ ఏషఃఘటోత్కచః భీమస్య ఆ త్మజోపి తనయోపి యుద్ధే అరిసైనికానాం శత్రుసైన్యానాంస్వయం భీమః ఘోరః ॥ ని ॥ భీమోమ్లపేతసేశంభా ఘోరేవాపివృకోదరేఇ తివిశ్వః ॥ ఆసీత్ + అసభువిలజ్ ॥ ౧౦౪ ॥—భిండీవాలైరితి ॥ స ఘటోత్కచః భిండీవాలైః ॥ ని॥ భిండీవాలస్సృగస్తుల్యావిత్యమరః॥ తోమరైః ॥ని॥ సర్వలాతోమరో స్త్రియామిత్యమరః ॥ ఉభౌ ఆయు ధవిశేషౌ శస్త్రజాలైః శస్త్రసమూహైః ఉగ్రైః వర్షైః శిలాదివృ ష్టిభిశ్చ వ్యోమ్నిస్థిత్వా ఉభయేషాంకురూణాం క్వాపి దృష్టః క్వా

(౧) వర్షైరుగ్రైశ్చోభయేషాంనగానామితిపాఠే ఉభయేషాం నగా నాం వృక్షాణాం శైలానాంచవర్షైరిత్యన్వయః ॥ ని ॥ శైలవృక్షౌనగా వగావిత్యమరః॥

సః అరీణాం సైన్యం నామ్నా శేషం నామమాత్రావశిష్టమిత్య
ర్థః చక్రే సర్వం జఘానేతియావత్ ॥ శాలినీ ॥ ౧౦౫ ॥—॥
స్వస్యేతి ॥ దుర్యోధనస్య ధ్వజినీ సేనా అద్యాస్యాంరాత్రౌ స్వస్య
ఆత్మనస్సంబంధినం క్షయం నివేశంనాగమత్ నప్రాప ఇత్యుక్తప్ర
కారేణ మత్వా జ్ఞాత్వా సభీమసూనుః ఘటోత్కచః పితృవ్యే పితృ
భ్రాతరి దుర్యోధనే భక్త్యైవేత్యుత్ప్రేక్షా, తత్ర యుద్ధదేశఏవ త
స్యాః దుర్యోధనధ్వజిన్యాః క్షయం నివేశంనాశంచ ఆతతాన అకరో
త్ ॥ ని ॥ ప్రళయావాసయోఃక్షయఇతివిశ్వః ॥ ౧౦౬ ॥—తతోఽం
తరే తస్మిన్సమయఇత్యుత్తరేణాన్వయః ॥ వాహిన్యాఇతి ॥ ఏషఃఘ
టోత్కచః క్షణం యుధ్యేతచేత్ యుద్ధంక్రియేతయది మే మమసం

త్వానామ్నిశేషంసచక్రే ॥ ౧౦౫ ॥ స్వస్యక్షయంనా
గమదద్యరాత్రౌదుర్యోధనస్యధ్వజినీతిమత్వా । పితృ
వ్యభక్త్యైవసభీమసూనుస్తత్రైవతస్యాఃక్షయమాతతా
న ॥ ౧౦౬ ॥ తత్రాంతరే॥ వాహిన్యాఏవమేనార్థం
మేదిన్యాఅపినక్ష్యతి । క్షణంయుధ్యేతచేదేష ఇతి

ప్యదృష్టః అరిసైన్యం శత్రుబలం నామ్నా నామమాత్రేణ శేషం నతు
స్వరూపతః చక్రే + డుకృఞ్కరణేలిట్ ॥ ౧౦౫ ॥—స్వస్వక్షయమి
తి ॥ సభీమసూనుః ఘటోత్కచః దుర్యోధనస్యధ్వజినీసేనా అద్యరా
త్రౌ అస్యాంరాత్రౌ స్వస్వక్షయం స్వస్యావాసంనాగమత్ నప్రా
పత్ + గమ్ఌగతౌలుఙ్ ఌదిత్వాదఙ్ ఇతి మత్వా జ్ఞాత్వా పితృవ్యే
దుర్యోధనే భక్త్యైవ తస్యాస్సేనాయాస్తత్రైవ యుద్ధభూమావేవ క్ష
యం ఆవాసంనాశంచ ॥ ని ॥ నిలయాపచయౌక్షయావిత్యమరః ॥ ఆ
తతాన + తనువిస్తారేలిట్ ॥ ౧౦౬ ॥—తత్రాంతరే॥వాహిన్యాఇతి॥సు
యోధనః దుర్యోధనః కర్తా ఏషఘటోత్కచః క్షణంక్షణమాత్రంయు
ధ్యేతచేత్ + యుధసంప్రహారేలిఙ్, మే వాహిన్యాఏవ సేనాయాఏవ

బంధిన్యాః వాహిన్యాస్సేనాయా అర్ధమేవ ననఙ్క్ష్యతి అర్ధస్య
ప్రథమయుద్ధదివసాదారభ్య పాండవైర్నాశితత్వాదితిభావః, కింతు
మే మేదిన్యాః భువః అర్ధమపి నఙ్క్ష్యతి ఆత్మానం జిత్వా అదత్తైవ
వార్ధం పిత్ర్యమప్యంశం భువం భోక్ష్యంతి పాండవా ఇత్యర్థః, ఇ
త్యుక్తప్రకారం సుయోధనః మేనే తర్కితవాన్ ॥ ౧౦౭ ॥—ఇత్థమి
తి ॥ ఇత్థముక్తప్రకారాత్ నితాంతం చింతానాం సంతానాత్సమూ
హాదార్తస్య పీడితస్య ధార్తరాష్ట్రస్య దుర్యోధనస్య సమ్యక్ప్రా
ర్థనానాం గుణనికయా పరంపరయా సంభృతః స్వీకృతః సర్వాభి
సారస్సర్వోద్యోగః ఘటోత్కచవధవిషయకః యేనతథోక్తః మి
హిరస్య సూర్యస్య కుమారః కర్ణః మహేంద్రః వాసవః వజ్రస్యఆ
యుధస్య ధారయా మహీంధరతీతి మహీధ్రం గిరిమివ తేనమహేంద్రే
ణ దత్తయా ఇయం శక్తిః వళక్షాః శ్వేతా అశ్వాః యస్య తస్యార్జునస

మేనే సుయోధనః ॥ ౧౦౭ ॥ X ॥ ఇత్థం నితాంతచింతా
సంతానాదార్తస్య ధార్తరాష్ట్రస్య ప్రార్థనాగు
ణనికయా (౧) సంభృతసర్వాభిసారో మిహిరకుమా
రో వజ్రధారయా మహేంద్రో మహీధ్రమివ తేనదత్త
యా వళక్షాశ్వక్షపణదక్షయమితి చిరరక్షితయా మహ

అర్ధం నసంక్ష్యతి కింతు మేదిన్యాః భూమేరపి అర్ధం నఙ్క్ష్యతి ॥
+ ణశఅదర్శనేల్పట్ స్యః మస్జినశోరితినుమ్, ఇతి మేనే + మస్జ్నా
నెలిట్ ॥ ౧౦౭ ॥—ఇత్థమితి ॥ ఇత్థం నితాంతం చింతాయాస్సంతానా
త్ ఆర్తస్య పీడితస్య ధార్తరాష్ట్రస్య సంప్రార్థనస్య గుణనికయా
నిశ్చితపాకేన సంభృతస్సర్వాభిసారస్సర్వసన్నాహనం యేన తథోక్తః ॥
ని ॥ సర్వాభిసారస్సర్వౌఘస్సర్వసన్నహనార్థక ఇత్యమరః ॥ మి
హిరకుమారః కర్ణః మహేంద్రః వజ్రధారయా మహీధ్రమివ పర్వత

---

(౧) ఆమ్రేడనం గుణనికేతి వచనాదామ్రేడనేన పౌనఃపున్యేనేత్యర్థః

స్య క్షపణే మారణే దక్షా సమర్థా ఇతి ప్రసిద్ధేతిశేషః, చిరాద్రక్షితయా గుప్తయా మహత్యాశక్త్యా నామ ఆయుధేన తంక్షణదాచరం రాక్షసం ఘటోత్కచం వక్షసి నిర్భిద్య క్షణేన క్షితౌ భువి నిపాతయామాస పాతితవాన్, ఉపమాలంకారః ॥ ౧౦౮ ॥—పౌత్రస్యేతి॥

ప్రబలస్య ప్రకృష్టబలస్య పౌత్రస్య పుత్రపుత్రస్య తస్య ఘటోత్కచస్య అంతస్థితః శరీరాంతర్గతః వాయుః ప్రాణానిలః ప్రతియోధినా శత్రుణా కర్ణేనదత్తాంకృతాం శక్తేరాయుధస్య ప్రహారేణ యాపీడా బాధా తాం తదీయామితి శేషః, ద్రష్టుమపారయన్ అశక్నువన్నివేత్యుత్ప్రేక్షా; బహిష్టాత్ శరీరాద్బహిః అగాత్ నిర్గతవాన్, ఘటోత్కచో మమారేత్యర్థః ॥ ౧౦౯ ॥—సేతి ॥ సాఽఇంద్రదత్తా ఘటోత్కచప్రాణాపహారిణీతివాశక్తిరపి సాంయుగీనేనరణేత్యాశక్త్యా వక్షసినిర్భిద్య క్షణేన తంక్షణదాచరం క్షితౌసిపాతయామాస ॥ ౧౦౮ ॥ ప ॥ పౌత్రస్య తస్య ప్రబలస్యశక్తేః ప్రహారపీడాంప్రతియోధిదత్తామ్ । అపారయన్ద్రష్టుమివాతిఘోరామంతస్థితో వాయురగాద్బహిష్టాత్ ॥ ౧౦౯ ॥ సాపిశక్తిరభిహత్య నరాశంసాంయుగీనజనసన్నుతశౌర్యమ్ । వాయుసూనుపరిమివ తేనఇంద్రేణ దత్తయా వలక్షాశ్వస్య అర్జునస్య క్షపణేహింసనే దక్షా పటురియంశక్తిః ఇతి చిరంరక్షితయా మహత్యాశక్త్యా వక్షసినిర్భిద్య తంక్షణదాచరం ఘటోత్కచం క్షితౌ భూమౌ నిపాతయామాస ॥ + పత్నగతౌణ్యంతాల్లిట్ ॥ ౧౦౭ ॥—పౌత్రస్యేతి ॥ ప్రబలా ప్రసిద్ధిర్యస్యతస్య తస్యపౌత్రస్య ఘటోత్కచస్య ప్రతియోధేన కర్ణేన దత్తాం అతిఘోరాం ప్రహారపీడాం ద్రష్టుం అపారయన్నివ అంతస్థితో వాయుః ప్రాణవాయుః బహిష్టాత్ బహిః అగాత్ + ఇణ్గతౌలుఙ్ ఇణోగాలుఙీతిగాదేశః ॥ ౧౦౯ ॥—సాపీతి ॥ సాశక్తిరపి

సాధునాజనేన శూరజనేన సన్నుతం శ్లాఘితం శౌర్యం యస్య తథో క్తం- నరాశం రాక్షసం ఘటోత్కచం అభిహత్య మారయిత్వా వాయుసూనోర్భీమస్య పరిఘాత్ గదాయాః భీతేవేత్యుత్ప్రేక్షా, వాసవస్య ఇంద్రస్య సవిధం సమీపం ప్రతిపేదె ప్రాప్తా॥ స్వాగతా ॥ ౧౧౦ ॥—శేదానీమితి ॥ తదానీం ఘటోత్కచవధకాలే తత్ర యుద్ధరంగె తేషాం కౌరవసైన్యానాం కౌంతేయసైన్యానాంచ ఉభయేషాం బాష్పస్య నేత్రజలస్య లహరీం ప్రవాహం నిష్పాదయితుంజనయితుం మోదస్య ఆనందస్య విషాదస్య దుఃఖస్యచ ద్వయోః ఘటోత్కచవధజన్యయోః స్పర్ధావివాదః అహమహమికయా అహం పూర్వం జనయామ్యహమేవపూర్వం జనయామీత్యహంకారేణ ఉపలక్షితా సమవర్ధత వర్ధతేస్మ కౌరవసైన్యాని ముముదిరె కౌంతెయసైన్యాని రురుదురిత్యర్థః ॥ ౧౧౧ ॥—అథేతి ॥ అథ కులస్య కౌర.

ఘాదివభీతావాసవస్యసవిధంప్రతిపెదే ॥ ౧౧౦ ॥

X ॥ తదానీం తత్రతేషాం కౌరవకౌంతెయసైన్యానాం బాష్పలహరీం నిష్పాదయితుం మోదవిషాదయోరహమహమికయా స్పర్ధా సమవర్ధత ॥౧౧౧॥

X ॥ అథ జయద్రథఘటోత్కచనిధనశోకాతిశయగు

సాంయుగీనైః రణసాధుభిః ప్రతిజనాదిత్వాత్ఖఞ్ జనైస్సన్నుతంశౌర్యం యస్యతం నరాశం ఘటోత్కచం + అశ్నాతెఃకర్మణ్యణ్ అభిహత్య వాయుసూనోః భీమస్య పరిఘాత్ భీతెవ వాసవస్య సవిధం నికటం ప్రతి ప్రతిపెదె + పదగతౌలిట్ ॥ ౧౧౦ ॥—తదానీమితి ॥ తదానీం కౌరవకౌంతెయసైన్యానాం ఉభయసైన్యానాంబాష్పలహరీం అశ్రుప్రవాహం నిష్పాదయితుముత్పాదయితుం మోదవిషాదయోః హర్షచింతయోః అహమహమికయా॥ని॥అహమహమికాతు సాస్యాత్పరస్పరంయోభవెదహంకారఇత్యమరః॥స్పర్ధా సంఘర్షః సమవర్ధత + వృధువృద్ధౌలట్ ॥ ౧౧౧ ॥—అథేతి ॥ అథా.

వాణాం పాండవానాంచ వంశస్య కూటస్థే ప్రథమే అతఏవ కుముద
బాంధవే చంద్రే జయద్రథస్య సైంధవస్య ఘటోత్కచస్యచ నిధనేన
మరణేన యశ్శోకాతిశయః తేన గురుణా దుర్భరాన్ ద్వయానపి
కురూన్ ధార్తరాష్ట్రాన్ పాండవాంశ్చ ఆశ్వాసయితుమివేత్యుత్ప్రే
క్షా, కులిశాయుధస్య ఇంద్రస్య దిశం ప్రాచీం ఏత్య ప్రాప్య కాశైః
నికాశైః శరపుష్పతుల్యైః తద్వద్ధవళైరిత్యర్థః, అభీశుభిః కిరణైః
ఆకాశం దిశానామష్టానాంచ అవకాశమంతరాళం వ్యాకాశయమానే,
ప్రకాశయతిసతి + వ్యాఙ్పూర్వాత్కాశతేర్ణిజంతాల్లటశ్శానచ్ వి
రాటభూపో ద్రుపదభూపశ్చ ద్వౌ కోపేన కుటిలీకృతః గుణాకర్ష
ణేన కుండలీకృతః చాపః యాభ్యాంతథోక్తౌ సంతౌ అనీచైర్మహద్భిః
నారాచైర్బాణవిశేషైరాచార్యం శల్యంనామమృగం శలలైస్తల్లోమ
భిరివ నిబద్ధతనుం లగ్నశరీరం ఆతేనతుశ్చక్రతుః ॥ ని ॥ శ్వావిత్తుశ

రూన్ద్వయానపికురూనాశ్వాసయితుమివ కులకూట
స్థేకుముదబాంధవే కులిశాయుధదిశమేత్యకాశనికాశైర
భీశుభిరాకాశం దిశావకాశం వ్యా(కోచ)కాశ)య
మానేసతికోపకుటిలీకృతచాపౌ విరాట ద్రుపదభూ
పౌ ద్రుతమనీచైర్నారాచైరాచార్యం శలలైశ్శల్య

నంతరం జయద్రథ ఘటోత్కచయోర్నిధనేనయశ్శోకాతిరేకఃదుఃఖా
తిశయస్తేన గురూన్మహతః ద్వయానపి కురూన్ కౌరవాన్ ఆశ్వాస
యితుమివ సమాధాతుమివ కులస్య వంశస్యకూటస్థే ॥ ని ॥ కాలవ్యా
పీసకూటస్థ ఇత్యమరః ॥ కుముదబాంధవే చంద్రే కులిశాయుధదిశంప్రా
చీందిశం ఏత్య కాశైః కాశకుసుమైర్నికాశైస్సదృశైః అభీశుభిః ఆకా
శదిశావకాశం వ్యాకోచయమానేసతి వికసితంకుర్వతిసతి కోపేన కు
టిలీకృతధనుషా ద్రుపదవిరాటభూపౌ ద్రుతం శీఘ్రం అనీచై రనూ
నైర్నారాచైర్బాణైః ఆచార్యం ద్రోణం శలలైర్లోమభిశ్శల్యమ్మృ

ల్యస్తల్లోమ్ని శలలీశలలంశలమిత్యుభయత్రాప్యమరః ॥ ఉపమాలం
కారడుత్ప్రేక్షయా సంసృష్టః ॥ ౧౧౨ ॥— తస్యేతి ॥ తస్య ద్రోణస్య
తన్వాం శరీరే అర్ధంమగ్నాః అవగాఢాః నారాచాః ద్రుపదవిరాట
ప్రయుక్తాః ప్రకర్షేణ హృష్యంత్యాః మోదమానాయాః తస్యద్రో
ణస్య విక్రమశ్రియః పరాక్రమలక్ష్మ్యాః రోమాంచానాం పులకానాం
అంకురా ఇవేత్యుత్ప్రేక్షా రోచంతేస్మ బభుః ॥ ౧౧౩ ॥— అగ్నిదే
శ్యేనేతి ॥ అథ ద్రోణః పార్షతః ద్రుపదశ్చ తావుభౌ అగ్నివేశ్య
సనామమునినా నిక్షిప్తం న్యాసీకృతం ఉపదేశవ్యాజాదితి భావః, కో
దండవిద్యా ధనుర్నైపుణ్యమేవ సర్వస్వం యావద్ధనం ప్రకాశితం త
న్వాతేస్మ, యథాభ్యస్తయావద్ధనుర్విద్యానైపుణ్యమగ్నివేశ్యాపదిష్టం

మృగమివ నిబద్ధతనుమాతేనతుః ॥ ౧౧౨ ॥ తస్యార్ధ
మగ్నా నారాచాః తన్వాం తద్విక్రమశ్రియః । రోచంతే
స్మ పరిహృష్యంత్యా రోమాంచానామివాంకురాః ॥
౧౧౩ ॥ ప ॥ అగ్నివేశ్యేన నిక్షిప్తమథోభౌ ద్రోణపా
ర్షతౌ । కోదండవిద్యాసర్వస్వం తన్వాతేస్మ ప్రకా

శమివ ॥ ని ॥ శ్వావిత్తు శల్యస్తల్లోమ్ని శలలీశలలంశలమిత్యమరః ॥ ని
బద్ధతనుం సంసక్తదేహం ఆతేనతుః + తనువిస్తారే లిట్ ॥ ౧౧౨ ॥
తస్యేతి ॥ తస్య ద్రోణస్య తన్వాం శరీరే అర్ధమగ్నాః అర్ధం ప్రవి
ష్టాః నారాచాః బాణాః పరిహృష్యంత్యాస్తుష్యంత్యాః తస్య ద్రోణ
స్య విక్రమశ్రియః శౌర్యసంపదః రోమాంచానామంకురా ఇవ రోచం
తేస్మ + రుచదీప్తావితి లిట్ ॥ ౧౧౩ ॥— అగ్నీతి ॥ అథానంతరం ఉభౌ
ద్రోణపార్షతౌ ద్రోణద్రుపదౌ అగ్నివేశ్యేనమునినా నిక్షిప్తం కో
దండవిద్యాయాః ధనుర్విద్యాయాస్సర్వస్వం సర్వద్రవ్యం ప్రకాశి
తం కుర్వాతేస్మ + డుకృఞ్ కరణే లట్ స్మే ఇతి లట్ ॥ ౧౧౪ ॥— ॥

Funding: IKS/Tattva Heritage. Digitization: eGangotri.

ప్రకటీచకారేతిరిత్యర్థః (౧) ॥ ౧౧౪ ॥—తత ఇతి ॥ తతశ్శరసంభవస్య కృపస్య భగినీ కృపీ జాయా యస్య తస్య ద్రోణస్య జాయాయా నిజ చాప ఏవ చతుర్ముఖః బ్రహ్మా వృద్ధత్వేన జరసా బాణాశ్ఛేదనేన చ విశ్రాణితః దత్తః వికృతః జుగుప్సితః వేషః ఆకారః యయో స్తథోక్తయోరపి విశిఖానాం బాణానాం విమోచనం సంఘటనమేవ సృష్టిశిల్పం సర్జనవ్యాపారస్తేన కరణేన విలోభనీయః కామనీయః విభిః పక్షిభిః లోభనీయశ్చ విగ్రహః దేహః యయో స్తథోక్తయోః కృతయోః + కృద్యోగాదభూతతద్భావే చ్విః ॥ నిహత్య దేవభూయం ప్రాపితయోరిత్యర్థః విరాటస్య పాంచాలస్య ద్రుపదస్య చ ద్వయోస్సంబంధినః వరణోత్సవస్య యౌగపద్యే సమకాలికత్వే సతి బిడౌజసః ఇంద్రస్య కుటుంబిన్యపి

శిత్వమ్ ॥ ౧౧౪ ॥ ౫ ॥ తతశ్శరసంభవభగినీజానేశ్చాపచతుర్ముఖో వృద్ధత్వవిశ్రాణితవికృతవేషయోరపి విశిఖవిమోచనసృష్టిశిల్పేన విలోభనీయవిగ్రహీకృతయోర్విరాటపాంచాలయోర్వరణోత్సవయౌగపద్యే సతి విబుధపురవిలాసినీనాం బిడౌజః కుటుంబిన్యాపి దుస్స

తత ఇతి॥ తతః శరసంభవస్య కృపస్య భగినీ జాయా యస్య తస్య ద్రోణస్య అయం చాప ఏవ చతుర్ముఖః బ్రహ్మా వృద్ధత్వేన వార్ధకేన విశ్రాణితః దత్తః వికృతవేషౌ యయో స్తయోరపి విశిఖానాం బాణానాం విమోచనం సృష్టిః తస్యాః శిల్పేన కౌశలేన విలోభనీయా స్పృహణీయా విగ్రహౌ యయో స్తయోర్విరాటపాంచాలయోః విషయే విబుధపురవిలాసినీనాం అప్సరసాం వరణోత్సవస్య యౌగపద్యే యుగపద్భావే సతి విడౌజః కుటుంబిన్యాపి శచ్యాపి ॥ ని ॥ బిడౌజాః పాకశాసన ఇత్యమరః ॥ దుస్సమాధం రాజపత్న్యాఽపి సమాధాతుమశక్యం + ఈష

---

(౧) యథా కేనచిద్ధనినా నిక్షిప్తం ధనం ధన్యాస్త్యాగభోగాభ్యాం వినియుంజతే తద్వదితి ధ్వనిః ॥

ఖిన్నా శ్చాపి దుస్సమాధం సమాధాతుమశక్యం విబుధపురె స్వర్గె విలాసినీనామప్సరసాం వివాదం అహమేవైతం వృణుయామహమేవైతం వృణుయామితి వాక్కలహం అపాదయామాస అజనయత్ చాపముక్తైశ్శరైస్తావుభావపి నిపాతితవాన్ ద్రోణ ఇత్యర్థః, అత్రవిరాటద్రుపదక్షపణస్య దెవాంగనావివదనరూపెణవర్ణనాత్పర్యాయోక్తస్య చాపచతుర్ముఖ ఇత్యాది సావయవరూపక సాపెక్షత్వాద్ద్వయోరంగాంగిభావెనసంకరః ॥ ౧౧౫ ॥—అథేతి ॥ అథ తత్ర యుద్ధరంగే శర్వరీచరస్య ఘటోత్కచస్య భుజయోర్గర్వేణ బలదర్పేణ నిర్వాసితానాం పాతితానాం పర్వతానాం శృంగైశ్శిఖరైశ్శిలాభంగైః పాషాణఖండైశ్చ విపాటితం భగ్నంశరీరం యస్యా స్తథోక్తైవఅతఏవసంధ్యారాగస్య మిషేణ రుధిరధారాం ఉత్సృజంతీ వర్షంతీవస్థితేత్యుత్ప్రేక్షా, సానిశా రాత్రిరపి వినాశదశాం అదర్శనావస్థాం ఆశు వివేశప్రాప్తవతీ ప్రభాతాభూదాత్రిరిత్యర్థః ॥ ౧౧౬ ॥— తదన్వితి ॥ త

మాధంవివాదమాపాదయామాస ॥ ౧౧౫ ॥ అథతత్ర శర్వరీచరభుజగర్వనిర్వా (౦త)సిత) పర్వతశృంగశిలాభంగవిపాటితశరీరెవ సంధ్యారాగమిషేణ రుధిరధారాముత్సృజంతీ సానిశాపి వినాశదశామాశువివేశ ॥ ౧౧౬॥ తదను కోకకుటుంబి(నీ)నాంనగ్నం కరణేమహా

ద్భుస్సుషిర్వితిఖల్; వివాదం ఆపాదయామాస సంపాదయామాస +పదగతాన్యాంతాల్లిట్ ॥ ౧౧౫ ॥—అథేతి ॥ అథానంతరం తత్ర యుద్ధే శర్వరీచరస్య ఘటోత్కచస్య భుజయోర్గర్వేణ నిర్వాంతానాం ఉద్గీర్ణానాం పర్వతశృంగశిలానాం పర్వతాగ్రగ్రావ్ణాంవిభంగేనపాటితం దారితం శరీరం యస్యాస్తథావిధేవ సంధ్యారాగస్య మిషేణ వ్యాజేన రుధిరధారాం ఉత్సృజంతీ సానిశాపి రాత్రిరపి వినాశదశాం నాశావస్థాం ఆశుశీఘ్రంవివేశ + విశ ప్రవేశనేలిట్ ॥ ౧౧౬ ॥ —తదన్వితి ॥ తదను కోకకుటుంబినాం చక్రవాకసంసారిణాం నగ్నంకర

దను కోకకుటుంబినీనాం చక్రవాకాంగనానాం నగ్నీకరణే వివస్త్రీకరణే రతోత్సవజనక ఇతియావత్, వాసర ఏవ తత్సంభోగాదితి భావః మహసి తేజసి సూర్యే సమారూఢం ప్రోష్టం విహాయః ఆకాశః యేన తథోక్తే సతి క్రోధనస్య నిద్రారోధస్య నర్వరాత్రం నిద్రాత్యాగస్యచ ద్వయోస్సాధారణీభవత్ తదుభయజన్యత్వయోగ్య ఇత్యర్థః ఉభాభ్యామపి తత్సంభవాదితి భావః- అరుణిమా ఆరుణ్యం యాసాం తాసాం దృశాం నేత్రాణాం ప్రతిఫలనైః ప్రతిబింబనైః ఆయోధనధరణ్యాం యుద్ధభువి యారుధిరధున్యః రక్తనద్యస్తాసు పంకేరుహాణి రక్తపద్మాని అంకురయంతో జనయంతః వసుదేవకుమారః శ్రీకృష్ణః వాసవకుమారః అర్జునః తావాదీ యేషాం తే కృష్ణభీమార్జుననకులసహదేవాః ఘటోత్కచస్య విరాటస్య పాంచాలస్యచ త్రయాణాం పంచతయా మరణేన ప్రపంచితః విస్తారితః వైరం విరోధ ఏవ భారః యేన తస్య భావ స్తత్తా తయా గురోర్దుర్భరస్య గురోర్ద్రోణాచార్యస్య

సిసమారూఢవిహాయసి క్రోధనిద్రారోధసాధారణీభవ
దరుణిమదృక్ప్రతిఫలనైరాయోధనధరణీరుధిరధునీషుప
ఙ్కేరుహాణ్యంకురయంతో ఘటోత్కచవిరాటపా
ఞ్చాలపంచతాప్రపంచితవైరభారతయా గురోరాయు

రణే రత్యా దిగంబరతాసాధనే ॥ ౯ ॥ నగ్నో వాసా దిగంబరే ఇత్యమరః ॥ + ఆధ్యసుభగేత్యాదినాఖ్యుర్న అరుద్విపదితిముమ్ ॥ తేజసి సూర్యే సమారూఢం విహాయో యేన తస్మిన్ సతి క్రోధనిద్రారోధయోస్సాధారణీభవన్నరుణిమా ఆరుణ్యం యస్య తస్య దృక్పథస్య దృష్టిమార్గస్య ప్రతిఫలనైః ప్రతిబింబైః ఆయోధనధరణ్యాః యుద్ధభూమేః రుధిరధునీషు రక్తనదీషు పంకేరుహాణి కమలాని అంకురయంతః ఘటోత్కచవిరాటపాంచాలానాం పంచతయా నాశేన ప్రపంచితః విస్తారితః వైరభారో యేషాం తేషాం భావ స్తయా గురోర్ద్రోణస్య ఆయుర్హర్తుం జీవ

సంబంధినః ఆయుషః జీవితకాలస్య హోతుం అళికే లలాటే అక్షరం బ్రహ్మలిపిం పరిమార్ష్టుం నిరసితుం ఏకమళీకవచనం మృషావాక్యం హే ధర్మజాత భవతాప్రియుజ్యతాం ఉదీర్యతాం ఇత్యుక్తప్రకారేణ ధర్మజాతం ధర్మరాజమనుకూలయంతః అంగీకారయంతస్సంతః ప్రథమమాడా సన్నికృష్టస్య ధృష్టద్యుమ్నస్య యావరూథినీ సేనా తాం విమథ్నాతి భంజయతీతి విమాథినీం వారణధోరణీం గజపఙ్క్తిం పురోధాయ అగ్రేనిధాయ శంఖస్య పరిపూరణేన ఆధ్మానేన ఖస్య ఆకాశస్యగుణం శబ్దం భృశం దుర్భరం ఆకాశస్యైవేతి భావః స్వస్యేతి శేషో వా ఆత్మన ఇత్యర్థః, కుర్వంతం కౌరవసేనాధిపతిం ద్రోణం పయోధరపరంపరాం మేఘపఙ్క్తిం పురోధాయ పురస్కృతపయోధరపరంపరమి

హోతుమళికాక్షరం పరిమార్ష్టుమళీకవచనమేకం
ప్రయుజ్యతాంభవతేతిధర్మజాతమనుకూలయంతో వ
సుదేవవాయువాసవకుమారాదయఃప్రథమసన్నికృష్ట
స్య ధృష్టద్యుమ్నస్యవరూథినీవిమాథినీం వారణధోర
ణీం ప్రచేతసమివ పయోధరపరమ్పరాం పురోధాయ
భృశంఖస్యగుణంశంఖస్యపరిపూరణేన దుర్వహంకుర్వ

నస్య కారణం అళికాక్షరం ఫాలలిపిం పరిమార్ష్టుం ధ్వంసయితుం ఏకం అళీకం అనృతంవచనం భవతాప్రయుజ్యతాం + యజిర్యోగేకర్మణిలోట్, ఇతీత్థంధర్మజాతం యుధిష్ఠిరమనుకూలయంతః వసుదేవవాయు వాసవసుతాదయః కృష్ణభీమార్జునాదయః ప్రథమసన్నికృష్టస్యసమీపస్థస్యదృష్టద్యుమ్నస్యవరూథినీవిమాథినీంసేనానాశికాంవారణధోరణీంగజసంఘాతం పురోధాయ పయోధరపరంపరాం మేఘపఙ్క్తిం పురోధాయ ప్రచేతసమివ వరుణమివస్థితం శంఖస్య పరిపూరణేన దుర్వహం వోఢుమశక్యం భృశమత్యర్థం ఖస్య గగనస్య గుణం శబ్దంకుర్వంతం కౌరవసేనాపతిం ద్రోణం అభిజఘ్నుః + గమ్లగ

త్యర్థః, ప్రచేతసం వరుణమివేత్యుపమా అభిజగ్ముః అభిముఖం గ
చ్ఛంతిస్మ, రూపకోపమయోస్సంసృష్టిః ॥ ౧౧౭ ॥— కోపేనేతి ॥
తావత్తదానీం కోపేన కుటిలః భయంకరః సభీమః ఏతైర్గజకుంభైః
కుంభయోనేః ద్రోణస్య నామ్ని కుంభయోనిరితిసంజ్ఞాయాం ఏకదేశో
పిచ కుంభేత్యంశమాత్రమపివాధృతః నామత్వేన స్వీకృతోభూదిత్యు
క్తవాణాః మత్సరః ద్వేషః అస్యాస్తీతిమత్సరీవేత్యుత్ప్రేక్షా, గద
యా గజానాం కుంభాన్ అభాఙ్క్షీత్ భంజయామాస + భంజేః క
ర్తరిలుఙ్ ॥ ౧౧౮ ॥—ఇతీతి ॥ ఇత్యుక్తప్రకారేణ తత్రయుద్ధరం
గె తాం ధృష్టద్యుమ్నవరూథినీ విమాథినీం కరిఘటాం గజబృందం
పాటయతా భంజయతా ఘటోత్కచస్య జనకేన భీమేన ద్రోణసు
తస్య అశ్వత్థామ్నస్సమానం అభిన్నంనామ అశ్వత్థామేతి సంజ్ఞాయ

స్తం కౌరవసేనాపతిమభిజగ్ముః ॥ ౧౧౭ ॥ ప ॥ కోపేన
తావత్కుటిలస్సభీమః కుంభానభాఙ్క్షీద్గదయా గజా
నామ్ । నామ్నైకదేశోపిచ కుంభయోనేరేతైర్ధృతో
భూదితిమత్సరీవ ॥ ౧౧౮ ॥ గ ॥ ఇతి తత్ర తాంకరి

తాలిట్ గమహనేత్యుపధాలోపః ॥ ౧౧౭ ॥—కోపేనేతి ॥ తావ
త్ కోపేన కుటిలస్సభీమః కుంభయోనేద్రోణస్యనామ్నః అభిధే
యస్య ఏకదేశోపి ఏకభాగోపి కుంభః ఏతైర్గజైర్ధృతః అభూత్॥
+ భూసత్తాయాంలుఙ్ ఇతి మత్సరీవ ద్వేషీవ గజానాం కుంభాన్ గ
దయాఅభాంక్షీత్ మర్దయతిస్మ + భంజోఆమర్దనేలుఙ్ ॥ ౧౧౮॥
ఇతీతి ॥ ఇతీత్థం తత్ర కరిఘటాం పాటయతా విదారయతా ఘటో
త్కచజనకేన భీమేన ద్రోణసుతస్య అశ్వత్థామ్నః సమాననామ్నిస
మాభిధే అశ్వత్థామాఖ్యే హస్తిని గజె నిపాతితేసతి ప్రచురః ప్రభూ
తః మదః గర్వః మదోదకంచ యస్యతథాభూతః ॥ ని ॥ మదోరేత
సికస్తూర్యాం గర్వేహర్షేభదానయోరితివిశ్వః ॥ స్వనశానువర్తీస్వ

స్యైతస్మిన్ జ్యోతిర్జనపదేత్యాదినాసమానశబ్దస్యసభావః- హస్తిని
గజే నిపాతితేసతి తత్ర కరిఘటామధ్యే ద్రోణసుతస్యసనామ్ని హ
స్తినీతివాయోజనా- ప్రచురః బహులః మదః బలగర్వః దానజలం
చయస్యసః, స్వవశం స్వేచ్ఛంయథాతథాస్వస్య వశాం కరిణీంచ అ
నువర్తత ఇత్యనువర్తీ శుభతరైరత్యంతశుభ ప్రదైర్మణిభిః కిరీట
గతైరంతర్గతమౌక్తికైశ్చ దేదీప్యమానః మస్తకఃశిరఃయస్యతథోక్త
అయం అశ్వత్థామా ద్రోణసుతః తన్నామకగజశ్చ హతః ఇత్యుక్త
ప్రకారం కర్ణయోరరుంతుదం మర్మఘాతి ధర్మతనయస్యధర్మ
రాజస్య గదితం వచనం అభ్యర్ణం సమీపం యథాతథా సమీపఇతి
యావత్- ఆకర్ణ్య వైవర్ణ్యేనవిరుద్ధకాంత్యా భరితం పూర్ణంవద
నం ముఖం యస్యతథోక్తం- సుతనాశశోకేన పుత్రవిపత్తిదుఃఖేన
యో మోహశ్చిత్తవికారస్తేన పరిత్యక్తఃచాపః యేనతాదృశః శయః హ

ఘటాం పాటయతాఘటోత్కచజనకేన ద్రోణసుత
స్య సనామ్నిహస్తినినిపాతితేసతి ప్రచురమదస్స్వవ
శానువర్తీశుభతరమణిదేదీప్యమానమస్తకోయమశ్వ
త్థామాహత ఇతి ధర్మతనయనిగదితం కర్ణారుంతు
దమభ్యర్ణమాకర్ణ్య వైవర్ణ్యభరితవదనం సుతనాశ
శోకమోహేనపరిత్యక్తచాపశయం స్థండిలేశయం భా

చ్ఛందానువర్తీ స్వకరిణ్యనువర్తీచ ॥ ని ॥ కరిణీధేనుకావశేత్యమ
రః ॥ శుభతరమణినా మణిభిశ్చ దేదీప్యమానం మస్తకం శిరోయస్య
తథావిధః అయమశ్వత్థామాహతఃఇతి ధర్మతనయేన యుధిష్ఠిరేణ గ
దితం ఉక్తం కర్ణారుంతుదం ॥ ని ॥ అరుంతుదంతుమర్మస్పృగిత్యమ
రః ॥ వచనం అభ్యర్ణం సమీపే ఆకర్ణ్య వైవర్ణ్యేనభరితం వదనం
యస్యతం సుతనాశేన యశ్శోకః తేనమోహేన ॥ని॥ మోహమిచ్ఛంతి
మూర్ఛాయామవిద్యాయాంచ సూరయఇతివిశ్వః ॥ పరిత్యక్తా చాప

స్త్రః యస్య తథోక్తం స్థండిలే దర్భాస్తరణే శేత ఇతి శయం భారద్వాజం ద్రోణమాలోక్య హృష్టతరా అతిసంతుష్టా ధీః మనః యస్య తథోక్తః ధృష్టద్యుమ్నః నిజస్య పితుః ద్రుపదస్య బంధనస్య అర్జునకారితస్య స్మృతేః స్మరణాల్, జనుః జన్మ యస్యాస్తథోక్తయా రుషా కోపేన ఉపలక్షితః సత్వరం ఏత్య ఆగత్య హంతుముదయుజ్క ఉద్యుక్తోభూత్ + యుజేః కర్తరి లజ్ ॥ ౧౧౯ ॥— ఏకేనేతి ॥ ద్రుపదస్య సూనుః ధృష్టద్యుమ్నః ఏకేన కరేణ దక్షిణేన ఖడ్గం గృహీత్వా అన్యేన సవ్యేన కరేణ కచం ద్రోణశిఖాంచ గృహీత్వా శీర్షం శిరః విలూయ ఛిత్వా గురుమప్యముం ద్రోణం ద్రాక్ శీఘ్రం అంతేవసంతం శిష్యం మత్వా వర్తమానంచ కలయాంచకార అకరోత్ ॥ విరోధాభాసః ॥

రద్వాజమాలోక్య హృష్టతరధీర్ధృష్టద్యుమ్నో నిజపి
తృబంధనస్మృతిజనుషా రుషా సత్వరమేత్య హంతుముద
యుజ్క ॥ ౧౧౯ ॥ ప ॥ ఏకేన ఖడ్గం ద్రుపదస్య సూ
నుః కరేణ చాన్యేన కచం గృహీత్వా । విలూయ శీర్షం గు
రుమప్యముం ద్రాగంతేవసంతం కలయాంచకార ॥ ౧౨౦

శరాయేన తం స్థండిలేశయం భారద్వాజం ద్రోణం ఆలోక్య హృష్టతరధీః అతిహృష్టబుద్ధిః ధృష్టద్యుమ్నః నిజపితుః ద్రుపదస్య బంధనస్మృతేర్బంధనస్మరణాజ్జనుర్యస్యాస్తయా రుషా సత్వరమేత్య హంతుం ఉదయుజ్క ఉద్యుక్తః + యుజిర్ యోగే లజ్, శ్నసోరల్లోప ఇత్యల్లోపః ॥ ౧౧౯ ॥—ఏకేనేతి ॥ ద్రుపదస్య సూనుర్ధృష్టద్యుమ్నః ఏకేన కరేణ ఖడ్గం అన్యేన కరేణ కచం ద్రోణశిఖాంచ గృహీత్వా విలూన శీర్షం ఛిన్నశిరసం అముం ద్రోణం గురుమపి ఆచార్యమపి ద్రాక్ ఝడితి అంతేవసంతం శిష్యమితి విరోధః అంతే అవసానే వసంతమితి పరిహారః కలయాంచకార చక్రే + కలసంఖ్యానే స్వార్థే ణ్యంతాల్లిట్,

౧౨౦ ॥—తదితి ॥ తదను తత్తాదృశం లోకైకజుగుప్సితం తాతస్య పితుర్వధంనిశమ్య కోపాతిరేకేణ కోపాతిశయేనకలుషః క్షుబ్ధః కృపస్యభగినీ కృపీ తదపత్యం భాగినేయః అశ్వత్థామా ఆగ్నేయమస్త్రం అముచత్ ప్రయుక్తవాన్-యస్మిన్నాగ్నేయాస్త్రే పరసైనికానాం అక్షౌహిణీశలభతాం అగ్నిపతయాళుకీటవిశేషతౌల్యం లభతేస్మ భస్మీభూతేత్యర్థః ॥ ఉపమాలంకారః ॥ ౧౨౧ ॥— తతఇతి ॥ తతః అక్షౌహిణీభస్మీభావానంతరం సురాధీశ్వరసూనునా అర్జునేన ముక్తస్య ప్రయుక్తస్య బ్రహ్మాస్త్రస్య భాసా తేజసా భృశం ధిక్కృతేన నిరాకృతేన గురునందనస్య అశ్వత్థామ్నః అస్త్రేణసార్ధం ఆగ్నేయాస్త్రేణసహ భానుః సూర్యః మందాయమానా క్షీణాభవంతీ ద్యుతిస్తే

తత్తాదృశంతదనుతాతవధంనిశమ్య కోపాతిరేకకలుషః
కృపభాగినేయః । ఆగ్నేయమస్త్రమముచత్పరసైనికా
నామక్షౌహిణీశలభతాంలభతేస్మ(య)త)స్మిన్ ॥౧౨౦॥
తతస్సురాధీశ్వరసూనుముక్త బ్రహ్మాస్త్రభాసా భృశధి
క్కృతేన । అస్త్రేణసార్ధంగురునందనస్యమందాయ

॥ ౧౨౦ ॥—తత్తాదృశమితి ॥ తదను తత్తాదృశం సస్యస్తశస్త్రవధరూపం తాతస్య ద్రోణస్య వధం నాశం నిశమ్య శ్రుత్వా కోపాతిరేకేణ కోపాతిశయేన కలుషః కృపస్య భాగినేయః అశ్వత్థామా ఆగ్నేయం అగ్నిదేవతాకం + అగ్నేర్ఢగితిఢక్, అస్త్రం అముచత్ + ముచ్లృ మోక్షణేలుఙ్ ఇదిత్వాదఙ్, తస్మిన్నస్త్రే పరసైనికానాంఅక్షౌహిణీసేనా శలభతాం లభతేస్మ (ప్రాప + డులభష్ ప్రాప్తౌ లట్ స్మే ఇతిభూతేలట్ ॥౧౨౧॥—తతఇతి ॥ తతః అనంతరం సురాధీశ్వరసూనునా అర్జునేనముక్తస్య బ్రహ్మాస్త్రస్యభాసా తేజసావితథీకృతేనమోఘీకృతేన గురునందనస్య అశ్వత్థామ్నః అస్త్రేణసాకం ఆగ్నేయాస్త్రేణ సమం భానుస్సూర్యః మందాయమానాద్యుతిర్యస్యతథావిధః ఆస బ

జః యస్యతథోక్తః అస అవర్తత అస్తంగతఇత్యర్థః- అత్ర, సూ ర్యస్యాస్తగమనే ఆగ్నేయాస్త్రసాహిత్యవర్ణనాత్సహోక్తిరలంకారః ॥ ౧౨ ॥—ధృతరాష్ట్రేతి ॥ సః ధృతరాష్ట్రసుతఃదుర్యోధనోపిదినే అహ్ని దీపాంకురస్యేవ దీనదీనా ద్రోణసైంధవాదివధశోకేనఅతిమ్లానాదీప్తిః కాంతిర్యస్యతథోక్తస్సన్ ఘటోత్కచస్య సంబంధినః అశ్మనాం పాషాణానాం వర్షాత్ శకలీకృతం ఖండితంబాహూ చ కర్ణౌచనాసాచ బాహుకర్ణనాసంయేషాంతైర్యోధైస్సహ గేహం శిబిరం ప్రత్యాగాత్ ఆగతవాన్ ॥ ఔపచ్ఛందసికమ్ ॥ ౧౩॥

ఇతి శ్రీసదాశివపదారవిందవందనకందళితానందసాంద్రస్య కురవికులచంద్రస్య రామకవీంద్రస్యకృతౌచమ్పుభారత వ్యాఖ్యానేలాస్యాఖ్యానే దశమ స్తబకః

మానద్యుతి రాసభానుః ॥ ౧౨ ॥ ధృతరాష్ట్రసుతో పి గేహమాగాద్దినదీపాంకురదీనదీనదీప్తిః । శకలీకృత బాహుకర్ణనాసైస్సహయోధైస్సఘటోత్కచాశ్మవ ర్షాత్ ॥ ౧౩ ॥*****************

ఇత్యనంతభట్టస్యకృతౌ చమ్పుభారతే దశమ స్తబకః

భూవ ఆసేతి బభూవార్థే ఇతివిభక్తిప్రతిరూపకమవ్యయం నాయం మసధాతుః తస్యాస్తేర్భూరితిభ్వాదేశప్రసంగాత్ ॥ ౧౨ ॥ —॥ ధృతరాష్ట్రేతి ॥ సః ధృతరాష్ట్ర సుతోపి దుర్యోధనోపి దినదీపాంకురవత్ దీనదీనా అతిదీనాదీప్తిద్యుతిర్యస్యతథావిధస్సన్ ఘటోత్కచస్యఅశ్మవర్షాత్ శిలావృష్టైః శకలీకృతంబాహుకర్ణనాసంయేషాంతై ర్యోధైస్సహ గెహం ఆగాత్ ప్రాపత్ + ఇణ్గతౌలుజ్ ఆజ్పూర్వాద్దిణోగాలుజీతిగాదేశః ॥ ౧౩ ॥ ********************

ఇత్యమ్బాళరామసూరివిరచితాయాం చమ్పుభారతే జ్జీవిన్యాం దశమ సబకః

శ్రీరస్తు

ఏకాదశస్తబకప్రారమ్భః

అన్యేద్యురితి ॥ అన్యేద్యుః అబ్ధౌ సముద్రే మిళితైః ప్రవిష్టైః అసృగాపగానాం రక్తనదీనాం కురుపాండవసైన్యజన్యానామితి శేషః పూరైః ప్రవాహైరివేత్యుత్ప్రేక్షా, శోణితం అరుణీకృతం అంగం బిమ్బం యస్యతస్మిన్ పూషణి సూర్యే ఉదయతిసతి ధృతరాష్ట్రసూనుర్దుర్యోధనః కర్ణం సేనాయాః ఆత్మీయాయాః అధిపత్యస్యసరణౌ నాయకత్వపదఇత్యర్థః సువర్ణఘటేషు కనకకుంభేషు యాని

అన్యేద్యురబ్ధిమిళితైరసృగాపగానాంపూరైరివోదయ
తి పూషణిశోణితాంగే। సేనాధిపత్యసరణౌధృతరాష్ట్ర
సూనుఃకర్ణంసువర్ణఘటవారిభిరభ్యషించత్ (౧)॥౧॥

శ్రీహయగ్రీవాయనమః ॥ అన్యేద్యురితి ॥ అబ్ధినామిళితైః సంగతైః అసృగాపగానాం రక్తనదీనాం పూరైరివ ప్రవాహైరివశోణితాంగే రక్తదేహేపూషణి సూర్యే ఉదయతిసతిధృతరాష్ట్రసూనుఃదుర్యోధనః సేనాయాశ్చమ్వాః అధిపత్యస్య సరణౌమార్గే కర్ణంసువర్ణఘటానాం స్వర్ణకలశానాం వారిభిరుదకైరభ్యషించత్ అభిషి

---

(౧) నను కథం భీష్మద్రోణాపేక్షయా తస్యతస్మిన్ సన్మానాతిశయ ఇతిచేత్, తదంతరంగాభిప్రాయఉహ్యతే, అహమాహవేఅర్జునం హనిష్యామి తస్మిన్హతే సానుజోధర్మరాజోహతఏవ, తతఏవార్జునంవినాఅన్యాంశ్చతురోహస్తపతితానపి త్యక్ష్యామీతి కుంతీమానందయితుముక్తం ఇత్యాదికర్ణవికత్థనాలాపాకర్ణనానందపరవశాంతఃకరణస్య పాంచాలీపరిణయఘోషయాత్రాగోగ్రహణాదిసమయేష్వర్జునాదనేకశ్వత్తోభిభవంచవిస్మృత్య తద్వశంవదస్య తస్యైతస్య దుర్యోధనస్య తస్మిన్సాదరాతిశయోభూదితిబోధ్యమ్ ॥

వారీణి జలాని తైః అభ్యషించత్ సేనాపతిమకరోదిత్యర్థః ॥ వసంతతిలకా ॥ ౧ ॥—ఆభామితి ॥ తస్యకర్ణస్య అభిషేకకాలే ఉపరిష్టాత్ శీర్షోపరి తపనీయకుంభః కాంచనకలశః ఆవర్జితఇతి శేషః, ఆత్మప్రభవస్య నిజపుత్రస్య ఉత్తమాంగంశిరః ఆఘ్రాతుంసమీపయాతస్య సన్నిధిమాగతస్య సరోజానాం పద్మానాంబంధోస్సూర్యస్య ఆభాంశోభాం అతానీత్ విస్తారయామాస- కర్ణస్య సూర్యపుత్రత్వాత్తదుత్సవే పుత్రవాత్సల్యాత్కర్ణశీర్షాఘ్రాణాయ సమాగతసూర్యత్వేన సువర్ణకుంభఉత్ప్రేక్షితః- తతశ్చాభాశబ్దః ప్రకాశాత్మకత్వేన బుద్ధోలాక్షణికఇతిధ్యేయం- సచాత్ర సఇవరరాజేత్యర్థఇత్యుపమా- తస్య శోభామివశోభాం దధావితి తత్సదృశధర్మాక్షేపినిదర్శనావా తయోరభిషేకకాలేఇత్యాదివిశేషణవైయర్థ్యాపరాహతత్వాత్।అధికమన్యత్రానుసంధేయం అతానీదితి +తనోతేర్లుఙి చ్లేస్సిచివృద్ధిః ॥ ఉపజాతిః ॥ ౨ ॥—దిగితి ॥ అథాభిషేకానంతరందిశాం మాలమాదిర్యశ్శైలః చక్రవాళః తస్యకుహరే శయానాంగుహా

ఆభామతానీదభిషేకకాలే తస్యోపరిష్టాత్తపనీయకుం
భః । ఆఘ్రాతుమాత్మప్రభవోత్తమాంగం సమీపయా
తస్య సరోజబంధోః ॥ ౨ ॥ దిఙ్మాలశైలకుహరేశ

షేచ + షిచక్షరణేలఙ్, శేముచాదీనామితినుమ్ ప్రాక్సితాదడ్వ్యవాయేపీతిషత్వమ్ ॥ ౧ ॥—ఆభామితి ॥ తస్యకర్ణస్య అభిషేకకాలే ఉపరిష్టాత్ ఉపరిస్థితః ఉపర్యుపరిష్టాదితినిపాతః తపనీయకుంభః సువర్ణకలశః ఆత్మప్రభవస్యపుత్రస్య ఉత్తమాంగం శిరః ఆఘ్రాతుం సమీపయాతస్య నికటంగతస్య సరోజబంధోస్సూర్యస్యఆభాం కాంతిం అతానీత్ + తనువిస్తారేలుఙ్ ॥ ౨ ॥—దిఙ్మాలేతి ॥ అథానంతరం దిఙ్మాలశైలానాం దిగంతపర్వతానాం కుహరేశయానాం గుహాశయానాం + శయవాసవాసుష్వకాలాదిత్యలుక్, కేసరీంద్రా

సునిద్రాణానాం కెసరీంద్రాణాం సింహశ్రేష్ఠానాంసుఖప్రసుప్తిం పృచ్ఛతీతితథోక్తైః, తన్నిద్రాభంజక ఇతియావత్ మహాన్ పటహానాం వాద్యవిశేషాణాం ఆరవఃయస్యతథోక్తేన బలేన చతురంగేణోపలక్షితఃకర్ణః రథేనజవాత్ జన్యస్థలీం యుద్ధదేశం కరేణతర్జితం శరసంధానమోక్షణాభ్యాం కంపితంకాలపృష్ఠంనామధనుర్యేనతథోక్తస్సన్ జగాహే ప్రవిష్టవాన్ + గాహతేఃకర్తరిలిట్ ॥ వసంతతిలకా ॥ 3 ॥—తావదితి ॥ తావత్తదానీమేవ పరేషాం పాండవానాం సంబంధిన్యాః ధ్వజిన్యాః సేనాయాః ఈశ్వరః ధృష్టద్యుమ్నోపి పరితః స్ఫురంతః ప్రకాశమానాః పట్టసాః శక్తయః యష్టయః శరాసాః చాపాః తూణీరాః నిషంగాః శరాః యేషాంతైః బలౌఘైరుపలక్షితః ప్రధనప్రదేశే యుద్ధభువి పదంపాదం న్యధత్త నిహితవాన్,

యః కెసరీంద్రసౌఖప్రసుప్తికమహాపటహారవేణ ।
కర్ణోఽబలేనకరతర్జితకాలపృష్ఠోజన్యస్థలీమథరథేన
జవాజ్జగాహే ॥ 3 ॥ తావత్పరేషాంధ్వజినీశ్వరోపిప
దంన్యధత్తప్రధనప్రదేశే । పరిస్ఫురత్పట్టసశక్తి
యష్టిశరాసతూణీరశరైర్బలౌఘైః ॥ ౪ ॥ చమూద్వ

ణాం సింహానాం సౌఖప్రసుప్తికః సుఖశయనస్యపృచ్ఛకః + పృచ్ఛతౌసుస్నాతాదిభ్యఇతిఠక్, మహతః పటహస్యారవోయస్మిన్ తేనబలేనసైన్యేనసహ వినాపి తద్యోగంతృతీయా కర్ణః కరేణతర్జితం కాలపృష్ఠం తన్నామకంధనుర్యేనతథాభూతస్సన్ రథేన జన్యస్థలీం యుద్ధభూమిం జవాత్ వేగాత్ జగాహే వివేశ + గాహూవిలోడనెలిట్ ॥ 3 ॥ —తావదితి । తావత్ పరేషాం పాండవానాంధ్వజినీశ్వరోపి ధృష్టద్యుమ్నోపి పరిస్ఫురంతః పట్టసఖేటశక్తిశరాసతూణీరశరాః యేషాంతైర్బలౌఘైస్సేనాసంఘైః ప్రధనప్రదేశే యుద్ధప్రదేశే పదం స్థితింన్యధత్త + డుధాఞ్ ధారణపోషణయోఃలఙ్ ॥౪॥—చమ్వితి ॥ తదను ప్రగల్భా సాచమూద్వయీ సేనాద్వయం+టిడ్ఢా

+ దధాతేః కర్తరి లిట్ ॥ ఉపజాతిః ॥ ౪ ॥—చమ్వితి ॥ తదను ప్రగల్భా యుద్ధకుశలా సా చమ్వోః కౌరవపాండవసేనయోః ద్వయీ ద్వయం వ్యోమని విసృత్వరైః వ్యాప్నువద్భిః పాంసూనాం ధూళీనాం పదఘట్టనోత్థానాం పుంజైః రాశిభిః కరణైః ప్రాక్ పూర్వమేవ శుద్ధాం నిష్పాపామపి నిర్మలామపీతి చ. సిద్ధసింధుం ఆకాశగంగాం అపాపాం నిష్పాపాం అపగతం అపాం జలానాం సమూహః ఆపం యస్యాస్తథోక్తామితి చ వ్యతనోత్ చకారేతి యత్, తదేతద్విచిత్రం + తనోతేర్విపూర్వాత్కర్తరి లఙ్, అత్యాశ్చర్యం అత్ర శ్లేషప్రతిభోత్థాపితయోర్విరోధాభాసవిరుద్ధకార్యోత్పత్తిరూపవిషమప్రభేదయోరేకవాచకానుప్రవేశసంకరః ॥ ౫ ॥—పాదాతమితి ॥ పదాతీనాం సమూహః పాదాతం పదాతిసమూహం రథానాం సమూహః రథ్యా ॥

యా సా తదను ప్రగల్భా విసృత్వరైర్వ్యోమని పాంసు
పుంజైః। ప్రాగేవ శుద్ధామపి సిద్ధసింధుం విచిత్రమే
తద్వ్యతనోదపాపామ్ ॥ ౫ ॥ పాదాతం పాదాతం ర
థ్యాం రథ్యా చ హాస్తికం గజతా ।అశ్వం చాశ్వీయం దాం

గాశ్చేతి జీవ- వ్యోమని ఆకాశే విసృత్వరైః విసృమరైః పాంసుపుంజైః ధూళిజాలైః ప్రాగేవ పూర్వమేవ శుద్ధామపి పరిశుద్ధామపి సిద్ధసింధుం గంగాం అపాపాం అకలుషాం వ్యతనోత్ + తను విస్తారే లఙ్, ఏతత్ శుద్ధాయాః శుద్ధికరణం విచిత్రం ఆశ్చర్యం స్వాభావికార్థస్తు అపగతా ఆపో యస్యాం తాం + ఋక్పూరితి సమాసాంతో ప్రత్యయః, ధూళిభిర్గంగామపి శోషమనైషీదితి భావః ॥ ౫ ॥ — పాదాతమితి ॥ పాదాతం పదాతిసమూహం తస్య సమూహ ఇత్యణ్ పాదాతం పత్తిసంఘః రథ్యాః రథాశ్వాః (౧) రథ్యాశ్చ + తద్వహతీతి ర

(౧) ఖలగోరథాదితి సమూహార్థేయప్రత్యయః, అత ఏవ రథ్యా రథకడ్యా రథ ప్రజే ఇత్యమరః అతః పాదాతం పాదాతమితి ప్రక్రమభంగాచ్చ రథ్యాః, రథ్యా ఇతి పాఠకల్పనం గౌణం.

ని ॥ రథ్యారథకడ్యారథవ్రజె ఇత్యమరః ॥ రథికసమూహ ఇతియావత్ ఏవమగ్రేపి రథ్యాంచ ॥ గజానాంసమూహో గజతా హాస్తికం గజసమూహంచ ఆశ్వం అశ్వసమూహః అశ్వీయం అశ్వసమూహంచ ద్రాక్ ద్రుతం ప్రకమ్పితా మహీయస్మింస్తథా అభిదుద్రావ అభిముఖం ధావతిస్మ, ద్వంద్వయుద్ధాయేతిభావః + అభిపూర్వాద్ద్రువతేః కర్తరి లిట్, పాచాతమిత్యాదావణాదయస్సమూహార్థేతద్ధితాః, గీత్యార్యా ॥ ౬ ॥—విరోధీతి ॥ విరోధినాం శత్రూణాం సేనాం అభివీక్ష్య కోపాత్ భాసుసు తేన కర్ణేన విస్ఫారితాత్ టంకారితాత్ చాపాత్కాలపృష్ఠాత్ విజృంభమాణం వర్ధమానం స్వం స్వీయంగుణం శబ్దం వోఢుం ధర్తుంసమస్తమపి వియదాకాశం నశశాక నక్షమతే స్మ + శక్లృ శక్తౌ కర్తరిలిట్, సంబంధే అసంబంధరూపాతిశయోక్తిః ఉపజాతిః ॥ ౭ ॥— కుర్వితి ॥ కురుచమూపతినా కర్ణేన బాణైర్వి

గభిదుద్రావ ప్రకంపితమహీకమ్ ॥ ౬ ॥ విరోధిసే
నామభివీక్ష్యకోపాద్విస్ఫారితాద్భాసుసు తేనచాపా
త్ । విజృంభమాణంతరసాగుణంస్వంవియత్సమస్తంన
శశాకవోఢుమ్ ॥ ౭ ॥ కురుచమూపతిబాణవిదారితా

థయుగ(ప్రా)సంగమితియత్ హాస్తికం గజసమూహం అచిత్తహస్తిధేనోరితిఠక్ గజతా గజసహాయాభ్యాం చెతిసమూహార్థేతల్ ఆశ్వం అశ్వసమూహం + తస్యసమూహ ఇత్యణ్, అశ్వీయం + కేశాశ్వాభ్యాం యఞ్ఛావన్యతరస్యామితిఛః ప్రకంపితామహీయస్మిన్కర్మణితద్యథాభవతితథానద్వ్రుతశ్చేతికప్ ద్రాక్ అభిదుద్రావ + ద్రుద్రుగతౌ లిట్ ॥ ౬ ॥ —విరోధిసేనామితి ॥ విరోధిసేనాం శత్రుసైన్యం అభివీక్ష్య దృష్ట్వా భాసుసు తేనకర్ణేన కోపాత్ క్రోధాత్ విస్ఫారితాత్ టంకృతాత్ చాపాద్ధనుషః తరసా విజృంభమాణం వర్ధమానంస్వం స్వీయం గుణం శబ్దమితియావత్, సమస్తం వియత్ ఆకాశః కర్తృ వోఢుం నశశాక + శక్లశక్తౌలిట్ ॥ ౭ ॥—కుర్వితి ॥ కురుచమూప

దారితాత్ పాటితాత్ కరిణాం పాండవగజానాం మస్తకాత్ శిర స ఇతి జాతావేకవచనం, మణయః ముక్తాఫలాని, ద్యుమణయే సూర్యాయ సుతేన త్వత్పుత్రేణ కర్ణేన వితీర్ణాం దత్తాం నిజానాం స్వీయానాం ఆస్పదానాం నివాసానాం గజశిరసాం దుర్దశాం పాటనాత్మికాం విదీర్ణేతిపాఠే పాటితానామిత్యాస్పదవిశేషణం వినివేదయితుం విజ్ఞాపయితుం కిలేతిసంభావనాయాం ఉదపతన్ ఉత్థితవంతః + ఉత్పూర్వాత్పతతేః కర్తరిలఙ్ ॥ ద్రుతవిలమ్బితమ్ ॥ ౮ ॥—అనేకధేతి ॥ అస్యకర్ణస్య బాణైః అనేకధా బహుప్రకారం దత్తాని కృతాని బిలానియస్యాంతథోక్తా అరాతీనాం శత్రూణాం సంబంధినీ ఖేటావళిః ఫలకపఙ్క్తిః భీర్భయం వ్రీళః లజ్జాఖేదః దుఃఖం ఏతత్త్రయమేవ అవకరః తుషధూళ్యాదిపుంజః తస్మాత్ పృథక్త్రయా పార్థక్యేన అసూన్ ప్రాణాన్ గ్రహీతుం యమస్య కాలస్య చాలినీ సానేకధం.

దుదపతన్మణయః కరిమస్తకాత్ । సుతవితీర్ణనిజాస్ప
దదుర్దశాం ద్యుమణయే వినివేదయితుంకిల ॥౮॥ అనేక
ధాదత్తబిలాస్యబాణైరరాతిఖేటావళిరాబభాసే । భీ
వ్రీళఖేదావకరాద్గ్రహీతుం పృథక్త్రయాసూన్యమచా

తైః కర్ణస్యబాణైర్విదారితాత్ పాటితాత్ కరిణాంమస్తకాత్ జాత్యేకవచనం మణయః ముక్తాఫలాని సుతేనకర్ణేనవితీర్ణాంనిజాస్పదస్య స్వస్థానస్య దుర్దశాం దురవస్థాం ద్యుమణయే సూర్యాయ ఘృణిశబ్దేనసాజాత్యాత్ వినివేదయితుంకిల ఉదపతన్ ఊర్ధ్వమగచ్ఛన్ + పత్లగతౌలఙ్ ॥ ౮ ॥ అనేకధేతి ॥ అస్యకర్ణస్యబాణైః అనేకధా బహుప్రకారేణ దత్తబిలా వితీర్ణరంధ్రా అరాతిఖేటానాం శత్రుచర్మణాం ఆవళిః పఙ్క్తిః భీః భయం హ్రీర్లజ్జా ఇతివిభేదో యస్య తస్మాదవకరాత్సంకరాత్ ॥ ని ॥ సమ్మార్జనీశోధనీస్యాత్సంకరోవకరస్తథా। క్షిప్తేఇత్యమరః ॥ అసూన్ ప్రాణాన్ ॥ ని ॥ పుంసిభూ

ధ్రీవర్తులవైణవయంత్రవిశేషఇవేత్యుత్ప్రేక్షా, ఆబభాసే రరాజ, + భాస దీప్తౌ కర్తరి లిట్, అత్ర మృతికాలికభయలజ్జాఖేదానాం ప్రాణసంగతానాం అవకరత్వరూపణేన శుద్ధధాన్యత్వరూపణ ప్రతీతేరేకదేశవర్తిరూపకస్యోక్తోత్ప్రేక్షోజ్జీవకత్వాత్తయోరంగాంగిభావేన సంకరః ॥ ౮ ॥ సంకరోవకరస్తయా క్షిప్తే ఇతి చాలనీతితఉః పుమానిత్యుభయత్రాప్యమరః ॥ ఉపజాతిః ॥ ౯ ॥——తదన్వితి ॥ తదను ద్యుమణౌస్నుతః సకర్ణాః బాణానాంగణైః పత్తీనాం పాదచారిణాం కదంబకం సమూహం ధృతావిపత్తిః మరణాపత్ యేనతథోక్తం వ్యధాత్, + విపూర్వాద్ధధాతేః కర్తరి లుఙ్, నిషాదినాం గజారోహాణాం కులం సమూహం అత్యంతంవిషాదః మరణదుఃఖమస్యాస్తీతి అతివిషాది వ్యధాత్ రథికానపి యమపుర్యాః పంథానంగచ్ఛంతీతిపథికాన్ వ్యధాత్ త్రివిధానప్యవధీదిత్యర్థః ॥ ద్రుతవిలంబితమ్ ॥ ౧౦ ॥——అగ్రేసరఇతి ॥ కర్ణహతేషు హతానాంమధ్యఇత్యర్థః కశ్చిదగ్రేసరఃసర్పి

లినీవ ॥ ౯ ॥ తదనుబాణగణైర్ద్యుమణౌస్నుతాద్ధృ
తవిపత్తిసపత్తికదంబకమ్ । అతివిషాదనిషాదికులంవ్య
ధాద్యమపురీపథికాన్రథికానపి ॥ ౧౦ ॥ అగ్రేసరః క

మ్న్యసవః ప్రాణా ఇత్యమరః ॥ పృథక్తయా ప్రత్యేకతయాగ్రహీతుం యమస్య చాలనీతితఉరివ ॥ ౮ ॥ చాలనీతితఉఃపుమానిత్యమరః ఆబభాసే + భాసృదీప్తౌలిట్ ॥ ౯ ॥ ——తదన్వితి ॥ తదను ద్యుమణౌస్నుతఃకర్ణాః బాణగణైః పత్తికదంబకం పదాతిసంఘం ధృతావిపత్తిరాపద్యేనతత్ నిషాదికులం హస్తిపకవర్గం అతివిషాది, అత్యంతం విషాదవత్ రథికానపి యమపుర్యాః పథికాన్ మార్గగాన్ వ్యధాత్ అకరోత్ + డుధాఞ్ ధారణపోషణయోఃలుఙ్ గాతిస్థేతిసిచోలుక్ ॥ ౧౦ ॥——అగ్రసరఇతి ॥ కర్ణేనహతేషుమధ్యే అగ్రేసరః పురోగామీ కశ్చిద్భటః రవేః రంధ్రమార్గం ప్రవిష్టః ॥ ద్వావిమౌపు

శత్వేన పురోగామీతి హేతుగర్భవిశేషణం భటః రవేస్సూర్యస్య రం
ధ్రమార్గం ప్రవిష్టస్సన్నేవ నిలింపానాం దేవానాం చాటుశ్రుత్యా
స్తుతివాక్యశ్రవణేన పుష్టః ప్రవృద్ధః దేహః యస్య తథోక్తస్సన్ ఉ
చ్చైరూర్ధ్వం కించిదపి నిర్గంతుం నేష్టేస్మ న శశాక + ఈష్టేః కర్త
రిలిట్ - అత్ర సూర్యబింబనిర్గమనశక్తిసంబంధేపి తదసంబంధోక్తి
రూపాతిశయోక్తిః అగ్రేసరత్వనిలింపచాటుశ్రుతిపుష్టదేహత్వరూపా
నేకపదార్థహేతుకకావ్యలింగోజ్జీవితత్వాద్ద్వయోరంగాంగిభావేనస
ఙ్కరః ॥ ఉపజాతిభేదః ॥ ౧౧ ॥—పుష్పేతి ॥ పుష్పాణాం నూత
నసురవరణస్రజాం ప్రదానేన హేతునా బుధద్రుమాణాం కల్పవృక్షా
ణాం వర్గే పంచకే శ్రాంతే ఉపరతేసతి పుష ఏషాన్యేసతీతియావత్
అమర్త్యః అప్సరసః ప్రథమం వృతానాం అమరాణాం నూతనసురా
ణాం కంఠాత్ మాలాం పూర్వంవరణనిక్షిప్తాం హఠేన బలాత్కారే
ణ అపహృత్య ఆదాయ అభ్యగ్రసురాన్ నూతనసురాన్ అవృణ్వ
త వృతవత్యః + వృణోతేః కర్తరిలఙ్, అతిపరిచయాద్దోషః కస్యనో

ణహ తేషు కశ్చిద్భటః ప్రవిష్టో రవిరంధ్రమార్గమ్।
నిలింపచాటుశ్రుతిపుష్టదేహో నిర్గంతుమీష్టేస్మ న కిం
చిదుచ్చైః ॥ ౧౧ ॥ పుష్పప్రదానేన బుధద్రువర్గే
శ్రాంతే మరాణాం ప్రథమం వృతానామ్। హఠేన కం

రుషాలాక్ష సూర్యమండలభేదినా । పరివ్రాడ్యోగయుక్తశ్చ రణేచా
భిముఖో హతఇత్యుక్తేః ॥ నిలింపానాం దేవానాం చాటూనాం ప్రియ
వచనానాం శ్రుత్యా పుష్టః దేహో యస్య తథాభూతః అతఏవ ఉచ్చైః ఊ
ర్ధ్వం కించిత్స్వల్పమపి నిర్గన్తుం నేష్టేస్మ అసమర్థోభూదిత్యర్థః
+ ఈశ ఐశ్వర్యే లట్ ॥ ౧౧ ॥—పుష్పేతి ॥ బుధద్రుమాణాం కల్పవృక్షా
ణాం వర్గే పుష్పాణాం ప్రదానేన శ్రాంతే సతి అమర్త్యః దేవ్యః ప్ర
థమం వృతానాం అమరాణాం కంఠాత్ హఠేన మాలాం అపహృత్య

హంతిమానంనవనపగుణరాగీప్రాయశోలోకఏవ ప్రథమదివసచంద్రస్సర్వలోకైకవంద్యస్సతుసకలకలాభిఃపూర్ణబింబోపినాహః ఇతిన్యాయాదితిభావః, అత్ర సురతరూణాం పుష్పహానస్యత్వాసంబంధేపి సంబంధోక్తిరూపాయాః సురాంగనానాం ప్రథమన్యతామరకంఠమాలాపహరణాసంబంధేపి సంబంధోక్తిరూపాయాశ్చాతిశయోక్తేరంగాంగిభావేనసంకరస్తేన కర్ణనిహతాభటాఅసంఖ్యేయాఇతివస్తుప్రతీతేరలంకారేణవస్తుధ్వనిః ॥ ఉపజాతిః ॥ ౧౨ ॥—తత్తాదృశమితి॥ ససఇవదృశ్యతేతత్తాదృశస్తం తరణిభువస్సూర్యపుత్రస్యభుజయోశ్చండిమానం ప్రతాపం సమ్యగ్వీక్ష్య ఏషాం రిపూణాం దృశఃనేత్రేషు రణతలే యుద్ధదేశే భీతిం భజంతీతి తద్భాజఃనతు చ కారో వ్యర్థః, ఏకం వామేతరద్దక్షిణం వనమాలినః శ్రీకృష్ణస్వరూపిణో విష్ణోః నేత్రం లోచనం సూర్యశ్చ ప్రమోదేన ఆనందేన పరితః మేదురం పూర్ణమేవాసీత్, అత్ర కృష్ణనేత్రస్య రిపుదృగంతఃపాతినోపి ప్రమోదపరిమేదురత్వవిరోధస్య సూర్యాత్మకత్వే నాభాసీకరణాద్విరోధాభాసః, పుత్రోత్కర్షస్య పిత్రానందకరత్వాదిత్యభి

తాదవహృత్యమాలామవృణ్వతాభ్యగ్రిసురానమర్త్యాః॥౧౨॥
తత్తాదృశంతరణిభూభుజచండిమానంసంవీక్ష్యసర్వరిపు
దృశుచభీతిభాక్షు ! ఆసీత్ప్రమోదపరిమేదురమేక

అభ్యగ్రిసురాః నూతనదేవాః అన్వృణ్వత+ వృఞ్వరణేలఙ్ ॥౧౨॥ తత్తాదృశమితి ॥ తత్తాదృశం తరణిభువః కర్ణస్య భుజయోశ్చండిమానం సంవీక్ష్య సర్వరిపూణాందృశుచ నేత్రేషుచ భీతిభాక్షుచసతీషు రణతలే వామేతరత్ దక్షిణం వనమాలినః కృష్ణస్య నేత్రమేకమేవ ప్రమోదేన సంతోషేణ పరిమేదురం ॥ ని ॥ సాంద్రస్నిగ్ధస్తుమేదురఇత్యమరః ॥ ఆసీత్ + అసభువిలఙ్ స్వామినః దక్షిణనేత్రస్యసూర్యాత్మకత్వాత్పుత్రశౌర్యదర్శనేన శత్రుసంబంధిసంబంధిత్వేపిసంతో

ప్రాయః ॥ వసంతతిలకా ॥ ౧౩ ॥—రిక్త ఇతి ॥ సిద్ధానాంగంధర్వా ణాంచ దేవయోనివిశేషాణాం వర్గే సమూహే వీరస్య తస్యకర్ణ స్య మూర్ధ్ని శిరసి ముక్త్వాముక్త్వా వృష్ట్వావృష్ట్వా + వీప్సాయాం ద్విర్భావః అర్థాత్పుష్పాణీతిభావః, పుష్పైః రిక్తేశూన్యేసతి అ భ్రే ఆకాశే స్థితానాం ద్యోసదాందేవానాం గోష్ఠ్యాస్సభాయాఃమ ధ్యేపూషాచంద్రౌ సూర్యాచంద్రమసౌద్వావేవ+ దేవ తాద్వంద్వేచే త్యానఙ్, పుష్పవంతౌ సపుష్పౌ పుష్పవన్తసంజ్ఞావితిచ అభూతాం

మేవవామేతర(౧)దక్షిణతలేవనమాలినేత్రమ్॥౧౩॥ రి
క్తేపుష్పైస్సిద్ధగంధర్వవర్గేముక్త్వాముక్త్వా మూర్ధ్ని
వీరస్యతస్య । ద్వావేవాభ్రేద్యోసదాం గోష్ఠిమధ్యే
పూషాచంద్రౌపుష్పవంతౌ(౨)వభూతామ్ ॥ ౧౪ ॥

ష్టాభూదితిభావః ॥ ౧౩ ॥—రిక్తే ఇతి ॥ సిద్ధగంధర్వముఖ్యే తస్య వీర స్య కర్ణస్యమూర్ధ్ని ముక్త్వాముక్త్వా పుష్పైః రిక్తేశూన్యేసతి అ భ్రే ఆకాశే ద్యోసదాం దేవానాం గోష్ఠిమధ్యే సభామధ్యే + జ్యాపోస్సంజ్ఞాఛందసోర్బహులమితి బహులగ్రహణాదసంజ్ఞాయామ పిక్వచిద్ధ్రస్వః పూషాచంద్రౌ సూర్యచంద్రౌదేవతాద్వంద్వేచేతి పూ ర్వపదస్యానఙాదేశః ద్వావేవపుష్పవంతౌ ॥ ౧ ॥ ఏకయోక్త్యా పు

(౧) వామేతరమితిపాఠే బహువ్రీహౌనసర్వనామతా.

(౨) పుష్పంవికాసః అనయోరస్తీతివిగ్రహేతాంతత్వం, అతఏవక్రమో దితాభ్యామివ పుష్పవద్భ్యాం మహోద్యానఇవ పుష్పవదక్షే ఇతి లోచనే పుష్పవత్తయాఇత్యాదిప్రయోగాస్సంగచ్ఛంతే, అయమ కారాంతోప్యస్తి, అతఏవామరమాలాయాం రవిశశినౌ పుష్పవంతా ఖ్యావితి, తథాఆశ్చర్యమంజర్యామపి, ప్రాకప్రత్యగ్ధరణీధరశిఖరస్థిత పుష్పవంతాభ్యామిత్యాదిచ, అమరసింహస్తు పక్షద్వయంమనసినిధా య ఏకయోక్త్యాపుష్పవంతావితిసామాన్యేననిర్దిష్టవాన్

అతి పూర్వవదలంకారోధ్వనిశ్చ అతిరిక్తై పుష్పైఏస్సిద్ధసాధ్యాదివర్గ
ఇతి సిద్ధగంధర్వముఖ్యాఇతివావతనీయం అన్యథా విద్యాధరాదిదేవా
నాం పుష్పశూన్యత్వానుక్త్యా సూర్యేంద్వతిరిక్తానాం సర్వేషామ
పుష్పవత్త్వాత్తయోరేవ పుష్పవత్త్వ పరిశేషీకరణాసంగతేరితి శా
లినీవృత్తమ్ ॥ ౧౪ ॥—వియదితి ॥ అముష్యకర్ణస్య సంబంధిభిః క
ఠోరైః దారుణైః విశిఖైర్బాణైః తత్ప్రహారభీత్యేతియావత్, అబ్జబ
న్ధుస్సూర్యః వియతః ఆకాశస్య ప్రదేశాత్ దూరం దుద్రావ పలా
యితవాన్, ధ్రువం అసంశయం శ్రాంతగత్యంవిహాయ రథం పాదైరే
వేతిభావః, నోచేత్ సపదైర్నదుద్రావయది అస్య అబ్జబంధోః పా
దాశ్చరణాః కిరణాశ్చ పాటలిమానం ఆరుణ్యం అచిరాత్ తత్క్షణాదేవ
కథంభజేరన్ ప్రాప్నుయుః నప్రాప్నుయురేవేత్యర్థః ÷ సంభావనా
యాంలిజ్, అత్ర శ్లేషభిత్తికాభేదాధ్యవసితపాదారుణ్యాన్యథానుపప
త్త్యా రవేర్ధావననిశ్చయాదర్థాపత్తిర్నామ ప్రమాణాలంకారో౽తి
శయోక్త్యుజ్జీవితఇతి ద్వయోరంగాంగిభావేనసంకరః ॥ (౧) పాటలిమా
తిరేకమితి పాఠోర్క వాచకపదసాకాంక్షత్వాత్కాకాక్షిన్యాయస్యా
ర్థాభేదఏవ ప్రవృత్త్యాఅముష్యేతిపదానుషంగాయోగాచ్చోపేక్ష్యః

వియత్ప్రదేశాద్విశిఖైఃకఠోరైర్దుద్రావదూరం ధ్రు
వమబ్జబంధుః। అముష్యనోచేదచిరాద్భజేరన్పాదాః

షవంతౌదివాకరనిశాకరావిత్యమరోక్తేస్తచ్ఛబ్దవాచ్యౌ పుష్పావన్యా
నయోస్తఇత్యనయవార్థవంతౌచ అభూతాం + భూసత్తాయాంలుజ్ ॥
౧౪ ॥—వియదితి ॥ అబ్జబంధుస్సూర్యః కఠోరైఃవిశిఖైర్బాణైర్వియ
త్ప్రదేశాత్ ఆకాశప్రదేశాత్ దూరం దుద్రావ పలాయామాస ధ్రు
వం నోచేత్ అముష్యసూర్యస్య పాదాః అంఘ్రయః రశ్మయశ్చ అ
చిరాత్ శీఘ్రం పాటలిమ్నః అతిరేకం అతిశయం కథం భజేరన్భజే

పాటలిమాతిరేకమితీత్యాగభ్యుడపేక్ష్యఇత్యంతా పక్ష్యర్ధనసమీచీనా

అస్తాన్మ‌ఖో భూదర్క ఇతి పరమార్థః॥ ౧౫॥—తరణేరితి॥ తదాసూర్యా
స్తమయసమయే తరణేస్సూర్యస్య కిరణైరరుణానాం రంజితానాం ప
యోముచాం మేఘానాం పటలం సమూహః వ్యోమ్ని ఆకాశే పిశా
చైశ్చిరకాలం భోక్తుమిచ్ఛా బుభుక్షా తయా హేతునా ఆహవాత్ కురు
పాండవయుద్ధదేశాత్ ఉపాత్తం సంగృహీతం అధికం మాంసమివేత్యు
త్ప్రేక్షా బభాసే॥ ఔపచ్ఛందసికం నామ వైతాలీయభేదః॥ ౧౬॥
అవరోపితజ్యమితి॥ అథ దినస్య విరతౌ సాయంకాలే అవరోపితాకో
టితః స్రంసితా జ్యా మౌర్వీ యస్య తథోక్తం కర్ణస్య కార్ముకం ధనుః
భయాత్ హరితాం దిశాం అంతరే మధ్యే ద్రవతాం పలాయమానానాం అ
రాతిధరణీభుజాం శత్రురాజానాం అవలోకనాయేవేత్యుత్ప్రేక్షా, వి
నమ్రితాం నమ్రీభావం విజహౌ తత్త్యాజ ఊర్ధ్వం దీర్ఘీభూతమభూ

కథం పాటలిమాతిరేకం నమేన)॥౧౫॥ తరణేః కిరణైస్స
దారుణానాం పటలం వ్యోమ్ని పయోముచాం బభాసే। చి
రకాలబుభుక్షయా పిశాచైరధికం మాంసమివాహవా
దుపాత్తమ్॥ ౧౬ ॥ అవరోపితజ్యమథ కర్ణకార్ము
కం విరతౌ దినస్య విజహౌ వినమ్రితామ్। అవలోకనా
య హరిదంతరే భయా ద్ద్రవతామరాతిధరణీభుజామి

యః + భజ సేవాయాం లిట్॥ ౧౫ ॥—తరణేరితి॥ తదా తస్మిన్కా
లే తరణేస్సూర్యస్య కిరణైః అరుణానాం పయోముచాం పటలం వ్యో
మ్ని చిరకాలం బుభుక్షయా భోక్తుమిచ్ఛయా పిశాచైః ఆహవాద్యు
ద్ధాత్ ఉపాత్తం అధికం మాంసమివ బభాసే + భాసృ దీప్తౌ లిట్॥
౧౬ ॥—అవరోపితేతి॥ అథానంతరం దినస్య విరతౌ సాయంకాలే అవ
రోపితా జ్యా యస్య తత్ కర్ణస్య కార్ముకం ధనుః హరిదంతరే దిగంత
రే భయాద్ద్రవతాం పలాయమానానాం అరాతిధరణీభుజాం శత్రు
భూపానాం అవలోకనాయేవ వినమ్రితాం విజహౌ + ఓహాక్ త్యాగే

దిత్యర్థః ॥ మంజుభాషిణీ ॥ ౧౭ ॥— అప్రాప్తేతి ॥ సభానుసూనుః కర్ణః తుశబ్దో వ్యర్థః అప్రాప్తాః అలగ్నాః నూతనాః నవాః భీష్మద్రోణయుద్ధకాలికభిన్నా ఇతియావత్ శరక్షతయః శాస్త్రవద్బాణవ్రణాని యైస్తైః అతఏవ స్వసైన్యైః కర్తృభిః అస్పందాభిః ఆశ్చర్యాన్నిశ్చలాభిః దృష్టిభిః క్షణేక్షణే అనుక్షణం ఈక్ష్యమాణస్సన్ కించ దుర్యోధనస్య అగ్రకరేణ సంవలితా గృహీతా అంగులీ కనిష్ఠికా యస్య తథోక్తస్సన్ + సద్వృతశ్చేతికప్ ప్రత్యయః, ఆత్మనః కటకం శిబిరం ప్రావిక్షత్ + విశతేః కర్తరి లుఙ్, అత్ర నూతనబాణవ్రణరాహిత్యస్య విశేషణగత్యా అనుక్షణనిష్పందదృష్టినిరీక్షణహేతుత్వాత్పదార్థహేతుకం కావ్యలింగమ్ ॥ వసంతతిలకా ॥ ౧౮ ॥—అపరేద్యురితి ॥ అపరేద్యుః పరస్మిన్ దినే పరితః స్ఫురితాః సంచరంతః ప్రకాశమానా వా కమలానాం చక్రాణాం చక్రవాకానాంచ వ్యూహాస్సమూ

౧౭ ॥ అప్రాప్తనూతనశరక్షతిభిస్స్వసైన్యైరస్పందదృష్టిభిరనుక్షణమీక్ష్యమాణః । దుర్యోధనాగ్రకరసంవళితాంగులీకః ప్రావిక్షదాత్మకటకం సతుభానుసూనుః ॥ ౧౮ ॥ X ॥ అపరేద్యుః పరిస్ఫురితకమలచక్రవ్యూహే ప్రకాశమానపత్రికులసంచారే ప్రకటి

లిట్ - ఉన్నతం బభూవేత్యర్థః ॥ ౧౭ ॥ — అప్రాప్తేతి ॥ సభానుసూనుస్తు కర్ణస్తు అప్రాప్తాః నూతనాః శరక్షతయో యైస్తైః అస్పన్దదృష్టిభిః అచఞ్చలనేత్రైః స్వసైన్యైః అనుక్షణం ఈక్ష్యమాణః దుర్యోధనస్యాగ్రకరేణ సంవళితాః అంగుల్యో యస్య తథాభూతస్సన్ సద్వృతశ్చేతికప్, ఆత్మకటకం స్వసైన్యం ప్రావిక్షత్ + వివేశ ప్రవేశనే లుఙ్, శలఇగుపధాదితిక్సః ॥ ౧౮ ॥—అపరేద్యురితి ॥ అపరేద్యుః అపరస్మిన్నహని పరిస్ఫురితః కమలచక్రవత్ కమలాకృతిశ్చక్రాకృతిశ్చ వ్యూహః బలవిన్యాసో యస్య తస్మిన్ అస్యత్ర పరిస్ఫురితః క

హః యస్మింస్తస్మిన్ పరితస్స్ఫురంతౌ కమలచక్రవ్యూహౌ పద్మచక్రాకారబలవిన్యాసౌ యస్మింస్తస్మిన్నితి చ పరితః స్ఫురితః పద్మాకారబలవిన్యాసో యస్మింస్తస్మిన్నితి వా ॥ ని ॥ చక్రం రథాంగే సేనాయామితి విశ్వః ॥ ప్రకాశమానః పత్రిణాం పక్షిణాం బాణానాం చ కులస్య బృందస్య సంచారః యస్మింస్తస్మిన్ ప్రకటితం ధనంజయస్య అగ్నేరాహవనీయాదేస్తేజసః వర్ధనం ప్రజ్వలనం యస్మింస్తస్మిన్ ప్రకటితం ధనంజయస్య అగ్నేస్తేజసః ప్రకాశస్య వర్ధనం ఛేదనం యస్మింస్తస్మిన్నితి వా ॥ ని ॥ వర్ధనం ఛేదన ఇత్యమరః॥ దివాగ్నేర్నిష్ప్రకాశత్వాత్పూర్వత్రయజ్వభిః ప్రాతరగ్నిహోత్రకరణాదితి చ భావః, అన్యత్ర ప్రకటితం ధనంజయస్యార్జునస్య తేజసః ప్రతాపస్య వర్ధనం యస్మింస్తస్మిన్ అతఏవ భావిని భవిష్యతి ప్రధనే యుద్ధ ఇవ స్థితే ప్రభాతసమయే ప్రాతఃకాలే ప్రాదుర్భవతి సతి మధుం నామ దానవం మథ్నాతీతి మధుమథనః కృష్ణస్సారథిర్యస్య తస్య మఘవత ఇంద్రస్య కుమారోఽర్జునస్తస్య వధస్య కృతే వధార్థం శల్యస్య మద్రరాజస్య సారథ్యం సూతకృత్యమేవ పరం సాధనం ముఖ్యకారణం అవధారయత్వా

తధనంజయతేజోవర్ధనే భావిని ప్రధన ఇవ ప్రభాతస
మయే ప్రాదుర్భవతి సతి మధుమథనసారథేర్మఘవ
త్కుమారస్య వధకృతే శల్యస్య సారథ్యమేవ పరం సా

ఖలానాం చ క్రాణాం చక్రవాకాణాం వ్యూహస్సమూహో యస్మింస్తస్మిన్ ప్రకాశమానః పత్రికులస్య బాణసమూహస్య పక్షిసంఘస్య చ సంచారో యస్మింస్తస్మిన్ ప్రకటితం ధనంజయస్య అర్జునస్యాగ్నేశ్చ తేజసః పరాక్రమస్య కాంతేశ్చ వర్ధనం వృద్ధిశ్ఛేదనం చ యస్మింస్తస్మిన్ ॥ని॥ ధనంజయోఽర్జునే వహ్నావితి తేజో ధామ్ని పరాక్రమే ఇతి చ ॥ వర్ధనం ఛేదనే వృద్ధావితి చ విశ్వః ॥ భావిని భవిష్యతి ప్రధన ఇవ యుద్ధ ఇవ ప్రభాతసమయే ప్రాదుర్భవతి సతి మధుమథనః కృష్ణస్సార

నిశ్చినుతా రాధేయేన కర్ణేన కృతంబోధనం శల్యేన సారథ్యకరణా
య ప్రేరణాయస్యతథోక్తస్సుయోధనః సబహుమానంయథాతథామా
నమేవధనంభజతీతిభాజం అతఏవ స్వస్య స్వీయస్య ఆగమనస్యయన్ని
దానం ముఖ్యకారణం కర్ణసారథ్యప్రార్థనాత్మకం తస్య పరిజ్ఞా
నేన విమనాయమానం ఖిన్నమపి మద్రాణాంజనపదానాం రాజామ
ద్రరాజస్తం శల్యముపగమ్య ప్రాప్య మధురాశ్శ్రుతిప్రీతికరీరచనా
శబ్దసందర్భఃయేషుతైః తైస్తైర్నానావిధైః వచనైర్వాక్యైః కోపఃఅ
నుచితకృత్యప్రేరణాజన్యః సఏవగిరిస్తస్య అధిత్యకాప్రదేశాత్ ॥ని॥
అద్రేరూర్ధ్వభూమిరూర్ధ్వమధిత్యకేత్యమరః ॥ కథంచిదతికష్టేన అవరోప్య
అవరోహ్య విగతకోపంకృత్వేతియావత్, కర్ణరథస్యనైపథ్యం అల
ఙ్కారం సారథ్యం అధిరోపయామాస అంగీకారితవాన్ మద్రరాజ
మిత్యనుషజ్యతే, మఘవత్కుమారస్యేత్యత్ర కర్తృత్వస్యసంబంధత్వ
ధనమవధారయిత్వా రాధేయేన కృతబోధనస్సుయోధ
నస్సబహుమానంమానధనభాజంమద్రరాజముపగమ్య
స్వాగమననిదానపరిజ్ఞానేన విమనాయమానమపి తం
తైస్తైర్మధురరచనైర్వచనైః కోపగిరేరధిత్యకాప్రదే
శాత్కథంచిదవరోప్య కర్ణరథనైపథ్యంసారథ్యమధి
రోప్యస్యతస్య మఘవత్కుమారస్యార్జునస్య వధకృతె శల్యస్య సార
థ్యం సారథికర్మైవసాధనం అవధారయిత్వా రాధాతనయేన కర్ణేన
కృతబోధనః సుయోధనః దుర్యోధనః మానఏవధనం తస్య భాజనం
పాత్రం మద్రరాజంశల్యం ఉపగమ్య స్వాగమనస్య నిదానం కార
ణం యత్సారథ్యకరణం తస్యపరిజ్ఞానేన దుర్మనాయమానం విమన
స్కమపి తైస్తైర్మధురరచనైఃవచనైః కోపఏవగిరిస్తస్యఅధిత్యకాయాః
ఊర్ధ్వభూమేః ప్రదేశాత్ కథంచిదవరోప్య అవతార్య కర్ణరథ
స్య నైపథ్యం ఆకల్పంసారథ్యం అధిరోపయామాస ఆరోపయామాస

వివక్షయా శేషషష్ఠీవిధానా దర్జునకర్తృకాత్మవధార్థమిత్యర్థలా-
భోఽపీతి ధ్యేయమ్ ॥ ౧౯ ॥—అథేతి ॥ అథ శల్యేన సారథ్యకరణాంగీక
రణానంతరం ప్రశస్తః పరాక్రమోఽస్యాస్తీతి పరాక్రమీ ప్రశంసాయా
మినిః, రవేర్భవతీతి రవిభూః కర్ణః మద్రనాయకేన శల్యేన నిబద్ధాస్సం
యోజితాః సైంధవా అశ్వాః యస్మింస్తం రథం ఆరురోహ ఆరూఢవాన్
ప్రమదః ఆనందః చ స్వపక్షః కౌరవచమూచరాన్ దుర్యోధనసేనాః
పరమత్యంతం ఆరురోహ అతిసాధ్వసం అత్యంతభయం తు పరయోధా
నాం పాండవభటానాం మండలం సమూహం పరం ఆరురోహ అత్ర క
ర్ణకర్తృకశల్యసారథిరథారోహణవాక్యార్థస్య కౌరవపాండవచ
మూద్వయీమోదఖేదహేతుత్వాద్వాక్యార్థహేతుక కావ్యలింగద్వయ
సంసృష్టైరారోహణక్రియాయాః తద్వాచకస్య చావృత్త్యా ఉభయా
వృత్తిదీపకస్యైకవాచకానుప్రవేశసంకరః ॥ మంజుభాషిణీ ॥ ౨౦॥

రోపయామాస ॥ ౧౯ ॥ ప ॥ అథమద్రనాయకనిబద్ధ
సైంధవంరథమారురోహరవిభూఃపరాక్రమీ । ప్రమ
దశ్చకౌరవచమూచరాన్ క్షణాదతిసాధ్వసంచపరయో
ధమండలమ్ ॥ ౨౦ ॥ తతఃక్షణాదేవరథేన తేనసంగ్రా

+ రుహబీజజన్మని ప్రాదుర్భావే చణ్యంతాల్లిట్, రుహః పోఽన్యతరస్యా
మితి పాదేశః ॥ ౧౯ ॥—అథేతి ॥ అథానంతరం పరాక్రమీ రవిభూః
కర్ణః మద్రనాయకేన శల్యేన నిబద్ధాస్సైంధవా హయా యస్య తం ర
థం ఆరురోహ + రుహబీజజన్మని ప్రాదుర్భావే లిట్, ప్రమదశ్చ
హర్షశ్చ కౌరవాణాం చమూచరాన్ సైనికాన్ క్షణాత్ అతిసాధ్వ
సంచ అతిభయంచ పరయోధానాం శత్రుభటానాం మండలం ఉభయ
త్రారురోహేత్యన్వయః ॥ ౨౦ ॥—తతఇతి ॥ తతః వీరః కర్ణః క్ష
ణాదేవ తేనరథేన సంగ్రామస్య సీమానం ఉపేత్య అవాప్య శంఖం తద
న్యాక్షరస్య ఖస్య వాచ్యం అభిధేయమాకాశం ఏతద్ద్వయం నినాదైర్న

తత ఇతి ॥ తతః ఏషవీరఃకర్ణః తెనశల్యసారథికెన రథెన సంగ్రామసీ
మానం యుద్ధదెశం క్షణాదేవ ఉపెత్య (ప్రాప్య) శంఖంచ తస్య శంఖ
స్యసంబంధి యదంత్యమక్షరం ఖకారః తస్యవాచ్యమాకాశంచ ఏతత్
ఉక్తవిధంద్వయం నినాదైర్ఘ్యంకారైః అపుపూరత్ పూరయామాస ॥
+ పూరయతెర్లుఙిచఙిద్విత్వాభ్యాసలోపహ్రస్వాః శంఖసంబంధీ
త్యత్ర సంబంధః స్వవాచకత్వరూపోగ్రాహ్యః సాక్షాత్సంబంధ(గ్ర)
హెత్వసమర్థత్వాఖ్యః పదదోషఇతిధ్యేయం ॥ ఉపజాతిః ॥ ౨౧ ॥
తదన్వితి ॥ తదను తదనంతరం చండతరౌ అత్యంతశత్రుభయంకరౌ
దోషానుజౌదండావివ యస్యతథోక్తః చండకరస్యసూనుః కర్ణఃని
జః అత్మీయశ్చాసౌ యంతా సారథిశ్చేతి వైవక్షికవిశెషణవిశెష్య
భావాత్సమాసః, తం మద్రాణాం నేతారం నాయకం శల్యంప్రతి ఇ
త్థం వక్ష్యమాణ (ప్ర) కారంవచనం ఉత్థాపయామాసఉదీరితవాన్ +స్థా
ధాతోర్ణ్యన్తాదుత్పూర్వాల్లిట్యామాదెశాస్త్యస్యప్రయోగాః అర్తి
హ్రీత్యాదినాణౌపుగాగమశ్చ ॥ ౨౨ ॥—ఇదానీమితి ॥ అయిహె
శల్య ఇదానీం తవసారథ్యే సారథికృత్యె కౌశల్యం చాతుర్యం నిశా

మసీమానముపెత్యవీరః । శంఖంతదంత్యాక్షరవాచ్య
మెతద్ద్వయంనినాదైరపుపూరదెషః ॥ ౨౧ ॥ తదను
చండతరదోర్దండశ్చండకరసూనుర్నిజయంతారం మ
ద్రనేతారం (ప్ర) తివచనమిత్థముత్థాపయామాస ॥౨౨॥
ఇదానీమయిశల్యతవసారథ్యకౌశల్యంనిశామ్య విజయ

ద్వైః అపుపూరదెవ + పృపాలనపూరణయోఃణ్యంతాల్లుఙ్ ణిశ్రి
తిచఙ్ చఙీతిద్విత్వమ్ ॥ ౨౧ ॥—తదనంతరమితి ॥ తదనంతరం (ప్ర)
చండతరౌ దోర్దండౌయస్యతాదృశః చండకరసూనుః కర్ణః నిజ
యంతారం స్వసారథిం మద్రనెతారం శల్యం ఇత్థం గిరంవాచం ఉత్థా
పయామాస ఉవాచెత్యర్థః ॥ ౨౨ ॥—ఇదానీమితి ॥ అయిశల్యఇ

మ్య దృష్ట్వా విజయస్యార్జునస్యసారథేః శ్రీకృష్ణస్యవదనం ముఖం కర్తృ లజ్జా పయోధిః తస్మిన్ సహమజ్జనకృతే సహమజ్జనార్థం నా భ్యాంయత్కమలంతస్మిన్ వాస్తవ్యస్యనివాసినః నయనంఅగ్నిమయం ఆయుధంయస్యతస్య శంభోస్సారథేర్బ్రహ్మణః చత్వారిముఖాన్యపి స మాహ్వాతుమివేత్యుత్ప్రేక్షా, భృశం అవనతం వినమ్రంసత్ ఆస్తేవర్త తే ॥ ౮౩ ॥—అపిచ కించేత్యర్థః అస్యోత్తరేణాన్వయః ॥ మరుది తి ॥ హేమద్రేంద్రశల్య మరుతాం వాయూనాం దేవానాంచ కదం బైః బృందైః ఉపలాల్యమానం సంవర్ధ్యమానం శ్లాఘ్యమానంచ దీ ప్రం ప్రకాశమానం అఖిలానాం సమస్తానాం హేతీనాం జ్వాలానాం ఆయుధానాంచ జాలంయస్యతథోక్తం తం ప్రసిద్ధం ధనంజయమగ్నిం అర్జునంచ ఏషఃమదీయః భుజః శరాణాంజలానాం బాణానాంచ అ

సారథేర్వదనం లజ్జాపయోధిసహమజ్జనకృతేనాభికమ
లవాస్తవ్యస్యనయనాయుధసారథేశ్చత్వార్యపిముఖా
ని సమాహ్వాతుమివభృశమవనతమాస్తే॥ ౮౩ ॥ అపి
చ ॥ ప ॥మరుత్కదంబైరుపలాల్యమానంప్రదీ
ప్తాఖిలహేతిజాలమ్ । శరాభివర్షేణధనంజయంత

దానీం తవసారథ్యస్య సారథికర్మణః కౌశల్యం నైపుణ్యం నిశామ్య దృష్ట్వా విజయసారథేః కృష్ణస్య వదనం లజ్జా త్రపైవ పయోధిస్సము ద్రస్తస్మిన్ సహమజ్జనకృతే నాభీకమలే వాస్తవ్యస్య వసతః నయనా యుధస్య ఈశ్వరస్య సారథేర్బ్రహ్మణః చత్వార్యపి ముఖాని సమా హ్వాతుమివ భృశం అవనతం నమ్రం ఆస్తే + ఆసఉపవేశనేలట్ ॥ ౮౩ ॥—మరుదితి ॥ హేమద్రేంద్ర శల్యమరుతాందేవానాంవాయూ నాం ॥ ని ॥ మరుతౌపవనామరావిత్యమరః ॥ కదంబైస్సమూహైఃఉ పలాల్యమానం దీప్రం అఖిలహేతీనాంనిఖిలాయుధానాం నిఖిలశస్త్రా ణాంచ ॥ ని॥ రవెరర్చిశ్చశస్త్రంచవహ్నిజ్వాలాచహేతయఇత్యమరః॥

భిత్తో నష్టేణ క్షణేనావిలంబేన ఇంగాలయేత్ నిర్వాపయేత్ ఇంగాలం సిక్తాంగారం అత్ర మరుత ఏవ మరుత ఇతి సర్వత్ర రూపణాత్ శ్లిష్టసావయవరూపకమ్ ॥ ఉపజాతిః ॥ ౨౮ ॥—తత ఇతి ॥ తతః కర్ణకత్థనానంతరం సమదభ్రిభూపతిశ్శల్యః శ్రవణపుటయోః క్రకచం కరపత్రం తత్ కర్ణోక్తంవచనం ఆకర్ణ్య పార్థేన యుధిష్ఠిరేణ పురా ప్రార్థితం యాచితం అర్థం కర్ణతేజోవధాత్మకం హృది కృత్వా మనసిస్మృత్వా॥అంగీకృతంసుకృతినఃపరిపాలయంతీతి న్యాయాదితిభావః, అవార్యం దుర్నివారమితి ధైర్యవిశేషణం సూర్యతనయస్య ధైర్యం గగనకుసుమస్య సోదర్యం సదృశం అత్యంతమిథ్యాభూతమితి యావత్ విధాతుం కర్తుం ఏవం వక్ష్యమాణముత్తరం ప్రతివాక్యం

మింగాలయేదేషభుజః క్షణేన ॥ ౨౮ ॥ X ॥ తతస్త
చ్ఛ్రవణపుటక్రకచం కర్ణవచనమాకర్ణ్య పార్థేన
పురా ప్రార్థితమర్థం హృదికృత్వా సమదభ్రిభూపతిర
వార్యం సూర్యతనయధైర్యంగగనకుసుమసోదర్యం వి

జాలంయన్యతం తంధనంజయం అర్జునం అగ్నిం తమేవాగ్నిమిత్యర్థః ఏషభుజః మమబాహుః క్షణేన ఇంగాలయేదేవ శమయేదేవ + ఇంగాలశబ్దాత్తత్కరోతీతిణ్యంతాల్లిఙ్ ॥ ౨౮ ॥—తతస్తామితి ॥ తతఃశ్రవణపుటయోః శ్రోత్రదేశయోః క్రకచంకరపత్రం ॥ ని ॥ క్రకచోస్త్రీకరపత్రమిత్యమరః ॥ తాంవాచం ఆకర్ణ్య శ్రుత్వా పార్థేన ధర్మరాజేన పురాపూర్వం ప్రార్థితం అర్థం హృదికృత్వా సమదభ్రిభూపతిశ్శల్యః అవార్యం అవారణీయం సూర్యతనయశౌర్యం కర్ణశౌర్యం గగనకుసుమస్య సోదర్యం మృషాభూతం విధాతుం కర్తుం ఏవం వక్ష్యమాణరీత్యా ఉత్తరం ప్రతివచనం ఉత్తరంగయామాసవర్ణయామాస + ఉత్తరంగశబ్దాత్తత్కరోతీతిణ్యంతాల్లిట్ ॥ ౨౯ ॥

ఉత్తరంగయామాస ఉవాచేత్యర్థః ॥ ౨౫ ॥ —ఉక్తిప్రకారమేవా
హచతుర్భిః ॥ పురేతి ॥ హేకర్ణ పురా ఉత్తరగోగ్రహణకాలే వి
రాటస్య రాజ్ఞః పురోపకంఠే నగరసమీపే రణాంకణే యుద్ధదేశేఅ
ర్జునస్య సారథినా ఉత్తరేణ తే తవ నేత్రే అక్షిణీ వస్త్రేచ ॥ ని ॥ వ
స్త్రేలోచనయోర్నేత్రమితివిశ్వః ॥ రయేణ వేగేన ఉత్పాట్యమానేప
త్త్రావరణశూన్యతయా క్రియమాణేసత్యపి అపహ్రియమాణేసత్యపీతిచ
నిద్రాగాంధర్వాస్త్రకృతా హృదయంగమా రుచ్యా కథమాసీత్ అ
త్రోత్తరేణైవ సారథినా తథాక్రియమాణాపి నిద్రాసీదితివస్తునా తా
దృశస్య తేవసారథిం మామనలోక్య అద్యతనవిజయసారథేర్భగవతో
భయేనైవ లజ్జయా ముఖావనమనమిత్యుపహాసాత్మకస్య ప్రాథమికప్ర
శ్నోత్తరస్య వస్తునఃప్రతీతేర్వస్తునావస్తుధ్వనిః ॥ ఉపజాతిః ॥ ౨౬ ॥
ఆయాసేతి ॥ పూర్వం ఘోషయాత్రాకాలే వనసీమ్ని ద్వైతవనప్ర
దేశే తే తవ సుహృది దుర్యోధనే సురవైణికేన చిత్రసేనేనఆయా

ఖాతుమేవముత్తరముత్తరంగయామాస ॥ ౨౫ ॥పురా
విరాటస్య పురోపకంఠే రణాంకణేసారథినార్జునస్య।
ఉత్పాట్యమానేపిరయేణనేత్రే నిద్రాకథం తేహృద
యంగమాసీత్ ॥ ౨౬ ॥ఆయాసలేశరహితంవనసీమ్ని
పూర్వం నందాని తేసుహృది తేసురవైణికేన । చిత్రా

పురేతి ॥ పురాపూర్వం విరాటస్య పురోపకంఠే నగరసమీపే రణాం
కణే అర్జునస్య సారథినా ఉత్తరేణ రయేణవేగేన నేత్రేవస్త్రే నయ
నేచ ఉత్పాట్యమానేపిసతి తేనిద్రా కథం హృదయంగమాహృద్యా
ఆసీత్ + అసభువిలజ్, ఉత్పాటితనేత్రస్యనిద్రానాయాతీతిభావః
॥ ౨౬ ॥—ఆయాసేతి ॥ పూర్వం తేసుహృది మిత్రే దుర్యోధనే వ
నసీమ్ని ద్వైతవనే అసురాణాం దేవానాం వాంశికేన గాయకేనచి
త్రరథేన+ వంశవాదనంశిల్పమిత్యర్థః తదన్యశిల్పమితితక్ ఆయాస

సస్య లేశేనాపి రహితంయథాతథా సందానితె దామభిర్బద్ధేసతిఅ
హో ఇతిహాసపూర్వకేఖేదే హేకర్ణ త్వం కుత్రాపి దుర్జ్ఞేయే ని
కుంజె గుల్మె గూఢాదుర్లక్ష్యా వసతిః స్థితిర్యస్యతథోక్తస్సన్ సవిధే
సమీపె యేకీచకా వేణువిశేషాస్తేషాంరంధ్రైర్వాయుపూర్ణైర్గా
నాత్ శబ్దాదపి నాబిభేః శబ్దానుసారేణ మామత్రత్యంవిజ్ఞాయ బధ్నీ
యురితిభీతోనాభూః కిమితి కాకుః, అబిభేరేవేత్యర్థః + బిభేతేఃక
ర్తరిలఙ్, అత్రాపివస్తునా తదాజ్ఞానేన భవత్సహ్యన్మోచనం జాన
తాప్యేనముచ్యత ఇతిప్రతీతేర్వస్తునావస్తుధ్వనిః ॥ వసంతతిలకా ॥౨౭॥
పాంచాలికాయా ఇతి ॥ కించ పాంచాలికాయాః ద్రౌపద్యాః పరిణీ
తికాలె వివాహసమయె సంక్షుభ్యద్భిః ద్రౌపద్యపహరణాయ బృం
హాయమానైః ధార్తరాష్ట్రైస్సహ హేకర్ణ భవాన్ పార్థస్యార్జు
నస్య శరాణాంప్రకర్షేణయోగాత్ ప్రహారాత్ ఆర్తః పరేణ గృహీ

పిగూఢవసతిస్త్వమహో నికుంజె కిన్నాబిభేస్సవిధకీచ
కరంధ్రగానాత్ ॥ ౨౭ ॥ పాంచాలికాయాః పరిణీతి
కాలే సంక్షుభవద్భిస్సహధార్తరాష్ట్రైః భవానభూ
త్పార్థశరప్రయోగాత్కర్ణోపభూతార్తః థమాత్తగంధః ॥

లేశస్య రహితంయథాతథా అనాయాసేనేత్యర్థః సందానితేనతిఖం
డితేసతి దానఖండనేక్తః యద్వా సంజాతరజ్జా ॥ ని ॥ సపుంసిదా
మసందానమిత్యమరః ॥తదస్యసంజాతమితీతచ్ త్వం కుత్ర నికుంజేఅ
తిగూఢాఅతిగుప్తావసతిస్థితిర్యస్యతథావిధస్సన్ సవిధకీచకానాం॥ని॥వేణ
వఃకీచకాస్తేస్యుర్యేస్వనంత్యనిలోద్ధతా ఇత్యమరః ॥ రంధ్రైర్వ్యధానం
తస్మాత్ నాబిభేః కిం॥వాంశికఅగతఇతినభీతఃకిమిత్యర్థః అహో ఆశ్చ
ర్యం + ఞిభీభయెలఙ్ స్థానితిఙ్వత్వమ్ ॥ ౨౭ ॥ —పాంచాలికాయా
ఇతి ॥ పాంచాలికాయాః ద్రౌపద్యాః పరిణీతికాలేవివాహకాలె సం
క్షుభవద్భిః ధార్తరాష్ట్రైస్సహ భవాన్ పార్థస్యార్జునస్య శరా

తః గంధః గర్వః యస్యతథోక్తః ॥ ని ॥ ఆత్తగంధోఽభిభూతస్స్యా
దిత్యమరః ॥ కర్ణోఽభూత్వాపి తదానీంతనకర్ణస్సన్నపి ఇదానీంపు
నరాత్తగంధః సగర్వః కథమభూత్ అభూరిత్యర్థః శేషేప్రథమఇతి
ప్రథమపురుషః యద్వా భవాన్ కర్ణః సబలత్వేన యథార్థనామా
భూత్వాపిపునరాత్తగంధఃకథమభూదితియోజనా; అస్యాంనతంత్రన్యా
యానుసరణగౌరవదోషఇతిధ్యేయమ్ ॥ ని ॥ గంధో గంధక ఆమోదలే
శేసంబంధగర్వయోరితి వైజయంతీ ॥ ఉపజాతిః ॥ ౭౮ ॥—ఇంద్రేతి ॥
అతః హేకర్ణ త్వేన త్రిభువన ప్రసిద్ధపరాక్రమేణ ఇంద్రస్యాత్మజా
తేన అర్జునేనసహ తులాం సామ్యం గంతుంలబ్ధుం సః త్రిపురగజలం
ధరాసురాదిజేతృత్వేన ప్రసిద్ధః ఈశ్వరశ్శమ్భురేక ఏవ ఈష్టే క్షమతే
నాన్యఇత్యర్థః యతః య ఇంద్రాత్మజాతః నిజం జీవనం జీవితంతృణా
యమత్వా తృణప్రాయంమన్వానః తృణమివానాదృత్యేతియావత్ ॥
+ మన్యకర్మణ్యనాదరఇతిసమ్ప్రదానత్వం, యేనశమ్భునాసహ యు
ద్ధాయ స్పృహయన్నభిలషన్ + స్పృహేరీప్సితఇతిసమ్ప్రదానత్వం

ఇంద్రాత్మజాతేనస తేనగంతుమీష్టే తులామీశ్వరఏక ఏ
వ । తృణాయమత్వానిజజీవనంయో యుద్ధాయ యేన

ఠాం ప్రయోగాత్ కర్ణోఽపి తన్నామా శ్రోత్రమపిభూత్వా ఆత్తః
గంధో యేన ఘ్రాణస్య ఆత్తగంధత్వమస్తి । కర్ణస్యతు అత్రాపి నాస్తీతివి
రోధః ఆత్తగంధః అభిభూతః ॥ ని ॥ ఆత్తగంధోఽభిభూతస్స్యాదిత్య
మరః ॥ కథమభూదితిపరిహారః + భూసత్తాయాంలఙ్ భవచ్ఛబ్దప్ర
యోగాన్మధ్యమోన ॥ ౭౯ ॥—ఇంద్రేతి ॥ తేన ఇంద్రాత్మజాతేన
అర్జునేన తులాం గంతుం ఈశ్వరః ఏకఏవ ఈష్టేసమర్థః + ఈశ
ఐశ్వర్యేలట్, యః అర్జునః నిజజీవనం తృణాయ మత్వా తృణంజ్ఞా
త్వా + మన్యకర్మణ్యనాదరఇతిచతుర్థీ, యేనఈశ్వరేణ యుద్ధాయ
స్పృహయాన్ + స్పృహేరీప్సితఇతిచతుర్థీ, ఉదస్థాత్ ఉత్థితః +

ఉదస్థాత్ ఉద్యుక్తవాన్, తేనస ఇతిసంబన్ధః, ఆయాసతశ్శత్ర్యాదిశ్లో
కత్రయం ద్వితీయవాక్యోత్తరం అత్ర శూరమాత్రప్రాప్యస్యార్జున
సామ్యస్యైశ్వరఏవనియమనాత్పరిసంఖ్యాలఙ్కారః ॥ ఉపజాతిః (౧)
॥ ౫ ॥—ఇతీతి ॥ ఇత్యుక్తప్రకారం తాదృక్షం అతిబహుళం తస్య
మహాద్రిణామధ్యక్షస్య రాజ్ఞశ్శైలస్య సమ్పత్తిం బుభుక్షుః ఇన్ద్రస్య కు
మారేఽర్జునే పక్షపాతమాత్మీయత్వేనాభినివేశం సమీక్ష్య ఆలోచ్య క
ర్మసాక్షిణస్సూర్యస్య నన్దనః కర్ణోఽపి రూక్షస్య భావః రౌక్ష్యం

స్పృహయన్నుదస్థాత్ ॥ ౫ ॥ ౪ ॥ ఇతి తస్య మ
హాద్రిధ్యక్షస్య తాదృక్షమ్బుభుక్షుః కుమారే పక్షపాతం
సమీక్ష్య కర్మసాక్షినన్దనోఽపి రౌక్ష్యవర్జితం పదవిభా
గచమత్కృతి సుభగం భావుకం వచనమేనమవాదీత్

ప్రాగతినివృత్త్యాలుఙ్ ॥ ౫ ॥—ఇతీతి ॥ ఇతీత్థం మహాద్రిధ్యక్షస్య శై
లస్య తాదృక్షం తాదృశం బుభుక్షుః ఇన్ద్రస్య+ భస్యటేలోపఇతి
టిలోపః కుమారే సుతే అర్జునే పక్షపాతం సమీక్ష్య దృష్ట్వా కర్మ
సాక్షినన్దనోఽపి కర్ణోఽపి రౌక్ష్యవర్జితం రైక్ష్యరహితం పదవిభాగ
స్యచమత్కృత్యా సుభగం భావుకం మనోజ్ఞం వచనం + కర్తరిభువః ఖి
ష్ణుచ్ఖుకఞావితిఖుకఞ్, అరుర్ద్విషదితిముమ్ వచనం ఏవమభాణీత్ +

---

(౧) అత్ర కేచిత్ । ప్రథమాన్తయోర్వ్యత్తిచ్ఛబ్దయో రేకార్థకత్వ
స్యాచిత్యేన యతీశ్వరః నిజజీవనం తృణాయమత్వా యేనార్జునేన
సాకం యుద్ధాయస్పృహయన్ స్పృహాం కుర్వన్ ఉదస్థాత్ । అని
త్యోభవతి ప్రాణికమానఅచన్ద్రతారకమితియావన్మహాదేవస్తేనత్యా
గేనాపి పౌరుషసంపాదనాయ యేనార్జునేనయుద్ధం కర్తుముద్యుక్తో
భూదిత్యర్థః ఉగ్రాద్రిదప్యుగ్రపౌరుషస్య తస్య పురతః పురన్దరాద
యోఽపి యోద్ధుమశక్తా త్రసన్ । కాకథా త్వాదృశాం సమరభీరూణామి
తి భావః ఇత్యాహుః ॥

పౌరుష్యం" తేనవర్జితం కించ పదస్యమాతులేతిశబ్దస్యవిభాగేనమా
తులా ఇతి పృథక్కరణేన యాచమతల్లాతిః ప్రాగల్భ్యం తయా సు
భగం భావుకం రమణీయంవచనం ఏవం వక్ష్యమాణ ప్రకారేణ అవా
దీత్ ఉక్తవాన్ + వదేఃకర్తరిలుఙిసిచివృద్ధిః ॥ ౩౦ ॥—అయీతి ॥
అయి హేమద్రపతే శల్య అద్యభగిన్యాః ఉపచారాత్కుంత్యాః అపత్య
స్య భాగినేయస్యార్జునస్య + స్త్రీభ్యో ఢగితి ఢక్యేయాదేశః, యశ
సాం పరాక్రమజన్యానాం సుభగంకరణః ప్రఖ్యాపకః త్వం విజయే
న సర్వోత్కర్షేణ హేతునా తులా కేనాపిసామ్యంమా, నేతిబహుధా
వదతా బ్రువతా ఆత్మస్తుతిపరాయణేనేతియావత్, ఏవం హే మమమా
తుల స్వమాతృసోదరేతిబహుధావదతా విజయేనార్జునేనసహశంభు
మపి. మాతులయ. సదృశంమాకురు. సర్వోత్కృష్టానాంశంభోరప్యపకృ
ష్టత్వసంభావనాయాఅనవ్యకత్వాదితిభావః, అనేనమూఢానామభిమాన
స్తిరస్కృతసకలాంతరఇతిహాసోవ్యంగ్యః అత్ర భాగినేయేత్యాదివిశే
షణస్య పక్షపాతిత్వేన శల్యవచనస్యాత్రాత్వికత్వమిత్యభిప్రాయగ
ర్భత్వాత్పరికరాలంకారః ॥ సుమంగలీవృత్తమ్ ॥ ౩౧ ॥—ఇతీతి ॥ఇ

౩౦ ॥ ప ॥ అయిభాగినేయయశసాంసుభగంకరణస్త్వ
మద్యభువిమద్రపతే। మమమాతులేతిబహుధా వద
తావిజయేనశమ్భుమపిమాతులయ ॥ ౩౧ ॥ ఇత్యుక్త

అణరణవణభణశబ్దార్థాః లుఙ్ ॥ ౩౦ ॥—అయీతి ॥ భువి భూమౌ
భాగినేయానాం స్వస్రీయాణాం యశసాం కీర్తీనాం సుభగంకరణ
ఆఢ్యసుభగేతిచ్వ్యర్థే ఖ్యుఙ్ ముమ్ అయిమద్రపతే శల్య అద్య త్వం
మమమాతులమాతుర్భ్రాతః మాతులాసామ్యంన ॥ ఏకపదత్వేహ్రస్వా
న్తఃపదద్విత్వే దీర్ఘాన్తః ఇతి బహు అనేకప్రకారేణ వదతా విజ
యేనార్జునేన శమ్భుమపి ఈశ్వరమపి మాతులయమాతులాం కురుసా
మ్యం మాకురు + తులాశబ్దాత్తత్కరోతీతిదాచష్టఇతిణ్యంతాల్లోట్
॥ ౩౧ ॥—ఇతీతి ॥ ఇతీత్థం ఉక్తవతః ఏతస్య సౌరేః కర్ణస్య దంత

త్యుక్తప్రకారేణ ఉక్తవతః ఏతస్య సూర్యస్యాపత్యః సౌరిః కర్ణః తస్య అత ఇఞ్ దంతపుటౌ ఊర్ధ్వాధరోష్ఠావివ తౌ ఉభౌ అనీకౌ కురు పాండవసైన్యే పరస్పరం జవాత్ వేగాత్ జఘటాతే సంయుయుజతుః + ఘటతేః కర్తరి లిట్, తతఃపరం న కించిదప్యవదత్ సంకులం చాభూత్సైన్యద్వయమిత్యర్థః, అత్ర కర్ణోష్ఠయోః సైన్యయోశ్చ ప్రకృతయోర్మిథో మేళనేనౌపమ్యస్య గమ్యత్వాత్తుల్యయోగితాభేదః, యుగ్మవిపులావృత్తం శ్లోకో వా ॥ ౩౨ ॥—సర్వత ఇతి ॥ తదానీం సేనాద్వయసంఘటనసమయే భువి సర్వతస్సర్వత్రాపి సజలేషు జలసహితేషు సరస్సు సైన్యయోః కౌరవపాండవీయయోః సంబంధిభిః పరాగైః పదఘట్టనజన్యైశ్శోషితేషు నిర్జలీకృతేషు సత్సు కేవలం ఏకస్మిన్ × గగన ఏవాద్భిర్యుక్తానాం సరసాం కులం బృందం అప్సరఃకులం దేవాంగనాసమూహశ్చ లోకైర్జనైః అలోక్యత దృశ్యతే స్మ అత్ర దివి భువి ప్రసక్తస్యాప్సరోవత్త్వస్య దివ్యేకత్ర నియమనాత్పరిసంఖ్యాలంకారః శ్లేషసంకీర్ణః ॥ స్వాగతా ॥ ౩౩ ॥—తదన్వితి ॥ తదను ద్వ

వత ఏతస్య సౌరేర్దంతపుటావివ । జవాదుభావనీకౌ
తౌ జఘటాతే పరస్పరమ్ ॥ ౩౨ ॥ సర్వతోఽపి భువి సై
న్యపరాగైశ్శోషితేషు సజలేషు సరస్సు । కేవలం × గగన
ఏవ తదానీమప్సరఃకులమలోక్యత లోకైః ॥ ౩౩ ॥ × ॥

తదను తత్ర పరస్పరసంఘట్టనజనితస్ఫులింగవ్యాజేన పటావివ అధరావివ తౌ ఉభౌ అనీకౌ సైన్యే జవాత్ వేగాత్ పరస్పరం అన్యోన్యం జఘటాతే + ఘట చేష్టాయాం లిట్ ॥ ౩౨ ॥—సర్వత ఇతి ॥ భువి సర్వతః సజలేషు ఉదకసహితేషు సరస్సు సైన్యస్య పరాగైర్ధూళిభిశ్శోషితేషు సత్సు తదానీం గగన ఏవ ఆకాశ ఏవ అప్సరసాం ఉదకయుక్తసరసాం స్వర్వేశ్యానాం చ కులం లోకైః జనైః కేవలం అలోక్యత అదృశ్యత + లోకృ దర్శనే కర్మణి లఙ్ ॥ ౩౩ ॥ తదన్వితి ॥ తదను తదనంతరం తయోరుభయోరపి సేనయోః పరస్పరస్య

యోర్మేళనానంతరం తత్ర యుద్ధదేశే పరస్పరం సంఘట్టనేన అభిఘాతేన జనితానాం స్ఫులింగానాం అగ్నికణానాం వ్యాజేన పూర్వం పూర్వయుద్ధే నిపీతాః నిపీతపూర్వాః రుధిరశీకరాః రక్తబిందూః అజీర్ణశంకయా జాతరానలాపక్వభయేన వమంతీభిః ఉద్గిరంతీభిరివస్థితాభిః పట్టసాః ఖడ్గవిశేషాః వల్లర్యః లతా ఇవ తాభిశ్చ కబంధానాముదకానాం అపమూర్ధకళేబరాణాంచ ఉత్పతనస్య ఊర్ధ్వప్రసారణస్య సృష్టిః జననవ్యాపారః తస్యాం పాటవం సామర్థ్యమపి సంగ్రామదేశః యుద్ధభాగ ఏవ దేశికః ఆచార్యః తస్య సదేశాత్ సమీపాత్ అభ్యసితుం పరిచేతుం తేషామథ ఏవ జలప్రసారకత్వాదితిభావః అవనీతలం భూతలం ప్రతి అవతీర్ణైః ప్రాప్తైః పయోధరపటలైః మేఘబృందైరివస్థితైః ఖేటకమండలైః ఫలకసమూహైశ్చ యుగపదేకదైవ బహువిధానాం వీరాణాం యోధజనానాం అపరావృత్త్యా మృత్వా సు

నిపీతపూర్వాస్ రుధిరశీకరానజీర్ణశంకయేవవమంతీభిః
పట్టసవల్లరీభిశ్చకబంధోత్పాతనసృష్టిపాటవ మపిసం
గ్రామదేశదేశికసదేశాదభ్యసితుమవనీతలమవతీర్ణైః
పయోధరపటలైరివ ఖేటకమండలైశ్చ యుగపదేవ బ
హువిధవీరయోధజన ప్రవేశసౌకర్యాయ తరణిరంధ్రి

ఘట్టనేన జనితా యే స్ఫులింగా అగ్నికణాస్తేషాం వ్యాజేన నిపీతపూర్వాః పూర్వంపీతాః రుధిరశీకరాణాం రక్తకణానాం నికరాః అజీర్ణస్య శంకయా వమంతీభిరివ పట్టసవల్లరీభిశ్చ వల్లరీసదృశపట్టసాయుధైశ్చ కబంధానాం అమూర్ధకళేబరాణాం ఉదకానాంచ ఉత్పతనవృష్టేః ఊర్ధ్వగమనవర్షస్య పాటవం పటుత్వమపి సంగ్రామదేశ ఏవ దేశికః ఆచార్యస్తస్య సదేశాత్ అభ్యాశాత్ అభ్యసితుం అవనీతలమవతీర్ణైః పయోధరాణాం మేఘానాం పటలైరివస్థితైః ఖేటానాం చర్మణాం వలయైః యుగపదేవ ఏకదైవ బహువిధానాం వీరయోధజనానాం

రీభూతానాం ప్రవేశస్య సౌకర్యాయ సౌలభ్యాయ తరణేస్సూర్యబి
మ్బస్య రన్ధ్రసరణిం బిలమార్గం విశాలయితుం విస్తారయితుమివ వి
యత్తలే ఆకాశదేశే దూరముచ్చలితాభిరున్నమితాభిః శక్తిభిశ్చ క్ష
ణేక్షణే ప్రతిక్షణం క్షపితస్య నాశితస్య విపక్షాణాం శత్రూణాం కుల
స్య బృన్దస్య వృత్తాన్తం అటనిః ధనుష్కోటిరేవముఖం వక్త్రం తేన
ముహుర్ముహుః కథయితుమివ ధానుష్కాణాం ధనుర్ధరాణాం క
ర్ణాభ్యాశం శ్రోత్రసమీపం ప్రత్యాగతైః కోదణ్డదణ్డైశ్చాపయ
ష్టిభిశ్చ యుద్ధస్యవిలోకనేబద్ధం కౌతుకం యేనతస్యసిద్ధానాం దేవ
యోనివిశేషాణాం యావతస్య యువతిసమూహస్య యత్కుచమణ్డ
లం తస్యనిజయోః కుమ్భయోశ్చ యత్తారతమ్యం న్యూనాధికభావః త
స్యపరీక్షితుమిచ్ఛాపరిదిక్షిషా తయేవనభసి దూరం కరాగ్రశుణ్డాః
ప్రసారయద్భిః శుణ్డాలమణ్డలైర్గజబృంహితైశ్చ విచిత్రతరస్యాతా
శ్చర్యకరస్య చక్రచఙ్క్రమణస్యమణ్డలాకారగమనస్యమిషేణవ్యాజేన

సరణిం విశాలయితుమివవియత్తలే దూరముచ్చలి
తాభిశ్శక్తిభిశ్చ ప్రతిక్షణక్షపితవిపక్షకులవృత్తాన్తం
ముహుర్ముహురటనిముఖేనకథయితుమివ ధానుష్కక
ర్ణాభ్యర్ణంప్రత్యాగతైః కోదణ్డదణ్డైశ్చ యుద్ధ
విలోకనబద్ధకౌతుకసిద్ధయావతకుచమణ్డలనిజకుమ్భ

ప్రవేశస్య సౌకర్యాయ సుకరతాయై తరణిరన్ధ్రం సూర్యబిలం
అతివిశాలయితుమివ వియత్తలేఆకాశే దూరదూరం ఉచ్చలితాభిశ్శ
క్తిభిశ్చ ప్రతిక్షణం క్షపితస్య నాశితస్య విపక్షకులస్య వృత్తాన్తం ము
హుర్ముహుః అటనిరేవ అగ్రమేవ ముఖం తేనకథయితుమివ ధానుష్క
కర్ణానామభ్యర్ణంసమీపం ఆగతైః కోదణ్డదణ్డైశ్చ విచిత్రతరస్య
అతివిచిత్రస్య చక్రచఙ్క్రమణస్య చక్రవత్పాదచారస్య మిషేణ వ్యా
జేన పదాత్పదమపినగతవ్యం ఇతివిమతానాం శత్రూణాం నిరోధకం

న పదాత్పదం ఏక పదమితదేశమపి నగంతవ్యమిత్యేవంభవద్భిరితి శేషః విమతానాం శత్రూణాం నిరోధాయ నిరోధంకర్తుం +క్రియార్థేత్యాదినాసంప్రదానత్వం కుండలనాం రాజాజ్ఞాసూచకవర్తులరేఖాంకుర్వద్భిర్లిఖద్భిరివస్థితైరర్వద్భిః అశ్వైశ్చశోణితపంకేన రక్తకర్దమేన శోణితైరరుణితైః అతఏవ వేగాత్సంభ్రమేణ భ్రామణేనవిదార్యమాణాయాః భిద్యమానాయాః ధరణ్యాః భువః రంధ్రేభ్యః నిర్గత్త్వరయా నిర్గమనశీలయా ఫణీంద్రస్య శేషస్య ఫణాసహస్రే మణీనాం కిరణధోరణ్యా కాంతిపరమ్పరయా మసృణితైర్వ్యాప్తైరివస్థితైఃచక్రైః రథాంగైఃసంక్రీడద్భిరిత స్తతో గచ్ఛద్భిః శతాంగైః రథైశ్చ భయానకే లోకైకభయంకరే సమీకే యుద్ధే సకలానాం సురజనానాం తనూరు

తారతమ్యపరీచిక్షిషయేవదూరంనభసికరాగ్రప్రసా
రయద్భిశ్శుండాలమండలైశ్చ విచిత్రతరచక్రచంక్ర
మణమిషేణపదాత్పదమపి నగంతవ్యమితివిమతనిరో
ధకుండలనామివకుర్వద్భిరర్వద్భిశ్చశోణితపంకశోణితై
ర్వేగసంభ్రమ విదార్యమాణధరణీరంధ్రనిర్గత్వరఫణీ
న్ద్రఫణాసహస్రమణికిరణధోరణీమసృణితైరివచక్రైస్స
ఙ్క్రీడద్భిశ్శతాంగైశ్చభయానకేసకలసురజనతనూరు

డలనామివ కుర్వద్భిః అర్వద్భిశ్చ అశ్వైశ్చ యుద్ధస్యవిలోకనే బద్ధకౌతుకస్య సిద్ధయౌవనస్య సిద్ధస్త్రీసమూహస్య + యువతిశబ్దాత్ తస్యసమూహ ఇత్యణ్, భస్యాఢే ఇతిపుంవద్భావః యౌతేర్ణ్యంతాద్యువతిశబ్దాత్తుయౌవతమిత్యుపపాదితం తృతీయస్తబకే క్రీడంతీమండలీభూయేత్యత్ర॥ కుచమండలానాం నిజకుంభ్యానాం తారతమస్య పరిచిచీషయేవ పరిచేతుమిచ్ఛయేవ దూరం నభసి కరాగ్ర ప్రసారయద్భిః శుండాలానాంగజానాంమండలైశ్చ వేగసంభ్రమేణవిదార్యమాణాత్ ధరణీరంధ్రాత్ నిర్గత్వరస్య ఫణీంద్రఫణాసహస్రస్య మణికిరణానాం ధోరణ్యామసృణితైరివ చిక్కణైరివ శోణితైశ్చక్రైస్సంక్రీడద్భిఃకూజద్భిశ్శ

హాణాం రోమ్ణాం సుఖశయనం పృచ్ఛతీతి సౌఖశాయనికే సతి అత్యాశ్చ
ర్యేణ రోమాంచజనకే సతీతి యావదిత్యుత్తరేణైకవాక్యం భయానకం స
కలసురజనతనూరుహసౌఖశాయినికం సమీకమభూత్ తదనంతరమితి
పాఠాంతరం దుశ్శాసనయుద్ధస్య కాలికేనానంతర్యబోధకత్వేనబాధి
తార్థకత్వాదుపేక్ష్యం॥ అత్ర స్ఫులిఙ్గవ్యాజేనేతి సాపహ్నవహేతూత్ప్రే
క్షాయాశ్చ పట్టసవల్లరీభిరిత్యుపమాయాశ్చ కబన్ధశబ్దశ్లేషభిత్తికాభేదా
ధ్యవసాయమూలాతిశయోక్తిసంగ్రామదేశికేతి రూపకద్వయాభ్యాసనఫ
లోత్ప్రేక్షయోరంగాంగిభావసంకరస్య చ తరణిరంధ్రవిశాలీకరణఫలా
త్ప్రేక్షాయాశ్చ అటనిముఖేనేతి రూపకకథనఫలోత్ప్రేక్షయోరంగాంగి
భావసంకరస్య చ పరిచిచీషాహేతూత్ప్రేక్షాయాశ్చ చక్రచంక్రమణమి
షేణేతి సాపహ్నవస్వరూపోత్ప్రేక్షాయాశ్చారుణేతి స్వరూపోత్ప్రేక్షా
యాశ్చ అష్టానాం తిలతండులన్యాయేన సంసృష్టిః॥ ౩౪ ॥—ఇతః పరం శ్లో
కద్వయమేకవాక్యం ॥ దుశ్శాసన ఇతి ॥ యత్తదోర్నిత్యసంబంధాత్ యో
దుశ్శాసనః దుర్యోధనానంతరజః నయనాభ్యాం జృంభితాత్ నిర్గతా
త్ కోపాదేవ వహ్నేర్భీత్యా భయేనైవేత్యుత్ప్రేక్షా ఊర్ధ్వం ఉపరి.

హాసౌఖశాయనికే సమీకే ॥ ౩౪ ॥ ప ॥ దుశ్శాసనో న
యనజృంభితకోపవహ్నిభీత్యేవ ఫాలతలమూర్ధ్వము
పాశ్రితాభ్యామ్॥ భ్రూభ్యాం భయానకముఖో రిపుభూ

తాం స్తైశ్చ భయానకం సకలసురజనానాం తనూరుహాణాం రోమాంచా
నాం సౌఖశాయనికం సుఖశయనం పృచ్ఛతీత్ + పృచ్ఛతౌ సుస్నాతా
దిభ్య ఇతి ఠక్, అనుశతికాదిత్వాదుభయపదవృద్ధిః సమీకం యుద్ధం అభూ
త్ + భూసత్తాయాం లుఙ్ ॥ ౩౪ ॥—దుశ్శాసన ఇతి ॥ దుశ్శాసనః న
యనయోర్నేత్రయోః జృంభితః ప్రవృద్ధః కోపపవనవహ్నిః తస్మాద్భీత్యేవ
భయేనైవ ఫాలతలస్య మూలం ఆదిభాగం ॥ ని ॥ మూలమాద్యే శిఫా
యాం చేతి విశ్వః॥ ఉపాశ్రితాభ్యాం సంశ్రితాభ్యాం భ్రూభ్యాం ॥ ని ॥ ఊర్ధ్వ
దృగాఖ్యే భ్రుంఘ్రువౌ స్త్రియామిత్యమరః ॥ భయానకం భయంకరం ము

త్రనం ఫాలతలం లలాటప్రదేశం ఉపాశ్రితాభ్యాంసంగతాభ్యాం కోపే
నగ్రన్థీభూతాభ్యామితియావత్ భ్రూభ్యాం భయానకం ముఖంయస్య
తథోక్తస్య రిపూణాం భూమిపానాం శత్రూణాం రాజ్ఞోపియోధయితుంభ
టాన్ కర్తుం ఆరబ్ధ ఉపచక్రమే ఇత్యేతత్ అతీవ భృశం చిత్రం
రాజ్ఞామపి భటత్వకరణస్యాశ్చర్యకరత్వాదితిభావః, అస్మిన్నర్థే యచ్ఛ
బ్దఆకాంక్షాలభ్యః తదసహిష్ణుతాయాం పునరిత్థమవధేయం యోధయి
తుమిత్యత్ర యఃఅధయితుమితిచ్ఛేదః రిపుభూమిపానపీత్యపినా కో
పవహ్నిసముచ్చయః అధయితుమధఃకర్తుం అత్ర యుధసాధ్యరిపు
భూమిపాధఃకరణస్య భ్రూభంగమాత్రేణ సంపాదనాద్యోగాదాశ్చ
ర్యమితి వస్తునా కోపవహ్నిశత్రువర్గయోరధఃకరణేనౌపమ్యగమ్యతా
త్మకతుల్యయోగితా ప్రతీతేర్వస్తునాలఙ్కారధ్వనిః + రథతేరాజ్ఞూరావ
మిపానప్యారబ్ధయోధయితుమేతదతీవచిత్రమ్ ॥౩౪॥

ఖం ఆననం యస్యతథావిధః కిఞ్చ భయః భయఙ్కరః అర్శఆద్యజన్తః
॥ ని ॥ భయంప్రతిభయేఘోరే ఇతివిశ్వః ॥ ఆనకః పటహః ముఖేయ
స్య ముఖం ప్రారంభోయస్యేతివా తథావిధస్య ॥ ని ॥ ముఖం ని
స్సరణేవక్త్రే ప్రారంభోపాయయోరపీతివిశ్వః ॥ రిపుభూమిపానపి శ
త్రుభూపానపి యోధయితుం + యుధధాతోర్ణ్యన్తాత్తుమున్ య
ద్వా రాజ్ఞః భటాన్ కర్తుమితివా అథవా రిపుభూమిం పిబన్తీతిరి
పుభూమిపాస్తానపి ఆతోనుపసర్గ ఇతికః, యః ధయితుం పిబఇవాచ
రితుం + పాఘ్రాధ్మాధేడ్దృశశ్న ఇతిశప్రత్యయాన్తధయశబ్దాదాచార
క్విబన్తాత్తుమున్ ఆరబ్ధ ప్రాక్రమత రభ రాభస్యే లుఙ్ ఝలోఝలీతి
సలోపః, ఏతత్ అతీవచిత్రం ఆశ్చర్యం భయానకముఖస్య స్వీయా
నాం యుద్ధోత్సాహస్సతిర్యుక్తా పరేషాం తత్కృతిశ్చిత్రా రాజ్ఞాం
భటకరణమపరం చిత్రం భూమిపానకర్తౄణాం పానకర్తృత్వవా

త్కృత్తరిలుఠితజ్ (౧) ॥ ౩౫ ॥—సఇతి ॥ దురాపః పరైరధృష్యః సదుశ్శాసనః సోమకానాం పాంచాలానాం లాస్యస్య యుద్ధనాట్యస్య హేతౌ జనకే సోమకలా చంద్రకాంతిరివ ఆస్యహేతిః ముఖకాంతిః

(౨) సకుంతలాళ్యంబరధూతిధు (ర్యై) ర్యైః) స్వవసిం
హనాద్యైర్విదధేదురాపః। పరాభవంసోమకలాస్యహే
తౌపాంచాలికాయామివ పార్థచమ్వామ్ ॥ ౩౬ ॥

చరణమన్యచ్చేతి అతీవ చిత్రమిత్యుక్తమితిభావః ॥ ౩౫ ॥—స్వకుంతలేతి ॥ స్వస్యాద్రౌపద్యాః కుంతలానాం కచానాం ఆళేః ఆవళ్యాః అంబరస్య వసనస్యచ ధూతౌ కంపనే ధుర్యైః స్వస్యాః కుంతైః

---

(౧) వస్తుతస్తురిపుధూమిపానపియోధయితుంయోధాన్ భటాన్ కర్తుం ఆరబ్ధ ప్రారేభేఏతదతీవచిత్రమ్ । ధూపానాం యోధీకరణమాశ్చర్యావహమితిభావః । యోధయితుం యుద్ధంకారయితుమితితత్త్వం ప్రక్రాస్తార్థకతచ్ఛబ్దస్య యచ్ఛబ్దానపేక్షత్వాద్యచ్ఛబ్దసంపాదనక్లేశేనశ్లోకద్వయస్యైకవాక్యతాప్రతిపాదనంవ్యర్థమితిప్రతీయతే ॥

(౨) వస్తుతస్తు కుంతాన్ లాంతిగృహ్ణంతీతికుంతలాఃకుంతాయుధధరాః తేషామాళీనాంపఙ్క్తీనాం అంబరేఆకాశే ధూతావుత్క్షేపణే ధుర్యాస్సమర్థాః, కుంతైర్లలంతిక్రీడంతీతికుంతలాలినః కుంతాయుధధరాస్తేషామితివా ఇతిచమూపక్షే, పాంచాలీపక్షేతు కుంతలానాం చికురాణాం ఆళేఃపఙ్క్తేః అంబరస్య వస్త్రస్యచధూతౌచాలనేధుర్యస్సమర్థఇతి ప్రథమాంతపాఠఏవసాధురితిభాతి, స్వసింహనాదైర్దురాపఇతివిశేషణముభయత్రసమం సోమకానాం పాంచాలానాం లాస్యస్య యుద్ధరూపనాట్యస్యహేతౌ, యద్వా సోమఏవసోమకో హరః తల్లాస్యస్య సంహారకాలికనాట్యస్యహేతౌకారణభూతాయాంచమ్వాం, అన్యత్ర సోమస్యచంద్రస్య కలాఆస్యహేతుః ముఖోపాదానకారణంయస్యాస్తస్యామితిచార్థవర్ణనంసాధు ॥

యస్యాస్తస్యామితిచ అతఏవ పాంచాలికాయాం ద్రౌపద్యామివస్థి-
తాయాం పార్థచమ్వాం పాండవసేనాయాం కుంతలశ్చికురః అళిశ్చ త-
ద్ద్వయమివ యదమ్బరం కేశభ్రమరవన్నీలం ఆకాశం తస్య ధూతౌ భ-
ఙ్గే ధుర్యైః పటుభిః స్వైః స్వీయైః సింహనాదైః కుంతలాళిః కేశబృ-
న్దస్య అమ్బరస్య వస్త్రస్యచధూత్యాంధుర్యైః తదుక్తైరిత్యర్థః స్వైః
సింహనాదైరితిచ పరాభవం తిరస్కారం విదధేచక్రే శ్లిష్టవిశేషణాయ-
ముపమాపూర్ణా ॥ ఉపజాతిః ॥ ౩౬ ॥—తత ఇతి ॥ తతః యాజ్ఞసే-
న్యాః ద్రౌపద్యాః కటితటే నితమ్బదేశే పటానామపహారస్య సమ-
యే ఆకర్షణావసరే చక్రిచఙ్క్రమణస్య మండలాకారగమనస్య
యావాసనాసంస్కారః తస్య అనువృత్తివశాత్ అనుసరణవశాదివేత్యు-

౫ ॥ తతోయాజ్ఞసేనీకటితటపటాపహారసమయచక్రి
చంక్రమణవాసనానువృత్తివశాదివవివిధాని రేచకమం
డలాని వితన్వన్నిజాస్పదభేదకోభీమఃక్వవా సమాగ
చ్ఛతీతివీక్షితుమున్నతప్రదేశమధిరూఢాభ్యాంహ్రద

కుంతాయుధైర్లాలినః అంబరస్యాకాశస్య ధూతౌ ధుర్యైః ధురోయ్ఢ-
శావితియత్ సింహనాదైః దురాపః దుస్సహఃసఃదుశ్శాసనః సోమ-
కానాం లాస్యస్య తాండవస్య హేతౌ కారణే సోమస్యచంద్రస్య క-
లాయస్మిన్ తత్సోమకలం తాదృశస్యాస్యస్య హేతౌ పార్థస్యచమ్వాం
సేనాయాం పాంచాలికాయామివ ద్రౌపద్యామివ పరాభవం విదధే
చక్రే డుధాఞ్ ధారణపోషణయోఃలిట్ ॥ ౩౭ ॥—తత ఇతి ॥ తతః
యాజ్ఞసేన్యాః ద్రౌపద్యాః కటితటే యేపటాః తేషాం అపహారసమ-
యే యచ్చక్రిచంక్రమణం చక్రాకృతిపాదచారఃతస్యవాసనాయాఃఅ-
నువృత్తిః అనువర్తనం తస్య వశాదివ వివిధాని బహువిధాని రేచక-
మండలాని రేచకాఖ్యగతిమండలాని వితన్వన్ నిజాస్పదస్య స్వస్థాన-
స్య భేదకః భీమః క్వవా సమాగచ్ఛతీతి వీక్షితుం ద్రష్టుం ఉన్నతప్ర-

త్వేత్రిషా, వివిధాని రేచకాఖ్యాని మండలానిచక్రగమనానివితన్వన్ ప్రకటయన్ నిజాస్పదస్య స్వస్థానస్య ఉరసః భేదకః విదారకః భీమః క్వవా కుత్రవా సమాగచ్ఛతీతి వీక్షితుం సమున్నతం ప్రదేశం ముఖాత్మకం అధిరూఢాభ్యాం హృదః ఉరసః అంతరే అంతర్దేశే రుధిరబుద్బుదౌ ముకుళావివ తాభ్యామివస్థితాభ్యామిత్యుత్ప్రేక్షా, రోషేణలోహితాభ్యాం అరుణాభ్యాం లోచనాభ్యాం సాధ్వసస్య దానేశౌండః బహుప్రదః అతిభయంకరఇతియావత్ కరతలేనబంభ్రమ్యమాణస్య బహుధావ్యాపాద్యమాణస్య + యజంతాద్భ్రమతేఃకర్మణిలటశ్శానచ్, పరిఘస్యగదాయాః పాతనేన ప్రహారేణ పాటితానాం భిన్నానాం భటానాంయోధానాం ఘోటకానామశ్వానాం కరటినాం గజానాంచ ఘటానాం బృందానాం సంబంధిభిః క్షతజప్రవాహైః రక్తపూరైః సమీకసీమానం యుద్ధప్రదేశం కంఠద్వయసీంకం

న్తరరుధిరబుద్బుదముకుళాభ్యామివ రోషలోహితా
భ్యాం లోచనాభ్యాం సాధ్వసదానశౌండఃకరతలబం
భ్రమ్యమాణ పరిఘపాతనపాటితభట ఘోటకకరటిఘ
టాక్షతజప్రవాహైస్సమీకసీమానం కంఠద్వయసీంవి
దధానస్సుయోధనానుజో వియదధ్వని విజృంభితధ్వని

దేశమధిరూఢాభ్యాం హృదంతరస్య హృన్మధ్యస్య రుధిరబుద్బుదముకుళాభ్యాంముకుళాకృతిబుద్బుదాభ్యామివ రోషేణ లోహితాభ్యాం లోచనాభ్యాం సాధ్వసస్య దానశౌండఃబహుప్రదః కరతలేన బంభ్రమ్యమాణస్య ఘనతరస్యపరిఘస్య గదాయాఃఆఘాతేనపాతితాయాః భటఘోటకకరటిఘటాయాః క్షతజప్రవాహైరక్తప్రవాహైస్సమీకసీమాం యుద్ధసీమానం కంఠద్వయసీం కంఠపరిమితాం + ప్రమాణే ద్వయసజితిద్వయసచ్ టిడ్ఢాణఞితిఙీప్, విదధానః సుయోధనానుజః దుశ్శాసనః వియదధ్వని ఆకాశమార్గే విజృంభితధ్వనిస్సన్ వృకోదరస్య

తపరిమితజలాం విదధానః కుర్వాణః వియదధ్వని ఆకాశమార్గే వి జృంభితః వ్యాప్తః ధ్వనిస్సింహనాదః యస్యతథోక్తః సుయోధనానుజః దుశ్శాసనః వృకోదరస్య భీమస్య దృశోరధ్వానంగచ్ఛతీతితథోక్తః దృష్టివిషయఃఅభూత్ ఉత్ప్రేక్షాద్వయస్యసంసృష్టిః ॥ ౩౭ ॥—బద్ధేతి ॥ బద్ధఃకచ్ఛః మధ్యబంధనపట్టః యాభ్యాంతౌ బద్ధకౌపీనావపీతిచేత్యనేనవీతరాగిత్వంసూచ్యతే, అభీకౌ కాముకావితివిరోధః నిర్భయావితిపరిహారః భీకరారవౌ తౌభీమశ్చకౌరవః దుశ్శాసనశ్చద్వావపరస్పరం గదయాగదయా ప్రవృత్తంగదాగది ఘోరం భయంకరం రణంయుద్ధం కుర్వాతేస్మచక్రతుః ॥౩౮॥—నిపాతితస్యేతి ॥ సః వక్ష్యమాణవిధప్రతిజ్ఞయాప్రసిద్ధః భీమః కురుభూపతీనాందుర్యోధనాదీనాం అక్ష్ణాం నేత్రాణాం సమక్షం అగ్రఏవ నతు యత్రకుత్రాపీత్యర్థః భూమౌ యుద్ధభువి నిపాతితస్య ద్విషతః దుశ్శాసనస్య గండకపోలే

ర్వృకోదరదృగధ్వనీనోభూత్ ॥ ౩౭ ॥ వ ॥ బద్ధకచ్ఛావ
పిద్వావతావభీకౌభీ(మకౌ)కరా)రవౌ। గదాగదిరణం
ఘోరంకుర్వాతేస్మపరస్పరమ్ ॥ ౩౮ ॥ నిపాతితస్య
ద్విషతస్సభీమస్సమక్షమక్ష్ణాంకురుభూపతీనామ్ । గం

భీమస్య దృశోః అధ్వనీనః అధ్వగః+అధ్వనోయత్ఖావితిఖఃఅత్మాధ్వనా ఖఇతి ప్రకృతిభావః అభూత్ +భూసత్తాయాంలుఙ్ ॥ ౩౭ ॥ బద్ధకచ్ఛావితి ॥ అథానంతరం బద్ధకచ్ఛౌ అభీకౌ భయరహితౌ ద్వౌతౌ భీమకౌరవౌ భీమదుశ్శాసనౌ పరస్పరమన్యోన్యస్యం ఘోరం గదాగదిరణం గదయాగదయాప్రహృత్యేదంయుద్ధం ప్రవర్తతఇతిగదాగది తత్రతేనేదమితి సరూపెఇతిసమాసః + ఇచ్కర్మవ్యతీహారఇతీచ్ సమాసాంతః కుర్వాతేస్మ లట్స్మేఇతిలట్ ॥ ౩౮ ॥—నిపాతితస్యేతి ॥స భీమః కురుభూపతీనాం అక్ష్ణాం సమక్షం భూమౌ నిపాతితస్య ద్విషతః దుశ్శాసనస్య గండకపోలయోః కరాభ్యాం ఉదశేపదాఖ్యంస్త

కరాభ్యాముదరె కుక్షౌ పదాభ్యాంచ సంతాడనం. సాధుయథా ప్రతిజ్ఞం సమాచచార కృతవాన్, అత్ర తత్తాదృక్ప్రియాపరాధకరపదతాడనయోరానురూప్యేణ సంఘటనయాసమాలంకారః ॥ ౩౯ ॥—నిజేతి ॥ నిజాయాః ప్రియాయాః ద్రౌపద్యాః కైశ్యం కేశబృందం కర్షతీతికృషః అతఏవ శత్రోరస్యదుశ్శాసనస్య వక్షఃనిర్భిద్య అసృక్ రక్తమేవ అంభః జలం పిబతః సమీరసూనోర్భీమస్యచ పిశాచికానాంచ సపీతికేళ్యాం సహపానక్రీడాయాం కలహః మమాస్త్వధికం మమాస్త్వధికమితివివాదః బభూవ ॥ ఉపజాతిః ॥ ౪౦ ॥—ఏణీతి ॥ ఏషః భీమః తైర్దుశ్శాసనీయైః శోణితైః పీతశిష్టైరేవ స్వకీయాయాః ఏణీదృశః ద్రౌపద్యాః వెణీందుశ్శాసనశోణితసంస్కారైరేవ బద్ధాం ద్విషాం ద్రోణీభృతాం శత్రుభూపానాం అక్షిభిస్సహశోణేచ క్రిరంజయామాస యథా ప్రతిజ్ఞం దుశ్శాసనరుధిరలేపనకృతద్రౌపదీవేణీమోచ

డేకరాభ్యాముదరెపదాభ్యాం సంతాడనంసాధుసమా
చచార ॥ ౩౯ ॥ నిజప్రియాకైశ్యకృషస్యశత్రోర్ని
ర్భిద్యవక్షఃపిబతోఽసృగంభః । సమీరసూనోశ్చపిశా
చికానాంసపీతికేళ్యాంకలహోబభూవ ॥ ౪౦ ॥ ఏణీ
దృశస్స్వకీయాయావేణీంతైరేవశోణితైః । ద్రోణీభృ

తాదనం సాధుసమ్యక్సమాచచార చకార+ చరగతిభక్షణయోఃలిట్ ॥ ౩౮ ॥—నిజేతి ॥ నిజప్రియాయాః ద్రౌపద్యాః కైశ్యం కేశసమూహం + కేశాశ్వాభ్యామితియఞ్, కర్షతీతితస్యక్విప్; అస్యశత్రోః దుశ్శాసనస్యవక్షః నిర్భిద్య అసృగేవ రక్తమేవాంభః పిబతఃధయతః సమీరసూనోః భీమస్య పిశాచికానాంచ సపీతేస్సమానపానస్య ॥ ని ॥ సపీతిస్త్రీతుల్యపానమిత్యమరః ॥ కేళ్యాం కలహః రణః బభూవ + భూసత్తాయాంలిట్ ॥ ౩౯ ॥—ఏణీతి ॥ ఏషభీమః స్వకీయాయాః ఏణీదృశః ద్రౌపద్యాః వెణీం కచబంధం ॥ ని ॥ వేణీకచస్యబంధేస్యా

నే భీమేకౌరవాస్సర్వే కోపారుణితాక్షాబభూవురిత్యర్థః, అతఏవవస్తునా పదార్థహేతుకం కావ్యలింగంధ్వన్యతే ॥ ౪౧ ॥—తదనంతరమిత్యుత్తరేణాన్వయః ॥ రిపూనితి ॥ రిపూన్ సస్యభక్షణవిరోధినశ్శత్రూంశ్చ తృణాయమత్వా తృణనదనాదృత్యేత్యర్థః, కురుక్షేత్రతల ఏవ కురూణాం క్షేత్రతలే కేదారభాగే చరంతం సస్యాని భక్షయంతం గచ్ఛంతంచ (౧) పరేషామేవ ధేనూనాం కాంతం వల్లభం పరః

తాంద్విషామేషశోణీచక్రైసహాక్షిభిః ॥ ౪౧ ॥ తదనం
తరమ్ ॥ రిపూనుకురుక్షేత్రతలేచరంతం తృణాయమ

దితివిశ్వః ॥ తైశ్శోణితైరేవ రక్తైరేవ ద్విషాం శత్రూణాం క్షోణీభృతాం రాజ్ఞాం అక్షిభిస్సహ శోణీదక్రే + అభూతతద్భావేఽర్థేక్ప్రభ్వస్తియోగఇతిచ్విః, అన్యచ్చావివీకారః(౨)॥ ౪౧ ॥—తదనంతరమ్॥ రిపుమితి ॥ రిపుం శత్రుం తృణాయమత్వా తృణంజ్ఞాత్వా + మన్యక

---

(౧) పరేషామేవేత్యారభ్య వృషభశ్రేష్ఠమిత్యంతపఙ్క్తిర్నసమీచీనా, కింతు పరేషాం శత్రూణాం ధేనుకానాం కరిణీనాం అంతంనాశకం ॥ ని ॥ కరిణీధేనుకావశేత్యమరః ॥ అన్యత్ర పరానుత్కృష్టాసు ధేనుషు గోషు కాంతం సాభిలాషం ॥ కాంతిశ్శోభాభిలాషయోరితివిశ్వః వృషసేనం కర్ణాత్మజమేవ వృషభసమూహం వృషాణాంసేనావృషసేనం ॥ ని ॥ షష్ఠ్యంతప్రాక్పదాస్సేనాచ్ఛాయాశాలాసురానిశాః స్యుర్వాన్నసేనమిత్యాద్యమరోక్తైర్వైకల్పికక్లీబతాఇతిలేఖ్యమ్॥

(౨) వేణీసంహారే ప్రథమాంకే భీమవాక్యే ముక్తవేణీంస్పృశన్నేనామితి ॥ భానుమతీవాక్యే కిందాణింవిముక్కాకేసాణనంజమీయంతి త్తి ॥ చేటీవాక్యే అయిభాణుమదితుమ్హాణంకేసేసుఅముక్కేసు కథం అమ్హాణం దేవీఏకేసాసంజమీయంతి త్తి ఇత్యుక్తే వేణీసంహారఇత్యత్ర సంహారశబ్దస్య పుంజీకరణార్థత్వాచ్చ అత్ర సంస్కార్యత్వేన బద్ధామితి ద్రౌపదీవేణీమోచనేఇతిచలేఖనం నసుందరమ్ । కింతు వేణీనదీవాహే కచౌచ్ఛయేఇతి కోశాద్వేణీశబ్దస్య కేశసమూహఏవార్థః ॥

స్వవాచకోత్తరభాగః ధేనుశబ్దః యయా తయా అసిధేనుకయా నామా యుధేన కాంతమితి చ ॥ ని ॥ ఛురికాచాసిధేనుకేత్యమరః ॥ ఉగ్రం భయంకరం వృషసేనం కర్ణపుత్రమేవ వృషభశ్రేష్ఠం కిరీటీ అర్జున ఏవ గోపః గోపాలః భూపశ్చ కాండైర్దండైర్బాణైశ్చ యమలోకమేవ గోష్ఠం గోస్థానం నినాయ ప్రాపితవాన్, సమస్తవస్తుప్రతిశ్లిష్టాశ్లిష్టసావయవరూపకం ॥ ఉపేంద్రవజ్రావృత్తమ్ ॥ ౮౨ ॥—అవకర్ణ్యేతి॥ అభిమన్యోరర్జునపుత్రస్య స్వమారితస్య అధికం అత ఏవ కిరీటినా అర్జునేన నిజపుత్రమారణప్రతీకారార్థం నానిహతం సుతం వృషసేనం అవకర్ణ్య శ్రుత్వా చక్షుః జ్వలయన్ కోపాగ్నినా శోణీకుర్వన్ రిపవ ఏవ రంకవః హరిణాస్తేషాం తరక్షుర్మృగవిశేషః తద్ధ్రు

త్వా వృషసేనముగ్రమ్ । కిరీటిగోపః పరధేనుకాంతం ని
నాయ కాండైర్యమలోకగోష్ఠమ్ ॥ ౮౨ ॥ అవకర్ణ్య
కిరీటిభగ్నమాజావభిమన్యోరధికం సుతం స కర్ణః । రి
పురంకుతరక్షు రష్టదక్షుజ్వలయంశ్చక్షురభూదరీ

ర్ణ్యనాదర ఇతి చతుర్థీ, కురుక్షేత్రస్య తలే కేదారే చ ॥ ని ॥ క్షేత్రం శరీరే కేదారే ఇతి విశ్వః ॥ చరంతం గచ్ఛంతం ఖాదంతం పరధేనూనాం ఇతరగవీనాం కాంతం ప్రియం పరయా ఉత్కృష్టయా ధేనుకయా కరిణ్యా. అంతం మనోజ్ఞం ఉగ్రం వృషసేనం వృషసేనాఖ్యం కర్ణపుత్రం తమేవ వృషభసేనాం + విభాషా సేనాసురాచ్ఛాయేతి వా స పుంసకత్వం॥ కిరీటీ అర్జున ఏవ కిరీటవాన్ గోపః గోపాలః కాండైః బాణైః దండైశ్చ యమలోకమేవ గోష్ఠం వ్రజం నినాయ ప్రాపయామాస + నీఞ్ ప్రాపణే లిట్, అకథితం చేతి ద్వికర్మకతా ॥ ౮౨ ॥ అవకర్ణ్యేతి ॥ సకర్ణః ఆజౌ యుద్ధే కిరీటినా అర్జునేన భగ్నం నాశితం అభిమన్యోః తదపేక్షయా అధికం సుతం వృషసేనం అవకర్ణ్య శ్రుత్వా రిపురంకుతరక్షుః రిపవ ఏవ రంకవః మృగాః ॥ ని ॥ రంకుశ్చ

ష్టిమాత్రేణ హరిణాశ్శిథిలప్రాణా భవన్తీతి ప్రసిద్ధిః, స కర్ణః అష్టా-
స్వపి దిక్షు అరీన్ దగ్ధుమిచ్ఛుర్దిధక్షుః అభూత్, పుత్రవధక్రో-
ధపరవశః దారుణం యోద్ధుం సన్నద్ధవానిత్యర్థః, అత్ర పుత్రవధా
కర్ణనస్య విశేషణగత్యా శత్రుదిధక్షాహేతుత్వాత్పదార్థహేతుకం
కావ్యలింగమ్ ॥ ఔపచ్ఛన్దసికమ్ ॥ ౪౩ ॥—కుండలీకృతేతి॥ తతశ్చం-
డభానుతనూభువః కర్ణస్య పాణిః కుండలీకృతం గుణాకర్షణేన మం-
డలితం కోదండం కాలపృష్ఠం యేన తథోక్తస్సన్ పాండవానాం బలా-
న్తరే సేనామధ్యే తాండవం నర్తనం విదధే చకార గుణాకర్షణత్యా-
గాభ్యామితి భావః, అనుప్రాసభేదశ్శబ్దాలంకారః ॥ ౪౪ ॥—యుద్ధ ఇ-
తి ॥ యుద్ధే హతః ఏషః యోధానాం పాండవీయానాం సమూహః మే-
మమ పితుస్సూర్యస్య బిమ్బం బలాత్ ఖరే భేత్స్యతి బహూనాం య-
గపన్నిర్గమనే సంబాధాద్విదారయిష్యతి ఇతి మత్వా సంభావ్య

దిధక్షుః ॥ ౪౩ ॥ కుండలీకృతకోదండశ్చండభానుత-
నూభువః । తాండవం విదధే పాణిః పాండవానాం బలా-
న్తరే ॥ ౪౪ ॥ యుద్ధే హతో యోధసమూహ ఏష బింబం
పితుర్మే బత భేత్స్యతీతి । మత్వైవ పత్యుర్మహసాం

బరరోహిషా ఇత్యమరః ॥ లేపాంతరక్షుః ॥ ని ॥ తరక్షుస్తు మృగాద-
న ఇత్యమరః ॥ అష్టసు దిక్షు చక్షుః జ్వలయన్ దిధక్షుః దగ్ధుమిచ్ఛుః
దిధక్షుః + దహేస్సన్నంతాదుప్రత్యయః అభూత్ + భూస-
త్తాయాం లుఙ్ ॥ ౪౩ ॥ — కుండలీతి ॥ కుండలీకృతం కోదండం
యేనసః చండభానోస్సూర్యస్య తనూభువః కర్ణస్య పాణిః హస్తః
పాండవానాం బలాంతరే సేనామధ్యే తాండవం నటనం విదధే చక్రే
+డుధాఞ్ ధారణపోషణయోః లిట్ ॥ ౪౪ ॥ —యుద్ధే ఇతి ॥ యుద్ధే
హతః ఏష యోధసమూహః భటసంఘః మే పితుస్సూర్యస్య బింబం
భేత్స్యతి విదారయిష్యతి + భిదిర్ విదారణే ల్ఌట్, స్యతాసీతి స్యః

వెత్యుత్ప్రేక్షా. మహసాం తెజసాం పత్యుస్సూర్యస్య కుమారః కర్ణః శ రాఘైః దినం అంతరిక్షం సంఛాదయామాస ఆచ్ఛాదితవాన్ ॥ ఇం ద్రినజాః ॥ ౮౫ ॥—కరీతి ॥ కర్ణేనముక్తాః ప్రయుక్తాః శరవ్రజాః బాణసంఘాః శరవదర్థాశయా వ్రజంతీతి యాచకాశ్చ కరీంద్రమండలె గజబృందే కరిణామింద్రస్య బహుగజవతో రాజ్ఞో మండలే రాష్ట్రేచ పెతుః ప్రవివిశుః, తథాహి మార్గణాః యాచకాః బాణాశ్చ ఏక స్మాద్వదాన్యస్ముక్తాః బానాంబునా ఉత్సర్గజలేన మదోదకేనసహితః సదానాంబుః కరః హస్తః శుండాచయస్యతథోక్తం స్థూలలక్షం బహు ప్రదం స్థూలం పృథులం లక్ష్యం శరవ్యంచయాంతి అత్ర యాచకశర యోః దానజలమదజలయోః హస్తశుండయోర్బహుప్రదపృథులల క్ష్యయోశ్చ శ్లేషభిత్తికాభేదాధ్యవసాయలబ్ధసామాన్యేన విశేషసమ ర్థనాదర్థాంతరన్యాసః తెనసిసర్గదాతుః కర్ణస్యయాచకాశావి ఘాతేన గతప్రాయతా ప్రతీతెరలంకారేణవస్తుధ్వనిః ॥ ని ॥ దా నంవితరణెహస్తేమదేస్యాచ్ఛుండనేపిచ । బలిహస్తమయూఖేషు కరో

కుమారఃసంఛాదయామాసదివంశరాఘైః ॥ ౮౫ ॥ క
రీంద్రమండలేపెతుఃకర్ణముక్తాశ్శరవ్రజాః । సదా
నామ్బుకరంయాంతిస్థూలలక్షంహిమార్గణాః ॥౮౬॥

ఇతిమత్వేన మహసాంపత్యుః సూర్యస్య కుమారః కర్ణఃశరాఘైః బాణసంఘైః దివం ఆకాశం సంచ్ఛాదయామాస ఆవవార + చ్ఛద అపవారణెణ్యంతాల్లిట్ ॥ ౮౫ ॥—కరీంద్రేతి ॥ కర్ణేనముక్తాః శిలీముఖాః బాణాః కరీంద్రాణాం మస్తకే శిరసి పేతుః + పత్ల గతౌ. లిట్, హియస్మాత్ మార్గణాఃబాణాః యాచకాశ్చ దానాంబునా త్యాగోదకేన మదోదకేనసహవర్తతఇతిసదానాంబుః కరః హస్తః శుండావయస్యతం స్థూలలక్షం బహుప్రదం ॥ ని ॥ స్యుర్వదాన్య స్థూలలక్షదానశౌండాబహుప్రదే ఇత్యమరః ॥ స్థూలం గురుం లక్ష్యం శర

గడకశేపిచ ॥ లక్షంలక్ష్యంశరవ్యేచ సంఖ్యాభేదేదగోచరే. । మార్గ
ణాయాచకేబాణాథవెదన్వేష్టరిత్రిష్వితిసర్వత్రకోశాః ॥ ४८ ॥—

ప్రకాశ్యేతి॥భయంకరీఆభాతెజఃయస్యతస్మిన్ ప్రకృష్టేవీరేకర్ణేకా.
లపృష్ఠం ధనుఃకాలస్య రిపూణాం జీవితకాలస్యపృష్ఠం చరమభాగం.
అంతంచేతియావత్, ప్రకాశ్య ప్రకటయ్య చలతిసతి తదీయైః కర్ణ
సమ్బంధిభిః భల్లైర్నామబాణైః దళితాఃపాటితాః పరేశత్రవోపి
రక్తం శరవ్రణశోణితారుణంపృష్ఠం శరీరపశ్చాద్భాగం తన్నామకంధ
నుశ్చ ప్రకాశ్యచేలుః మానినాం పరోత్కర్షాసహిష్ణుత్వాదితిభా
వః, అత్ర కాలపృష్ఠరక్తపృష్ఠశబ్దశ్లేష ప్రతిభయాతదుభయోపకాశ
నేన విరోధినోర్థానురూపచేష్టాసంఘటనాత్సామాలఙ్కారః, క
ర్ణబాణనిర్భిణ్ణాః పరేపలాయాంబభూవురితిపరమార్థః ॥ ४९ ॥—
తత్రతత్రేతి ॥ శల్యస్సారథిరస్మిన్నస్తీతి తెనరథేన తత్రతత్ర యుధి
యుద్ధదేశె సంచరమాణస్సూర్యస్యసూనుస్సౌకర్ణోపి చూషితంగిః

ప్రకాశ్యకర్ణేయుధికాలపృష్ఠం భయంకరాభేచరతి
ప్రవీరే । తదీయభల్లైర్దళితాఃపరేపి ప్రకాశ్యచె
లుర్బతరక్తపృష్ఠమ్ ॥ ४९ ॥తత్రతత్రయుధిసంచరమా

ణ్యం ॥ ని ॥ లక్షంశరవ్యేసంఖ్యాయామితివిశ్వః ॥ యాంతిప్రాప్ను
వంతి + యాప్రాపణేలట్ ॥ ४८ ॥ —ప్రకాశ్యేతి ॥ ప్రవీరేః
కర్ణే కాలపృష్ఠం స్వధనుః ప్రకాశ్యభయంకరీ ఆభాయస్యతస్మిన్
చలతిసతి పరేపి శత్రవోపి తదీయైః కర్ణసంబంధిభిః భల్లైః బా
ణైః దళితాః అతఏవరక్తంశోణితాక్తం పృష్ఠం ప్రకాశ్యచెలుః సంచే
రుః + చలసంచలనేలిట్, బతెతిఖేదే సర్వే పరాఙ్ముఖాఏవ తాడి
తాః నతు కోపిసమ్ముఖఇత్యర్థః ॥ ४९ ॥—తత్రేతి ॥ తత్రతత్రయు
ధి యుద్ధేశల్యఏవసారథిస్సోస్యాస్మిన్నస్తీతితాదృశేన రథేనసంచరమా
ణః+నమస్తృతీయాయాయుక్తాదిత్యాత్మనేపదం! సోసౌకర్ణఃచూషితః పీ

లితం అరీణాం మదఏవవారి యేనతస్యభావస్తత్తాదృశయా హేతునా చండకరస్సూర్యః భయంకరపాణిశ్చాభూత్ ఆత్మా వైపుత్రనామాసీతి పుత్రే తతిభావః రూపకాతిశయోక్త్యోరంగాంగిభావేనసంకరః ॥ స్వాగతా ॥ ౪౮ ॥—రవేరితి ॥ తదాసమీకె యుద్ధరంగే రవేఃకుమారస్య కర్ణస్య రథం తత్తాదృశంసమీక్ష్య రమాప్రియస్య కృష్ణస్యాపిహృదః చిత్తాత్ ధైర్యం శరీరాత్ స్వేదజలం హస్తాత్ తోత్రం అశ్వతాడనంచ జవేన భయవేగేన జగాళ గళతిస్మ + గళ తేఃకర్తరిలిట్, అత్ర జగాళేత్యుభయావృత్తిదీపకమ్ ॥ ఉపజాతిః (౧) ॥ ౪౯ ॥—తదనంత

ణ్ణాళ్యసారథిమతాసరథేన । చూషితారిమదవారిత యాసౌ సూర్యసూనురపి చండకరోఽభూత్ ॥ ౪౮ ॥

రవేఃకుమారస్యరథంసమీక్ష్యరమాప్రియస్యాపితదా సమీకె । ధైర్యం హృదస్స్వేదజలంశరీరాజ్జగాళతో త్రంచజవేనహస్తాత్ ॥ ౪౯ ॥ ౫ ॥ తదనంతరమమ

తః అరీణాం శత్రూణాం మదఃయేనతాదృశః పాణిర్యస్య తత్తయా సూర్యస్యసూనురపిపుత్రోఽపిస్వయంచండకరఃసూర్యఃపితాపుత్రయోరై కాత్మ్యాదితిభావః చండఃకరోహస్తోయస్యేతితాత్పర్యార్థఃఅభూత్ +భూసత్తాయాంలుఙ్ ॥ ౪౮ ॥—రవేరితి॥తదాతస్మిన్ కాలే సమీకె యుద్ధే రవేఃకుమారస్య కర్ణస్య రథంనిరీక్ష్య దృష్ట్వా రమాప్రియస్యాపి లక్ష్మీసఖస్య భగవతోఽపీత్యపిశబ్దార్థః హృదఃహృదయాత్ ధైర్యం శరీరాద్దేహాత్ స్వేదజలం ఘర్మోదకం హస్తాత్ తోత్రంచ జగాల సస్రంసే + గలఅవస్రంసనేలిట్ ॥ ౪౯ ॥—తదనంతరమితి॥

---

(3) నన్వేవం ప్రభావఃరాధేయం అర్ధరథఇతికథంభీష్మఉక్తవానితిచేత్ - సభీష్మస్తత్సామర్థ్యం జానన్నపి దుర్యోధనస్య దురధ్వసంచారముఖ్యకారణభూతోఽయమిత్యంతః క్రోధాత్తద్వంచనార్థం తథోక్తవానితిబోధ్యమ్ ॥

రమితి ॥ తదనంతరం అమర్త్యానాం దేవానాం చక్రవర్తినః ఇంద్ర
స్య తనయః అర్జునః వికర్తనస్య సూర్యస్య తనయః కర్ణశ్చ తౌ ప
రస్పరం ప్రధనం ద్వంద్వయుద్ధం ప్రవర్తయితుం ఆరభేతాం ॥ ౫౦॥
రాధేతి ॥ శౌర్యభాజోః రాధాకుంతీపుత్రయోః కర్ణార్జునయోః
సంబంధినౌ చక్రీభూతౌ గుణాకర్షణేన కుండలితౌ జ్వలంతౌ చాపదం
డౌ తత్ర తదానీం మధ్యస్థాయాః కర్ణార్జునమధ్యగతాయాః రంగభు
వః యుద్ధస్థలస్య దేవతాయాః తాటంకయోః కర్ణభూషణయోః ఆభాం ఆద
ధాతే స్మ చక్రతుః, కర్ణికే ఇవ రేజతురిత్యుత్ప్రేక్షా ॥ శాలినీవృత్తమ్ ॥ ౫౧
అవకర్ణ్యేతి ॥ సహస్రందృష్టయో నేత్రాణి ఘృష్టయః కిరణాశ్చ య
యోః తయోరింద్రసూర్యయోః సుతయోః అర్జునకర్ణయోః శరాసా

త్యర్చక్రవర్తివికర్తనతనయాపరస్పరం ప్రధనం
ప్రవర్తయితుమారభేతామ్ ॥ ౫౦ ॥ ప ॥ రాధా
కుంతీపుత్రయోశ్శౌర్యభాజో శ్చక్రీభూతౌ చాపదం
డౌజ్వలంతౌ । మధ్యస్థాయా రంగభూదేవతాయాస్తా
టంకాభామాదధాతే స్మ తత్ర ॥ ౫౧ ॥ అవకర్ణ్యేశ
రాసవల్లిఘోషం సుతయోస్తత్ర సహస్రదృష్టిఘృ

తదనంతరం అమర్త్యచక్రవర్తివికర్తనయోః ఇంద్రసూర్యయోః కు
మారౌ కర్ణార్జునౌ పరస్పరం అన్యోన్యం సమరం యుద్ధం ప్రవ
ర్తయితుం ఆరభేతాం + రభ రాభస్యే ఆఙ్పూర్వాల్లఙ్ ॥ ౫౦ ॥—॥
రాధాకుంతీతి ॥ శౌర్యభాజోః రాధాకుంతీపుత్రయోః కర్ణార్జున
యోః చక్రీభూతౌ కుండలీకృతౌ జ్వలంతౌ దీప్యమానౌ చాపదండౌ
ధనుర్దండౌ తత్ర యుద్ధే మధ్యస్థాయాః రంగభువః రంగస్థలస్య దే
వతాయాః తాటంకయోః కర్ణపత్రయోః శోభాం కాంతిం ఆదధాతే
స్మ అవహతాం + డుధాఞ్ ధారణపోషణయోః లట్స్మే ఇతి లట్ ॥ ౫౧ ॥
అవకర్ణ్యేతి ॥ తత్ర యుద్ధే సుతయోః కర్ణార్జునయోః శరాసన

చాపో వల్లీవ తయోర్ఘోషం గుణటఙ్కారం దివ్యాకాశే తత్రత
దానీం అవకర్ణ్య వీణాశిల్పమస్యవైణిక స్తస్య తాపసస్య నారదస్య మ
హతీప్రీతిస్సన్తోషోభూచ్చ నైవాభూచ్చేతియత్తచ్చిత్రం, అన్తర్హి
తాఖిలశబ్దాన్తరత్వేన లోకోత్తరత్వాత్స్వవీణారవాన్తర్ధికరత్వాచ్చే
త్యాశ్చర్యం, అతఏవ వైణికేతి విశేషణస్యోక్తతాత్పర్యగర్భత్వాత్పరి
కరాలఙ్కారః ॥ ఔపచ్ఛన్దసికమ్ (౧)॥ ౫౨ ॥— ఉల్లోలేతి ॥ ఉ
ల్లోలం అత్యున్నతంయథాతథాకల్లోలితః వర్ధితః దోర్విలాసః బా
హుప్రతాపఃయాభ్యాంతౌ+కల్లోలవచ్ఛబ్దాన్మతుబన్తాత్తత్కరోతీ
తిణ్యన్తాత్కర్మణి క్తః, ఏవంవ్యాఖ్యానాత్ ॥ ని ॥ మహత్సూల్లోల
కల్లోలావితితరంగవిశేషపర్యాయకోశానుసారేణ నపౌనరుక్త్యం, ఉ

ష్ణ్యోః । దివివైణికతాపసస్యచిత్రంమహతీప్రీతిరభూ
చ్చనైవచాభూత్ ॥ ౫౩ ॥ ఉల్లోలకల్లోలితదోర్వి
లాసావుపెంద్రిమద్రేశ్వరసారథీతౌ । పరస్పరం భల్ల

ల్లైః ధనుర్లతాయాః ఘోషం ధ్వనిం అవకర్ణ్య సహస్రదృష్టిఘృ
ష్ణ్యోః ఇంద్రసూర్యయోః దివిఆకాశే వైణికతాపసస్య నారదస్యచ
మహతీ అధికా ప్రీతిః ప్రమోదః అభూత్ నైవాభూచ్చ ఇదం చి
త్రం ఆశ్చర్యం స్వాభావికార్థస్తు ఇంద్రసూర్యయోర్మహతీప్రీతిరితి వ్య
స్తతా నారదస్య మహత్యాం నిజవీణాయాం ప్రీతిర్నాభూదితిసమస్త
తా ధనుర్ధ్వనిశ్రవణాత్ప్రీతిజననం త్రయాణాంసమానం వీణాయాం
ప్రీత్యభావో నారదవర్తీతివివేకః + భూసత్తాయాంలుఙ్ ॥౫౨॥—
ఉల్లోలేతి ॥ ఉల్లోలకల్లోలితౌ ॥ యద్యపి ॥ ని ॥ మహత్సూల్లోలక
ల్లోలావితిపర్యాయశ్చ తథాపి ఉల్లోలాఃఉత్కృష్టాశ్చంచలాఃకల్లోలా
మహాతరంగాస్సంజాతాఅనయోః+తదస్యసంజాతంతారకాదిభ్యఇతీతచ్

(౧) నారదస్య కలహప్రియత్వాత్కర్ణార్జునసంబన్ధిచాపధ్వనా
వేవప్రీతిరభూత్, మహత్యాంనిజవీణాయాం ప్రీతిర్నాభూదితిపరిహారః

పేన్ద్రః కృష్ణః మద్రేశ్వరశ్శల్యశ్చ సారథ్యయోస్తౌ తౌ అర్జునః క
ర్ణశ్చ ద్వౌ రుషా కోపేన అవలీఢౌ పూర్ణౌ సంతౌ అరుషా కోప
భావేన అవలీఢావితి విరోధః, పరస్పరం భల్లానాం కులైః అరుషా వ్రణ
నేతి పరిహారః జాతావేకవచనం, అవలీఢౌ అభూతాం నవ్రణావభవతాం
॥ ని ॥ వ్రణో స్త్రీయామీర్మమరురిత్యమరః ॥ అత్ర, రుషావలీఢావ
రుషావలీఢావితి యమకభేద విరోధాభాసయోశ్శబ్దార్థాలఙ్కారయో
రేకవాచకానుప్రవేశసఙ్కరః ॥ ౨౩ ॥ —కర్ణేతి ॥ కర్ణస్య అ
మరేంద్రసుతస్యార్జునస్య చ ద్వయోః కార్ముకే కాలపృష్ఠగాండీవే వ
ల్ల్యావివ తాభ్యాం వాంతైః విసృష్టైః నిబిడైః సాంద్రైః పృషత్కైః
బాణైః అమ్బరతలే నీరంధ్రితే నిరంతరితే సతి ఆచ్ఛాదితే సతీతి యావ
త్, నీరంధ్రమమ్బరతలె నిబిడ ఇతి పాఠే నీరంధ్రం యథాతథా నిబిడే సాం
ద్రే సతీత్యర్థః వైణికో మునిర్నారదః తదా అమరభావం దేవత్వం ఉ
పేత్య అభ్యాగతాన్ వీరాన్ అపరావృత్య మృతాన్ ప్రధనస్య కర్తా

కులైరభూతాం రుషావలీఢావరుషావలీఢౌ ॥ ౨౩ ॥ క
ర్ణామరేంద్రసుతకార్ముకవల్లివాంతైర్నీరంధ్రితేం
బరతలే నిబిడైః పృషత్కైః । అభ్యాగతానమరభావ

అభివృద్ధావితి గౌణః దోష్ణోః బాహ్వోః విలాసాయయోస్తౌ ఉపేంద్ర
మద్రేశ్వరౌ కృష్ణశల్యౌ సారథీయయోస్తౌ తౌ అర్జునకర్ణౌ పరస్ప
రం అన్యోన్యం భల్లకులైః బాణసంఘైః రుషా క్రోధేన అవలీఢౌ వ్యా
ప్తౌ అరుషా అక్రోధేన అవలీఢావితి విరోధః అరుషా వ్రణైః జాత్యేక
వచనం ॥ ని ॥ వ్రణో స్త్రీయామీర్మమరురిత్యమరః ॥ అవలీఢౌ వ్యా
ప్తావితి పరిహారః అభూతాం + భూసత్తాయాం లుఙ్ ॥ ౨౩ ॥— క
ర్ణేతి ॥ కర్ణామరేంద్రసుతయోః కర్ణార్జునయోః కార్ముకవల్లీ
వాంతైః ఉద్గీర్ణైః నిబిడైః పృషత్కైః బాణైః అంబరతలే ఆకాశ
ప్రదేశే నీరంధ్రితే సతి అమరభావం దేవత్వముపేత్య ప్రాప్య అ

జునద్వంద్వయుద్ధస్య ప్రకారాన్విశేషాన్ పప్రచ్ఛ పృష్టవాన్॥ + పృచ్ఛేర్దుహాదిత్వాద్ద్వికర్మకత్వం అత్ర నారదస్య తాదృగ్వీరప్రచ్ఛాఽసంబంధేపి సంబంధోక్తిరూపాతిశయోక్త్యాకర్ణార్జునయుద్ధస్య లోకోత్తరత్వప్రతీతేరలఙ్కారేణవస్తుధ్వనిః ॥ వసంతతిలకా ॥ ౨౪ ॥—పాణినేతి ॥ తదనుభానునందనేకర్ణే పాణినాపన్నగాస్త్రం నాగాస్త్రాభిమంత్రితదాణం అచిరేణ ధృతంగృహ్ణాతిసతి అర్జునవధాయేతిశేషః, సాపురార్జునమభిలష్య హతకామత్వేన ప్రసిద్ధా ఉర్వశీనామామరాంగనా నిఖిలాత్ అప్సరసాంకులాత్ పూర్వమేవ వరణమాల్యందధౌ గృహీతవతీ, చిరంతనోత్కటానురాగాదితిభావః, అత్ర కర్ణకర్తృకార్జునవధార్థనాగాస్త్రధారణస్య విశేషణగత్యా ఉర్వశీవరణమాల్యధారణహేతుత్వాత్ కావ్యలింగభేదః ॥ రథోద్ధతా ॥ ౨౫ ॥—సవ్యేతి ॥ రవిభువా కర్ణేన సవ్యసాచిహననాయార్జున

ముపేత్యవీరాన్ పప్రచ్ఛవైణికమునిః ప్రధనప్రకారాన్ ॥ ౨౪ ॥ పాణినాతదనుభానునందనేపన్నగాస్త్రమచిరేణగృహ్ణతి । పూర్వమేవ నిఖిలాప్సరఃకులాత్సాదధౌ వరణమాల్యమూర్వశీ ॥ ౨౫ ॥ సవ్యసాచిహననాయసారాసేసంహితేరవిభువాభుజగాస్త్రే । స

ఖ్యాగతాన్ అభిముఖాగతాన్ వీరాన్ వైణికమునిర్నారదః ప్రధనప్రకారాన్ యుద్ధరీతీః పప్రచ్ఛ అనుయుక్తవాన్ + ప్రచ్ఛ జ్ఞీప్సాయాంవాచిలిట్ ॥ ౨౪ ॥—పాణినేతి ॥ తదనుభానుకుమారే అచిరేణ శీఘ్రం పాణినాహస్తేన పన్నగాస్త్రం నాగాస్త్రం గృహ్ణాతిసతి సాపూర్వం భగ్నకామా ఉర్వశీ నిఖిలానాం అప్సరసాం కులాత్సంఘాత్పూర్వమేవ ప్రాగేవ వరణమాల్యం వరణస్రజం దధే దధౌ + డుధాఞ్ ధారణపోషణయోఃలిట్ ॥ ౨౫ ॥—సవ్యసాచీతి ॥ సవ్యసాచినోఽర్జునస్య హననాయ తాదర్థ్యేచతుర్థీ రవిభువా కర్ణేనశ

సవధార్థం శరానేకాలపృష్ఠే భుజగాస్త్రే సంహితే సంయోజితే సతి ఇం
ద్రః స్వస్య కల్పకవనేన సహైవ నందనయోర్ద్వితయమేవ త్త్వం అమం
స్త సమ్భావితవాన్ నార్జునజయంతాభ్యాం కింతు జయంతనందనవ
నాభ్యామేవేత్యర్థః అనివార్యమేతదస్త్రం హంత్యేవార్జునమితినం
భావనం శ్లోకద్వయేప్యుర్వశ్యా ఇంద్రస్యచ మాల్యగ్రహణోక్తత
ర్కోధయహేతురితి ధ్యేయం అత్రాపి పూర్వవత్కావ్యలింగమ్ ॥౫౭
రవీతి ॥ రవితనయేన కర్ణేన విముక్తం ఏతదస్త్రం దివ్యాకాశే రసన
యోర్జిహ్వయోర్యుగళం బహిఃవితన్వత్ ప్రసారయత్సత్ అహంఅ
రిం స్వస్య మాతృహంతారమర్జునమధునా ద్విధాకరోమి ఖండయామీ
మీత్యుక్తప్రకారామభినయకేళిం ఉక్తార్థాభివ్యంజకాంగికచేష్టాంఆ

న్దసద్వితయమేవత్త్వమమంస్తస్వస్యకల్పకవనేన సహే
న్ద్రః ॥ ౫౭ ॥ రవితనయవిముక్తమస్త్రమేతద్దివిరస
నాయుగళంబహిర్వితన్వత్ । అహమరిమధునాద్వి
ధాకరోమీత్యభినయకేళిమివాదధద్బభాసే ॥ ౫౮ ॥

రాసే ధనుషి భుజగాస్త్రే సర్పాస్త్రే సంహితే సతి ఇంద్రః స్వస్య
ఆత్మనః కల్పకానాం కల్పవృక్షాణాం వనేన ఉద్యానేనసహ నందన
ద్వితయమేవత్త్వంపున్నపుంసకపుత్రోద్యానవాచకనందనద్వయమేవత్త్వం
అమంస్త అజ్ఞాసీత్ నతు పుల్లింగపుత్రవాచకనందనద్వయమేవత్త్వంజ
యంతః అర్జునశ్చ ఉభౌ పుత్రౌ తయోరర్జునో మృతఇతి తాత్పర్యే
ణేతిభావః + మనజ్ఞానేలుఙ్ చ్లేస్సిచ్ అనుదాత్తత్వాదిడభావః నశ్చా
పదాంతస్యేత్యనుస్వారః ॥౫౭॥—రవీతి ॥ రవితనయేనకర్ణేనవిము
క్తం దివి ఆకాశేరసనాయుగళం జిహ్వాద్వయంబహిఃవితన్వత్ కుర్వత్
ఏతదస్త్రం నాగాస్త్రంకర్తృ అహం అధునా అస్మిన్ కాలే అరిం శ
త్రుమర్జునం ద్విధాకరోమి పాటయామి + డుకృఞ్ కరణేలట్ ఇ
తి అభినయస్య కేళిం విలాసం ఆదధదివ బభాసే చకాశే + భాసృ

షధదివేత్యుత్ప్రేక్షా బభాసే ॥ ౫౮ ॥ —ద్విధేతి ॥ అథ విజయమర్జు
నం శిరోధౌ గ్రీవాయాం ద్విధావిధాతుం కర్తుం ఆపతంతమాగచ్ఛం
తం తం పూర్వోక్తం సరీసృపం నాగాస్త్రం సమీక్ష్య సః శార్ఙ్గంనా
మధనురస్యాస్తీతి శార్ఙ్గీ కృష్ణః శతాంగం అర్జునరథం నిజేనపాదేన
ఉర్వ్యాం భూమౌ నిమజ్జయామాస మగ్నీచకార బాణలక్ష్యాదర్జునం
స్రంసితుమితిభావః, నిజభారేణేతి పాఠాంతరమ్ ॥ ఉపేంద్రవజ్రా॥
౫౯ ॥ —ఆనేమీతి ॥ హరేరుపాయాత్ పాదనిష్పీడనరూపాత్ ఆనే
మిచక్రాంచలపట్టికాపర్యంతం మగ్నస్య కిరీటినోఽర్జునస్య సంబంధినో
స్య శతాంగస్య శమ్భోర్న్యస్తాంగః రథః అతఏవ ధరణీభూమిః బాన్ధవేన కిల
రథత్వసాజాత్యకృతేనేవేత్యుత్ప్రేక్షా, గర్భే అంతశ్చ అవకాశం వ్యతా

ద్విధావిధాతుంవిజయంశిరోధావధావతంతంససరీసృ
పంతమ్ । నిరీక్ష్యపాదేననిజేనశార్ఙ్గీ నిమజ్జయామా
సశతాంగముర్వ్యామ్ ॥ ౫౯ ॥ ఆనేమిమగ్నస్యహ
రేరుపాయాత్తదాశతాంగస్యకిరీటినోస్య। గర్భేవకా
శంకిలబాంధవేనశంభోర్న్యస్తాంగోధరణీవ్యతానీత్ ॥ ౬౦

దీప్తౌలిట్ ॥ ౫౮ ॥—ద్విధేతి ॥ అథానంతరం విజయం అర్జునం శి
రోధౌ గ్రీవాయాం ద్విధావిధాతుం ఆపతంతం తం సరీసృపం నాగా
స్త్రం నిరీక్ష్య దృష్ట్వా సశార్ఙ్గీ కృష్ణః నిజేనస్వీయేనభారేణ కుక్షిస్థ
సకలజగద్భారేణ శతాంగం రథం ఉర్వ్యాం భూమౌ నిమజ్జయామా
స + టుమస్జో శుద్ధౌ ణ్యంతాల్లిట్ ॥ ౫౯ ॥— ఆనేమీతి ॥ తదా త
స్మిన్కాలే హరేః కృష్ణస్య ఉపాయాత్ ఆనేమి ప్రధ్యమభివ్యాప్య
+ ఆఙ్మర్యాదాభివిధ్యోరిత్యవ్యయీభావః ॥ ని ॥ చక్రం రథాంగం
తస్యాం తేనేమిః స్త్రీస్యాత్ప్రధిః పుమానిత్యమరః ॥ మగ్నస్య అస్య కిరి
టినః అర్జునస్య శతాంగస్య రథస్య శంభోః ఈశ్వరస్య శతాంగః
త్రిపురమథనకాలే రథభూతా ధరణీభూమిః బాంధవేనకిల బంధుత్వేనే

నీల్ దదావిత్యర్థః ॥ ఉపేంద్రవజ్రా ॥ ౫౯ ॥—తతఇతి ॥ తతఃకురూణాం దుర్యోధనాదీనాం క్ష్వేళశార్భటీం నాగాస్త్రేణార్జునో హతఇత్యాత్మ్యాకారక సింహనాదౌద్ధత్యమివ ఆత్మనశ్చ క్ష్వేళస్య గరళస్య ఆర్భటీం జ్వలనప్రాచండ్యం పుష్కరాన్తే ఆకాశాగ్రే జృమ్భయతా ప్రకటయతా ఉగ్రేణ ఘోరేణ అహినా నాగాస్త్రేణ తస్యార్జునస్య కిరీటం ఇంద్రదత్తంశృంగం శిఖరమివకిరీటశృంగం నాకేంద్రస్య మహేంద్రస్య భయేనసాకంనాగాస్త్రాద్దర్జున మరణభీత్యాసహ అగ్రాహి అపహృతం కిరీటమాత్రహరణేన పుత్రవిపత్తిభయమింద్రో జహావిత్యర్థః స్వరూపహానేః సారస్య హానిరాశాస్యేతిభావః అత్రనాకేంద్రభయేన సాకమితిసహోక్త్యలంకారేణ కిరీటహరణస్య దోషస్యాపి గుణత్వకల్పనాత్మక లేశాలఙ్కారప్రతీతేరలఙ్కారేణాలఙ్కారధ్వనిః ॥ జృమ్భయతాత్మనశ్చేత్యేవపాఠః జృమ్భయతా నిజాంచేతిపాఠస్తు కురూణామితి షష్ఠ్యం తేనాన్వితద్వితీయాంత క్ష్వేళశార్భటీపదేన పునర్ద్వితీయాన్తాన్వయే ప్రక్రమవిరోధాదుపేక్ష్యః ॥ ఉపజాతిః ॥ ౬౦ ॥—తత ఇతి ॥ తతః స్నేహరసేన తైలేన ప్రేమ్ణాచ ఆర్ద్రీకృతైః పక్షైః శ్యే

తతఃకురూణామివపుష్కరాంతే క్ష్వేళశార్భటీంజృంభ
యతాత్మనశ్చ । ఉగ్రాహినాతస్య కిరీటశృంగమగ్రా
హినాకేంద్రభయేనసాకమ్ ॥ ౬౦ ॥ తతస్స్నేహర

వగర్భే అవకాశం వ్యతానీల్ + తనువిస్తారెలుబ్ ॥౬౧॥—తతఇతి ॥ తతః కురూణామివ పుష్కరాంతే ఆకాశాంతే నిజాంస్వీయాంచ క్ష్వేళశార్భటీం సింహనాదార్భటీం విషార్భటీంచ జృంభయతా ఉగ్రేణాహినాస[illegible]స్త్రేణ తస్యార్జునస్య కిరీటశృంగం కిరీటాగ్రం నాకేంద్రస్య దేవే[illegible]యేనసాకం భీత్యాసహ అగ్రాహి గృహీతం + గ్రహ ఉపాదానే [illegible]బుట్, [illegible]కర్మణోరితిచిణ్ అతఉపధాయా ఇత్యుపధా వృద్ధిః ॥ ౬౦॥ తతః స్నేహరసేన ప్రీతిరసేన తైలరసేనచ ఆర్ద్రీకృతైః పక్షైః

నగరుద్భిః పతనశీలః పాతీ ఉత్కటస్వాభిమానవాంశ్చ పార్థస్యార్జునస్య సాయకః బాణఏవ తక్ష్ణోతీతి తక్షకః వాశ్యాదిదారుభేదకః నాగరాజశ్చేతివ్యస్తరూపకం తంనాగాస్త్రరూపంభుజంగమంఅశ్వసేనం పునరాగచ్ఛంతమితి శేషః, వర్ధయామాస లవసశ్చిచ్ఛేద అశీశ్చ కారేతిచ కర్ణనాగాస్త్రాశ్వసేనస్య తక్షకపుత్రత్వాదితిభావః సమస్తవస్తువర్తిశ్లేషసావయవరూపకమ్ ॥ ౬౧ ॥— దంతీతి ॥ దంతీంద్రాః గజశ్రేష్ఠాః పాదాతాని పాదచారిసమూహాః రథాఅశ్వాశ్చ తానిభినత్తీతి భిదీ సకుంతీకుమారోఽర్జునః హరేర్శ్రీకృష్ణస్య నిదేశాత్ ఆజ్ఞాయాః విపశ్చితాపాదశ్రీథోభువిమగ్నస్తతోఽజైవజయోఽయంనత్వన్యథామాచాన్యథావిచారయేత్యాత్మికాయాః వివిధం అస్త్రజాలం రాధేయస్య కర్ణస్య కాయేశరీరఏవ నతుదంతీంద్రాదావిత్యర్థః, క్షణేనఆధేయం స్థితం వ్యధిత చక్రే + దధాతేఃకర్తరిలుజితజ్ లాటానుప్రా

సాదర్ణస్తంపక్షపాతీభుజంగమమ్ । తక్షకఃకిలపార్థ
స్యవర్ధయామాససాయకః ॥ ౬౧ ॥ దంతీంద్రపా
దాతరథాశ్వభేదీ కుంతీకుమారస్సహరేర్నిదేశాత్ ।
రాధేయకాయేవివిధాస్త్రజాలమాధేయమేవవ్యధితక్ష

ణేన ... పతత్రిభ్యాంపతతిగచ్ఛతీతిపక్షపాతీపక్షపాతోఽస్యాస్తీతిపక్షపాతీచపార్థస్యార్జునస్యసాయకఃబాణః తక్షకః తక్షకాఖ్యస్సర్పః తక్ష్ణోతీతితక్షకఇతిచ తంభుజంగమం నాగాస్త్రం వర్ధయామాసకిలవర్ధయామాస చ్ఛేదయామాస ఏధయామాసచ + వృధువర్ధనేఇతుమణ్ణ్యంతాత్ వర్ధచ్ఛేదనేస్వార్థణ్యంతాల్లిట్ ॥౬౧॥— దంతీంద్రేతి ॥ దంతీంద్ర పాదాతరథాశ్వం భినత్తీతితథావిధః ణినిః సకుంతీకుమారః అర్జునః హరేఃకృష్ణస్యనిదేశాత్ శాసనాత్ రాధేయస్య కర్ణస్య కాయె ఆధారె ఏతద్వివిధాస్త్రజాలం క్షణేన ఆధేయంవ్యధిత అకృత + డుధాఞ్ ధారణపోషణయోఃలుఙ్ స్థాఘ్వోరిచ్చేతీద్రా

సః ॥ ఇన్ద్రవజ్రా ॥ ౬౨ ॥—సర్వేష్వితి ॥ బహుప్రదత్వాత్ మహావదాన్యత్వాద్ధేతోః సర్వేషు శత్రుమిత్రోదాసీనభావైః త్రివిధేష్వపి మార్గణగణేషు యాచకవృన్దేషు ఖర్వేతరా అనల్పా ఆదృతిరాదరణం యస్యతథోక్తస్సోయం ఖమణేస్సూర్యస్యకుమారః కర్ణః శరీరే పతితం స్వాంగసక్తం పార్థస్యార్జునస్యసమ్బన్ధినం మార్గణగణం యాచకబృన్దం బాణబృన్దంచ అభిమతమత్యన్తమిష్టంజీవం ప్రాణధారణంవితీర్య సార్థం సప్రయోజనం వ్యధాత్ చక్రే + దధాతేర్వ్యపూర్వాత్కర్తరిలుఙ్, నిసర్గవదాన్యానాం కిన్నదేయమితిభావః కర్ణో మహారేత్యర్థః అత్ర బహుప్రదత్వప్రయుక్తసర్వయాచకమహాదరస్య విశేషణగత్యా పార్థమార్గణసప్రయోజనీకరణహేతుత్వాత్పదార్థహేతుకంకావ్యలింగం మార్గణశబ్దశ్లేషభిత్తికాలబ్ధయాచకబాణద్వయాభేదాధ్యవసాయమూలాతిశయోక్త్యనుప్రాణితమితితయోరంగాంగిభావేనసఙ్కరః, అత్ర మార్గణగణేష్విత్యేవపాఠః, యాచకజనేష్వితిపాఠః పర్యాయభంగాఖ్యదోషాదుక్తస్వారస్యాయోగాచ్చోపేక్ష్యః॥ వ

ణేన ॥ ౬౨ ॥ సర్వేషు మార్గణగణేషు బహుప్రద
త్వాత్ఖర్వేతరాదృతిరయంఖమణేఃకుమారః । పార్థస్య
మార్గణగణంపతితంశరీరే సార్థంవ్యధాదభిమతం

దేశః హ్రస్వాదంగాదితిసిచోలోపః ॥ ౬౨ ॥—సర్వేష్వితి॥ సర్వేషు సకలేషు యాచకజనేషు అర్థిజనవిషయే బహుప్రదత్వాత్ అనేకప్రదాతృత్వాత్ ఖర్వేతరా అధికా ఆదృతిరాదరణం యస్యతథాభూతః ఖమణేస్సూర్యస్య కుమారః సోయంకర్ణః శరీరే దేహే పతితం ప్రాప్తంచ మార్గణానాం యాచకానాంబాణానాంచగణం సంఘం అభిమతం అభీష్టం జీవం వితీర్య సార్థం అర్థసహితంవ్యధాత్ అకార్షీత్ + డుధాఞ్ ధారణపోషణయోః లుఙ్ ॥ ౬౩ ॥ —॥

సంతతిలకా ॥ ౬౩ ॥—కర్ణ ఇతి ॥ అథ కర్ణైకకర్ణేంద్రియమాత్రస్య శ్రో
త్రస్యైవ పాత్రే విషయే సతి న తు నేత్రస్యేత్యర్థః, నామమాత్రశేషత్వ
మృతే సతీతి యావత్, దుర్యోధనః శోకరసే దుఃఖాబ్ధౌ అనాగతస్య
భవిష్యతః హ్రదే మజ్జనస్య అభ్యాసే పరిచయే భూమానమతిశయం
అధిరోఢుం రబ్ధుమివేత్యుత్ప్రేక్షా మమజ్జ + మజ్జతేః కర్తరి లిట్, అ
త్ర కర్ణనిధనస్య దుర్యోధనశోకాబ్ధిమజ్జనహేతుత్వాత్పదార్థహేతుకం
కావ్యలింగముక్తోత్ప్రేక్షోజ్జీవకమితి ద్వయోరంగాంగిభావేన సంకరః ॥ ఉ
పజాతిః ॥ ౬౪ ॥—తత ఇతి ॥ తతః మరీచిమాలీదసూర్యోఽపి స్వకీయ
స్య తనూభవస్య కర్ణస్య వధాత్ ద్రాక్ ద్రుతం అపస్నాతుం మృత
స్నానం కర్తుం మనో యస్య తథోక్త ఇవేత్యుత్ప్రేక్షా, మందాయమా
నాయాః క్షీణీభవంత్యాః ద్యుతిమాలాయాః కిరణపంక్తేః ధారీతి శ

సవితీర్యజీనమ్ ॥ ౬౩ ॥ కర్ణేఽథ కర్ణేంద్రియమాత్ర
పాత్రే దుర్యోధనశ్శోకరసే మమజ్జ । అభ్యాసభూమా
నమివాధిరోఢుమనాగతస్య హ్రదమజ్జనస్య ॥ ౬౪ ॥
తతస్స్వకీయస్య తనూభవస్య వధాదపస్నాతుమనా ఇ
వద్రాక్ । మందాయమానద్యుతిమాలధారీ మరీచి

కర్ణే ఇతి ॥ అథానంతరం కర్ణే కర్ణేంద్రియమాత్రస్య కర్ణేంద్రియ
స్యైవ న తు చక్షురాదీంద్రియస్య మయూరవ్యంసకాదిత్వాత్సమాసః దు
ర్యోధనః అనాగతస్య అప్రాప్తస్య హ్రదమజ్జనస్య అగాధజలసరో
మజ్జనస్య ॥ ని ॥ తత్రాగాధజలో హ్రద ఇత్యమరః ॥ అభ్యాసభూమా
నం అభ్యాసబాహుల్యం అధిరోఢుమివ శోకరసే కరుణాఖ్యే రసే క
రుణరసస్య శోకస్య స్థాయిత్వాదుభయోరభేదః మమజ్జ మగ్నః + టు
మస్జో శుద్ధౌ లిట్ ॥ ౬౪ ॥—తత ఇతి ॥ తతః స్వకీయస్య నిజస్య త
నూభవస్య పుత్రస్య కర్ణస్య వధాత్ నాశాత్ అపస్నాతుం మృతస్య
స్నాతుం మనో యస్య తాదృశ ఇవ + తుం కామమనసోరపీతి మలోపః ॥
ని ॥ అపస్నాతో మృతస్నాత ఇత్యమరః ॥ ద్రాక్ సపది మందాయ

యో స్త్రీతిధారీసన్ సింధౌ సముద్రే మమజ్జ అంతం జగామేత్యర్థః+ఇ
ష్టికేషీకామాలానాం చితతూలధారిషీ వ్వతి మాలాశబ్దస్య హ్రస్వాంత
త్వం మరీచిమాలీ చేతిచకారేణ దుర్యోధనసముచ్చయః ॥ ఉపజాతిః ॥

ఇతి శ్రీసదాశివపదారవిందవందనకందళితానందసాంద్రస్య
కురవికులచంద్రస్య రామకవీంద్రస్యకృతౌ చమ్పూభారత
వ్యాఖ్యానే లాస్యాఖ్యానే ఏకాదశ స్తబకః

మాలీచమమజ్జసింధౌ ॥ ౬౫ ॥*************

ఇత్యనంతభట్టస్యకృతౌ చమ్పూభారతే ఏకాదశ స్తబకః

మానానాం మందీభూతానాం ద్యుతీనాం భాసాం మాలాం బిభర్తీతి
తాదృశః +సుష్యజాతావిణినిః, ఇష్టకేషీకామాలానాంచితతూలభా
రిషీవ్వతి మాలాశబ్దస్యహ్రస్వః ఇష్టకాదీనాం తదంతవిధిశ్చ మరీచిమా
లీచసూర్యశ్చ సింధౌ అపరార్ణవే మమజ్జఅస్తంగతఇతిభావః॥౬౫॥

ఇత్యప్పళరామసూరివిరచితాయాం చమ్పూభారతో
జ్జీవిన్యాం ఏకాదశ స్తబకః

శ్రీరస్తు

సవ్యాఖ్యచమ్పుభారతే ద్వాదశస్తబకప్రారమ్భః

శల్యమితి ॥ తతఃపరం కర్ణమరణానన్తరం కురూణాంరమణః అసౌదుర్యోధనః రణేషు కల్యం సమర్థం అతఏవ అరాతికులస్య శత్రుబృందస్య చిత్తే శల్యమివశల్యం దుఃఖం అనిశందిశన్తం కుర్వన్తమిత్యర్థః శల్యం కర్ణసారథిం పృతనాధిపతిం సేనానాయకం విధాయ కృత్వా స్వమాత్మానం త్రివిష్టపపతేరిన్ద్రస్య తుల్యం అమన్యత సంభావితవాన్ అత్ర దుర్యోధనస్యాత్మన ఇన్ద్రతుల్యత్వసంభావనాం ప్రతి శల్యసేనాపతిత్వవిధానస్య హేతుత్వాత్పదార్థహేతుకకావ్యలింగేన శల్యస్య దేవసేనానీసామ్య ప్రతీతేరలంకారేణాలంకారధ్వనిః ॥ వసంతతిలకా ॥ ౧ ॥—తదితి॥ తదను బాహ్వోర్బలేనమదేనేతి శౌర్యదర్పేణేత్యర్థః, శత్రూన్ అమరావళేః దేవబృందస్య మస్తకేన శిరసాసహ ఆకంపయన్తం ఏకత్ర భీత్యా పరత్ర శ్లాఘయా.

శల్యంతతఃపరమరాతికులస్యచిత్తేశల్యందిశంతమనిశం
రమణఃకురూణామ్ । కల్యంరణేషుపృతనాధిపతిం వి
ధాయతుల్యంత్రివిష్టపపతేస్స్వమమన్యతాసౌ ॥ ౧ ॥
తత్తాదృశం తదనుబాహుబలేన శత్రూనాకంపయంత.

శల్యమితి ॥ తతఃపరం కర్ణవధానంతరం అసౌ కురూణామధిపః దుర్యోధనః అరాతికులస్య శత్రుసంఘస్య చిత్తే హృదయే అనిశం శల్యం శంకుం దిశంతం దాతారం రణేషుయుద్ధేషు కల్యం దక్షం ॥ని॥ కల్యోసీరోగదక్షయోరితివిశ్వః ॥ శల్యం శల్యరాజం పృతనాధిపతిం సేనాపతిం విధాయ కృత్వా స్వం ఆత్మానం త్రివిష్టపపతేః ఇంద్రస్య తుల్యం సమం అమన్యత అజ్ఞానాత్ + మనజ్ఞానేలఙ్ ॥ ౧ ॥ —॥ తత్తాదృశమితి ॥ తదను తత్తాదృశం అసదృశం బాహ్వోః మదేన దర్పేణ అమరావళేః దేవపఙ్క్తేః మస్తకేన శిరసా సహ శత్రూన్ ఆ.

తిభావః అతఏవతంతమిమైనంపశ్యంతీతితత్త్రాదృశంఅనుపమప్రతాపమి
త్యర్థః శల్యంయుధిఅజాతశత్రోర్ధర్మరాజస్యపాణిః శక్త్యానామాయు
ధేనసామర్థ్యేనేతివానిహత్య ప్రథమతః ప్రాథమికంపరేషాంశత్రూ
ణాం హింసకత్వం హింసాం దధౌ (౧) శల్యసేనాధిపత్యదివసే యుధి
ష్ఠిరః ప్రథమమవధీత్సేనాపతిమిత్యర్థః, అనేన వస్తునా దినదశకా
దికృతభీష్మాదిసేనాపతివధాదర్జునాదప్యధికోఽయం యుధిష్ఠిరఇతిప్రతీ
తేర్వస్తునావస్తుధ్వనిః, అజాతశత్రోః పరహింసాయాఅనుచితత్వాత్పా
ణిరిత్యుక్తిచమత్కారశ్చ ఉక్తమేవేదంవృత్తమ్ ॥ ౭ ॥ —అథేతి ॥
అథ యుధిష్ఠిరేణ శల్యవధానంతరం ప్రశస్తః పరాక్రమోస్యాస్తీతి
పరాక్రమీ యమయోర్యుగ్మజాతయోః నకులసహదేవయోర్మధ్యఇత్య
ర్థః, ప్రాథమికః నకులః కృతాంతయోః ప్రాథమికఇతిచ ప్రి
యాః ఇష్టాః పాశకాః అక్షాఃయస్యతం ప్రియః పాశోనామయమా

మమరాపళిమస్తకేన । శక్త్యానిహత్యయుధిశల్యమజా
తశత్రోఃపాణిర్దధౌ ప్రథమతఃపరహింసకత్వమ్॥౭
అథతంసుబలాత్మజంక్షణాదవగత్యప్రియపాశకం మృ
ధే । యమచాపితపాశకంవ్యధాద్యమయోః ప్రాథ

కమప్యయంతం ధూనయంతం శల్యం శల్యభూపం శక్త్యాయుధేన నిహ
త్య అజాతశత్రోః ధర్మరాజస్యపాణిః ప్రథమతః ఆదౌ పరహింస
కత్వం శత్రుహింసకత్వం ఇతరహింసకత్వంచదధౌ + డుధాఞ్ధార
ణపోషణయోఃలిట్ ॥ ౭ ॥—అథేతి ॥ అథానంతరం పరాక్రమీ శ
క్తిమాన్ యమయోః యమళయోః ప్రాథమికః నకులః తంసుబలా
త్మజం శకునిం ప్రియాఃపాశకాః అక్షాఃయస్యతం ॥ ని ॥ అక్షాస్తుదే
వనాఃపాశకాశ్చతేఇత్యమరః ॥ అవగమ్య జ్ఞాత్వా మృధేయుద్ధేక్షణా
త్ యమేనచాపితః పాశోబంధనంయస్యతం వ్యధాత్ అకార్షీత్

(౧) ఇతఃపూర్వమనేన నకోపిహతఇతిభావః

యుధంయస్యతత్కం + శైషికఃకప్ ప్రత్యయః ఇష్టాధమంచేతిచతం ద్యూతనిపుణం సుబలస్య గాంధారరాజస్య ఆత్మజం శకునిం అపగత్య సమేత్య క్షణాన్నతువిలంబాదిత్యర్థః, యమేన అంతకేన స్వానంతరయుగ్మజాతేన తేన ప్రయోజ్యకర్త్రా సహదేవేనేతిచదాపితః కంఠే విన్యాసితఃపాశః కాలపాశః యేన తత్కంపాశకః అక్షఃయేనతమితిచ వృథాల్ చక్రే శకునిమవధీదిత్యర్థః, అత్రప్రియపాశకస్యప్రాపితపాశకత్వోక్తిః శ్లేషప్రతిభోత్థాపితస్సమాలఙ్కారః ॥ వైతాళియంవృత్తమ్ ॥ 3 ॥—అథేతి ॥ అథ శకునివధానంతరం యుద్ధేనైవ తపర్తునా గ్రీష్మేణ దుస్సహాశ్రీః ప్రకాశఃయస్యతథోక్తః సహదేవస్య భుజయోః ప్రతాపఏవ భానుస్సూర్యః హరితాం దిశాం అభ్యంతరే మధ్యే ధావంతః వ్యాప్నువంతః పలాయమానాశ్చ ఆత్మఘోషాః స్వసింహనాదాః వాయసాశ్చయస్మాత్తం॥ ని ॥ధ్వాంక్షాత్మఘోషపరభృదిత్యమరః ॥ ఉలూకం శకునిపుత్రమేవ దివాంధంనామ పక్షిభేదమితిశ్లిష్టరూపకం, కించిదీషదపినసహతేస్మ సహదేవః ఉలూకం జఘానేత్యర్థః శ్లిష్టాశ్లిష్టసావయవరూపకమ్ ॥ ఔపచ్ఛందసికం॥ 4

మికఃపరాక్రమీ ॥ 3 ॥ అథయుద్ధతపర్తుదుస్సహ
శ్రీహరిదభ్యంతరధావదాత్మఘోషమ్ । సహతేస్మన
కిందప్యులూకంసహదేవస్య భుజప్రతాపభానుః॥4॥

+ డుధాఞ్ ధారణపోషణయోఃలుఙ్ ॥ నకులశ్శకునిం జఘానేత్యర్థః॥ 3 ॥—అథేతి ॥ అథానంతరం యుద్ధమేవతపర్తుః గ్రీష్మఋతుః తస్మిన్ దుస్సహాశ్రీర్యస్యసః సహదేవస్యభుజయోః ప్రతాపఏవభానుస్సూర్యః హరిదభ్యంతరేషు దిగంతరాళేషు ధావన్ ఆత్మనః ఘోషాధ్వనిర్యస్యతం అన్యత్రధావంతః పలాయమానాః ఆత్మఘోషాః కాకాఃయస్యతం ఉలూకం ఉలూకాఖ్యం రాజానం ఉలూకపక్షిణంచ కించిదపి ననహతేస్మ నమమర్ష + షహమర్షణే లక్ష్మణిఇతిలట్,

జ్వాలమితి ॥ అథ శోణమరుణం అతఏవ దానవిధౌ అగ్నినార్జునాయ వితరణక్రియాయాంవిషక్తం విశేషేణలగ్నం కృశానోరగ్నేర్జ్వాలంశిఖామివస్థితమిత్యుత్ప్రేక్షా, వహ్నేర్ద్వయోర్జ్వాలకీలావితిజ్వాలశబ్దస్యపుంస్త్వస్యాప్యనుశాసనాత్ చమరవాలంబిరుదచామరందధత్ చాపం గాండీవముదస్య ఉన్నమ్య పార్థేఽర్జునే రిపూన్ హతశిష్టాన్ నిహంతరిమారయతిసతి ద్రోణాత్మభూః అశ్వత్థామా కృపస్తన్మాతులశ్చ ద్వౌ ప్రముఖౌ యేషాం తేహతశిష్టాః కౌరవీయాఃసహసా కాందిశీకాః భయాద్ద్రుతాః పలాయితా ఇతియావత్ ॥ ని ॥ భయాద్ద్రుతః కాన్దిశీక ఇత్యమరః ॥ బభూవుః ॥ వసంతతిలకా ॥ ౫ ॥—ఇత్థమితి ॥ ఇత్థముక్తప్రకారేణసోదరాణాం దుశ్శాసనాదీనాం దాయాదానాం భీష్మసోమదత్తాదీనాం వరూథినీనాం సేనానాంచ దాయాదానాం లక్ష్మణాదిసుతానా.

జ్వాలంవిషక్తమివదానవిధౌకృశానోశ్శోణందధచ్చ
మరవాలముదస్యచాపమ్ । (౧) పార్థే నిహంతరి రి
పూనథకాందిశీకా ద్రోణాత్మభూకృపముఖాస్సహసా
బభూవుః ॥ ౫ ॥ X ॥ ఇత్థం సోదరదాయాదవరూథి

సహదేవః ఉలూకం జఘానేత్యర్థః ॥ ౮ ॥—జ్వాలానుషక్తమితి ॥ కృశానోః అగ్నేః దాహవిధౌ దాహకరణే జ్వాలేన అనుషక్తం సంబద్ధమివశోణం చమరవాలం దధత్ చాపంధనుః ఉదస్య ఉత్కృష్య పార్థే అర్జునే రిపూనరీన్నిహంతరిసతి ద్రోణాత్మభూకృపముఖాః అశ్వత్థామకృపాదయః సహసా కాందిశీకాః భయాకులాఃబభూవుః + భూసత్తాయాంలిట్ ॥ ౫ ॥—ఇత్థమితి ॥ ఇత్థంసోదరాణాం భ్రాతౄణాం దాయాదానాం సుతానాం బాంధవానాంవా ॥ ని ॥ దాయాదౌ సుతబాంధవావిత్యమరః ॥ వరూథినీనాం సేనానాం చర

---

(౧) అథాస్త్రియామ్ । ధనుశ్చాపావిత్యమరోక్తేర్దధదితి విశేషణాచ్చాపశబ్దస్యక్లీబతా .

మితివా ॥ ని ॥ దాయాదాసుతబాంధవావిత్యమరః ॥ రణక్షితౌ పరి
తః క్షయంనాశం అభివీక్ష్య మహీయసా భూయిష్ఠేనసాధ్వసేన భయే
న మనసి విరచితః ప్రథమః అపూర్వః ప్రవేశోయస్యతథోక్తస్సా
ధ్వసాక్రాంతచిత్తఇత్యర్థః అతఏవ క్వచనదుర్జ్ఞేయే దేశే గూఢం
యథాతథాఅవస్థితి రేవమమమహతీశ్లాఘ్యాత యుష్టోమఃజీవితకాలస
మూహఏవఇష్టిః యాగవిశేషః ఆయుష్టోమస్యఇష్టిః తజ్జనకయాగఇ
తివా నిశ్చితోపాయశ్చ ఇత్యుక్తప్రకారమాలోచ్యఝుడితిసత్వరంఘ
టితం కృతం కవచస్య అవకుంఠనం ధారణంయేనతథోక్తః, పన్నగ
స్సర్పః కేతనే యస్యసః దుర్యోధనః స్యమంతానాం నామతీర్థానాం
కురుక్షేత్రస్థానాం పంచకస్య సామంతం సమీపేవర్తమానం సాగర

నీనాం రణక్షితౌపరిక్షయమభివీక్ష్య మహీయసా సా
ధ్వసేన మనసివిరచితప్రథమ ప్రవేశః క్వచన
గూఢావ స్థితి రేవమహతీ మమాయుష్టో మేష్టిరి
త్యాలోచ్య ఝుడితిఘటితకవచావకుంఠనః పన్నగకే
తనః స్యమంతపంచకసామంతం సాగరగభీరం త్వరిత

ణక్షితౌ యుద్ధభూమౌ పరిక్షయం నాశం అభివీక్ష్య దృష్ట్వా మహీ
యసా అతిమహతా + మహచ్ఛబ్దాదీయసుని టేరితిటిలోపః, సాధ్వ
సేనభయేన మనసివిరచితః ప్రథమప్రవేశోయస్యతథావిధః క్వచన
గూఢావస్థితి రెవ అంతర్ధానమేవ మమ మహతీఆయుష్టోమేష్టిః ●
యుర్వర్ధకేష్టిః జ్యోతిరాయుషస్తోమఇతిషత్వం ఇతిఅలోచ్య ఝు
డితి ద్రాక్ ఘటితం కవచస్య అవకుంఠనమాచ్ఛాదనంయేనతాదృశః
పన్నగకేతనః నాగధ్వజః సుయోధనః దుర్యోధనః శమంతపంచకస్య
పరశురామనిర్మితరక్తసరః పంచకస్యసామంతం సాగరవద్గభీరం సర
స్వతీతినామయస్యతం కంచనమహాహ్రదం జలాధారం ॥ ని ॥ జలాశ
యోజలాధారస్తత్రాగాధజలోహ్రదఇత్యమరః ॥ ఆసాద్య మహభు

మివ గభీరం అగాధం త్వరితమితి నామయస్యతం కంచన మహాంతంవి స్తీర్ణం హ్రదం సరః ఆసాద్య ప్రాప్య మముఘుజేన చిరం దీర్ఘకా లేన ధార్యమాణాం క్షోణీం భూమిం హేపన్నగాధిప త్వయ్యేవేత్యే వకారేణ యుధిష్ఠిరవ్యవచ్ఛేదః సమర్పయిష్యామీత్యుక్త ప్రకారేణవ చసా పాతాళవాసినః పన్నగాధిపతేశ్శేషస్య ద్విసహస్రియోర్లో చనేషు శ్రవణాత్మకేషు రహసి వాచానివేదయితుమిత్యుత్ప్రేక్షామా రదూరం అత్యంతదూరంయథాతథా నీప్సాయాంద్విర్భావః నిమజ్జ్య స్వ విద్యయా జలస్తంభిన్యా సర్వమంభః జలమపి మహాహ్రదీయం స్తంభయామాస ॥ ౬ ॥—బకేతి ॥ పురా ఏకచక్రావాస్తసమయే ప్రథమమితిచ బకానాంనామపక్షిణాం బకస్య అసురవిశేషస్యచ

నామానం కంచనమహాహ్రదమాసాద్య మద్భుజేనచిర
ధార్యమాణాం క్షోణీం త్వయ్యేవసమర్పయిష్యామీతి
పాతాళవాసినః పన్నగాధిపతేర్ద్విసహస్రిలోచ
నేషురహసివాచానివేదయితుమివ దూరతమారం నిమ
జ్జ్య స్వవిద్యయాసర్వమప్యంభస్తంభయామాస ॥ ౬
వ ॥ బకహంతాపురాద్యాసౌధార్తరాష్ట్రవధోద్య

ధచిరం ధార్యమాణాంక్షోణీం భూమిం త్వయ్యేవ సమర్పయిష్యా మి సమ్యజ్నిదధామి ఇతిపాతాళవాసినః పన్నగాధిపతేః శేషస్యద్వి సహస్రవిలోచనేషు వింశతిశతనేత్రేషు రహసి ఏకాంతే వచనం తర సా శీఘ్రం నివేదయితుమివ తస్య చక్షుశ్శ్రోత్రత్వాన్నేత్రేషు నివే దనమిత్యర్థః దూరదూరం నిమజ్జ్య స్వస్యవిద్యయా జలస్తంభవిద్య యా సర్వమపి కృత్స్నమపి అంభః వారి స్తంభయామాస జడత్వం ప్రాపయామాస ॥ ని ॥ స్తంభస్తూణాజడత్వయోరితివిశ్వః + తస్మా త్తత్కరోతీతిణ్యంతాల్లిట్ ॥ ౬ ॥—బకేతి ॥ అసౌభీమః పురాబక హంతా బకాసురహంతా బకపక్షిహంతాచ ॥ని ॥ కుఙ్ క్రౌంచోథ

హంతా అసౌభీమః అద్య పశ్చాచ్చ ధార్తరాష్ట్రాణాంనీలదంచుపాదహంసానాం ధృతరాష్ట్రసుతానాంచవధే ఉద్యతః ఉద్యుక్తః ఇత్యుక్తవైతొర్భీతస్య అస్యరాజ్ఞో ధార్తరాష్ట్రస్య కాసారే సరసి మజ్జనంయుక్తం ఉచితమేవ, కాసారవాసినామన్యత్ర హంతర్యాగతే శేషాణాంపలాయనస్యమజ్జనస్య వాలోకసిద్ధత్వాదితిభావః, అతఏవానురూపసంఘటనాత్మకస్సమాలఙ్కారః శ్లేషభిత్తికాభేదాధ్యవసాయమూలాతిశయోక్త్యనుప్రాణితఇతిద్వయోరంగాంగిభావేనసంకరః ॥౭

దరీష్వితి ॥ అథాయందుర్యోధనః దరీషుగుహాసువా శిఖరిణాం శైలానాం తటీషు ప్రపాతేషు యాఝుర్యః నిర్ఝరాస్తాసువా పురీషు నగరేషువా ఘనాసుసాంద్రాసు వనేషు అరణ్యేషువల్లరీషుగుల్మేషు వా తిరోభవేత్ అంతర్హితస్స్యాత్ ఇత్యుక్తప్రకారేణఆలోచ్యేతి శేషః పవనసుతః భీమః తందుర్యోధనం మార్గితుం అన్వేషితుం రణస్థలాత్ నిర్యయౌ నిర్గతవాన్ శత్రుశేషంనశేషయేదితి న్యా

తః। ఇతిభీతస్యరాజ్ఞోస్యయుక్తం కాసారమజ్జనమ్ ॥౭।

దరీషువాశిఖరితటీఝరీషువాపురీషువా ఘనవనవల్లరీ
షువా । తిరోభవేదయమితితంసమార్గితుంరణస్థలా

బకఃకహ్వఇత్యపరః ॥ అద్య ధార్తరాష్ట్రాణాం ధృతరాష్ట్రపుత్రాణాం హంసభేదానాంచ ॥ ని ॥ ధార్తరాష్ట్రాస్సితేతరైరిత్యమరః ॥ వధే సంహారే ఉద్యతః ఉద్యుక్తః ఇతీత్థం భీతస్య త్రస్యతః తస్య ధార్తరాష్ట్రత్వాదితిభావః అస్యరాజ్ఞః దుర్యోధనస్య కాసారేసరసి మజ్జనంయుక్తమ్ ॥ ౭ ॥—దరీష్వితి ॥ అథేతి ॥ అథానంతరం స పవనసుతః భీమః దరీషుకందరేషుశిఖరిణాం గిరీణాంతటీఝురీషు తటనిర్ఝరేషువా పురీషు నగరీషువా ఘనాసుసాంద్రాసు వనానాంవల్లరీషు కుంజేషువాఅయందుర్యోధనః తిరోభవేత్ అంతర్దధ్యాత్ ఇతి తం మార్గితుం అన్వేషితుం రణస్థలాత్ నిర్యయౌ నిర్గతః+

యాదితిభావః- రుచిరావృత్తమేతత్ ॥ చతుర్గ్రహైరిహరుచిరా జభస్జగైరితిలక్షణాత్ ॥ ౮ ॥—అపరైరితి ॥ తదానీం దుర్యోధనాన్వేషణసమయే అపరైస్సోదరైశ్శిష్టైః ధర్మరాజాదిభిః అనుయాతస్యతత్రతత్రాన్వేషితుమనుగతస్య అస్యాపిభీమస్య జయరూపార్థసిద్ధయే శతమన్యుభువో౽ర్జునస్య పురాతపశ్చర్యా కాలఇవ కశ్చనఏకః అనిర్వాచ్యమహిమాచ శబరః కిరాతః కుహనాకిరాతవేషశ్శంభుశ్చ వనాంతేజలహ్రదసమీపే హైమవతారణ్యమధ్యేచసంన్యధాత్ సన్నిధింప్రాప్తవాన్ * దిష్ట్యేత్యవ్యయమానందే సోదరైరపీతివా యథా భారతంయోజనీయం ఉభయథాప్యుపమా శ్లేషభిత్తికాభేదాధ్యవసాయమూలాతిశయోక్త్యనుప్రాణితా ॥ ఔపచ్ఛందసికమ్ ॥ ౯ ॥ — ॥ అథేతి ॥ అథ కృతఃఅంజలిః నమస్కారోయేనతథోక్తేన తేనశబరేణ సవినయంనివేదితాయాం సార్వభౌమస్య చక్రవర్తినః యానిలక్షణాని ఛత్రకేతుకలశధ్వజాదిరేఖాః తైరుపేతాయాం అంకితాయాం

త్పవనసుతోథనిర్యయా ॥ ౮ ॥ అపరైరపిసోదరైస్త
దానీమనుయాతస్యజయార్థసిద్ధయేస్య । శతమన్యుభు
వఃపురేవదిష్ట్యా శబరఃకశ్చనసంన్యధాద్వనాంతే ॥౯॥
౫ ॥ అథతేనకృతాంజలినాసవినయం నివేదితాయాం
సార్వభౌమలక్షణోపేతాయాంపదపఙ్క్తౌలక్ష్యమా

యాంప్రాపణ్ణలిట్ ॥ ౮ ॥—అపరైరితి ॥ అపరైరపి అన్యైరపి సోదరైః భ్రాతృభిస్సహ తదానీం తత్కాలే అస్యభీమస్య జయస్యసిద్ధయేఅనుయాతస్య పశ్చాద్యాతస్య శతమన్యుభువః అర్జునస్య పురేవ పూర్వమివ దిష్ట్యాదైవేన కశ్చనశబరః కిరాతః వనాంతేసన్న్యధాత్ సమీపస్థోభూత్ + డుధాఞ్లుఙ్ ॥ ౯ ॥—అథేతి ॥ అథానంతరం కృతాంజలినా తేనకిరాతేన సవినయం నివేదితాయాం విజ్ఞప్తాయాం సార్వభౌమస్య సర్వభూమీశ్వరస్య లక్షణైశ్చిహ్నైరుపేతా

పదానాం పాదన్యాసానాం పఙ్క్తిభిః లక్ష్యమాణైః దృశ్యమానైః వ
నదేవతాభిః సలిలమాహర్తుం ఆనేతుం ఆహితైస్సంపాదితైః కలశై
రివస్థితైరిత్యుత్ప్రేక్షా- కలశైః కలశాకృతిరేఖాభిరంకితశ్చిహ్నితః అ
వతారపథః సోపానమార్గః యస్య తస్మాత్ సంగరరంగే యుద్ధభువి ప్ర
యుక్తానాం యోద్ధృభిరన్యోన్యం ప్రహితానాం వివిధానామాయుధా
నాం సవిధే సమీపే అభ్యస్తం ఆవృత్త్యా గృహీతం తైక్ష్ణ్యం పారు
ష్యం యైస్తథోక్తానీవస్థితానీత్యుత్ప్రేక్షా పరుషపరుషాణి నితాన్తమ
శ్రావ్యాణి నిశాతత్వపారుష్యయోరభేదాధ్యవసాయమూలాతిశయో
క్త్యనుప్రాణితా ఉత్ప్రేక్షా సంసృష్టా చ, మారుతేర్భీమస్య వచనాని
నిశమ్య శ్రుత్వా విశాలైరతిదీర్ఘైః క్రోధేన భీమవచనశ్రవణజనితే
న యే నిశ్వాసాస్తైరుపరిజలోర్ధ్వభాగే కోరకితస్సంవర్ధితః బుద్బు
దానాం యే కలకలాః కోలాహలధ్వనయః తేషాముదయః ఆవిర్భావః
యస్మింస్తస్మాత్ త్వరితనామ్నః జలాశయాత్ మహాహ్రదాత్ ప్రశస్తః

నైస్సలిలమాహర్తుం వనదేవతాభిరా(నీ)(హి)తైరివక
లశైరంకితావతారపథాత్సంగరరంగప్రయుక్తవివిధా
యుధసవిధాభ్యస్తతైక్ష్ణ్యానీవపరుషపరుషాణి మారుతేః
వచనాని నిశమ్య విశాలైః క్రోధనిశ్వాసైరుపరికోరకి
తబుద్బుదకలకలోదయాత్తస్మాజ్జలాశయాదుత్తీర్యమా

యాం పదపఙ్క్తిభిః లక్ష్యమాణైర్దృశ్యమానైస్సలిలముదకం ఆహర్తు
మానేతుం వనదేవతాభిరానీతైరివస్థితైః కలశైః కలశరేఖాభిః అంకి
తావతారపథాత్ సంగరరంగే యుద్ధరంగే ప్రయుక్తానాం వివి
ధానామాయుధానాం సవిధాత్ సమీపాత్ అధీతం తైక్ష్ణ్యం యైస్తానీ
వస్థితాని పరుషాణి నిష్ఠురాణి మారుతివచనాని భీమవచాంసి నిశమ్య వి
శాలైర్విస్తృతైః క్రోధనిశ్వాసైః ఉపరి కోరకితః సంజాతకోరకః బు
ద్బుదానాం కలకలస్య ఉదయో యస్మిన్ తస్మాత్ జలాశయాత్ ఉత్తీ

మానః చిత్తసమున్నతిః యేషాం తేషాంమధ్య ఇత్యర్థః, అగ్రణీః శ్రే
ష్ఠః అతఏవ ధీరధీరం మహత్యామాపద్యపి అవికృతంమనః యస్యసః
సుయోధనః ఉత్తీర్య తీరం ప్రాప్య తాదృశేన అతిపరుషభాషిణా భీ
మేనసహ భయానకం లోకైకభయంకరం గదాగదికలహంగదయాగ
దయాప్రవృత్తంయుద్ధంకర్తుంసరభసంసత్వరంనతువిలమ్బాదిత్యర్థః ఉ
పచక్రమేఆరబ్ధవాన్ కలహాయితంయుద్ధక్రీడామితి క్వాచిత్కః పాఠః
గదాగదిశబ్దనపుంసకత్వ భయానకేత్యను ప్రాసద్వయానురూప్యేణ
రమణీయః ॥ అత్ర యదచేతనోపిపాదైస్స్పృష్టః ప్రజ్వలతిసవితురి
న్కాంతః । తత్తేజస్వీపురుషః పరకృతనికృతిం కథంసహత ఇతి న్యాయా
త్పరుషభాషణశ్రవణస్య హృదోత్తరణం ప్రతితస్య గదాగదియుద్ధో
పక్రమంప్రతి హేతుత్వాత్పదార్థహేతుకకావ్యలింగద్వయమంగా
ఙ్గిభావేనసంకీర్ణముక్తోత్ప్రేక్షాసంసృష్టిసంసృష్టంచ ॥ ౧౦ ॥ — ॥
ఆజగామేతి ॥ తదా భీమదుర్యోధనయోర్గదాయుద్ధసమయే బల
వాంచాతుర్యశాలీసఃబలః బలరామః సరస్వత్యానామనద్యాస్తటాత్
ఆజిసీమ్ని యుద్ధదేశే ఆజగామ ప్రాప్తవాన్, యస్య బలరామ
స్య ఆఖ్యయా బలేతి సంజ్ఞాశబ్దేనసహ భద్రేతి దేవతేచ పదయోస్స

న్నినామగ్రణీస్సుయోధనో ధీరధీరమనాస్తాదృశేనభీమే
నసహ భయానకంగదాగదికలహంసరభసముపచక్ర
మే ॥ ౧౦ ॥ ప ॥ ఆజగామసనరస్వతీతటాదాజిసీ

మ్న ఊర్ధ్వమాగత్య మానినాం మానవతాం అగ్రణీః అగ్రేసరః సు
యోధనః దుర్యోధనః ధీరధీరమనాస్సన్ తాదృశేన భీమేనసహ భ
యానకం భయంకరం గదాగది కలహాయితం గదాయుద్ధం సరభసం
ఉపచక్రమే ప్రారేభే + క్రముపాదవిక్షేపే లిట్, ప్రోపాభ్యాంస
మర్థాభ్యామిత్యాత్మనేపదమ్ ॥ ౧౦ ॥—ఆజగామేతి ॥ తదా తస్మి
న్కాలే ఆజిసీమ్నియుద్ధరంగే బలవాన్ సబలః బలరామః సరస్వ
త్యాః సరస్వతీనద్యాస్తటాత్ ఆజగామ ఆగతః + గమ్లుగతౌలిట్ ॥

మాగమః బలభద్రః బలదేవ ఇతి చో త్తరపదత్వేన సంబంధః అనిశంజా
యతే భవతి సబల ఇతి యోజ్యమ్ ॥ ౧౧ ॥— తత్రేతి ॥ తత్ర ఆజిసీమ్ని
విస్మయకరం గదాహవం భీమదుర్యోధనయోః గదాయుద్ధం పశ్యతః
అస్య బలరామస్య సమ్మదాశ్రుభిః ఆనందబాష్పైస్సహ సురభిగంధిః
మనోజ్ఞామోదా పుష్పవృష్టిః పుష్కరాదంతరిక్షాదుభయోర్భీమదు
ర్యోధనయోరుపాంతయోస్సమీపదేశయోః ఆపతత్ పతతిస్మ అత్రా
నందబాష్పపుష్పవృష్ట్యోస్సాహిత్యకథనాత్సహో క్తిరలంకారః॥సహో
క్తిస్సహభావశ్చేద్భాసతే జనరంజన ఇతిలక్షణాత్ ॥ వృత్తం పూర్వవత్॥
౧౨ ॥— ప్రవివేదేతి ॥ తత్ర గదాయుద్ధే కులాలస్య కుంభకార
స్య చక్రవత్ ఘటజనకమివ భ్రమతా గదాయుద్ధగతివిశేషైర్వర్తుళా
లంధావతోర్ద్వయోస్తయోర్భీమదుర్యోధనయోర్భిదాం అయం దుర్యో

మ్ని బలవాన్బలస్తదా । జాయతే సహయదాఖ్య
యానిశం భద్రదేవపదయోస్సమాగమః ॥ ౧౧ ॥ త
త్ర విస్మయకరం గదాహవం పశ్యతోస్య సహసమ్మదా
శ్రుభిః । పుష్పవృష్టిరుభయోరుపాంతయోః పుష్క
రాత్సురభిగంధిరాపతత్ ॥ ౧౨ ॥ ప్రవివేద కులాల

యస్యాఖ్యయా సహ బల ఇతి నామ్నా అనిశం భద్రదేవపదయోస్తు సంగ
మః మేళనం బలభద్ర ఇతి బలదేవ ఇతి జాయతే + జనీ ప్రాదుర్భా
వేలట్ జ్ఞాజనోర్జేతి జాదేశః సఆజగామేతి పూర్వేణాన్వయః॥౧౧॥
తత్రేతి ॥ తత్ర విస్మయకరం ఆశ్చర్యజనకం గదాహవం గదాయుద్ధం
పశ్యతః అస్య బలరామస్య సమ్మదాశ్రుభిస్సహ ఆనందబాష్పైస్సహ
ఉభయోః భీమదుర్యోధనయోః ఉపాంతయోస్సమీపయోః పుష్కరా
దాకాశాత్ సురభిర్గంధో యస్యాస్సా సురభిగంధిః గంధస్యేదుత్పూ
తిసుసురభిభ్య ఇతీత్వం పుష్పవృష్టిరాపతత్ + పత్ల గతౌ లజ్ ॥౧౨॥
ప్రవివేదేతి॥తత్ర కులాలచక్రవత్ కుంభకారచక్రేణ తుల్యం+తేన తుల్యం

ధనో౽యం భీమ ఇతి మిథో వైలక్షణ్యం బలో౽పి న ప్రవివేద హరిః కృష్ణో౽పి న ప్రవివేద పాండవాశ్చ న ప్రవివిదుః సురాః న ప్రవివిదుః అశ్వముఖా గ్గంధర్వా అపి న ప్రవివిదుః చారణాశ్చ న ప్రవివిదుః అత్రానేకాధికరణైకక్రియాభావరూపగుణయోగపద్యాత్సముచ్చయభేదః వైతాలీయమ్ ॥౧౨॥ — మదితి ॥ అథ ఏతత్ దుర్యోధనసక్థియుగ్మం మమ నేత్రస్య నామసంజ్ఞాపదం ధరతి వాచకత్వసంబంధేన వహతీతి మన్నామధారి కించ మృదులం సుకుమారం వసనం సదా విమథ్నాతి నిష్పీడయతి ఇత్యుక్తప్రకారయా అతిరుషా అత్యంతకోపేనేవ ఇత్యుత్ప్రేక్షా ॥ యదూద్వహస్య శ్రీకృష్ణస్య నేత్రేణ లాంఛనేన సూచితం అత్ర ప్రహర ఇతి జ్ఞాపితం అరేః దుర్యోధనస్య సక్థ్నోః ఊర్వోర్యుగ్మం కర్మ శ్వసనస్య వాయోః సూనుః భీమః.

చక్రివద్భ్రమతోస్తత్ర తయోర్గదావియోర్భిదామ్ । న బలో న హరిర్న పాండవా న సురా నాశ్వముఖా న చారణాః ॥ ౧౩ ॥ మన్నామధారి మృదులం వసనం వి (మృద్నా) మథ్నా) త్యేతత్సదేత్యతిరుషేవ యదూద్వహస్య । నేత్రేణ సూచితమరేరథ సక్థియుగ్మం చూర్ణీచ

క్రియా చేదితి వతిః భ్రమతోః తయోః ద్వయోః భీమదుర్యోధనయోర్భిదాం భేదం బలః బలరామః న ప్రతివేద నాజ్ఞాసీత్ హరిః కృష్ణః న ప్రవివేద పాండవాః విభక్తివిపరిణామః న ప్రవివిదుః ఏవముత్తరత్ర సురాః దేవాః న అశ్వముఖాః గంధర్వాః న చారణాః న నాజ్ఞాసిషురిత్యర్థః + విదజ్ఞానే లిట్ ॥ ౧౩ ॥ — మన్నామేతి ॥ అథానంతరం ఏతత్సక్థియుగం మమ నామ నేత్రమిత్యాఖ్యాం ధరతీతి ధారి + సుప్యజాతౌ ణినిః మృదులం వసనం చేలం సదా విమృద్నాతి పీడయతి ఇతి అతిరుషేవ అతికోపేనేవ యదూద్వహస్య కృష్ణస్య నేత్రేణ నయనేన సూచితం అరేః దుర్యోధనస్య సక్థ్నోః ఊర్వోర్యుగ్మం యుగళం పవనస్య సూనుః భీమః గదయా చూర్ణీచకార చూర్ణయామాస + ఛా

శదయా చూర్ణీచకార అత్రోక్తోత్ప్రేక్షాయాః నేత్రం వాససిలోచ
న ఇతి కోశానుసారేణ వస్త్రలోచనయోః శ్లేషభిత్తికాభేదాధ్యవసా
యమూలాతిశయోక్త్యనుప్రాణితత్వాత్తయోరంగాంగిభావేన సంక
రః ॥ వసంతతిలకా ॥ ౧౪ ॥—తత్రేతి ॥ తత్రవనాంతే అద్రిసుతా
కుమారః షణ్ముఖః తారకంనామ రాక్షసమివ సుయోధనంజిత్వా అథ
మధుభిదా సమేతః కృష్ణేన సంగతః అసౌ పృథాతనుభువాంధర్మ
రాజాదీనాం వర్గః షట్కమిత్యర్థః, షడ్భిర్ముఖైర్జనితాః శంఖా
నాం పాంచజన్యాదీనాం రవాః యేనతథోక్తస్సన్ ఏకత్ర కృష్ణసహి
తత్వాదన్యత్ర స్వయమేవ షణ్ముఖత్వాచ్చేతిభావః దినాంతే సాయం శి
బిరం నివేశం జగాహే ప్రాప్తవాన్, ఉపమాలఙ్కారః ॥ వసంతతి
లకా ॥ ౧౫ ॥—భూయఇతి ॥ అథ సాయం దినాంతేఽనలాయాగ్ని
యే మహసః తేజసః ప్రదానే వితరణసమయే భాసాంపత్యుస్సూర్య

శారంగదయాశ్వసనస్యసూనుః ॥ ౧౪ ॥ తత్రాథతా
రకమివాద్రిసుతాకుమారోజిత్వాసుయోధనమసౌ శిబి
రందినాంతే । వర్గఃపృథాతనుభువాంమధుభిత్సమే
తష్షడ్భిర్ముఖైర్జనితశంఖరవోజగాహే॥ ౧౫ ॥భూ
యోఽపిసాయమనలాయమహఃప్రదానేభాసాంపత్యుర్భో

ర్ణశబ్దాత్కర్భవ స్త్రియోగఇపిచ్ఛిః, అస్యచ్ఛావఇతికారః ॥ ౧౪ ॥—
తత్రేతి ॥ అథానంతరం తత్రయుద్ధే అద్రిసుతాకుమారః షణ్ముఖః తా
రకమివ తారకాసురమివ సుయోధనం దుర్యోధనంజిత్వా మధుజితా
కృష్ణేన సమేతః అసౌ పృథాతనుభువాం పాండవానాం వర్గః సం
ఘః షడ్భిఃముఖైః జనితఃఉత్పాదితః + జనేర్ణ్యంతాత్కర్మణి క్తః,
శంఖానాంరవో యేనతథోక్తస్సన్ దినాంతే సాయంకాలే శిబిరం జ
గాహే వివేశ + గాహూవిలోడనేలిట్ ॥ ౧౫ ॥—భూయోపీతి ॥
భూయోఽపి పునరపి సాయం సాయంకాలేఽనలాయాగ్నయే మహసాం

ర్యస్య కరాత్కిరణాత్ హస్తాచ్చ దిశిదిశి ప్రతిజాత్యేకవచనం విప్రకీ
ర్ణైః రాప్తృస్తైః ధూమైరివస్థితైరిత్యుత్ప్రేక్షా, అక్ష్ణోఃపంథానంరుంధం
తీత్యక్షిపథరోధిభిః అంధకారైస్తమోభిః కురుక్షితిభృతాం పాండవా
నాం పటమంటపానాం వస్త్రగృహాణాంఓఘస్సమూహః ధూమోపి
భృశం ప్రాపే ప్రాప్తవత్ + పరిపూర్వాద్వాప్నోతేః కర్మణిలిట్ ॥ వ
సంతతిలకా (౧) ॥ ౧౬ ॥—తస్మిన్నితి ॥ తస్మిన్ అంధకారాక్రాన్తా
ఖిలదిగంతరే కాలే ద్రోణభూః అశ్వత్థామా రంగేయుద్ధభువి విచిత్య
న్విష్య అసుభిః ప్రాణైర్యుక్తం క్షితిపతిం దుర్యోధనమాసాద్యప్రాప్య
తైస్తైరాపద్ధర్మోచితైః లాపైః వాక్యైః ఆశ్వాస్య విశోకంకృత్వా సమ

రివకరాద్దిశివిప్రకీర్ణైః । ధూమైరివాక్షిపథరోధిభిర
న్ధకారైః ప్రాపే కురుక్షితిభృతాంపటమంటపౌఘః ॥ ౧౬ ॥
తస్మిన్కాలేవిచిత్యక్షితిపతిమసుభిర్యుక్తమాసాద్యరం
గేతైస్తైరాశ్వాస్యలాపైర్నిజమపిసమరేభావికృత్యం

ప్రదానేభాసాం పరిభోః సూర్యస్య కరాదివ కిరణాదివ దిశివిప్రకీ
ర్ణైః వ్యాకీర్ణైః ధూమైరివ అక్షిపథం దృష్టిమార్గంరుంధంతీతితాదృ
శైః అంధకారైస్తమోభిః కర్తృభిః కురుక్షితిభుజాంకురుభూపతీనాం
పటమంటపానాం పటగృహాణాం ఓఘః సంఘః ప్రాపే ప్రాప్తః
+ ఆప్లవ్యాప్తౌ కర్మణిలిట్, తేషాంసర్వనాశాద్దీపాద్యభావాదంధ
కారవ్యాప్తిరేవ జాతేతిభావః ॥ ౧౬ ॥—తస్మిన్నితి ॥ తస్మిన్ కాలే
ద్రోణభూః అశ్వత్థామా రంగే యుద్ధరంగే విచిత్య అన్విష్య అసుభిః
ప్రాణైః యుక్తం క్షితిభృతం దుర్యోధనం ఆసాద్య ప్రాప్య తైస్తైః
లాపైః భాషణైః ఆశ్వాస్య సమరే యుద్ధే నిజం స్వీయం భావిభవి

---

(౧) శ్రు ॥ అగ్నింవావాదిత్యస్సాయంప్రవిశతి ఉద్యంతంవావాదిత్య
మగ్నిరనుసమారోహతీతిశ్రుత్యా సౌరతేజసస్సాయమగ్నిప్రవేశః పు
నః ప్రాతరగ్నితేజసస్సూర్యప్రవేశశ్చ ప్రతిపాదితః

శే రాత్రి యద్వైధావిభవిష్యత్ నిజంకృత్యం సర్వపాండవహననమపి నివేద్య విజ్ఞాప్య తేన దుర్యోధనేనముక్తః అనుజ్ఞాతస్సన్, అర్ధమార్గే మార్గమధ్యే- హరస్యశమ్భోర్వరేణ సర్వానుల్లంఘ్యత్వాత్మకేన ముదితశ్చసన్ - ధృష్టద్యుమ్నం చాపమార్యాఽఽనికృత్యభిత్వా-అస్యధృష్టద్యుమ్నస్య స్వసాద్రౌపదీతస్యాః ద్రౌపద్యాస్సంబంధినః కుమారాన్తనయాన్పుత్రానుపపాండవానపి-చిచ్ఛేదమారయామాసేత్యర్థః స్రగ్ధరావృత్తమ్ ॥౧౭॥—ఇత్థమితి ॥ఇత్థముక్తప్రకారేణ-నిశీథే అర్ధరాత్రౌ భయానకైర్నిజైస్సాయకైర్బాణైశ్శకలీకృతం లవశశ్ఛిన్నం ఖడ్గదారితంవా ॥ ని ॥ శరేఖడ్గేచసాయక ఇత్యమరః, ద్విషతాం పాండవానాం సంబంధి అనేకం అసంఖ్యేయం అనీకం సైన్యంయస్మింస్తస్మాత్- పరునాయకస్య ధర్మరాజస్య పటనికేతనాత్ వస్త్రగృహాత్ ప్రవిష్టంప్రాప్తం కటకంశిబిరంవలయభూషణంచయాభ్యాంతౌ అతఏవస్వభుజాభ్యామివస్థితాభ్యాంకృపేణకృతవర్మణాచ ద్వావ

నివేద్య । ముక్తస్తేనార్ధమార్గే హగవరముదితోద్రౌ
ణభూశ్చాపమార్యాఽఽధృష్టద్యుమ్నంనికృత్యస్వసుర
పితనయానస్యచిచ్ఛేదకూరాన్ ॥౧౭॥ ౮ ॥ ఇత్థంనిశీ
థేభయానకనిజసాయకశకలీకృతద్విషదనేకానీకాత్కు
రునాయక పటనికేతనాత్స్వభుజాభ్యామివప్రవిష్టక
టకాభ్యాం కృపకృతవర్మభ్యాం సహపునరపి సర

స్యత్ కృత్యమపికార్యమపి నివేద్య తేన దుర్యోధనేనముక్తః అర్ధమార్గే మార్గార్ధే హరస్య ఈశ్వరస్య వరేణముదితః తుష్టః చాపస్య ధనుషః మార్గ్యాశింజిన్యా ధృష్టద్యుమ్నం నికృత్య విచ్ఛిద్య అస్య స్వసుః ద్రౌపద్యాః తనయానపి ఉపపాండవానపిచిచ్ఛేదద్విధాచక్రే+ఛిదిర్ద్వైధీకరణేలిట్ ॥ ౧౭ ॥—ఇత్థమితి ॥ ఇత్థంనిశీథే అర్ధరాత్రౌభయానకైః నిజసాయకైః శకలితం చూర్ణీకృతం ద్విషతాం

భ్యాంసహ- పునరపిసరస స్త్వరితనామ్నా స్తీరంఆగత్య దుష్కరమన్యైః కర్తుమశక్యం స్వస్యవృత్తాంతం సుప్తహననవ్యాపారం కథయంతం, అశ్వత్థామానం ప్రతిఅయిసఖేసంప్రతిఇదానీంతనీ, మమమదీయాప్రీతిః ఏతావతీఇయత్పరిమాణా - ఇత్యుక్తప్రకారేణ అభినేతుంహస్తనిర్దేశేనసూచయితుమివేత్యుత్ప్రేక్షా- తిర్యక్ప్రసారితేన బాహోర్యుగళేనయత్నాత్ అతికష్టాత్ ఆశ్లిష్యత్వమేవ మమప్రాణోభవసిఖల్వితివాక్యాలంకారె ఇత్యుక్తప్రకారమౌపచారికంప్రశ్రయసహితంవచనంప్రయుంజానంబ్రువంతం రాజానందుర్యోధనం

స్తీరమాగత్యదుష్కరం స్వవృత్తాన్తం కథయంతమశ్వ
త్థామానంప్రతిఅయిసఖే సంప్రతిమమప్రీతిరేతావతీ
త్యభినేతుమివతిర్యక్ప్రసారితెన బాహుయుగళేనయ
త్నాదాశ్లిష్యత్వమేవ ఖలుమమప్రాణోభవసీత్యౌ
పచారికంవచనంప్రయుంజానం రాజానంకోపాదివ

శత్రూణాం అనేకానీకం అనేకసైన్యంయేనతంకురురాజస్య దుర్యోధనస్య నికేతనాత్ ఆశ్రయాత్ స్వభుజాభ్యామివ నిజబాహుభ్యామివప్రవిష్టే కటకేవలయేయాభ్యాంతాభ్యాంప్రవిష్టంకటకంసైన్యంయాభ్యాంతాభ్యాం ॥ని॥ భూభృన్నితమ్బే వలయేచక్రేచ కటకోస్త్రియామిత్యమరః, కృపకృతవర్మభ్యాం సహసరస్తీరం ఆగమ్యఆగత్య దుష్కరంకర్తుమశక్యం ఈషద్దుస్స్పృష్టీతిఖల్ స్వవృత్తాంతం నిజోదంతం కథయంతమశ్వత్థామానం అయిసఖేమిత్ర అశ్వత్థామన్ మమ ప్రీతిఃఏతావతీవ్యాప్తపరిమితా+యత్తదెతేభ్యఇతివతుప్ఆసర్వనామ్న ఇత్యాత్వం ఉగితశ్చేతిజీప్ ఇతి అభినేతుమివతిర్యక్ప్రసారితేన బాహుయుగళేన యత్నాదాశ్లిష్య ఆలింగ్యత్వమేవ మమప్రాణాః ఖలుభవసి ఇత్యౌపచారికం ఉపచారార్థకం ప్రయోజనమితిఠక్ వచనంప్రయుంజానంప్రయోక్తారం తంరాజానం దుర్యోధనం కోపాదివ

Funding: IKS/Tattva Heritage. Digitization: eGangotri.

కోపాత్ అంతరేణాస్మానశ్వత్థామానం ప్రాణత్వేన వృణోతీత్యాకారకాదివత్యుత్ప్రేక్షా- తస్యదుర్యోధనస్యైమేతదీయాః ప్రాణాః - తదానీం తత్క్షణమేవ- అత్యాక్షుః త్యక్తవన్తః అత్ర ప్రాతిప్రియత్వేనప్రాణత్వేనాధ్యవసాయమూలాతిశయోక్త్యనుప్రాణితత్వాదుక్తోత్ప్రేక్షాయాః ద్వయోరంగాంగిభావేన సంకరః ॥ ౧౭ ॥ —కృప ఇతి ॥ తతః కృపః కురుపురీం హాస్తినపురం ప్రతియయౌ కృతవర్మా కుశస్థలీం ద్వారకాం ప్రతియయౌ - ద్రోణసూనురశ్వత్థామా చ పారాశర్యస్య వ్యాసస్య తపోవనీం ఆశ్రమవనం ప్రతియయౌ ॥ ౧౮ ॥— అథేతి ॥ అథ ఖమణిస్సూర్యః దీప్తిభిః- స్వకాంతిభిః ఆత్మనః విజేతుర్జయశీలస్య అతఏవ విమతస్య శత్రోః ద్రౌణిశిరోమణేః అశ్వత్థామ శిరోరత్నస్య భవిత్రీం భావినీం సహజస్య జన్మసిద్ధస్య ఆస్పదస్య స్థానస్య అశ్వత్థామశిరోరూపస్య భంగః భీమకృతఏవమానహానిస్తాం - ద్రష్టుమిచ్ఛే

తదీయాః ప్రాణాస్తదానీమత్యాక్షుః ॥ ౧౭ ॥ వ॥

కృపస్తతః కురుపురీం కృతవర్మా కుశస్థలీమ్ । ప్రయ
యౌ ద్రోణసూనుశ్చ పారాశర్యతపోవనీమ్ ॥ ౧౮ ॥

అథ దీప్తిభిరాత్మనో విజేతుర్విమతద్రౌణిశిరోమణేర్భ
విత్రీమ్ । సహజాస్పదభంగమానహానిం ఖమణిర్ద్రష్టు

ఇతరవ్యవచ్ఛేదకైవ శబ్దప్రయోగ కోపాదివ తదీయాః దుర్యోధనసంబంధినః ప్రాణాః తదానీం అత్యాక్షుః తత్యజుః + త్యజవిసర్గేలుఙ్ ॥ ౧౭ ॥—కృప ఇతి ॥ తతఃకృపః కురుపురీం హాస్తినావతీం కృతవర్మా కుశస్థలీం కుశస్థల్యాఖ్యపురీం ద్రోణసూనుః అశ్వత్థామా పారాశర్యస్య వ్యాసస్య తపోవనీంచ ప్రయయౌ జగామ + యా ప్రాపణే లిట్ ॥ ౧౮ ॥— అథేతి ॥ అథానంతరం దీప్తిభిః కాంతిభిః ఆత్మనస్స్వస్య విజేతుః విజితవతః ద్రౌణేరశ్వత్థామ్నః శిరోమణేశ్శిరోరత్నస్య విమతాచ్ఛత్రోర్భీమాత్ భవిత్రీం భావినీం సహజస్య ఉ

త్యుత్ప్రేక్షా- ఉదయాద్రింఆగాత్ ఉదితో౽భూదిత్యర్థః- ఔపచ్ఛన్దసికమ్ ॥ ౨౦ ॥—తదితి ॥ తదనంతరమాత్మనస్సోదరస్య ధృష్టద్యుమ్నస్య సంబంధినస్సూతస్యసారథేర్ముఖాత్ వచనాత్ శ్రవణయోః కాలకూటంకర్ణకఠోరమితియావత్ అపత్యానాముపపాండవానాపత్యయంనాశం అశ్వత్థామకృతమధిగమ్య శ్రుత్వా, విషీదంత్యాఃభృశం శోచంత్యాః యాజ్ఞసేన్యాః ద్రౌపద్యాః మూర్ఛామేవాంధకారం- రత్నమేవదీపస్తస్యాలోకేన తేజసాదర్శనేనచ దూరంనిశ్శేషం యథా తథా- ఉత్సారయితుం నివారయితుం ఉత్సుకఇవేత్యుత్ప్రేక్షా గురుసుతస్యాశ్వత్థామ్నః చూడామణేః ఆహరణాయఆహర్తుమిత్యర్థః +తుమర్థాచ్చభావవచనాదితిచతుర్థీ, శతాంగంరథమధిరుహ్యమౌ

మివోదయాద్రిమాగాత్ ॥౨౦ ॥౫॥తదనంతరమాత్మ
సోదరసూతముఖాచ్ఛ్రవణకాలకూటమపత్యాత్యయ
మధిగమ్యవిషీదంత్యాయాజ్ఞసేన్యా మూర్ఛాంధకా
రంరత్నదీపాలోకేన దూరముత్సారయితుముత్సుకఇ
వ గురుసుతచూడామణేరాహరణాయశతాంగ మధి
రుహ్య మౌర్వీంవిస్ఫారయద్భిర్మఘువత్కుమారాది

త్పత్తిసిద్ధస్య ఆస్పదస్యస్థానస్యభంగఏవమానహానిస్తాంద్రష్టుమివ సవితాసూర్యః ఉదయాద్రిం ఉదయగిరిం ఆగాత్ ఆజగామ+ ఇణ్గతౌ లుఙ్ ॥ ౨౦ ॥—తతఇతి ॥ తతఃపరం ఆత్మసోదరస్య ధృష్టద్యుమ్నస్య సూతముఖాత్ సారథివదనాత్ శ్రవణయోశ్శ్రోత్రయోః కాలకూటం విషసదృశం అపత్యానామత్యయంనాశం, అధిగమ్యవిషీదంత్యాః యాజ్ఞసేన్యాః ద్రౌపద్యాః మూర్ఛామోహఏవాంధకారస్తమస్తం రత్నదీపస్య ఆలోకేనదీప్త్యాదూరం ఉత్సారయితుం ఉత్సుకఇవ గురుసుతస్య అశ్వత్థామ్నః చూడామణేః శిరోరత్నస్యఆహరణాయ శతాంగంరథం అధిరుహ్య మౌర్వీంశింజనీం విస్ఫారయద్భిః టంకారయ

తీవ్రం విస్ఫారయద్భిః టంకారయద్భిః మఘవత్కుమారార్జునఆది
త్యేషాం తైరర్జుననకుల సహదేవైః మాంసలితాః పూర్ణాః పార్శ్వ
భాగా యస్యసః మారుతిర్భీమః తపస్యత స్తపః కుర్వతః తస్య పుత్ర
హంతురశ్వత్థామ్న ఏవ ఆశ్రమపదభాగం ప్రత్యస్థే ప్రస్థితవాన్ అ
త్రోక్తోత్ప్రేక్షాయాః మూర్ఛాంధకారమిత్యాదిరూపకద్వయోర్జీవిత
త్వాత్తయోరంగాంగిభావేన సంకరః ॥ ౨౧ ॥— తత్రేతి ॥ తత్ర ఆ
శ్రమపదే - ఆగతేషు ఇషూణాం బాణానాం వర్షకేషు తేషు భీమా
దిషు యుధి ధీరతరాః అత్యంతధీరాః ధీమన్తో యస్య తథోక్తః అత ఏవ స్వ
య మేకోఽపి సన్నయంతపోధనః అశ్వత్థామా జవాత్ అభిమంత్ర్య ఇషీ
కాం నామాస్త్రం అద్య ప్రభృతి వసుధాభూమిః నిష్పాండవా పాండు
సంతతిశూన్యా అస్త్వితి శప్త్వేతి శేషః - నిజేన వ్రతేన సాకం తపోబలేన స
హ - వ్యముంచత్ సంత్యక్తవాన్ - శాపస్య తపఃక్షయకరత్వాదత్రా
భిర్మాంసలితపార్శ్వభాగో మారుతి స్తపస్యత స్తస్యై
వాశ్రమపదభాగం ప్రత్యస్థే ॥ ౨౧ ॥ వ॥ తత్రాగ
తేషు యుధి తేషు తపోధనో య మేకోఽపి ధీరతరధీరిషు వ
ర్షకేషు । నిష్పాండవాస్తు వసుధేతి నిజవ్రతేన సా
ద్భిః మఘవత్కుమారాదిభిః అర్జునాదిభిః మాంసలితః నిబిడితః పా
ర్శ్వభాగో యస్య తాదృశః మారుతిర్భీమః తపస్యతః తపశ్చరతః తస్యైవ
అశ్వత్థామ్న ఏవ అశ్రమపదం ఆశ్రమస్థానం ప్రత్యస్థే ప్రస్థితః + స్థా గతిని
వృత్తౌ లిట్ సమవప్రవిభ్యస్థ ఇత్యాత్మనేపదమ్ ॥ ౨౧ ॥— తత్రేతి ॥
తత్ర తేషు పాండవేషు ఆగతేషు సత్సు అయం తపోధనః అశ్వత్థామా
ఏకోఽపి అసహాయోఽపి ఇషూణాం అస్త్రమన్త్రాణాం వర్షకేషు సమూ
హేషు ఇషుశబ్దస్య తన్మంత్రేషు లక్షణా ఇషీకాం ఇషీకాస్త్రం అభిమం
త్ర్య యుధి ధీరతరధీః అతిధీరమతిస్సన్ వసుధాభూమిః నిష్పాండవా పాం
డవరహితా అస్తు భవతు + అస భువి లోట్ ఇతి నిజవ్రతేన సాకం

తిర్దైన్యస్యవిశేషణగత్యాన్యస్యైకాకిత్వేప్యనేకేషు యుద్ధోద్యమం ప్రతి హేతుత్వాత్పదార్థహేతుకకావ్యలింగస్య నిజవరితేన సాకమి తిసహోక్త్యాశ్చాంగాంగిభావేన సంకరః, వసంతతిలకా ॥ ౨౨ ॥—॥

అథేతి ॥ అథకిరీటినా అర్జునేనప్రహితస్య అశ్వత్థామాస్త్రానివసంహారార్థం ప్రయుక్తస్య బ్రహ్మశిరోనామ్నః అస్త్రస్య తూలమితి పదం శబ్దస్తస్యైవయోగాత్ ప్రత్యాఘాతాత్ ఉత్తరపదత్వేనసంబంధాచ్చ- సాఇషీకాఅస్త్రం ఇషీకాశబ్దశ్చ హ్రస్వభావం అల్పత్వం హ్రస్వాంతత్వంచ, జగామప్రాప్నోతి స్మ తూలపదయోగాదిషీకాశబ్దః యథాఇషీకతూలమితిహ్రస్వాంతో భవతి తథాబ్రహ్మశిరోస్త్రయోగాద్దైషీకాస్త్రముపసంహృతమాసీదిత్యర్థః అత్రఇష్టకేషీకామాలానాంచితతూలభారిష్విత్యనుశాసనాద్వాచ్య వాచకయోరభేదాచ్చోక్తోపమా ప్రసాధనీయేతి ధ్యేయమ్ ॥ ౨౩ ॥—అథేతి ॥ అథభగ్నస్య పరాజితస్య గురునందనస్య అశ్వత్థామ్నః శీర్షాచ్ఛిరసః మారుతినా

కంఠ్యముంచదభిమంత్ర్యజవాదిషీకామ్ ॥ ౨౨ ॥ప॥

అథబ్రహ్మశిరోస్త్రస్య ప్రహితస్యకిరీటినా । యో
గాత్తూలపదస్యేవ హ్రస్వభావంజగామసా ॥ ౨౩ ॥

ప॥అథాహృతో మారుతినాహతేన భగ్నస్యశీర్షాద్గు

స్వనియమేనసహజవాత్ వ్యముంచత్ ముక్తవాన్ ముచ్ఛ్మోక్షణేలఙ్ శేముచాదీనామితినుమ్ ॥ ౨౨ ॥ —అథేతి ॥ అథానంతరం కిరీటినా అర్జునేన ప్రహితస్య ప్రయుక్తస్య బ్రహ్మశిరోస్త్రస్య బ్రహ్మశీర్షాస్త్రస్య యోగాత్ సంగాత్ తూలపదస్య యోగాదివసా ఇషీకాహ్రస్వభావం హ్రస్వత్వంజగామ + గమ్లు గతౌలిట్ యథాఇషీకాశబ్దస్తూలపదస్య యోగెఇష్టకేషీకామాలానాం చితతూలభారిష్వితి సూత్రేణఇషీకతూలమితిహ్రస్వాంతో భవతి తథాఖర్వాబభూవ అసమర్థాజాతేత్యర్థః ॥ ౨౩ ॥—అథేతి ॥ అథానంతరం మారుతినా

భీమేన హఠేనబలాత్కారేణఆహృతః ఛిత్త్వాఆనీతఃతతోదత్తశ్చ మణి శ్చూడారత్నం పార్షతనందనాయాః ద్రౌపద్యాః శోకఏవాగ్ని స్తస్యదాహేకర్మణిప్రతిబంధకః నాశకః అభూత్ మణేర్దాహ ప్రతిబంధకత్వం ప్రసిద్ధం పుత్రఘాతినో ద్రౌణేశ్శిరఃకల్పశిరోమ ణిచ్ఛేదాత్పుత్రశోకం జహావిత్యర్థః, అత్రశోకాగ్నిదాహప్రతిబం ధక ఇతిరూపకాతిశయోక్త్యోరేకవాచకానుప్రవేశసంకరః ఉపజాతిః॥ ౨౮॥—తతఇతి ॥ తతఃసంవర్తసమయస్య ప్రళయకాలస్య సచ్ఛా త్రైసహాధ్యాయినితద్వదనేకక్షయకరఇతియావత్ - తాదృశితథావిధఉ భయేషాంకురూణాం పాండవధార్తరాష్ట్రాణాం సంబంధినిసంప్రహా రేయుద్ధే కృష్ణాయాః ద్రౌపద్యాః వేణీబంధస్య దుశ్శాసనవధావ ధికస్య ఆయుషాజీవితకాలేనసహ పరిసమాప్తేసతీత్యుత్తరేణాన్వ యః కేశాకర్షీదుశ్శాసనరుధిరతైలసంస్కారేణ ద్రౌపదీవేణ్యాఃభీ

రునందనస్య। దత్తోమణిఃపార్షదనందనాయాశ్శోకా
గ్నిదాహప్రతిబంధకోఽభూత్ ॥ ౨౮ ॥ X ॥ తత
స్సంవర్తసమయసచ్ఛాత్రేతాదృశికురూణా ముభయే
షామపిసంప్రహారేకృష్ణావేణీబంధాయుషాసహప

భీమేన హఠేనబలాత్కారేణ భగ్నస్య మర్దితస్యగురునందనస్య అ శ్వత్థామ్నః శీర్షాత్ మూర్ధ్నః ఆహృతః తతః దత్తః మణిః పా ర్షతనందనాయాద్రౌపద్యాః శోకాగ్నిదాహస్య ప్రతిబంధకఃనిరో ధకః అభూత్ + భూసత్తాయాంలుఙ్ మణిమంత్రాదీనామగ్ని దాహప్రతిబంధకత్వం శాస్త్రప్రసిద్ధమితిభావః ॥ ౨౮ ॥ — తతఇతి తతః సంవర్తసమయస్య ప్రళయకాలస్యసఛాత్రేసదృశేసమయే తా దృశితాదృశ్యేభే ఉభయేషాంకురూణాం సంప్రహారేయుద్ధేకృష్ణాయాః ద్రౌపద్యాః వేణీబంధస్య కచోచ్చయబంధస్య ఆయుషాసహసమా

షేనమోదితత్వాదితిభావః ॥౨౫॥—స్వమితి ॥ స్వంస్వీయం - అప త్యానాం దుర్యోధనాదీనాంవర్గం- దుశ్శలాపుత్రీఏకైవ శేషఃయస్మిం స్తథోక్తం విజ్ఞాయఅపిత్వా పాణ్డోస్సోదరస్య అపత్యవర్గంతుసమ స్తాః పంచాపి శేషాః యస్మింస్తథోక్తంచ విజ్ఞాయ సదాదృశాంధఃజ రతః వృద్ధః మహీపఃధృతరాష్ట్రః తదాచేతనయాపి అంధఃజజ్ఞేబభూవ పుత్రశోకాద్విషదభ్యుదయాచ్చ సుభృశంమూర్ఛితోభూదిత్యర్థః అ త్రత్రాదృగుభయవిజ్ఞానస్య ధృతరాష్ట్రమూర్ఛాహేతుత్వాత్పదార్థ హేతుకకావ్యలింగస్య అంధత్వమూర్ఛితత్వగుణయోగపద్యాత్మక సముచ్చయస్యచైకవాచకానుప్రవేశసంకరః ॥ ఉపజాతిః॥ ౨౬॥— తదానీమితి ॥ తదానీంమూర్ఛాసమయే విదురేణసంజయేనచ ద్వా భ్యాంవ్యజనస్తాళవృంతవీజనం ఆదిర్యేషాంతథోక్తైరుపచారైశ్శైత్య సంస్కారైర్విశ్రాణితా(ప్రా)పితాసంజ్ఞాచేతనాయస్యసః,కురుభూపతిః ధృతరాష్ట్రఃహాతిఖేదే, హాసుయోధనహాదుశ్శాసనఇత్యుక్తప్రకారం

లిసమాప్తె ॥ ౨౫ ॥ ప ॥ స్వందుశ్శలాశేషమపత్యవ

ర్గంపాణ్డోశ్చవిజ్ఞాయసమస్తశేషమ్। దృశాసదాం

ధోజరఠోమహీపశ్చిరంతదాచేతనయాపిజజ్ఞే ॥౨౬॥

ౙ॥ తదానీంవిదురసంజయాభ్యాంవ్యజనాదిభిరుపచా

స్త్రైసతి ॥ ౨౫ ॥—స్వమితి ॥ స్వంనిజం అపత్యవర్గం సుతసంఘం దుశ్శలాస్వపుత్రీశేషోయస్మింతంపాణ్డోఃఅపత్యవర్గంసమస్తఃకృ త్స్నఃశేషోయస్మింతం విజ్ఞాయమత్వాదృశాదృష్ట్యాసదాసర్వదాఅం ధః జరఠః వృద్ధః మహీపః ధృతరాష్ట్రః చిరంచేతనయాపి తథాఅం ధః జజ్ఞేజాతః + జనీప్రాదుర్భావే లిట్ ౯మహానేత్ర్యుపధాలోపః మూర్ఛిత ఇత్యర్థః ॥ ౨౬ ॥—తదానీమితి॥ తదానీం తత్కాలే వి దురసంజయాభ్యాం వ్యజనాదిభిస్తాలవృంతముఖై రుపచారైర్విశ్రాణిత సంజ్ఞః ద్రాపితచేతనః హాసుయోధనదుర్యోధన హాదుశ్శాసనఇతిబహు

బహుధావిలపంత్సన్ ఉత్థాయ- రణేనిహతస్య స్వజనస్యముఖేందోః
స్మరణాదేవ స్మరణమాత్రాత్ నతుదర్శనాదిత్యర్థః ఉల్లోలంయ
థాతథా కల్లోలితః, ప్రవర్ధితః శోక ఏవసింధుస్సముద్రః యేషాం
తైర్బంధుభిస్సహ, నగరాత్ హాస్తినపురాత్ నిర్గతస్సన్, హే
ప్రాణాః భవద్భిస్సమేషు ప్రియతమేషుగతేషుసత్స్వపి యూయమ
ద్యాపిననిర్గతాః, ఇత్యుక్తప్రకారేణరోషేణప్రాణాన్ బహిరు
త్సారయితుంనిర్గమయితుమివేత్యుత్ప్రేక్షా హృదివక్షసి పునఃపునర్వి
రచితానికరాభ్యామాస్ఫాలనానికఠిన తాడనానియాభిస్తాభిః, ఇయం
కపోలమకరికా మమజన్మభువః నేత్రస్యసౌందర్యేణ ప్రతిభటస్య స
దృశస్యభావంప్రాతిభట్యంఆచరతి, ఇత్యుక్తప్రకారయా అసహిష్ణుత
యా అసూయయేవేత్యుత్ప్రేక్షా, సవిధంసమీపంప్రత్యాగత్య కఠో

రైర్విశ్రాణితసంజ్ఞః హాసుయోధనహాదుశ్శాసనేతి బ
హుధావిలపన్నుత్థాయ రణనిహతస్వజనముఖేందుస్మ
రణమాత్రాదుల్లోలకల్లోలితశోకసింధుభిర్బంధుభి
స్సహనగరాన్నిర్గతో హేప్రాణాభవత్సమేషు x
తేష్వపియూయమద్యాపిననిర్గతా ఇతిరోషేణ ప్రా
ణాన్బహిరుత్సారయితుమివహృదిపునః పునర్విరచితక

థావిలపన్ శోచన్ ఉత్థాయరణే నిహతస్యస్వజనస్యముఖేందూనాం
చంద్రసదృశముఖానాం స్మరణమాత్రాత్ స్మృతేరేవఉల్లోలకల్లో
లితః శోకసింధుర్యేషాంతైః బన్ధుభిః సహ నగరాత్ నిర్గతః ని
ర్యాతః భవద్భిస్సమేషు తుల్యేషుప్రియేషు గతేష్వపిగతేషు సత్స్వ
పియూయంఅద్యాపిననిర్గతాః ఇతిరోషేణప్రాణాన్ బహిరుత్సార
యితుమివ నిష్కాసయితుమివహృదిపునఃపునఃవిరచితం కరాస్ఫాల
నం కరతాడనం యాభిస్తాభిః సవిధంసమీపం ఆగత్యమమజన్మభూః
జన్మస్థానం నేత్రం తత్సౌందర్యస్య అతివిస్తృతప్రాతిభట్యమాపన్నస్య

లేఖకరికాంకస్తూర్యాదిరచితమీనాకృతిరేఖాం, ఉన్మూలయంతం క్షాళయంతం బాష్పప్రవాహంనయనైరుత్సృజంతీభిః వర్షంతీభిః ॥ని॥ తద్భేదాశ్శింశుమారోద్రశంకవో మకరాదయ ఇత్యమరకోశే, తేషాం మత్స్యానాంభేదాః అవాంతరజాతయ ఇత్యర్థః అతఏవ టీకాసర్వస్వే ప్రద్యుమ్నో మీనకేతన ఇత్యత్ర మత్స్యజాతిత్వాన్మీన ఏవ మకర ఇత్యుక్తమితి ధ్యేయం, అస్మాన్ చికురహస్తాన్ కుసుమైర్మాలతీమల్లికాదిభిః అనవరతంసర్వదా ఆమోదేన పరిమళేనసంతోషేణచ భరితాన్ పూర్ణాన్ విదధానాః కుర్వాణాః సుయోధనాదయః క్వ కుత్ర పతితాః ఇత్యుక్తప్రకారేణ ప్రేక్ష్యేతి శేషః గవేషయితుమన్వేషయితుమివేత్యుత్ప్రేక్షా- భువిదూరంవికీర్ణైస్స్రస్తైశ్చికురహస్తైః కేశపాశైరుపల

రాస్ఫాలనాభిస్సువిధమాగత్యమజ్జన్మభూసౌన్దర్య ప్రా
తిభట్యమియమాచరతీత్యసహిష్ణుతయేవకపోల మకరి
కామున్మూలయంతంబాష్పప్రవాహం నయనైరుత్సృ
జంతీభిరనవరతమస్మాన్కుసుమైరామోదభరితాన్విద
ధానాస్సుయోధనాదయః క్వపతితాఇతి గవేషయితు
మివ భువిదూరవికీర్ణైశ్చికురహస్తైరుపలక్షితాభిః వ

ప్రాతిభట్యంప్రాతికూల్యం ఇయంమకరికాఆచరతి +చరగతిభక్షణయోః లట్ ఇతి అసహిష్ణుతయేవ అక్షమయేవకపోలయోర్మకరికాంమకరికాపత్రం ఉన్మూలయన్తం నాశయన్తం బాష్పప్రవాహం నయనైర్నేత్రైరుత్సృజంతీభిః అనవరతమజస్రం అస్మాన్ కుసుమైః ఆమోదభరితాన్ అతిపరిమళపూర్ణాన్ ॥ని॥ ఆమోదస్సోతినిర్హారీత్యమరః, విదధానాః కుర్వాణాస్సుయోధనాదయః దుర్యోధనముఖాః క్వపతితాః ఇతిగవేషితుమివవిచేతుమివదూరదూరంఅతిదూరం అవకీర్ణైర్వ్యకీర్ణైః చికురహస్తైః కేశసంఘైః చికురాః కేశాఏవహస్తాఃకరాస్తైః ॥ని॥ హస్తోనక్షత్రభేదేస్యాత్కరేభకరయోరపి। కచాత్పరఃకలాపార్థః

క్షితాభిస్సంగతాభిః, పవనసుతపరిఘస్యభీమగదాయాః ఉపాలంభనే నిందాయాం విషమేవపరిపూరితః అర్థః హాకరో రేకిమకాండేస్తాకమి యతీ విప త్తిర్భవత్యాప్రత్యానీ తేత్యాదిరూపమభిధేయంయైస్తైః విలాపైఃపరిదేవనశబ్దైః దిశాందశానామంతరంమధ్యభాగం నిరంతరయంతీభిః సాంద్రీకుర్వతీభిః స్నుషాభిః పుత్రపత్నీభిః పరివార్యమాణయా గాంధారతనయయా గాంధార్యా- శనైశ్శనైః పుత్రశోకభరాన్మందం మందం అనుగమ్యమానశ్చసన్ సంగ్రామభువం యుద్ధభూమిమవగాహ్యప్రవిశ్య- పఙ్క్తిశః పరిశీలితాః అభ్యస్తాదీర్ఘనిద్రామరణంయైస్తేషు పాకశాసనేన ఇంద్రేణముక్తైఃశౌర్యానందనేనవృష్టైః పారిజాతప్రసవైః పరిమళితాః సంజాతపరిమళాః కచబంధాః ధమ్మిల్లాః యేషాం తేషు. ప్రవీరేషు స్వోత్తమేషు తనయేషుదుర్యోధనా.

వనసుతపరిఘోపాలంభన పరిపూరితార్థైర్విలాపై
దిగంతరం నిరంతరయంతీభిస్స్నుషాభిః పరివార్య
మాణయాగాం ధారసుతయా శనైశ్శనైరనుగమ్యమా
నస్సంగ్రామభువమవగాహ్యపఙ్క్తిశఃపరిశీలితదీర్ఘ
నిద్రేషు పాకశాసనముక్త పారిజాతకుసుమ పరిమళి
తకచబంధేషు ప్రవీరేషు, తనయేషు నిపత్య పరి

ఇతివిశ్వః, ఉపలక్షితాభిః పవనసుతస్య భీమస్య పరిఘస్యగదాయా ఉపాలమ్భనేన నిందయాపూరితమర్థం యేషాంతైఃవిలాపైః పరిదేవనైః దిగంతరంనిరంతరయంతీభిః అనవకాశయంతీభిః స్నుషాభిః పరివార్యమాణయాగాంధారసుతయాగాంధార్యాశనైశ్శనైః అనుగమ్యమానః సంగ్రామభువం యుద్ధభూమిం అవగాహ్యపరిశీలితాఅభ్యస్తాదీర్ఘనిద్రాయైస్తేషుపాకశాసనేన ఇంద్రేణముక్తైః పారిజాతకుసుమైః పరిమళితాస్సంజాతపరిమళాః కచబంధాయేషాంతేషు ప్రవీరేషు నిపత్యపరితః సఘంటాల్ విలుఠన్ సకురుభూపతిః ధృతరాష్ట్రః

దిషు నిపత్య పరితో విలుఠన్ వివర్తమానస్సన్-చిరంఅరోదీత్ రోది తిస్మ- + రుదేః కర్తరి లుఙ్ ॥ ౨౭ ॥—రుష్టమితి ॥ అథఆజిభూమౌ యుద్ధరంగే, ఆగతంకించరుష్టం పుత్రహననాదాత్తనిరుద్ధం అతఏవ పితృవ్యంపితుర్భ్రాతరం అముంధృతరాష్ట్రందర్పిష్టుంభయేన అకులాధీర్వస్య తేన యుధిష్ఠిరేణ అభ్యర్థితౌ తత్కోపశమనాయ ప్రార్థితౌ హరిః శ్రీకృష్ణః పరాశరనందనః వ్యాసశ్చ ద్వౌ, తంధృతరాష్ట్రం అపనీతానిరస్తారుట్ క్రోధః యస్యతథోక్తం విధాతుంకర్తుం ద్రాక్ సత్వరం ఆజగ్మతుః ఆగతవంతౌ ॥ ౨౮ ॥—తమితి ॥ వ్యాసశ్చ కృష్ణశ్చ ద్వౌ శోకేనపుత్రదుఃఖేన-అభితప్యమానం తం ధృతరాష్ట్రం సభోనభస్యౌ శ్రావణభాద్రపదమాసౌ - దవపావకేనవనానలేన దంద

తో విలుఠన్ సకురుభూపతిశ్చిరమరోదీత్ ॥ ౨౭ ॥
పరుష్టం పితృవ్యమముమాగతమాజిభూమౌదర్పిష్టం భ
యాకులధియాథయుధిష్ఠిరేణ । అభ్యర్థితౌ హరిప
రాశరనందనౌ ద్రాగాజగ్మతుస్తమపనీతరుషం విధా
తుమ్ ॥ ౨౮ ॥ ప॥ తంవ్యాసకృష్ణావభితప్యమానంశోకే
నశాంతంసుతరాంవ్యథత్తాం। నభోనభస్యావివదావవ

చిరంఅరోదీత్ అశ్రూణ్యముంచత్ + రుదిర్ అశ్రువిమోచనే లఙ్ రుదశ్చపంచభ్య ఇతీట్ ॥ ౨౭ ॥—రుష్టమితి ॥ రుష్టంకుపితం ఆజిభూమౌ యుద్ధభూమౌ ఆగతం అముంపితృవ్యంపితుర్భ్రాతరంధృతరాష్ట్రం + పితృవ్యమాతులమాతామహపితామహా ఇతి నిపాతితః దృష్ట్వాఅథదర్శనానంతరం భయేన ఆకులాధీర్యస్య తేన యుధిష్ఠిరేణ ధర్మరాజేన అభ్యర్థితౌ ప్రార్థితౌ హరిపరాశరనందనౌకృష్ణవ్యాసౌ తం ధృతరాష్ట్రం అపనీతరుషం ముక్తకోపం విధాతుం ద్రాక్ ఆజగ్మతుః ఆగతౌ +గమ్ గతౌ లిట్ గమహనేత్యుపధాలోపః ॥ ౨౮ ॥ తమితి ॥ అథానంతరం వ్యాసకృష్ణౌ శోకేనతప్యమానం తం ధృతరా

హ్యమానం అత్యంతం ప్లుష్యమాణం + యజంతాద్దహతేః కర్మణి లట
శ్శానచ్ - దావవృక్షం వనతరుమివసుతరాం - శాంతం గతక్రోధం ని
ర్వాపితవనానలంచ వ్యధత్తాం చక్రతుః + విపూర్వాద్దధాతేః కర్తరి లు
ఙ్ ॥౨॥ నభాశ్శ్రావణికశ్చసః - స్యుర్నభస్యః ప్రౌష్ఠపదభాద్రభాద్ర
పదాస్సమాః దవదావౌవనారణ్య వహ్నీ ఇతిక్రమేణ సర్వత్రామరః
ఉపమాలఙ్కారః ఉపజాతిః ॥ ౨౯ ॥—అథేతి ॥ అథక్రోధశమనా
నంతరం యుధిష్ఠిరః సహజైర్భీమాదిభిశ్చతుర్భిస్సహ మహతః లో
కోత్తరస్య అహవస్యయుద్ధస్య భువం దేశం ఆసాద్య ప్రాప్య హే
స్వామిన్ మహాప్రభో అనేక విధానామపరాధానాం కరణేన హేతు
నా తవశాపపాత్రం అయంపురోవర్తీ జనః ధర్మరాజః ఆగతః ఇత్యు
క్తప్రకారం ఉక్త్వేతి శేషః చరణయోః ప్రణమంతం నమస్కుర్వంతం స్వం

క్షుదందహ్యమానందవపావకేన ॥ ౨౯ ॥ ౫ ॥ అథ
సహజైస్సహమహాహవభువమాసాద్య స్వామిన్ననేక
విధాపరాధకరణేన తవశాపపాత్రం జనోయమాగత ఇ
తిచరణయోః ప్రణమంతమాత్మానం ప్రథమతో మృ
దులమాలింగితవంతం పశ్చాద్భావజ్ఞేన ముకుందేనపు

ష్టం నభోనభస్య శ్రావణభాద్రపదమాసౌ దవపావకేన దావా
గ్నినాదం దహ్యమానం + లుపనదేతి యజంతాత్కర్మణిశానచ్
దావవృక్షమివ వనతరుమివ ॥౨॥ దవదావౌవనారణ్యవహ్నీ ఇత్యమరః
సుతరాం శాంతం వ్యధత్తాం అకురుతాం డుధాఞ్ లఙ్ ॥ ౨౯ ॥—
అథేతి ॥ అథానంతరం సహజైస్సమం భ్రాతృభిస్సహ ఆగత్య హే స్వా
మిన్ అనేకవిధేన నానాప్రకారేణ అపకారేణ అపకృత్యా తవశాప
పాత్రం శాపభాజనం అయంజనః అహం ఆగతః ఇతిచరణయోః ప్ర
ణమంతం ఆత్మానం స్వం ప్రథమతః ఆదౌ మృదులం యథాతథా ఆలిం
గితవంతం పశ్చాత్ భావజ్ఞేన ముకుందేన కృష్ణేన పురస్థాపితేన లాపస్తు

ఆత్మానం పరిభ్రమతః ఆభోగ్యా మృదుళంలఘుస్పర్శం యథాతథా ఆలింగిత వంతం పశ్చాదనంతరం భావజ్ఞేప ఆలింగనేనభీమం పుత్రహంతారం భస్మీకరోమీతి ధృతరాష్ట్రాశయవిదాముకుందేన శ్రీకృష్ణేన పురః ఆ ళింగనదెశే స్థాపితేన లోహమయెన భీమసేనేన సహనిజం వైరంపు, త్రవధజన్యంవిరోధమపిచూర్ణీకృతవంతం ద్వయమపి నాశితవంతమి, త్యర్థః ప్రజ్ఞాదృశం అంధం ధృతరాష్ట్రం పురస్కృత్య సమ్మాన్య స్మృ, తం చింతితంబహుళానాం అనెకెషాంకరణీయానాం అగ్నికర్తవ్యక ర్మణాం జాతం బృందంయేనతథోక్తస్సన్నతఏవ ప్రేతభూయంగ తాయమృతాయేత్యర్థః- సర్వస్మైజ్ఞాతిజనాయ బంధులోకాయ పు, రాకృతయుగె భగీరథఇవనిర్మలైః నిలింపనిమ్నగాయాఃగంగాయా. స్సలిలైః జలైఃకృతాఃనివాపాంజలయః అంజలిపరిమితతర్పణోదకాని, యెనతథోక్తస్సన్- నిర్వాపణంసంచయనం విధివద్యథాశాస్త్రమేవ,

రః స్థాపి తేనలోహభీమసేనేనసహనిజవైరమపి చూ. ర్ణీకృతవంతం ప్రజ్ఞాదృశం పురస్కృత్యస్మృత బ హుళకరణీయజాతోయుధిష్ఠిరః పురాభగీరథఇవప్రే తభూయంగతాయసర్వస్మైజ్ఞాతిజనాయ నిర్మలై ర్నిలింపనిమ్నగాసలిలైర్నివాపాంజలినిర్వాపణంవిధి

భీమసేనేన సహఆయిసభీమెన సాకం నిజవైరమపి స్వవిరోధమపి. చూర్ణీకృతవంతం ప్రజ్ఞాదృశం ధృతరాష్ట్రం పురస్కృత్య స్మృతంక. రణీయజాతం యెనతథోక్తః యుధిష్ఠిరః ధర్మరాజః పురాపూర్వం. భగీరథః భగీరథాఖ్యోరాజెవ ప్రేతభూయంప్రేతత్వం గతాయసర్వ స్మైజ్ఞాతిజనాయ నిర్మలైస్స్వచ్ఛైర్నిలింపనిమ్నగాయాగంగాయా స్సలిలైరుదకైః నివాపాంజలీనాంతిలోదకాంజలీనాం నిర్వాపణం విధి వత్ నిర్వర్తయామాస + వృతువర్తనేన్యంతాల్లిట్ ॥ ౩౦ ॥ —

నిర్వర్తయామాస కృతవాన్ ॥ ౩౦ ॥— శుభేతి ॥ తతః యుధిష్ఠిరః శుభాని కల్యాణాన్యేవాబ్ధిస్సముద్రస్తస్య వీచీస్తరంగానివస్థితాః తోరణానాం పల్లవపుష్పమణివస్త్రాదిప్రోతగృహద్వారస్తమ్భాది ఘటితయంత్రవిశేషాణాం ఆవలీః పఙ్క్తీః వహంతీం తతాః విస్తృతాః వాద్యానాం భేరీమృదంగాదీనాం నిస్స్వనాః యస్యాంతాం ఆత్మన ఇమామాత్మీయాం పురీం హాస్తినపురం హరిం పురోధాయ అగ్రేకృత్వా సహోదరైర్భీమాదిభిస్సమం అవిక్షత్ ప్రవిష్టవాన్ + విశ లేఃకర్తరిలుఙ్ శ్లైషః శలఇగుపధాదనిటః క్సః ఇతి క్సః, వంశస్థమ్ ॥ ౩౧ ॥ — వలగ్నేతి ॥ తత్రపురే సపార్థః యుధిష్ఠిరః ద్రుపదాత్మజాయాః ద్రౌపద్యాః వలగ్నసూత్రైః కాంచీగుణైః చేలైర్దుశ్శాసనాకృష్టైః వస్త్రైశ్చవితానితే సంజాతోల్లోచే ఇతి దుర్యోధనదౌరాత్మ్యోక్తిః పితృవ్యస్య ధృతపదేవ నిర్వర్తయామాస ॥ ౩౦ ॥ప ॥ శుభాబ్ధివీచీరివ

తోరణావళీస్తతో వహంతీం తతవాద్యనిస్వనామ్। హ

రింపురోధాయ సమం సహోదరైః ప్రవిక్షదాత్మీయ పురీం

యుధిష్ఠిరః ॥ ౩౧ ॥ ప ॥ వలగ్నసూత్రైః(౧) దుః

శుభాబ్ధీతి ॥ తతః యుధిష్ఠిరః శుభమేవాబ్ధిస్సముద్రస్తస్య వీచీరివ తరంగానివ తోరణావళీస్తోరణపఙ్క్తీః వహంతీం తతః విస్తృతః వాద్యానాం వేణుమృదంగాదీనాం నిస్వనో యస్యాంతాం ఆత్మీయపురీం హాస్తినపురం హరిం కృష్ణం పురోధాయ సహోదరైస్సమం భ్రాతృభిస్సహ అవిక్షత్ ప్రవివేశ + విశప్రవేశనే లుఙ్ శలఇగుపధాదనిటః క్సః ॥ ౩౧ ॥— వలగ్నేతి ॥ తత్రపురే ద్రుపదాత్మజాయాః ద్రౌపద్యాః వలగ్నేన మధ్యేన సూత్రైః ఉత్పన్నైః చేలైః వసనైః వితానితే సంజాతవితానే

(౧) సూత్రైరిత్యసాధుః పాఠః కింతు సూత్రైరితి చేలవిశేషణత్వేన పాఠః । వితానకరణే చెలానామేవకరణత్వం నపునః పాంచాలీకాంచీగుణానామితి హేతోః సముచ్చాయకాభావాచ్చ ॥

రాష్ట్రస్య ధామ్ని గృహే తత్ ప్రవేశోపలక్షితం ఏకం దినం స్థిత్వా పరేహ్ని దినే స్వమాత్మీయం గేహం గృహం ప్రియయా ప్రవిష్టవాన్ శత్రుజయలబ్ధస్య రాజ్ఞా మభ్యర్హితత్వాత్ పరేహ్నీత్యుక్తం ఉపజాతిః ॥ ౩౭॥ తత ఇత్యుత్తరేణాన్వయః ॥ రాజ్యేతి ॥ తతః కృతినః కర్తవ్యని పుణాః కృష్ణాదయః ద్రాక్ సత్వరం రాజ్యే అభిషేకస్య పట్టాభిషేకస్య సంబంధినః సలిలాత్ సంగతమివ స్థితం- ఆవర్తం చక్రవర్తిలక్షణం సవ్యగతిచక్రాకృతి కేశసంస్థానవిశేషం జలభ్రమిం చ ఉద్వహతి బిభ్రతి ధర్మసూనో ర్యుధిష్ఠిరస్య మూర్ధ్ని శిరసి ఉజ్జ్వలం రత్నానాం పద్మరాగాదీనాం జాలం సమూహః యస్మింస్తథోక్తం హేమ్నో వికారం హైమం ముకుటం కిరీటం - శుభాః గుణాః చంద్రతారాబలాదయః

యదా త్మజాయా వితాని తే ధామ్ని సతత్రి చెలైః। స్థిత్వా
పితృవ్యస్య దినం తదేకం పరేహ్ని పార్థః ప్రియయా స్వ
గేహమ్ ॥ ౩౭ ॥ తతః ॥ రాజ్యాభిషేకసలిలాదివసం
గతం చాగ్రిమావర్తముద్వహతి మూర్ధని ధర్మసూనోః।
కృష్ణాదయశ్శుభగుణే కృతినో ముహూర్తే హైమంన్య

॥ని॥ అత్ర త్రి వితానముల్లోచ ఇత్యమరః పితృవ్యస్య ధృతరాష్ట్రస్య ధామ్ని గృహే స పార్థః ధర్మరాజః తత్ ఏకం దినం ప్రవేశదినమేకం స్థిత్వా పరేహ్ని స్వగేహం స్వాలయం ప్రియయా జగామ+ యాప్రాపణాలిట్ ॥ ౩౭॥—రాజ్యేతి ॥ రాజ్యస్య అభిషేకసలిలాత్ పట్టాభిషేకోదకాత్ ద్రాక్ సంగతమివ ఆవర్తం జలభ్రమం కేశసంస్థానవిశేషం ఉద్వహతి ధర్మసూనోః యుధిష్ఠిరస్య మూర్ధని శిరసి కృతినః కుశలాః కృష్ణాదయః కృష్ణవ్యాసాదయః॥ని॥ కృష్ణస్తు కేశవే వ్యాసేప్యర్జునే కోకిలేపి చేతి విశ్వః శుభగుణే ఏకవింశతి మహాదోషోపదోషరహితే గ్రహబలాన్వితే ముహూర్తే లగ్నే ఉజ్జ్వలం రత్నజాలం యస్మిన్ తత్ ముకుటం కిరీటం ॥ని॥ అథ ముకుటం కిరీటం పున్నపుంసకమిత్యమరః స్యః

యస్మిం స్తథోక్తే ముహూర్తే లగ్నే న్యధుః నిహితవంతః- వసంతతిలకా ౩౩ ॥ ద్విజేతి ॥ ద్విజేభ్యః వ్యాసాదిభ్యః ప్రణామేషు సాష్టాంగనమస్కారకాలేష్విత్యర్థః నృపస్య యుధిష్ఠిరస్య భుజయోస్సీమ్ని దేశే లగ్నా భూరేణురాజిః ఏకః హాయనః అధికః యేషు తేషు ద్వాదశసు హాయనేషు త్రయోదశసంవత్సరేష్విత్యర్థః- అస్య నృపస్య విరహాత్ వియోగాద్ధేతోః కృశాంగీ క్షితిః భూమిరివేత్యుత్ప్రేక్షా రేజే ర రాజ ॥ ఉపజాతిః ॥ ౩౪ ॥—తదానీమితి ॥ తదానీం కిరీటధారణ ద్విజప్రణామనసమనంతరమేవ పరాశరసుతేన వ్యాసేన విదురేణసంజయేనచ త్రిభిస్సహ సంభాషమాణం యోగక్షేమార్థం మంత్రయమాణం రమారమణం శ్రీకృష్ణమగ్రతో నిధాయ పురస్కృత్య యయుత్సునా ధార్తరాష్ట్రేణ వైశ్యాపుత్రేణ సవినయం యథాతథాదీయమా

ధుర్యుకుటముజ్జ్వలరత్నజాలమ్ ॥ ౩౩ ॥ ప ॥ ద్విజప్రణామేషు నృపస్య లగ్నా భూరేణురాజిర్భుజసీమ్ని రేజే। ఏకాధికద్వాదశహాయనేషు క్షితిఃకృశాంగీ విరహాదివాస్య ॥ ౩౪ ॥ X ॥ తదానీమేవ పరాశరసుతవిదురసఞ్జయైస్సహ సంభాషమాణం రమారమణమగ్రతో ని

నిదధుః + డుధాఞ్ లుజ్ గాతిస్థేతిసిచోలుక్ ఆతఇతిజుస్ ॥ ౩౩ ॥— ద్విజేతి ॥ ద్విజానాం బ్రాహ్మణానాం ప్రణామేషు సాష్టాంగనమస్సు నృపస్య ధర్మరాజస్య భుజసీమ్ని లగ్నా సక్తా భువః రేణూనాం ధూళీనాం రాజిః రేఖా ఏకేన అధికేషు ద్వాదశహాయనేషు ద్వాదశసంవత్సరేషు త్రయోదశవత్సరేష్విత్యర్థః అస్య విరహాత్ కృశాంగీ క్షితిరివ భూరివ రేజే చకాశే + రాజృదీప్తౌ లిట్ ఫణాంచ సప్తానామిత్యేత్వాభ్యాసలోపౌ ॥ ౩౪ ॥—తదానీమితి ॥ తదానీమేవ తత్కాలఏవ పరాశరసుత విదుర సంజయైస్సహ సంభాషమాణం రమారమణం కృష్ణం అగ్రతో నిధాయ పురస్కృత్య సవినయం యథాతథా యయుత్సునా

నః హస్తావలంబో యస్య తథోక్తస్య భూభారస్య ఆర్తిర్యస్య లఘూకరణేన మోచనేన హేతునా ప్రీయమాణైస్తుష్యద్భిః దిక్కువారణైరైరావతాదిభిః ప్రేషితం ఉపాయనీకృతమివస్థితమిత్యుత్ప్రేక్షా, మహాంతం కంచిదనుపమం ఔపవాహ్యం రాజవాహ్యం మదగజం అధిరూఢస్య ॥ ని ॥ రాజవాహ్యస్త్వౌపవాహ్య ఇత్యమరః ॥ శశిమండలేన చంద్రబింబేన శర్వర్యాః రాత్రేః ప్రథమోయామ ఇవ ధవళేన ఆతపత్రేణచ్ఛత్రేణ పరిష్క్రియమాణః అలంక్రియమాణః ఉపరిభాగః మూర్ధ్నోర్ధ్వదేశః ఆకాశప్రదేశశ్చ యస్య తథోక్తస్య లాలనవశేన పోషణవాత్సల్యవశేన ఆగత్య సమీపం ప్రాప్య పార్శ్వయోరుభయోః ప్రమోదేన తరళే చలంతీ పక్షపుటే యయోః తాభ్యాం

ధాయ సవినయం యుయుత్సునాదీయమానహస్తావలం
బో భూభారలఘూకరణోపకారేణ ప్రీయమాణైర్ది
గ్వారణైః ప్రేషితమివ మహాంతం కంచిదౌపవా
హ్యమధిరూఢశ్శశిమండలేన శర్వరీ ప్రథమయామ ఇ
వ ధవళాతపత్రేణ పరిష్క్రియమాణోపరిభాగః లా
లనవశేన పార్శ్వయోరాగత్య ప్రమోదతరళపక్షపు

సాత్యకినా బీభత్సునా అర్జునేనదీయమానః హస్తావలంబః హస్తాశ్రయో యస్య తాదృశః భూభారస్య లఘూకరణమేవోపకారస్తేన ప్రీయమాణైస్సంతుష్టైః దిగ్వారణైర్దిగ్గజైః ప్రేషితమివస్థితం మహాన్తం ఔపవాహ్యం పట్టహస్తినం అధిరూఢః శశిమండలేన చంద్రబిమ్బేన శర్వర్యా రాత్రేః ప్రథమయామ ఇవ ఆదిప్రహర ఇవ ధవళాతపత్రేణ శ్వేతచ్ఛత్రేణ పరిష్క్రియమాణః అలంక్రియమాణః ఉపరిభాగః ఊర్ధ్వదేశో యస్య తథావిధః లాలనవశేన పార్శ్వయోః ఆగత్య ప్రమోదేన సంతోషేణ తరళౌ చంచలౌ పక్షపుటౌ యయోస్తాభ్యాం మరాళదంపతిభ్యాం హంసస్త్రీపుంసాభ్యాం చతుర్ముఖ ఇవ బ్రహ్మే

మరాళదంపతిభ్యాం హంసజాయాపతిభ్యాం ఉపవీజ్యమానః చతుర్ముఖః బర్హిష్ఠేనేవ చామరాభ్యాం ఉపవీజ్యమానస్సన్ హర్మ్యాణాం ధనికగృహాణాం శిఖరేషు అవలంబినీనామారూఢానాం పురేనితంబినీనామఙ్గనానాం సంబంధిభిః కపోలా ఫలకైఇవ తయోఃస్ఖలనేన దూరం విప్రకీర్ణైర్విక్షిప్తైః ఆనందబాష్పబిందవో ముకుళానీవ తైరివస్థితైః లాజాంజలిభిః అవకీర్యమాణస్సన్ పురస్సరాణాం పురోగాణాం వివిధానాం తతసుషిరఘనానద్ధరూపాణాం వాద్యానాం వీణావేణుమృదంగాదీనామేవ గురుజనానాం శిష్యవదాచరంతీ తదుక్తశబ్దం పునరుచ్చారయిత్రీ శిష్యాయమాణా గవాక్షాణాం పరంపరాయస్యాంతథోక్తాం ప్రతిధ్వనద్గవాక్షామితియావత్, పురీం పూర్వోక్తాం ప్రదక్షిణీకృత్య ద్వారభువం రాజగృహద్వారభాగ ఇత్యర్థః, అవతీర్ణః ఔ

టాభ్యాం మరాళదంపతిభ్యాం చతుర్ముఖఇనచామరా
భ్యాముపవీజ్యమానో హర్మ్యశిఖరావలంబినీనాంపు
రనితంబినీనాంకపోలఫలకస్ఖలనదూరవిప్రకీర్ణైరా
నందబాష్పబిందుముకుళైరివలాజాంజలిభిరవకీర్యమా
ణఃపురస్సరవివిధవాద్యగురుజనశిష్యాయమాణగవాక్ష
పరంపరాం తాంనగరీంప్రదక్షిణీకృత్య ద్వారభువ

వచామరాభ్యాం ఉపవీజ్యమానః హర్మ్యశిఖరావలమ్బినీనాం ॥ని॥హర్మ్యాదిధర్మనినాంవాస ఇత్యమరః పురనితంబినీనాం నగరస్త్రీణాం కపోలఫలకేషు ఫలకసదృశకపోలేషు స్ఖలనేన దూరవిప్రకీర్ణైః ఆనందబాష్పముకుళైరివలాజాంజలిభిః అవకీర్యమాణః విక్షిప్యమాణః పురస్సరస్య అగ్రేసరస్య వివిధస్యమంగళవాద్యస్య శిష్యాయమాణాశిష్యవదాచరంతీ గవాక్షాణాం పరంపరాయస్యాస్తాం నగరీంప్రదక్షిణీకృత్య ద్వారభువం అవతీర్ణః నిజమణితిలకస్య ప్రతిబింబానివదీపాంకురాన్ కనకపాత్రాణాం సువర్ణభాజనానాం మధ్యేవహంతీభిః

పవాహ్యదవరూఢస్సన్ నిజానాం మణిమయానాంచ తిలకానాం
ప్రతిబింబానివస్థితాన్ దీపాంకురాన్ కనకపాత్రాణాం మధ్యే వ
హంతీభిః వారసీమంతినీభిః వేశ్యాభిః విరచితం ఆరాత్రికమంగళం
నీరాజనరూపశుభకార్యంయస్యతథోక్తస్సన్ పాండుసూనుః నిబిడా
నాం సాంద్రాణాం వితానేషు ఉల్లోచేషు మాల్యానాం ధూపానాం
గృహసంస్కారధూపానాంచ పరిమళైః సురభిళే సుగంధిని మండ
పే ఆస్థానే కురూణాం రాజ్ఞాంకులే క్రమాత్ పిత్రనంతరంపుత్ర
ఇతిరూపాత్ ఆగతం ప్రాప్తం సర్వతోభద్రంనామసింహాసనం అధ్య
వాత్సీత్ ఆరూఢవాన్; ఉత్ప్రేక్షోపమాసంసృష్టిః ॥ 3౫ ॥— సౌధ
మితి ॥ కదాచిద్భూపః యుధిష్ఠిరః సౌధం రాజగృహచంద్రశాలాం
సుహృద్భిస్సమం అధిరుహ్య చిరాత్ విరహితస్య ఆత్మనావియుక్తస్య
తస్యపురస్య హాస్తినస్య సంబంధినీషువాపీషుదీర్ఘికాసు వీథిషునే

మవతీర్ణాః నిజమణితిలకప్రతిబింబానివదీపాంకురా
న్కనకపాత్రమధ్యే వహంతీభిర్వారసీమంతినీభిర్విర
చితారాత్రికమంగళః పాండుసూనుర్నిబిడవితానమా
ల్యధూపపరిమళసురభిళేమణిమండపే కురుకులక్ర
మాగతం సర్వతోభద్రంనామ సింహాసనమధ్యవాత్సీ
త్ ॥ 3౫ ॥ ప ॥ సౌధంకదాచిదధిరుహ్య సమంసు

వారవిలాసినీభిః వేశ్యాస్త్రీభిః విరచితం ఆరాత్రికమంగళం యస్య
తాదృగ్విధః పాండుసూనుః యుధిష్ఠిరః వితానమాల్యానాం ధూపా
నాంచయః పరిమళస్తేన సురభిళేసుగంధౌ మణిమండపేకురూణాం
కులక్రమేణాగతం సర్వతోభద్రంనామ సింహాసనంఅధ్యవాత్సీత్ +వ.
సనివాసేలుఙ్ ఉపాన్వధ్యాఙ్వస ఇతిఆధారస్యకర్మత్వమ్ ॥3౫॥ —
సౌధమితి ॥ భూపఃధర్మరాజః కదాచిత్ సౌధం సుహృద్భిస్సమం
మిత్రైస్సహ అధిరుహ్య చిరాత్ విరహితస్య వియుక్తస్య తస్యపుర

షూద్యానేషు చతుష్పథేషు శృంగాటకేషు నృత్తాలయేషు నాట్యశా
లాసుచ దృష్టింనిమజ్జయతిస్మ ప్రసారితవాన్ ॥ వసంతతిలకా॥౩౬॥
తదానీంఖలు వీక్షణసమయప్రవృత్త్యుత్తరేణాన్వయః ॥ క్షోణీమితి ॥
యః శకునికరః ద్యూతశౌండః అస్మాకం ఈశాయ దుర్యోధనాయ ప
ణస్య ద్యూతగ్లహస్యమిషాత్ క్షోణీం చతుస్సముద్రవలయితాంధర్మ
రాజస్యేతి శేషః, కోశగృహాణి ధనగేహాని గవామేషధనానాంతతిం స
మూహం ఘోటానశ్వాన్ రథాన్ కుంజరాన్ గజాన్ అన్యాం ఉక్తాతి
రిక్తాం సంపదం రత్నాంబరాదికామపి అదాత్ దత్తవాన్ తాదృక్షః
ఉక్తప్రభావః తాదృశశ్శకునేఃకరః విజయతాంసర్వోత్కర్షేణవర్త
తాం ఇత్యుక్తప్రకారం ఉద్యానే ఆలపంతీఃశుకీః కీరాంగనాః నిశమ్య

హృచ్ఛిర్యాఖ్యపక్షి రాద్వివరహితస్యపురస్యతస్య । వాపీ
షువీథిషువనేషుచతుష్పథేషు నృత్తాలయేషుచ నిమ
జ్జయతిస్మదృష్టిమ్ ॥ ౩౬ ॥ తదానీంఖలు ॥ క్షోణీం
కోశగృహాణిగోధనతతింఘోటాన్రథాన్కుంజరాన
న్యాంసంపదమప్య(దుగ్ధని)దాత్ప్రణ) మిషాదస్మాకమీ
శాయయః । తాదృక్షశ్శకునేఃకరో విజయతామిత్యాల

స్య వాపీషు వీథిషు వనేషుచతుష్పథేషు నృత్తాలయేషుచ నాట్యశా
లాసుచదృష్టిం నిమజ్జయతి స్మ సంచారయతి స్మ + టుమస్జోశుద్ధౌ ల
ట్స్మేఇతిలట్ ॥ ౩౬ ॥— తదానీంఖలు ॥ క్షోణీమితి ॥ యఃకరః
క్షోణీం భువంకోశగృహం భాండాగారంచ గోధనస్య గోరూపధన
స్యతతిం సమూహం ఘోటానశ్వాన్ రథాన్ కుంజరాన్ గజాన్ అ
న్యాం ఇతరాం సంపదమపి అస్మాకంఈశాయప్రభవేదుర్యోధనాయ
నిమిషాత్ అదుగ్ధఅపూరయత్ + దుహప్రపూరణేలజ్ తాదృక్షస్తా
దృశః శకునేః గాంధారాధిపస్య కరః హస్తః విజయతాంసర్వోత్క
ర్షేణ వర్తతాం+జిజయేలోట్ విపరాభ్యాంజేరిత్యాత్మనేపదం ఇతి

శ్రుత్వా అథధర్మతనయః అనుజైస్సమం మందంజహాసహసితవాఞ్
ద్యూతేనాప్యస్యాపహోధన్యం మన్యతాధిగేనంకులాధమమమితిహాసప్ర
కారః॥శార్దూలవిక్రీడితమ్॥32॥—కృత్యేతి ॥పాండోః స్తనూజః ధర్మ
రాజః దినేదినే ప్రతిదినంతస్యాఅనుజైర్భీమాదిభిస్సాకంభక్త్యాసుతా
నాంశతేనవిరహాద్ధేతోః అంతర్మనసిఅత్యంతంఆర్తంఖిన్నంపితృవ్యం
ధృతరాష్ట్రంఅగ్రతఃస్థాపయిత్వాసర్వేషుకార్యేషుపురస్కృత్యధియా
సూక్ష్మబుద్ధ్యా విజితమివస్థితమిత్యుత్ప్రేక్షా, కుశాగ్రం కుశాస్తరణ
మధస్తాత్కృత్వా తత్రోపవిశ్య అధఃకృత్యచేత్యర్థః ప్రబద్ధః అంజలి
ర్యేనతథోక్తస్సన్ స్వస్యవసూనామన్యతమస్య ఆస్పదంస్థానం గం
తుమిచ్ఛుః భీష్మాత్ వర్ణానాం బ్రాహ్మణాదీనాం ఆశ్రమాణాంబ్ర

వంతీశ్శుకీరుద్యానేసనిశమ్యధర్మతనయో మందంజ
హాసానుజైః ॥ 32 ॥ కృత్యజ్ఞఃపాండవో౽సౌసుతశత
విరహాదంతరత్యంతమార్తంభక్త్యాసాకంపితృవ్యంప్రతి
దినమనుజైరగ్రతస్స్థాపయిత్వా । కృత్వాధస్తాత్కు
శాగ్రంవిజితమివధియాప్రాంజలిస్సర్వధర్మాన్ భీష్మా

ఉద్యానే ఆలపంతీః భాషమాణాః శుకీః శుకస్త్రీః నిశమ్యతచ్ఛ్రావ
ణం శ్రుత్వేత్యర్థః వీణాశబ్దా ఇయంతఇతి పదోపచారికః సధర్మతన
యః యుధిష్ఠిరః అనుజైర్భ్రాతృభిస్సహ మందంజహాస+హసే హస
నేలిట్ ॥ 32 ॥—కృత్యజ్ఞ ఇతి ॥ కృత్యజ్ఞః కార్యజ్ఞః అసౌపాండవః
ధర్మరాజః అనుజైస్సహసుతశతస్య నిధనాన్నాశాత్ అంతఃఅభ్యంతరే
అత్యంతం ఆర్తంపీడితం పితృవ్యంధృతరాష్ట్రంప్రతిదినందినేదినే+య
థార్థత్వేన వీప్సాయామవ్యయీభావః భక్త్యాసాకం అగ్రతఃపురతః
స్థాపయిత్వాధియాబుద్ధ్యావిజితమివసూక్ష్మత్వాత్పరాజితమివ కుశా
గ్రం దర్భాగ్రంఅధస్తాత్కృత్వా ఆసనంపరికల్ప్య పరాజితస్యాధః
కరణముచితమితిభావః ప్రాంజలిస్సన్ స్వాస్పదంవసుస్థానం గంతు

ష్మచర్యాదీనాంచ సంబంధినః సర్వాన్ ధర్మాన్ ఆచారిణాన్ అవిక
లం సమగ్రంయథాతథాఅశృణోత్ శ్రుతవాన్॥అత్రాశ్రుణోదితిస్రగ్ధ
రావృత్తేమ్రభ్నైర్యానాం త్రయేణత్రిమునియతియుతాస్రగ్ధరాకీర్తిత
యమితిలక్షణకేశ్రుఇతిసంయుక్తపరమశకారస్య గురుతయానగణస్యభం
గోనాశంకనీయః, శ్రుకారస్యోచ్చారణవిశేషేణలఘుత్వాపక్షతెః తదు
క్తంఛందః ప్రకాశే ॥ శ్లో ॥ యదాతీవ్రప్రయత్నేనసంయోగాదే
రగౌరవం। నఛందోభంగఇత్యాహు స్తదదోషాయసూరయఇతిఉదాహ
రంతిచ ప్రా స్తనాభిహ్రదమజ్జనమాసామితి స్వాగతాదౌ మాఘాద
యఇతి (౧) ॥ ౩౮ ॥—ఆలఙ్కాయా ఇతి ॥ తదనుసహజైర్భీష్మాది
భిః, ఆలఙ్కాయాః లఙ్కామారభ్యఆహిమాద్రేఃహిమశైలపర్యంతం
జితావశేకృతాశ్రీః రాజ్యలక్ష్మీః యేనతథోక్తః, శౌరేశ్శ్రీకృష్ణస్యదోష్టా

ద్వర్ణాశ్రమాణామవికలమశృణోత్పాణ్డవస్స్వపదం గన్తు
మిచ్ఛుః ॥ ౩౮ ॥ ఆలఙ్కాయాస్తదనుసహజైరా
హిమాద్రేర్జితశ్రీ శ్శౌరేర్దోష్టాఘటితనిజధర్మ
మర్ణభూర్వేదిపార్శ్వే। సాహస్రీణాంశతమఖదృశాం

ఇచ్ఛుః విందురిచ్ఛురితి నిపాతితః భీష్మాత్ +ఆఖ్యాతోపయోగ ఇత్య
పాదానసంజ్ఞా అపాదానేపంచమీతిపంచమీ వర్ణానాం బ్రాహ్మణాది
వర్ణానాం ఆశ్రమాణాం బ్రహ్మచర్యాద్యాశ్రమాణాం ధర్మాన్ అవి
కలం అవ్యగ్రం అశృణోత్ + శుశ్రావశ్రుశ్రవణేలజ్ ॥ ౩౮॥—ఆ
లంకాయాఇతి ॥ తదను ఆలంకాయాః లఙ్కామారభ్య ఆహిమా
ద్రేః హిమాద్రిమభివ్యాప్య +ఆఙ్మర్యాదావచనఇతి మర్యాదాభివి

---

(౧) అత్రశ్రువర్ణశ్చేతిశాస్త్రంవిస్మృత్య అశ్రుణోదిత్యుకారరేఫ
ఘటితపాఠమంగీకృత్య అత్రేత్యాది మాఘాదయఇతీత్యంత పఙ్క్తిలే
ఖనమతీవమందం ॥ ఏవంకృత్యజ్ఞః పాండవో సావితి ప్రాచీనపాఠంవి
హాయ కుంత్యా పాండోస్తనూజ ఇతి పాఠపరికల్పనమప్యసుందరమ్

హస్తేనసహఘటితౌనిజౌదోర్ద్వన్ద్వంయేనసతథోక్తః ధర్మభూర్యుధిష్ఠిరః నియమేఅశ్వమేధదీక్షాయాంపరాఆసక్తాధీర్మనోయస్యతథోక్తస్సన్ అతఏవ వేదేః యజ్ఞీయాయాః పార్శ్వేదక్షిణేస్థితఇతి శేషః అన్యాదృక్షమసదృశం అతఏవఅశ్వమేధనామకక్రతుంసాహస్రీణాం సహస్రసంఖ్యాకానాం శతమఖదృశాం ఇన్ద్రనేత్రాణాం అభ్యసూయా మీర్ష్యావిశేషం సన్దధానః కుర్వాణస్సన్ ఆజహారసంపాదితవాన్ పరవృద్ధిమత్సరిమనోహిమానినామితి న్యాయాదితిభావః అత్రనియమాసక్తేర్విశేషణగత్యా అశ్వమేధాహరణహేతుత్వాత్కావ్యలింగభేదః మన్దాక్రాన్తా ॥ ౩౯ ॥— రాజ్ఞామితి ॥ అసౌధర్మరాజః, చరణయోఃరాజ్ఞాం నానాదేశ్యానాం మౌళీనాం కిరీటానాం పరంపరాం

సన్దధానోఽభ్యసూయామన్యాదృక్షంనియమపరధీరా
జహారాశ్వమేధమ్ ॥ ౩౯ ॥ రాజ్ఞాంమౌళిపరమ్పరాం
చరణయోఃపాణౌప్రదానశ్రియంబుద్ధౌ రాజనయోద

ధ్యోః కర్మప్రవచనీయసంజ్ఞాపంచమ్యపాఙ్పరిభిరితి పంచమీసహజైః భ్రాతృభిః జితాశ్రిః సంపద్యస్య తాదృశః శౌరేః కృష్ణస్య దోష్ణాబాహునా వర్ధన్నఇతిదోషన్నాదేశః ఘటితః నిజదోఃస్వబాహుర్యేనధర్మభూః యుధిష్ఠిరఃసాహస్రీణాం+సహస్రంపరిమాణమాసాం తదస్య పరిమాణమిత్యధికారేశతమానవింశతికసహస్రవసనాదణిత్యణ్ టిడ్ఢాణజితిఙీప్ శతమఖస్య దృశాందృష్టీనాం అభ్యసూయాం ఈర్ష్యాంసన్దధానః నియమేపరాఆసక్తాధీర్యస్య తథావిధస్సన్ అశ్వమేధం అశ్వమేధాఖ్యం క్రతుం ఆజహార + చక్రే హృఞ్హరణే లిట్ ఆఙ్పూర్వస్యహరతేర్లక్షణార్థత్వం దృష్టం కరణార్థత్వం కథమితిచేత్ శతాశ్వమేధానాజహ్రేసదశ్వాన్భూరిదక్షిణానితిశ్రీరామాయణప్రయోగాదితి గృహాణ శతాశ్వమేధకరణాదయమిన్ద్రోఽభవదిత్యసూయాబీజమ్ ॥ ౩౯ ॥— రాజ్ఞామితి ॥ అసౌధర్మతనూభవః

పఙ్క్తిం కుర్వంత్సన్నితి సర్వత్ర యోజ్యం పాణౌ ప్రకర్షేణ దానస్య శ్రియః లక్ష్మీః బుద్ధ్వా రాజనయస్య రాజనీతేః ఉదయం సార్వదిక స్ఫురణం హృది కృపాం మనసి సూనృత దయాం జిహ్వాంచలే రసనాగ్రే వాచీతి యావత్ సత్యం బాహౌ సాగర మేఖలాం చతుస్సముద్రవలయితాం వసుమతీం భూమిం మస్తే శిరసి కిరీటంచ కుర్వంత్సర్వే ముదా సంతోషేణ వాత్సల్యాతిశయేనవా- ప్రజాః, చిరం గోపాయతి స్మ రక్షితవాన్ ॥ అత్ర ప్రజాస్స్యాత్సంతతౌ జన ఇతి కోశాత్ ప్రజాశబ్దో రాజ్ఞః పుత్రవాత్సల్యం జనేషు ధ్వనయతి అత్రైకాధికరణానేకక్రియాయోగపద్యాత్సముచ్చయభేదః ॥ ౪౦ ॥—అథ కావ్యనామ స్వనామాఖ్యాన పూర్వకం కావ్యస్య పరిసమాప్తిం కవిః కథయతి ॥ ఇతీతి ॥ ఇతిశబ్దః పరిసమాప్తివచనః అనంతభట్ట ఇతి కవినామ చమ్పుభారత ఇతి కావ్యనామ అనంతభట్టనామక కవిసంబంధి చమ్పుభారతనామక ప్రబంధఘటక ద్వాదశసంఖ్యాపూరక గ్రంథోచ్ఛ్వాసాపరపర్యాయ స్తబకః పరిపూర్తిం భాసుర ఇతి వాక్యార్థః ॥ దిగంతరేతి ॥ దిశాం దశానామంత

యే హృది కృపాం సత్యంచ జిహ్వాంచలే। బాహౌ సాగ
రమేఖలాం వసుమతీం మస్తే కిరీటం ముదా కుర్వన్ ధర్మ
తనూభవశ్చిరమసౌ గోపాయతిస్మ ప్రజాః ॥ ౪౧ ॥ *

—ఇత్యనంతభట్టకృతౌ చమ్పుభారతే ద్వాదశస్తబకః ॥—

ధర్మరాజః చరణయోః పాదయోః రాజ్ఞాం । మౌళిపరంపరాం కిరీటపఙ్క్తిం ॥ ని ॥ చూడా కిరీటం కేశాశ్చ సంయతా మౌళయ ఇత్యమరః సర్వత్రాకుర్వన్నిత్యన్వయః పాణౌ హస్తే ప్రదానశ్రియం త్యాగసంపదం బుద్ధ్వా రాజనయస్య రాజనీతేః ఉదయం ఆవిర్భావం హృది మనసి కృపాం దయాం రసజ్ఞాయాః రసనాయాః అంచలే అగ్రే సత్యం తథ్యవచః ॥ బాహౌ భుజే సాగరస్సముద్రో మేఖలా కాంచీ యస్యాస్తాం వసుమతీం భూమిం మస్తే శిరసి కిరీటం ముకుటం సదా సర్వకాలేషు కుర్వన్ సన్ ప్రజాః జనాన్ ॥ ని ॥ ప్రజా స్యాత్సంతతౌ జనే ఇత్యమరః చిరం బహుకాలం గోపాయతి స్మ పాలయతి స్మ +గుపూ రక్షణే గుపూధూపేతి సాత్త్వార్థే ఆయః సనాద్యన్తా ఇతి ధాతుత్వం లట్ స్మే ఇతి లట్ ॥ ౪౧ ॥— దిగంతరేతి ॥ దిగంతరే

రేలసంతీకీర్తిః సాహిత్యకవిత్వనైయత్యవిసృత్వరప్రఖ్యాతిర్యస్యతథోక్తః అనంతోనామకవికుంజరః కవిశ్రేష్ఠః ॥ ని ॥ స్యురుత్తరపదేవ్యాఘ్రపుంగవర్షభకుంజరాః, సింహశార్దూలనాగాద్యాః పుంసిశ్రేష్ఠార్థగోచరా ఇత్యమరః సరస్వత్యా వాగ్దేవ్యాః ప్రాణైస్తుల్యం నిజవైభవసుభగంభావుకత్వేన ప్రాణభ్యోపి ప్రియతమం చంపుమయం గద్యపద్యాత్మకం భరతవంశ్యమహారాజచారిత్రప్రఖ్యాపక ప్రబంధం ప్రాణైషీత్ రచితవాన్ ప్రపూర్వాన్నయతేః కర్తరిలుఙ్ ॥౮౧

ఉన్మీలదితి ॥ ఉన్మీలత్ అంబుజకదంబస్య పద్మబృందస్యేవసౌరభం యాసాంతాసాం తద్వదత్యానందకరీణామితియావత్, ఉన్నృత్యతః ఉచ్చైస్తాండవంకుర్వతః ఈశస్య శమ్భోః ముకుట్యాం కిరీటేతటిన్యాః గంగాయాః సఖీనాం జంఘాలతోద్వేలతానైర్మల్యాదినాసదృశీనామిత్యర్థః, ఆచాంతానిచుళుకితాని వైరిణాంపండితంమన్యానాం య

దిగంతగ(లుర)లస)త్కీర్తిరనంతకవికుంజరః॥ ప్రాణై
స్తుల్యం సరస్వత్యాః ప్రాణైషీచ్చమ్పుభారతమ్ ॥౮౧॥
ఉన్మీలదంబుజకదంబకసౌరభీణామున్నృత్యదీశముకు

దిజ్మధ్యే లుఠంతీకీర్తిర్యస్యతాదృశః అనంతాఖ్యః కవికుంజరః కవిశ్రేష్ఠః ఉపమితం వ్యాఘ్రాదిభిరితిసమాసః ॥ ని ॥ స్యురుత్తరపదేవ్యాఘ్రపుంగవర్షభకుంజరాః । సింహశార్దూలనాగాద్యాః పుంసిశ్రేష్ఠార్థగోచరాఇత్యమరః ॥ సరస్వత్యా వాగ్దేవ్యాః ప్రాణైరసుభిస్తుల్యం సదృశం చంపుభారతం చమ్పుకావ్యరూపంభారతం॥ గద్యపద్యాత్మకంకావ్యం చమ్పూరిత్యభిధీయత ఇతిలక్షణాత్ ॥ భరతానధికృత్యకృతంభారతం+అధికృత్యకృతేగ్రంథ ఇత్యణ్ ప్రాణైషీత్ ప్రణినాయ+ణీఇఞ్ప్రాపణే లుఙ్, సిచివృద్ధిరితివృద్ధిః, ఉపసర్గాదసమాసేపీతిణత్వమ్

౮౧ ।—ఉన్మీలదితి ॥ ఉన్మీలత్ వికసత్ అమ్బుజానాం కమలానాం కదమ్బకమివ బృందవత్ సౌరభీణాం సురభీణాం ప్రజ్ఞాదిభ్యశ్చేతి స్వార్థికోణ్ టిడ్ఢేతిఙీప్ ॥ సురభిఘ్రాణతర్పణ ఇత్యమరః ॥ వాచ్యలింగత్వమాగుణాదితివిశేష్యనిఘ్నతా ॥ ఉన్నృత్యంత్యాః నటంత్యాః ఈశముకుటీ తటిన్యాః గంగాయాః సఖీనాం వయస్యానాం ॥

శాంసి తత్తుల్యసామాజికసభాజనజన్యప్రఖ్యాతయః యాభిస్తాసాం అమృతస్యేవోర్మయః ప్రవృద్ధయః ఆసునంతీత్యమృతోర్మిళానాం అనంతస్య నామసుకవేః కవిరాజస్య వాచాం చంపూభారతమయీనాం మూల్యం క్రయణార్హం ద్రవ్యం తులారోపణార్హమితియావత్ -వసూనిధనాన్యసంఖ్యయానిగర్భే దధాతీతివసుధా తాదృశీ భూరేవభవతి నాన్యేత్యర్థః- అత్ర ఉన్మీలదిత్యాదివిశేషణద్వయే వృత్త్యనుప్రాసోపమయోరేకవాచకానుప్రవేశసంకరః ఆచాంతేత్యాదివిశేషణస్థాననిరసనయోరభేదాతిశయోక్త్యా వైరియశసాం క్షీరత్వేన వాచాం హంసీత్వేనరూపణ ప్రతీత్యా అలంకారేణాలంకారధ్వనిః ॥ అమృతేతివిశేషణే ఉపమాలంకారఇత్యేషాం తిలతండులన్యాయేన స్ఫుటావగమ్యభేదకత్వాత్సంసృష్టిరలంకారః ॥ ౪౭ ॥..................

ఇతి శ్రీసదాశివపదారవిందవందనకందళితానందసాంద్రస్య
కురవికులచంద్రస్య రామకవీంద్రస్యకృతౌ చంపూభా
రతవ్యాఖ్యానే లాస్యాఖ్యానే ద్వాదశ స్తబకః

టీతటినీసఖీనామ్ ॥ ఆచాంతవైరియశసామమృతోర్మి
ళానాంవాచామనంతసుకవేః వసుధైవమూల్యం ॥ ౪౭ ॥

ని ॥ ఆళిస్సఖీవయస్యా చేత్యమరః ॥ తత్తుల్యానామితియావత్ ఆచాంతాని భక్షితాని వైరిణాం యశాంసి కీర్తయో యాభిస్తాసాం అమృతేన ఊర్మిళానాంతరంగవతీనాం+పిచ్ఛాదిత్వాదిలచ్, అనంతాఖ్యస్య సుకవేః సమీచీనపండితస్య ॥ ని ॥ సూరిర్వాగ్మీ పండితః కవిరిత్యమరః ॥ వాచాంగిరాం వసుధాపి భూరపి అతివిస్తృతా రత్నగర్భాపీతిభావః ॥ అమూల్యం క్రయధనం ॥ ని ॥ మూల్యంవస్నావక్రయ ఇత్యమరః ॥ ౪౭ ॥ ....

ఇత్యందాళరామసూరివిరచితాయాం చమ్పూభారతో
జ్జీవిన్యాం ద్వాదశ స్తబకః

నేత్రర్త్తుశైలేందుమితే శకాబ్దే ప్లవాబ్దశుక్రస్యతుపూర్ణిమాయామ్ ।
సుబుద్ధిరప్పాళకులోత్థరామో వ్యరీరచద్భారతచమ్పుటీకామ్ ॥

పుట	పఙ్క్తి	అశుద్ధం	శుద్ధం	పుట	పఙ్క్తి	అశుద్ధం	శుద్ధం
౧	౫	పరెద్యుః	అపరెద్యుః	౨౦	౧౮	ట్యుట్యులో	ట్యుంట్యు
	౧౬	బింబేపరె	బింబేఽపరే		౨౫	హస్తి	హస్తి (లా
	౧౮	తత్పురం	తత్పురె	౨౧	౧౧	కథం	ఽథం
	౧౯	పరేమ్యః	అపరెద్యుః		౧౩	శేపైర్ధ్యో	శేషైర్ఘ్యో
	౨౨	దుపయ	దుభయ		౧౭	నీఙ్	ణీఙ్
౨	౨	కృష్ణేతి	తృష్ణేతి		౧౯	త్సమూ	త్సనమూ
	౬	రాష్ట	రాష్ట్రి	౨౩	౫	షీత్రైర	షిత్రైర
౫	౩	దాపి	ధావి	౨౪	౩	కల	కర
	౨౪	నిష్టా	నిష్ఠా	౨౬	౯	ఆనీతం	ఆహృతం
౬	౨	దృజ్ఞత్రి	దిజ్ఞత్రి			ఆహృతం	ఆనీతం
	౧౭	మాపుం	మాప్తుం		౧౪	కల	ఖచ
౭	౨౫	స్థి	స్థి		౧౫	మా	మానో
౯	౭	ఖోభాగ	ధోభాగ	౨౭	౧౫	కరి	కరి
	౧౮	వాకృతిః	శాకృతిః	౨౮	౧౬	వాహిపీ	వాహినీ
	౨౦	అపాప్య	అవాప్య	౨౯	౧౫	తత్వ	తత్త్వ
౧౦	౧౦	క్లీప	క్లీబ	౩౦	౨౨	నిక్షిప్య	నిక్షిప్యనిక్షిప్య
	౧౬	ష్యజ్	ష్యఙ్		౨౩	శాఘృ	శ్లాఘృ
	౨౫	విష్వతి	దిష్వతి	౩౧	౧౮	త్వల్పం	త్స్వల్పం
౧౨	౧౦	సంతుప్య	సంతుష్య	౩౨	౧౫	నిష్ప్రారె	విష్ఫారె
	౧౮	యాచ్నా	యాజ్ఞా		౨౩	కీలయా	లీలయా
౧౩	౫	పల్ల	వల్ల	౩౫	౨౩	చక్షితో	చక్షిజో
౧౬	౫	వగ్గస	వగ్గస్న		,,	దాత్రై	ధాత్రైత్వ
	౯	కౌరప	కౌంవ		౨౫	ద్భుత	ద్భుజ
౧౭	౧౬	జ్ప	జీప	౩౬	౨౧	రుదర్	రుధిర్
	౨౦	లట్	లిట్	౪౦	౨	వెద్యర్థ	వెశ్యర్థ
౧౮	౨౫	వృష్ణిః	వృష్టిః		౧౬	సరే దశి	నరే దశి
౧౯	౧౧	పలీం	పలిం		౨౨	సంఘాత	సంఘాత్ప
	౨౩	దర్భతః	దర్భతః		౨౩	పరిదేశ్న	పరిదేశ
	౨౫	గృహీత	గృహీత		౨౪	గరి	గ

పుట	పఙ్క్తి	అశుద్ధం	శుద్ధం
౪౧	౧౬	౫౪ ॥	౫౪ ॥ తతః
౪౨	౧౯	అశ్వద్ధా	అశ్వత్థా
౪౪	౪	శాఖశ్శి	శాఖాశ్శి
	౮	నిరి స్పై	నిలి స్పై
	౨౦	శాఖశ్శి	శాఖాశ్శి
	౨౪	స్వప్న పే్న	స్వపే్న
౪౫	౧౮	ధాదా	ధానా
	౨౮	న్యగ్రోంశు	న్యగ్రోంశు
	౨౫	ధ్వని	ధ్వజ
౪౬	౧౫	పరి	పటు
	౨	బుబుథే	బుబుధె
	౧౯	ఇప	ఇవ
	౨౫	దుధాఞ్	డుధాఞ్
౪౭	౭	స్ఫో	స్ఫో
	౧౪	రెవ	రెక
		తాగ్ర	తాగ్రా
	౧౯	మస్య	మమస్య
		యత్రాం	యాత్రాం
౪౮	౩	రొదనా	వదనా
౫౦	౨౧	శ్న స్త్ర	శస్త్ర
౫౧	,,	పోష	పోసణ
౫౨	౭	త్వదిక్షై	త్వాత్క్షే
౫౪	౧౯	జిన్వ	జిద్వ
౫౫	౧౩	పాథో	పాథో
౫౬	,,	నెపి	నెపి
	౧౭	విథ్యో	విధ్యో
	౧౯	దుదాఞ్	డుధాఞ్
	౨౦	మరీమ	మలీమ
౫౭	౧౫	గండం	గడు
౫౯	౨౫	పితిత్వః	వితిత్వః
౬	౧౭	ధాయ	ధాయ
౬౧	౧౬	మరొాడురో	మరొా
౬౨	౧	నయోః	నే
	౨౫	స్సై	స్సైః
౬౪	౮	కారః ॥	కారః
౬౦	౧౫	కున్నరితి	గున్నరితి
		కున్నః	గున్నః
		క్నొన్నః	గొన్నః
౭౧	౧౪	సమర్త	సయర్త
౭౪	౧౧	ఇతిపాఠః	తిపాఠః
౭౦	౧౫	రాష్ట్ర	రాష్ట్రా
౭౯	౪	రంగాని	రంగాణి
	౨౫	కింపదం	కింవదం
౮	౮	సమక్షే	సమక్షే శేషు
	౧౭	లబ్దయా	లబ్దయా
	౧౯	సహోద	సహోద
౮౧	౬	సర్వమంభః	ం
	౧౩	కాంతః	కాంతిః
౮౨	౨౪	భిగువ	ధగువ
౮౫	౨౫	నర్ఘకం	నర్ఘకం
౮౯	౧౯	ర్వచి త్య	ర్వచిః న్య
౮౬	౭	స్త త్తదా	స్తే తథా
	౨౪	ఆరుహ్యర్త	ఆరుహ్య
౮౦	౧౭	అతిశయి	ఆతిశయి
		ఆతిశయ	అతిశయ
౯౯	౪	విరచితా	విరతా
	౧౭	క్ష్యోక్తాః	స్వోక్తాః
	౧౦	సశిఖ	విశిఖ

పుట	పఙ్క్తి	అశుద్ధం	శుద్ధం
౭౯	౩౪	వికస్వరే	వికస్వరేషు
౯౦	౭	పర్యన్త	పర్యస్త
౯౨	౩౪	సుంజాత	సంజాత
౯౪	౧	ఉపలక్షితః	౧
౯౬	౬	ఏతచ్ఛ్లోకమిత్యాదిచి	త్యం
౯౮	౨౪	పల్లపల్ల	పల్ల
౯౭	౮	అస్మిన్	అస్మిన్ కాలే
	౧౬	అత్రైవదితి	అత్రైవరితి
౧౦౧	౮	ధాత్రిమాత్రి	ధాత్రిత్య
౧౦౪	౧౪	పృధివీం	పృథివీ
	౨౩	ఆన్వవా	అన్వవా
	౨౪	రాత్తదుక్తం	నంతదుక్త
౧౦౬	౭	త్వాతఆహ	త్యాహ
	౧౯	జానిజి	జానిర్జీ
౧౦౯	౬	శృణోషి	శృణోషీ
౧౧	౧౬	స్వదను	తదను
౧౧౧	౧౭	యధా	యథా
౧౧౩	౧౧	భాపం	భావం
	౨౦	దుడాఙ్	డుదాఙ్
౧౧౪	౨	మకుటా	ముకుటా
౧౧౬	౧౦	సగ్ధరా	స్రగ్ధరా
౧౧౮	౨౨	రాష్ట్రః	రాష్ట్రః
౧౧౯	౧౯	సార్థః	సార్థః
౧౨౦	౧౮	నమఇవ	నమఇ
	౨౫	పృష్ఠే	పృష్ఠే
౧౨౧	౧౧	థోక్తా	౦
	౧౨	అభవ	అసంభవ
	౧౩	ద్విషతః	ద్విషః

పుట	పఙ్క్తి	అశుద్ధం	శుద్ధం
౧౨౧	౧౪	హిరణ్యేతి	హిరణ్య
		నామయస్య	ఇతిహిర
		తస్య, హిర	ణ్యకశిపు
		ణ్య ఇతిహిర	రితి నామ
		ణ్యకశిపురి	యస్యత
		తి	స్యహిరణ్య ఇతి
	౧౪	దంష్ట్రా	దంష్ట్రా
౧౨౨	౧	గృహేన్	గృహేన్
	౧౯	స్తటకా	స్తబకా
	౨౩	భగవాన్	భవాన్
౧౨౩	,,	భగవతః	భవతః
౧౨౪	౨	యుక్తం	వ్యక్తం
	౧౩	పదాజ్జ	పదాబ్జ
	౨౨	భగవతః	భవతః
	౨౪	జనీవధ్యో	జనివధ్యో
౧౨౫	౨౩	భగవతః	భవతః
౧౨౬	౧౭	భగవాన్	భవాన్
	౨౦	దుధాఙ్	డుధాఙ్
౧౨౮	౨౩	భగవాన్	భవాన్
౧౨౭	౨	కృష్టః	కృష్ణః
౧౩౩	౧౬	శాకపార్థి	మయూర
		వాది	వ్యంసకాది
	౧౯	రాధతన	రాధాతన
	౨౪	పృచ్ఛేత్య	పృచ్ఛేత్య
		త్రి	త్యత్రి
౧౩౭	౧౦	కురువి	కురవి
౧౪౦	౫	మందాం	మదాం
		భో	భౌ
౧౪౧	౧౬	నీఙ్	ణీఙ్

పుట	పఙ్క్తి	అశుద్ధం	శుద్ధమ్
౧౪౩	౧	గ్రిహణాం	గ్రిహాణాం
	౬	మాషా్య	దూషా
	౧౯	గ్రిహణాం	గ్రహాణా
౧౪౪	౧౬	పిథీ	వీథి
౧౪౫	౧౯	అవితథం	అవితథ
౧౪౬	౧	అర్థ	అర్థ
	౮	సేవ	నేవ
	౧౬	శ్రీషెవు	శ్రీమైషు
	౨౨	దగ్ధం	దగ్ధుం
౧౪౭	౫	భీషెణ	భీష్మేణ
౧౪౯	౯	ద్యేమ్నెన	ద్యుమ్నెన
౧౫౧	౯	ఉద్ధామ	ఉద్దావ
	౨౨	సక్ష్మీం	లక్ష్మీం
౧౫౨	౫	పిశంతిస్మి	విశంతిస్మ
౧౫౩	౧	నిర్ధ్వః	నిర్ద్వః
	౬	సత్రై	నత్రై
	౮	క్షెతెహి	క్షేత్రేవా
	౧౧	మిథో	మిథో
	౧౫	మిథః	మిథః
౧౫౪	౨౨	ముర్ధా	ముత్థా
౧౫౫	౧౩	రదపథె	రదపథే
	౨౧	కరిస	కఠిన
	౨౫	అత్యన్న	అత్యన్న
౧౫౬	౬	ఆసినా	అసినా
	౨౧	విదో్య	విధ్యో
౧౫౮	౭	ఏప	ఏవ
	౧౭	రోథో	రోధో
౧౫౯	౧౦	అభిహత్య	అభిహత్య
౧౬౦	౧	త్యంత్యం	త్యంతం

పుట	పఙ్క్తి	అశుద్ధం	శుద్ధమ్
	౬	వ్యథా	వ్యథా
	౧౩	స్యథో	స్యథో
	౧౫	ప్రత్యర్థీ	ప్రత్యర్థిన
	౨౬	అథో	అథో
	౨౧	యిథా	యథా
౧౬౨	౧	పర్పర	పరస్పర
	౧౪	పరస్య	వరస్య
	౨౬	ద్రవద్రవ్య	॥ని॥ద్రవ
		ప్రపాతెపి	ద్రిస్వపి
		॥ని॥	పాతెపి
౧౬౩	౭	మకరత	మరకత
౧౬౫	౧౬	మగె	మగ్రి
౧౬౮	౨	దెనవ్రతె	దేవవ్రతె
	౧౪	ద్రిథస్య	దృథస్య
	౧౮	కార్తస్య	కార్తస్య
	౨౪	భగభ	భగవా
౧౭౦	౨	గుంజ	గుంజ
౧౭౧	౨	ద్యుద్ధా	ద్యుద్ధా
	౬	దంశసేన	దంశసేన
	౧౪	సద్యా	నద్యా
౧౭౩	౩	పెక్షి	ప్రేక్షి
౧౭౫	౧౪	సామర్థ్య	సామర్థ్య
౧౭౬	౨౩	సార్థెనశ	పార్థెనశ
౧౭౮	౭	మానిసీ	మాలినీ
	౧౩	యథి	యుధి
౧౮౦	౨౨	నిష్ఠామా	నిష్ఠాయా
	౨౨	ప్రెప్రి	ప్రె ప్రి
౧౮౧	౧౯	వివిధ	విదధ
౧౮౪	౨౨	భజి	భజి

పుట	పఙ్క్తి	అశుద్ధం	శుద్ధమ్	పుట	పఙ్క్తి	అశుద్ధం	శుద్ధమ్
౧౭౫	౩	తద్దృశ్యే	సమదృశ్యే		౧౭	త్యక్తపతేః-	త్యక్తంతః
౧౭౬	౨౦	జూషాధ	జూషాధ	౨౧౬	౨౫	ఏప	ఏవ
౧౭౭	౪	ఫశ్మిర	అధశ్మి	౨౧౮	౧౬	న్యూసు	న్యూసు
౧౭౯	౧	వ్యాప రి	వ్యాస రి		౨౨	ధర్మ రాతిః	ధర్మ రాజః
౧౯౧	౧౨	జంత	జనతాజ	౨౧౭	౧౦	యోధాః	యోధాః
౧౯౩	౧౫	గృహీతె	గృహీ		౭౦	లోడ్	లోట్
౧౯౪	౧౭	ధిపథానే	ధి వానె		౨	లోడ్	లోట్
	౧౫	స్పులిజ్గం	తుస్పులిజ్గం	౨౧౯	౧౫	యూహ	యూవ్యహ
౧౯౬	౪	క్రోభేన	క్రోధేన	౨౨	౯	బంధో	బంధో
	౭	ణతి రే	రణతి రే		౧౯	దఢతరం	దృఢతరం
	౭౬	ద్ర్పష్ట్యా	దృష్ట్యా	౨౨	౧	మిరణ	మీకిరణ
౨౦౦	౨౩	సతిస్సృ	సితిస్సృ		౯	పృథూ	పృథూ
౨౦౧	౫	స్వ కా	స్వ కా			ధురతి	ధురితి
	౬	ప్రబింబ	ప్రతిబింబ	౨౨౨	౧౬	ర్థ	అర్థ
	౪	అతి	అతి		౨౪	బనము	టునము
౨౦౩	౧	వాయి	వాయు	౨౨౪	౧	రోధ	రోధ
౨౦౪	౧౯	నిర్మత్యా	నిర్మర్యా		౧౩	ండయ	ఖండయ
	౨౭	ల్లట్	ల్లిట్	౨౨౫	౨౪	సంఘుః	సంఘుః
	౨౫	తస్యైనసు	తస్యాసు	౨౨౬	౨౩	యుగ	యుగప
		ప్రతీకస్యైవ	ప్రతీకస్య			ద్భా	ద్భా
౨౦౫	౩	ప్రహార	ప్రహారథగ	౨౨౯	౨౬	లుజ్తి	లుఠతి
౨౦౬	౭	క్షరాహి	క్షరాపి	౨౩౦	౨౨	దేవన	దేశన
	౨౧	శబ్దం	శబ్ద	౨౩౧	౧	జెన	గాశేన
౨౦౭	౧౦	అగథే	అదథే		౧౭	సూజం	తనూజం
౨౦౯	౨౩	క్	తఙ్	౨౩౪	౮	పత్యస్య	అస్య
౨౧౩	౧౨	మశ్వాస్య-	మాశ్వాస్య		౪	స్ధలం	స్థలం
	౭౪	కర్తత్వాత	కర్తృం	౨౩౫	౧	ద్మాద్యా	పద్మా
	౨౨	రాష్టా	రాష్ట్రా		౨౧	ధినాం	పంథినం
౨౧౫	౧	వాఘా	వాచా	౨౩౬	౩	థో	తథో

౨౩౮	౬	యధా	యథా		౧౩	బిభ్య	బిభ్యు
౨౩౯	౨౦	అనవార	అనవార		౨౧	జన్మ	బీజజన్మ
౨౪౦	౨	శబ్దస	శబ్దస్న	౨౬౨	౨౩	నానవాప్తి	నావాప్తి
	౧౧	ఉత్యా	ఇత్యు	౨౬౩	౧	రైరాత్మ్యం	రైశాత్మ్యం
౨౪౩	౧	నిషిఎడన	నిషీఎడన	౨౬౪	౧౪	నార్థం	నార్థం
	౧౯	ల్లట్	ల్లిట్	౨౬౭	౨౫	శ్నల్యష	శ్నల్యమ్య
౨౪౭	౧౦	విశఖ	విశిఖే	౨౬౯	౧౩	హృహ్య	హృష్య
		సుతం	స్సుతం		౨౩	దెశ్యేన	వైశ్యేన
౨౫౦	౨౦	దివాక	దివాకర	౨౮౦	౫	సృష్టి	సృష్టి
౨౫౧	౨౨	తర్థానం	తీర్థానం		౬	కృద్యో	కృజ్యో
౨౫౨	౧౧	జుగుప్స	జుగుప్స	౨౮౨	౧౭	దిగ	దిగం
		యః	మానః	౨౮౪	౧౬	అభిథే	అభిధే
	౧౭	లూజ్	లూఙ్	౨౮౫	౯	మతా	మ్మతా
౨౫౩	౧౦	వృత్తంని	వృత్తాంని	౨౮౭	౨౫	సబకః	స్తబకః
		షఎన్నం	షఎన్నాం	౨౮౯	౨౪	కృవత్వా	కృత్వా
౨౫౪	౨	స్తూయమా	సేవమా	౨౯౦	౧౬	బంథోః	బంధోః
		నే	నే		౨౫	వాసాది	వాసి
౨౫౬	౧౦	యుధస్యచే	యుధస్య	౨౯౩	౨౧	దుదుౖ	దుౖ
	౨౨	తద్భవః	తద్భవః		౨౪	టంకృ	టంకారి
౨౫౭	౨౦	యజాదె	యజాదే	౨౯౪	౩	త్వత్పుత్రౌ	తత్పుత్రౌ
	౨౧	అద్భుత	అద్బుత	౨౯౫	౩	శౌన	శౌనపాౖణస్య
౨౫౮	౧౩	గాౖనుసీ	గాౖమసీ	౨౯౬	౯	గ్వాక్ష	గ్వాక్షౌస
	౧౦	భజార్థం	భజ్యార్థః		౧౪	పౖమోన	పౖమోద
౨౬౦	౬	అష్టహ	అట్టహ	౨౯౭	౧౬	న్వంద్వే	ద్వంద్వే
	౧౭	అసిచ్ఛౖ	అసిచ్ఛ	౨౯౯	౯	బంథోః	బంధోః
	౨౯	అకాశ	ఆకాశ		౧౩	దథా	దథా
	౨౧	అష్ట	అట్ట	౩౦౦	౬	అథ	అథ
		అష్ట	అట్ట		౧౨౧	నమెవ	నమస్య
౨౬౧	౨	చుకుౖతుః	చుకుౖశుః	౩౦౧	౨౨	నద్వశ	నద్వశ

౨౯౧	౨౩	ఇదుప	ఇగుప		౧౫	సంహీతె	సంహితే
౨౯౩	౨౫	నైవధ్యం	నైపథ్యం		౧౭	సక	సకజయన్త
౨౯౪	౬	సేనా	సేనాః	౩౨౫	౧౭	ద్విథా	ద్విధా
౨౯౫	౫	సంసంధి	స్యసంబంధి		౨౫	బంఘుత్వే	బంధుత్వే
	౧౦	సారధి	సారథి	౩౨౭	౧౬	వ్యధిత	వ్యథిత
౨౯౬	౧౩	వాన్తవ్య	వాస్తవ్య	౩౨౮	౧౪	భంగాఖ్య	భంగాఖ్య
	౨౪	ఖలాయుధా	ఖలజ్వాలా	౩౨౯	౬	సైృప	సైృవ
౨౯౭	౫	ష్ఠీరేణ	ష్ఠిరేణ		౫	రబ్ధు	లబ్ధు
	౧౫	అగ్నిం	ం		౨౧	శోకస్య	శోక
౨౯౮	౨౫	తదస్య	ం	౩౩౦	౧౧	తాచితి	తావితి
౩౦౨	౨౨	బహు	బహుధా	౩౩౩	౧౮	కించా	కించిదా
౩౦౪	౧౯	రుధిశ	రుధిర	౩౩౫	౨౧	కపచ	కవచ
౩౦౫	౧౨	తాశ్చర్య	త్యాశ్చర్య	౩౩౬	౯	యామాస	యామాస
	౧౩	వ్యాజ్య	వ్యాజె		౨౫	కుఇజ్	కుంజ్
౩౦౬	౧౫	దార్య	విదార్య	౩౩౮	౯	వసా	వసాయ
	౨౨	కుంభ్యా	కుంభా	౩౪౦	౯	నకాంతః	వకాంతః
		నాం	నాం	౩౪౨	౧౪	మధ్నా	మథ్నా
		తారతమ	తారతమ్య	౩౪౩	౯	షణ్ముణ	షణ్ముఖ
౩౦౮	౧౯	ఇరికః	ఇతికః		౧౮	ఇపి	ఇతి
౩౧౦	౧౬	దుసహః	దుస్సహః	౩౪౫	౧౭	కాని	కానీ
	౧౯	విదథె	విదధే	౩౪౬	౨౪	తర్	తక్
౩౧౧	౨౪	జిప్	జీప్	౩౪౭	౧౧	సిథ్థ	సిద్ధ
౩౧౨	౧౩	కక్ఛ	కచ్ఛ	౩౫౨	౫	వృథ్ధ	వృద్ధ
౩౧౪	౧౦	భిస్పహ	భిస్సహ	౩౫౭	౧౭	పాద	పావ
	౨౬	ఇత్యుక్తె	ఇత్యుక్తైః	౩౬౫	౪	దుర్యోధ	దుర్యోధ
౩౧౯	౧	దృశయా	తయా		౯	తాదృశశ్న	శ
౩౨౦	౨౨	మధ్య	మధ్య	౩౬౬	౨	మమితి	మితి
౩౨౧	౫	త్యాశ్చర్యం	తిభావః		౧౩	డంతర	డంతర
	౨౩	కాపిభ్య	కాదిభ్య	౩౬౮	౧౯	ణజీతి	ణఖీతి
౩౨౪	౧	శరానె	శరాసే				

2000-300.

